

آپ بیٹی نمبر (۱)

سالانہ

آستا آداب



جموں اینڈ کشمیر
اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس

اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس
جموں اینڈ کشمیر

آستا آداب

آپ بیٹی نمبر (۱)

Annual Anthology
ASTA-ADA B

Volume: 40 * Year: 2023

AAP BEETI NUMBER (1)



Published by:

Jammu & Kashmir
Academy of Art, Culture and Languages

آپ بیٹی نمبر (۱)

سالنامہ استاد ادب

جلد: ۴۰ سال ۲۰۲۳ء

نگراں: بھارت سنگھ منہاس
(کے۔ اے۔ ایس)

مدیر اعلیٰ: ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مدیر: محمد ایوب میر

معاون: عبدالواحد منہاس

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹس، کلچر اینڈ ریلیگیشنز

ناشر:

سیکریٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس۔ لالمنڈی سرینگر
کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس / امتیاز احمد خان / بشیر احمد نجار
چھاپ خانہ: جموں و کشمیر گورنمنٹ پریس۔ سرینگر
تعداد: 300
سرورق: بشیر احمد بصیر
قیمت: 200 روپے
پبلی کیشن آفیسر: شازیہ بشیر
پبلی کیشن معاونین: شبیر احمد میر / طاہر سلطان

نوٹ:

اس شمارے پنج شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات
پنج ظاہر کیتی گئی آراء نال ادارے ناگلا یا جوؤ اتفاق
ضروری نیہہ..... (ادارہ)

رابطہ انہاں موبائل نمبر اں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 7006613674

چھٹی اس پتے تے لکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

اکیڈمی آف آرٹ، کلچر

اینڈ لینگویجس

لالمنڈی سرینگر

نیب نشان

5	ڈاکٹر مرزا فاروق انوار	پہلی گل
		مقالے:
7	راجہ نذر بونیاری	﴿1﴾ ”میں“
24	نثار رائی	﴿2﴾ کچھ اپنے بارے بچ
40	فدا راجوری	﴿3﴾ ماہڑا ادبی سفر
49	شیخ آزاد احمد آزاد	﴿4﴾ کچھ گلاں ماہڑیاں
58	محمد سلیم بیگ	﴿5﴾ ماہڑی زندگی دا سفر
84	محمد عظیم خان	﴿6﴾ اپنی کہانی اپنی زبانی
98	عبدالرشید قریشی	﴿7﴾ اپنی کہانی اپنے قلم دی زبانی
126	نذیر حسین انس	﴿8﴾ سر برقی
145	میر غلام حیدر ندیم	﴿9﴾ میں ہور ماہڑا ادبی سفر: یاداں دی ہک پشلا ٹڈ
176	محمد اقبال شال	﴿10﴾ آپ بیتی
212	حاجی محمد بشیر شاد	﴿11﴾ میں ہور ماہڑا تعلیمی تہ ادبی سفر
236	راجہ شاہد علی خان شجاعت	﴿12﴾ میں! اپنی نظر بچ

242	عبدالرشید لون غمگین	﴿13﴾ آپ بیتی
255	رتن سنگھ کنول	﴿14﴾ ماہڑے مُنڈھلے مدرسے
266	سید جاوید حقانی	﴿15﴾ میں تہ ماہڑی زندگی
278	عطاء اللہ ممتاز	﴿16﴾ سر برتی
288	عبدالمجید حسرت	﴿17﴾ اپنیاں گلاں
297	قیومہ بی سی	﴿18﴾ کجھ ماہڑے بارے پنج
304	شبیر احمد خان شمس	﴿19﴾ آپ بیتی دی روایت تفرن: ہک جائزہ





اصنافِ ادب نے لحاظ نال پہاڑی وچ اُجاں بہوں ساریاں صنفاں اچھوئیان۔ شاعری وچ تہ گجھ نہ گجھ آٹے وچ لون ہے ہی البتہ نثری اصناف نے اعتبار نال اُجاں بہوں گجھ کرنا باقی اے۔ پہاڑی شعبے نی ایہہ کوشش رہی اے کہ اوہ ہولیاں ہولیاں اپنے لکھنے والیاں نی توجہ بکھریاں بکھریاں نثری صنفاں واخ موڑے ہو اُنہاں کی اُنہاں نے حوالے نال لکھنے یا کم کرنے نی ترغیب دے۔

اس بار ادارے کوشش کیتی اے کہ اُساں نے قلم کار آپ بیتی والے پاسے تہنیاں دیون ہو را اپنی اپنی سر برتی کی قلمبند کرن۔ اُساں نی اسے جُہدی نانتیجہ اُستا ادب نا ایہہ شمارہ اُساں نے ہتھاں تکر پچیا اے۔

اُساں نے لکھاری بنیادی طور اُردو نے قاری ہین تہ اُردو وچ ہوئے اس قسم نے کم یا لکھتاں اُنہاں نیاں نظراں تھیں ممکن اے گزرنیاں ہوسن۔ تاہم اُساں کی محسوس ہو یا اے جے اس بار آپ بیتی نے حوالے نال اُساں نے قلم کاراں جو گجھ لکھیا اے اوہ کسے باہر لے تاثر تھیں بغیر اے۔ اُنہاں اوہی گجھ قلم نے حوالے کیتا اے جو اُنہاں نے سر برتیا اے۔ اس حوالے نال اُنہاں نی ایہہ پہلی کوشش تعریف نے قابل اے تہ اسیں ایہہ سمجھنے آں جے اُساں جیہوی نویں طرح باہی اے اوہ بہوں کامیاب اے تہ زیر نظر تخلیقاں بہر حال پہاڑی ادبی ذخیرے وچ باہدے ناسب ہین۔

اُردو وچ آپ بیتی نازجان ۱۸۵۷ء تھیں بعد شروع ہويا جس نی بسم اللہ فضل حق خیر آبادی علیہ الرحمہ نی آپ بیتی ”الثورة الھندیہ“ (باغی ہندوستان) نال شروع ہوئی۔ اس تھیں بعد ایہہ سلسلہ آگے بدھیا۔ البتہ آساں نی ایہہ پیشکش اس تھیں تھوڑی مکھری اے۔ چونکہ اک رسالے وچ ممکن نیہہ آسین تفصیلاً ساریاں آپ بیتیاں شامل کر سکاں، اس واسطے آساں کی تھوڑا اختصار نال کم کہنتا پیا اے۔ اس واسطے آسین اپنے انہاں قلمکاراں کولوں پیشگی معذرت منگئے آن جہاں نے طویل مقالیاں کی آساں اپنی ضرورت نے مطابق Edit کیتا اے۔

ممکن اے آساں نے قلمکار اپنے اپنے طور وراپنی اپنی آپ بیتی مکمل کتابی شکل وچ آپے چھاپن۔ البتہ انہاں آپ بیتیاں نا اختصار اس شمارے وچ آساں نی نذر اے۔ اُمید اے جے نسین ضرور پسند فرما سو۔

اس شمارے نے حوالے نال اپنے اپنے تاثرات تھیں ضرور نواز یو!

ڈاکٹر مرزا فاروق انوار
چیف ایڈیٹر (پہاڑی)

سرینگر
۲۸ مارچ ۲۰۲۳ء



”میں“

دُنیا بچ ہر چُکھے گئے دے سوالا دا جواب ٹھیک یا غلط موجود ہوندا ہے۔ مگر کجھ سوال ایسے دی ہوندے ہین جندا جواب دتے تھیں پہلاں سووار سوچنا پیندا یا فرجدا جواب ہی نیمہ تھہنا ندا۔ مثلاً اگر مگو کوئی سوال چُکھے کہ ”توں کدوں جمیں.....؟“ تہ ٹھیک ”توں کتھا جمیں.....؟“ تہ ٹھیک توں کتیاں جمیں.....؟“ ایہہ سوال سُن کا پہلے آدمی چونک گیندا۔ اہل نہ تہ اس سوال دا جواب کوئی دے سکدا تہ نہ شاید ایہجا سوال کدے کسے کولوں چُکھیا گیا دا ہے۔ دوئی گل ایہہ کہ ایہجا سوال چُکھے والے دی عقل تہ ہوش اُپر شک ہوندا ہے۔

اسی طراں فرض کرو کہ تئیں مگو چُکھے ہو کہ ”توں کدوں جمیں.....؟“ توں کتھا جمیں؟ تو ہڑے والد صاحب داناں کہہ آسا؟ تو ہڑے اسلاف کون آسے؟ کتھوں آئے دے آسے؟ کہہ کر دے آسے تہ فر کدھر چلے گئے؟“ میں تئیں سوال دا جواب بڑی آسانی نال دے کہنساں۔ مگر جے اگر تئیں چُکھے بیٹھو کہ ”توں کتیاں جمیں.....؟“ تہ شاید پہلاں اس سوال دا جواب ساری عمر نہ دے سکساں۔ اگر کدے کوشش دی کیتی اس نکلے جے سوال دا جواب اتنا لمان ہو سکدا کہ اس تے کئی کتاباں لکھے جُل سکدیاں ہین۔ جیہڑا وجود عالم تہ تخلیق آدم دے فلسفے..... وجود کائنات ارضیات، نباتات، جمادات ہور ارضیات دی تخلیق دا فلسفہ وی شامل ہے۔ بظاہر اس ہکی سوالا دے جواب واسطے ہزار سال درکار ہین۔ فروی جواب پورا نہ ہوسی تہ جناب.....

”میں“..... یعنی کہ میں ہکی نکلے جے گراں تر کا نجن بچ جمیاں..... ماہراناں کُہرا والیاں

عبدالقیوم خان رکھیا۔

”کدوں جمیاں؟ اس سوالا دا جواب ہوسکدا آسا مگر..... افسوس کہ نیہہ!!! اسدی وجہ ایہہ ہے کہ انہاں زمانیاں بچ نو مولود بچیاں دی تاریخ پیدائش داریکارڈ درج نہ کیتے گیندی آسی تہ نہ یاد رکھے گیندی آسی خاص کر دور افتادہ پسماندہ گراواں تہ نکلیاں نکلیاں غیر معروف بستیاں بچ۔ اگر کرے ریکارڈ ہوندا وی آسا تہ ایہہ گراں دا چوکیدار اپنی جنم تہ مرن دی کاپی بچ لکھالدا آسا (اگر کوئی پڑھیا دا مل جُلے تاں)۔ 1954ء بچ میں اسکولا بچ درج کیتے گیاں تہ ماہرے پیارے دا دا جان سن ماہری تاریخ پیدائش 30 پوہ 2004 بکرمی لکھائی۔ پرائمری اسکولا دی تعلیم تھیں فارغ ہوکا جد ماہری پنجمیں دی سرٹیفیکیٹ ماہرے ہتھا بچ دتے گئی تہ اس پر 2 ستمبر 1949ء لکھیا دا آسا۔ گورنمنٹ بیسک اکیٹیویٹی اسکول Basic Activity school جیہڑا پنجمیں جماعتا تکر ہوندا آسا چھوڑکا ماہرے دا داخلہ گورنمنٹ سینٹرل اسکول (چھیمیں جماعتاں تکر) بونیاری بچ ہو یا۔ جد مکو اٹھمیں دا امتحان دینا آسا تہ اُس ویلے اٹھمیں دے امتحانا واسطے ڈل سٹینڈرڈ ایکزامینیشن MSE ناں نال ہک صوبائی سطح دا بورڈ ہوندا آسا۔ کتیاں جے سکولا والیاں ماہرے فارم وی پہرے یا۔ مگر مہینے دے بعد اوہ واپس آ گیا۔ جس تے نوٹ لکھیا دا آسا کہ اٹھمیں دا امتحان صرف 14 سال دی عمر بچ دتا جل سکدا ہے جد کہ ماہری عمر تقریباً 9 مہینے کہتے آسی۔ بورڈ دے چیرمین بی این چھٹو نال ملاقات کیتی تہ انہاں آکھیا کہ ایہہ 2 ستمبر دے بجائے 2 جنوری لکھواؤ تہ چل جلسی۔ کتیاں جے جنوری دیاں جان لیوا بچ بستہ موسم بچ میں در بدر فر فر کا گراں دے چوکیدار محمد ملک کول بچیاں..... چوکیدار سن کاپی کھول ماہرے سامنے رکھی.....“ پڑھو۔ کڈھو..... اپنا ناں..... گتھا جے لکھیا دا ہے.....؟؟“ میں ادھی جنہاڑ اپنا ناں لوڑے بچ صرف کیتا۔ مگر کرے نہ تھنہ یا۔ اس کالی میل میلی تہ تڑی دی کاپی تے جتنے وی ناں میں پڑھن دی کوشش کیتی۔ ناکام رہیاں..... چوکیدار مکو چاوی پیالی فر نہایت پیار تہ محبت نال بولیا۔ ”بچہ میں اک انپڑھ شخص ہاں۔ تُوں اس تے اپنا ناں آپ لکھ کہ توں کدے جمیاں دا ہیں، مجبور ہوکا میں چوکیدار دی جنم دن دی کاپی بچ ہکی خالی جانی لکھیا کہ میں اج دی تاریخ تے جمیاں..... تہ تریک اوئی لکھی جیہڑی محکمہ MSE والیاں منگی آسی۔ ہکی کاغذ دے ورقے تے میں ایہہ تریک لکھی تلا چوکیدار دا اگلوٹھا لوالیا تہ سدا اوڑی

تحصیلدار دے دفتر تے پچھیاں تحصیلدار دے دفتر دے مکی کلر کا سُن ایہہ پڑھ کے مکی ہو خالی
 ورتے تے کجھ لکھیا تہا تحصیلدار دی مہر لا کا ماہڑے ہتھانچ دے کا آکھن لگا۔ کجھ صاحب داد ستخط
 کراں آن“ کیہڑے صاحب دا؟“ میں پچھیا۔ اُس کلر کا سُن اوہ کاغذ ماہڑے ہتھانچوں
 کھسیا تہ اندر ہک دوئے کمرے نچ کجھ بڑیا۔ فرجلی ہی واپس آکا اوہ کاغذ ماہڑے ہتھانچ
 دیندیاں آکھن لگا جُل واگدریا۔ نس! خالی ہتھ چلے آندے او.....“ میں کاغذ تے اپنی اوئی تاریخ
 پیدائش دیکھی جیہڑی میں جنم دن مرن رجسٹر نچ اپنیاں ہتھاں درج کیتی آسی۔ اوہی تاریخ
 پیدائش آج تک ماہڑے ہر سرکاری ہو غیر سرکاری کاغذ اُپر درج ہے۔ اُس ویلے میں 13 سالان
 دا آساں۔ آج ماشاء اللہ 73 سال جمیاں دے ہوئے۔ لہذا ماہڑی تاریخ پیدائش اوئی ہے جیہڑی
 میں آپ درج کیتی دی ہے صحیح کیہہ ہے؟ اللہ جانے! تریا سوال ایہہ پچھیا جُل سکدا ہے کہ“ میں
 کیاں جمیا آساں؟۔ ماہڑی مرحومہ والدہ شیرین جہاں بیگم تہ اُس عمری دیاں دوئیاں ماسیاں
 پھوپھیاں تہ رشتے دار گڑیاں دا آکھنا آسا کہ میں منگ منگ کا کہندا دا آساں۔ ماہڑی والدہ
 کو کوئی اولاد زینہ نہ ہوندی آسی۔ ماہڑے تھیں اگا چھ پھینیاں ہو آسیاں۔ جنہاں بچوں آج دو
 بقید حیات ہین) بزرگ خواتین بچوں ہک ماہڑی ممانی آسی جیہڑی سری نگر دے محلہ پاندان
 (نوہٹ) دے پیر حسام الدین کا ملی دی تھی آسی تہ ناں آسا عقیدہ بیگم۔ اوہ واحد پڑھی لکھی دی
 خاتون آسی مگر صرف قرآن خوانی ہو عربی تک محدود آسی۔ اُسدا آکھنا آسا کہ میں جد جمیاں تہ
 اُس ویلے گراں دیاں گدریاں تہ دوئیاں گڑیاں اپنیاں زمیاں، باغاں تہ باڑیاں بچوں تہ بڑاناں
 دی ہک خود رو سبزی کڈھیاں آسیاں۔ میں کافی چر دے بعد ہک جنپاڑے حساب لایا کہ ایہہ
 کیہڑا موسم ہوندا ہے۔ دراصل تہ بڑا انگریزی سال دے مہینے اپریل نچ کڈھیا جلد ا۔ جیہڑا بکرمی
 سنہ دا ایسا کھ مہینہ ہوندا ہے۔ بہر حال ایسا کھ ہووے یا جیٹھ، جنوری ہووے یا ستمبر ہُن اوئی تاریخ
 سچی منے گیندی ہے جیہڑی بورڈ امتحان دی سٹوڈنٹ، ماہڑے پاسپورٹ، آدھار کارڈ ہو رالیکشن
 کارڈ تے موجود ہے۔ (قصہ ختم قضیہ ختم)

(ہُن مہربانی کر کا ایہہ ناچکھو کہ میں 2 جنوری 1949ء کو کیاں جمیاں آساں؟)

اٹھمیں جماعت امتحان گورنمنٹ مڈل اسکول بونیارتھیں پاس کیتا۔ اس درمیان اسکول انتظامیہ خصوصاً ماہڑے مکرم ہور عظیم اُساتذہ کرام سُن مگو ادبی، ثقافتی، تمدنی ہور کلچرل سرگرمیاں بیچ حصہ کھنن بیچ ماہڑی بیچ مددتہ رہنمائی کیتی۔ ہر نکلے بڑے فنکشن بیچ مگو ساریاں تھیں اگا کھلا کیتا جلد آسا۔ ماہڑی سکولادی زندگی بیچ ایچے ان گنت موقعے آئے جد مگو بیچ اُپر مختلف رنگاں دے پروگرام پیش کرن داموقعہ ملیا۔ میں اپنیاں اُنہاں جلیل القدر محسن اُساتذہ کونا پھیل سکساں جنہاں ماہڑا ہتھ پکڑ کا مگو اس جانی تک پہنچایا۔ اُنہاں بیچ پہلاناں مرحوم ماسٹر غلام محمد میر (موٹا ہیڈ ماسٹر) ماسٹر سروپ ناتھ رینہ، ماسٹر عبدالاحد دانی، ماسٹر غلام ربانی میر، ماسٹر غلام الدین چستی، ماسٹر کھنن لال بٹ، ماسٹر غلام محمد شیخ (مامہ شیخ) ماسٹر مرزا حمید اقبال جیہڑا پولیس داڈی آئی جی) بن کافوت ہو گیا۔ ہیڈ ماسٹر غلام محمد ربانی، جیہڑا اچھا جموں و کشمیر یونیورسٹی بیچ شعبہ تاریخ دے HOD دے عہدے اُپروں ریٹائر ہو یا۔ ہیڈ ماسٹر محمد یعقوب قریشی۔ ہیڈ ماسٹر نندہ لال امباردار۔ گورنمنٹ ہائی سکول بونیارتھ اپنی 5 سالہ طالب علمی دا زمانہ ماہڑی زندگی داسنہری دور آسا۔ جتھا مگو ادبی تہ ثقافتی سرگرمیاں بیچ شریک ہون داموقعہ ملیا۔ بیچ سوہنے موقعے میسر ہوئے۔ جنہاں ماہڑے اندر تہذیبی وراثت ہور غیر نصابی سرگرمیاں کو عروج تے پہنچائے دے سلسلے بیچ ہک ایجنسی جلا بخشی جس دی لوئی بیچ میں اچ دی تاریخ تکر جید اہاں۔ انہاں پنجاں سالاں بیچ مگو ”جشن کشمیر“ جیاں پنجاں اُچے پیمانے دیاں رنگارنگ سالانہ پروگراماں بیچ بڑھ چڑھ کا حصہ ملیا۔ انہاں پروگراماں بیچ مگو گان، بجان، نچن ہور تقریریاں کرن داموقعہ ملیا۔ اس حوالے نال سارے علاقے دے لوک مگو جانن پہچانن سیانن لگے۔ انہاں پنجاں برسوں بیچ بخشی غلام محمد مرحوم سابق وزیر اعظم جموں و کشمیر شری کرشنا منین وزیر دفاع ہند۔ ڈگ ہیمیر سولڈر اقوام متحدہ دے سیکریٹری جنرل خواجہ غلام اسد بین سابق وزیر ام پور ہور نامور ماہر تعلیم۔ مشیر محکمہ تعلیم ہند ریاست اُندے صاحبزادے ڈاکٹر سید عابد حسین سیکریٹری پلاننگ کمیشن آف انڈیا۔ غلام نبی سوگامی وزیر ریاست جموں و کشمیر، بخشی عبدالرشید صدر نیشنل کانفرنس، خواجہ غلام محمد صادق وزیر تعلیم جموں و کشمیر (سابق وزیر اعظم) جنرل کری ایا، گردھاری لال ڈوگرہ، (سابق وزیر جموں و کشمیر) ہور کیاں چوٹی دیاں لیڈراں

سیاستدانان ہورادانشوراں نال ہتھ ملائے ہور انعامات ہور سرٹیفکیٹیاں حاصل کرن دا موقعہ ملیا۔ ماہڑیاں اُستاداں بچوں غلام محمد میر، غلام محمد شیخ، مرزا حمید اقبال، راج ناتھ بھان، مکھن لال بھٹ ایسے اُستاد گزرے دے ہین جن دیاں کوششاں تہ پیا رنال مگو اپنیاں ادبی سرگرمیاں جاری رکھن دا موقعہ ملیا۔ بس بعد از مرگ وی اُنہاں عظیم شخصیتاں دیاں مہربانیاں ہور ہمدردیاں دا مل نہ چکا سکساں۔ 1963ء بچ میٹرک پاس کرن دے بعد میں محکمہ جیالوجی اینڈ مانیٹنگ بچ روزانہ موزی Daily wage دی بنیاد تے ریسرچ ورکر دی کلاس فورٹھ اسامی پر تعینات ہوئیاں۔ اسے دوران ماہڑی تقرری بحیثیت اُستاد Teacher گورنمنٹ پرائمری سکول تعاجل بچ ہوئی۔ ایہہ گراں ماہڑے گراں تھیں 40 میل دور آسا۔ اتنی کئی عمری بچ کبڑوں اتنا دور تقرر ہور پڑھن دے بجائے پڑھان دے پیشے نال منسلک ہون نال زندگی دیاں تجربات بچ ہور اضافہ ہوئیا۔ ہک سال دے اندر اندر ماہڑے تعلقات بچ بے حد اضافہ ہو گیا۔ ماہڑا اٹھنا بجنا اُس ویلے دیاں گجھاں باعزت شہریاں تہ ملازماں نال ہون لگیا۔ اُنہاں بچ، راجہ محمد افضل خان ایم ایل اے اڈوی ہور عبدالغفار صاحب تحصیلدار اڈوی، محمد شفیع صاحب ٹیچر جہڑے پچھاوڑی تعلیم دی بنے۔ اُنڈے والد بابا امیر الدین روحانی بزرگ، محمد اسلم بڈوا ایم ایل سی، ماسٹر امر ناتھ ہر بھجن سنگھ ٹیچر (اشوک کمار ٹیچر مدن لال شرما، منوہر پڑتھی (مشہور براڈ کاسٹر) محمد حنیف بیگ سابق پرنسپل تہ سی ای او بارہمولہ چودھری محمد اسماعیل، راجہ نصر اللہ خان، راجہ حبیب اللہ خان، راجہ ثناء اللہ جو بانڈے وکیل بانڈے ہور متعدد سماجی شخصیات 1964 مارچ 18 ماہڑا پہلا اُردو افسانہ ریڈیو کشمیر سرینگر دے ماہانہ ادبی میگزین پروگرام ”خزمن“ بچ رات ساڑھے نو بجے نشر ہو یا اس تھیں پہلاں ماہڑے مضامین اُردو دیاں ہفت روزیاں ”زادراہ“ جموں ہور ہمارا کشمیر سرینگر بچ شائع ہوئے۔ ”زادراہ کمونٹ پارٹی آف انڈیا ترجمان آسا۔ جسدی ادارت دی ذمہ داری مشہور وکیل ہری سرن ڈوگرہ سیکریٹری سی پی آئی CPI دی آسی۔ ”ہمارا کشمیر ہفت روزہ سی پی آئی دے سیکریٹری ہور کشمیری دے مشہور شاعر عبدالستار رنجور دی ادارت بچ چھپدا آسا۔ ماہڑے ہور گجھ مضامین دہلی دیاں گجھاں اخباراں جہاں بچ ہفت روزہ ”حیات“ ”پیام“ دے علاوہ نامور اُردو اخبار ”ملاپ“ تہ محکمہ

اطلاعات و تعلقات عامہ دے آفیشل آرگن ماہنامہ آج کل پنج وی چھپ دے آسے، 1965ء دے ہند پاک جنگ دے دوران ماہری ڈیوٹی اُوڑی دے تھا جل گراں پنج اے ہی رہی تہ جنگ ناسمجھ آئی اک معمہ آسا۔ ایہہ کیاں شروع ہوئی تہ کیاں بند ہوئی۔

1966ء تھیں 1967ء تک اپنی شادی تھیں پہلاں۔ میں زندگی دے پہلے معاشقے تھیں وی لنگیاں۔ ملو ایہہ پتہ نہ آسا کہ ایہہ معاشقہ کیہنہ ہوندا؟ دراصل میں غیر شعوری طور تے اس عارضی مرض دا شکار ہو گیاں۔ خدا مغفرت کرے اوہ ہُن اس دُنیا پنج نیہہ۔ مگر مکو اوہ گیت یاد ہیں جیہڑے اسیں ہک دوئے کو لکھدے رہندے آسیاں۔ اپنے پہلے خط پنج میں ایہہ شعری غیر شعوری طور تے لکھیا کہ۔

نامہ برحال میرا اُن سے زبانی کہنا

خط نہ دینا کہ وہ غیروں کو دکھا دیتے ہیں

اس تھیں علاوہ ہندی فلماں دے رومانی نیرالمیہ گیت لکھدے رہندے آسیاں۔ جنہاں پنج ایہہ چند اک گیت شامل آسے۔

یہ زندگی کے میلے دُنیا میں کم نہ ہونگے

افسوس ہم نہ ہونگے

پیار کیا تو ڈرنا کیا

گزر اہوا زمانہ آتا نہیں دوبارہ حافظ خدا تمہارا

تن ڈولے میرا من ڈولے میرے دل کا گیا قرار ہوئے

برسات میں ہم سے ملے تم سخن۔ تم سے ملے ہم برسات میں

زندگی بھر نہیں بھولے گی دی برسات کی رات

بڑے ارمان سے رکھا ہے بلغم تیری قسم پیار کی دُنیا میں یہ پہلا قدم

جدا نہ کر سکیں گے ہم کو زمانے کے ستم

جد ماہری شادی دی گل چلی تہ ماہری محبوبہ سُن ماہرے اُپر بے وفائی دا الزام لایا تہ کجھ

اشعار لکھ کا بیچھے:

او دُور کے مسافر ہم کو وی ساتھ لے لے ہم رہ گئے اکیلے

ماہرے اُپر جس عشقا و الزام لائے گیندا آسا اوہ یا تہ ہزاری قسماں دا آسا یا فرضی تہ ایہہ
عشق لیلیٰ مجنون، سسی پنوں، ہیرا راجھا یا فرشاہ پری تہ سیف الملوک دا عشق نہ آسا ایہہ محض جاسی
نادلاں والا عشق آسا منزل تھیں ہمکنار ہو یا یا نہ ہو یا۔ اگر نہ ہو سکیا تہ بسرے پنج چرنہ لگسی۔

ماہری شادی دی گل بات جتھا چل رہی آسی ہو راوہ ماہرے واسطے ہک دم نہ صرف اجنبی
آسے بلکہ اُندا اُٹھنا جتنا اُندا کچھ اُندی زندگی دے طور طریقے بالکل نویں آسے۔ ذات اُوپری
پات اجنبی۔ اوہ اپنی ذات زرگر لکھاندا آسے مگر قصبے دے لوک اُنہاں کو ”موٹے“ آکھدے
آسے۔ کشمیری سماج پنج اس قسم دے Nick names یا ذاتاں جماعتاں دے ناں اکثر اسے قبیل
دے ہوندے ہین۔ جس طراں پنجاب دے ہک علاقے لاہور تھیں 218 کلومیٹر جنوب مغرب
داراک قوم رہندی ہے جسکو ”شاہ دولے دے پوٹے“ آکھتے ہین۔ شاہ دولہا اُس علاقے اک
داناں ہے جتھا دے رہن والیاں دے Physical fitness خدو حال ہو بہور چٹو یاں دی طراں
ہین۔ چہرہ لمان اُٹھدی لمی۔ اکھیاں نکلیاں نکلیاں وغیرہ وغیرہ۔ کشمیر سماج پنج اج دی تاریکا تکر،
داند، واند، کوکر، ہانگلو، شننگلو، لنگور، گوبے، شوٹھ، لون، مریج، تیلی وغیرہ وغیرہ وغیرہ۔ ماہرے
سُسرال آلیاں دے ہمسائے تہ پڑوسی بے حد قامت پسند لوک آسے تہ ہُن وی ہین۔ ماہری
بوٹی مقامی گرلز ہائی سکول پنج اسمیں جماعت پنج پڑھدی آسی۔ لہذا اُس پنج اُسدیاں ترقی پسند
اُستائیاں دیاں چنگیاں عادتاں تہ طور طریقے دکھ کاٹو خوشی ہوئی۔ ہک گل آکھنی میں پہنل گیاں۔
جد میں اپنی مجودہ بوہٹی دا چہرہ نہ دکھیا دا آسا۔ میں اُس دے بارے پنج اپنیاں پہنیاں کولوں
جیہڑے سوال پچھنا رہنا آساں اوہ کچھ اس طراں دے آسے۔ اوہ دوئے جنگاں رکھدی ہے؟
اُسدی نک ہے۔ اُسدے دوئے کن ہین؟ دوہتھ تہ دوکن ہین۔ ”ہاں سُن کاٹو تسلی ہوندی۔ بس
کافی ہے؟ عقل ہوئے یا نہ ہوئے ایہہ پچھا پتہ چلسی۔ عقلا دی اتھا دے ہر شہری پنج تھوڑی تھوڑی ہے!
30 اکتوبر جد میں اپنے سکول پنج اپنیاں سنگیاں اُستاداں پنج بیٹھا دا آساں ہک بزرگ
آگئے تہ آکھن لگے۔ ”اُٹھ جی تیار ہو جُل..... آساں چھ بجے بارہمولے جج کھن کا پچھنا۔ اوہ
اڈیکدے ہین اُسدا مطلب آسا کہ مگو شوہالا (مہاراج بن کا)..... سُسرال بوہٹی آنن واسطے

جُلنا آسا۔ ماہڑے مکاناں دے باہر آنگنا بچ ٹھول بچ رہے آسے گدرانچہ دے تہ پٹے مار دے آسے۔ میں اٹھیاں ماہڑے سگی اُستادوی اٹھے۔ تیاری بچ کوئی دو کھنٹے لگ گئے۔ چار بجے سکول بند ہو یا تہ ماہڑی ہک نویں ڈیوٹی شروع ہو گئی 31 اکتوبر اسیں باراتی صبح واپس کھر پچے۔ ماہڑے والد صاحب تہ والدہ دوئے بقدر حیات آسے۔ مگر 13 نومبر بالترتیب ماہڑی بڑی پھینیں سارہ بیگم تہ 14 نومبر ماہڑے والد صاحب دا انتقال ہو گیا۔ ماہڑی زندگی دا ہک نواں ورق پرتے گیا۔ 1968ء بچ میں گریجویشن کیتی۔ 1975ء بچ ایم اے 1981 ڈپلومہ ان جرنل ازم۔ 1976ء بچ بی ایڈ 1969ء بچ بی ای سی..... وغیرہ کیتے۔ 1969ء بچ میں سرینگر تھیں نکلن والے ہک اُردو روزنامے ”چنار“ نال وابستہ ہو گیاں۔ اس اخبار بچ میں کالم ہور مضامین لکھدا رہندا آساں۔ اسدے مالک داناں پیر عیاش الدین آسا جیہڑا جموں و کشمیر سرکار بچ ہک سینئر وزیر آسا۔ اخبار دے ایڈیٹر مولانا اسرار احمد آزاد (سابق ایڈیٹر ”العجبت“ دہلی سن پیر عیاش الدین کو ماہڑا ناں تجویز کیتا میں اُسے سال بیہیں سال بچ داخل ہو یا آساں۔ ایہہ کم ماہڑے واسطے ہک چیلنج آسا۔ میں محکمہ تعلیم کولوں لانگ لیو Long leave کہدی تہ 2 سال تک اس اخبار دی ایڈیٹری کیتی۔ اس دوران ماہڑی شناسائی وادی دیاں مشہور اخبار نویسیاں۔ صحافیاں تہ لکھاریاں نال ہوئی۔ انہاں بچ شمیم احمد شمیم، مقبول حسین، مندلال وائل غلام محمد صوفی تہ ثنا اللہ آفتاب دے علاوہ کجھ ہور اخبار نویس شامل آسے۔ اخبار خدمت۔ آفتاب ہور سرینگر ٹائمز بچ میں پہلے تھیں لکھ رہیا آساں۔ اُس حوالے نال انہاں اخباراں دے قارئین مگو چنگی طراں جان دے سجان دے آسے۔ وادی دی صحافتی برادری بچ ماہڑی پہچان ہُن دی وجہ نال وادی تھیں باہروی صحافی مگو جان لگے۔ چنانچہ دہلی دے ہفت روزہ حیات“ دے مدیر اعلیٰ سید سجاد ظہر۔ عرف ہنے بھائی جد سرینگر آئے تہ پیر عیاش الدین دے مہمان بنے۔ انہاں ہک ملاقات دے دوران پچھیا کہ میں روسی زبان سکھنا چاہنداں؟ میں ہاں کر چھوڑی۔ بنے بھائی ماہڑے چار پاسپورٹ سائیز فوٹو کھڑے تہ ہک ہفتے دے اندر ماہڑا پاسپورٹ بن کا آ گیا۔ اسدے بعد انہاں ہک فارم بذریعہ ڈاک پہنچیا تہ میں اوہ فارم فرپہر کا انہاں کو جولیا ہک مہینے دے بعد ماہڑا ویزا دی بن کا آ گیا۔ میں دہلی گیاں ایہہ ماہڑا پہلا ہوائی سفر

آسا۔ میں اپنی پیاری اماں کو گُوڑ آکھیا کہ میں دہلی کسے کماں واسطے چل رہیا ہاں۔ جلدی ایساں دہلی تھیں براستہ کابل میں تہ تاشقند پہنچ گیا۔ دہلی تھیں ماہڑے نال صابر صدیقی ناں دا ہک ہور صحافی ہو گیا۔ اُسکو وی روسی زبان سکھن واسطے تہ تاشقند گینا آسا۔ اُسکو مولانا اسرار احمد آزاد دی سفارش تے جیہجیا گیا دا آسا۔ مولانا اسرار احمد آزاد واپس دہلی چلے گئے دے آسے۔ ماہڑی جائی محمد حنیف پرواز ناں دے ہک صحافی کو رکھیا گیا دا آسا۔ اُسنی معیاد تربیت چھ مہینے آسی تہ تاشقند پہنچ کا مکلو اسراں لکیا جسراں کہ ماہڑے سامنے الف لیلیٰ ہزار داستان کتاب کھل گئی ہے۔ ہک نویں دُنیا۔ نو اں آسمان۔ نویں لوک نویں جن تہ نویں تارے.....“ یا اللہ میں گتھا پہنچ گیاں..... تاشقند پہنچن دے اگلے دن اسدی ملاقات یونیورسٹی دے وائیس چانسلر ڈاکٹر باباجان غفور نال ہوئی۔ اوہ ہک عظیم سکا لہر ہور عالم آسے۔ اُنہاں شعبہ زبان دے ہک پروفیسر کو آکھیا کہ او اسراں کو ازبکستان دی تواریخ تھیں واقف کرا لے ہور تاشقند تہ آس پاس دیاں علاقیاں دی سیر کرائے۔

تاشقند دے شمال مغربی پہاڑی سلسلے کو کا کو سین ماڈیٹن رینج“ یا کوہ قاف پہاڑی سلسلہ آکھدے ہین۔ ایہہ اُوہی ”کوہ قاف“ ہے جیہڑا الف لیلیٰ ہزار داستان ہور اسدے قسماں دیاں دیو مالائی کہانیاں دا مقام رہیا دا ہے۔ جس نال جتاں بھوتاں، پریاں تہ دیواں دے کردار جڑے دے ہین تہ ایہہ کہانیاں میں اُس ویلے پڑھیاں دیاں آسیاں۔ جد ماہڑی عمر مستان 8/9 سال آسی۔ اج اوہ سارے جن، دیوسفید، بھوت پریاں تہ خوراں ماہڑے سامنے آسے، حضرت امام بخاری دی مسجد تہ مقبرہ، مسلم بادشاہاں، دانشوراں، فلاسفراں، عالماں دیاں قبراں تہ روئے دکھ کا صرف ماہڑی رکھیاں کھل گیاں بلکہ سینے وی وا ہو گئے۔ علم پنچ اضافہ ہونا تہ ضروری آسا۔ میں پہلی مرتبہ 1971ء پنچ تاشقند یونیورسٹی پنچ کمپیوٹر ڈٹھا۔ جتھا طلباء تہ طالبات آکا تہ بھناں پنچ کا کمپیوٹر دے بٹن دبانڈے فراگلی کندھاناں لڑکدیاں بورڈ اپر آئی دی تحریر نوٹ کر دے ماہڑی سمجھ پنچ لکھ آندا آسا۔ البتہ اتنا اندازہ ضرور گیندا آسا کہ 1971ء پنچ ازبکستان (روس) اسراں ہندوستانی تھیں ہک ہزار سال آگا ہے ازبکستان پنچ مسلماناں دی تعداد اُس ویلے 80 فیصدی آبادی دا حصہ آسی۔ مگر مسجد ایں پنچ صرف 8 یا 10 فیصد مسلم مرد و خواتین نماز پڑھے واسطے آندے

آسے۔ کیاں جے سارے مُلک بچ گمنماں داراج آسا۔ مارکس ازم داز بردست غلبہ آسا۔ مگر اسلام دا جوش لوکاں بچ گھٹ ہون دے، بجائے متواتر بدرہیا آسا۔ مختصر ہک گل آکھنی لازم ہے کہ ازبکستان دیاں لوکاں اپنی ثقافت، تہذیب تہ کلچر اُپر فخر آسا۔ ازبکستان دیاں سڑکاں، فٹ پاتھ، جنگلات، نباتات رہائشی مکانات، سرکاری ادارے۔ فن تعمیر ہر شعبے واسطے دکھن آ لے دے مُہاں بچوں واہ واہ ہور تعریفی کلمات ادا ہونا ضرور آسا۔ ازبکستان دیاں لوکاں دالباس اتنا صاف ستھرا ہور سوہنا آسا کہ انسان آکھدا آسا کہ انہاں کو دکھدیاں رہواں۔ گورے چٹے ازبک شہری.....

اُنڈازندگی گذرنے دا طور طریقہ اُنڈیاں عادتوں تہ قابل ستائش خصائل۔ سُجان اللہ۔

اُتھامیں تاشقند بچ ہک اُن دکھی جنتا بچ شب و روز گزار رہیا آسیاں۔ ادھر ماہری والدہ پریشان آسی۔ کسے اُستیاں کناں بچ ایہہ گل باء چھوڑی آسی تو ہڑا پتر واصل جہنم رسید کیتے گیا دا ہے۔ اوہ کافر بن گیا بلکہ لادین ہو گیا ہے۔ ماہری پیاری اماں تہیاڑی روندی نمازاں پڑھدی اللہ کولوں مگو واپس منگدی آخر اوہ پیر غیاث الدین تکر چچے بچ کامیاب ہوگئی۔ جتھا اس روٹنا پٹنا لایا تہ ماہری واپسی دی درخواست دا ظہار کیتا۔ پیر صاحب سُن بڑی مشکل نال بابا جاں غفو رکوفون لایا تہ ماہری واپسی دی درخواست کیتی۔ درکواست منی گئی تہ دو ہفتیاں بچ ماہری واپسی دا پروانہ آ گیا۔ بتالیاں تہیاڑیاں دے بعد میں ہندوستان واپس مُڑ آیاں۔ مگر مگو اُتھا دیاں سڑکاں تالاباں دریاواں جنگلاں تہ پہاڑاں دیاں مٹھیاں یاداں ہور لرسایاں سالاں تکر دل و دماغ بچ تروتازہ رہیاں۔

اُسے سال 1971ء بچ مشرق پاکستان بنگلہ دیش بن گیا ہے، پی آئی بی بھارت سرکار سُن کشمیر دیاں صحافیاں دا ہک 12 رکنی وفد بنگلہ دیش مطالعاتی دورے پر پہنچیا، ایہہ وی ہک توارنجی دورہ آسا جیہڑا مگو اہجاں یاد ہے۔ میں اِس وفد دا حصہ آسا۔ بنگلہ دیش اُسدا وفد جنگی ہورا تہنائی ناز ک تہ حساس سیاسی حالاتوں بچ گیا مگر اُتھا سڑیاں دیاں انسانی لاشاں تہ بدبو تہ ہور کھٹھن دے سوا ککھ نا دکھیا۔ ڈھا کے دالال چوک ہور آس پاس دے آبی علاقے تلا، دریا، لاشاں، خون، چٹا گنگ دیاں مویاں دیاں چھیاں تہ لگڑ، کشتیاں بس ایہہ ویرانی وی کے ویرانی ہے۔ آکھے

دل خوکہ اُتھوں نس جلاں، 19 مارچ اسدا وفد کھٹیاں کوڑیاں یاداں کہن کا واپس آ گیا۔ اسے مہینے بچ جھوں و کشمیر کا بینہ بچ رو بدل کیتے گیا خواجہ محمد صادق دے انتقال دے بعد وزیر اعلیٰ سید میر قاسم بنیادا آسا۔ اُس اپنی کا بینہ بچ نوں وزیر شامل کیتے تہ کجھ کڈھ سٹے کڈھے گین آلیاں منسٹراں بچ پیر غیاث الدین وی آسے اندی جائی ترلوچن دت کو وزارت بچ شامل کیتا گیا۔ اس ہیرا پھیری نال پیر صاحب تہ اندے سنگی ناراض ہو گئے۔ انہاں شیخ نور محمد عرف نور گنگ دی کا بینہ بچ شمولتی دی مخالفت کیتی۔ شیخ نور محمد صاحب کو اسدا بدلہ کہنن دا موقع مل گیا تہ بحیثیت وزیر تعلیم (مملکت) انہاں مگوسدکا ”چنار“ چھوڑن دا مشورہ دتا بلکہ تہمکی دتی کہ اگر میں پیر غیاث الدین دی ملازمت ترک نہ کیتی تہ مگوسدکا بچوں اُستاد دی ملازمت تھیں کڈھ چھوڑن۔ میں اخبار چھوڑ دتا تہ واپس آکا اپنی Place of posting لوڑن لکیاں۔ کوئی ہک ہفتے بعد مگوسدکا پتہ لکیا کہ ماہری تبدیلی کرے گر کوٹ دے کسے سکولا بچ کیتے گئی دی ہے۔ جتھا کسے ہو رہ بندے کو ماہری پوسٹ اُپر تعینات کیتا گیا دا ہے۔ بڑی مشکل نال میں اپنی پوسٹ واپس Return کتے بچ کامیاب ہوئیاں تہ ماہری ڈیوٹی پرائمری اسکول بکنہ لائی گئی جتھوں میں ہفتے دے اندر اندر ٹرانسفر کرا لی تہ واپس ترکانجن ٹڈل سکول جو امین کیتا۔ اُتھے ہی رہ کا میں گریجویٹیشن ایم اے۔ بی ای سی۔ بی ایڈ تہ ڈپلومہ جرنلزم پاس کیتے تہ اُتھے ماہری پرموشن ماسٹرس گریڈ بچ ہوئی۔ ماہری پوسٹنگ بحیثیت ماسٹر گینگل سکول بچ ہوئی تہ اسدے بعد ہائی سکول بمبار بچ ہوئی۔ فرواپس ترکانجن تبدیل ہوئیاں تہ اُتھے بحیثیت ہیڈ ماسٹر پرموشن ہوئی تہ میں 7 سال ہائی اسکول دا ہیڈ ماسٹر رہن دے بعد 31 جنوری 2007ء بچ اس عہدے اُپروں سبکدوش ہوئیاں۔

ماہرے ادبی سفر دا آغاز 1964ء اُپروں ہو یا تہ اج تک میں سفر تے گامزن ہاں۔ عبدالقیوم خان راجہ نذر بونیاری تھیں ہک سال بڑا ہے میں پہلا تخلص مفرد رکھیا فرجماز فرزند۔ 1977ء تک میں اُردو بچ مضامین تہ کہانیاں لکھدا رہیاں۔ اگست 1967ء بچ ماہرا ہک افسانہ اُردو دے عالمی شہرت یافتہ ماہنامہ بیسویں صدی بچ شائع ہو یا۔ اس افسانے سُن میں فرشووں چاکا عرش تک پچچایاں۔ اسدے بعد ماہرے افسانے شب خون شاعر، تراش، اج کل، پرواز، لگن،

اقبال، افلاک، نگینہ ہورنچ ساریاں ماہنامیاں بیچ شائع ہوندے رہے۔ ریڈیو کشمیر سرینگر ادبی پروگراماں بیچ وی درجناں افسانے نشر ہوئے سرینگر دور درشن دے گھل جان دے بعد مگھو دور درشن دے پروگرام دا ایڈوائیزری کمیٹی دا مشیر (ایڈوائیزر) تہرے مرتبہ بنائے گیا۔ دور درشن اُپروں میں درجناں پروگرام پیش کیتے۔ جنہڑے اُردو تہ پہاڑی بیچ آسے۔ میں ریڈیو تہ دور درشن دی Anchoring دا فریضہ وی ادا کیتا تہ ریڈیو اُپر پہاڑی گیت وی گائے۔

1978ء بیچ کلچرل اکادمی بیچ پہاڑی شعبے دے قیام دے نال ایہہ میں شیرازہ پہاڑی تہ استادب پہاڑی رسالیاں بیچ تقریباً ڈیڑھ سو تحقیقی تہ تنقیدی مضامین زبان دے حوالے نال تہ درجناں افسانے شائع ہوئے۔ شعبہ صحافت دی گل کراں تہ ایہہ گل وی دسد اجلاں کہ میں اُردو دیاں دواں اخباراں روزنامہ ”پوٹیکل ٹائمز“ ہور صدائے کشمیر دی یاد بیچ ہک ادبی رسالہ ”عقاب“ وی شائع کیتا جسدا مدیر تہ سرپرست اعلیٰ میں آساں۔ اج دی تاریخ تکر ماہریاں اٹھ 8 کتاباں شائع ہوئیاں دیاں ہین جندی تفصیل اس طراں ہے:

- ۱۔ ”دوسرا آدم“ افسانوی مجموعہ اُردو اشاعت داسال 1971ء
- ۲۔ ”یہ کس کی لاش ہے میرے کفن میں“ افسانوی مجموعہ اُردو 2007ء
- ۳۔ ”بانجھ ماں کا بیٹا“ افسانوی مجموعہ اُردو اشاعت 1987ء
- ۴۔ ”لعلوں دے بنجارے“ میاں محمد بخش دی حیات تہ ادبی کارنامیاں تہ پہاڑی کتاب ناشر کلچرل اکادمی 2016ء
- ۵۔ ”سیرت النعمان“ علامہ شبلی نعمانی دی اُردو کتاب سیرت النعمان دا پہاڑی ترجمہ ناشر کلچرل 2017ء
- ۶۔ ”دمنل“ تحقیقی تہ تنقیدی مقالے بزبان پہاڑی ناشر پہاڑی یونیورسٹی سوسائٹی 2017ء
- ۷۔ ”مٹھی نیچھ“ پہاڑی افسانے تہ انشائیے ناشر پہاڑی یونیورسٹی سوسائٹی 2018ء
- ۸۔ ”دل نامہ“ اُردو انشائیے
- ۹۔ سفرنامہ ”شاردا پیٹھ“ اُردو..... ناشر

۱۰۔ ”چکی کندھ“ پہاڑی افسانیاں دا مجموعہ (زیر طبعیت)

۱۱۔ ”یہ بھی ایک پہلو ہے“ اخباراں پنج چھپے دے مضامین دا مجموعہ (زیر طبعیت)

۱۲۔ تحقیقی تہ تنقیدی مقالے بزبان پہاڑی (زیر طبعیت)

اپنی ماں بولی ہو رُردو دیاں ادبیاں ہو رُقداکاراں واسطے ماہڑا پیغام ایہہ ہے کہ پہنا نویں قومی زبان اُردو ہووے یا مادری زبان۔ انہاں دوئیاں زباناں پنج لکھو۔ جس پنج تئساں کو لکھنا آسان لگے۔ جد کہ ماں بولی دا حق اتنا ہی ہے جتنا اپنی پیاری ماؤ دا جسراں ماؤ دا حق اسیں کدے ادا نہ کر سکدے، اسراں ماں بولی دا اسماں اُپر جیہڑا حق ہے اسدا ذکر اسدیاں مقدس دینی صحیفاں اندرونی متعدد جائیاں آیا..... دا..... دینی کتاباں تہ عظیم مفکراں تہ دانشوراں سُن اپنی ماں بولی نال پیار تہ اسدی عزت تہ تعظیم و تکریم دا ذکر اپنیاں تصنیفاں پنج جس انداز نال کیتا دا ہے۔ پڑھ کا ماں بولی دے تقدس ہو رُ اس نال محبت دا جذبہ اُبھر کا آندا ہے۔ تئسیں پہنا نویں 40 چالی زباناں بولو..... مگر ماں بولی کو اول درجہ حاصل رہنا چاہیدا۔

مکو جیہڑیاں گلا چنگیاں لگدیاں ہین۔ ایہہ ماہڑی اپنی رائے ہو سکدی ہے۔ میں کھیتی باڑی یعنی زمینداری پسند کردا ہاں۔ ماہڑی جمالیاتی حس زمی تہ اس بچوں اُگن والیاں چیزاں نال جُوی دی ہے۔ زمی دے ہر پنج یا سینٹی میٹر پنج یا اسدے پٹھ 20 ہزار جاناں رہندیاں ہین۔ اس بچوں جے کجھ وی جمد اسیں اسے دے سہارے حیندے ہاں۔ ایہہ پیشہ اسدیاں پیغمبراں۔ رسولاں تہ نبیاں دا پیشہ ہے۔ اسے مٹی دی مٹھی نال اسدا خاکی پنڈا بنائے گیا دا ہے اللہ دا کبر وی اسے مٹی نال لمیا گیا۔ اس نال ایہہ عالم سوہنا تہ خوب صورت ہے اس بچوں جیہڑے نباتات تہ حیاتیات نال جُویاں دیاں چیزاں جمدیاں ہین اوہ آساں کو آکسیجن دیندیاں ہین تہ اسیں منہاں داروں جیہڑا کاربن ڈائیکسائیڈ چھوڑ دے ہاں۔ اوہ ایہی نباتات تہ کھاء دے تیلے پی گیندے ہین۔ اسدے سماج دے اکثر لوک شہریت پسندی دار راغب ہو رہے ہین۔ اس Urbanisation دے رجحان سُن اسدی اصلیت آساں کولوں کھس کہندی ہے۔ کیاں جے ہر جاندار دی شناخت شہراں نال بیہہ ہوندی بلکہ زمی دیاں ٹوٹیاں نال ہوندی ہے۔

کھیڈاں اسدی حیات و ثبات بچ اہم رول ادا کردیاں ہین۔ انہاں نال اسدا پنڈا چاق و چوبند تہ صحت مندر ہندا۔ خوب صورت بن داہے۔ اسدے اندر تہ باہر حرکت پیدا ہوندی ہے کھیڈاں اسداں کو صاحب کردار بناندیاں ہین تہ قانون دی پابندی دا جذبہ پیدا کردیاں ہین اسنال ملکاں تو ماں تہ عام لوکاں بچکار مفاہمت، یگانگت، دوستی تہ خلوص دا جذبہ بدھدا۔ سویلے سونا تہ سویلے جاگنا ہر انسان کو صحت مندر دولت مندر ہور عقل مندر بنانا داہے۔ صبر تحمل قوت برداشت ہور رواداری بغیر انساں کسے حیوان تھیں وی پست ہوندا ہے۔

جس ذہن بچ تخلیقی قوت ہوندی ہے اوہ عظیم ہوندا ہے تہ خالق کو پسندا ہے۔

مگلو جنہاں عظیم شخصیتاں نال ملاقات دا اشرف حاصل ہو یا ہے۔ انہاں بچ مرارجی ڈیسیائی وزیر اعظم ہند (اپنے بارہ مولہ مولے دے دورے دے موقعے تے) وزیر اعظم جموں و کشمیر بخش غلام محمد، شیخ محمد عبداللہ، جی ایم صادق، رام دھن ایم پی جنتا دل، کانگریس جنرل سیکریٹری غلام نبی آزاد، فلم سٹار جوائے مکر جی، شمی کپور، امیتابھ بچن، شرمیلا ٹیگور، قادر خان، شیخ مختار، پروڈیوسر ڈائریکٹر مظفر علی، مہیش بٹ، فیروز خان، اومکار یئمہ، ساون کمار ٹاک، ارون بخش، اوم پرکاش (کامیڈی) ایس اے جلوٹا۔

شعراء ہورادبا، جوش ملیح آبادی ہوراں دے صاحبزادے خمیر حسین فروش، ساغر نظامی، شمارہ بارہ بنگوی، کرشن چندر، سلمی صدیقی، عصمت چغتائی، راجندر سنگھ بیدی، عرشِ ملیسیانی، عرش صہبائی، محمود سعیدی بیگم فیض احمد فیض، بیگم سردار عبدالرب نشر، فراق گورکھپوری، مخدوم محی الدین، سلام مچھلی شہری، مجاز لکھنوی، مظہر امام، ڈاکٹر کمال صدیقی، احمد جمال پاشا، ڈاکٹر حامدی کاشمیری، اختر محی الدین، امین کمال، دینا ناتھ نادم، عبدالستار رنجور، ویدراہی، شیخ بہادر بھان، برج پری، پہاڑی شعرا ہورادبا مولانا محمد سعید مسعودی مرحوم، نذیر احمد مسعودی، ظفر اقبال خان منہاس، کے ڈی مینی، شیخ آزاد احمد آزاد، حسام الدین بانڈے، حسام الدین بیتاب، ایڈوکیٹ محمد نور اللہ قریشی، ایڈوکیٹ عبدالحمید خان کرناہی تہ میاں کریم اللہ قریشی، مرزا عبدالرشید صاحب، مرحوم محمد عالم قریشی، عبدالرشید قریشی، عبدالرشید غمگین، مرحوم محمد مقبول خان، پروفیسر جہانگری

دانش، میر حیدر ندیم، غلام مصطفی پنجھی، مرزا فاروق انوار، لقمان راہی، سیف علی خان سیفی، سید اقبال ملنگامی، مجروح ملنگامی، جماعت علی شاہین وغیرہ وغیرہ۔ فدا راجوروی، مہر طلعت، عبدالستار دلوی، علی محمد لون، محمد یوسف ٹینگ، شہباز راجوروی، پرماسچد یو، موتی لال ساقی، نیلامبر دیوشرما، ڈاکٹر صابر مرزا، عبدالقادر سروری، ڈاکٹر شکیل الرحمن، محسن ٹکلیل، علامہ جواد جعفری، نور شاہ، ڈاکٹر ظہور الدین، مظفر احمد ظفر عارف جمیل، پروفیسر ڈاکٹر ظفر حسین ظفر، پروفیسر اکبر حیدری، سہیل اکرم، لتاحیا جے پوری، کشمیری لال ذاکر، پشکر ناتھ بی اے، وید بھسین، ثناء اللہ آفتاب، پیران جلالی، شمیم احمد شمیم، لسہ کول مالک رام، نثار حسین راہی، خوشتر گرامی، شاہد دہلوی، شاہد صدیقی، یونس دہلوی، صاحبزادہ محمد حسین فاروقی، ہور بیگم فاروقی دے علاوہ درجنوں ادبا شعرا ہور صحافی ہن جن دے ناں وی پہنل گیا ہاں۔ اے سیکٹرزے خواتین ہور حضرات حالیں بقدر حیات ہن جیہڑے ادبی کانفرنساں مشاعریاں یا فرادبی سیمیناراں بچ کھلے ہون۔ جد میں لکھنا شروع کیتا یعنی ادبی میدان بچ قدم رکھیا۔ ماہڑے ذہنا بچ صرف کلاسیکی ادب دا تصور آسا۔ مگو پتہ نہ آسا کہ ادب کیہہ ہوندا۔ میں بے کجھ وی لکھیا لا شعوری طور تے لکھیا ابتداء بچ الف لیلیٰ داستاناں قصیاں تہ کہانیاں لکھن تہ پڑھنا اختیار کیتا۔ ایہہ پہنا وا اترن جیا محسوس ہو یا تہ فراپنارنگ اختیار کیتا۔ سپاہی، ہولڈر، فاونڈین پن، پنسل ہور ہر طراں دی روشنائی داسہارا کھن کا کجھ آریا صفحہ قرطاس اُپر کھلیا ریا۔ ابتداء بچ بے کجھ لکھیا..... اپنی سمجھ بچ وی تہ آیا۔ کلاسیکی لوک ادب دے بعد جاسوسی کہانیاں لکھیاں۔ جد پڑھیاں تہ موجودہ جاسوسی ادب تھیں کجھ مختلف دہیاں۔ غیر شعوری طور تے ترقی پسند رجحانات دا اثر دس لکھیا۔ فرجدا اشتراکیت تہ ترقی پسند تحریک دے بارے بچ جا نکاری حاصل ہوئی تہ مگو فخر محسوس ہو یا کہ میں وی کسے دبستان فکر فن نال جو گیا داہاں۔ مضامین و اشتراکی نظریے دیاں بنیاداں اُپر لکھے۔ کہانیاں وی ادب برائے زندگی کو اپنی تحریر دا نظریہ بنا کا لکھیا۔ ایہی نظریہ اج دی تاریخ تکر بنیادا ہے ہن سمجھ بچ آن لکھیا کہ ترقی پسند ادب دا اشتراکی تحریک یا کمیونزم نال کوئی واسطہ میہہ ہاں۔ شاید شاعری بچ اسدی کوئی گنجائش میہہ۔ نثری ادب بچ انداز تحریر ہووے یا خیالات یا نظریہ تحریر اس نال نثری اصناف دے مزاج اُپر

کوئی اثر نیہہ پیندا۔ مقبول پروفیسر حیدر اگر نظم پنج ترقی پسندی داعصر شامل ہوئے تہ نظم فوجی بنڈ دی دھن بن گیندا ہے۔ مگر نثر پنج اسدا کوئی اثر نیہہ لھدا۔

میں غریب کسان، محنت کشن، مزدور طبقے نال شروع تھیں فطری تعظیم تہ بحث رکھدا آساں۔ اسدی وجہ کے آسی مگو آپ پتہ نیہہ۔ ظلم زیادتی پہنائویں کسے اُپروی ہووے اوہ اک نا پسندیدہ ہورنا معقول عمل منے گیندا۔ اسان پہنائویں کسے طبقے نال وابستہ ہواں آخر انسان ہاں۔ اوہ ظالم وی ہو سکدا تہ مظلوم وی۔ بہتر ایہی ایہہ کہ مظلوم دی حمایت کیتی جُلے۔ پہنائویں اوہ ”میں ہواں یا ”تسیں“ یا فر.....“ اوہ“

محبت دواں جنیاں دے بچکار ہک فطری عمل ہے۔ محبت کیجے نیہہ گیندی ایہہ ہو گیندی ہے۔ شہزادی یا ملکہ کو کسے غلاما یا مزدور نال وی محبت ہو سکتی ہے تہ کسے پہیکھ منکن والے یا بکھاری کو امیر یا حاکم نال وی۔ اللہ دے دربار پنج سب برابر ہین جد اللہ دا نظریہ آیا تاں اشتراکیت نیہہ رھندی۔ فطرت دے نظام پنج عقیدے یا نظریے دی گنجائش نیہہ رھندی۔ ادب پہنائویں کلاسیکی یا روایتی ہووے یا نویں دور دا اس پنج نظریہ صرف برائے زندگی ہوندا ہے میں اس ویلے مضمون نویں مہمی دے ہک کثیر المنزلہ ٹاور 32 ویں منزل اُپر دے ہک کمرے پنج پنج کالکھ رہیا ہاں۔ تلاں اس بلڈنگ دے آس پاس درجناں محنت کش مزدور تعمیری کماں پنج مصروف ہین۔ سوچو کہ اگر ایہہ محنت کش مزدور گویاں تہ جنے نہ ہون فر ایہہ عمارتاں کون بناوے آ؟ اس واسطے اُردو دے معروف ترقی پسند شاعر ساحر لدھیانوی یا علی سردار جعفر آکھیا آسا۔ ان ہاتھوں کی تعظیم کرو۔ یہ ہاتھ عظمت والے ہین

آس پاس ہزاراں کثیر المنازل عمارتاں صرف انہیں ہتھاں بنائی دیاں ہین۔ جنہاں پنج سرمایہ دار کروڑ پتی عیاشی دی زندگی بسر کر رہے ہین۔ اُن دے بچے انہاں عمارتاں دیاں بالکونیاں تہ طاقاں داروں جد بناں دار دکھدے ہین سمجھدے ہین۔ جنے اوہ انہیں فلک بوس مکاناں پنج جتے تہ ایہہ عمارتاں قدرت سُن انہاں واسطے بنائیاں دیاں ہین۔ اوہ اعلیٰ تعلیم ابجیاں ہی عمارتاں پنج حاصل کردے ہین جد کہ جنہاں ایہہ عمارتاں بنائیاں تہ اُن دے بچے کوڑا کرکٹ تہ خسادے

ٹہیراں اُپر کھینچ دے بسدے تہ سوندے ہین۔ مزدوراں دے فاقہ کش پہنگھے ننگے بیمار بچے کیلے
 دیاں چھلڑاں تہ ہڈیاں اُپر گزارا کر دے ہین تہ سڑکاں پر تہ نالیاں بچ ڈہلدا پانی پیندے ہین ایہہ
 کوئی افسانہ یا کہانی نیہہ بلکہ سچائی ہے جیہڑی سچ کوڑی ہوندی ہے۔

کہنے کو بہت گچھ تھا اگر کہنے پہ آتے
 اپنی تو یہ عادت ہے کہ ہم گچھ نہیں کہتے

میں خواجہ احمد عباس، احمد ندیم قاسمی، کرشن چندر، رشید احمد صدیقی، حسن نظامی، عصمت
 چغتائی، راجندر سنگھ بیدی، سعادت حسن منٹو، ابن انشاء، یوسف ناظم، احمد جمال پاشا مشتاق یوسفی،
 سجاد حیدر بیدرم، قرۃ العین حیدر تہ اُردو دیاں نامور افسانہ تہ انشائیہ نگاراں کو لوں گچھ سکھیا۔
 کرشن چندر دیاں اُنہاں کردار کو لوں سبق حاصل کیتا جیہڑے اسکو پونچھ بچ ملے۔ شکست تہ میری
 یادوں کے چنار ناولاں دیاں کردار اُن سن لکھن دی تحریک دتی جسدے نتیجے بچ ماہڑے بچ
 افسانوی تہ انشائیاں دے مجموعے وجود بچ آئے۔ پہاڑی لوک وی ہن شہراں دیاں لوکاں دے
 جوڑیوں زندگی گزار دے ہین۔ پہاڑیاں سُن نو پُل دکھی دی ہے تہ نانا اسداناں سُنیاں دا ہے
 Urbanisation سُن اسدی تہذیب بدل سٹی ہے اسدے پہاڑی لوک تہ ہن زمینداری کھیتی
 باڑی کر دے ہین تہ تہگاں بچھاپا پہناروں بکریاں رکھن دا شوق رکھدے ہین۔

میں اپنی حیاتی دے تئیں 73 سالاں بچے گچھ کھٹیا گیا، اُسدا حساب اس مضموناں بچ
 تہ نہ دے سکیاں۔ مگو یقین ہے کہ ایہہ مضمون ماہڑے بغیر نہ کوئی پڑھسی ناسنسی۔ بس لکھنے کو لکھ
 کہندا۔ ہوسکد کہ شاید مستقبل بچ حوالیاں واسطے کوئی اللہ دا بندہ اسدی ورق گردانی دل تہمت
 بردار من جُلے۔

الوداع.....خدا حافظ۔



گجھ اپنے بارے پنج

مگئی اس گلے نا احساس اے جے ہر خودنوشت سوانح عمری پنج گجھ سچائیاں ور پردہ ہنگیا ہی
رہنا اے ہور لفظاں نے گورکھ تہندے پنج واقعات ٹپکے رہنے ہین۔ ماہڑی ایہہ کوشش رہسی گی
جے ماہڑی جو گجھ وی مگئی یاد اے اُس نا دیانت داری نال اظہار کر ساں گا۔

والدین نا آکھنا سی جے ماہڑا جنم ۳/ اپنا درہ ۱۹۹۷ بکرمی بمطابق ۱۸/ اگست ۱۹۴۰ء کی
ہو یا ہور ماؤنی چھو لی پنج کسراں دن گزارے اس نامگی کوئی پتہ نہیہ۔ البتہ گلانے سن جے میں دو
ٹہنائی سال نی عمری پنج بیمار ہو یا ساں ہور اس واسطے ماہڑے ماء پیو کی ہئوں پریشانی ناسا منا کرنا پیا
سی۔ اک تہند لی جئی یاد ماہڑے کول ہور وی اے جے کسے سال اتی متی برف باری ہوئی سی جے
اساہڑے بیہڑے پنج پئی نی برفوں اُپر ٹری تہ مکان نے چھتے ور چڑھیا جانا سی ہور میں اپنی دادی
جمنن نی چھو لی پنج ہی رہنا ساں؛ جہاں نا آبائی تعلق درہال تھنہ منگ نے شیخ خاندان نال سی ہور اوہ
رمضانی شیخ نی تہی ہور اکبر شیخ نی پھین سن۔ ماہڑی ماؤ تعلق ماہلہ خاندان نال سی؛ جہاں نا آبائی
گراں نوشہرہ سی ہور گجھ وقت پہلیاں ہی انہاں نے خاندان بچوں اک شخص مسلمان ہو یا سی ہور
اس سن اپنا آبائی گراں تہ کبر چھوڑی شوڑیا سی۔ فر باساں موہڑہ (دوداسن بالا) آباد ہوئے ہور
اتھے ہی انہاں بیاہ وی کیتا۔ بعد پنج موہڑہ کلر (دوداسن بالا) منتقل ہوئے۔ اتھے اُس خاندان
تھیں ترے اولاداں ہونیاں؛ جہاں پنج اک ماہڑے نہیال والے ہین۔ ماہڑے نانا یار محمد سن؛
جہاں اپنی شناخت شیخ لقب نال بنائی نہ کہ ماہلہ۔ بہر حال ماہڑی ماء کدے کدائیں بڑے فخر نال
اپنے آپ کی راجپورت ذات نال جوڑنی سن۔ اس فخر نی تہ کوئی گل نہیہ سی؛ البتہ اپنی نسبت نا اظہار

کرنا کوئی مندی گل وی بیہ۔ جس ویلے کدے اساہڑا خاندان شوپیان علاقے تھیں ہجرت کری تہ اس بکھی آیاتہ والد صاحب نی موجودگی بچ انہاں کولوں کوئی جانکاری حاصل نہیہ کری سکیا؛ جس نامگی ڈاڈا اساڑا اے؛ کیاں کہ بعد بچ جدوں میں اپنی خاندانی جڑاں ٹھونڈنیاں شروع کیتیاں تہ بڑی وقت ہوئی۔ والد صاحب وی نیکی عمری بچ ہی یتیم ہو گئے سن؛ اس واسطے انہاں کی وی اس نا کوئی پتہ نہیہ سا۔

حالات و واقعات تھیں ایہہ گل ثابت ہونی اے جے جس ویلے کسے نامساعد حالات نی وجہ تھیں اساہڑے خاندان کی ہجرت کرنی پئی؛ اُس ویلے غالباً اک اندازے نے مطابق ۱۸۶۵ء یا ۱۸۷۰ء نادر میانی دور سی۔ اوہ ہجرت کری پہلاں شاہدرہ شریف آئے۔ اُتھاں کتنا عرصہ رہے اس گلے نا کوئی صحیح پتہ نہیہ؛ البتہ کسے سابقہ نسبت نی وجہ تھیں اساہڑا تعلق نا سلسلہ درہال نے شیخ خاندان نال جڑیا رہیا۔ ماہڑے دادے نا بیاہ درہال نے اسے شیخ خاندان بچ ہویا۔ اُتھوں دودا سن کسٹراں آیاں؛ اس گلے نا کوئی اتہ پتہ نہیہ چلنا تہ نہ ہی یاد اے۔ لیکن دودا سن بالا بچ اساہڑا محکمہ مال نے ریکارڈ بچ ۱۸۷۸ء نا سال درج اے۔ جس ویلے اُس قطعہ اراضی و رجحیت مالک تسلیم کیتے گئے ساں۔ بچوں فر کدھرے پتہ نہیہ کس وجہ تھیں اساہڑا خاندان درہال واپس چلا گیا سی ہور اس بعد کجھ عرصہ ٹڈیاں رہیاں تہ فر واپس ۱۹۱۵ء نے کول کال واپس دودا سن بلا مڑی آیا سی۔ اس تھیں بعد کوئی نقل مکانی نہیہ ہوئی۔ البتہ جس ویلے اساہڑے خاندان نے لوک شاہدرہ آئے؛ اُتھاں بقول والد صاحب انہاں نے اک چاچا جنہاں ناناں والد صاحب کی وی یاد نہیہ سی؛ نی وفات ہو گئی سی ہور اوہ اُتھے شاہدرہ شریف نی قدیم مسیتی نے شمال آلی بکھی انہاں نی قبر نی نشاندہی کرنے سن۔

ایہہ دور زیادہ تر بے خبری تہ جہالت نا دور سی۔ درسی تعلیم نا رواج ہڈوں نہیہ سی؛ اس گلوں واقعات کی زبانی یاد رکھیا جانا سی؛ جنہاں نے بیان بچ زیر برنا فرق وی ہوئی سکنا اے۔ اگر تھوڑا بہت علم ہونا تاں ایہہ گلاں اس ویلے رقم وی ہو سکینیاں سن۔ مگر اس دور نے سارے واقعات؛ ہجرت نی وجہ؛ اگلیاں کچھلیاں نسبتاں محض فرضی یا قیاس بن گئے۔ ایہی وجہ اے جے جدوں اسیں

اپنی ہجرت نی وجوہات ٹھونڈنے شروع کرنے آں تہ محض اندازیاں نی بُنیادور ہی کہانی کی کوئی رستہ دین نی کوشش کرنے آں۔ ماہری پڑدادی نی وفات دو داسن بالا بچ ہوئی۔ والد صاحب اکس قبر نی نشاندہی کرنے سن۔ البتہ ماہری پڑدادی نا تذکرہ کسے جائی نیہہ ہو یا نا۔ لیکن ماہرے دادا تہ دادی نے حالات نا کیاں جے والد صاحب کی چنگی طراں رہیا اے ہور اوہ ہی اس کہانی کی جہت دینے نے بنیادی کردار رہے ہین۔ ماہرے دادے نے بارے بچ آکھیا جانا اے جے اوہ کجھ درویشی نی حالت بچ رہنے سن ہور انہاں نی موت کوئی تری پینتری سالاں نی عمری بچ ہوگئی سی۔ اڈوں ماہرے والد صاحب نی عمر کوئی پندرہاں سالاں نے نیڑمان سی۔ البتہ ماہری دادی بہوں چراں تکر جیندی رہی تہ ۱۹۴۳ء بچ فوت ہوئی سی۔ پچھلیاں ساریاں گلاں کی ماہری دادی ہی سمہالی رکھیا نا سی۔ انہاں نی ہی یاداشت نے سہارے اساہرے حسب و نسب نی ڈور بدھی گئی نی اے۔ ورنہ اساہرے کول ہور کوئی ذریعہ نیہہ سی۔

ماہرے والد صاحب دینی علم سیم سمت بچ کوئی قاضی خاندان سی انہاں کولوں سکھیا۔ اوہ لکھنا وی جاننے سن ہور پڑھنا وی، لیکن اوہ سب کجھ رقم نیہہ کری سکے۔ جس نی کسے وی سوانح الحیات کی لوڑ ہونی اے۔ اُس ویلے نے نصاب نے مطابق انہاں سن تھوڑی جینی فارسی، عربی ہور اُردو سکھی سی۔ مترجم نے حاشیاں وریاداشتاں لکھیاں گئیاں نیاں سن۔ جس تھیں انہاں نی دلچسپی نا پتہ چلنا اے۔ والد صاحب تہجد گزار ہور صوم و صلوة نے پابند سن۔ فقہ ترتیب باراک اللہ نا زیادہ حصہ انہاں کی زبانی یاد سی۔ مسئلے مسائل چنگی طراں جاننے سن۔ قرانی آیتاں نے ترجمے کی مجلساں بچ بیان کرنے سن۔

1947ء بچ ماہرا پہلی جماعت بچ داخلہ ہو گیا نا سی ہور اس ویلے اساہرے استاد محترم ماسٹر دولت رام شرمہا جی مرحوم سن، جیہڑے راجوری نے رہنے والے سن تہ نہایت شریف النفس ہور مخفی سن۔ اپنی زندگی انہاں درویشی بچ ہی گزاری۔ انہاں نیاں اولاداں راجوری تہ جموں بچ آباد ہین۔ انہاں نا اخلاق تہ شرافت اڈوں وی مثالی سی۔

ماسٹر دولت رام شرما 1947ء نے بھیانک حالات نے دوراں اُتھے ہی اسے گراں بچ رُک گئے۔ جد کہ راجوری اندر ہندو برادری نے لوک غیر محفوظ حالت بچ جی رہے سن۔ اس واسطے انہاں اُتھے رہنے بچ ہی مصلحت سمجھی۔ کچھ وقت اوہ اسماہڑے کُہر ہی رہے۔ جسراں کی مگی سنایا گیا اے جے تہیاڑی انہاں کی کوٹھار بچ چھپایا جانا سی ہور راتیں ویلے اوہ اس کوٹھارے بچوں باہر نکلے سن۔ اس موجب جے تہیاڑے انہاں کی کوئی تکی نہ کُہنے۔ کیاں جے انہاں کی کسے تکی لیا تاں انہاں نی جان کی خطرہ ہو سکنا سی۔ فر کچھ تہیاڑے اوہ مولوی جمال الدین نے کُہر رہن تھیں بعد اوہ میاں کیاں نے کُہر رہے تدوں توڑیں جدوں توڑیں راجوری انڈین آرمی پہنچی گئی۔ اس طراں اوہ اُتھوں بچیر و عافیت راجوری تشریف لئی گئے۔ مگی ذاتی طور ور اس گل نا اطمینان وی اے تہ خوشی وی جے ماہڑے والدین کی ابھیا نیک کم کرنے نا شرف حاصل ہو یا۔

حالیں میں دوسری جماعت تکر وی نہ پہنچیا ساں جے کہ 1947ء نی آزادی تہ ہوارہ دوئی نال نال آئی گئے۔ ہندوستان نے بطن تھیں پاکستان نے وجود جنم کُہندا۔ ہندو آبادی کی پاکستان نے اندرنا مساعدا حالات نا سامنا کرنا پیا۔ اس موجب ہندو برادری کی اپنا کُہر بار چھوڑی ہندوستان آشنا پیا۔ ادھر ہندوستان بچ بسے نے مسلم خانداناں کی پاکستان جانا پیا۔ کیاں جے انسانیت ختم ہو چکی نی سی اس واسطے فرقہ وارانہ فسادات نا سلسلہ چل پیا۔ اس طراں اس صدی نا زبردست خونی ڈرامہ کھیڈیا گیا جس ورا انسانیت شرمندہ اے۔ اسے کیتے اسماہڑے خاندان کی وی ہجرت کرنی پئی۔ اسماہڑا خاندان دوداسن بالا تھیں سی سرولہ منجا کوٹ مولوی نذر مچی الدین نے کُہر جانی رہن لگا۔ اس دوران لوٹ مار نا سلسلہ کس گراں تھیں دُوے گراں جاری رہیا۔ دوترے سال اُتھے ہی رہیاں۔ جدوں مُڑیاں تہ کُہر نہ ڈنگر بچھا تہ نہ کُہرے نیاں باقی چیزاں موجود سن۔ سب کچھ لٹ چکیا ناسی۔ اک بے چارگی نا دور سی۔ غلے نی عام طور ور قلت ہی سی ہور نہ ہی پیسے سن جے خریدی سکاں۔ انہاں حالات بچ گزارہ کرنا بیہوں مُشکل ہو گیا سی۔ کیاں جے جدوں اسپین کُہر مُڑیاں جیٹھ نے تہیاڑے سن۔ ایہہ ویلہ غلے نی پیداواری نا زمانہ تہ ہے بیہہ سی۔ سگوں اس ویلے پٹن راہنے نا ویلہ سی۔ پتہ بیہہ کتنے کُہراں تھیں مک ادھاری کُہندی ہور فر فصل مک وغیرہ

راہنے واسطے داندان نی وی لوڑسی۔ اساہڑے آس پاس نیاں لوکاں مدد کری شوڑی۔ داند وی دتے ہور مک وی راہی۔ اگلے مرحلے وی طے کرنے سن جیہڑے ماہڑے والدین آپ ہی ہمت کری پورے کیستے۔ مک ادھاری تیلئی مگر اس آٹا بچ تبدیل کرنے موجب کھراٹے دروی پچھانا سی۔ انہاں دنہاں ڈاہڈی گرمی نی وجہ تھیں دریا ناپانی مک گیا ناسی۔ اس واسطے اُس کی درہال کھراٹے ور پچھانے واسطے والد صاحب نے اُس دوستے ناگدر را جس ناناں عبدل سی کی سدیا گیا۔ عمری اوہ وی نکا ہی سی، مگر ماہڑے کولوں بڑا سی۔ اس دس سیر مک کہندی ہور مگی اٹھ سیر چلنے واسطے آکھیا۔ اس طراں اُس دوئی صبح سوختے کھروں درہال واخ ٹر پیاں ہور کوئی دس بجے توڑیں آٹا ہنی واپس مُڑ آیاں۔ اس طراں ایہہ سلسلہ شروع ہو یا۔ اساہڑے گواہنڈ بچ اک سید خاندان رہنا سی جس بچ اک بزرگ سن اللہ رب العزت مغفرت کر کیجے جس ناناں محمد شاہ سن۔ انہاں اَساں کی اک گلاں بطور تحفہ دتی ہور اس نے ددھ نال اساہڑی کفالت وی ہونی ریئی۔

ہُن ماہڑے والدین کی ماہڑی پڑھائی نی فکر ہوئی۔ اساہڑے گواہنڈ بچ کوئی وی سکول بیہہ سی۔ انہاں دناں تھنہ منڈی بچ اک مڈل سکول سی تہ دُوادر ہال۔ یا فر پڑھوٹ اک پرائمری سکول سی۔ اساہڑی خاندانی نسبت نی وجہ تھیں مگی درہال پچھیا گیا۔ کیاں کہ اُتھے ماہڑے رہنے نامستلہ وی حل ہو جانا سی ہور روٹی نامستلہ وی۔ اُتھاں اساہڑے ہیڈ ماسٹر نصیر الدین ڈارسن۔ اوہ اساں کی انگریزی پڑھانے سن۔ جیہڑے بعد بچ حکمہ مال بچ بحیثیت نائب تحصیلدار تعینات ہوئے ہور ترقی نیاں پوہڑیاں چڑھنیاں چڑھنیاں ایڈیشنل ڈی۔ سی ریٹائر ہوئے۔ آج کل راجوری رہنے ہین۔ انہاں ماہڑے اُپر خصوصی محنت کیتی ہور مگی ریاضی نے گر سکھائے۔ اُردو تہ جغرافیہ ماسٹر دینا تھ شرمپڑھانے سن، جنہاں تعلق درہال نے اک گراں ناٹیاں نال سی۔ آج کل جواہر نگر راجوری بسنے ہین۔ حساب ماسٹر محمد شفیع پڑھانے سن، جیہڑے کر ہڈ نے رہن والے سن۔ اوہ حساب نے عالم سن، مگر سخت مزاج ہونے نی وجہ تھیں نکلی جی غلطی دروی بہوں مارنا سن۔ اوہ فوت ہو چکے ہین۔ اللہ اگلا جہان چنگا کر کیجے۔

اس طراں ماہڑے کھانے پینے رہنے تپہ پڑھنے نے معاملے پنج مگی بہوں اسانی ہوگی
 سی ہور کھرے نے اقتصادی حالات پنج وی سدھار آئی گیا ناسی۔ جس ویلے میں اٹھویں پاس
 کری کھر مڑیاں تہ والد صاحب کی اللہ تعالیٰ اپنی رحمتاں نال نوازے انہاں سُن آس پاس نے
 ماحول تھیں بکھ ہوئی مگی اگے پڑھنے واسطے پہچیا۔ حالانکہ اساہڑے ماحول پنج ماہڑی عمر نے
 گدرے چوکھری پہناروں چار نے سن یا فر کھرے نے کم کاج پنج مصرف سن ہور پڑھنے تھیں
 بہوں دُرسن۔

ہُن میں ہائی سکول راجوری پنج گیا ناساں۔ اساہڑے گرائس نے کجھ گدرے چھیمیں
 جماعت پنج راجوری پڑھنے جانے سن مگی وی انہاں ناسا تھہ مل گیا۔ انہاں پنج لعل حسین ہیڈ
 ماسٹر بنی تہ ریٹائر ہو گئے نے بن ہور انہاں نال محمد اکبر سن۔ ایہہ دوئی کھت اور تکہ (دوداسن
 بالا) تھیں پیدل نیرو جال پچھنے سن ہور مگی اُتھے ملنے سن۔ ماہڑے گماہنڈی برکت حسین بجاڑ وی
 ہونے سن ہور انہاں نے نال محمد اکبر جیہہ بعد پنج کینسر نے مرض پنج مبتلا ہویا ہور فوت ہو چکيا نا
 اے۔ برکت صاحب فارسی زبان پنج ایم۔ اے نی ڈگری حاصل کیتی تہ نال ہی بی۔ ایڈ وی کیتی تہ
 فارسی نے لیکچرار بنی ریٹائر ہوئے۔ اوہ اساہڑے گماہنڈی بن۔ اک ہور ساتھی محترم فتح محمد وی
 سن۔ اوہ ماہڑے کولوں کوئی چھ ست سال بڑے سن مگر کیاں جے انہاں سکول جانا بہوں چریں
 شروع کیتا اس واسطے اوہ ستویں جماعت واسطے راجوری پچھے جد کہ چھویں جماعت انہاں تھہ
 منڈی مڈل سکول تھیں حاصل کیتی۔ کیاں جے عمر نے لحاظ نال میں ساریاں کولوں نکاساں اس
 واسطے ماہڑے سفری تقاضیاں کی محترم دوست فتح محمد صاحب ہی پورا کرنے سن۔ اس پنج انہاں نی
 معاونت مگی کینہڑی جائی درکار ہونی سی ایہہ گل وی دہسنا ضروری اے۔ کیاں جے اساہڑا کھر
 راجوری تھیں دس میل یعنی پنڈراں کلومیٹر دُری۔ بارشونے موسم پنج دریا پنج جدوی پانی متا ہونا سی
 اس واسطے اوہ ماہڑا ہتھ پکڑی دریا پار کرانے سن۔ انہاں کی ماہڑے موجب بہوں او بکھتاں نا
 سامنا کرنا پینا سی۔ کدے کدے تہ میں دریا پنج رُہڑی وی جانا ساں۔ تقریباً ہر روز انہاں کی مگی
 چار واری دریا پار کرانا پینا سی۔ سدھی گل دہساں تہ ایہہ آکھنا چنگا رہسی جے اگر اوہ اگر ماہڑا

ساتھ نہ دینے تاں شاید میں اپنی تعلیم پوری نہ کری سکاں آں یا فردریا نے پائیاں نال رُہڑی پتہ
 نہیہ کدھر پھچیا ہوواں۔

فر جس ویلے شامی چڑکیاں کُہر واپس مُرنے ساں تہ کیّاں اساہڑا کُہر اُنہاں نے
 کُہرے تھیں کوئی اک کلو میٹر دُرسی ہو رستے فنج اک چّو ا ہونا سی جس کولوں لنگھنیاں ڈر لگنا
 سی، کیّاں جے آکھنے ہونے سن جے اتھاں جن تہ پھوت بسنے ہین، اس واسطے فنج محمد صاحب مگی
 اس چّوے توڑیں نال اشنے سن ہو رجدوں تکر میں کُہر پُچھنا ساں مگی وازاں مارنے رہنے سن۔
 تاں جے میں کدھرے رستے فنج ڈری نہ جاں۔

جتنا ایہہ سفر طویل سی، اُتھے ہی اک پریشانی ایہہ وی سی جے مگی پیراں فنج لانے واسطے نہ
 چپل سن تہ نہ ہی بوٹ۔ میں تنکیاں پیراں ہی سفر کرنا ساں۔ اک روز ماہڑے مامے مگی تنکیاں
 پیراں تنکیا تہ اُنہاں کی بہوں صدمہ ہویا۔ اُنہاں دناں فلیٹ بوٹ کوئی دو روپے ناملنا سی، مگر اس
 فنج لماں سفر نہیہ سی ہوئی سلکنا، کیّاں جے ایہہ کوئی پندراں بہیاں دناں فنج پھٹ جانا سی۔ ماہڑے
 مامے مگی ہٹائی روپے فنج اک چڑے نی چپل خریدی دتی، جیہڑی خشک موسم فنج تہ چلنی رہی مگر
 بارشاں نے دناں فنج پانی زیادہ ہونے نی وجہ تھیں جانی جانی تھیں تڑٹی جانی سی۔ اس کی ٹھیک
 کرنے موجب میں اپنے گوجے فنج نکلے نکلے کالے کل رکھے نے ہونے سن تاں جے جتھے وی
 رستے فنج چپل پھٹے میں کل لائی ٹھیک کری شوڑی۔ اسراں وقت پُٹنا رہیا۔ سردیاں نے موسم فنج
 بہوں وقت ہونی سی۔ اگر اکس دریا کی پار کیتا تہ دُوے فنج پانی متا ہونا سی تہ اُتھوں وی واپس مُرنا
 پینا سی۔ کدے اپنا دریا طغیانی ور ہونا تہ سفر کرنا محال ہونا۔ انہاں ہی حالات فنج اساہڑا تعلیمی سلسلہ
 چلنا رہیا۔ اساہڑا دسویں نامتحان پونچھ فنج سی، جیہڑا اُٹھ مارچ کی شروع ہویا ہو ر ۳۱ / مارچ
 توڑیں چلنا رہیا۔ اس واسطے اپنے کُہر تھیں بھاٹا دھوڑیاں پیر کلیوانے جنگل تھیں لنگھی کوٹلی کالا بن
 تھیں نکلی تہ سنگیوٹ گلی لنگھی کری تہ پچھنا پیا۔ اُتھے توڑیں ماہڑیاں کتاباں اساہڑے اک رشتہ دار
 جیہڑا بھاٹا دھوڑیاں رہنا سی ہو ر انہاں ناناں عزیز سی تہ اوہ گجھ سال پہلاں فوت ہو چکے ہین،
 اُنہاں چکیاں۔ بھاٹا تھیں پونچھ توڑیں اک گاڑی جس کی اس وقت ”لاری“ آکھنے سن، چلنی سی۔

اس نے اگلے حصے بچ دس سواریاں نی جاء ہونی ہور پچھلے حصے بچ سودا سلف لدریا ہونا۔ اس طراں پونچھتہ بچ گیا مگر اتھے وی اکس گلے نی مشکل ہوئی بے رہواں کتھے۔ مگر اگر معذور استاد جس شاید خدمت خلق نابیز اچکلیاں ناسی؛ جس کی گورو آکھنے سن؛ انہاں دو کچے کمرے دؤر دراز نے طالب علماں موجب بنوائے نے سن۔ جتھے دؤروں آئے نے طالب علماں کی مفت بچ رہنے نی سہولت لبھی جانی سی ہور مفتے بچ ایہہ بچیاں کی ٹیوشن وی پڑھانے سن۔ البتہ اتھے کھانا پکانے نا کوئی بندوبست نیہہ سی۔ کسے راجوری نے طالب علم آکھیا بے اس گورو نی پٹھاری بچ رہساں۔ اُتھے ماہڑے سویر راجہ رام شرمہاں نا تعلق سیالسوئی نال سی۔ درہال والے محمد صادق ملک راجوری تھیں بشیر شال؛ نذیر احمد زری ملہت تھیں علی محمد راجوری نے بشیر احمد وانی ہور دو لوک مینڈھرنے سن جنہاں ناناں پتہ پٹنل گیا ناناں۔ اسپں سارے کھٹھے رہنے ساں۔ ایہہ مارچ نامہینہ سی تہ ڈاہڈیاں بارشاں سن۔ اس واسطے اس کچے مکان تھیں غالب مرحوم نے بقول:

دریا دیوار سے ٹپکے ہے حسرت الم کدہ

جس کی بہار یہ ہے اس کی خزاں نہ پوچھ

پانی ہر ویلے چونار ہناسی۔ اساہڑے بسترے نی جانی پرالی پٹی نی سی ہور اُپر ٹہکنے واسطے اوئی کمبل ہونے سن؛ جیہڑے راتی تھی جانے سن۔ فردو چار تہیاڑے سکے وی بیہہ سن۔ ڈاہڈی سردی نی وجہ تھیں نیندروی بیہہ سی اتھی۔ اسراں خُدا خُدا کرنیاں اساہڑے امتحان نے دن پورے ہوئے۔ یکم اپریل اسپں واپس مڑیاں۔ انہاں دناں وی بارشوناہوں زور سی۔ چڑیے کی تاروی بیہہ سی لگنا؛ جس نی وجہ تھیں اُس دوران لاری نا چلنا وی بند سی۔ جانی جانی پسپاں پیاں نیاں سن۔ لہذا اُتھوں فر اسپں پیدل ہی واپس مڑیاں۔ میں راتیں بھاٹا دھوڑیاں اپنے رشتہ داراں نارہیاں تہ دؤے تہیاڑے کُہر پچیاں۔ باقی ساتھیاں نا کہہ ہو یا یا دینیہ۔

ماہڑا بڑا پُہرا پرا نیمری سکول سمہوٹ بچ اُستادی۔ جدوں تکر ریزلٹ نکلنا میں انہاں کول ہی تھوڑا آرام کرنے واسطے ٹری گیاں۔ اوہ بدھل علاقے نے سیٹھ عبدل احد جیہڑا کہ انتہائی فیاض سن ہور کافی مالدار وی؛ انہاں نے گماہنڈی بچ محمد الدین مرحوم نے کُہر رہناسی۔ کئی واری اسان

مرحوم و مغفور سیٹھ صاحب نے کُہرے نے دسترخوان نے کھانیاں نا اَساں ذائقہ چکھیا۔ بدھل تھیں راجوری بار برداری واسطے کھوڑیاں نا قافلہ ہر روز چلنا سی تہ راتی نے رہنے نا بندوبست انہاں کھوڑے والیاں تہ کھوڑیاں نا انہاں نے ہی کُہر ہونا سی۔ مرکب باناں کی دو وقت نی رُٹی لہجی جانی سی ہور کھوڑیاں واسطے کہنا وی۔ کسے وی سرکاری ملازم کی بدھل داخ جانا ہووے آتہ بلا تکلف اوہ سیٹھ صاحب نے کُہر راتی ریٹی فر اگے نے سفر و روانہ ہونا سی۔

ماہرے خیال بچ 15 / جون کی اسما ہزار رزلٹ نکلیا۔ راجوری تھیں اسیں کوئی 34 طالب علم ساں جیہڑے امتحان بچ شامل ہوئے ساں۔ انہاں 34 طالب علماں بچوں صرف 22 طالب علم پاس ہوئے۔ جیہڑے اسیں اٹھ بچے گور و سر نی بھاری بچ رہنے ساں سارے نے سارے پاس ہو گیاں۔ انہاں بچوں لمیڈی نارہن والا عبدل غنی جس نا تعلق بکروال قبیلے نال سی اوہ وی پاس ہو گیا ناسی۔ شاہدرہ شریف نے رہن والے تصدیق حسین تہ منیر حسین بھٹی وی پاس ہو گئے سن۔ راجوری شہر نے یاراں لوک پاس ہوئے۔ اس تھیں بعد اوہ کدے وی نہیہ ملے۔ اس گلوں جے ایہہ سارے لوک جموں ٹری گئے۔ ہُن اگلا مرحلہ کالج نی تعلیم ناسی۔ پونچھ بچ اُدوں انٹر میڈیٹ کالج سی، جس نے پرنسپل آر۔ ایل بسور صاحب سن۔ اگلی پڑھائی یا تہ جموں بچ جانی پوری کرنی سی یا فر پونچھ۔ ماہرے والد صاحب مگی سائنس نی تعلیم دلوانا چاہنے سن مگر ماہرے بڑے پُہر اجہاں کول وسائل وی سن، انہاں والد صاحب نی رائے نال اتفاق نہیہ کیتا ہور آکھیا جے ہُن اگے پڑھنے نی کوئی لوٹ نہیہ۔ نوکری کرسی گا ہور کُہرے نی تک سُن کرسی گا۔ لیکن والد صاحب نی ضد سی جے میں کالج بچ داغلہ لواں۔ مگر فر وی والد صاحب نی اک نی چلی ہور انہاں کی وی پہنچی ہور ان نی رائے نال اتفاق کرنا پیا۔ پہنچی ہور ان کی گرمی نیاں چھٹیاں ہوئیاں تہ اوہ مگی نالی کُہنی بانڈی پور نا نگا باجی صاحب نے چلے گئے۔ اُتھے دس باراں روز رہیاں۔ اُتھاں میں انہاں نی مجلس بچ پیٹھیا رہنا ہور اُس ویلے نے حالات ہور لوکاں نی آوا جائی، لنگر نا انتظام ایہہ سب گجھ ماہرے واسطے باعث حیرت سی۔ اس واسطے جے غلہ نی نایابی سی۔ فر لنگر نی ضرورت کتھوں پوری ہونی سی۔

اُنھوں نکلیاں تہ شوپیاں تھیں ہونیاں ہفت کہو اپنے گما ہنڈی مرحوم سلمان بکروال نے پچپیاں۔ سویرے نی چاء پیتی تہ اگلا سفر شروع کیتا۔ نندن سر جڈی تھیں ہونیاں ہونیاں شامی در ہال پچپیاں۔ راتی اُتھے ہی رہیاں تہ سویرے کھر پچپیاں۔ دلے نچ ایہہ گل چھنی رہی جے ماہڑے سنگی کالج پچ گئے تہ میں نیہہ جاسکیا۔ ماہڑے جیہڑے سنگی ساتھی کالج گئے انہاں نچ ایم ایل اے راجوری عبدالعزیز شال نے صاحبزادے بشیر شال، بشیر ڈار جیہڑے ایم ایل اے در ہال منشی جمال الدین نے فرزند سن، صادق ملک در ہالوی، منیر حسین بھٹی شاہدہ ثرائیف والے ہور تہنار گلوں نے محمد قریش شامل سن۔ محمد قریش ہور راجوری نچ اسماں نے ہم جماعتی سن۔ عبدالغنی لمیڑی والے وی سن۔ انہاں ساریاں لوکاں اپنی اگلی تعلیم جاری رکھی ہور مگی نوکری لوڑنی پئی۔ اسے سلسلے نچ ایم ایل اے راجوری عبدالعزیز شال کی ملیاں تہ انہاں ماہڑاناں پتہ نوٹ کری لیا۔ اسے دوران سید امین شاہ صاحب تحصیلدار بندوبست اسماہڑے گرائیں نچ آئے۔ انہاں کی پتہ لگیا جے میں میٹرک پاس آں۔ سا انہاں سن مگی پٹواری بننے واسطے آکھیا، وروالد صاحب نیہہ منے جے محکمہ مال نچ دیانت ناسودا کرنا ہونا اے اس واسطے ایہہ گل چنگی نیہہ۔ اسے دوران کوئی سنت سنگھ گیانی جیہڑا سید امین شاہ صاحب نادر دوست سی، انہاں کی ملنے موجب اسماہڑے گراں آیا۔ اُس کی وی پتہ چلیا جے میں میٹرک پاس آں۔ اُس وی ماہڑاناں پتہ نوٹ کیتا تہ چلا گیا۔ تقریباً کوئی اک مہینے بعد مگی ڈاک نے ذریعے اک لفافہ ملیا، جس نچ مگی بطور فارسٹر تعینات کیتا گیا سی تہ پہلی پوسٹنگ جموں سی۔ اس تھیں کوئی چار تہیاڑے پہلاں ہی اک ڈاک ملی سی جس نچ چار لوکاں نی محکمہ تعلیم نچ بطور مدرس تعیناتی ناکم نامہ سی، جہاں بچوں میں اوجھان، راجہ رام شرما بھروٹ، چوہدری عباس پلپارنی والا جیہڑا بعد نچ ڈی ایس پی نے عہدے وروں ریٹائرڈ ہوئے ہور چوتھاسی علی محمد صاحب، جہاں نی تعیناتی مابہت ہوئی۔ اسماں جوائن وی کری شوڑیا ناسی۔

اسماہڑے رشتہ داراں بچوں پہلیاں ہی مہوریاں علاقہ نے قاضی نذیر احمد فارسٹر پہلاں تعینات ہو چکے نے سن۔ اوہ اسماہڑے کھر آئے ہور آکھن لگے جے میں محکمہ تعلیم نی نوکری چھوڑی تہ محکمہ جنگلات نچ بحیثیت فارسٹر نوکری اختیار کراں۔ مگر والد صاحب بضد سن جے ہور کدھرے

نبیہ جانا، کیاں جے دو جیاں نوکریاں بیچ رشوت ہی رشوت ناچلن اے جیہڑی کہ شرعی لحاظ نال نا جائز اے۔ اس گلوں چنگا ایہی اے جے مدرس نی نوکری ور ہی اکتفا کیتا جائے۔ ایہہ انہاں نی مذہبی سوچ سی جیہڑی مناسب وی سی۔

ہُن زندگی نے دُوے باب نی بسم اللہ ہونی اے، جس ویلے اس گلے ور صبر شکر کرنا پیا جے ہُن نہ ہی کالج جاسکساں ہور نہ ہی کوئی ہور سلسلہ زندگی نے سفر نال جوسکیا۔ اس گلوں ہُن انہاں ہی حد اندر ریہی مستقبل کی سنوارنا سی۔ اپنے اگے چچھاں نظر ماری تہ دسیا جے پورے گراں اندر میں پہلا میٹرک پاس ساں۔ ماہڑے کولوں پہلاں اس علاقے بیچ سید اسد الباری سُن میٹرک پاس کیتی سی لیکن جس ویلے انہاں کی سیم سمت نے کھاتے بیچ سینے آں تاں میں پہلا میٹرک پاس بن جانا آں۔ اس لحاظ نال اساہڑے گراں نے وسیع علاقے بیچ جیہڑا اس ویلے چار پنجایت حلقیاں ور مشتمل اے، اس بیچ مگی ایہہ موقع ملیا اے جے میں پہلا میٹرک، پہلا گریجویٹ، پہلا پوسٹ گریجویٹ ہونے نے نال نال پہلا گزٹڈ کاڈر بیچ جان والا بنیاں۔ ہُن تہ اللہ پاک نے فضل و کرم سنگ در جاناں ڈاکٹر، انجینئر، بیورو کریٹ، پولیس آفیسر، پرنسپل ہور سینکڑے دویاں سرکاری ملازمتاں بیچ ہن۔ حالاں کہ عدالتاں بیچ وی اساہڑے گراں نے لوک موجود ہن۔ اتنا گجھ ہونے نے باوجود مگی اُس گلے نا اطمینان اے جے خورے میں انہاں لوکاں نال Ideal بنیا ہوساں گا۔ مگر اتنی وسعتاں نے باوجود مگی اپنا رستہ کہنلیاں ہی طے کرنا پیا۔ کیاں جے نہ ہی ماہڑی کوئی نشاندہی کرن والا سی ہور نہ ہی ہتھ پکڑی ٹورنے والا۔ البتہ ماہڑے والدین اس معاملے بیچ ماہڑے واسطے سب گجھ سن۔ اس واسطے ماہڑے کول کوئی وی ماہڑا Ideal نبیہ سی جس نے پیراں ور پیر تہری میں اپنے جگی رستے استوار کراں اے۔ تھوڑی جی دؤ نظر ماری تہ تھنہ منڈی علاقے نے خواجہ دین محمد ور پیٹی جیہڑے آج کل ناروے نے بسنیک ہن۔ اوہ اُس ویلے مدرس بن چکے نے سن ہور جامعہ اردو علی گڑھ تھیں ادیب ماہر کر رہے سن۔ رستہ تہ نظری آیا ورا سے دوران بھروٹ نے رہن والے غلام نبی نانیک (شہباز راجوروی) ہوراں واخ تہ بیان گیا جیہڑے ادیب ماہر کرن تھیں بعد ادیب کامل کرنے پے سن۔ ادھر کشمیر یونیورسٹی اُس ویلے پورے جموں و کشمیر بیچ اکو

یونیورسٹی سی ہور اسے کی کشمیر یونیورسٹی آکھیا جانا سی۔ میں میٹرک نا امتحان کشمیر یونیورسٹی تھیں
 ۱۹۵۷ء بیچ کیتا سی۔ کشمیر یونیورسٹی بیچ میٹرک پاس ادیب فاضل بیچ بیٹھ سکنا سی۔ جد کہ جامعہ اردو
 علی گڑھ بیچ ادیب ماہر بیچ میٹرک پاس ہی شمولیت کری سکنا سی۔ ادیب کامل واسطے اردو ماہر کرنا
 ضروری سی۔ شہباز صاحب ادیب ماہر کری تہ ادیب کامل نی تیاری کر رہے سن۔ اس واسطے میں
 سوچیا جے بہتر اے جے ادیب فاضل نے امتحان نی تیاری کراں۔ کشمیر یونیورسٹی بیچ ادیب
 فاضل واسطے ہر پرچے بیچ 45% جس کی ہونے سن اُس کی پاس نیا جانا سی۔ جد کہ مجموعی طور ور
 50% نمبر حاصل کرنے ہونے سن۔ ”مقابلہ تودل نادان نے خوب کیا“، آلی گل سی۔ پہلے سال
 میں ترن پرچیاں بیچ فیل ہو گیاں۔ جد کہ اس نے ست پرچے ہونے سن ہور ہراک بیچ 45% نمبر
 آننے ضروری سن۔ دو جے سال Aggregate نیہہ پورے ہوئی سکے ہور اکس پرچے بیچ
 39% نمبر آئے ہور فیل ہو گیاں۔ فر تے سال 60% نمبر کھندے ہور کشمیر یونیورسٹی بیچ فست
 پوزیشن حاصل کیتی۔ عجیب گل ایہہ سی جے اُس سال اس ترے ہی لوک پاس ہو یاں ہور ماہرے
 نمبر ساریاں کولوں متے سن۔ ہُن ایف اے ہور فر بی اے انگریزی ادب بیچ پاس کری اے بی تہ
 نکلی ہُن بی اے ہو گیاں۔ مرزا عبدالرشید اوجھان بیچ بحیثیت اُستاد ماہرے نال کم کر رہے سن،
 انہاں وی پڑھائی شروع کری کھندی۔ ایف اے سُن انہاں کی بیوں متا پریشان کیتا، ور
 بی۔ اے کری تہ اوہ ایل ایل بی کرن موجب علی گڑھ ٹری گئے۔ بعد بیچ منسٹروی بے ریاستی اسمبلی
 نے سپیکروی بنے ہور راجیہ سبھا ممبر وی رہے۔ ایہہ کجھ تکلی ماہر اوی ارادہ ہو یا جے میں وی اسے
 رستے ور ٹراں۔ ۱۹۶۵ء نے بھیا نک دور بیچ اک واری فر پریشانیاں ناسا منا کرنا پیا۔ اس ماہرے
 گما ہنڈی ہجرت کر چکے نے سن ہور ماہرے والدین تھیں علاوہ ماہری بیوی ہور دو بچیاں ہی ماہری
 گل کائنات سی۔ ماہر اسوہرا شہید ہو گیا ناسی ہور اسے گلوں لوک کھر بار چھوڑی چھاڑی نٹھی گئے
 نے سن۔ میرے والد صاحب کھر چھوڑنے ور تیار نیہہ ہوئے تہ نہ ہی انہاں کوئی اس قسم نی حرکت
 کرن دتی۔ آس پاس نی ویرانی بیچ تہیاڑ تہ کسے نہ کسے طراں نکلی جانی سی ور رات کڈھنا بیوں
 اوکھا سی۔ ہر ویلے ڈرتے خوف ذہن ور سوار رہنا سی۔ اکس تہیاڑے اس ماہرے گراں بچوں آرمی

لنگھی۔ میں اپنے کبوتر نے نیڑے ٹڈل سکول دوداسن بالا بچہ تعینات ساں۔ جوانی نی دروٹنی ور
 براجمان ساں۔ آرمی نے کالم مگی سدیا۔ ہور پہلا سوال کیتا جے توں گوریلیاں ناساتھ دینا ہیں۔
 ماہڑے اس جواب نال جے میں اک اُستاد ہاں ہور اس سکولے بچ کم کرنا ہاں؛ درویش صفت میجر
 راؤ کی متاثر کیتا تہ اُس سن مگی حوصلہ دتا ہور آکھیا جے انہاں لوکاں کی نقل مکانی نہ کرن دیو۔
 سکوں ماہڑی ذمہ داری وی لائی جے میں اسے کے کی پوری ذمہ داری نانہاواں۔ راتیں اوہ
 سکولے بچ ہی رہے ہور سویرے انہاں کی درہال واخ جونے جوگے آکھیا گیا۔ جس ویلے میں
 ہور فتح محمد صاحب جیہڑے اس ویلے استاد بن گئے نے سن سڑکے توڑیں چھوڑنے واسطے گنیاں
 تہ گجھ ہور آرمی نے جوان وی جمع ہوئے ہور میجر راؤ مگی اک بکھی ہنی گئے ہور آکھن لگے جے میں
 جلدی جلدی سڑک چھوڑی دریا نے پار چلا جاں تاں جے آرمی کی جیہڑا جانی نقصان ہو یا نا اے
 اُس ناغصہ تہاں ورنہ کدھن۔ اگر اپجیا رحمدل افسر نہ لہیا ہونا تاں پتہ نہیہ آساں نا حال کہہ
 ہووے آیا فر اُس ہوواں اے یا نہیں۔

بہر حال اللہ رب العزت نے اسان نی زندگی رکھی ہوئی سی تہ میں ہور فتح محمد صاحب
 چھپنیاں چھپنیاں کبوتر آئیاں۔ ہُن اس افراتفری نے ماحول بچ باقاعدہ تعلیم حاصل کرن واسطے
 مگی علی گڑھ جانا سی ہور کبوترے بچ بے چینی نادر دورہ سی۔ بڑی مشکل نال والدین کولوں اجازت
 ہندی تہ ایل ایل بی کرن لئی علی گڑھی ٹری گیاں۔ انسان سوچنا گجھ اے، مگر اللہ تعالیٰ نے
 منصوبیاں کی جان نہیہ سکنا، اس واسطے ہونا گجھ ہور ہی اے۔

جس ویلے علی گڑھ چھپنیاں تہ داخلہ اٹھ دن پہلیاں ہی بند ہو گیا ناسی۔ میں بہوں ہتھ
 پیر مارے، شیخ عبداللہ کی ملیاں جہاں نے ناں ور عبداللہ ہال اے ہور اوہ پونچھ نے سکھ
 خاندان نال تعلق رکھنے سن۔ کسے وجہ تھیں علی گڑھ پڑھن لئی گئے ہور اُتھے نے ہی ہو گئے۔
 انہاں اسلام قبول ہندیا ناسی۔ انہاں نے خاندان بچوں ہی سلمان حیدر صاحب ہین
 جیہڑے وزارت خارجہ ہند بچ بطور سیکریٹری سبکدوش ہوئے۔ جدوں شیخ عبداللہ کول گنیاں
 اوہ پان چبارہے سن۔ اک نوکر چاء کھن کے آیا۔ مگی پلائی ہور ماہڑا تعارف جاننا چاہیا۔

جدوں میں راجوری نادہسیاتہ انہاں سُن اس تھیں اگے ہور کوئی گل نہیہ پچھی ہور نہ ہی مگی پتہ سی جے اوہ پونچھی ہین۔ بہر حال انہاں مگی آکھیا جے یونیورسٹی نے قواعد نے مطابق داخلے بند ہو چکے ہین۔ اس واسطے اگلے سال کوشش کرو۔

فر میں ایم اے کرن نارادہ کیتا۔ اُردو ادب پنج شہباز راجوری صاحب ہور انہاں نے نکلے پُہر اقدار راجوری صاحب پوٹیکل سائنس پنج ایم اے کر چکے سن۔ انہاں ماہری ہلہ شیرمی کیتی ہور رہی وی کرنے رہے۔ مگر ماہری جدت پسند طبیعت اُس کبھی نہیہ مڑی سکی۔ اس نی اک وجہ ایہہ سی جے ماہر اک دوست راجہ رام شرمایم اے انگریزی ادب پنج کر چکیا سی۔ میں وی اسے نے رستے ورٹن نارادہ کیتا۔ اس طراں میں انگلش لٹریچر پنج ایم اے کرن نافصلہ کیتا۔

1971ء پنج MA Pre کیتا ہور 1972ء پنج موقعہ پر فارم نہیہ پُہر سکیاں۔ میں ایہہ سال ضائع کر بیٹھیاں۔ 1973ء پنج فائنل نا امتحان دتا تاہ کس پیرے پنج Re-appear آئی گیا۔ Bi-annual دتا تاہ ایہہ پرچہ پاس ہوئی گیا۔

ہُن ماہرے سامنے کالج لیکچرار بنن نا وی موقعہ سی مگر فارم پُہر نے تھیں بعد اس نے انٹرویو پنج اس گلوں شامل نہیہ ہو یا جے اس ویلے سب تھیں نزدیک ترین کالج پونچھی سی ہور مگی والدین نی علالت نے پیش نظر انہاں نی تک سُن نی ذمہ داری وی پوری کرنی سی۔ 1975ء پنج خلیجی ریاستاں پنج انگریزی پڑھانے واسطے استاتذہ نی لوڑ سی ہور میں وی درخواست دتی ہور مگی سدیا وی گیا، ور والدین سُن ایہہ آکھی مگی نہیہ جان دتا جے ”بچہ! آساں کی دفنان تھیں بعد جایاں ٹھی۔“ کیاں جے میں انہاں نا کہلا ہی پُتر اُس ویلے انہاں کول ساں ہور ماہری ذمہ داری ہنوں اہم سی۔ اس واسطے اخلاقی بنیاداں ور مگی انہاں ذمہ داراں کی نبھانا پیا۔ میں انہاں کی گل منی کہندی۔ کیاں جے ماہرے سامنے اک مثالیہ حضرت خواجہ اولیس قرنی سن۔ اگلے سال 1976ء نے دسمبر نی پندرویں ترپک کی والد صاحب طویل علالت تھیں بعد دُنیا تھیں ٹر گئے۔ کیاں جے ماہری سن بلوغت پنج ایہہ پہلی موت سی، جس نا ماہرے اُپر ہنوں اثر پیا۔ اتنا جے گچھ عرصہ مگی اپنی سُدھ بڈھ ہی نہیہ ریئی۔ اک تہ والد صاحب نیاں دُعاواں تھیں محرومی نا صدمہ تہ

دو اُنہماں فی شفقت تھیں محرومی نا احساس مگی کبھڑی کبھڑی ستانا رہیا۔ ہُن ماہڑی ساری دلچسپی والدہ واخ چلی گئی۔ باقی سب کچھ پُہل گیاں۔ اسے دوران مگی پلس ٹونج بحیثیت سینئر ماسٹر شعبہ انگریزی پنج ترقی مل گئی ہور مگی راجوری پنج کم کرن ناموقع مل گیا۔ 1977ء تھیں رکھن کے 1981ء توڑیں میں بحیثیت سینئر ماسٹر انگلش نے طور ور کم کرنا رہیاں ہور سینئر ماسٹر Nomenclature بعد پنج Lecturer پنج تبدیل ہو گیا۔ 1981ء تھیں 1984ء تک بحیثیت Project officer نان فارمل ایجوکیشن راجوری تعیناتی رہی ہور ایہہ پوسٹ ڈسٹرکٹ ایجوکیشن افسر نے نال ہی منسلک سی۔ اسے دوران اکھنور تھیں تعلق رکھنے والے ٹھاکر نریندر سنگھ جھول اتھے بحیثیت ڈسٹرکٹ ایجوکیشن آفیسر تعینات سن۔ اُنہماں کی دلے نادورہ پیا تہ اوہ چھٹی ور چلے گئے ہور چارج مگی دے شوڑیا۔ اسے دوران انچارج ڈی۔ ای۔ اونے طور وروی کم بہوں چنگی طراں کم کیتا۔ اس طراں ماہڑا ایہہ منصبی سفر جاری رہیا۔ جد کہ 31 مارچ 1999ء کی بحیثیت پرنسپل گرلز ہائر سیکنڈری اسکول راجوری تھیں اکتالیس سال نی سروس تھیں بعد ملازمت تھیں سبکدوش ہو یاں۔

صحافتی سفر:

مگی شروع تھیں ہی صحافت نال بہوں دلچسپی سی۔ ریٹائرمنٹ نے بعد اپنی اس خواہش کی پورا کرنے واسطے پندراں ہروزہ اُردو اخبار ’دستور‘ کڈھنا شروع کیتا، جس نی باقاعدہ رجسٹریشن دی کروائی۔ سال 2001ء کی اس نا پہلا شمارہ چھاپیا۔ اُس ویلے کمپیوٹر ناں نا استعمال عام نیہہ سی تہ ہفتے نے چار تہیاڑے اخبار کی چھاپنے ٹاپ کرنے نے سلسلہ پنج جموں آنے جانے پنج گذرنے۔ اس وجہ تھیں ماہڑا تخلیقی کم بڑا متاثر ہو یا۔ اُس ویلے نے حالات پنج کچھ لوکاں کی ماہڑے تھیں جی حضوری تہ خوشنودی نی تمناسی، جیہڑے مگی اپنے اشاریاں ور چلانا چاہتے سن لیکن ضمیر نے اس گل نی اجازت نیہہ دتی۔ مجبوراً اخبار چھاپنے نا سلسلہ بند کرنا پیا ہور فر کھروں دی نسی تہ راجوری بسنا پیا، جتھے لگا تار چار سال کڈھے۔ حالات بہتر ہوئے تہ کبھر واپسی ہوئی ہور اتھے نی تازہ خشبو تہ پرسکون ماحول تخلیقی سفر آگے بدھانے پنج نویں طاقت بخشی۔

ادبی سفر

اُردو زبان پنج شاعری تہ نثری تخلیقات نی شروعات کیتی۔ کلچرل اکیڈمی پنج شعبہ پہاڑی قائم ہونے تھیں بعد پہاڑی زبان پنج لکھنا شروع کیتا ہور اس ویلے توڑیں مسلسل ہر شیرازے پنج تخلیقی تہ تحقیقی مقالیاں تھیں علاوہ افسانے، انشائیے، غزلاں، نظماں وغیرہ شامل اشاعت ہور ہیاں ہین۔ پہاڑی تہ اُردو زبان پنج جیہڑیاں کتاباں چھپ چکیاں ہین یا طباعت نے مراحل تھیں گزر رہیاں ہین اوہ اس طراں ہین:

- ۱۔ تہند (پہاڑی افسانیاں نا مجموعہ)
- ۲۔ ورق ورق (پہاڑی شعری مجموعہ)
- ۳۔ پرکھ پرچول (پہاڑی تحقیقی تہ تنقیدی مضامین)
- ۴۔ سبز جزیرے (سفر نامہ و آبِ بیتی) اُردو
- ۵۔ حرف تمنا (اُردو شعری مجموعہ)
- ۶۔ تراشے (اُردو انشائیے نا مجموعہ)..... زیر طباعت
- ۷۔ سحری سوچ (پہاڑی تحقیقی تہ تنقیدی مضامین)..... زیر طباعت
- ۸۔ کشمیر ان سن، لائٹ اینڈ شیڈس (پہاڑی ترجمہ)..... زیر طباعت
- ۹۔ اگنا اینڈ ماسٹڈس (پہاڑی ترجمہ)..... زیر طباعت

اعزازات:

- ۱۔ 1995 پنج حکومت جموں و کشمیر نی طرفوں بیسٹ ٹیچر ایوارڈ۔
- ۲۔ 2013 پنج جموں و کشمیر کلچرل اکیڈمی نی طرفوں پہاڑی افسانوی مجموعہ ”تہند“ کی بہترین کتاب نا ایوارڈ۔
- ۳۔ اپریل 2009ء جموں و کشمیر کلچرل اکیڈمی نی طرفوں پونچھ پنج اعزاز پوشی۔
- ۴۔ 26 جنوری 2023ء کی پہاڑی زبان تہ ادب پنج بہترین کم کرنے نے عوض حکومت جموں و کشمیر نی طرفوں اسٹیٹ ایوارڈ۔



ماہر ادبی سفر

میں اسی نے پیٹے بیچ ہاں۔ 1947ء نے گرمی نے دناں سرگی ویلے کتاں پئی ٹہنائی
 ”نسووے جتھا آیا“ ہالیں ماہرے کتاں بیچ اوہ ہیئت تہ خوفناک تصویر بنی موجود ہے جدوں لوک
 جان بچان واسطے نس بیچ رہے سن۔ قافلایاں بیچ ادھراؤں ادھروں ادھر، حالت ٹھیک بیہ سن۔
 فسادیاں خوف پھیلایا ساتھ ہر اک گی جان نی پئی سی۔ ماہری مادری زبان کشمیری ہے تہ پہاڑی
 نال تدوں وی واسطہ سا۔ میں خوش قسمت ساں کہ والد مرحوم مکتبوں سہی پڑھے لکھے سن۔ پڑھے
 لکھے کہٹ کیاں جے سکولی تعلیم بیہ ہونی سی۔ نہ سکول عام سن۔ جد کہ گڑھے خوب سن اتنے جے
 اقبال نے شکوہ جواب شکوہ نے بھروٹ گئے گان آلی پارٹی کولو دو تڑے بند سنے گئے تہ اقبال
 بارے دریافت کیتا۔ اوہ لاہور رہنا ہے، ایہہ سنی اتھوں اج تھیں سوسال پہلاں آس پاس پیدل
 ٹری لاہور گئے تہ مرحوم گی کہہ جانی تکیا۔ اقبال جاوید کی قرآن پڑھا رہے سن تہ پڑھانیاں ایہہ گل
 گلائی“ بچے قرآن ایسے پڑھو جیسے تم پڑھ رہا ہے اور تمہاری روئیں روئیں سے اس کی آواز آنی
 چاہے۔“ ایہہ گل انہاں گی پنجاب نے دہا کے بیچ ہی سمجھائی ہے سی۔ دینداری، صالح سماجیات
 اقرباشناسی تہ انسان پروری انہاں بیچ اتنی سی جیہڑی آج نے انساناں بیچ مفقود ہے۔ اُردو، فارسی،
 نظم، غزل، نعت، پُر انہاں گی خاصی گرفت سی۔ ایہہ سا اوہ ماحول جس بیچ اُساں اکھاں کن
 کھولے۔ پیہہ اخبار لاہور مدرسہ دہلی، دین دُنیا رسالہ دلی، پیام مشرق رسالہ دلی تہ شتاہنامہ اسلام
 حفیظ جالندھری تاریخ اسلام، تاریخ مدینہ، جغرافیہ، دُنیا، فلاح دین دُنیا، شیطان کی سوانہبری وغیرہ تہ
 اسے طراں نیاں دوئیاں کتاباں قرضہ لے کے یا ادھار سُدھار اُساہڑے واسطے مہیا رکھیا سی۔

اقبالیات، نعتاں، غزلاں، شاہنامہ، اسلام حفیظ جالندھری نے لمے اقتباس وغیرہ روز راتی آساں کولوں سُننے سن۔ لونا پید ہووے ٹانڈے بالی، لوکری، ایہہ محفل وی کہنڈہ قریب دنی سی۔ آپے وی بعض اوقات سنگت کرنے ایہہ سا اوہ پس منظر جس پنج اس پڑھنے تہ اگاں بدھنے رہے 1950ء نے دہاکے دوران 1960ء تکر پنجبیاں میں آدمی نامہ، شیر کشمیر، بھنس نامہ تہ بندوبست جیاں اوہ کھا بڑنظماں اُردو، کشمیری پنج لکھنیاں شروع کیتیاں سن۔ کُہر پنج محنت کرن تہ پڑھائی لکھائی نے ماحول پنج اندر ناں آدمی جا گیا۔ غوں غاں کرن تہ نظماں غزلاں لکھن دار طبیعت مری، 1960ء نے دہاکے پنج اُردو کشمیری پنج سدا کُجھ لکھیا جا چکیا سا۔ میں پونچھ نے اک عوامی مشاعرے پنج اپنی نظم بندوبست پڑھی سی۔ متی حوصلہ افزائی نے بجائے کافی سست سُننا پیا سا۔ اس دوران راجوری فیلڈ آفیسر تہ بلاک نے مشاعرے ہونے رہے سن۔ میں انہاں پنج شریک ہونا رہیاں جناب تحصیلدار سوز صاحب۔ مرحوم عاصی صاحب مرحوم شال صاحب تہ مولوی ولایت شاہ مرحوم انہاں مشاعریاں پنج تعمیر وترقی نے حوالے سنگ کلام سُننے سن۔ اس انہاں مشاعریاں پنج بروبر شریک ہونے رہے۔ مشق سخن جاری رہی۔ 10-15 روپے معاوضہ وی ملی جانا سا۔

1959ء پنج میٹرک بنیاد تے اُستاد پُہر تھیں ہون بعد میں پرائیویٹ طور اگے تعلیم جاری رکھی۔ 1962ء پنج پونچھ سنٹر تھیوں F.A پاس کیتا۔ 1964ء B.A تہ 1966-67ء پنج کشمیر یونیورسٹی جموں کیمپس تھوں M.A اُردو پاس کر لئی سی۔ ہالیں قدم کچھے نیہہ ہٹے سن۔ اگا بدھنیاں 1972ء پنج ایم اے Pol. Se جموں یونیورسٹی تھوں پاس کر لئی سی۔ مطالعے ناشوق آدمی گی بہن نیہہ دینا۔ شاعر، شہکار فروغ اُردو، ہڈی، ہما شیرازہ یا ہور کوئی جیہڑا رسالہ ہتھ لگا اوہ چھوڑیا نیہہ جد تک پڑھ نالیا۔ مطالعے نے شوق نال اُردو شاعری نافتر ا کھاں اگے کھلا۔ پڑھنا گڑھنا نالے آپے شعر لکھنے، ایہہ معمول ہوئی گیا سا۔ راتی دیر تک ٹرنیاں فرنیاں، نیندر بچوں جاگ کے جس ویلے جیہڑا خیال آیا نوٹ کر لیا۔ پنسل کاغذ نے پُر زے سد و نال رہے سن۔

ضلع نے مشاعریاں بچہ عموماً شریک ہونا رہیاں تہ باہر نیاں بچہ کدے کدائیں۔ عام طور
 بار جان تھوں کتراناں رہیاں۔ اخباراں رسالیاں دار میں شروع تھوں بڑا کہٹ گیاں۔ کجھ
 طبیعت نی بے نیازی کجھ لا پرواہی۔ ماہڑیاں نثری تحریراں ”اور توئی بہتارہا“ بولتی لاشیں،
 پچاناب کجھ ہورنوائے قوم جموں تہ ”خدمت اخبار کشمیر بچہ شائع ہوئیاں۔ اسراں حوصلہ بدھنا
 رہیا۔ کشمیری اُردو نظم نثر لکھنا رہیاں۔ کجھ مضمون چھپنے رہے کجھ مجلساں بچہ پڑھے گئے تہ بس۔
 ماہڑی لا پرواہی تھوں کجھ ضائع ہونے رہے۔ اس دوران پہاڑی ناشعبہ اکادمی بچہ وجود بچہ آیا۔
 کریم اللہ قریشی کجھ پروگرام کرن ادھر آنے رہے۔ انہاں نال تعارف ہويا۔ ماہڑے کبروی
 آئے۔ شاید بھروٹ سکول بچہ پروگرام کیتا سنے۔ ماہڑی وجہ انہاں پہاڑی دار پھیری تہ میں پہلی
 پہاڑی تخلیق ”نہاتھروں اینویں رول گڑے..... ایہہ موتی ہن انمول گڑے۔“ لکھی تہ پڑھی۔
 اس گی مجلس بچہ پسند کیتا گیا تہ ایہہ بعد بچہ اکادمی نے پہاڑی شیرازے بچہ چھپی۔ حوصلہ بدھنا رہیا
 تہ فلم روز کوئی نویں چیز لکھن دارمڑ یا اُردو زبان اُتھے ہنگ لگے نا پھکری تہ رنگ چرھے چوکھا، آلی
 گل سی۔ ہن میں پہاڑی داروی توجہ کیتی۔ کیاں جے بیڑیوں نکلی اوہ ماہڑی دوئی زبان سی۔
 پہاڑی شیرازے بچہ کدے کدے کلام چھپنا رہیا۔ اسراں انہاں تریاں زباناں بچہ منظوم، نثری
 شعری تخلیقات برابر ہونیاں رہیاں۔ اپنی پونچھ تعیناتی 72-1969ء نے دوران اک دن میں
 ہزار سودا لے رہیاں ساں کہ مرحوم غلام قادر بانڈے آنکے۔ انہاں نا بڑاناں سُنیا سا۔ مگی چھپن
 لگے۔ مَنڈیا تھے رہنا ہیں میں پوشانے نا حوالہ دتا۔ اتھے کیہہ کرنا ایں۔ ہائیر سیکنڈری سکول بچہ
 اُردو پڑھانا ہاں جی۔ اچھا ایہہ دن دی آئے جے پوشانے آ لے پونچھ آلیاں گی پڑھان
 لگے۔ اتنی اساڑے درمیان گل ہوئی تہ ایہہ گل مگی عجیب جی لگی۔ ماہڑے اندر نا آدمی تڑفیا۔
 پوشانے آ لے کیہہ آدمی نیہہ ہن۔ ایہہ گل مگی نیویں لگی سی میں پوشانے نے متعلق مواد جمع کرن
 نا فیصلہ کیتا۔ تاکہ میں وقت نی لہراں بچہ اُتھوں نی ڈبئی ترنی تاریخ لکھاں، انہاں جملیاں
 نے جواب بچہ جہڑے بانڈے صاحب نے مونیوں نکلے سن۔ میں تاریخاں، سفر نامے تہ
 مواد چھپنا شروع کیتا۔ بڑی دلجوئی تہ محنت سنگ سد مواد جمع کیتا جد کہ اوہ ”پوشانہ پس منظر“

نے ناں نال نیہہ چھپی سکلیا تہ بالآخر دوستاں یاراں نے مشورے بعد بڑی محنت، تحقیق تفتیش
ترتیب تہذیب تھیں پٹی ”مغل روڈ“ کتاب نی صورت چھپیا۔ اس کتاب پنج پوٹانے نی
تاریخی تھوڑی بہتی درج ہے۔

ذہنی کشمکش ”بے غبار بروبر شعری نشی تخلیقی تہ تحریری صورت پنج سامنے آنا رہیا۔ ماہری
پدھل تعیناتی 1979-82ء نے دوران میں کجھ گوجری نظماں غزلاں لکھیاں۔ ٹیگور نی نظم
Telling upon beads نامی گوجری ترجمہ کیتا ”اوہ تسبیح پھیرن آلیاں سن، رب تسبیحاں
مانہہ نیہہ بستو۔ رب اُت بے چت بہستی بہکین، چت رات گوٹھر فاقے اے کجھ ہور نظماں غزلاں
لکھیاں لیکن اس پاسے زیادہ تہیان دتا۔ پہاڑی، کشمیری اُردو نا تخلیقی سفر جاری رہیا۔

اسے دوران جناب ظفر اقبال منہاس صاحب عظمت آباد پنج اک مشاعرہ کیتا۔ میں کجھ
قطعہ پڑھے۔ انہاں کی طرز پسند آئی۔ انہاں گئی ”رباعیات عمر خیام“ نا پہاڑی منظوم ترجمہ کرن
مٹے لایا۔ کتاب نا اک ہندوستانی ایڈیشن تھ لگا۔ اُس سینکڑے الحاق باغیاں سن۔ ظفر صاحب
نال گل تھوں بعد انہاں اصلی ایرانی ایڈیشن مہیا کیتا تہ میں اُس نا منظوم غیر مسلسل پہاڑی ترجمہ
کیتا، جیہڑا اکادمی نے قبول کیتا تہ چھاپیا۔ ماہرے ناں نال ایہہ پہلی پہاڑی کتاب چھپی۔ ماہرا
حوصلہ بدھیا۔ اس ترجمے تے راجہ نذر بونیاری نا تبصرہ انہاں نے بڑے پن نی دلیل سی تہ ایہہ
تبصرہ تہ خیال آرائی ماہرے واسطے حوصلہ دین آ لے ثابت ہوئے۔ 2001ء پنج حج بیت اللہ جان
نی سعادت نصیب ہوئی۔ میں روزنامے نے طور سارا احوال نامہ کھر تھوں ”حریمین“ تے واپس
کھر تک ”مسافر حریمین“ نے ناں نال اُردو پنج مرتب کیتا تہ چھپوایا۔ اس گئی بہت پسند کیتا گیا۔
اُس نا بیانیہ انداز وی دل گی چھون آلا ہے تہ قارئین پنج بہت حضرات نا بیان سا کہ اس سفر نامے
اساڑا سفر آسان کیتا ہے تہ ناں نا آکھنا سا جے اُس ٹساڑے نال سارے سفر پنج شامل ساں۔
”میون پوٹن“ فارسی، اُردو، کشمیر زباناں پنج پوٹانے نے متعلق حُب وطن نیاں نظماں تے باقی
تاریخی مواد تے مشتمل ہے۔ ایہہ کتاب مسودہ ہوئی تہ ”مسافر حریمین“ نے نال ای دلی تھوں چھپی۔

کتاب دلچسپ سی تہ اس کی پسند کیتا گیا۔ کتاب پڑھنے واسطے خریدنی اسٹارے سماج بچ گجھ گناہ جیسا ہے۔ ساریاں کتاباں یار لوکاں اینویں ٹرکانیاں، فروی میں رب ناٹھگر گزار ہاں کہ پڑھیاتہ ہوسن۔

اسے دوران میں 2004ء بچ بہار صاحب نال اک مہینے واسطے پاکستان چلا گیا۔ اتھوں ناسارا منظر نامہ تہ اپنا بیانہ قلم بند کیتا تہ ”روداد“ نال نال اُردو بچ چھاپیا۔ ایہہ وی بل پڑھی تہ پسند کیتا گیا۔ کتاباں تہ بتھرے نی گئے گی توفیق نیہہ ہوئی اواں کتاب بہتے ہتھاں لگی تہ پڑھی گئی۔ اسٹارے سماج بچ علم شناسی، ادب شناسی حتی کہ انسان شناسی یا محسن شناسی نی روایت ہے۔ ہی نیہہ کس نال کراں۔ لکھن نی گل مخصوص طبقے پُر آنی ہے۔

میں کشمیری نے بیاہ شادیاں نے لوک گیت اکٹھے کیتے سن۔ پونچھ راجوری نے ٹاویں ٹاویں ادہ میں ”پرنٹھ زویر ہند لکھ بآتھ“ (ونان ون ہڑ) نال نال چھاپے۔ اس کتاب بچ پونچھ راجوری نی کشمیری آبادی نی تفصیل، لوک روایت تہ لوک ادب تہ اسی افادین تہ خاصہ مواد ہے۔ اس طراں قدم بلیں بلیں ای سہی اگاں بدھنے رہے۔ روز نامچہ لکھن نی مگی شروع تھوں عادت رہتی ہے۔ شام بعد سین ویلے جیہڑا علمی ادبی، سماجی، مذہبی یا سیاسی خیال آن سوار ہیا۔ اس گی اس دن نی ڈائری تہ درج کری لیا۔ ایہہ روز نے بیانات عجیب دلچسپی رکھنے ہن۔ 1964ء تھوں 2004ء تک نا ایہوئی غیر روایتی روز نامچہ میں ”پتھر پتھر آسنہ“ نال ترتیب دے گے 400 صفحیاں نی ایہہ کتاب چھاپی کتاب نے شروع بچ مختلف حضرات نی خیال آرائی بڑی فائدے مند ہے۔ کتاب ناناں پروفیسر ایاز رسول نازکی نے تجویز کیتا تہ انہاں کتاب گی پسندوی کیتا۔ ایہہ کتاب ماہری سوچ تہ نظام فکر نی نمائندہ ہے۔ کیاں جے دیرات گیاں سارے ظاہری دباواں تھوں بغیر خالص اپنی فکر و نظریے تہ روایت نے مطابق تحریر ہوئی ہے۔ کجھاں دوستاں اس گی خلیل جبران نی تحریراں نال تو لیا ہے۔ جس نامگی بہر حال دعویٰ نیہہ۔ ”مغل روڈ“ پیر پنچال خطے نی ٹاویں 2500 سال تھوں زاید عرصے نے کجھ واقعات نی کہانی ہے۔ ایہہ مغلاں نے حوالے نال نوشہرے تھوں ہیر پور شوپیاں رستے پُر گزری روداد ہے۔ ایہہ کتاب مغل روڈ سرکاری

طور گھلن تھوں پہلے پندرہ دن ستمبر 2009ء بیچ ریلیز ہوئی۔ ریڈیو کشمیر سری نگر نے آڈیو ٹوریم بیچ اس نی روٹائی عمل بیچ آئی۔ کشمیر آلے دوست علم پرورداد شناس ہین۔ کتاب پر مضمون پڑھے گئے۔ کتاب گی بڑی اہم کتاب تسلیم کیتا گیا تہ خاصی پسند وی ہوئی۔ لکھن آلے بیاں دوستاں اس کتاب نابل فائدہ چایا تہ گھاپاروی کیتا۔ ایہہ وی 400 صفحیاں تھوں زائید تہ محیط کتاب ہے۔ میں اتھے اپنے دوستاں گی اس نے انگریزی ترجمہ کرن دار توجہ دوائی سی تہ کوئی چھاتی نہ ٹھپ سکیا۔

میریاں کوشششاں تہ قل رُکے بیہہ اپنے کشمیری کلام گی جیہڑا 40-30 سال پر پھیلایا سا، میں ترتیب دے گئے ”پوت ونک صدا“ ناں نال ترتیب دتی تہ کتاب چھاپی، ایہہ کتاب وی خاصی پسند ہوئی، کیاں جے کشمیر نے بے نیاز تہ بے خبر پھر اوواں واسطے جیہڑے چکھنے سن۔ ”پونچھ راجوری میں ہے کہ راجوری پونچھ میں“ اس خطے بیچ زبان نی معتبریت نا بڑا ثبوت سا۔ کتاب نا مواد خاصا وزن دار ہے۔ ایہہ بڑی خوبصورت تہ دیدہ زیب چھاپی گئی ہے۔ مکتبہ الحیات سرینگر اس کم بیچ اک معتبر ناں ہے۔ ایہہ کتاب 2011ء بیچ چھپی ماہڑا 50-40ء سال نا ماٹا موٹا اردو کلام کھلر یا پیا سا۔ اس بیچوں کچھ ترتیب دے کے تہ تک سن کری ”شہر دل“ ناں نال کتاب شائع ہوئی۔ اردو حلقے بیچ اس گی پسند کیتا گیا۔ بہتے دوستاں اس تے تبصرہ کیتا ہے تہ ماہڑا حوصلہ بدہائی ماہڑے کم نی تعریف کیتی۔ اساڑے سماج بیچ پڑھن یا مطالعے نا شوق بیہہ تہ فر خرید گے کیہڑا بد ذوق کتاب پڑھے۔ کتاب لکھو چھاپو مفت بندوتاں وی پڑھن تہ مہربانی۔

میں زودنو لیس تہ بسیا رو لیش ہاں۔ اپنی اردو کشمیری شاعری نیاں دو کتاباں ”حریم دل“ تہ ”آنگلس چھم خاب چھکر اوواں دو ہے“ ترتیب و ترا تین کرو گے۔ اس وقت مکتبہ الحیات سرینگر ذریعے چھپوائی واسطے دئی گیاں ہین۔ اُمید ہے جے مہینے دو مہینے بیچ ایہہ چھپ کے آجا سن۔ اللہ نے کرم تہ کُہر نے ماحول نے اثر تحت میں کافی نعمتاں اردو، کشمیری، پہاڑی گوجری ہور فارسی زبان بیچ لکھیاں ہین۔ اللہ اس کم کی برکت دے تہ دربار رسالت بیچ انہاں گی قبولیت لیجھے۔ 250 صفحے قریب ایہہ مجموعہ وی پریس جان واسطے تیار ہے۔ ایہہ کتاب دی مکتبہ الحیات سری نگر چھاپ رہیا ہے۔

ماہریاں دو بدقسمت کتاباں ”محشر خیال“ تہ مکاتیب فردا بالترتیب اردو بچ و وقتاً فوقتاً لکھے سماج سیاسی، علمی ادبی مضمون تہ انہاں خط پتراں تہ مشتمل ہین جیہڑے میں روز نامچیاں پُر لکھنا رہیاں۔ لیکن مکتوب ایہہ تک اوہ کدے نہ چکھے۔ میرے، عزیز شبیر احمد راتھر نے ہتھ چڑھیاں ایہہ دو کتاباں 12-14 سال تھوں انہاں نی تھویل بچ ترتیب و تراکین ہور تکمیل و اشاعت نیاں دو نیاں منزلاں تھوں گزر رہیاں ہین۔ اُمید ہے کدے تہ چھاپیاں جاسن۔

40-50 سال نا پہاڑی کلام اکادمی اپنے طور چھاپنا منظور کیتا ہے تہ ایہہ کلام دو ٹہائی سو صفحیاں پر جلد چھپ کے آجاسی۔ میں پہاڑی شعبے نے چیف ایڈیٹر مرزا فاروق انوار تہ عزیز واحد ناں شکر گزار ہاں کہ انہاں مسودہ ماہڑے کولوں ہنی مگی کوئی تکلیف نیہہ دتی۔ آپے تکیا سواریا کمپیوٹر کیتا، باقی مرحلیاں تھوں گزار کے آخری صورت دئی چھپائی واسطے پہنچ دتا ہے۔ اللہ کرے اوہ چھپ کے آجائے تہ اُس گی وی پذیرائی نصیب ہووے۔ مگی ماہڑا کیتا لیکھے تہ انہاں محترم عزیزاں گی انہاں نی آبرو مندانه محنت نی تائید و تفسی ہووے۔

اتھے میں سائیں قادر بخشؒ نا ذکر نا ضروری سمجھنا ہاں۔ میں 40-45 سال تھوں انہاں نا کلام کہٹھا کیتا ہے۔ انہاں نے ہم عصران تھوں۔ انہاں مجلس بچ بہن آلیاں کولوں۔ کتاباں رسالیاں تھوں تہ سائیں قادر بخشؒ شخص تہ شاعر، نے ناں نال تسوید کیتا ہے۔ اوہ ہالیاں بنے نیہہ لگا ہے۔ بڑی محنت تہ تفتیش نال کہٹھے کیتے اس کلام نال حادثہ ہو یا مہربان غنی جاگل صاحب کمر آئے۔ گپ شپ لگی۔ چاء پانی تھوں بعد ماہڑی ادبی سرگرمیاں نا کچھن لگے۔ ماہڑے ہتھ مسودہ لگا تہ میں گل گیتی کہ میں اس گی مکمل کر رہیاں ہاں۔ گلا یا نے، فردا صاحب قادر بخشؒ ماہڑا وی دل پسند شاعر ہے۔ میں وی کجھ کلام کہٹھا کیتا ہے۔ مسودے مگی دیوے۔ میں تکی سنی کمپیوٹروں کدھی تہ باہدے نا جیہڑا کلام ماہڑے کول ہوسی اوہ شامل کر کے پندراں دنان نے اندرتسا می دئی دیساں یا کوئی ہور ستر تکساں۔ کتاب کہٹھی چھاپساں وغیرہ۔ میں پُہولا، مسودہ حوالے کیتا۔ میں پڑھیا سا وغیرہ۔ بڑی مشکل نا چھ مہینے بعد مسودہ ہتھ لگا تہ ماہڑی ترتیب تراکین تھوں پہلاں ہی انہاں سائیں قادر بخشؒ پر اپنی کتاب چھاپ ماری۔ اس کی علمی سرگرمی آکھاں یا گسے نی محنت پر ڈاکہ سمجھ نیہہ آنی۔ ماہڑا مسودہ ہالیں اُسے حال بچ بیا ہے کیاں جے کم واسطہ اہو چھٹس نیہہ رہئی۔

میں باضابطہ کتاباں نبیہ لکھیاں۔ جیہڑا خیال نظم یا نثر جس ویے اڈے چڑھیا اوہ ہی کہٹھا کیتا تہ کتاب ترتیب دتی۔ اُردو نظم و نثر پنج اک اک کتاب راجوری نے اک واقف کار نے ہتھ چڑھیاں ہین۔ نثرنی کتاب ”قلم برداشتہ“ تہ دوئی منظوم کلام آلی کتاب اُمید ہے جے اُس کم کیتا یا ہو رکوئی حادثہ پیش نہ آیا اُمید ہے اگلے چھ مہینے پنج تیار ہو سکن۔ اس قلمرونج دست گیری کرن آلا وی کوئی میہ۔ عمومی ذہن اس کم گی فضول جیا سمجھنے ہین۔ اللہ کرے اساڈے لوکاں گی علم و ادب نی پرکھت قدر آوے۔ اُردو منظوم کلام نی اک ہو ر کتاب کمپیوٹر ہوئی ہے۔ اُس پنج پُہلا بسریا تہ ڈاٹریاں پنج ان پچھیا پیا کالم کہٹھا ہو یا ہے۔ کافی تازہ مواد وی اس پنج ہے۔ اس نے چھپن نی باری کدوں آئی ہے پتہ نبیہ۔ اُس گی وی محنت نال تکن، سوارن تہ انتخاب کرن نی ضرورت ہے۔ کشمیری تہ اُردو نے دو مجموعے ڈاٹریاں نی صورت اس ویلے ماہری روزنی سُریت اگے لگے ہین۔ جے مکمل ہو گئے چھپائی نی نوبت آئی۔ تاں ایہہ اوپر آلی تفصیل تھوں علاوہ ہوسی۔ لدراخ تہ عمرے ناسفر نامہ ہو ر ملک نے اک دوسفر نامیاں نی تفصیل اسے طراں پئی ہے۔ اُردو پہاڑی، کشمیری تہ گجھ گوجری مضمون ہالیں فائلاں پنج پھسے ہین۔ انہاں گی تکن، چھٹن تہ سوارن نی ضرورت ہے۔ ایہہ علاوہ کم ہے جیہڑا ہوئی جاوے آتہ چنگا سا۔

ماہرے حال یا کلام پر وقتاً فوقتاً جہاں دوستاں یا راگجھ لکھیا ہے اوہ کہٹھا کرنا اک ہو ر کم ہے۔ جیہڑا ہو سکنا ہے۔ ماہریاں 40-50 سال نیاں ڈاٹریاں پنج وی سدا توجہ طلب مواد لوڑن واسطے موجود ہے جس نے ہسنے بسنے لگن نی مگی اُمید نبیہ۔ اساڈیاں یونیورسٹیاں صدیاں پہلے نے تہ غیر مقامی عنوانات پر M.Phil Ph.d کروانی انہاں نے سلیپس پنج نبیہ ہے۔ اسے طراں معاصر دور تہ افراد نے سدا ہے حالات تہ اطلاعات ضائع ہو جاناں ہین تہ ایہہ انسانی ذہنی ذخیرے تہ دولت بُر باد ہوئی ذہنی ہے۔

ماہرے دل و دماغ پنج ہالیں دو ترے کتاباں نے نقوش کہمن کہیری کرنے رہنے ہین ایہہ قرآن، اسلام، مسلماناں نی حالت زار تہ سماجی حالات تہ علمی منظم ظلم و جبر ہو ر انسانی استحصال تہ منفی طرز فکر نے متعلق ہین۔ خدا کرے میں حوالے نال گجھ کرے کاں۔ میں ہُن بڑا کہٹ

مطالعہ تہ علمی ادبی کم ہاں۔ اگر خال لک بنی جائے اُس گی لکھی لینا ہاں۔ اُس ناکتہ وی کے جاسکنا ہے۔ اس طراں ایہہ ماہڑا 60-50 سال نا علمی مشتمل اُردو، کشمیری، پہاڑی وغیرہ نا ذخیرہ ہے۔ جیہڑا میں اپنے بے حس تہ انسان نا شناس سماج گی وئی سکلیاں۔ ایہوئی ماہڑا ادبی سفر ہے۔ ایہہ سفر جاری رہ سکلیاں کہ اساڑا کئہر کئہر نا علمی ادبی ماحول نا ہے تہ والد مرحوم، بردار محترم شہباز صاحب تہ برادر عزیز عبدالقیوم نائیک وغیرہ سارے اسے ماحول بچ رنگے سن۔ جس بچ میں زندگی گزار وئی۔



گجھ گلاں ماہریاں

جے اللہ پاک سُن چاہیا تہ کوشش کرساں جے جو گجھ مکی یاد ہے اُس نا نہایت دیانتداری نال اظہار کر اں حال اں کہ اپنے بارے بچ گجھ لکھن واسطے منجھ نا کلیجہ چاہی نا ہے۔ جس اندر سچائی تہ دیانتداری نا عنصر مُج کار آمد ہون نے نال نال گجھ گلاں اپنے آپ ہی چھپی تہ حافظے نے گسے کونے بچ دڑکی تہ رہی جانیاں ہین۔

والدین نے فرمان نے مطابق اُنہاں نی ازدواجی زندگی 1984 بکرمی مطابق 1927ء تھیں شروع ہوئی۔ شادی نے 15 سال گذرر نے تھوں بعد وی اُنہاں نے مطابق قدرت نے اولاد نہی تھیں محروم رکھیا تہ اسراں 1942ء بچ والدہ محترمہ مغفورہ والد صاحب نارشتہ کرنے واسطے ہاڑی گراں ماکن نی برادری بچ کوشش کیتی جس نا والد صاحب کی قطعی پتہ نہ سا جس ویلے والد صاحب کی اس گل نی بھنک لگی تہ اوہ والدہ صاحب کی ایہہ آکھی انکاری ہوئی گئے جے اوہ کدے وی دوئی شادی کرنے واسطے تیار نہیہ۔ اس واسطے کوئی اچیا قدم نہ چایا جائے جس نال کبرے نا سارا تانا بنا خراب ہوئی تہ رہی جائے۔ والدہ صاحب مرحومہ بھد سُن جے اوہ اپنی مرضی نال اپنے ہتھاں ایہہ سارا کاج نبھاس تہ شادی ضرور کیرنی پیسی تہ اسراں ملک برادری بچ 1942ء بچ ہی والدہ صاحبہ سُن دوئی شادی کروائی تہ بڑی شان شوکت نال ایہہ کاج نبھایا۔

1944ء بچ اللہ سُن خاکسار نی ماتریا نے نطن بچوں اک بچہ عطا کیتا تہ اسراں کبرے بچ خوشیاں نے انبھار لگے۔ ہُن اُس بچے نی پرورش والدہ صاحبہ سُن اپنے ذمے لئی تہ اُس کی لاڈ پیار دتا جیہڑا اس دُنیا اندر اک مثالی پیار سا۔ والدہ مرحومہ اک دن مکی اس ساری کہانی تھیں واقف

کرائیاں ایہہ فرمایا جے میں اک بیر صاحب نے دربار و حاضری دتی جس فرمایا جے تُوں نیک
نیتی نال بچے کی پالیا ہے تہ اس ناصِلہ تگئی اللہ تعالیٰ بہوں جلدی دیسی ہو رُوہ دوہاں جہاناں نا
مالک نیتاں کی تکنا ہے۔ تو اہڑی نیت صاف ہے تہ اس نابدلہ اُس کو لے ہے جیہڑا دُوواں جہاناں نا
مالک ہے۔

ایہہ 1946ء نا مارچ نا مہینہ سا تہنیا ژا بار تہ وقت 10 بجے سویلے بے چمین چک بشیر
ماہڑے متریرے پُہراؤ نے پیٹے بچ درد ہو یا تہ کجھ کُہڑیاں بچ ہی اوہ اس دُنیا کی چھوڑی ٹری گیا۔
ادھر اییاں بشیرنی قبر تیار ہوئی تہ ادھر ماترے کی وی غش آئی تہ اوہ اسے تہنیا ژے 12 بجے دِلے
نے دورے بچ اللہ نال جائی ملی تہ اسراں دوئے ماں تہ پُتر مٹی نال مٹی ہوئی گئے۔ اس گل نا اُس
دِلے کی چنگی طراں انداز ہونا ہے جس نال اسراں نے حادثے نا واسطہ ہونا ہے۔

اک فقیر نے قول نے مطابق ”تیریاں تُوں جانے“ بس والدین چپ چاپ اللہنی مرضی
ورچھوڑیا تہ زندگی دوبارہ شروع کیتی۔ اوہ ہے ہونا اوئے ہے جیہڑا اللہ کی منظور ہے باقی انسان
نے ہتھ بچ کجھ وی نیہہ۔ خدا جو چاہے سو کرے۔

والدین نے فرمان نے مطابق خاکسارنی پیدائش 2004ء بکرمی مطابق 17 اکتوبر 1947ء
بروز، جمعہ سویلے ترے بجے بمقام سمہوٹ تحصیل سُرکلوٹ ضلع پُوچھ بچ ہوئی۔ والدین کی ہُن
ڈر لگنا سا بے پہلاں ہی اللہ سُن اولاد عطا کری تہ اپنی امانت موڑی ہندی تہ ہُن اُنہاں کی
خوشیاں منانا اک فضول جی گل لگتی سی۔ بس اللہ نا شکر ادا کیتا تہ جتھے جتھے نیازاں نذراں منیاں سن
ادا کیتیاں تہ زندگی نے تہنیا ژے اک اک کری گذرنے رہئے۔

1947ء نے کالے تہنیا ژیاں بچ جتھے غدر نے حالات بنے تہ لوک ادھر ادھر افراتفری نے
عالم بچ اپنے کُہراں کی خیر آباد آکھیا اتھے ہی اَساں کی وی مقبوضہ کشمیر آلے پاسے منتقل ہونا پیا جتھے
ست سال گزارنے تھیں بعد حالات سُدھرے تہ اس فر اپنے کُہر 1953ء بچ واپس آئے۔ اس
دوران مقبوضہ کشمیر اندر سال جدوں 1952ء بچ اللہ والدین کی اک ہو رُو اولاد تھیں نوازیاتہ ایہہ ماہڑے
نکے پُہرا شیخ رفیق احمد سن تہ اسراں 1955ء بچ اَساں کی اک بہن تھیں وی اللہ نوازیاتہ۔

ایہہ 1956ء نامارج نامہینہ ساجدوں مکی والد صاحب گورنمنٹ پرائمری اسکول سمہوٹ
 بچ آندا تہ ماسٹر شام لعل شرم صاحب کی ماہڑے داخلے نی درخواست کیتی اُوہ والد صاحب کی چنگی
 طراں جاننے سن تہ اسراں اُنہاں مکی پہلی جماعت بچ داخل کیتا ماسٹر صاحب مذکور سُن بجائے
 1947ء نے 1948ء ماہری تاریخ پیدائش درج کیتی تہ اسراں ریکارڈ اندر 07-10-1948ء
 اندراج ہوئی گیا۔

نکیاں ہونیاں ہی میں ہونہار وی ساں تہ شرارتی وی ور پڑھائی اندر اللہ سُن بے انتہا
 ذہانت عطا کیتی نی سی۔ جس ویلے ماہڑے اُستاداں تکیا جے ایہہ ہونہار بچہ تہ قاعدے تھیں بچ
 اگے نی ذہانت رکھنا ہے تہ اُنہاں مکی دوسری ہور تیسری نی جماعت نیاں کتاباں وی اک سال
 اندر پڑھائی شوڑیاں۔ اُس دور بچ ترے کلاساں نا امتحان بچہ دی سکنا سا تہ اسراں پہلے ہی سال
 1956ء بچ میں قاعدہ، دوسری، تیسری جماعت نے امتحان پاس کری سدھا چوتھی جماعت بچ چکی
 گیاں 1957ء بچ میں فر چوتھی پنجویں نا امتحان دتا تہ اسراں سدھا چھیوں جماعت بچ چکی گیاں
 تہ فر متواتر گورنمنٹ ہائر سکینڈری اسکول سورکوٹ جیہڑا اُس ویلے ہائی اسکول نا درجہ رکھنا سا بچ
 دسویں جماعت تکر پڑھائی کیتی تہ دسویں جماعت 1963ء بچ پاس کیتی۔ اسماہڑی کلاس نے کل
 22 لڑکے سُن جہاں بچوں 21 پاس تہ ہک ناریز لٹ لیٹر آن رکھیا گیا جیہڑا بعد بچ پاس قرار دتا گیا
 اسراں ریز لٹ 100 فیصد آیا۔ 1963ء بچ دسویں جماعت نا نتیجہ جون مینے ہو یا تہ اسراں اپریل
 1963ء تھیں ہنی اگست 1963ء تکر پرائیویٹ نوکری اک ٹھیکیدار نال کیتی جیہڑا کالا کوٹ اندر
 عمارتاں بنواناں ساکیاں جے والدین بزرگ سُن تہ ہُن ذمہ داریاں ماہڑے اُپر ہی آئی گیاں سن
 والد صاحب نی کوشش سی جے میں کالج داخل ہوواں ور اس سہرا، اک پُہرا تہ اک پہنیں نی ساری
 ذمہ داری ماہڑے موہنڈھے سی۔ اسی واسطے ستمبر بچ ماہڑی تقرری بطور مدرس ریاستی گلاب گڑھ
 ہوئی جتھے میں 9 ستمبر 1963ء جو ائین کیتا ہور نوکری نی شروعات کیتی اسے دور بچ محکمہ مال اندر
 آفس قانون گونی پوسٹ ور آرڈر ہو یا ور رشوت تھیں بچنے تہ حرام تھیں دؤر رہنے واسطے اُستاد بننا ہی
 پسند کیتا۔

1963ء تا 1965ء گلاب گڑھ لدھ اسکول بچ گزارے تہ 1966ء بچ اُتھوں اپنے
سُرکلوٹ نے کلرکل پرائمری اسکول بچ تبادلہ ہو یا جتھے تقریباً چار سال گزارے۔ اسے دوران
1974ء بچ بی۔ اے کری تہ 1977ء بچ بی۔ ایڈنی ڈگری حاصل کیتی۔

1968ء بی۔ ای۔ سی ٹریننگ پُ نچھ کیتی جس بچ ساری ریاست بچ پہلی پوزیشن حاصل
کیتی۔ بی ایڈ امتحان بچ وی پہلی پوزیشن آئی تہ فرار دو آنرز علی گڑھ تھیں کیتا
1981ء بچ ماسٹر گریڈ لہا۔ 2000ء بچ ہیڈ ماسٹر بنیا تہ 2006ء بچ زیڈ ای او پونچھ تبادلہ
ہو یا۔ 2001ء تا 2005ء انچارج زیڈ ای او سُرکلوٹ رہیا تہ جدوں پونچھ تبادلہ ہو یا اُسے سال
31 اکتوبر 2006ء بچ بطور زیڈ ای او سبکدوشی ہوئی۔

ازدواجی زندگی: ایہہ والدین نی خوشی سی جے اُوہ اپنی آخری عمرے بچ ماہری شادی نی
خوشی تکلن اسے واسطے اُنہاں 60-1959ء بچ زبردستی شادی رچائی تہ میں اسکول نہ چھوڑ یا بلکہ
اسکول ہر حالت بچ جانا مناسب سمجھیا۔ ماہری شادی ماہرے تایا مرحوم نی صاحبزادی نال ہوئی سی
جیہڑی بچ ذہین، فرمانبردار، حلیم، بردبار صابر تہ دکھ سکھ بندان آلی کالسری سی۔ اُس نی سپورٹ
سن ماہرے کُہرے نے حالات اسراں بلدے جے اولاد وی پڑھی، پُہراؤ یعنی رفیق صاحب
خیال وی رکھیا تہ کُہرے نے سارے معاملات وی دُرست سمت بچ چلنے رہے۔ قسمت ساتھ نہ
دِتا تہ اسراں اُنہاں کی ہارٹ نی بیماری ناسامنا کرنا پئی گیا۔ متواتر ستاراں سال علاج معالجے ور
کڈھے تہ آخر 2006ء مئی نے مہینے مکی اکہلیاں چھوڑی اُوہ ہمیش واسطے اللہ کی پیاری ہوئی گئی۔
اُس نے اس دُنیا تھیں جانے نے بعد بچیاں سن اصرار کیتا تہ 2008ء بچ سیلاں گراں تھیں میں
دوہری شادی کیتی۔

اولاداں: پہلی زوجہ بچوں چار بچے ہین تہ دوئی زوجہ بچوں اک بچی ہے۔ خدا ناکر ہے
جے سارے ذہین۔ فرمانبردار تہ وہونہار ہین۔

۱۔ بڑا بیٹا شیخ وجاہت احمد ہیڈ ماسٹر نی پوسٹ ور ہے۔

۲۔ شیخ افتخار احمد وکالت کری ٹھیکیداری تہ کاروبار کرنا ہے۔

۳۔ شیخ نثار احمد اے۔ ای۔ ای ہے۔ محکمہ (پی ایچ ای)۔

۴۔ شیخ ذوالفقار آزاد الیس۔ ایس۔ پی ہے۔

۵۔ شیخ درخشندہ آزاد اٹھویں جماعت نی طالبہ علم ہے۔

زندگی نیاں گچھ کھٹیاں تہ مٹھیاں یاداں:

جدوں مقبوضہ کشمیر بچوں اسماہڑی واپسی ہوئی تہ والد صاحب کی کبر ابناں تہ کبرے نے خرچے کرن واسطے بہوں محنت کرنی پئی۔ والد صاحب درزیاں ناکم وی کرنے سن تہ دکانداری وی انہاں نامشغلہ سا۔ اسراں انہاں آساں کی کدے وی اسکول نیاں کتاباں، کاپی تھوڑکی پیاں وردی میہہ لگن دتی تہ اسراں میں دسویں تک چکی گیاں، نکاپہر اچھیویں ساتھ اسے عرصے بچ والد صاحب ضعیف العمری بچ ہن نہ تہ درزیاں ناکم کری سکے سن تہ نہ ہی چنگی طراں دکان چلان نی ہمت سی۔ جدوں میں ٹیچر پہرتی ہوئیاں تہ میں انہاں آگے عرض گزار ہوئیاں جے ہن ٹس ایہہ کم چھوڑی کبر آرام فرماؤ تہ میں کبر ناسارا نظام سمہالی ہنساں۔ والد صاحب فروی دوسالاں تکر ہمت کری دکانداری کرنے رہے تہ اتنے بچ 1965ء نی ٹرائی نا آغاز ہو یا اس لڑائی بچ دکانداری نے دوران جس قدر لوکاں وان رقمائ سن اوہ کچھ نہ ہئی پاکستان چھی گئے ہور گچھاں اتھے ہی دتے تھیں انکار کری شوڑیا۔ اسراں مالی حالت بچ بہوں کھنا آیا ہور غربت نے تہیاڑے تکلنے پئی گئے۔ ماہڑی تنخواہ = 70 روپے ماہانہ تہ خرچہ زیادہ سا۔ پہر اوئی پڑھائی۔ ماں باب نادوائی نا خرچہ کپڑا غرض کہ = 70 روپے نال پوری نہ پینی سی 1965ء تا 1980ء نے دوران جس قدر مشکلات ناسامنا میں کیتا اوہ مکی قیامت تکر یا در رہسی۔ اک پاسے میری غیرت ناقاضا تہ دو جے پاسے شریک سکلیاں نے طعنہ تہ نظراں۔ سماج اندر اٹھنا بہنا فرہم قسم نے اخراجات پورے کرنے واسطے بے شمار تکلیفاں جھیلناں پیاں۔ اپنے پہر او کی ڈی سی بنانی نی کوشش تہ خواہش سرے در سوار سی تہ اُسکی 1977ء بچ علیگڑھ ایل۔ ایل بی واسطے پہنچیا جتھے خرچہ بہوں ساور پروردگار نے پہر وسے اُس نا پڑھائی وراں آلا خرچہ کسراں پورا کیتا ایہہ ماہڑے تہ ماہڑے اللہ نے درمیان ہی گل رہوے تہ چنگی گل ہے۔

1987-88ء بچ بڑا بچہ وی ٹیچر پھرتی ہوئی گیتا تہ اسراں تھوڑا آسراجیا ہویا جے اک ٹہونی ماہڑے نال زندگی نے سفر بچ کم آسی تہ اوہی گل ہوئی میں اللہ نا شکر ادا کیتا تہ بلیں بلیں پھین پھراؤ نے بیاہ نے خرچے وی کیتے ہور زندگی نے لوازمات وی پورے کیتے ہور دنیا داری وی نبھائی۔

مکی چنگی طراں یاد ہے جے راتیں 2 بے اٹھی چاننی رات اندر کپیا نا اسوہ نا کہنا 50 پھریاں کہنلیاں بھنی نکلی لوہ گریاں کری تہ ٹھیک اٹھ بچے اسکول نی حاضری دینا سا۔ اسکول نی بچیاں نی پڑھائی کدے نہ ہی ضائع کیتی ہور نہ ہی انہاں نے وقتے نازیاں ہون دتا۔ ابھی وجہ ہے جے اچھے کتنے ہی بیرو کریٹ، ڈاکٹر، انجینئر مدرس تہ بہوں سارے سیول تہ آرمی سروس بچ ہین۔ خدا داکھ ٹھکر ہے کہ سماج نے ہر طبقے نے لوکاں کی ماہڑی سماج نے بچیاں واسطے قربانی یاد ہے۔ میں کدے کسے طالب علم کولوں ٹیوشن نے پیسے بیہ ہندے۔ کم از کم 20 آہنڈ گوانڈ نے بچے راتیں ماہڑے کھر پڑھنے واسطے آنے سن تہ اوہ نکلی لو اپنے کھراں مڑی اسکول جانے سن انہاں بچ کئی بیورو کریٹ ریٹائر ہوئے ہور بچ سارے سول سروس بچ ابجاں وی کم کرنے ہین تہ بڑے بڑے عہدیاں ورفائیز ہین۔

ادبی سفر: ایہہ پہلو بڑا ہی عجیب ہے۔ ایویں تہ میں نکلیاں ہونیاں اسکول اندر ٹونکے پہاڑی تہ گوجری بچ لکھنا ساں ورسماج اندر نمبر داری، ذیلداری ظالم تہ مظلوم، جاہر تہ مجبور، نکلے تہ موٹے نیاں ظلماں تہ جبراں نے رولے تانتے روز نکنا سا تہ فراندرو واندرو سوچنے ورجبور ہونا ساں جے خدا سن اگر سارے انسان اک جے بنائے ہین تہ فرایہہ تفریق کیوں ہے۔ اُس ویلے کسے نمبر دار یا کسے موٹے کی کوئی گل سنائی اپنی جان ور کھید نا سادو میں اک دن اک صاحب کی کھری کھوئی اسراں سنائی جے اوہ محسوس کری گیا جے انقلاب نیڑے ہے اسراں اُس مکی ایہہ آکھی چپ کرایا جے تو اہڑے ماہڑے درمیان جیہڑی گل ہوئی ہے اسکی اتھے ہی رہن دیاں کسے نال نہ کریاں۔ شاید اوہ کافی سمجھدار سا اسے واسطے اُس چنگوڑا مول لینا مناسب نہ سمجھیا۔ ایہہ سارے واقعات تکی تہ میں 1970-71ء بچ نثر تہ نظم بچ لکھنا شروع کیتا۔ پہلاں 1972ء تکر اردو

بچ رُباعی، قطعے نظماں تہ غزلاں لکھیاں جس بچ انقلاب سا تہ حسن و عشق نا شائیہ تک ہنی سا تہ فر پہاڑی زبان تہ گوجری زبان بچ طبع آزما بی با ضابطہ شروع ہوئی۔ افسانے لکھے، نظماں لکھیاں تہ رُباعیاں تہ قطعیاں بچ طبع آزما بی کیتی مکی چنگی طراں یاد ہے جے میں اپنی اک غزل کسے ساتھی شاعر کی تصیح واسطے دہسی جس ایہہ آکھی ماہڑی دل شکنی کیتی جے ایہہ تو اہڑے بس ناروگ نیہہ بلکہ ایہہ تہ سرے تھیں ہی کوئی صنف شاعری بیہہ لکھنی تہ فر میں کسے کی اپنا اُستاد نہ بنایا تہ آپوں ہی لکھنا مناسب سمجھیا میں ہمت نیہہ ہاری تہ ایہہ سوچی جے ایہہ وی تہ اسے سماج نا اک فرد ہے تہ فر کیوں میں کسے کول جائی تہ اُس نیاں گلاں سناں۔

اسے دوران اُساں سُرکلوٹ اندر اک بزم ادب کھولی جس بچ اسا ہڑے ایوب شہتم، بشارت جاذب، حسام الدین بیتاب تہ ہور ساتھی ہر مہینے اک مشاعرہ منعقد کری تہ اک دوئے کی تجھن تہ پرکھن نی کوشش کرنے ساں واقعی اس بزم ادب سُن اسا ہڑی دُنیا ہی بدلی شوڑی تہ اُساں کی بہوں سارا شاعری ناچکا لگی گیا۔ فر اُساں پونچھ نے شاعراں کی مدعو کرنا شروع کیتا ہور اُتھے نے ادبیاں شاعراں اُساں کی پونچھ بلانے نی زحمت کیتی تہ اسراں ایہہ کاروان بدھنا گیا تہ اسا ہڑے حوصلے وی بدھن لگی پئے۔ اُسے دور بچ جموں تہ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ کچھر اینڈ لیگوس بجز اندر گوجری تہ پہاڑی شعبے کھلے ہور خاص کر پہاڑی ہراؤل دستے نے سپہ سالار جناب کریم اللہ قریشی جناب نور اللہ قریشی، جناب ظفر اقبال منہاس ریاست نے کونے کونے بچ ٹور لانا شروع ہوئے تہ اسا ہڑی ہمت بدھان لگے اس اُنہاں نال دن رات اک کری مینڈھر، سورکلوٹ تہ پونچھ نے ہر علاقے اندر پہاڑی شاعری تہ ادبی مجلساں کری راتیں اک جگہ کسے ساتھی نے کھر ڈیرالائی اپنی ماء بولی واسطے سوچ وچار کرنے ساں تہ اوہ تہنیاڑے یاد کری اج وی اکھیاں مچولی چھم چھم اتھروں بگن لگی پینے ہین۔ اسراں ریاستی کلچرل اکادمی شیرازیاں بچ شاعراں نے کلام، اُفسانے، نظماں رُباعیاں غرضیکہ ہر صنف کی چھاپی تہ پہاڑی نی ترقی نا بیڑا چھنکیا۔ اس بچ کوئی دوئی رائے نی جے ریاستی کلچرل اکیڈمی نیاں کاوشاں نال ہی اسا ہڑی ماء بولی نی بہوں پذیرائی ہوئی ہور اس اندر تنقیدی تہ تحقیقی کم وی ہويا۔ نکلیاں موٹیاں کتاباں چھپن لگی

پیاں تہ ادبیاں تہ شاعراں کی احساس ہون لگا جے اُنہاں کی پہاڑی زبان نی ترقی واسطے تہ پہاڑی
راتی اک کرمی کم کرنا چاہی نا۔

تصنیفاں:

پہاڑی تہ گوجری زبان پنج ماہڑیاں لکھیاں گیاں کتاباں اس طراں ہین:

۱۔ شیشے نیاں کندھاں پہاڑی شعری مجموعہ

۲۔ درد پہاڑی افسانے

۳۔ اک الہیہ پہاڑی شعری مجموعہ

۴۔ دیوداس ترجمہ پہاڑی

۵۔ تنلوس گوجری شعری مجموعہ

۶۔ مجبوری گوجری افسانے

ماہڑی کجھ غیر مطبوعہ کتاباں وی ہین جیہڑیاں حالیں طباعت نے مراحل تھیں گزر رہیاں

ہین جیہڑیاں اس طراں ہین:

۱۔ حادثات زندگی اُردو شعری مجموعہ

۲۔ ونگاں پنجابی شعری مجموعہ

۳۔ پوش کشمیر شعری مجموعہ

سفر محمود: پروردگار نا لکھ لکھ شکر جے اُس مکی زندگی پنج اپنا پیارا کبر اتہ نبی پاک ﷺ نا
روضہ پاک مچ وار تلکن نا موقعہ عنایت فرمایا ایویں تہ بہوں سارے لوک اس دُنیا اندر پروردگار سن
امیر بنائی تہ اُنہاں نی آزمائش کرنا چاہی ہے تہ نبی پاک ﷺ نے روضہ پاک نا دیدار کرنے نی
ہمت ہوئی۔ ایہہ گل سو فیصدی سچ ہے کہ اُوہ انسان خوش قسمت ہے جس کی پروردگار آپوں اپنے
کبر بلائے۔ اللہ جسکی چاہے اُسکی ہر قیمت پر اپنا کبر دہستا ہے پہاویں اُس لپٹھی کوڑی وی نہ
ہووے۔ ماہڑے سامنے کئی مثاللاں موجود ہین۔ اساہڑے علاقے نے اک شریف النفس سید
زادے بڑی خواہش رکھنے سن جے اُوہ دیدار کعبہ تہ زیارت روضہ پاک رسول گرن ورکول کجھ نہ

سا۔ اجمیر شریف نی زیارت کرن گئے اُتھے اک بنگلہ دلش تھیں آئے نے زائیر سن اپنے آپ
 انہاں کولوں کجھ گلاں پچھیاں تہ سفر محمود واسطے ساری رقم ناچیک دئی تہ انہاں کی حج روانہ کیتا۔
 مکی کدے وی ایہہ گمان نہ سا جے میں سعودی عرب حج کرن جاساں ورجس ویلے
 قدرت نی مہربانی ہوئی تہ متواتر 16 بار جان ناموقعہ لھیا تہ حال ہی فوج 2016ء تہ 2018ء فوج دو
 واری عمرے نی سعادت معہ عیال نصیب ہوئی۔ میں اُس خدائے لم یزل نا جتنا وی شکر ادا کراں
 اُتنا کہٹ ہے۔ اللہ ہر مسلمان کی اپنے کبر سوہنے تہ نبی پاک ﷺ نے روضے دیدار کرائے۔
 اللہ کرے ماہری زندگی فوج ہی ایہہ کتاباں وی چھپی جان تہ کجھ نہ کجھ دُنیا و آں ناحق ادا
 ہوئی جائے۔

انعامات / ایوارڈ

۱۔ ”شیشے نیاں کندھاں“ پہاڑی شعری مجموعے واسطے کلچرل اکیڈمی نی طرفوں بیسٹ
 بک ایوارڈ۔

۲۔ ”تتلوس“ گوجری شعری مجموعے واسطے اکیڈمی نی طرفوں بیسٹ بک ایوارڈ۔

۳۔ اس نے علاوہ درجناں نکلے موٹے ایوارڈ تہ خلعتاں لھیاں ہن۔ الحمد للہ۔
 اس تھیں علاوہ ریاستی کلچرل اکادمی نیاں شیرازیاں فوج چھپن آ لے بہوں سارے مضمون،
 افسانے، نظماں، غزلاں، تنقیدی مضمون، تحقیقی تحریراں وی شامل ہن۔ جیہڑیاں چار دہائیاں پر
 مشتمل ہن۔

اگر زندگی وفا کیتی تہ کوشش کرساں جے اپنے آخری ساہ تکر بالخصوص اپنی ماء بولی پہاڑی
 نی خدمت کرنار ہواں تہ بالعموم باقی زبانان وچ وی طبع آزمائی نا عصر باقی ہے۔ میں اپنے
 سارے عزیزاں، ساتھیاں، سنگیاں تہ ہمدرداں اگے اپیل کرداں اُوہ ماہری ہر خطا معاف کرن
 اگر گسے ویلے کسے نی دل آزاری ہوئی ہووے کیتاں جے زندگی نا پھر وسہ کیتہ ہے ایہہ تہ اُس نی
 امانت ہے جیہڑا مالک گل ہے۔ اللہ حافظ۔



ماہری زندگی و اسفر

اگر اسیں تاریخ عالم دی فرق گردانی کراں۔ سرسری مگر تحسُّس آلی نظر نال جانن دی کوشش کراں تہ معلوم ہوسی کہ کائنات ہست ہور بُو دے پچ لفظ ”میں“ کسی جگہ نیہہ۔ ایہہ صرف ہور صرف بنی آدم دا خیال خام ہے۔ ”حقیقت۔“ حقیقت پچ لفظ ”میں“ دی نشی کردی ہے۔ کیا تکہ لفظ ”میں“ لغت کائنات پچ حرف غلط دی طراں معدوم ہور نا پیدا ہے۔ جیہڑی چیز بذات خود قائم ہور دائم نیہہ تہ فر اُس دے بارے پچ مزید سوچن دی ضرورت نیہہ ”میں“ کسی جائیہہ بلکہ ”تُوں“ ہی ”تُوں“ ہے۔

ارباب حکم دے حکم دی تعمیل کردیاں ہوئیاں مندرجہ ذیل حقائق تاریخی ہور ارتقائی پس منظر دے تحت پیش خدمت ہین:

ناں: محمد سلیم بیگ ولد بیت: مولوی اسحاق بیگ سکونت پیدائش: موضع لطیف آباد بارہمولہ لقب: بیگ و سردار۔ ذات: قطب شاہی اعوان علوی، ہاشمی قریشی، تاریخ پیدائش 27 اپریل 1944ء شجرہ نسب مناسب جگہ تے تحریر کرساں گا۔

ابتدائی تعلیم: خاکسار کو حسب رواج قبیلہ ۴ سال ۴ مہینے ہور چار دن دا ہو کے قاعدے یسرنا لقرآن پڑھایا گیا۔ جناب حاجی عبدالکریم بیگ مرحوم سن قاعدہ مکمل کرایا۔ پارہ عم دیاں صرف دس سورتاں حفظ کروائیاں نماز، کلمات وغیرہ وی پڑھے..... ایہہ گل قابل ذکر ہے کہ میں والدہ محترمہ مرحومہ کو لوں زبانی طور مسائل فقہ، بدائع منظوم (فارسی) تحفہ نصائح (فارسی) سن کے یاد دہیتی ہور گچھ سورتاں مثلاً سورہ یاسین، سورہ رحمن وغیرہ از بر ہوئیاں۔ اس تھیں علاوہ نعت

شریف ملا جامی، قدسی، خسرو، عطار یاد ہو گئے۔ چند لوریاں، چرکھا، سی حرنی ہدایت اللہ، پکی روٹی وغیرہ دے کلمات زبانی یاد ہو گئے۔ اس وقت نسیان دے پیش نظر ہم بھول گئے سب کچھ مگر.....؟؟

پرائمری تعلیم: ۱۹۵۰ء دے آس پاس دی گل ہے کہ مگو پرائمری اسکول ہیون علاقہ ناروا پنج داخل کیتا۔ فر پرائمری اسکول پچھاڑ چند وسہ پنج داخلہ کروایا اس دوران ماسٹر شنبو ناتھ، ماسٹر حاجی عبدالکریم بیگ، سردار موہن سنگھ آساں دے پرائمری کلاساں دے اُستاد اُسے۔ اُستاداں کو مولوی صاحب آکھدے اُسے جناب عبدالکریم ہور جناب علی اکبر خان ساکنان لطیف آباد پنجاب یونیورسٹی ۱۹۲۹ء دے میٹرک اُسے۔ انہاں تھیں پہلیاں آساں دے علاقے تاحدے کریری علاقہ ہور ٹنگمرگ کوئی میٹرک نہ آسا۔ نہایت اعلیٰ درجے دے اُستاد اُسے۔ تحریر تفریر دے ماہر دو اُستاد زباناں اُردو ہور انگریزی دے وی ماہر ہور مترجم وی اُسے، حساب جناب عبدالکریم صاحب دا بڑا پائیدار آسا۔ میٹرک ہور ایف اے پنج میں ناچیز صاحب موصوف کولوں حساب سکھیا۔ اوہ ایف اے حساب اُسے۔

سنٹرل اسکول لری ڈورہ بارہمولہ: اس اسکول پنج میں چھٹی جماعت تکر تعلیم حاصل کیتی۔ اسدے بعد اسلامیہ اسکول سوپور دا رخ کیتا۔ اس لری ڈورہ اسکول پنج جناب علی اکبر خان، سردار مہندر سنگھ، جناب پیر غلام رسول صاحب اُستاد اُسے۔ انہاں تھیں قبل جناب غلام الدین شاہ جان باز محلہ بارہمولہ ہک نامی ہور گرامی اُستاد گزرے دے ہین اس سکول دے اُستاد اُسے۔ لڑکیاں دی ایہہ حالت اسی کہ پیرنگے، ملیشیا کپڑے دی وردی نکر، قمیض (لٹ) ہور ٹوپی اسی موسم بہار پنج پیرنگے یا فلیٹ لاکے آندے اُسے۔ انہاں سبھاں اُستاداں پنج بڑی لگن ہور دلچسپی اسی۔ عبدالکریم صاحب داکم قلم تراشی کرنی، پچیاں دی صحت صفائی اسکول دی صفائی پچیاں دا بول براز ہور دیگر لوازمات دا خیال رکھنا بدرجہ کمال خلوص نیت نال آسا۔ اُس زمانے اُس سچے ہور سچے وقت پنج جناب کریم صاحب ہور جناب غلام الدین شاہ سرکار کولوں سکرار سنرکار کردگی حاصل ہوئی۔

اسلامیہ مڈل سکول سوپور: خاکسار سُن اسلامیہ اسکول تھیں مڈل پاس کیتا۔ اس دوران جناب عبدالعزیز حکیم۔ جناب سید امان اللہ شاہ بخاری مولانا غلام حسن صاحب، جناب سید منیر حسین بخاری ٹنگمرگ اُستاد اُسے۔ عبدالعزیز حکیم دی انگریزی گرائمر۔ جناب منیر حسین دا اُردو سید امان اللہ شاہ دی، عربی مولوی غلام حسن شاہ دی لا جواب یادگار ہے۔ اللہ سبحانہ کو مغفرت فرماوے آمین!!!

گورنمنٹ ہائی سکول سوپور: میں ناچیز اس اسکول بچ دا خلعہ حاصل کیتا۔ اس دوران اس اسکول بچ نامی گرامی اُستاد اُسے۔ جناب سیف الدین سیٹھی، جناب رام جو، جناب ترکوئی ناتھ تلو، جناب گوبی ناتھ جناب جگر ناتھ وغیرہ سب دے سب نہایت اعلیٰ مقام ہور درجے دے مالک اُسے۔ ترکوئی ناتھ تلو سُن پنڈتاں دا کیس عدالت بچ کمال جدو جہد نال لڑیا ہور تاریخی کامیابی حاصل کیتی۔ اس تعلیمی سبقت بچ انہاں دی کامیابی تاریخ انصاف دا حصہ بن گئی مہرٹ کو معیار قرار دتے گیا۔ واقعی انصاف افضل ہے..... اس دوران میں جناب مولانا پروفیسر محمد لطیف بیگ صاحب ہور اپنی ہمیشہ صاحبہ دی تربیت ہور سرپرستی بچ رہ کے قرآن پاک پڑھیا۔ پروفیسر صاحب موصوف پنجاب یونیورسٹی دے ایم اے انگریزی ۱۹۴۶ء دے اُسے۔ اس تھیں علاوہ مولانا مرحوم فاضل وی اُسے۔ پہاڑی بچہ کوئی وی بغیر ماہرے ہور جناب محمد شفیع (ایم۔ ایل اے اُوڑی) دے سکول بچ بیہ آسا۔ جناب شفیع صاحب نہایت چالاک ذہن ہور محنتی طالب علم آسے ماہر ادرجہ بہت کہٹ آسا۔

میں تیرا کی بچ ماہر آسیاں۔ دریا عبور کرنا ماہر معمولی مشغلہ آسا۔ شفیع صاحب سُن بچپن دی شرارت بچ آکے چلیج کیتا کہ میں وی دریا بچ تیر سکد اہاں۔ مگر چھال ماردیاں ہی دریا بچ ڈب گئے۔ بڑی جدو جہد ہور باقی بچیاں دی مدد نال انہاں کو دریا بردی تھیں خُدا خدا کر کے بچایا۔ صاحب موصوف دے والد صاحب سُن ترک تعلیم کروائی۔ بہر حال جناب لطیف صاحب دے اصرار پر دوبارہ تعلیم جاری ہوئی۔

اک دفعہ واقعہ اس طراں ہے کہ شفیع صاحب کو ماہڑے بارے نامعلوم دل بدی پیدا ہوئی۔ تجویز اے ہوئی کہ اسیں ہوم ورک نیہہ کرساں حسب وعدہ میں ترک کیتا ہورا نہاں خفیہ طور جاری رکھیا۔ ماہڑے نصیب بچ مار پیٹ ہور خواری ہورا نہاں دی پذیرائی اسی۔ ماہڑے چکھن تے آکھیا کہ ماہڑا پیو چونکہ درویش ہے اس واسطے ماہڑا ہوم ورک فرشتے کردے ہین۔ میں بوجہ نادانی اسی مغالے بچ رہ گیاں۔ مار پیٹ داسلسلہ جاری رہیا۔ ہک روز اچانک جاگ گیاں کہیہ نہ دکھدا ہاں کہ شفیع صاحب راتیں ہوم ورک بڑی خاموشی نال کر رہے ہین۔ اس دے سون دے بعد میں وی کم دی شروعات خوبصورت انداز بچ کیتی۔ دوئے تہیاڑے مار دے چکر تھیں نجات ملی۔ بچھیا گیا کہ ایہہ کیسے ممکن ہو یا میں در جواب آکھیا کہ اوہی فرشتے ماہڑا کم کاج وی کردے ہین جیہڑے تساں دے معاون تہ مددگار ہین۔ ایہہ ممکن نیہہ ماہڑا باپ درویش ہور تو ہڑاپیو عام آدمی جا جائیں آکھیا ”ماہڑا باپ عالم دین ہے عالم دین کو باقیوں سب لوکاں تے فضیلت ہور افضلیت حاصل ہے۔ بہر حال لڑائی ہور مباحثہ شروع ہو گیا۔ آخر کار حقیقت حال کو شفیع صاحب سُن معذرت نال بیان کیتا ہور فراساں محبت ہور پیار نال تعلیم کو بغیر کسے رشک حسد یا چالاکی دے جاری رکھیا۔ جناب شفیع صاحب ہر لحاظ نال قابل آدمی آسے ہور وقت سُن ثابت وی کر دتا۔ مذکورہ واقعہ بچپن دی معصومیت کو ظاہر کردا ہے۔

دنگل ہور پہلوانی واقعہ: اس دوران دا ہک واقعہ یاد آ گیا کہ اُس وقت قصبہ سوپور بچ ”جشن کشمیر“ دے سلسلہ بچ دنگل دا انتظام ہو یا۔ پہلوان حضرات اپنیاں حامیاں دالشکر کہن کے میدان کارزار بچ بڑی دھوم نالی آئے۔ ہک ہیوی ویٹ چمپین جس دانناں غلام نبی مرچہ ساکن بٹ پورہ سوپور آسا۔ اکھاڑے بچ فخریہ انداز بچ بنگار یا کہ اگر کوئی مرد دا بچہ یا ماں دالال ہے جیہڑا اس بندے دے مقابلے اکھاڑے بچ اترے۔ ایہہ تمام کھلاڑی پہلواناں کو پچھاڑن دے بعد گھلا چلیج آسا۔ کجھ دیر واسطے تمام لوکاں تے اک قسم دی خاموشی چھا گئی.....؟ پہاڑی غیرت کدے وی بے غیرت ہور سست نیہہ رہندی..... اک شخص درمیانے قد دا موٹا شخص۔ کوٹ ہک پاسے پھینک کے گن گرج نال۔ لال چہرہ کر کے اکھاڑے بچ بڑے پھر تیلے انداز مگر اطمینان

نال اُتریا..... اُس دے سامنے گراں ڈھیل، مضبوط، تندرست ہو تو انا شخص سو پور قصبے دیاں لوکاں دیاں تالیاں ہو آ شیر باد دے بچکار میدان کارز ازیچ اُتریا۔ حیرانگی ہو تجب دے ملے جلے جذبات نال لوکاں دیاں نظراں انہاں تے آسیاں..... علاقہ اوڑی دا ہک شخص صرف ہک ساتھی دے ہمراہ بے یار و مددگار..... نہ خوشی دا اظہار، نہ تاڑیاں نیمہ شو نکار..... اجنیاں دے بچکار۔ اللہ دے آسرے پر اُتریا۔ میدان تالیاں دی آواز نال گونجیا۔ پہلواناں سُن اکھاڑے بیچ مورچہ سمہا لیا۔ اُس وقت غلام نبی مرچہ بٹ پورہ سو پور ہور مد مقابل ماسٹر راجہ عبدالقیوم خان علاقہ بھجامہ اوڑی میدان (اکھاڑے) بیچ تیار نظر آ رہے اُسے بس سیٹی دا انتظار آسا۔ سیٹی دی آواز نال ہی شیر دی طراں پھرتی نال راجہ عبدالقیوم خان سُن پہلے پھر تیلے وار نال مد مقابل کو چھاڑ دتا۔ اُمیدیاں دا رُخ بدل گیا۔ ہر پاسے دا ہروں تاڑیاں ہور مر حبا دی آواز آئی۔ ہر بار ماسٹر عبدالقیوم خان سُن مد مقابل البرز پہاڑ کو غیر متوقع طور پت گرا آ کے فلیٹ کر دتا۔ ہر پاسے تھیں بلا ارادہ مبارک ہور مر حبا دی صدا بلند ہوئی۔ منتظمین ہور کھلاڑیاں سُن پہلوان حضرات کو مبارک پیش کیتی۔ ہر دو فریق دنگل ہور باقی کھلاڑی کو انعام نال نوازا گیا۔

نادم میموریل ہائی سکول بانڈی پورہ: سو پور دے بعد اچانک ماہڑا داخلہ بانڈی پورہ اسکول بیچ ہو گیا۔ بانڈی پورہ علم و ادب دی سر زمین ہے۔ ہندواں دی فلاسفی ہور روایت دے مطابق جھیل ڈلر تعلیم دی دیوی دا مرکز ہے ہور اس دا ٹھکانا بابا شکر دین دی زیارت دے تھلے جھیل دے کنارے ہے۔ پہلے اسکول میر باغ ہور نشاط پارک دے قریب جامع مسجد تھی اُپر آسا۔ صرف ملوڑی طرز دیاں بارکاں آسیاں بعد بیچ اے نالہ مدو متی دے کنارے کلوسہ دے مقام تے منتقل ہو گیا۔ سیلاب دے دوران سُن 69-1968ء دے وقت خاکسار صرف ہک طالب علم ہور اُستاد صاحبان خاص اُس صبح حاضر ڈیوٹی اسکول بیچ موجود آسیاں۔ ایہہ خدائی ہیبت ناک فہر عظیم آسا۔ بانڈی پورہ بیچ ماہڑا ڈیرا ہور ٹھکانا جناب عبدالقادر فصلی پیٹھ گامرو آسیا۔ فاضلی خاندان نہایت تعلیم یافتہ آسا عبدالقادر صاحب دے چار پڑا جناب محمد مظفر فاضلی مرحوم ۲ جناب پروفیسر منظور احمد فاضلی مرحوم پولیٹیکل سائنسدان ۳ جناب پروفیسر منصور احمد فاضلی مرحوم عبدالرؤف

فاضلی کنسرویٹو آف فارسٹ تادم تحریر حیات بین مظفر آباد ہور مظفر صاحب پاکستان دے نیشنل نشریاتی ادارے دیاں اعلیٰ پوسٹاں تے ملازمت کردے آسے۔ اللہ تعالیٰ مرحومین کو کروٹ کروٹ جنت نصیب کرے۔

علاقہ گریس دی سیر: بانڈی پورہ دا تعلیمی سفر ادھورہ گیبسی اگر علاقہ گریسی دا ذکر نیمہ کراں، ماہری تعلیم دے دوران گریسی بندے مکمل اونی لباس بوجہ شدید سردی دے استعمال کردے آسے۔ حضرت شیخ العالم سن وی اونی لباس دی بڑی تعریف کیتی دی ہے۔ جہاں گیارہ بادشاہ سن وی تمام کشمیر بچ اونی لباس دے پہناوے دا ذکر ترک جہاں گیارہ بچ کیتا دا ہے۔

جناب عالم قریشی کرناہی: کنتی بددیانتی ہوسی اگر میں جناب محمد عالم قریشی کرناہی دا ذکر خیر نہ کراں۔ عالم صاحب نال تعارف بمقام سوپور بسلسلہ ”جشن کشمیر“ بچ ہویا۔ عالم صاحب بحیثیت کوچ ہور استاد دے، جشن بچ شمولیت واسطے آئے دے آسے۔ خاکسار طالب علم ہور کھلاڑی دی حیثیت نال انہاں نال متعارف ہوئیاں انہاں دے کھلاڑی جتھے نال سرکاری ہور غیر سرکاری طور تے ہک بڑی تعداد آسی جنہاں بچ کھلاڑی ہور فنکار اسے موسیقی داوی چھجا خاصا انتظام آسا۔ ایہ زندہ دلان کرناہ دا جتھا آسا۔ عالم قریشی گجھ اس طراں دے جلیے کوٹا ہر کردے آسے۔ گھنگریالے بال۔ آواز داسر یلا پن، لا ابالی طبیعت لگن، محنت پچیاں نال پدرانہ ہور مشفقانہ لگاؤ ہور شفقت، ہر ویلے ریڈی میڈ فنکار دی فنکاری دا چہند اجاگدا، تھرکدا، اُبھلد انمونہ بس عالم مرحوم آسے۔ سفر ہووے یا کئہر، ہوٹل ہووے یا کھیل میدان، ہر جانی ہور ہر ویلے انہاں دے مغراب غم دے خوابیدہ ہور آب دیدہ خزانے جاگ اٹھ دے آسے۔ عالم صاحب دے دل دے رباب دے نیندر یالے ترانے غم کو خوشی دا پہناوا کرا کے مجلس ہور محفل کو ذہنی آرام ہور سکون مہیا کردے آسے۔ اُس وقت دے کرارے ہور سلکھڑنے بول ترنم نال پیش کر کے ہوراں کو اکھیاں دی ٹھٹک، روح دی غذا ہور دل دا قرار دیندے آسے۔

”خود حللیں دیدہ اغیار کو بیتاب کر دیں۔“ شاید مرحوم وی کسے اندرونی کھسک ہور خلش دا شکار آسے یا روحانی نظر دا شاید موسیقی، گلوکاری ہور فنکاری بچ اظہار دا بہترین طریقہ اختیار کیتا دا

آسا۔ سر دلبران کو انہاں سُن حدیث دیگر اِن بچ موسیقی ہو رکلا کاری نال پیش کر کے پہاڑی دُنیا دے امر جوان بن گئے۔ کجھ تہ آسا جس دی پردہ داری اسی، عالم مرحوم غماں بچوں خوشیاں نچوڑن دے ماہر فنکار اُسے اللہ تعالیٰ مرحوم کو اپنے پناہ رحمت بچ جا عنایت فرماوے۔ آمین!!!

ایہہ بانڈی پورہ دے حالات سُن 1960ء دے آس پاس دے واقعات زندگی ہین اس دے بعد خاکسار سُن سائنس نال عدم دلچسپی دی وجہ تھیں قیمتی سال ضائع کیتا۔ الغرض اسدے بعد واپس بارہمولے دا رُخ کیتا۔ حالات دی نوعیت اس طراں ہے۔

کالج دی تعلیم: 1960ء بچ میں بارہمولہ دے سینٹ جوزف کالج بچ داخلہ حاصل کیتا اے کالج عیسائی کیتھولک مشن دے تحت چلدا آسا۔ اس بچ نان میڈیکل کلاسوں وی آسیاں۔ بیرون ملک دی سربراہی سرپرستی ہو رایدنیشن آسی۔ نادر میک موہن نیویارک امریکہ دے) پر نپل اُسے جناب دھر قزیکس، جناب کاشی ناتھ حساب جناب امباردا کیمسٹری پڑھاندے آسے۔ اس دے بعد گورنمنٹ کالج خواجہ بچ قائم ہو یا۔ اُستاداں دی نویں کھیت آئی ہو رسابقہ کالج صرف ہائر سیکنڈری تک محدود رہ گیا۔ ایہہ بڑے وسیع ہو ر عریض جگہ تے ہے۔ فی الوقت 2500ء دے قریب طالب علم زیر تعلیم ہین۔ اس تھیں علاوہ مشن ہسپتال وی قائم ہے۔ اوہ وی مشینری چلارہئی ہے۔

جس دن میں سینٹ جوزف بچ داخلہ حاصل کیتا فادر میک ہوہن پرنسپل صاحب بچھا خاصا سبق آموز خطاب نو وارد طلباء کو کیتا۔ فرمایا کہ ہک لڑکے محمد سلطان وار سُن فسٹ ڈویژن بی اے بچ حاصل کیتی ہو ر گرجا درنان دی لڑکی سن 2nd پوزیشن ایف ایس سی بچ حاصل کیتی اسی طراں تھیں وی امتیاز نال امتحان بچ پوزیشن حاصل کرن دی کوشش کرو۔ خاکسار کو وی تے تمنا پیدا ہوئی نہ کسی نہ کسی پوزیشن کو حاصل کرن دی دوڑ بچ شامل ہوواں۔ آخر کار گریجویٹ اعلیٰ نمبرات نال پاس کیتی۔ ہک لڑکی سعیدہ جان سُن یونیورسٹی بچ 2nd پوزیشن حاصل کیتی بی اے بی ایس سی بچ صرف شاید 14 لڑکے لڑکیاں برابر مناسب نال آسیاں آساں سبھاں دی باعزت طور تے سمجھو کہ رخصتی ہوگئی۔

جا شجھ کو سکھی سنسار ملے

اس دے بعد کوئی نوکری دا چکر چلیا۔ کل دس روپے کرایہ ہور چائے پانی دا خرچہ آیا ہور
 ماکاں سُن نوکری دا کاغذ تھ بچ دتا ہور مابدولت کچھو مقام بارہمولہ بچ مدرس دے روپ بچ حاضر
 سروس ہو گیاں ”جو ہاتھ آ گیا اُسے مقدر سمجھ لیا“ نالالیتی دی حد ہو گئی ہے ایہہ سوچ کے میں
 یونیورسٹی دا رخ کیتا داخلہ ایم اے فارسی بچ کیتا۔ جناب ڈاکٹر کاشی ناتھ پنڈتا۔ جناب ڈاکٹر
 شمس الدین احمد، جناب رحمن راہی، پروفیسر سروری، شکیل الرحمن پروفیسر حامدی کشمیری دی مجلس،
 صحبت ہور اعلیٰ درجے دی تربیت نصیب ہوئی اول الذکر ترے بندے خاکسار دے بلا واسطہ
 مستقل اُستاد رہے ہین۔ باقی حضرات اُردو سیکشن دے اُستاد آسے۔ انہاں دے لکچراں دا فیض
 وی حاصل رہیا ہے۔ سب حضرات بہت اعلیٰ درجے دے صاحب علم ہور ادبی بصیرت ادبی دے
 مالک آسے پروفیسر سروری حیدر آبادی جرمن تھیں ہور کاشی ناتھ جی و شمس الدین صاحب تہران
 یونیورسٹی دے پی ایچ ڈی ہور ڈی لٹ آسے۔ انہاں دی چھڑی ملاقات وی سرمایہ علمی تکرر سائی دا
 ذریعہ آسی۔ اللہ تعالیٰ دا فضل کرم رحمت بخشش، خیر ہور برکتاں انہاں دے شامل حال ہوون.....
 آمین یارب العالمین!!! حالات دے پلٹا کھان دی وجہ تھیں میں دوبارہ اسکول جو امین کیتا ہُن
 کچھو ہائی سکول تھیں تبدیلی مڈل سکول نامبلہ اُوڑی ہوئی۔ ایہہ واقعات ہور حالات 1966ء دے
 ہین۔ ایہہ نامبلہ تھیں اُوڑی داسب تھیں بڑا گراں ہے۔ اس بچ 65 تو ماں آباد ہین اتھے گجری،
 کشمیری ہور پہاڑی بولی دا چلن ہے۔ اس جا پر خاص طبیعت دے لوک آباد ہین۔

کچھو مقام ہائی سکول: چونکہ میں اولاً ایہہ ذکر کرنا پُہل گیاں کہ ماہڑی پہلی تعیناتی اسی
 اسکول بچ 1965-12-5ء اس جانی سکول تیلی دی دکان بچ آسا۔ بس پہلی منزل بچ کو بلو داداند
 ماہوار تنخواہ گریجویٹ ہون دے ناٹے 88 روپے آسے۔ گریڈ شاید 80 روپے آسا۔ میٹرک کو 50
 روپے ماہوار اجرت آسی۔ تعلیم بہت کھٹ آسی۔ اُوڑی تھیں کہن کے ٹنگمرگ تکر علاقہ کنڈی نار
 داؤ بچ ترے طالب علم 1 خاکسار محمد سلیم بیگ 2 راجہ پروین صاحبہ نبھامہ اُوڑی ہور 3 پورن پرکاش
 کھتری مہورہ آسا۔ ایہہ تعدادی اے فائل 1963-64 دی ہے۔

گورنمنٹ ہائی سکول لری ڈورہ بارہمولہ: نابڑی کوشش دے بعد ہائی سکول لری ڈورہ 67ء دے آخر بچ تبدیلی کرائی۔ لری ڈورہ گراں علاقہ کنڈی ناروا بارہمولہ خاص قومیت ہو خاص رسم و رواج دا گراں ہے۔ اس بچ زیادہ تعداد ترک ذات دے افراد تے مشتمل ہے۔ خوبصورت شکل و صورت دا محنتی ہو جفاکش قبیلہ ہے اگر غلط نہ ہووے ایک مثالی، لاجواب ہو الاثنی محنتی ہو تجارتی قبیلہ ہے۔ جنہاں دی تجارت وادی دے طول و عرض دیاں مرکزی جگہاں تے پھیلی دی ہے۔

آمد برسر مطلب: ایہہ سب گجھ میں ضمنی طور عرض کیتا۔ میں اپنے عمر عزیز ہو نوکری پس از چاکری دا بہترین وقت لوکاں دے درمیان گزاریا۔ تقریباً دو واریں 20 سال دے قریب اس جگہ تعلیم دتی ہو کئی ہا استادان دی رفاقت حاصل رہی۔ تلخ ہو لطیف تجربے حاصل ہوئے۔ اس دوران میں خیال کیتا کہ میں کوئی اہجام کراں تاکہ آن والے وقت بچ فائدہ ہو رکامیابی حاصل کرن دا جذبہ منتقل ہووے۔

مجلس زندہ دلاں لڑی ڈورہ بارہمولہ: خاکسار دے دل بچ ایہہ جذبہ پیدا ہو یا کہ اس پہاڑی قوم کو کسی نہ کسی صورت بچ آگے بدھان دی ترغیب سوچاں۔ نتیجے دے طور تے سر کردہ استادان دی ہک میٹنگ کیتی ہو ایہہ فیصلہ ہو یا کہ اسیں پہاڑی استاد اپنے معیار کو آگے بدھاواں ہو باقی اقوام نال مقابلہ کرن دی تعلیمی اعتبار نال پھر پور کوشش کراں۔ شامل میٹنگ حضرات سُن اس گل تے لیک آکھیا ہو چند استادان عذر پیش کر کے کتاں گئی کیتی۔ بہر حال خاکسار سُن انہاں حضرات دے والدین نال رابطہ دل پسند انداز بچ کیتا ہو میدان ہموار کیتا ہو مکمل سپورٹ کیتی ہو انہاں دی عدم دلچسپی واسطے انہاں کو کئی یلوں اعتبار نال ڈانٹ ڈپٹ وی ہوئی۔ چند حضرات سُن قدرے محسوس وی کیتا۔ پروگرام کجھ اس طراں ترتیب دتا کہ تمام تعلیمی مواد، کتاباں وغیرہ سب خاکسار دے ذمے ہو یاں ہو سلسلہ کو آگے بدھان داکم ہو یا۔ علاقے دے تقریباً سب استادان سُن اس تجویز دا بالواسطہ یا بلاواسطہ فائدہ حاصل کیتا۔ چند استاد صاحبان دے اسمائے گرامی اس طراں ہن۔ جناب خانی زمان خان مرحوم، جناب عبدالرشید خان،

جناب محمد شریف خان، جناب محمد رفیق خان، جناب محمد اسلم خان مرحوم، جناب بشیر احمد خان، جناب محمد یونس خان مرحوم، جناب عبدالرشید بیگ مرحوم، جناب محمد مقبول بیگ، جناب مرزا محمود احمد بیگ، جناب مقصود احمد بیگ، جناب مسعود الحسن بیگ، چودھری شمس الدین صاحب، جناب غلام قادر شیخ، اس تجویز دے زیر اثر دامعیار ہور علاقے دیاں اُستاداں دی وقعت بدھ گئی ہور اس طراں قصبہ جات دی اجارہ داری وی کمزور ہو گئی۔ حوصلے ہور ارادے مضبوط ہوئے۔ نتیجے وی حوصلہ افزاء ثابت ہووے اس وقت علاقے پنج تعلیم دامعیار قصبہ بارہمولہ دے مقابلے پنج کھلا ہے۔

اللہ کرے تیرا زور شباب اور زیادہ

چمکیں تیرے عارض کے گلاب اور زیادہ

اے نا انصافی ہور بددیانتی بل دا ہے ہوسی کہ اگر میں جناب محمد حنیف بیگ صاحب ہیڈ ماسٹر ساکن لطیف آباد بارہمولہ دا ذکر خیر تعلیمی میدان پنج نہ کراں۔ جناب موصوف مرحوم پنجاب یونیورسٹی لاہور 1938ء دے گریجویٹ آسے۔ ہور بی ٹی (بی ایڈ موجودہ) وی غالباً اسی یونیورسٹی دے آسے۔ انہاں بڑی محنت لگن ہور اخلاص نال تعلیمی معیار دے ماہدے واسطے لاجواب ہور انتھک کوشش کیتی۔ جناب پروفیسر مشعل سلطانپوری مرحوم وی اس اسکول دے اُستاد رہے دے ہین۔ اس اسکول پنج کئی سرکردہ حضرات سُن تعلیم حاصل کیتی دی ہے۔ آساں کو بہت کجھ حاصل ہو یا ہور تعلیم دے میدان پنج بہت کجھ دین دی پُر خلوص کوشش کیتی واللہ اعلم،

تعلیمی سرگرمیاں: خاکسار سُن لری ڈورہ اسکول دے دوران ایم اے، بی ایڈ آنرز انگلش امریکن ہور کامن ویلتھ لٹریچر، آنرز ان انگلینڈ ہسٹری انسٹیٹیوٹنل ڈیولپمنٹ آف انڈیا، آنرز ان اُردو علی گڑھ، انگریزی، اُردو ہور پولیٹیکل سائنس پنج امتحان ہور فارسی زبان تہ ادب پنج خواہ مخواہ دیاں ڈگریاں حاصل کیتیاں بے اے فائنل دے ماہرے ساتھی جناب پروفیسر محمد حسن بیگ ہور جناب محمد اعظم خان سابقہ زیڈ۔ای۔ او اے ہکس ایم اے پنج جناب وشعل سلطانپوری ہور دوئے ایم اے پنج جناب کریم اللہ قریشی کرناہی (سابقہ انچارج پہاڑی سیکشن) ہور چودھری شمس الدین

کا وہاڑ بارہمولہ (سابقہ وارڈن) شامل آسے ہکس ہوراہم اے پنج جناب ڈاکٹر غلام رسول ملک
سابقہ ہیڈ کوشمیر یونیورسٹی۔ یپارٹمنٹ آف انگلش امتحان دے ساتھی رہے دے ہین۔

1962ء پنج خاکسار 2+10 پاس کرن دے بعد کمیشنڈ (ملٹری) دامتخان میرٹھ شہر یوپی دی
چھاوونی پنج (نارتھ سنٹر) پنج امتحان فیس کیتا۔ فزیکل ٹیسٹ دی کمزوری دی وجہ تھیں ڈیرہ دون سنٹر
تھیں واپس بے رنگ آگیاں 1967ء پنج کے اے ایس امتحان پنج عمر دے معیاری دی زیادتی دی
وجہ تھیں واپس ہو یاں۔ بہر حال۔

مقابلہ تو دل ناتواں نے خوب کیا

ایہہ گل تسلیم کرن سوا کوئی چارہ نبیہ کہ مقدر دی قلم دی لکھت کو کوئی حیلہ بہانہ دانائی یا چالاکی
نبیہ بٹاسکدی ہور جے مل گیا بس مقدر سمجھ کے قبول کرنا مناسب حال ہے اگر دو وقت دی روٹی دال،
اطمینان قلب ہور سکون و راحت نال میسر ہووے، سعادت عظیم ہون نعمت خداوندی ہے۔

فریداروٹی میری کاٹھ دی لاون میری پہنکھ
جیڑے کھاوون گے چو پڑیاں کہنے سہن گے دکھ
فریدا رکھی سکی کھائی کے ٹھنڈا پانی پی
نہ ویکھ پرائیاں چو پڑیاں نہ ترساویں جی

شکر اللہ دا کہ ہمیشاں صبر، شکر اطمینان قلب، سکون و اطمینان حاصل رہیا۔ کدے کدے کے
معاملے پنج بے صبری ہور پٹوں پٹوں نبیہ رہیا۔ ایہہ بڑی عظیم عنایت الہی ہے۔
ایہہ مضمون پڑھن والے حضرات ایہہ سوچن دا حق محفوظ رکھدے ہین کہ اوہ ایہہ چکھن
کہ اس قدر امتحان دین ہور دوڑ دھوپ کرن دی کیہہ ضرورت آسی ہور اسدا کے منطق ہے۔ میں
ایہہ گل کھلے الفاظ پنج آکھنا چاہنداں ہاں کہ انسان ہک نفسیاتی بیماری دا غیر ارادی طور تے شکار
ہوندا ہے۔ میں وی ذہنی بیماری دا شکار ہاں ایہہ لا علاج مرض ہے۔

مرض لا علاج: کوئی شخص وی اپنیاں غلطیاں بیان نہ کردا ہے نہ بیان کرنا پسند کردا ہے
خاکسار کو اک شدید قسم دا ضرورت تھیں علاوہ مرض ہے۔ اوہ خواہ مخواہ دی ہمدردی بلا لحاظ رشتہ،

قرابت تعلق داری ہو رہا ہے داری دے؟؟؟ بس ”میر و ناں بھی لیتو جائیے“ نیکی ہو رثواب
 درکنار، بس نیکی بدنامی و باعث ہوندی ہے۔ اللہ دے معاملے اللہ جانے میں بلا خوف تردید آکھ
 سکد ہاں کہ اس دنیا بچ نیکی و بدلہ، بدنامی، خجالت، بے عزتی۔ بے حرمتی ہے ہو رہا حالت بچ
 نقصان دہندہ ہے۔ یقین کرو کہ نیکی و اخیال تک کرنا انسان کو اسی وقت نقصان خجالت پریشانی ہو رہا
 اُلجھن بچ پھنسا ندا ہے۔ شاید ماہر ابیان مذہب دے اعتبار نال کئی بندیاں کو قابل قبول بیہ ہوسی
 ہو رہا ہے۔ مگر ظاہری صورت بچ ایہہ ہک گھلی حقیقت ہے۔ ذرا غور دے بعد
 سب بندے تجرباتی اعتبار نال اسدا انکار کرن دا کوئی راہ بیہ بس میں اس بارے بچ ہزاراں زندہ
 جاوید مثالوں دین دا مجاز ہاں۔ جد کہ نیکیاں دا تفصیلی ذکر کرنا بالکل نامناسب ہے۔ بس اتنی
 نشاندہی ہو رہا ظہار خیال کافی ہے۔ ایہہ شعر تمام حقیقت حال دی نمائندگی کردا ہے۔

کس کس کے درپے مانگیں دُعا تیرے شہر میں
 ہر شخص بن گیا ہے خدا تیرے شہر میں
 رکھتے ہیں ہر سزا کو قیامت پے منحصر
 دیتے ہیں ہر جزاء کی سزا تیرے شہر میں

خاکسار مود بانہ طور اس گل اظہار کردا ہے کہ نیکی ہو رہا پہلائی اپنے جگہ نہایت خوبصورت
 عمل ہے۔ جسکو چھوڑنا حکم خداوندی دی حکم عدلی ہے۔ اس تھیں گریز کرنا عقلی، اخلاقی، سماجی ہو رہا
 مذہبی اصولوں دی سراسر خلاف ورزی ہے۔ جیہڑا کسی حالت بچ وی دُرسٹ عمل بیہ۔ جذباتی
 انداز دا بیان حقیقت دی نمائندگی بیہ کردا۔ نیکی کرنا، اجر ہو رثواب تھیں قطع نظر سکون قلب آسودگی
 روح دی لاثانی ہو رہا جواب دوا ہے۔ ایہہ سماجی ضرورت ہو رہا قلب و نظر دی غذا ہے۔ آؤ سب مل
 کے نیکی دے عمل کو عملاواں۔ کسی کو خوشی دینا اپنی خوشی دا بہترین باعث ہے۔ جذبہ ایثار و محبت
 انسان دا بہترین سرمایہ ہے۔

ہائی اسکول فتح گڑھ بارہمولہ: فتح گڑھ اک آثار قدیمہ ہو رہا پانڈوں قوم دا عظیم مرکز
 آسا۔ اس جائی ہک قدیم مندر یا عمارت پتھر دی بنی دی موجود ہے۔ اس کو لوکل پانڈ و مندر

آکھدے ہین۔ سنگ تراش ہور بناوٹ بہت شاندار ہے۔ اس قدر بڑے پتھرا نہاں دی خراش تراش ہور فر عمارت کھڑی کرنی انسانی ہمتھاں داکم نظر نیہہ آندا۔ محکمہ آثار قدیمہ دے ماتحت اس عمارت دی دیکھ پنہال ہے۔ اس دے پتھر کس جاتھیں آندے ہین ہور کس طراں استعمال ہوئے۔ ایہہ سوال اس وقت تک حل نیہہ ہو سکیا۔ شاید اوہ انسان جنات ہور دیواں دی طاقت دے مالک ہوندے ہوون ہاں۔

ماہری تبدیلی لری ڈورے تھیں فتح گڑھ ہوئی۔ اس اسکول تے ہک سال ڈیوٹی دتی۔ ایہہ سب کشمیری بولن والیاں دی بستی ہے۔ ایہہ اسکول 1949ء بچ قائم ہويا آسا۔ اس دی ابتداء جناب عبدالکریم بیگ جیہڑے قدیم ترین استاد آسے انہاں دے مبارک ہتھاں نال ہوئی آسی۔ آبی زراعت دی سر زمین ہے۔ لوک بڑے فیاض ہور سخی مزاج ہین۔ عقیدے بچ نویں کھوجاں دی وجہ ہور اثر نال لوکاں دی فطرت بچ بدلاؤ آیا۔ آن والے ویلے بچ اس سر زمین سُن اُلجھاؤ ہور نقصان وی بڑی حد تک برداشت کیتا۔ اس اسکول دامعیار تعلیم کافی بچھا آسا۔ لوک بڑے تعاون کرن والے آسے۔ ہر روز دوپہر دا کھانا ماسٹر غلام لون شیری ہور جناب عبدالاحد خان فتح گڑھ مہیا کردے آسے۔ کھان تھیں انکار کرن دی صورت بچ لڑائی تکر کردے آسے۔ فیاضی دی آخری حد تک فیاضی دامظاہرہ کردے آسے۔ اس اسکول بچ میں بڑے اطمینان نال خوشگوار ماحول بچ رہیاں زیادہ استاد قصبہ بارہمولہ دے آسے۔

ہائی اسکول اوڑی لگامہ: اوڑی اسکول بچ فتح گڑھ سکول تھیں پہلیاں ڈیوٹی دتی تقریباً لڑکے 90% پہاڑی آسے۔ معیار تعلیم نارمل آسا۔ لوکل استاد داں دی فطرت کم چور آسی، ہور سیاسی بیماری دے شکار نظر آئی۔ استاد بارہمولہ علاقے دے زیادہ آسے۔ تعلیمی شوق باہدا کردا رہیا۔ لوک زیادہ تر سفید پوشی دا شکار آسے۔ پہاڑی لوکاں بچ خود سری ہور سینہ زوری زیادہ آسی۔ بہر حال ترقی دا خیال نال قدرے عمل وی شامل ہور ہیا آسا۔ سٹاف کافی تعلیم یافتہ ہور شاندار علمی سرمایہ دا وارث نظر آیا۔ اونوی (گراں دے استاد صاحبان بڑے ذی علم ہور شگفتہ مزاج آسے۔ لوکل استاد وی بڑے مددگار ہور پُر خلوص نظر آئے۔ مہمان نوازی پہاڑیاں دی پہچان ہور

شان ہے۔ کشمیر داہر فردو بشر مہمان نوازی بیچ مثالی درجہ رکھدا ہے۔ کشمیر دی ہر چیز ہر رنگ فیاضی دے عجیب رنگ پیش کردی ہے۔ نظارے، پہاڑ، جھرنے، آبشار، جھپلاں، ندی نالے، برفانی پہاڑ، صاف ہور شفاف پہاڑ، آب و ہوا، ہٹنا کے، بٹے، بیلے، بنے، جنگلات، حیوانات، جمادات، غرض ہر کشمیر دی شے اپنی مخصوص صورتاں ہور شکلاں بیچ فیاضی دانقشہ پیش کر رہی ہے۔ مختلف خیالات، جذبات ہور احساسات ہور مختلف چاہتاں دے بندے کو اسی صورت دی چاہت دے مطابق شے کشمیر میسر کردی ہے۔ کوہ پیما کو پہاڑ، نظراں کو نظارے، بیماراں کو صاف و شفاف روح افزاء ہوا، علم طب دے ماہراں واسطے جڑی بوٹی دے خزانے، شاعران، عاشقان ہور فطرت دے سنجھاریاں واسطے خوبصورت ماحول ہور نظارے جانوراں واسطے چراگا ہاں، شکاریاں واسطے شکارگا ہاں، ہرمزان ہور ضرورت دے مطابق سامان طلب فیاضی نال ملدا ہے..... گل پچوں گل پیدا ہوگی اس واسطے موضوع تھیں دوری واسطے معذرت خواہ ہاں۔

ہائیر سیکنڈری اسکول بونیار اوڑی: ضرورت وقت دے مطابق خاکسار کو اسکول بونیار بیچ تعینات کیتے گیا۔ چونکہ میں انگریزی ہور فارسی تھیں علاوہ وی مضامین پڑھان دا معیار تعلیم ہور استحداد رکھدا آساں اس واسطے ہائیر کلاس کو انگریزی دی کمی ہور فارسی دی ضرورت کو پورا کرن واسطے خاکسار دی خدمت حاصل کیتے۔ اس جگہ بڑے بچھے بچھے اُستاد جناب عبدالرحمان میر ہسٹری، جناب حبیب اللہ لمبری ہور دیگر اُستاد صاحبان میدان علم دے شاہ سوار آسے۔ میں وی اس کاروان ادب دا حصہ آسا۔ ہک صاحب جناب عبدالاحد کھوروساکن سوپور پرنسپل آسے۔ بڑے قابل لا اُبابی ہور مستانہ طبیعت ہور عمل دے مالک آسے۔ زبان دراز، صاحب علم، ہور منہ پھٹ آدمی آسے۔ آفس دے عین برانڈ دے اندر کھٹا رکھیا دا آسا۔ کونکے دا مکمل انتظام آسا۔ باقی سب نظام چل رہیا آسا۔ صاحب موصوف سب کجھ پیندے آسے مگر کوئی نشہ یا غنودگی دے آثار کدے نظر نیہ آئے۔ شاید آکھدے ہون ہاں کہ ”یک گونہ بے خودی مجھے دن رات چاہئے“ مسٹر کھورود دے سامنے امیر غریب افسر چپراسی، منسٹر ہور وزیر بے وقعت آسے۔ چند نادور ہور عجیب واقعات ہور گلاں حاضر خدمت ہن۔

عجائب واقعات: چونکہ انہاں کو ماہڑے نال نہایت عقیدت آسی کیونکہ انہاں دے بزرگ جناب والد صاحب دے شاگرد آسے ہور اوہ بذات خود جناب پروفیسر مولانا لطیف صاحب دے شاگرد ہور عقیدت مند آسے اس واسطے ماہڑے نال وی قدرے عقیدت داتا تا بانا جڑو آسا۔ ہک دن فرمایا مولانا سلیم سنو، آساں دے کھر پنج دس افراد حاجی ہین ہور میں واحد شخص مسلمان ہاں۔ ایہہ گل سُن کے تعجب پیدا ہو یا۔ شاطر ہور فہیم آدمی آسے فوراً ماہڑی ڈہنی خلش کو پہچان گئے۔ میں ظاہری، کھلے عام، نشوئی ہور شرابی ہاں۔ ظاہر، باطن کو کھلی کتاب دی طراں سامنے رکھیا دا ہے۔ کوئی عمل بڈ پوشیدہ نیہ۔ صرف اللہ دی رحمت، فضل کرم بخشش تے مکمل پہر وسہ کامل یقین استقامت نال حاصل ہے۔ ایہی استقامت فی الدین ہور عقیدہ باعث نجات ہور بخشش دی گئی ہے۔

دوسری گل انہاں ایہہ فرمائی کہ میں ہک بار گر لیس علاقے پنج برفانی طوفان دی زد پنج آ گیاں، تن تہا سا تھیاں نالوں چھڑ گیاں۔ اچانک میں آواز ماری اے میرے پیر! خدا کولوں منگ کے ماہڑی دیکھری کر۔ ہک سفید ریش گھوڑا سوار نمودار ہو یا بغیر کلام کرن دے ماہڑے جسم کو جھٹکا وتا ہور میں آنا فنا سڑک دے کنارے برف تے پچ گیاں۔ کیا دکھا ہاں کہ ایہہ سُنرونی علاقہ بانڈی پورہ ہے ہور میں محفوظ سڑک دے کنارے کھڑا ہاں۔ ایہہ کراماتی واقع ماہڑے نال پیش آیا۔

ہک واریں کھور صاحب ایہہ گل وی آکھی کہ اوہ پیراں فقیراں کو موجودہ حالت پنج نیہہ مند بلکہ اس دور پنج صرف ہور صرف پروفیسر محمد لطیف صاحب سو پور کالج کو تسلیم کردا ہے کہ اوہ عالم ربانی ہور پیر لاثانی ہین ہور اس وقت تک ہور کوئی نظر نیہہ آیا۔ ایہہ واقعات بیان کرن دا خالص ایہہ مقصد ہے کہ اللہ تعالیٰ سُن گونا گوں طبیعت دی خلقت پیدا کر کے اپنے قدرت کامل دے رنگ دہیے۔ کھور و صاحب صرف اللہ تعالیٰ تھیں ڈردا آسا۔ اُس دا ایہہ واقع وی لوکاں دی زبان تے ہے کہ اور انتہائی صاحب علم و خرد ہون دی وجہ تھیں اس نتیجے تے پچ گیا دا آسا کہ اُس مالک راز نکر رسائی حاصل کرنی بندے دی بس دی گل نیہہ اس واسطے اوہ شراب نوشی ہور بے

دینی یعنی نوگارڈ فیڈریشن دامبر بن گیا۔ مُلک روس دی سیروی اسی نسبت نال کیتی ہو بعد نچ اُس سُن رجوع کیتا ہو تائب ہو کے راہ راست تے آ گیا۔ ایہہ صرف گل ہے کہ اُس دے سامنے علم تھیں علاوہ وی کسی میدان عمل نچ اوہ صاحب ہر دانیہہ آسا۔ اللہ تعالیٰ مغفرت فرماوے عجیب آزاد مرد آسا۔

لڑی ڈورہ اسکول بار دیگر: دوئی مرتبہ وی لری ڈورہ تبدیل ہو کے آ گیاں۔ اس مرتبہ ماحول سُن پلٹا کھا ہدا آسا۔ صورت حال تعلیمی، اقتصادی ہو سماجی طور بدل گئی دی آسی۔ ہُن ماہری پرموشن گزٹڈ کیڈر نچ ہو گئی ہو اسی جگہ تعیناتی آرڈر ملیا۔ ماحول سُن پلٹا کھا ہدا۔ بشری ہو نفسیاتی تقاضیاں دے پیش نظر تعلیمی سرگرمیاں نچ فرق آیا۔ نویں دوست ہو نویں دشمن وی پیدا ہوئے۔ پرانے چہرے نوں رل رخت کر کے پیدا ہوئے۔ اُس افراتفری دے ماحول نچ کسی وی ذی عزت شخص دا اُس جائی ٹکراں عزت نفس کو قائم رکھدیاں ہوئیاں ناممکن آسا۔ اس واسطے مناسب ایہہ گل نظر آئی کہ ہجرت کران ملیٹنسی دازور نامعلوم رقابت حسد بغض داسہا پیا بلا وجہ، بلا تقصیر ہونا ملیٹنسی دازور شور ایہہ سب گلاں ہو حالات ہجرت واسطے مجبور کر دے آسے۔ سابقہ سب رکاوٹ ہو میل جول دیاں ساریاں یاداں ہمدردی ہو رفاقت دے دو عشرے دیاں ہو معاملات مہر و محبت حسد ہو بغض دے نامعلوم پہنگم (زلزلہ) نچ نیست ہو رناؤ د ہو گئے جرم بے گناہی ہک بڑا گناہ ہے۔ جس دی نہ تو بہ نہ بخشش۔ لوک آکھدے ہن کہ انسان دی آزمائش جنردی واری ہو ماس دی بنڈائی ویلے فطرت کھل کے سامنے آندی ہے۔ انسان دے فطری ہو پوشیدہ جذبات آخر اُچھل کے سامنے آندے ہن۔ سب نشیب و فراز زندگی دا حصہ ہن ہو فطری عمل ہو دل تھوڑا کرنا مردانہ قول نیہہ۔ واقعات زندگی کو داستان زندگی بچوں خد ف کرنا دیانت اظہار نیہہ بلکہ خیانت ادبی ہے۔ کیہہ آکھاں منہہ آئی بات دا کے علاج ہے!!!

سچ آکھاں تہ پہاڑ مچدا ہے
چوٹھ بولاں تہ گجھ نیہہ بچدا ہے

ہائی اسکول دچھنہ سلام آباد اُوڑی: ماہری تبدیلی لری ڈورہ بارہمولہ تھیں سلام آباد دچھنہ اُوڑی ہوئی۔ ایہہ دچھنہ علاقے دا ہک بڑا گراں ہے آبادی تقریباً تین ہزار دے آس پاس ہے۔ چند سہ اسکول دا دل دوز ہورتا ریخی واقع: 20 ماہ اپریل 2001ء پنج ہک دل دوز واقع پیش آیا دتھیاڑا جمعہ آسا اسکول کورسینز دے بعد کوئی ضروری کم دے زیر نظر بچیاں ہور اُستائیاں کو چھٹی دتی۔ نماز جمعہ دے بعد مرد اُستاداں کو دفتری کم مکمل کرن دی ہدایت کیتے گئی۔ نماز حسب معمول ادا ہوئی۔ جمعہ نماز دے بعد جد لوک مسجد تھیں باہر نکلے تہ اچانک سڑک دے قبلہ والی طرفوں بے حد فائیر ہوئے۔ افراتفری وحشت دی وجہ تھیں اکھیاں بند ہو گیاں ہور آدمی بے جان اُڈ دے بُت نظر آئے۔ حد درجہ فوری ہورتا ولا ایکشن ہو یا میں ہکس گیٹ دے پاسے نال کھڑا آساں۔ بہت تعداد پنج گولیاں قریٹ گیٹ پر لکیاں۔ فائیرنگ بند ہونے دے بعد لوک افراتفری پنج باگ دوڑ کرن لگے۔ دہشت گرداں سُن ہکس سرینڈر لڑکے ہور اس دے باڈی گارڈ کو برسر موقع مار چھوڑیا۔ خاکسار کووی دو گولیاں ہک سچی باں ہور دوئی گولی سچی بدھ پنج لگی۔ بازو دے اُپر آلے حصے کو ہوانچ اُڑا چھوڑیا۔ دوئی گولی بدھ پنج پٹیو سٹھ ہو کے ہڈی دے قریب رُک گئی۔ ابتدا پنج کوئی پتہ ہور درد نہیہ ہو یا۔ خون نکلے دی طراں جاری ہو گیا۔ لوکاں پُہر پور ہور بروقت مدد کیتی، بارہمولہ ہور فرسری نگر دے برزلہ ہسپتال پنج اپریشن ہو یا۔ مختلف ہسپتالاں پنج 3 میجر ہور 2 مائیز اپریش ہوئے۔ آخر کار سرگن گارام ہسپتال دہلی دا اپریشن کامیاب ہو یا ہور تھ پنج جس ہور حرکت پیدا ہوئی۔ چند سال تکر زیادہ حرکت تھیں قاصر رہیاں۔ اس دوران لوکاں من گھڑت کہانیاں بیان کیتیاں جد کہ سبھاں کو بے خطا ہور بے حسی طاری آسی، فرضی داستاناں دی آواز دیر تکر آندی رہئی۔ جتنے مُنہہ اُنٹیاں گلاں انہاں سبھاں گلاں دی کوئی حقیقت ہور اصلیت نہیہ۔ ہک خاص تجربہ ہو یا کہ جد مارن آلہ بچانا چاہندا ہے تہ موت دے مُنہہ بچوں وی بندہ محفوظ نکل آندا ہے ہور ایہہ گل وی سمجھ آگئی کہ پہلے اللہ برداشت دیندا ہے ہور فر کوئی مشکل یا مصیبت پہنچدا ہے مصیبت ہور صبر نال نال چلدے ہین۔ پہلے صبر ہور برداشت دی قوت ملدی ہے۔ فرد کھ، درد علت ہور بیماری۔ ایہہ فطرت دا قانون ہے ایہہ فطرت دا قانون اٹل ہے.....؟

ملازمت تھیں سبکدوشی: اپریل 2002ء دے خاتمے تے خاکسار کو ملازمت تھیں سبکدوشی ہوئی۔ اسی دن جناب محمد اعظم خان زید۔ ای۔ اوہور ماسٹر سردار جگدیش سنگھ کو وی سروس تھیں باعزت سبکدوشی ہوئی۔ اس وقت سردار جی آساں بچ موجود نیہہ خاکسار محمد سلیم بیگ، ہو محمد اعظم خان زندگی ہو موت دے دورا ہے تے کھڑے ٹکٹ دا انتظار کر رہیاں۔ آساں دیاں تم تڑاکیاں ہو رگن گرن ختم ہو گئی دی ہے۔ بس ایہہ شعر یادے۔

دم واپس بر سر راہ ہے

عزیزو اب اللہ ہی اللہ ہے

خاندانی پس منظر: ہر شخص ایہہ آکھن دے چکر بچ ہے کہ ”پدر من سلطان بود“ ماہر بابا بادشاہ آسا ہو رگر میں سابقہ روایتی سنت کو قائم رکھ کے آکھا کہ ماہرے ماں باپ ایہہ خاندانی نسبت رکھدے ہین۔ بہر عرض اس طراں ہے کہ ماہرے والد صاحب فاضل 1927ء اور نیشنل کالج لاہور آسے۔ خاندانی اعتبار نال عرف عام بچ بطور بیگ ہو سردار دے مشہور ہاں۔ ذات اعوان قطب شاہی ہے۔ یعنی اسپس علوی، ہاتھی، ہو قریشی ہاں۔ آساں دا جد امجد حضرت قطب شاہ صاحب علم ہو فضل آسا۔ محمود غزنوی سن بطور سپہ سالار معرکہ سومنا تھ تے روانہ کیتا۔ معرکہ سر ہو گیا ہو اسی تہرتی کو اپنا کے اسی سرزمین بچ سپر د خاک ہو گیا۔ اوہ بڑا سیاسی مدبر، عالم ہو سپہ سالار آسا۔ سیاسی مصلحت دے پیش نظر کھو کھو راجپوت ہو دیگر جنگجو آں۔ اقوام نال رشتہ قائم کر کے اپنے سیاسی کامیابی حاصل کیتی۔ زنانی بغدادن، مغل، گھوڑوی، اور کھو گھر اپنی سابقہ زنانی بغدادن عربی نسل آسی۔ دوئی بیگ لقب، عورتاں شامل حرم کیتیاں۔

اعوان بیگ ہو کھو کھو اعوان گھوڑوی اعوان وغیرہ علیٰ ہذا القیاس ناں دے اعوان وجود بچ آندے گئے تہ ہو کئی شاخاں مختلف ناواں نال وجود بچ آیاں۔ پنجاب، سندھ، سرحد دا علاقہ ہو کشمیر تھیں علاوہ اس وقت یورپ انگلینڈ وغیرہ تکر پھیل گئے۔

حضرت علیٰ نال متعلقہ شجرہ: فاطمین (العروف سید حضرات) حضرت فاطمہ دلی اولاد یعنی امام حسن ہو حضرت حسین ظدی ہولا دفاطمین، علیین ہے۔ معروف الفاظ بچ اہل سادات ہین۔

اعلیٰین: باقی ازواج علیٰ دیاں اولاد اداں ااحضرت علی دے گل ۹ حرم آسے جنہاں دیاں اولاد اداں جاری ہین۔ مشہور حضرات ہین

(۱) امام حسنؑ ۲ امام حسینؑ ۳ امام محمدی بن حنیفہ المعروف محمد اکبر و محمد حنیف ۶ امام محسنؑ ۵ امام عباسؑ ۶ امام عمر الا طرفؑ: نوٹ اگر کی جائی کوئی غلطی نظر آوے ازراہ کرم اصلاح فرماؤ ہور اس نمبر تے فرما کے مشکور فرماؤ 9596427528

پہاڑی زبان ادب ہور کلچر نال وابستگی: ماں بولی دے بارے بچ ہر ہوش مندر باشعور آدمی کوشد ید قسم دے جذبات، خیالات، احساسات ہور وابستگی ہوندی ہے۔ میں وی اسی سماج دا حصہ ہاں۔ فطری طور تے زبان، نسل، مذہب خط، شکل صورت، تہذیب تمدن، رہن سہن، کھان پان رنگ ٹہنگ دا کسی نہ کسی صورت بچ تعصب موجود ہوندا ہے۔ پہلے ویلے کشمیر دی سر زمین بچ غیر کشمیری زبان بولن والیاں کو حقارت آمیز انداز بچ دکھن دارواج آسا۔ سو پور قبے بچ اسیں صرف دو طالب علم پہاڑی آسیاں میں ہور دوڈا محمد شفیع اوڑی ایم ایل اے آسے۔ مادری زبان بچ بولنا حقارت کو دعوت دین دے برابر آسا۔ غیر کشمیری زبان بولن آلے کو حقارت دے لہجے بچ بگڑ آکھدے آسے۔ تعلیم یافتہ ہور غیر تعلیم یافتہ سب دا حال یک جیاء آسا۔

بانڈی پوری اسکول 1958ء بچ کل 5 طالب علم جیہڑے پہاڑی آسے۔ (۱) محمد اسلم ٹرک مرحوم (۲) عبدالحفیظ (۳) محمد یعقوب شاہ (۴) محمد ابراہیم شاہ (۵) خاکسار محمد سلیم بیگ۔ در پردہ سیداں کو دووی بگڑ سیدا یا بگڑ پیر آکھدے آسے۔ مرحوم صفی اللہ خان مرحوم انہاں نال اُلجھ گیندا آسا۔ ایہہ زبان دی حالت در نہ بندی آسی۔

آخر کار ایڈوکیٹ جناب نور اللہ قریشی سن ۹72ء بچ پہاڑی قومی ہور لسانی جذبے دا احساس دلایا۔ اگرچہ اس تھیں پہلے وی کرناہ دے ذی شعور ہور علم دوست حضرات سن اس زبان ہور کلچر دے فروغ بچ ابتدائی خاکے ہور تصورات کو عملی صورت دتی۔ علاقہ پونچھ ہور راجوری دے بارے بچ کوئی خاص علمیت ہور جانکاری نیہہ آسی۔ بہر حال قریشی صاحب دی سربراہی بچ زبان ہور کلچر دے حوالے نال ترقی دیاں منزلاں طے کرن دے امکانات تلاش کیے گئے۔ لوکاں نال

رابطے کیپتے گئے۔ کھلے میدانوں اور مخصوص جگہاں تے میٹینگاں کیپتے گیاں۔ کلچرل تنظیموں وجود
 بیچ آئیاں۔ مشاعرے ہور ادبی بیٹھکاں ہونیاں تمام علاقہ جات دی نمائندگی ہوئی۔ دست
 تعاون قدمے، سُننے، درمے حاصل ہويا۔ اتحاد ہور اتفاق دامظاہرہ کیتا۔ بڑی کوشش دے بعد
 ریڈیو، ٹی وی پروگرام بیچ داخلہ ہويا۔ کلچرل اکیڈمی بیچ پہاڑی شعبہ کھلیا۔ رفتہ رفتہ ترقی ہوندی
 رہی۔ کلچرل پروگرام ہور مشاعرے ترقی داباعث بنے۔ نشر ہور اشاعت دی وجہ تھیں ترقی ہوندی
 گئی۔ اکیڈمی دے داخلے سن ترقی دے دروازے کھول دتے۔ زبان ہور ادب کو باہدا نصیب
 ہويا۔ پہاڑی قوم دی داستان پارینہ ہور شوکت ماضی کو از سر نو آسا طیر الاولین تھیں کدھ کے
 موجودہ دور بیچ صف اول بیچ کھڑا کرن دی سعادت نصیب ہوئی۔ ماہرے چند ہک متعارفین
 ساتھیاں دے اسمائے گرامی اس طراں ہن۔ جناب ظفر اقبال منہاس، جناب نور اللہ قریشی،
 کریم اللہ قریشی، صفی اللہ خان، ایڈوکیٹ عبدالحمید خان، گانیک کلاکار عبدالرشید قریشی، ڈرامہ نگار
 عبدالرشید نمگین، چودھری غلام محی الدین، غلام سیف علی خان سیفی تہ نور اللہ قریشی، مصطفیٰ پیچھی محمد
 مقبول خان، جناب نذیر مسعودی صاحب مرحوم، مرز عبدالرشید صاحب، نثار راہی مرحوم، اسلم
 خان کینچن اوڑی، عزیز چھنوی اوڑی، بزرگ کلاکار رحمت اللہ خان چندن واڑی، عالم قریشی
 صف اول دے مجاہد، کلاکار، موسیقی دے اُستاد گائیڈ وغیرہ، ظفر اقبال منہاس، سید اقبال ملنگامی،
 عبدالحمید زندہ دل، عبدالمنان، عبدالحنان تھیں علاوہ جناب غلام احمد بیگ، مرحوم الحاج فیروز
 الدین بیگ اوڑی، احمد دین انور، عطاء اللہ بانڈے راجہ صادق خان، راجہ محمد الیاس خان، محمد شفیع
 عیاسی لال پل اوڑی، محمد عالم میر بونیار، راجہ نذر بونیاری، مشہور افسانہ نگار و ناقد، کہانی کلاکار،
 علاقہ لولاب، کپواڑہ اسلام آباد، پرگنہ لار، علاقہ کنڈی بارہمولہ تھیں متاثرین و معاونین بیچ
 راشد بیگ مسرور، مرزا محمود احمد بیگ، سید محبوب شاہ محمد عظیم خان ٹنگمرگ، محمد سرور ریحان ٹنگمرگ،
 محمد شفیع خان، وغیرہ وقت دے گزرن نال پہاڑی کاروان دا حصہ بندے گئے۔ کینچن اوڑی دے
 فنکار ہور گلوکار وغیرہ حضرات دی وقت دے فرق نال بڑی لمی فہرست ہے۔

مستورات دارول وی اس کلچرل ہورادبی دوڑنچ ہے۔ ابتدائی قابل قدر خواتین دے ناں اس وقت پردہ ذہن تے نیمہ۔ جد کہ ہک پہنیں جموں علاقے دی زینت فردوس زینت آسی ہور دوسری معزز خاتون ملکہ خورشیدہ جان صاحبہ والدہ اشرف صاحب علاقہ ہارون سری نگری دے آسے۔ دونیں بڑی معزز خاتوناں آسیاں ہور صرف اول ہور ہراؤل دستے نچ بڑے دم خم نال شامل کاروان آسیاں۔ بہر صورت بصورت زندگی یا موت جنت الفردوس عنایت فرمائے۔ بعد دی پیدائش دے طور تے دختر فیروز بیگ، دختر عزیز دچھنوی، دختر راجہ نذر بونیاری، بونیارا اوڑی (نامبلہ) دی عزیز شہناز پروین راجہ پاکیزہ وغیرہ اپنے مخصوص وقت دیاں نسوانی کردار دیاں نشانیاں ہین۔

اگر میں جذبے دے بادشاہ، بزرگ ترین شخص الحاج فیروز الدین بیگ ہور موجودہ سب تمہیں قدیم پہاڑی شاعر محمد شریف قریشی تکیہ یوسف شاہ نیل سرکنڈی بارہمولہ (مرحوم) جناب محمد عالم قریشی کرناہی، تاریخ ساز شخصیت ہور گورے دے ہین۔ عالم صاحب ہک زندہ دل ساز ہور آواز دی نمائندہ شخصیت آسے۔ جہاں دا ذکر خیر اس تمہیں پہلیاں گور یاد ہے۔

جناب نذر بونیاری ہک لاجواب کہانی کار، افسانہ نگار، مضمون نگار ہور انشائیہ نگار مشہور روزگار قلم کار ہین۔ موسیقی نچ عبدالرشید قریشی تہ محمد مقبول خان مرحوم۔

قریشی برادران (نور اللہ، کریم اللہ) زمانے دے بے رحم ہتھاسن جلاوطن کینتے:

تو مڑے گئے بن کے رہے نچ وطن دیاں گلیاں

درد ر جھڑکاں سہے تاں وی فر پر دسیوں بھلیاں بھلیاں

ہجرت وی اپنا کوئی پس منظر ضروری رکھدی ہوسی ”کچھ تو ہے جس کی پردہ داری ہے“

ایہہ قدرتی گل کہ فطرت تقاضے دے نال موسم دی تبدیلی تے، موسی کپڑے ہور حشرات

الارض پیدا ہوندے ہین۔ میں وی وقت دی ضرورت دی پیداوار ہاں۔ شاعر ہور ادیب ہوناں دو

ردالیکھا ہے۔ ایہہ حقیقت ہے ”من آنم من دانم“ میں خود اپنے آپ کو بخوبی جاندا ہاں۔

خانہ پُری واسطے میں وی شاعراں دی صف بچ آکھڑا ہویاں۔ سُن شناسی کسی حد تک ہے۔ مگر شعر گوئی علیحدہ چیز ہے۔ بہر حال نمونہ کلام پیش خدمت کرساں گا۔

خاکسار سُن کافی تعداد بچ تحقیقی دے مضامین اُردو، پہاڑی ہور باقی زبانوں بچ بطور نظم ہو رنشر پیش کیپتے دے ہین۔ دو کتاباں (۱) گلستان سعدی دا ترجمہ پہاڑی ہور کتاب ”راحت القلوب“ ناں دی چھاپی دی ہے۔ ایہہ کتاب اُردو زبان بچ ہے اس کتاب بچ صوفیانہ خیالات، مصائل تصوف، اصطلاحات تصوف، رموز معرفت کو بیان کرن دی کوشش کیپتی دی ہے۔ ارباب معرفت ہور اصحاب قلب و نظر خود تحقیقی و علمی کسوٹی تے پرکھسن گے۔ کتاب ہور سُنت کو مد نظر رکھ کے تمام خیالات دا اظہار سابقہ علمی ہور معرفت دے تانے بانے نال پیش کرن دی جسارت کیپتی دی ہے۔ جناب ڈاکٹر عبدالحفیظ صاحب مسعودی دا انگریزی تبصرہ ہور مزید اہل بصیرت دے تبصرے وی موصول ہوئے۔ تمام حضرات سُن اپنے انفرادی سوچ، اپروچ ہور بصیرت علمی ہور نور معرفت نال تنقید دا حق ادا کیتا دا ہے۔ ”تسلیم خم ہے جو مزاج یار میں آئے“ سب حضرات سُن اپنے دیانت ادبی ہور بصیرت قلبی نال اخلاص بہرے تبصرے نال نوازیا۔ سب حضرات دا شکریہ ادا کردا ہاں۔

زیارت حریم شریفین: عجیب گل ہے کہ لوک بلاوجہ ہور بناء تقصیر لفظ حاجی نال بلاندے ہین۔ مگر نمازی صاحب، روزہ دار صاحب زکاتی صاحب کوئی وی نیہہ آکھدا ہے ایہہ طریقہ غلط العام ہے تعمیل حکم دا مخصوص لوازمات نال مقرر جگہ ہور مقرر وقت تے ادا کرن دانال حج ہے۔ صاحب حیثیت پر بالغ عاقل مسلمان مرد ہور عورت تے حج عمر بچ ہک وارفرض عین ہے۔ دوران حج روح بچ تو تلاش کرنا ضروری ہے خانہ ہور صاحب خانہ کو تلاش کرنا ہور مد نظر رکھنا ضروری ہے۔ طواف داسر کل کرنا اس گل کو ظاہر کردا ہے کہ اسیں ہکس دایرے دے اندر رہ کے زندگی بسر کراں، صحتی دا مطلب ہے صبر استقلال نال تلاش کرنا کامیابی ہے۔ شیطاناں کو کنکریاں مارنا اس گل دی علامت ہے کہ اسیں شیطانی اثرات تھیں بانہر ہواں۔ میدان عرفات تصور میدان محشر پیدا کرے علی ہذا القیاس باقی امور کو وی سمجھنا لازم ہے۔

خاکسار سن 3-2002ء بیچ معہ بیگم دے پہلی وار ہور دوئی مرتبہ 2016ء بیچ زیارت حرمین شریفین حالت نا توانی کیے متعدد عمرے وی کیے۔ کئی واقعات ہور تجربات تھیں ہور ملاقات اجنبی انداز ہور روحانی انداز بیچ ہوئیاں..... اللہ عمل قبول فرماوے۔

اخلاقیات ہور ماحول: ماہری زندگی دے ابتدائی وقت دیاں گلاں ہور تذکرہ صرف ہور صرف خیالی داستاناں نظر آسن، ماں باپ تہ پے چاچے دے سامنے کلام کرنا۔ اچی آواز کرنا شور وغل مچاناں کس دی مجال آسی، گڑیاں بزرگاں دے مجال سامنے منہہ پرت کے تھوڑا پردہ کر کے کھانا کھاندیاں آسیاں۔ ہسنادر کناراچی آواز موت دالیکھا آسا۔ کوئی وی شخص اپنے بیوی نال اپنیاں بزرگاں دے سامنے گل نہ کردا آسا۔ میں خود اپنے چاچے صاحب کو والد دے سامنے کدے وی کلام کر دیاں نیہہ ڈٹھا ہور نہ بڑے دے سامنے خود کیتا۔ خاوند نال سرعام ہسن ہور مچکولے کرنا دار وراج نیہہ آسا۔ ہر شخص سماج بیچ ایسا اخلاق واضح کردہ قانون دا سختی نال پابند آسا۔ کسی وی شخص کو ایہہ گل نا گوار نیہہ گزردی آسی۔ بلکہ اس دی بجا آوری فطری عمل ہور قابل قبول طریقہ آسا۔ غیر محرم ہور پرانے دے سامنے تھیں گزرننا معیوب آسا۔ عورتاں کو اوڈلا اختیار کرنا لازمی آسا۔ سر ہنگنا، چہڈ کڈھنی رواج دا حصہ آسا۔ شہراں اندروی اسی قسم دا کم و بیش رواج آسا۔ گراں دے عام ماحول بیچ اس رواج بیچ قدرے نرمی آسی، اشراف لوکاں بیچ کجھ زیادہ ہی اس رواج دا عمل ہور دخل آسا۔

ماہرے لاجواب استاد: (۱) حاجی جناب عبدالکریم بیگ (ایف اے) 1931ء سکونت لطیف آباد بارہمولہ۔ حساب اُردو، انگریزی دے ماہر استاد آسے۔ صوتی انداز تعلیم دے ماہر آسے۔ استاد بطور فرض دے ادا کرن والے۔ تمام معاملات تہ حدے بول ہور براز تک دا ذاتی طور تے خیال دیکھ پینال ہور دلچسپی رکھن والے صاحب اخلاص استاد آسے۔ صدق مقال ہور کسب حلال دا خیال رکھدے آسے، کبہر درس قرآن دیندے آسے۔

۲: جناب سردار محمد حنیف بیگ صاحب سابقہ، پرنسپل نوشہرہ راجوری، ڈسٹرکٹ ایجوکیشن آفیسر پونچھ راجوری وغیرہ نہایت اعلیٰ درجے دے استاد آسے۔ ربط ہور ضابطہ دے استاد آسے

ڈسپلن نہایت قابل تعریف آسی۔ انہاں دے وجاہت، رعب ہور ڈسپلن دی وجہ تھیں لوک متاثر آسے۔ بڑے بزرگ اُستاداں دی بڑی قدر و منزلت آسی، ہیڈ ماسٹر بھان صاحب جدوں بزار سو پور بچوں گزر دے تہ لوک بڑے احترام نال کھڑے ہو کے استقبال کردے اُس ۳ سیف الدین سبقتی صاحب نہایت اعلیٰ درجے دے صاحب علم ہور ایڈمنسٹریٹر آسے۔ ۴۔ رام جو صاحب جناب ترلوکی ناتھ ٹکو، شری گوپی ناتھ، جناب پیر عبدالقادر فاضلی لاجواب اُستاد ہور ماہڑے محسن آسے۔ ۵۔ جناب الحاج المولوی محمد لطیف بیگ صاحب سابقہ پرنسپل سو پور کالج داممنون احسان مند ہاں کہ انہاں مگلو روحانی ہور جدید علم دے حصول بچ پھر پور معاونت کیتی۔ اخلاقیات دی تعلیم بچ زندہ پر کیٹیکل صورت حال بچ راہبری کیتی جیہڑی دُنیا و آخرت دی پہلائی بنی۔ اللہ تعالیٰ غریقِ رحمت کرے۔

کالج دے اُستاد صاحبان جنہاں دا ذکر خیر پہلے کر چکیاں دا ہے قابلِ صدا احترام آسے۔ انہاں بچوں زیادہ تر بڑے صاحب علم ہور اپنے وقت دے نامور افراد آسے۔ یونیورسٹی دے مذکور کردہ اُستاد صاحب بڑے معیار علم دے وارث آسے۔ انہاں دی علمی بصیرت ہور صلاحیت کو سلام پیش کردا ہاں مولانا پروفیسر محمد لطیف بیگ، جناب عبدالقادر فاضلی بانڈی پورہ، جناب عبدالکریم لطیف آباد بارہمولہ اُچے پایہ دے اُستاد ہون تھیں علاوہ صاحب نسبت بزرگ آسے۔ حضرت جماعت علی پور سیال کوٹ ہور چورے شریف دے حضراتاں نال انہاں دی نسبت طریقت آسی۔ جناب قدیر صاحب دے بارے بچ یادداشت نیہہ رہی۔ اتباع کتاب ہور سنت ہور عملی صورت حال نال صدق مقال ہور رزقِ حلال انہاں دی صاحب ولایت دی واضح نشانی آسی۔ انسان دوستی ہور انسانیت ہی ولایت دی پہلی پوہڑی ہے۔

طریقت بجز خدمتِ خلق نیست

بہ تسبیح ، وسجاده و دلق نیست

اللہ دیاں بندیاں دی خدمت ہی اللہ دی بندگی ہے۔ تسبیح پھیرنا، یا بڑا جامہ طریقت دی

نشانی نیہہ۔ انسانیت ہی بندگی ہے۔

تعلیم دے طریقے ہو رطرز تعلیم: جیسا کہ میں پہلے عرض کر چکیا داہاں کہ بچے دی پیدائش دے ست دن بعد چنگی طراں غسل کرا کے بچے کو بڑے بزرگ دے سامنے پیش کرنا۔ دُعا کرانی ناں رکھوالنا ہو ر رسم تھمان کرنا (مرغی مارنی) ہو ر فاتحہ پڑھانی وقت دی مذاکت آسی، ۴ سال چار مہینے دے بعد قائد دے تے بٹھان دی رسم آسی۔

پرائمری اسکول تعلیم دے دوران صرف سلیٹ، ہو ر تختی مشق دا استعمال ہوندا آسا۔ نوزی دی قلم، سفید مٹی، سلیٹ پنسل دا استعمال ہوندا آسا۔ کاغذ قلم ہو لڈر سیاہی، پنسل دا استعمال منع آسا۔ حساب سلیٹ تے زباندانی مشق کرانی زمانے دے چلن آسا۔ چھٹی جماعت بچ انگریزی دی شروعات ہوندی آسی۔ ہو لڈر ہو ر نوزی قلم دا دسویں جمات تکر استعمال ہوندا آسا۔ دسویں دے امتحان بچ سیاہی ہو ر دوات یونیورسٹی امتحان بورڈ دی طرفوں ملدی آسی۔ گریجویٹیشن تکر ہو لڈر نال لکھدے آسے فرایم اے وغیرہ بچ پین دا استعمال منع آسا ہو ر رواج وی کہتے آسا۔

کیہہ ملایا! کیہہ ڈلیا! کیہہ رلیا! مناسب حال ہے کہ میں کامیابیاں، ناکامیاں ہو ر نا مرادیاں دا ذکر کراں۔ جہاں دا ذکر وقت ہو ر جگہ دی قید تھیں علاوہ دؤر تکر اثر انداز ہووے ہو ر انہاں شخصیتاں دا اثر جینہہ مفیدہ مند ثابت ہو یا اُس دا وی ذکر کراں۔ موضع لری ڈورہ بارہ مولہ دے ماحول بچ رہ کے میں شرافت، محنت، ہمدردی، پیشے نال لگاؤ، ایمانداری، دیانت اصول پرستی، باہمی ربط، کتبہ پروری، شراکت داری ہو ر تجارت بچ دیانتداری صبر، شکر، حوصلہ، ہمت، استقامت فی التجارت ایہہ سب علم ترک قوم تھیں حاصل ہو یا۔ اوڑی نامبلہ دی سرزمین دی بہادری، مہمان نوازی، غیرت نفس، غیرت دینی، حمیت قومی، اتفاق، اتحاد، کتبہ پروری، عقیدت مندی، خوش مزاجی نال خوش طبیعتی ہو ر عام طور گھورا لہجہ ((کھر درا) ہو ر دینی مزاج سب چیزاں دل ہو ر دماغ تے گہرے نقش چھوڑ گیاں دیاں ہین۔

اوڑی دے دچھنے دے علاقے بچ رہ کے ملے جُلے احساسات، جذبات، خیالات نظر آئے، نفاست پسندی، منگریال قومی دی عقیدت ہو ر بہادری خو جیان دی کتبہ پروری ہو ر معاونت باہمی گجر قوم دی سادگی ہو ر اتفاق وغیرہ خوبیاں دا خاکسار تے بڑا اثر ہو یا۔ ایہہ تمام خوبیاں تھیں پھر پور فائدہ حاصل کرن دی کوشش کیتی۔

اُستاد حضرت اناں بچوں جناب پروفیسر محمد لطیف بیگ دی خدا پرستی۔ زُهد و تقویٰ عملی پر ہیزار گاری، استنقاروت، سادہ گلی خاکسار تے اثر انداز ہوئی۔ اُستاداں دی محنت، لگن ہورا خلاص مشعل راہ ثابت ہوئے۔ سادہ زندگی ہورا اُچے ہور سچے خیالات انہاں اُستاداں دی دین ہے۔ مہر و محبت دے طریقے ہور پیار پھرے برتاؤ کرن نال جیہڑی خوشی حاصل ہوندی ہے۔ اوہ سب تھیں دیر پا ہورا علیٰ خوشی ہوندی ہے۔ یاد رکھو انسانیت، انسان دوستی اُتیار مہر و پیار انسان دی زندگی دے معیار ہین آؤ سب مل کے گاواں۔

پیارے کے نعمیں سُنائیں پیار کی باتیں کریں
 مُد بھرے نعمیں سُنائیں مُد بھری باتیں کریں
 آج حق نے دی ہے تجھ کو حُسن خوبی کی بہار
 چاہنے والوں سے کر لے کچھ سلوک مہر و پیار
 کوندھنا بجلی کا اور جو بن کا مت رگن اعتبار
 کاٹھ کی ہانڈی نہیں چڑتی ہے پیارے بار بار

Pleasure to give pleasure is the pleasure in life

دواڑ کے انور الحق فضل الحق ہور تین اڑکیاں بدر انساء، نجم النساء، عطیہ الہی تادم تیر حیات ہین۔؟



اپنی کہانی اپنی زبانی

بنیادی تفصیلات

محمد عظیم خان	ناں:
عظیم خان	قلمی ناء:
وزیر محمد خان مرحوم	ولدیت:
مال مویشی پالنا، زمینداری	آبائی پیشہ:
ڈلی، خاندان، مغلیہ	قوم/قبیلہ:
ادیب کامل، بی اے	تعلیمی قابلیت:
ملازمت۔ آرمی۔ بینکنگ وغیرہ	پیشہ:
پہاڑی شعر و شاعری، سماجی خدمت	مشغلا:
اقبال کالونی ٹنگمرگ	موجودہ رہائش:
چک فیروز پورہ، ٹنگمرگ۔ کشمیر	جائے پیدائش:
17 اپریل 1946ء	تاریخ پیدائش:
	آباد و اجدادنی مختصر تاریخ:

مغلیہ خاندان نے دولتائی قبیلے نے کچھ حضرات مغل شہنشاہ ہمایوں نے ویلے دلی تھیں
ہجرت کر کے جموں و کشمیر ریاست نے مینڈھر (پونچھ) علاقے قنچ آ بسے۔ مینڈھر آ کے ایہ لوک

دولتانی نے بجائے ”دلی“ آکھان لگے۔ اس قبیلے نے لوکاں کی مقامی لوکاں ”سہاہو“ خطاب نال دی نوازا۔ جیہڑا کہ اجاں توڑیں وی رانج ہے۔ ایہہ لوک مقامی لوکاں نال رس بس گئے۔ پھر مینڈھرتھیں گجھ حضراتاں ہجرت کیتی تہ ساؤجھیاں (منڈی) پونچھ علاقے پنج آکے آباد ہو گئے۔ فرگجھ عرصہ بعد اتھوں آئے گجھ حضرات کشمیر علاقہ گلگمرگ فیروز پورہ گراں پنج بسدیک ہو گئے۔ (حوالہ دتاریخ اقوام پونچھ از محمد الدین فوق باب دلی) راقم عظیم خان اسے قبیلے ناچشم و چراغ ہے۔ ملازمتاں دی تفصیل:

محکمہ ناناں	ملازمت نی مدت
انڈین آرمی	18 سال
محکمہ سیر و سیاحت بھارت سرکار	1 سال
پنجاب نیشنل بینک	1 سال
سٹیٹ بینک آف انڈیا	23 سال

سکول جان تھیں پہلیاں نی زندگی نے حالات (Pre-schooling life):

راقم ست (7) سال نی عمر پنج سکول گیاں۔ اناں ستاں سالانہ عرصہ نہایت بچپنا سا۔ تہ اس دوران نے واقعات کہٹ ہی یاد رہنے ہین۔ راقم کی فروی گجھ واقعات یاد ہین۔ جنناں نا ذکر میں ضروری سمجھناں۔

سیب نا واقعہ:

راقم نی عمر تقریباً چار یا پنج سال ہووے آ۔ اسماں نا ڈیرہ گلگمرگ (افروٹ) نی بکس خوبصورت ٹھوک پنج سا۔ اس ٹھوک ناناں جبلہ (Jibla) ہے۔ کشمیری لوک اس کی ”باہ ڈور“ آکھنے ہین۔ لگ بھگ ساون نامہینہ سا۔ اسیں تقریباً پنج چھ گدرے، ٹہاریاں نے اگے بکس خوبصورت تلے پنج کھیڈنے سے۔ اچانک اوراں داروں ہک حضرت آئے۔ اوہ ماہڑے چاچا آسے۔ میں خوش ہویاں۔ انھاں مگی کلاوے پنج چایا۔ پیار دتا تہ نالے ہک رتا لال موٹا تہ خوبصورت امبری چوٹا (سیب) دی دتا، دوئے گدرے ایہہ منظر دیکھنے سے۔ چاچا جی اپنے

ٹہارے دارڑ گئے۔ تہ اس نکلے فر اپنی کھیڑ بچ مشغول ہو گیاں۔ کھیڑ نیاں کھیڑ نیاں اوہ سیب ماہڑے ہتھ بچوں ٹھٹھا۔ تلا (مدان) ذرہ کھیماں (ڈھلوان) سا۔ سیب روہرن لگ پیا میں دوڑیاں۔ پکڑ نہ سکیاں۔ سیب مزید تیز رفتاری نال روہرن لگ پیا تہ فر دکھتیاں دکھتیاں اوکھے ٹہا کے دارر کے اکھیاں تھیں اوہلے ہو گیا۔ اس ویلے مگی بے حد دکھ تہ افسوس ہو یا۔ اتنا جے اج وی کدے اوہ واقعہ یاد آتا ہے، ماہڑے افسوس تہ دکھ نی پھر کن لگنی ہے۔ بہر حال بعد بچ رقم سن اس واقعہ پر غور فکر کتیا جے آخر کیوں اللہ تعالیٰ ماہڑے کولوں اوہ خوبصورت سیب کھس کہندا۔ اس واقعہ تھیں ماہڑی سمجھ بچ ایہہ فلسفہ آیا۔

چاچے ہو را مگی ہی ہک سب دتا۔ جد کے باقی بچے سیب واسطے ترسنے سے۔ اس سیب کی دیکھ کے انہاں نے دلاں بچ ایہہ خواہش تہ ارمان جا گیا ہو سی، جے کاش اساں کی وی کوئی سیب دیوے آ۔ ایہہ ہی باعث بنیا جے اللہ تعالیٰ سن ماہڑے کولوں اوہ سیب کھس کہندا۔ اس واقعہ تھیں میں ایہہ سکھ کے اخذ کرنا ہے۔

(۱) کدے وی ساریاں نکلیاں نے سامنے اپنے نکلے کی پیارنی دیو۔

(۲) کدے وی خاصیاں پچیاں نے سامنے اپنے بچے کی چیز نہ دیو۔ اگر گنجائش ہے ساریاں کی بند کے دیو ورنہ احتیاط کرو۔

بچپن نادوا واقعہ ماہڑے سکول بچ داخلے نا ہے۔ جس نا ذکر میں انشاء اللہ کسے دوئی جگہ

کر ساں۔

سکول بچ داخلہ:- مگی سکول بچپن واسطے ماہڑا دادا جی تیار نہ آسے۔ حالانکہ ماہڑی عمر 1953ء بچ ست سال نے قریب آسی۔ پر ماہڑے ماما جی مگی زبردستی کھڑ کے سکول بچ داخلہ دوال چھوڑیا۔ پر پہلی ہی وار ماہڑا دل لگ گیا۔ تہ میں جماعت اول تھیں دسویں توڑیں اول درجہ بچ پاس ہوندا رہیاں۔ الحمد للہ اپنی پڑھائی نان سٹاب جاری رہی۔

ایں سعادت بزورِ بازو نیست

تا نہ بخشد خدائے بخشندہ

سکولی زمانہ :- (Schooling Period) 1953ء بچ ماہڑا داخلہ گورنمنٹ پرائمری سکول چندری لورہ ٹنگمرگ بچ ہویا۔ چندری لورہ ماہڑے کھرتھیں دوکلو میٹر دور پر واقع ہک گراں ہے۔ دس میل مکتب نے ایرے بچ انہاں تیہاڑیاں ایہہ واحد سکول سا۔ جتھے توڑیں گی یاد ہے۔ بچ بچ چھ چھ میل نی دوری پروں بچے اس سکول بچ پڑھنے آنے آسے۔ بعد بچ ایہہ مڈل سکول، پھر ہائی سکول تراج کل ہائر اسکینڈری بنیاں۔

قابل ذکر گل ایہہ ہے جے اس زمانے بچ اس سکول بچ صرف چار لڑکیاں تعلیم حاصل کرنیاں سن۔ جہاں بچوں صرف ہکس میٹرک پاس کیتی۔ اجکل اسے اسکول بچ نصف تھیں زیادہ لڑکیاں تعلیم حاصل کرنیاں ہین۔

ماہڑے سکول نے زمانے بچ کافی دلچسپ تہ سبق آموز حادثات تہ واقعات پیش آئے۔ انہاں بچوں کجھاں ماہڑے دل و دماغ بچ بچی چھاپ چھوڑی جے اوہ ہجاں وی نیہہ بسر نے۔ انہاں بچوں کجھ ہک قابل تذکرہ سمجھنا۔

(۱) بچیاں کی کیری لڑانا:- پنجمی جماعت بچ اردو پڑھان ماسٹر جی آئے۔ پہلاں انہاں پوری کلاس کولوں ایہہ دلچسپ سوال پچھیا۔ دسوخ عبداللہ نالقب کے ہے؟ جس کی یاد ہے ہتھ کھلے کرو۔ میں ہتھ چایا۔ نال ہی الطاف بخاری ہوراں ہتھ چایا۔ ماسٹر جی نے آکھے پر میں اٹھیاں تہ صحیح جواب دسیا۔ شیر کشمیر۔ پھر سر جی سن کیری آنی۔ ساریاں بچیاں نیاں قمیضاں لاہڑے انہاں کی کیری نال چھیا۔ پورا پیر یڈرون پنجن بچ لنگ گیا۔ نہ اس پیر یڈ بچ کوئی درس و تدریس ناعمل نہ ہویا۔

ایک نقشہ یہ بھی ہے تعلیم کے اس دور کا

(۲) ہکس بچے نی توہین:- پنجمی جماعت ناقصہ ہے۔ مارچ نامہینہ سا۔ بارش ہور ہی آسی۔ ٹھنڈ دی کافی آسی۔ بچے سارے بن ٹاٹھاں پر بیٹھے گرمی کرنے سن۔ کسے کول کانگری آسی کسے کول لوئی کسے کول پھرن وغیرہ۔ ماسٹر جی وی بچیاں نے درمیان بیٹھے ہوئے سن۔ خوشگوار ماحول آسا۔ ماسٹر جی ہکس ہکس بچے کی پچھنے سن۔ توں کے بنسیں، توں کے بنسیں۔ کسے آکھیا ماسٹر، کسے آکھیا

ڈاکٹر وغیرہ۔ کلاس بچ بک پہلا جیا گدراسا، سدھاسادہ، اس ناپو شفا خانے بچ چیراسی سا۔ اوہ دی پھولا جیا دسنا سا۔ جس ویلے ماسٹر جی اس گدرے کی چھیا توں کے بنسیں۔ جی بول پیا چیراسی۔ اس پر کلاس ہس پئی تہ اوہ بچہ شرمندہ ہو گیا۔ کچھ بول نہ سکیا۔ ماہری اس بیہودہ حرکت پر ماسٹر ہوراں گی بے حد ماروتی۔ جیہڑی ہجاں وی گی یاد ہے تہ اس گل نا احساس جے کسے نی ہتک پہنہ کرنی چاہیے تہ نہ ہی کسے کی کسے کمزوری نامیہنا دینا چاہیے۔

اٹھمی جماعت نے امتحان نا فارم:- ایہہ دلچسپ واقعہ ہے۔ راقم اٹھمی جماعت بچ پڑھنا آساں، بورڈ نا امتحان ہونا سا۔ امتحان نے فارم پھرن نا ویلا آیا۔ فارم بچ سکول نا ایڈمیشن نمبر دینا سا لیکن سکول نے ایڈمیشن رجسٹر بچ ماہراناں درج نہ آسا۔ ہیڈ ماسٹر فاضل کشمیری ہونے سے۔ اُنہاں مخول کرنیاں آکھیا۔ بچو، توں جا کے اول بچ داخلہ کہن۔ پھر اٹھمی بچ چکی پھر امتحان دیں۔ یا راجماش بک ترک (اج نے بچ کلو) ہور بک دیسی لگڑاں۔ ڈائریکٹر کول جاساں اوہ تیراناں درج کرسی۔

اوہ وجہ دراصل سی 1953ء بچ جد میں سکول آیا ماسٹر جی ہوراں ماہراناں حاضری رجسٹر بچ لکھ چھوڑیا۔ مگر ایڈمیشن رجسٹر پر نہ چا ہڑیا۔ کیا نچے اس وقت ماہرے کول فیس (بک پیسہ) نہ سا۔ تہ کچھے وی میں فیس نہ پھری۔ ماسٹر جی وی پہل گئے۔ خیر بعد بچ بکس ماسٹر سُن بک روز اپنے کھر کم کرا کے ماہراناں کسے طرح درج کر چھوڑیا۔ اس پر ہیڈ ماسٹر کی لہر وی چڑھی تہ اُنہاں نے درمیان گر ماگرم ٹا کراوی رہیا۔

اچار یہ ونو بھاوے:- ایہہ ہندوستان نی بک بہت بڑی مذہبی شخصیت گزرنے ہن۔ ایہہ لگ بھگ 1060ء بچ کشمیر نے دورے پر آئے۔ ایہہ پونچھ تھیں پیدل براستہ جمیاں گلی گلہرگ آئے۔ انہاں نے استقبال واسطے سکول نے بچے تہ اُستاد گلہرگ گئے۔ اس نے دوئے روز ہیڈ ماسٹر صاحب (فاضل کشمیر) ہوراں ملاقات فی تفصیل دستیاں آکھیا۔ جے اچار یہ سُن ہور کجھاں گلاں نے علاوہ آکھیا:

Fazil Shaib Gulmrag is a beautiful place but the people are ugly

اس جملے کی وضاحت کرنیاں مرحوم فاضل صاحب آکھیا جے اس جملے نا معنی بظاہر ایہہ ہے جے ”گلمرگ خوبصورت مقام ہے پراتھے نے لوک بدصورت ہین“ پر اسنا حقیقی معنی ایہہ ہے جے گلمرگ سوہنی جگہ ہے پراتھے نے لوکاں نا۔ برتا اس نے برعکس ہے۔

بہر حال ایہہ ہک ڈونگی گل ہے جس نی مزید وضاحت نی ضرورت تہ لوڑیہہ۔
سکول نے زمانے نے ہو روی کہیں سبق آموز واقعات ذہن بچ موجود ہین۔ جنہاں نا ذکر طوالت نے خوف نال فی الحال منسوخ کرنا ہی بہتر ہے۔

1963ء بچ راقم سن میٹرک نا امتحان جموں و کشمیر یونیورسٹی تھیں امتیازی حیثیت بچ پاس کیتا۔ تقریباً سال بعد بکس ماسٹر جی سُن دسیا جے یونیورسٹی بچ چھٹی پوزیشن سی۔ واللہ اعلم راقم کی تہ علم ہی بیہہ سا جے پوزیشن کیہہ بلا ہوئی۔

کہر نی معاشی حالت اجازت نہ دتی جے تعلیم جاری رکھ سکاں۔ اس کر کے روزگار نی تلاش ہوئی۔ پہلاں سکول ٹیچر نا آرڈر لکھیا۔ لداخ جانا سا۔ والد صاحب ہوراں اجازت نہ دتی۔ PWD بچ بحیثیت جو نیر اسٹنٹ تعیناتی ہوئی۔ اتھے جوائن کیتا تہ سہی پر ایہہ وی راس نہ آئی۔ ایہہ نوکری چھوڑ دتی۔ پھر دانہ پانی نی چھک لگی۔ آرمی بچ بحیثیت کلرک تعیناتی ہوئی۔ جیہڑی اٹھارہ سال توڑیں جاری رہی۔ ظاہر ہے جے اٹھارہ سال نا عرصہ ہک لما عرصہ ہونا ہے۔ اس دوران زندگی نے کافی سارے اُتار چڑھاؤ ڈٹھے۔ کافی حادثات تہ واقعات رونما ہوئے۔ کافی بچ و تاباں نا سامنا وی ہویا۔ جے ساریاں وارداتاں لکھنیاں شروع کراتاں تاں شائد ہک ضخیم کتاب وی نا کافی ہوسی۔ کجھ ہک موٹیاں موٹیاں تہ خاص خاص گلاں پر ہی اکتفا کرساں۔
آرمی سروس نے دوران ہندوستان نے کجھاں شہراں کی دیکھن نا موقعہ لکھیا جس نی تفصیل بالترتیب اسراں ہے۔

ریاست
آندھرا پردیش
مدھیہ پردیش

شہر ناں ناں
سکندر آباد، حیدر آباد (دکن)
جبل پور

آسام
پنجاب
مہاراشٹر

گواہٹی
پٹھانکوٹ
اورنگ آباد

تجربات سے مشاہدات:

حیدرآباد:- اس شہر نیاں مشہور تہ معروف جاہاں جیہڑیاں بغور دیکھیاں۔

(۱) سالار جنگ میوزیم و عجائب کُہر

(۲) نہرو میموریل چڑیا کُہر

(۳) چار مینار بلڈنگ

(۴) مکہ مسجد

(۵) گولکنڈہ فورٹ (قلعہ)

(۶) عثمان ساگر۔

حیدرآباد قیام نے دوران ناصر فک واقعہ لکھنا مناسب سمجھناں۔ جیہڑا گولکنڈہ قلعے نال مناسبت رکھنا ہے۔ اس نے کول انہاں دناں 1976-77ء بچ سڑک نے کنارے ہک مسجد ہونی سی۔ مسجد بچ ظہر نی اذان ہوئی۔ اُس ویلے دسہرہ نا جلوس آیا۔ مسجد نے سامنے ناچ نغمہ ہون لگا۔ مسجد نے موزن سُن ہک نکا گدرا پچھتا تہ واپس کیتا۔ فر صدیق پہلوان ہوریں آپو آئے۔ انہاں نال وی بد تمیز ہوئی۔ صدیق ہوراں کی جد بکس جوان سُن گال کڈی۔ انہاں اوہ گال کڈن آلا جوان جا کے سڑک پر پٹالیا۔ اس نا سر پھٹ گیا تہ بعد بچ مر گیا۔ بس فراقھوں ہی دنگے شروع ہو گئے۔ جیہڑے پورے شہر بچ پھیلے۔ ہفتیاں توڑیں جاری رہے۔ تہ آخر فوج سدنی پئی۔ فر جا کے امن ہو یا۔ پھر جبل پور (مدھیہ پردیش) نا دور آیا۔ ایہہ مختصر دور سا۔ اتھے قیام نے دوران کوئی قابل تذکرہ گل نہیہ ہوئی۔ ایہہ دور کافی تسلی بخش رہیا۔ فر گواہٹی (آسام) نا وقفہ آیا۔ ایہہ جگہ کافی مشہور ہے۔ خاص کر اتھے نے جنگلات، جنگلی جانور ہاتھی، گینڈے، سنترے تہ چاء نے باغات اتھے نی قاضی رنگا رکھ (Kaziranga Sanctuary) کافی مشہور ہے۔ اتھے نے وی کافی واقعات ذہن بچ ہو ہو موجود ہین۔ ہک نکا جینا واقعہ لکھنا ضروری سمجھنا۔

جھرنہ گراں:- گوہاٹی (آسام) شہر نے نیڑے ہی ہک گراں ہے۔ جو راباٹ 67-1966ء نے دوران راقم نے تعیناتی اُسے گراں نے کول سی۔ اسے گراں نے نزدیک ہی ہک آبشار سی۔ جس کی مقامی لوک جھرنہ آکھنے سے۔ اسے مناسبت نال گراں ناناں جھرنہ گاؤں سا۔ ہک روز میں تہ میرا ہک سنگی اوہ جھرنہ دیکھن گئیاں، اسان اوہ جھرنہ دکھیا۔ ہک خوب صورت آبشار سی۔ نال ہی کھس پوش چھڑیاں نا ہک گراں سا۔ گراں نے باہر ہک شخص (بظاہر گورکھا) ٹوکری بُنا سا۔ اسیں اس کول گئیاں۔ سلام کیتا۔ پیٹھیاں، اوہ بچی تروٹی ہندی بولنا۔ اسان اس نال کافی گلاں کیتیاں۔ کافی معلومات حاصل کیتی۔ اسان اس کولوں اتھے نے شادی بیاہ رے رسم و رواج نے بارے بچ چُکھیا۔ اُس اسطراں بیان کیتا:

اتھے نے لوکاں بچ جس کہڑی کوئی لڑکا لڑکی جوان ہونے ہین۔ اوہ آپے بچ دوستی کرنے ہین۔ فر لڑکی کی اپنے کہہ کہن جانا ہے۔ اس گل نا جد لڑکی آلیاں کی پتہ لگنا ہے اوہ برات کہن کے ہول باجیاں سمیت کوئی پہڑ بکری یا سور بطور داج کہن کے لڑکے آلیاں نے کہہ جانے ہین۔ بس اس طریقے بیاہ ہو جانا ہے۔ ہور کوئی لکھا پڑھی نیہہ ہونی۔ ایہہ رسم اتھے نے لوک آپے بچ لبھانے ہین۔ تئیں ایہہ حماقت نہ کریو۔ ایہہ اوپرے لوکاں کی کپ وی چھوڑنے ہین۔

آرمی بچ ماہری پھرتی 1963ء بچ ہوئی سی۔ اس کر کے 1963ء نی ہند چینی جنگ نے آثار تہ اثرات نا قدرے مشاہدہ وی ہو یا تہ 1965ء نی ہند پاک جنگ بچ حصہ کہن ناموقعہ وی لبھیا۔ تہ عوام نے حب الوطنی نے پر تپاک جذبات وی دیکھے۔ استھیں بعد ماہری ڈیوٹی بکس دواں جائیاں نے بعد پٹھان کوٹ پنجاب جاگی۔ ایہہ 1970ء تھیں 1972ء نا زمانہ سا۔ اس دوران 1971ء نی ہند پاک جنگ وی ہوئی۔ اگر چہ ایہہ جنگ مختصر سی۔ اسے جنگ نے نتیجے نے طور بنگلہ دیش معرض وجود بچ آیا۔ اس جنگ نے بہتیرے مناظر دیکھنے بچ آئے۔ انھاں بچوں بہت سارے مناظر قابل تذکرہ تہ ہین پر اوہ سارے قلم بند کرنے فلحال ممکن نیہہ۔ اگر چہ کافی دلچسپ تجربات ہین۔

اودہ اس جنگ نا پہلا روز سا۔ شام نے بیچ بچے نا چیز پارک بیچ پیٹھیاریڈیو کشمیر تھیں کشمیری بیت سننا سا۔ دو ترے پاکستانی جہاز آئے۔ تہرتی نے کافی قریب Low level پر اڑنے سے۔ پہلی نظر بیچ اوپر تے عجیب لگے۔ ایئر پورٹ دار چلے گئے۔ ادھروں سائیرن بچے۔ ادھروں Ack-Ack گناں نا فائر شروع ہو گیا۔ پورے آسمان سہمی لگنا سا جے تارے چمکنے ہین۔ اسماں پھرتی نال مورچیاں پر چھالاں ماریاں تہ پھپ گئیاں۔ دوے روز کفتاں ویلے پھر دو ترے جہاز آئے۔ ادھروں زمینی فائر ہو یا۔ لیکن جہاز کی گولا لگا۔ اس کی آگ لگی۔ دیکھ دیکھیاں اودہ شعلہ بنے دور جا کنکاں نے کھیتاں بیچ جا چہر دھیا۔ اس طراں نے جنگی واقعات رونما ہوئے۔ فر جنگ بندی ہوئی۔ فر وزیر دفاع شری جنگ جیون رام شکر گڑھ تہ اگلیاں مورچیاں نے دورے پر آئے وغیرہ واقعات یاداں نے پردیاں کی جھنجھوڑ نے ہین۔

ایہہ معلوماتی گلاں اتھی چھوڑ کے راقم اپنے سفر نامے دار واپس مڑنا ہے۔ 1981ء بیچ فوجی ملازمت تھیں ماہری سبکدوشی ہوئی۔ کھر بیچ گیاں۔ کجھ مہینے بعد دوبارہ روزگاری تلاش شروع ہوئی۔ اس مہم نے وی کئیں عجیب وغریب واقعات ہین۔ جنہاں نا تذکرہ میں فکال نہ کرنا ہی بہتر سمجھناں۔ اسے دوران راقم سُن ہک نظم ”کھیاری“، لکھی۔ جیہڑی ماہرے شعری مجموعے ”گندل“ بیچ شامل ہوئی ہے۔

قصہ کوتا! 1982ء بیچ ماہری تعیناتی محکمہ سیاحت حکومت ہند بیچ ہوئی۔ بحیثیت ایل ڈی سی ہوئی۔ ڈیوٹی محکمہ نے صدر دفتر واقع راجباغ سرینگرگی۔ اتھوں ہی راقم سُن کیناں دو یاں محکمیاں بیچ نوکری واسطے درخواستاں دتیاں۔ امتحان تہ انٹرویو وی دتے۔ اخیر سال 1983ء بیچ پنجاب نیشنل بینک بیچ بحیثیت کیشر تعیناتی ہوئی۔ اتھے کجھ عرصہ لگ بھگ چار مہینے سروس کر کے پھر سٹیٹ بینک آف انڈیا بیچ جوائن کیتا۔ ایہہ نوکری اصل طریقے توڑ چڑھی۔ تہ ترہی سال۔ پر الحمد اللہ کامیاب رہی۔ اتھوں 2006ء اپریل مہینے بیچ ریٹائرمنٹ ہوئی۔ اس نوکری نے دوران راقم زیادہ تر بانڈی پور (کشمیر) بیچ ہی رہائش پذیر رہیا۔ اسے دوران کشمیر بیچ ملی ٹینسی نا دوروی آیا۔ ابتدائی دور جس کی عرف عام بیچ 90 نا دوروی آکھیا جانا۔ اس بیچ ملی ٹینسی شباب پر سی۔ اس بیچ

تقریباً روزانہ صرف اکتونٹھ ہونے سن۔ روزانہ جلوس، بند، ہڑتالاں تہ موتاں ہونیاں سن۔ اسے دوران ملازماں ناہک طبقہ ہجرت کر کے وادی تھیں باہر چل گیا۔ ملازماں نی نہایت تھڑ ہوگئی۔ جتھے 16 ملازم ہونے سن اُتھے ماہڑے سمیت صرف دو ملازم رہ گئے۔ مردانہ ورحالاتاں نا مقابلہ کیتا۔ اللہ نے فضل نال کوئی ہجانا خوشگوار اقعہ پیش نیہہ آیا۔ جس نال اپنے مال و جان یا عزت پر ضرب یا آج آوے آ۔ بانڈی پورہ قیام نے دوران پیش آئے بے شمارے حادثات تہ واقعات ذہن بچ گردش کرنے ہین۔ جہاں نا ذکر انشاء اللہ فر کسے ویلے کر ساں۔

اخیر 2006ء بچ بینک ملازمت تھیں ماہڑی سبکدوشی ہوئی۔ پھر پہلا کم ایہہ ہو یا جے حج نافارم پھر یا۔ الحمد للہ! پہلے ہی قرعے بچ نمبر آ گیا۔ حج نے ارادے نی کہانی وی دلچسپی تھیں خالی نیہہ۔ بینک تھیں ریٹائرمنٹ بچ 4-5 مہینے باقی سن۔ میں سرینگر تھیں ٹنگمرگ دار بس بچ ٹرنا ساں۔ ترواں سیٹاں پر لگا بیٹھا ساں۔ بکس پر میں تہ رہتیاں دو یاں سیٹاں پر ماہڑیاں گنڈ گتھیاں رکھیاں سیاں۔ رستے بچ بکس سٹاپ پروں ہک سواری چڑھی۔ اس آکھیا حاجی صاحب ایہہ گتھیاں چاؤ میں بیٹھساں۔ میں لفانے چائے۔ اوہ سواری ماہڑے کول بیٹھ گئی۔ بچ ٹر پئی۔ اتنے بس اگلی سیٹ پر بیٹھا بظاہر کوئی مولوی، بول پیا۔ تہدھ اس کی حاجی صاحب کیوں آکھیا۔ توں کے جانے اس حج کیتا ہے کہ نیہہ۔ حاجی نا کوئی مقام ہونا ہے۔ ہر بکس کی ایویں حاجی آکھنا لفظ حاجی نی تو ہین ہے۔ پہلا شخص بولیا۔ کوئی گل نیہہ۔ کدے حج نیہہ وی کیتا۔ اتھے ہی کوئی چنگا کم کرسی۔ اسنا حج ہو جاسی۔ ایہہ گل سُن کے مولوی مزید اگ بگولہ ہو گیا۔ اس لہر و نال آکھیا۔ مسائل نا پتہ نیہہ ہونا۔ ایویں ہی ہوا بچ گل چھوڑنے ہو۔ حج نے کچھ شرط شرائط، گُجھ ارکان، تہ گُجھ مناسک ہونے ہین۔ اوہ ادا کر کے ہی حج ہونا ہے۔ ایویں کُہر بیٹھ کے حج نیہہ ہونا۔ پہانویں کتنا وی نیک کم کیوں نہ کرے۔ اس دوران پہلے آدمی کی غصہ آ گیا۔ تو کون تہ تو کون! شروع ہوگئی۔ دواں ہی باہاں کج کبھ یاں تہ ہاتھ پائی پر تیار ہو گئے۔ میں اپنی جائی شرمندہ ساں جے میں حاجی نیہہ سا۔ سارا چنگھڑا ماہڑی ذات پر سا۔ خیر شکر ہے بکس نا سٹاپ آ گیا اور لہہ گیا تہ چنگھڑا اٹکلیا۔ میں اس ویلے حج نارادہ کیتا جبہڑا 2006-2007ء بچ کامیابی نال سرانجام ہو یا۔ الحمد للہ۔

ایہہ سازندگی نامختصر جیاسفر نامہ۔ اسے زندگی ناکہ نام پہلو ہے۔ ادبی سفر نامہ، جس نی تفصیل اسراں ہے۔

ادبی سفر نامہ:- جسراں میں پہلاں وی عرض کیتی، ماہڑا شغل بچپن تھیں ہی شعر و شاعری رہیا۔ ایہہ انہاں دناں تھیں شروع ہونا ہے جد میں ستمی اٹھی بچ پڑھنا ساں۔ اتھے ضمنی طور اس گل نا ذکر ضروری سمجھنا۔ پچھلے سال مگی بچپن ناکہ سنگی ملیا۔ اس آکھیا یار مجھے آپ کے بچپن کا یہ شعر پسند ہے جو کہ ابھی تک یاد ہے۔

پچن کبوتر، اڑن فلسے لگ دیکھو آسمان سکاے

Pigeon Kabooter , Udan Fly

Look - Dekho, Asman -Sky

واللہ علم باصواب ناچیز کی یاد نبیہ

ابتدائی شاعری: ماہڑی ابتدائی شاعری اردو زبان بچ ہونی سی۔ اسدے زمانے سکول بچ نکلیاں نکلیاں مضموناں مثلاً ہمارا گاؤں، موسم بہار، سکول ایکسکریشن وغیرہ لکھوائے جانے سن۔ ماہڑی عادت سی جے میں ہر مضمون بچ اپنا کوئی نہ کوئی من گھڑت شعر لکھ چھوڑنا ساں۔ جیہڑا طریقہ ماہڑے فاضل استاد پسند کرنے سے تہ ماہڑے مضمون پر Good یا شاباش لکھ چھوڑنے سن۔ جس نال ماہڑا حوصلہ بدھنا سا۔

ہائی سکول نے زمانے یعنی 1960ء تا 1963ء بچ اسدے سکول نے ہیڈ ماسٹر جناب غلام احمد فاضل عرف فاضل کشمیری ہونے سن۔ اوہ کشمیری زبان نے اچے درجے نے شاعر سن اوہ اپنی روزانہ نی تخلیق روزانہ اچیاں کلاساں بچ سنانے سن نال ہی بحر اسدے نال ذکر وی کر چھوڑنے سن۔ اُتھوں مگی شاعری نی شوق بدھنی گئی۔ نال ہی علم عروض سکھن نا تجسس وی پیدا ہو گیا۔ خوش قسمتی نال سکول لائبریری بچوں عروض نی مدلل، مفصل تہ مستند کتاب ”آئینہ بلاغت“ ماہڑے ہتھ لگی۔ ایہہ کتاب میں بار بار غور نال پڑھی۔ اُسے پیچدہ مسائل کمزور ذہن بچ کیہ تہ مٹن آ۔ پر کجھ نہ کجھ تصور تہ عکس ضرور دماغ بچ بیٹھ گیا۔ جے علم عروض وی ہک علم ہے جس پر شعر و شاعری نا

دارمدار ہے۔ ابتداً ناچیز سُن بحرِ رمل، تے بنیادی تہ سالم رُکن حق سکھ کھدا۔ سکول تھیں نکلنے توڑیں راقم نیاں اردو غزلاں تہ نظماں نی ہک چھٹی خاصی بیاض تیارسی۔ جیہڑی حادثاتی طور آرمی سروس نے دوران تلف ہوگئی تہ اسے نال ماہڑی شعر و شاعری نی شوق وی مدہم ہوگئی۔ فر وی آرمی جریدیاں بچ گجھ نہ گجھ لکھنا رہیاں۔

آرمی ملازمت نے دوران حیدرآباد شہر بچ ماہڑی ملاقات بکس اُستاد نال ہوئی۔ جیہڑا علم عروض ناما ہر سا۔ چونکہ حیدرآباد قیام نا وقفہ کافی کہٹ سا۔ اس کر کے مذکورہ استاد کولوں تھوڑا بہت ہی استفادہ ہو سکیا۔ جے گجھ وی حاصل ہو یا اس ماہڑی عروضی علمیت بچ کافی باہدا کیتا۔ پہاڑی شاعری دار رُخ:۔ آرمی سروس تھیں جدنا چیز نی سبکدوشی ہوئی، راقم نارابطہ جموں و کشمیر اکیڈمی آف آرٹ کچلر اینڈ لنگوئجس نے پہاڑی شعبے نال ہو یا۔ اتھوں ماہڑی شاعری نارُخ پہاڑی زبان دار مُڑیا۔ اسے دوران ماہڑے ہتھ مرحوم کمال احمد صدیقی ہوراں نی عروض پر مدلل تہ مفصل کتاب ”آہنگ و عروض“ لگی۔ اس کتاب سُن ناچیز سُن عروضی علمیت بچ خاطر خواہ اضافہ کیتا۔

پھر پہاڑی زبان بچ لکھنا شروع کیتا۔ جے گجے وی لکھیا، عروض نے عین مطابق لکھیا۔ ماہڑا پہاڑی کلام اج توڑیں کچلر اکیڈمی نے رسالے ”شیرازہ“ تہ ”استادب“ بچ شائع ہونا رہیا۔ قارئین حضرات سُن کافی سراہیا تہ پسند کیتا۔ اوہ ماہڑے کلام نے متعلق اپنے مثبت تاثرات انہاں ہی رسالیاں نے مختلف مقالیاں بچ پیش کرنے رہے۔ تصانیف: چنانچہ راقم نے منظوم کلام نا پہلا مجموعہ ”گندل“ شائع ہو کے منظر عام پر 1998ء بچ آیا۔ تہ اس کی 1998ء بچ جموں و کشمیر اکیڈمی نی طرفوں بیسٹ بک نے ایوارڈ نال نوازے گیا۔ استھیں کچھے راقم سُن علامہ اقبال نیاں پیام مشرق بچ درج فارسی رُباعیاں نا پہاڑی زبان بچ منظوم ترجمہ کر کے ”رباعیات اقبال“ نے نال شائع کیتا۔ اس پر مذکورہ اکیڈمی نی طرفوں 2012ء بچ بیسٹ ٹرانسلیشن ایوارڈ عنایت ہو یا۔ اج توڑی پہاڑی شاعری نا سلسلہ جاری رہیا۔ فلحال مندرجہ ذیل کتاباں تخلیق ہو گیاں ہن۔

کیفیت	حالت	نوعیت	کتاب ناں
کلچرل اکیڈمی بیسٹ بک ایوارڈ	شائع شدہ	پہاڑی شعری مجموعہ	گندل
کلچرل اکیڈمی بیسٹ ٹرانسلیشن ایوارڈ	شائع شدہ	منظوم ترجمہ	رباعیات اقبال
	شائع شدہ	علم عروض	معارف العروض
	شائع شدہ	ترجمہ	تاریخ حسن
	شائع شدہ	منظوم ترجمہ	گلزار عقیدت
زیر طباعت		منظوم موضوعاتی کلام	لونی تہا
زیر طباعت		منظوم اردو کلام	گلقتد
زیر طباعت		مثنوی	کشمیر نامہ
زیر طباعت		سوانح عمری	تصویر حیات

اعزازات: جسراں کہ اوپر تذکرہ ہو یا ہے، مندرجہ ذیل کتاباں کی کلچرل اکیڈمی نی طرفوں اعزاز نال نوازے گیا۔

سال	ایوارڈ	کتاب ناں
1998ء	بیسٹ بک ایوارڈ	گندل پہاڑی شعری مجموعہ
2012ء	بیسٹ ٹرانسلیشن ایوارڈ	رباعیات اقبال - ترجمہ

اس تھیں پہلاں آرمی سروس نے دوران کجھ تقمے تہ ستارے وی راقم کو حاصل ہوئے۔

1. Name of the medals /stars
2. Raksha Medal 1965 (for taking part in 1965 Indo-Pak war)
3. Sainya Seva Medal with clasp J&K.
4. 9 Year long service Medal
5. Sangram Medal 1971. (For taking part in 1971 war)
6. Paschami Star
7. 25th (1) Annecersary Medal.

استھیں علاوہ پنج چنار کور کمانڈر نی طرفوں پہاڑی زبان نی خدمت کی سر پین ہو یاں۔
 راقم کی ٹھوقلیٹ آف اکسالیانس (Certificate of Excellence) وی عنایت ہوئی۔
 اختتام: مقالے نے اختتام پر راقم اس حقیقت نی وضاحت ضروری سمجھنا ہے جے زندگی نیاں
 ساریاں کھیڈاں صحت تے تندرستی نال وابستہ ہین۔ ارج توڑیں نا چیز سُن اپنی ماں بولی پہاڑی نی حتی
 الامکان تہ حتی المقدور خدمت کیتی۔ ایہہ سارا کجھ تاں ممکن ہو سکیا جے صحت درست رہی۔ ہُن
 صحت قدرے رُس گئی ہے تہ مزید رُسنی جانی ہے۔ اس کر کے زبان نی خدمت نے علاوہ باقی معاملات
 وی متاثر ہونے جانے ہین۔ ارج یعنی 13 دسمبر 2023ء آ لے روز شام ویلے ایہہ مقالہ بڑی وقت نال
 لکھ رہیاں ہاں کیہاں جے نظر وی حد توڑیں متاثر ہے۔ بہر حال دعاواں نا طالب ہاں۔
 چند پہلو ایہہ وی ہین نا چیز نی تقدیر نے
 ایہہ کرشمے کھیڈاں سارے سلسلے تقدیر نے
 منفرد خصوصیات:

- 1 زیادہ تر موضوعاتی شاعری
- 2 منظر کشی..... وادی لولاب، گل مرگ
- 3 منظوم ترجمے، شکوہ، جواب شکوہ، اماں جنتن نے ناں وغیرہ
- 4 نظمیں
- 5 تلمیحات (۵) شاعری پنج عروضی پابندی
- 6 شاگرد شاعران نے کلام نی اصلاح تہ مشورے
- 7 معیار پر تعداد تھیں زیادہ ترجیح
- 8 قصیدہ۔ قصیدہ ملت۔ بحوالہ گندل
- 9 شہر آشوب..... کشمیر نے ناگفتہ بہ حالات بحوالہ گندل



اپنی کہانی اپنے قلم دی زبانی

پیدائش: ماہری پیدائش وی عام لوکاں دیاں بچیاں نالو ہی ہوئی۔ کوئی خاص چمکاں نہ ماردا آساں البتہ معصومیت دا نور ماہرے چہرے تے وی ضرور ہوئے آجسکو میں اپنیاں اکھیاں نیہہ دکھ سکیا تہ نہ ہی آہنڈ گماہنڈ دیاں لوکاں بچ ماہری پیدائش دا کوئی چہرہ ہویا۔ ہاں، ماہرے پھین پھرتا والدیناں دے نال نال ماہرے کنبے تہ گراں دے افراد بچ ہک خوشی ہو مسرت دا ماحول بن گیا۔ دراصل ایہہ خوشی ماہری پیدائش دی گھنٹ تہ ماہری مرحومہ والدہ دے بچ گینا دی زیادہ آسی۔ کیا تکہ ماہری والدہ انتہائی غریب پرور آسی۔ اوہ حاتم طائی دے روپ بچ ہک سخی داتا عورت آسی۔ اوہ پھنکھیاں ترہانیاں دی مائی باپ آسی۔ مگنو فخر ہے کہ میں ہکی ایسی مہربان والدہ دی کوکھ تھیں جنم کہندا جس دی وفات دے بعد وی اُس دی سخاوت دے چہرے عام رہے۔ اللہ تعالیٰ انہاں کو قبر دے اندر اپنی حفاظت ہو راپنی امان بچ رکھے تہ جنت الفردوس دیاں بہاراں نصیب کرے۔

نمہ پتہ: ماہرے گراں داناں کھاو پارہ ہے۔ کھاو پارہ دالفظ کشمیری زبان تھیں آیا جس کو دراصل کھوور پورہ آکھدے ہین جس دا مطلب کھبے پاسے والا گراں وادی کرناہ بچ داخل ہون توں بعد ٹنگڈھار قصبہ دے مقام تھیں دور ستے نکلدے ہین۔ ہک سدھا شمال مغرب دی طرف ٹیٹوال تک چلا گیندا ہے تہ دُوار ستہ کھبے پاسے جنوب مغرب دی طرف راہنمائی کردیاں ہونیاں گبراہ وادی تھیں اگا نکل کا دھنی، بجیترہ سدھ پورہ دے گراواں بچ ختم ہو گیندا ہے۔ قصبہ

ٹنڈھارتھیں کھبے۔ پلے بک کلو میٹر دی دوری تے ماہڑا گراں کھاوہ پارہ واقع ہے۔ ماہڑی پیدائش دے وقت سن عیسوی دے بدلے بکرمی سن دا چرچ عام آسا۔ اتھا تک کہ چوکیدار ریکارڈ ٹھیں کھن کا محکمہ مال دے بندوبستی ریکارڈ بیچ وی عام اندراج بکرمی سن دے حوالے نال لکھے گیندے آسے۔ بکرمی سن کو عیسوی تے عیسوی کو بکرمی بیچ تبدیل کیتے واسطے بک فارمولہ وضع کیتے گیا دا آسا۔ 56 سال، اٹھ مہینے تے 18 دن کو عیسوی سنہ بیچ جمع کرکا بکرمی ماہڑی تاریخ پیدائش یکم اکتوبر 1946ء درج کیتے گئی۔ گراں دا پرنمری سکول ماہڑے کھرا کو لو تقریباً بک سو میٹر دی دُری تے آسا۔ بنیادی حروف شناسی دی تعلیم کھرا بیچ حاصل کیتے گئی۔ مختصر چچھ تاچھ دے بعد منگو دوسری جماعت بیچ داخل کیتا گیا۔

تعلیم: بنیادی پرائمری تعلیم اپنے گراں دے سکول تھیں پاس کرکا ٹڈل تے نویں، دسویں دا امتحان تحصیل کرناہ دے واحد ہائی سکول کنڈی کرناہ تھیں پاس کرکا سال 1965ء جون دے مہینے بیچ سری پرتاب کالج سرینگر بیچ یارویں کلاس بیچ داخلہ کھندا۔ دوران تعلیم بجائے اس دے کہ میں اپنی علمی قابلیت، اہلیت ہوہر ذہانت دا مظاہرہ کران میں کالج دیاں عنڈیاں، آوارہ گرداں تے ناکام عاشقاں دیاں صفیاں بیچ شامل ہو گیاں۔ ماہڑے والدین تے بڑے پھراواں کو بس اتنا اطمینان ہوہر فرآسا کہ میں اعلیٰ تعلیم دے حصول واسطے کالج دا طالب ہو گیاں۔ اگلی کالج دی زندگی میں کس طراں گذاری اس تھیں پہلاں میں تساں کو اپنے کھرا وگی نظام دی بک چہلک تردیاں تردیاں یعنی اختصار نال بیان کران۔

خانگی حالات: ماہڑے والد صاحب مرحوم دا اسم گرامی محمد حسین قریشی آسا۔ اوہ اپنے والد دی واحد اولاد آسے۔ نہ کوئی پھین نہ پھرا۔ ماہڑے دادا صاحب دی حد تک پڑھے دے آسے۔ قرآن خوانی رُٹی واسطے اپنی زمین انہاں کو کافی آسی۔ سادھا خوراک تے سادھا بسیرے سُن محتاجی کو دُور رکھیا۔ اعتدال دادا من انہاں نیہہ چھوڑیا۔ تعلیمی رجحان نہ ہونے دے برابر آسا۔ موجودہ تحصیل کرناہ دے تقریباً پنجہ 50 گراں ہین۔ چند بک مرکزی گراواں دے اکاڈا لوکاں سُن تعلیم دار توجہ دتی۔ تعلیم دے حصول دی عدم دلچسپی دی وجہ نال کوئی دو جماعتاں، کوئی تیرے،

کوئی چارتہ کوئی پنچویں جماعت تک تعلیم حاصل کر سکے۔ رائج الوقت اُردو تہ فارسی زبان دے
 اخلاط نال کم تھیں کم تعلیم حاصل کرنا والے لوک اپنا نال لکھناں دی حد تک خواندہ سمجھے گیندے
 آسے۔ بڑی مشکل اُس ویلے پیدا ہوندی آسی جد پر دیس تھیں کسے مہاجر دی چٹھی ایندی سی تہ
 اُس کو پڑھالنا واسطے در بدر فرنا پیندا آسا۔

ماہڑے والد مرحوم پنچویں جماعت پاس آسے اُس وقت دی پنچویں پاس خواندگی دا بلند
 معیار نیا گیندا آسا تہ کئی پنچویں پاس سرکاری ملازم بن کا اعلیٰ عہدیاں تے پچھے۔

والد دا سلسلہ روزگار: ماہڑے والد صاحب دی پہلی شادی تھیں کوئی اولاد نہ آسی البتہ دوئی
 شادی جیہڑی اُسدی والدہ صاحبہ نال ہوئی اُس دے نفس تھیں اسیں چھہ پہرا تہ دو پہنیاں پیدا
 ہوئیاں۔ ہک چھوٹا پہرا یوسف تہ ہک چھوٹی پہنیاں زیتون بچپن بچ اللہ کو پیارے ہو گئے۔ والد
 صاحب کو اُس زمانے دی مشہور لالہ عشر داس دی فرم دی طرفو راشن سٹور تے کہاٹ منشی تعینات
 کر کا موجودہ پی او کے دے کٹن جا گراں دے علاقے بچ پینچ دتا۔ کجھ سال نوکری کرنا دے بعد
 انہاں کو واپس بلا کرناہ علاقے بچ فرم دا منشی تعینات کیتا جس دے ذمے آس پاس دے ملحقہ
 علاقیاں تھیں جمع ہونا والی اشیائے خورد و نوش دا حساب کتاب رکھنا پیندا آسا۔ چونکہ اُس وقت
 زیادہ تر بارٹر نظام رائج آسا۔ لہذا فرم دی تجارتی منڈی ٹیٹول بچ قائم فرم دے بزار بچ ضرور تہند
 لوک جیہڑی ضرورت دی چیزاں خرید دے آسے اُس دے بدلے بچ غلہ، اخروٹ، اخروٹ
 دی گری، ماٹھیں (شہد) کپے (گھی) وصولیا گیندا آسا۔ اس بزار نال دراہ واہ (نیلم وادی) تہ
 لیپہ وادی ہزاراں لوکاں دا کاروبار جریا دا ہوندا آسا۔ جس وقت سرکاری راشن گھاٹ قائم ہوئے تہ
 کرناہ تحصیل بچ کھاوڑ پارہ دے مقام تے ہک راشن گھاٹ قائم ہو یا۔ ماہڑے والد صاحب کو
 جو کیبل تھیں ٹی پی تہ فر کرناہ بچ راشن سپلائی تے فرم دی طرفوں تعینات کیتا گیا۔ کیا تہ اس
 سرکاری راشن کو کرناہ پہنچنا دا ٹھیکہ وی سرکار دی طرفوں اسی فرم کو دتا گیا دا آسا۔ اوہ اپنے آخری دم
 تک اسی فرم نال وابستہ رہے۔

والد دی طرفو تعلیمی مدد: ماہڑے والد صاحب سُن اپنے تجربات دی روشنی بچ مکو تمام طراں دیاں تحریریاں، اقرارنامے، معاہدے، خلاص واڑو تہ چٹھیاں لکھناں دے متن تھیں روشناس کرا لیا دا آسا۔ ایہہ اللہ دے کرم تہ ماہڑے والد صاحب دی مہربانی تہ مشقت دانہیجے ہے کہ میں لڑکپن تھیں کہنن کا اس ویلے تکر تحریری کم نال بصد شوق وابستہ ہاں محض اس واسطے کہ تحت ضرورت عوامی مشکلات تہ مسائل کو چاہے اوہ ذاتی ہو ون یا اجتماعی، حکام بالادے نوٹس بچ آن کا اپنے والدین واسطے ماہڑی طرفو صدقہ، جاریہ دی صورت پیدا ہوندی رہوے۔ ماہڑے والد مرحوم اپنی مقامی مسجد بچ امام دے فرائض وی انجام دیندے رہے۔ کئی نوجواناں دے نال نال انہاں سُن عمرہ رسیدہ لوکاں کو وی قرآن شریف پڑھنا سکھالیا۔

ماہڑی والدہ دا نظریہ حیات: والدہ مرحومہ کڑے اسلامی نظریات دی حامی آسی۔ اوہ کئہر ہور کئہر دے باہر گراں دیاں گڑیاں اُتے مکمل نظر رکھدی آسی۔ اُس دے ہتھ بچ ہک چابک ضرور رہندی آسی۔ کئہر یا گراں دی کسی گڑی دی مجال یا ہمت نہ ہوندی آسی کہ اُس دے سر دے بال یا باقی جسم دا کوئی حصہ ننگا ہووے۔ ماہڑی والدہ کو دکھ کا دور تھیں گڑیاں جنے اپنے آپ کو سمہنا لگ پیندے آسے۔ نماز روزے ہور قرآن خوانی بچ ہمیشہ مصروف رہندی آسی۔ ماہڑے کئہر دا ایہہ نظام سلطنت نہایت سخت آسا۔ والدہ دے حکم تھیں منہہ موڑنا یا نہ منادی آساں پنجاں پئہراواں دی کدے ہمت نہیہ ہوئی۔ انہاں دی ہک رعب دار آواز نال آساں دے قدم تھم گیندے آسے۔ چھپ لگ کا کھیدے واسطے کدے نکلدے آسیاں تہ آسدے کن کھلے رہندے آسے۔ نظراں چو طرفیاں دوڑیندے آسیاں کہ مت کدے اتناں، دی نظر نہ پئے جُلے تہ جس وقت واپس ایندے آسیاں خوف ہور دہشت نال کمنی (کچکی) لگ گیندی آسی کہ ہُن آسدے جسم دا ماس پنجن ہوسی۔ مگر اس دوران آسیں کئہر بچ داخلے واسطے بوہیاں دانہ بلکہ کھڑکیاں دا استعمال کردے آسیاں تہ جان بچائے واسطے کئی طراں دے پنہانے تیار کردے آسیاں۔ اپنے والدین دے بارے بچ میں جتنا لکھاں، اتنا کہنٹ ہے۔ والدین دا اپنی اولاد تے بہت بڑا احسان ہوندا ہے۔ ایہہ احسان ہک ایسا قرض ہوندا ہے جیہڑا اولاد کدے وی چکا نہیہ سکدی۔ دوئی گلی ایہہ ہے

کہ قارئین حضرات اُتے ایہہ واضح کرنا دی کوشش کر رہیاں کہ میں ہک ایسے سخت دینی ماحول بچ پلیاں بڑھیاں جس دا زندگی گزارنا د انصاب دویاں لوکاں کولوں مختلف آسا۔ زندگی بسر کرنا دے قواعد و ضوابط قطعی دینی آسے۔ ایسے حالات بچ کسی وی قسم دا خود مختار اندر ویہ اختیار کرنا یا اپنی مرضی تے من دے مطابق کوئی کم کرنا دی ہمت کدے نیہہ پئی۔ والدین دی طرفوں ڈی پیار دی کوئی کمی نہ آسے مگر دوائے لڑکیاں (گدریاں) نالو کھلم کھلا کھینڈنا تے ٹرنا فرنا دی آزادی نہ آسے۔

فن کاری یا کلا کاری: فن کاری یا کلا دے جراثیم ہر شخص دے دماغ بچ گردش کردے یا متحرک رہندے ہین۔ ایہہ کسی وی فرد دی ذاتی دلچسپی تے منحصر ہوندا ہے کہ اُس کو فن کاری یا کلا کاری دی کیہڑی صنف نال رغبت زیادہ ہے تہ فراوی صنف اُسد پہلے پہل مشغلہ بندی ہے تہ فر اگا گچھ کا اُس دے مستقبل نال وابستہ ہو گیندی ہے۔ کئی لوک تہ اس صنف کو ہمیشہ شغل دے طور تے اپنے زندگی نال وابستہ کر کھندے ہین۔ کیانکہ فن کاری یا فنکارانہ رویہ نہ صرف انفرادی بلکہ اجتماعی زندگیاں واسطے ہک خوشگوار ماحول تخلیق کرکا ذہنی پریشانیاں دی نجات دا سبب مینا گیندا ہے۔

فن کاری بچ اُساتذہ دار کردار: ہک فنکار دی فن کاری محض اُسدی اپنی تخلیق نیہہ ہوندی بلکہ اُس تھیں پہلے ہو گذرے دے فنکاراں تھیں متاثر ہو کا اوہ اپنی ذہنی رواں پاسے موڑدا ہے۔ ماہر ایچپن ہور لڑکین جس سکول بچ گذریا، اُتھا چند ایسے اُساتذہ تعینات آسے جیہڑے اگرچہ غیر تربیت یافتہ فنکار آسے مگر اس حد تک مکمل آسے کہ اُساں بچ کوئی طالب علما سُن اُنہاں دی تربیت بچ اُندے زیر سایہ رہ کا اُندے نقش قدم تے چلنا دی کوشش جاری رکھی۔ انہاں غریق رحمت اُساداں بچ ماسٹر قاضی غلام سرور مرحوم، اُنہاں دے برادر اصغر ماسٹر قاضی محمد عالم مرحوم، ماسٹر سکندر خان مرحوم تہ ماسٹر سمندر خان مرحوم قابل ذکر تہ قابل صد ستائش گزرے دے ہین۔

ادا کاری دا پہلا قدم: ایہہ قابل قدر اُساتذہ اپنے طور تے سوسائٹی دے چند شوقین افراد نال میل کا سکول دے اندر نکلیاں نکلیاں ڈرامیاں تہ موسیقی دے پروگراماں دا اہتمام کردے آسے جس بچ سکول دیاں طالب علماں کو وی شامل کیتا گیندا آسا۔ سال 1962ء بچ شیر کشمیر

گورنمنٹ ہائی سکول کنڈی کرناہ بیچ طالب علموں سے عام لوگوں واسطے ہک ڈرامہ پیش کیتا گیا جس دی ہدایت کاری مرحوم ماسٹر قاضی غلام سرور ہوراں کیتی تہ انہاں دے چھوٹے پُتر اء مرحوم ماسٹر قاضی محمد عالم قریشی ہوراں دے تعاون نال ایہہ ڈرامہ پیش کیتا گیا۔ ڈرامے دے مختلف مناظر دے دوران موسیقی دا پروگرام وی پیش کیتا گیا۔ ماہڑی زندگی دا اوہ پہلا ڈرامہ آسا۔ ڈرامے دا ناں ”ریلوے پلیٹ فارم“ رکھیا دا آسا۔ دراصل ایہہ ہکی فلم دا ناں آسا جس دے متن کو مختصر کرکا ڈرامے دی صورت بیچ پیش کرکا اداکاراں دے شوق کو پورا کیتا گیا دا آسا۔ اس ڈرامے بیچ درج ذیل اداکاراں سن اپنا رول نبھایا۔

اس ڈرامے دے ہدایت کار مرحوم ماسٹر قاضی غلام سرور قریشی۔ معان ہدایت کار مرحوم ماسٹر قاضی محمد عالم قریشی۔ مرحوم طالب علم اداکار:

طالب علم اداکار مرحوم سکندر لون

غلام سرور میر

خواجہ عبدالواحد مرحوم

عبدالرشید قریشی

عبدالحق قریشی

نصیر احمد مرچال مرحوم

موسیقی دے ہدایت کار..... ماسٹر محمد عالم قریشی مرحوم

ہارمونیم تے سنگت..... ماسٹر غلام سرور قریشی مرحوم

ٹبلے تہ ڈھولگ تے سنگت..... کالاٹھولی (بڑا) مرحوم

کالاٹھولی (نکا) مرحوم

صفدر علی خان مرحوم

سمندر خان سمندر مرحوم

اس ڈرامے بچ ٹمکو ہکی مزدور دا کردار ادا کرنا آسا جیہڑا ریلوے پلیٹ فارم تے لوکاں دا سامان لہاڑا تے چاڑھا رہندا ہے۔ اس ڈرامے بچ ٹمکو پہلا انعام مبلغ ہک روپیہ علاقے دی معززیت معتبر شخصیت قاضی عبدالرحمن ہوراں دے ذریعے دتا گیا۔

گائیکاری دی بنیاد:

اُس زمانے بچ گرامافون یا ریکارڈ باجے دا چلن عام ہو گیا دا آسا۔ تمام چونسلمیں فلمی گانے سُنتا واسطے لوک اُس کبہر دا بوہا پٹنا کر دے آسے جتھا گرامافون بجدا آسا۔ ساری ساری رات فلمی گانیاں تہ گیتاں غزلاں دے شوقین جگراتے کر دے آسے۔ تقریباً ہر خاص و عام انہاں فلمی گیتاں کوکدے ہکی دوئے دی سنگت بچ تہ کدے نمیکلیاں یا کھنلیاں اپنیاں سُریلیاں تہ بھدیاں آوازاں بچ بولنا دی مشق کر کا ذہنی سکون حاصل کر دے آسے۔

کرناہ بچ مرحوم ماسٹر قاضی محمد عالم قریشی ہوراں کو اللہ تعالیٰ بہترین سُریلی آواز نال نوازیادہ آسا۔ اوہ اپنے طالب علمی دے زمانے تھیں گائیکی دے بڑے شوقین آسے۔ انہاں دی آواز دا اُتار چڑھاؤ اس قدر دلنشین تہ دلکش آسا کہ جس وقت اوہ کوئی فلمی گیت گیندے آسے تہ اپنا اپنا کم کاج چھوڑ کا سینکڑیاں دی تعداد بچ لوک انہاں دی چوہیری جمع ہو گیندے آسے۔ انہاں دی آواز محمد رفیع تہ مہندر کپور تہ مسعود رانا دی آوازاں نال توے فیصد مطابقت رکھدی آسی۔ میں اپنی ریاست جموں کشمیر بچ اتنی واضح بلند تہ گھلی بے باک آواز والا گویا کوئی نیہہ دکھیا۔ سال 1978ء بچ جس وقت ریڈیو کشمیر سرینگر دے اسٹیڈیو بچ پہاڑی زبان بچ لوک گیت تہ پہاڑی شعراء دیاں غزلاں ریکارڈ ہو رہیاں آسیاں تہ آساں نال طبلے تے سنگت دتے واسطے عباس خان تہ اقبال خان ناں دے دو طبلے مہیا کیتے گئے۔ ایہہ دوئی خاندانی طبلہ نواز آسے۔ عباس خان سُن عالم قریشی دی آواز سُن کا آکھیا ”کاش آپ ایک تربیت یافتہ گائیکار ہوتے تو مشہور زمانہ گائیکی کے بادشاہ محمد رفیع کو اپنا ایک جانشین مل جاتا“ عباس خان طبلے سُن ایہہ وی آکھیا کہ انہاں کو فخر حاصل ہے کہ انہاں سُن ملکہ ترنم نور جہاں نال وی طبلے تے سنگت دتی دی ہے۔ جس وقت میڈم نور جہاں اپنی ”فلم گاؤں کی گوری“ واسطے گیت گارہی آسی۔

مرحوم عالم قریشی دی آواز تھیں میں بچپن ہی سکولی تعلیم دے دوران متاثر آساں۔ لہذا ماہری گائیکی دا آغاز سکول بچ مارنگ اسمبلی دے دوران Prayer دُعا تھیں شروع ہو یا۔ ایہہ سلسلہ دُعا دسویں جماعت پاس کرنا تک محدود رہیا۔ جون 1965ء بچ یار ہویں جماعت بچ داخل ہونا واسطے ریاست دے مشہور کالج ”سری پرتاپ کالج“ سرینگر دا رُخ کیتا جتھا کرناہ دے علاقے دے بچ یاچھ طالب علم پہلے تھیں موجود آسے۔

کالج دی زندگی: کالج بچ طالب علماں واسطے کوئی خاص ڈریس کوڈ نہ آسا۔ جس کو مرضی لگدا آسا وہی پوشاک لیندا آسا جس بچ پتلون قمیض یا برشرٹ ہوندا آسا۔ میں وی دوپتلوناں، دو برشرٹ تہ ہک نائٹ سوٹ مبلغ 27 روپے نقدی دی عوض لال چوک سرینگر تھیں خرید کیتے۔ اُس دور بچ 2+10 ایجوکیشن دا طریقہ تعلیم محض شہر بچ چند علاقیاں بچ رائج آسا۔ دیہات ہائر سیکنڈری سکولوں تھیں محروم آسے۔ اسی واسطے کالج بچ یار ہویں ہور بارو ہویں دیاں کلاسوں منسلک رکھے گئی دیاں آسیاں۔ یار ہویں جماعت کو پی یوسی یعنی پری یونیورسٹی کورس آکھیا گیندا آسا تہ فرٹی ڈی سی TDC دا سلسلہ شروع ہو گیندا آسا۔ پی یوسی یعنی یار ہویں جماعت کو چھوڑا کر ایجوکیشن تک ترے سال دا کورس ہوندا آسا۔

ہوسٹل دے صبح شام: پی یوسی دیاں کتاباں وی خریدیاں۔ ہوسٹل بچ کمرہ مل گیا۔ لنگردی فیس ماہانہ 25 روپے آسی جس دے عوض بچ دو وقت دا کھانا ہور دو وقت دی چاء ملدی آسی۔ ہوسٹل بچ وادی کشمیر دے دور دراز علاقیاں دے طالب علماں کو جگہ ملدی آسی۔ اس تھیں علاوہ جموں صوبے دے کشتواڑ علاقے دے طالب علماں دے علاوہ بیرون ریاست تھیں اینا والے طالب علم پہنچاویں اوہ سرینگر دے کسی وی کالج بچ زیر تعلیم ہوندے آسے انہاں کو وی اسی ہوسٹل بچ رہائش ملدی آسی۔ زیادہ تر کرگل ہور لداخ (لیہہ) دے طالب علم ہوسٹل بچ رہندے آسے۔ ہندو، سکھ، عیسائی، بدھ ہور مسلم سارے ہکی لنگر تو کھانا کھیدے آسے۔ سرینگر دے مختلف کالجاں بچ ملیشیا، جاپان، تھائی لینڈ ہور افریقہ تھیں آئے دے طالب علم وی اسی ہوسٹل بچ رہائش پذیر آسے۔ تمام طراں دیاں تہذیبیاں دی آمیزش نال ہکی ایسی سچھی تہذیب سُن ایس پی کالج

ہوسٹل بچ جنم کہندا جتھا خوشیاں ہی خوشیاں دا دور دورہ آسا۔ گھول، لڑائی، چھگڑے وی اسی ماحول دا ہک حصہ آسے کیا تہہ ایہہ تمام صفتاں نو جوان خون بچ پارے نالو متحرک ہوندا رہندیاں ہین۔

ہوسٹل دا نظم و نسق: ہوسٹل دا نظم و نسق چلائے واسطے تہ طلباء دی دکھ پہنال واسطے کالج دے پرنسپل کو ہوسٹل وارڈن دی اصنافی ڈیوٹی تفویض کیتے گیندی آسی۔

ہک چوکیدار، ہک مالی تہ ہک کلرک وی تعینات ہوندا آسا۔ پہلے ہوسٹل وارڈن پرنسپل سیف الدین تہ اُس دے بعد دُوئے وارڈن پرنسپل نظیر احمد خان آسے۔ کرناہ دے طالب علمان نال انہاں کو خاص لگاؤ اس واسطے وی آسا کہ پرنسپل سیف الدین ہور پرنسپل نظیر احمد خان بہ آسانی کرناہ دیاں طالب علمان نال پہاڑی زبان بچ گفتگو کر دے رہندے آسے۔ زبان دارشتہ بڑا پیارا تہ بڑا ڈوہنگا ہوندا ہے۔ لہذا کرناہ دیاں طالب علمان دا ہر دو وارڈن خاص خیال رکھدے آسے۔

ٹھگاں دی پہیلی: میں اکثر اپنے کرناہی روم ٹیاں دے ہمراہ پرنسپل نظیر احمد خان دے پرنسپل چیمبر بچ مہینے بچ دو ترے واری محض اس واسطے حاضری دیندا آساں کہ جدوں وی پیسے دی کمی محسوس ہوندی آسی اسیں ہکی منصوبے دے تحت پرنسپل صاحب کو عرض کر دے آسیاں کہ جناب کافی وقت ہو گیا داہے کوئی ایکسٹرا کری کیولرا ایکٹیوٹی نیہہ کیتی۔ پڑھ پڑھ کا بوریت دا شکار ہو گئے دے ہاں۔ اس واری جناب اسیں چاہندے ہاں کہ زبرون پہاڑیا مہادیو پہاڑ دی طرف ہائیکنگ پروگرام بناواں۔ تئیں اجازت دیوتہ تاں اسیں اپنی تیاری کراں۔ پرنسپل صاحب ماہڑے دار دکھ کا مختصر آکھدے آسے ہاں رشید میں جاندا ہاں تئساں نوں پیسے ختم ہو گئے ہونے ہین۔ ٹھہرو میں کوئی بندوبست کر دا ہاں فوراً چہر اسی کو پہنچ کا ہوسٹل کلرک کاشی ناتھ کو بلا کا اُس کو آکھدے آسے کہ انہاں کو کالج فنڈ بچوں ڈیڑھ ڈیڑھ سو روپے فی کس دے کا میری جان چھوڑا۔ ایہہ آج ہائیکنگ دانواں پروگرام بنا کے آئے دے ہین۔ میں انہاں دی بیماری جاندا ہاں۔ اس طراں اسیں اس مہربان پرنسپل دی مہربانی تہ شفقت دے زیر سایہ پروان چڑھدے رہتے۔

ساجھالنگر:

ترے چار سال دا عرصہ سا جھالنگر تے گزاریا۔ لدانخی تہ نان لدانخی تعداد پنج ہر سال اضافہ ہوندا رہیا۔ ہک سوئی 120 تھیں ڈیڑھ سو تک دی نفری ہکی سا جھالنگر دی محتاج آسی۔ کئی لڑکے پھنگھے پیٹ ہی کالج چلے گیندے آسے۔ ہوٹل دے طالب علماں بچو کوئی ہک لڑکا اکثریت رائے نال ہک مہینے واسطے لنگر دا میجر بنائے گیندا آسا جس پچارے تے طراں طراں دے کورپشن دے الزامات لائے گیندے آسے۔ فرہک دن ہوٹل وارڈن کو اس مسئلے دے حل تھیں آگاہ کیتا کہ اگر ہوٹل دے طلباء کو دوواں لنگراں دی سہولت مہیا ہوئے تاں ہر لڑکے کو ہر وقت کھانا مل سکدا ہے۔ ایہہ وی عرض کیتی کہ لدانخی ہور نان لدانخی پنج دوگروپاں پنج ہمیشہ لنگر دے حوالے نال کشیدگی پائی جلدی ہے۔ چنگڑے فساد کو مد نظر رکھ کا وارڈن صاحب دو لنگر جاری کرنا دی تجویز کو منظوری دے چھوڑی۔ محی الدین، عبدالاحد عبدالاحد، رشید نامی لنگریاں کو وی دوواں لنگراں دا باورچی مقرر کیتا گیا۔

میں چونکہ وارڈن دے کافی قریب آساں لہذا مکونان لدانخی لنگر دا میجر مقرر کیتا گیا۔ سا جھالنگر تے ہفتے پنج ہک واری لڑکیاں کو گوشت ملدا آسا تہ میں دو واری گوشت دینا شروع کیتا۔ پہلے شام دی چاء دا کپ خالی ملدا آسا۔ میں شام دی چاء نال کریم رول، پف یا باقر خانی ہک عدد وادی انتظام کیتا۔ ماہری میجر شپ پنج کھانے پینے دا مینو بدل گیا تہ بلا مقابلہ مس میجر بن گیندا رہیاں۔

سازش دا خاتمہ:

ماہری میجر شپ اگرچہ کامیاب دور تھیں گذر رہی آسی، تاہم کجھاں لڑکیاں سن ماہرے خلاف سازش بنائی کہ اس واری رشید قریشی دے بجائے کسی دوتے لڑکے کو میجر بناواں۔ آزمودہ گل ہے کہ جیہڑی چیز نال زیادہ واسطہ رہوے اوہ منہہ پے گیندی ہے۔ شاید ایہی وجہ آسی کہ مکو میجر کر دیاں کئی مہینے گذر گئے دے آسے۔ لہذا انہاں کو کسی نویں میجر دی تلاش آسی۔ انہاں الزام لایا ہور نوٹس بورڈ تے نوٹس چسپاں کیتا کہ میں جیہڑا کھانا فراہم کر رہیاں ہاں اوہ ناقص

ہے۔ چاول صاف کیتے بغیر پکائے جلدے ہیں۔ ساگ سبزی دال وغیرہ تہ گوشت بیچ کوئی تری نہیں ہوندی۔ چاء بالکل تپتی ہوندی ہے وغیرہ وغیرہ۔ ایہہ معاملہ میں ہوٹل وارڈن دے سامنے رکھیا جناب آج مہینے دا آخری دن ہے تہ میں بحیثیت مسن منیجر ہر مہینے دے آخرتے طلباء واسطے بڑے کھانے دا انتظام کیتا دا ہے۔ ٹسیں وی مہربانی کر کے تشریف آنو تہ آج شام دا کھانا آساں نال ہکی ٹیبل تے کھاؤ تہ فریڈ کھوکہ میں کس حد تک قصور وار ہاں ٹسیں خود ہی فیصلہ کرو۔ شام ویلے میں چھوٹا موٹا ان کہہ لوک گیتاں دا انتظام کیتا۔ وارڈن صاحب دے اینے تے کھانا بڑی ترتیب نال ٹیبلوں تے سجایا تہ سارے کھانا کھین لگے۔ ماہڑے سٹی ساتھی، حامی تمامی مناسب تو واضح بیچ لگے رہے تہ میں موسیقی دیاں ایسیاں لہراں بکھیر داں رہیاں جنہاں کو صرف کنناں دا سکھہ، آکھیا گیندا ہے۔ بیرون ریاست دے دولڑکے جنہاں دا تعلق مدھیہ پردیش دے بھوپال تھیں آساں کس قدر قابل برداشت گئے لگدے آسے۔ ایہہ وی ہوٹل بیچ ہی رہائش پذیر آسے۔ ہکی داناں انور بھوپالی تہ دُوئے داناں خادم حسین آسا۔ جیاں ہی وارڈن صاحب کھانے تھیں فارغ ہوئے تہ میں انہاں کو پچھیا کہ جناب ٹساں کو کھانا کیسا لگا؟ انہاں جواب دتا بہت سوہنا تہ مزیدار کھانا آسا۔ میں عرض کیتی کہ فرایہہ ترے چار لڑکے ماہڑی منیجر شپ دی مخالفت کیاں کردے ہیں۔ ٹسیں مہربانی کر کے انہاں مخالفاں بچو ہکی کو اگلے مہینے دا مس منیجر بنا چھوڑو تا کہ ایہہ آپسی رسہ کشی بند ہو جے۔ انہاں آکھیا اوہ کیہڑے کیہڑے لڑکے ہیں؟ میں فوراً انہاں دے ناں پیش کیتے۔ وارڈن صاحب سُن تمام لڑکیاں کو پچھیا کہ ٹسیں کس کو اگلا منیجر بنا سو؟ لڑے ہکی آواز بیچ بولے کہ رشید قریشی صاحب مس منیجر دا سلسلہ جاری رکھسن۔ وارڈن صاحب سُن انہاں تر واں لڑکیاں دے بارے بیچ حکم دتا کہ کلرک کو بلاؤ تہ انہاں مخالفت کرنا والے لڑکیاں دے بستر، کپڑے ہوور بیگ وغیرہ ہوٹل دے احاطے دے باہر پھینک آؤ۔ ایہہ ہوٹل دے بجائے ہوٹل دا صاف ستھرا کھانا کھاو۔ کڈھو انہاں کو باہر۔ اوہ لڑکے رون تہ گر لین لگے۔ جناب اسان تھیں غلطی ہو گئی۔ معافی دیو۔ آئندہ واسطے کوئی غلط گل نہ کر ساں۔ تمام لڑکیاں وی معافی دے معاملے بیچ انہاں دی حمایت کیتی تہ تاں جل کا گل رفع دفع ہوئی۔

بے راہ روی:

خیالات داتا نا بانا بندے بندے جس ویلے میں ماضی دے کر گھے دار تہیان کردا ہاں تہ
ملکو صاف باہندے نظر ایندا ہے کہ میں کالج پنج پڑھنا دے مقصد واسطے نہ بلکہ آوارہ گردی کیلئے کو آیا
آساں۔ اپنی کتاب کدے نیہ خریدی۔ دوران امتحان سنگیاں کولو کتاباں کئہن کا ہک تردی تردی
نظر مار کا امتحانی مرکز پنج داخل ہو کا پرچہ حل کرنا پنج مصروف ہو گیندا آساں۔ کلاس دے لیکچر دے
کوئی اہم پوینٹ یا نکات ذہن نشین ہوندے آسے۔ مطابق گرائمر انگریزی پنج جملہ سازی دا ہک
تصوہ موجود آسا جس دی مدد نال میں مخصوص نکات کو تفصیلاً بیان کر کا چنگے نمبر بٹور گیندا آساں۔ مگر
بدبختی ایہہ کہ میں امتحان کو نا مکمل چھوڑ کا کدے کیہڑے سینما ہال پنج تہ کدے کیہڑے صحت افزا
مقام تے سیر و تفریح واسطے نکل گیندا آسا جس دا نتیجہ ایہہ نکلا آسا کہ میں فیل ہو گیندا آساں۔
گریجویٹیشن تک جس دی مدت چار سالہ وقت دی ضرورت آسی، میں اُس تھیں ڈگنا وقت لا کا
گریجویٹیشن مکمل کیتی۔ درمیان پنج ہک وقفہ ایسا وی آیا کہ میں ہک سال واسطے اپنی تعلیم کو خیر باد آکھ
چھوڑیا۔ فروالدہ دے اسرار تے دوبارہ سلسلہ تعلیم جاری رکھیا۔ اس دوران ماہڑے نال دے سنگی
پوسٹ گریجویٹیشن وی کر چلے دے آسے۔

وظیفہ:

ہوسٹل پنج رہائش پذیر طلباء کو سالانہ ترے سو 300 روپے مالی مدد دے طور تے سرکار
دیندی آسی۔ مگر لداخ دے طلباء کو پسماندہ تصوہ رک کر کے انہاں کو ماہوار چھپتر 75 روپے دا وظیفہ دتا
گیندا آسا۔ اسیں باقی سرحدی علاقیاں دے طلباء کو اس وظیفے تھیں محروم رکھیا گیندا آسا۔ لہذا
آساں وی رل مل ماہانہ وظیفے دے حصول واسطے کوششاں شروع کیتیاں۔ لولا ب کو کیرن، کرناہ
تہ گریز دے علاقے نال تعلق رکھنا والے طلباء دا صبح سویرے ہک جتھار روز کدے وزیر اعلیٰ تہ کدے
دوئے وزراء ادیاں کوٹھیاں دے چکر لیند ارہیا۔ کدے سول سیکریٹریٹ پنج مغز ماری کردے
رہے۔ آخر سرکاری خزانے تھیں پہلے مرحلے پنج پندرہاں 15 روپے ماہوار وظیفہ آساں دے حق پنج
منظور ہو گیا۔ مگر اسیں وظیفے دی بڑھوتری واسطے لگا تار کوششاں کردے رہیاں۔ سرکار اُس نال

بچہ اضافہ کر کا ماہوار پنجاہ 50 روپے مقرر کیتا مگر اسیں لدرانی طلباء دے برابر اپنا حق منگدے رہیاں تہ مجبوراً سرکار سُن آساں دا وظیفہ وی چھتر 75 روپے ماہوار کر چھوڑیا تہ آساں سکھا داساہ کہندا۔ ہُن ہوسٹل دے طلبا تو لنگر خرچے دا پہنار لیہہ گیا۔
موسیقی دی بنیادی تعلیم:

جس وقت ماہڑے ہوسٹل دیاں سنگیاں سُن دکھیا کہ ماہڑا زیادہ تر رُججان گائیکی والے پاسے ہے تہ انہاں بچو کئی ہک مگو مشورہ دین لگے کہ مگو باضابطہ موسیقی دی بنیادی تعلیم حاصل کرنی چاہیدی ہے۔ انہاں دی ایما تہ میں حبہ کدل سرینگ بچہ قائم ہکی ”سنگیت نیکلتن“ موسیقی دے سکول بچہ داخلہ کہندا جتھا لڑکے ہور لڑکیاں کو صبح وشام دوواں شفتاں بچہ موسیقی دے بنیادی قاعدے سکھالے گیندے آسے۔ ماہڑی کلاس وی شام کو لگدی آسی۔ ترے مہینے تک میں اس ادارے دا طالب علم رہیاں مگر سارے گا ما پادے لے چوڑے جال تھیں بار نہ نکل سکیاں۔ میں بے تال بادشاہ آساں۔ آزاد فضاواں بچہ اپنی آواز کھیرنا دا عادی آساں لہذا موسیقی دیاں بندشاں قبول نہ کردے ہونیاں میں ادارے کو خدا حافظ آکھیا تہ فر اویہ صورت حال ماہڑا مقدر بن گئی۔ ہوسٹل دے برآمدے تے کالج دیاں گلیاں بچہ تہ کدے کدے کسی صحت افزاء مقام تے اپنیاں سنگیاں دے جھر مٹ بچہ فلمی گانے گائے بچہ مشغول رہندا دی ہک عادت بن گئی۔
نامکمل فنکار:

کالج بچہ موسیقی دے پروگراماں شان بچہ مل ہونا دا ایہہ فائدہ ملیا کہ چنگے چنگے گایکاراں دی صحبت نصیب ہوئی۔ پتہ لگ گیا کہ گائیکی طے شدہ اصولاں ہور ضابطے تہ قواعد دے دائرے بچہ ہی قابل تعریف ہوندی ہے۔ ورنہ تال دے بغیر سُر بیکار ہوندی ہے۔ اس دوران محکمہ اطلاعات تہ نشریات تہ فیلڈ پبلسٹی محکمہ دی طرفو بڑے بڑے گایکاراں نال صحت افزاء مقامات مثلاً بادام واری، نشاط باغ، گمرگ تہ پہلا گام بچہ موسیقی دیاں محفلاں بچہ وی شرکت دا موقع ملدا رہیا۔ غرض ایہہ کہ میں جس فن یا ہنر کو اختیار کیتا اوہ صرف شغل دی حد تک رہیا نہ کہ میں اُس کو پیشہ یا ذریعہ حد تک رہیا نہ کہ میں اُس کو پیشہ ذریعہ دا آمدن وسیلہ بنایا۔ اس لحاظ نال مگو ہک نامکمل یا ادھورا فنکار آکھیا جُل سکدا ہے۔

آل انڈیا ریڈیو سرینگر:

سال 1969ء بچ اُس وقت دے ”ریڈیو کشمیر سرینگر“ تھیں گوجری زبان بچ نشریات دا آغاز تہ کرناہ واسطے لوک گیت بولن والے گایکاراں دی لوڑ پے گئی۔ گوجری تہ پہاڑی زبان بولن والیاں دے درمیان کسی وی قسم دی لسانی کشمکش نہ آسی۔ لہذا ریڈیو کشمیر دے دو نمائندے ایس پی کالج ہوشل بچ آئے۔ انہاں چھیا کہ اتھا گوجری یا پہاڑی زبان بچ لوک گیت بولن والے کوئی لڑکے موجودے ہین؟ اُس وقت ساریاں لڑکیاں سُن ماہرے داہرا اشارہ کیتا۔ میں اپنے نال بہی گوجر طبقے دے لڑکے لال الدین کرناہی دانناں وی کہندا۔ اوہ آساں دونیاں کوناں کہن گئے تہ بغیر کسی موسیقی دے گوجری پروگرام دے آغاز واسطے آساں دے دو دو لوک گیت ریکارڈ کیتے۔ اس طراں گوجری پروگرام دا آغاز وی ماہری آواز نال ہويا۔ اسی ریکارڈنگ کو ماہرا آڈیشن وی تصور کیتا گیا۔ باضابطہ ہر مہینے ہک کنٹریکٹ ریڈیو دی طرف مہلد آسا۔ فیس صرف 50 روپے مہدی آسی۔ اسدا ہک بڑا فائدہ ایہہ ملیا کہ جس وقت مگو ریکارڈنگ واسطے بلاندے آسے تہ دو دن تک موسیقاراں نال مگو ریہرسل کرا کافر ریکارڈنگ کردے آسے۔ ماہرا اپنا شوق موسیقی بدھد ا گیا تہ میں خود ہارمونیم دے سُر اں نال کھیڈن تہ گان دی کوشش بچ رفتہ رفتہ کامیاب ہوندا رہیاں۔ سُر نال سُر مہدی گئی تہ اپنے آپ ہی توجہ تال والے پاسے مڑدی گئی۔

سٹڈی سرکل:

پنڈت پران ناتھ جلالی تہ پنڈت ویشنوں دوسرے کالراں سُن ”سٹڈی سرکل“ ناں دا ہک کلب قائم کیتا۔ ریگل چوک بچ واقع ”انڈین کافی ہاؤس“ دے سامنے ہک بہت بڑی لائبریری قائم کیتے گئی جتھا ہر طراں دے ملکی تہ بیرون ملک دے لٹریچر دیاں کتاباں مطالعے واسطے میسر رکھیاں گیاں۔ میں وی اس سٹڈی سرکل نال منسلک ہو گیاں۔ اس سٹڈی سرکل کو شہرت دوام بخشنے واسطے ”سائیکس اینڈ ڈرامہ ڈویژن“ سُن مختلف موسیقی تہ ڈرامیاں دا سلسلہ شروع کیتا۔ اتھا اگرچہ ماہری بساط صفر دے برابر آسی مگر بڑے کلاکاراں تہ گایکاراں دی سنگت نصیب ہوئی۔ غزل گوئی یا غزل گائیکی دے ماہر گلوکاراں تہ موسیقاراں کو دکھ دکھ کا ماہرا شوق گائیکی جنون دی

حد تک بدھ گیا۔ انہاں کلاکاراں تہ گایکاراں بچ جموں بھٹے تہ کشمیرے بھٹے دے اُچے کلاکاراں
 و موجود آسے۔ ایہہ ہک منظم ادارہ آسا۔ کشمیری زبان دے مشہور زمانہ گایکاراں راجندر کمار بھٹو تہ
 پروفیسر دھرا دوزل پیش کرن بچ اپنا ثانی نہ رکھدے آسے۔ اُتھو مگو وی غزل گائیکی داشوق پیدا
 ہو یا تہ اُتھو ہی میں ڈرامے دا کردار وی بنیاں۔ ایہہ 1972 دی گل ہے کہ ریہرسل ختم ہونا دے
 بعد موسیقی دے آلات میں اپنے نگرانی بچ رکھنا دے پہانے ہوٹل بچ کھن ایندا آساں جتھانہ
 صرف میں بلکہ کئی ہور لڑکے وی موسیقار دا دنگل شروع کر چھوڑ دے آساں۔ اس ادارے دی
 وساطت نال ٹیگور ہال بچ کئی موسیقی تہ کئی ڈرمیاں دے پروگراماں دا حصہ بنیاں رہیاں۔ اسی
 ادارے دی وساطت نال میں تہ ماہڑے کئی سنگی رضا کارانہ تنظیم نہرو یو وا کیندر، بچ شامل ہوکا
 ہک مہینہ ٹنمرگ دے مقام تہ کمپ لایا جتھہ ہر ریاست دے دس دس لڑکے ہور لڑکیاں مل جمل
 کا خدمت خلق دے تحت مقامی لوکاں دی مدد کردے آساں۔ اس مدد بچ نکلیاں نکلیاں رابطہ
 سڑکاں دی تعمیر، آبپاشی گولہاں دی صفائی تہ کھیتاں بچ ستر کیتی دی تہنا کیں (دھان) دی فصل کو
 پاہیٹنا یا بھٹنا دا کم شامل آسا۔ ایہہ کمپ نہرو یو وا کیندر دی مرکزی تنظیم سن سرکار دے تعاون نال
 وادی کشمیر بچ ٹنمرگ دے مقام تہ منعقد کیتا آسا۔

کشمیر یونیورسٹی:

کشمیر یونیورسٹی دے اُردو شعبہ دی طرفو ہر سال علامہ اقبال کو خراج عقیدت پیش کیتے تہ
 انہاں دے آفاقی کلام کو عام کیتے واسطے ”اقبال ڈے“ یا یوم اقبال منایا گیندا ہے جس بچ طرحی
 کلام دے نال نال علامہ اقبال دے کلام دے نمونے فارسی ہور اُردو زبان بچ پیش کرکا انہاں
 تے دلچسپ تبصرہ کیتا گیندا آسا۔ اسدے نال ہی علامہ اقبال دے منتخب کلام کو موسیقی دیاں لہراں
 نال سامعین دے سامنے پیش کیتا گیندا آسا۔ مگو یونیورسٹی دے اُردو شعبے دے سربراہ ڈاکٹر محمد
 حسین دی طرفو علامہ اقبال دے کلام کو بصورت قوالی پیش کرنا دا موقع ملیا۔ ہک ہفتہ برابر ریاض
 کرنا دے بعد فائیل بچ اپنی قوالی ”ساقی کی ہرنگاہ پے بل کھاکے پی گیا“ پیش کرکا دا تحسین حاصل
 کیتی۔ مگو ہور کسی انعام واکرام دی لالچ نہ آسی بلکہ سامعین دی داد تہ تالیاں دا طلبگار آساں۔
 اُس وقت دے ریاست دے گورنر بھگوان سہائے دی طرفو مگو ”توصیفی سند“ تھیں نوازا گیا۔

پہاڑی زبان دی تحریک دا آغاز: تبدیلیاں انسانی زندگی واسطے چٹھیاں تہ کرارے پن دی حیثیت رکھدیاں ہین۔ ہر انسان تبدیلی دا خواہشمند ہوندا ہے۔ ایہہ تبدیلی نکی ہووے یا بڑی، انفرادی ہووے یا اجتماعی، چنگی ہووے یا مندی، ہر حال پنج تبدیلی انسانی زندگی دا اک اہم جز و منی گیندی ہے۔ کدے کدے کسے عمل دے ذریعے اگر ٹھیس پُچدی ہے تہ اُس دے رد عمل پنج چایا گیا ہک قدم زندگی پنج انقلابی قدم نیا گیندا ہے۔ جیسا کہ میں پہلیاں عرض کیتی کہ گوجری ہور پہاڑی زبان بولن والے لوک ریاست جموں و کشمیر دے مختلف دؤر دراز پسماندہ تہ چٹھڑے علاقیاں پنج لسانی کشمکش دے تصور تھیں بغیر انتہائی پہنائی چارے دے ماحول پنج بڑے اطمینان تہ سکون نال زندگی دی گڈی کو صدیاں تھیں ٹھیلا دیندے آ رہے آسے۔ حکومتاں دے سیاسی بکھیڑیاں تھیں دور بنیادی سہولتاں تھیں محروم تہ توقعات تہ اُس دے چہمیلے تھیں کنڈ پھیر کا زبردست قریبی تہ ڈوہنگیاں رشتیاں پنج پروئے دے بڑی شان نال موہنڈھے نال موہنڈا جوڑ کا اپنیاں زندگیاں کو ٹھوکراں تھیں بچا کا اگا بدھدے گئے۔ مگر انسانی زندگی دے سفر دے کیہڑے موڑ تے کیہڑی واردات پیش ایسی اسدا انسان کو کوئی علم نیہ۔

گوجر طبقے نالو وابستہ گوجر قوم دے گجھ اہل دانش تہ حساس لوکاں سُن اپنی پسماندگی دی حالت زار تہ محرومیت تھیں بار نکنا دی جدو جہد شروع کیتی۔ حکومت وقت دے دروازے کھٹکھٹائے۔ ذاتی یا نجی اخبار کڈھے۔ گوجر قوم واسطے سرکاری مراعات حاصل کیتے واسطے کوششاں تیز کیتیاں تہ اپنے قومی مقصد پنج کامیاب ہو گئے۔ سال 1969ء پنج ریڈیو کشمیر سرینگر تھیں گوجری زبان پنج نشریات دا آغاز، اخبارات پنج گوجری زبان دا چرچہ تہ فرسال 1990-91ء پنج درج فہرست زمرے پنج شامل ہونا۔ گوجری بورڈ دا قیام تہ اکیڈمی پنج گوجری شعبے دا قیام قابل ذکر کارنامے ہین جہاں دی وساطت نال گوجر طبقہ پنج نمایاں تبدیلی آئی تہ کسی حد تک تعلیمی معاشی، سماجی تہ سیاسی میدان پنج شناخت کر کا اپنی قومی تہ لسانی انفرادیت قائم کیتی۔

آغاز سفر:

لازمی گل ہے کہ گوجر طبقے دیاں کاوشاں تہ حصول مقاصد دا پہاڑی زبان بولن والے طبقے تے بڑا ڈوبنگا اثر پیا۔ ہر پہاڑی شاید سوچتا ضرور آسا مگر عدم تعاون تے طویل جدوجہد دا مسئلہ سامنے رکھ کا جُرت مندانہ قدم چینا تھیں گریز کیتا۔ سیاسی قیادت ہونے دی وجہ نال وقت دیاں سرکاراں دے بُو ہے ٹھکورنا مشکل لگدے آسے۔ اس دوران نور اللہ قریشی جیہڑے آساں نال زیرِ تعلیم آسے انہاں رضا کارانہ طور تے پہاڑی تہ گوجری طبقہ دا تقابلی جائزہ کھن کا اپنا موقف واضح کیتا کہ اگرچہ پہاڑی طبقہ دے لوک سیاسی محرومی دا شکار ہین فروی آسین سارے رل مل کا اپنی پہاڑی زبان تہ پہاڑی قوم دی پسماندگی دی آواز بن کا سرکار دے متھے لگان تہ شاید کوئی پھلی پھٹسی۔ مگر اُس تھیں پہلاں پہاڑی طبقے نال وابستہ تمام سیاسی تہ سماجی مگر مخلص پہاڑی لوکاں نال پہاڑی زبان دی موجودگی تہ اسدی بقا تہ شناخت واسطے کھر کھر تہ بُو ہے بُو ہے فر کا پہاڑی لوکاں دے تہذیب و تمدن، ثقافت، معیشت تہ سانجھے رسم و رواج دے علاوہ ترقیاتی محرومی تھیں آگاہ کراں۔ کیا نکہ اگر ایہہ طبقہ پسماندگی تہ محرومی دا شکار رہیا تاں عوامی طاقت اس کمی کو پورا کرسی۔ لہذا آسین اپنی کھنڈی پھٹی دی عوامی طاقت کو منظم کراں جس دے بل بوتے تے آسین اپنا موقف سرکار دے سامنے رکھنا ہو ر عوامی دباؤ باہنے دے قابل ہو جلاں۔ نور اللہ قریشی ہک مخلص پہاڑی آسا۔ رضا کارانہ طور تے اپنی پہاڑی قوم و زبان واسطے کجھ کر گزرن دا جذبہ تہ تھڑک رکھدا آسا۔ حوصلہ مند آسا۔ آساں ساریاں سُن اُس دی گل نال سو فیصد اتفاق کیتا تہ اوہ جیالا اپنے ہمراہ اپنے موقف دے کجھ قریبی سنگیاں کو کھن کا اس کٹھن، پُر اسرار تہ کنڈیاں پہری راہ تے روانہ ہو گیا۔ ضروریات زندگی بچو اُس کو سوائے پانی دے کوئی چیز دی فکر نیہہ رہی۔ اُس نال اُس وقت کرناہ تھیں عبدالحمید خان تہ ہو ر کجھ سنگی وادی تھیں شامل ہو گئے۔

ثقافتی سفر:

ادھر نور اللہ قریشی اپنی مہم تے روانہ ہو یا۔ ادھر آساں سنگیاں سُن پہاڑی زبان بولنے

والے لوکاں کو روزمرہ دی زندگی نال وابستہ مسائل حادثات، واقعات تہ معاملات کو نکلیاں نکلیاں ڈرامیاں دی شکل بچ پیش کرنا دا تہیہ کیتا جس بچ صدیاں تھیں سینہ بہ سینہ منتقل ہونا والے لوک گیتاں تہ لوک کہانیاں کو دی شامل کیتا گیا۔ ایہہ لوک گیتاں ہر مردوزن دے دلی جذبات دیاں عکاسی کردیاں ہین چاہے اوہ کسی وی پہاڑی بستی دے رہائشی ہوں۔ جموں و کشمیر اسٹڈی سرکل دے حوالے نال میں پہلیاں دہسیا دا ہے کہ ریاستی کلچرل شعبہ ”سائنس اینڈ ڈرامہ ڈویژن“ دے آلات موسیقی جہان بچ دوہار مونیٹم ہک ڈھولک تہ ہک طبلہ شامل آسے اوہ ماہڑی نگرانی بچ ماہڑے کول رہندے آسے جہاں دا میں اکثر استعمال کردار ہندا آساں۔ ہک میوزیکل بچو آسی جیہڑی میں خود خریدی دی آسی۔ جس وقت میں گریجویٹیشن کرکا ایم اے بچ دا خلہ کہندا تہ چند ہی مہینے میں یونیورسٹی بچ تک سلایاں۔ کئی سنگی ساتھی کرناہ اپنے کمرہاں کو واپس آگئے۔ میں وی راتو رات موسیقی دے آلات کو بوریاں دوواں بچ پھر کا علی الصبح کرناہ دی طرف روانہ ہو گیاں۔ چوکیبل دے مقام تے پنکا ایہہ بن گیا کہ اُتھو کرناہ واسطے نہ سرکاری تہ نہ پرائیویٹ گڈی ملدی آسی۔ فوج دیاں گڈیاں البتہ چل دیاں رہندیاں آسیاں مگر اوہ سول لوکاں کو اپنیاں گڈیاں بچ جگہ نہ دیندے آسے۔ چوکیبل تھیں کرناہ تک دا سفر ست کہنٹے بچ پیدل طے ہوندا آسا۔ لہذا آساں سنگیاں فیصلہ کیتا کہ عکے ترے آکٹم بچو ہٹو لک تہ نکا پورٹ ایبل ہارومونیٹم نال رکھاں تہ بڑا ہارومونیٹم جس دا وزن 20 کلو دے قریب آسا چوکیبل ہوٹل مالک دی سپردگی بچ رکھ چھوڑیا۔ آسین سارے سنگی راتیں دیر نال کمر بچ گیاں۔

مشاورت:

دوئے تہیاڑے میں محترم المقام ماسٹر قاضی محمد عالم ہوراں نال ملاقات کیتی۔ اوہ خوشی نال پھنڈ گئے۔ پہلیاں سامان کو چھپا لکا کا ہکی سکول بچ محفوظ کیتا۔ چند ہورا اپنے شوقین دوستاں نال مشورہ کیتا۔ سبھاں رائے دتی کہ ہک چھوٹا جیا ڈرامہ تیار کیتا جلے جس بچ مقامی لوکاں دے مسائل طنزیہ تہ مزاحیہ انداز بچ عوام دے سامنے پیش کیتے جلن تہ اس دے نال ہی گائیکی نال تعلق یا شوق رکھنا والے گائیکا رہک ہک گیت پیش کرن چاہے اوہ اُردو بچ ہوں یا پہاڑی زبان بچ ہوں۔

پہلا ڈرامہ ”آری کش“:

کسے زمانے کرناہ دا علاقہ کہنے جنگلاں نال کہیر یا دا ہوندا آسا۔ زیادہ تر مکانات، کوٹھے، ٹہاریاں بچ صرف لکڑی دے بندے آسے۔ پتھر دا وی مختصر استعمال ہوندا آسا۔ لہذا آری کشی دا کم عام تہ زوراں تے ہوندا آسا، ہر جنگل تہ ہر کہر دے بیہڑے آگا آری کشاں دیاں جوڑیاں چیرائی بچ مصروف ہوندا آساں ہک لحاظ نال ایہہ پیشہ کرناہ دی تہذیب تہ ثقافت دا حصہ بن گیا دا آسا۔ اکثر لوک چاہے اوہ کشمیری تہذیب نال تعلق رکھدے آسے یا کرناہ دی پہاڑی ثقافت نال، دُڈاں چیزاں دے اوہ عادی ہوندے آسے۔ ہک ھٹھ بیٹا تہ دُڈاں سواریاں استعمال کرنا۔ پورا دن آری کشی دے دوران مختلف علاقائی تہ کہر یلو مسلیاں تے تبصرہ کردے رہندے آسے۔ آساں اس ڈرامے دے اندر ایہی مناظر ڈرامے دے رُوپ بچ مزاحیہ تہ طنزیہ انداز بچ لوکاں دے سامنے پیش کیئے۔ ایہہ ڈرامہ نچھ پہاڑی زبان بچ نہ آسا بلکہ اس بچ کشمیری زبان دا وی استعمال کیتا گیا دا آسا۔ ایہہ ابتدا آسی۔ اس دے بعد محض لوکاں دی دل دی بہلائی تہ ڈرامے دے کرداراں کو پکا کرنے تہ اُن دے شوق کو اگا بدھائے واسطے دُڈاں ڈرامہ ”نوکری“ خالص اُروزبان بچ پیش کیتا۔ اس دے بعد ہک ہور ڈرامہ ”انگریزی راج“ وی 1973ء بچ بزبان اُردو پیش کیتا۔

پہاڑی ڈرامے دا ہر پہلا قدم:

جسوقت آساں محسوس کیتا کہ عام لوک آساں دے ڈرامیاں دے شیشے بچ اپنے کہر اپنے سماجی مسائل تہ اپنے ماحول کو دکھنا واسطے بیتاب رہندے ہین تہ پہاڑی لوک گیتاں سی حرفی تہ سیف الملوک سُننا واسطے بیقرار ہین۔ آساں پہاڑی زبان بچ چھوٹے موٹے ڈرامے نہ بلکہ مختصر فنی تہ مزاحیہ مگر تعمیری ڈرامیاں Short humorous plays۔ دا آغاز کیتا۔ مختصر ڈرامیاں کو لکھا کیتے واسطے ہر منظر دے بعد موسیقی نال ترتیب دتے دے لوک گیت، سیف الملوک دے بند تہ مقامی پہاڑی لوک ناچ پیش کرکے لوکاں دی پُہر پور توجہ اپنی پہاڑی زبان دا ہر موڑ ناچ خاطر خواہ کامیابی حاصل کیتی۔ پہاڑی زبان دا ادبی سرمایہ پہاڑی زبان دیاں لوک گیتاں ہین جنہاں کو

اسدیاں ماواں پہنیاں صدیاں تھیں بے ربط تہ بے قاعدگی تہ بغیر مفہوم دے بولدیاں آئیاں۔ انہاں کو قدرے مفہوم دے دائرے بچ آن کا با معنی بنا کا موسیقی دی مٹھاس تہ چاشنی بچ ڈبوکا لوکاں دے کناں تک پُچیا۔ اندازہ لکیا کہ ”جو مزہ تھجھ میں ہے۔ تیری تصویر میں نہیں“ جتنا لطف، جتنی کشش تے دلاں کو موم کرناہ دی طاقت لوک گیتاں بچ ہے اتنی کسے دوئے ذریعہ ابلاغ بچ مہیہ۔ آساں جدوں جدوں وی ڈرامہ یا ثقافتی پروگرام جس جس جگہ وی کیتا، سب تھیں پہلیاں پہاڑی زبان دی افادیت، تروتق و ترقی تہ اس دی شناخت دی اہمیت تھیں عام لوکاں کو آگاہ کیتا۔ مختصر ڈرامیاں دا یہ سلسلہ کرناہ تھیں کہن کا اوری تہ ٹیگور ہال تک پُچیا۔ ریاستی اکاڈمی بچ پہاڑی شعبہ دے قیام تھیں پہلیاں ”آل جموں و کشمیر پہاڑی کلچرل اینڈ ویلفیئر فورم“ دے چہنڈے تہلا ”پہاڑی کلچرل کلب کرناہ“ جس دی بنیاد 1972ء بچ رکھی گئی آسی ہور اسدے سرپرست قاضی محمد عالم قریشی صاحب مرحوم آسے۔ سُن فورم دے تعاون نال سرینگر دے ٹیگور ہال بچ کئی ڈرامے تہ ثقافتی پروگرام منعقد کیتے۔ اس دوران کرناہ دے اندر پہاڑی زبان بولنا والے طبقہ کو ہک شدید چہنڈکا لگا۔ ہویا ایہہ کہ سرکاری سکولاں دے اندر پڑھنا والے گوجر طبقے دے لڑکیاں کو سرکاری طرفو وظیفے دے طور تے سالانہ مالی امداد اعلان کیتا گیا۔ گوجر طبقے دے پچیاں دے درمیان ایہہ رقم تقسیم کیتے گئی۔ بچہ آخر بچہ ہوندا ہے۔ اوہ کسے دوئے سنکیا کو کوئی چیز کھیند اِدکھی تہ اُسدادل وی ترف تہ محل گیندا ہے۔ پہاڑی طبقے دیاں پچیاں کو اس وظیفے تھیں محروم رکھیا گیا۔ میں تے ماسٹر عبدالرشید لون صاحب ہکی ایسے سکول بچ تعینات آسیاں جتھا اکثریت گوجر لڑکیاں دی آسی۔ لڑکیاں سُن ایہہ ”واردات“ اپنے والدیناں اگا بیان کیتی۔ کئی والدین دا تصو راہیہ آسا کہ شاید پہاڑی طبقے دے لڑکیاں دا وظیفہ اسیں اُسٹاد آپس بچ بند باجر کر کا کھا گیاں۔ اس غلط فہمی کو کہن کا اوہ آساں کول آئے۔ آساں سُن انہاں کو مطمئن کیتا۔ اوہ محرومی دا شکار ہوکا واپس چلے گئے۔ مگر اسدے سوچے واسطے بہت کجھ چھوڑ گئے۔ آساں کول سوائے اسدے کہ وظیفے دے معاملے تہ لوکاں درے درمیان سرکاری طرفو اٹھائے گئے دے اس تفرقہ داری دے معاملے کو کہانی دارو پ دے کا ڈرامے دی صورت بچ پہاڑی طبقے دے

لوکاں اگا پیش کراں ہور کوئی سیاسی ہتھیار موجود نہ آسا۔ لہذا سارے ممبران ہر جوڑکا بہہ گئے۔ پہاڑی ہور گرجر طبقے دے درمیان سرکاری سطح تے پیدا کیٹی گئی تفریق ہور جانبداری تے تبصرے ہوئے۔ گلاں گلاں بچ ڈرامے دا ہک خاکہ تیار کیتا۔ کسی تحریر بچ آنے دے بغیر خود ساختہ ڈائلاگ (مکالمے) تیار کیتے گئے۔ جیہڑے پہاڑی قوم دی پسمنانگی تے محرومی دی صورت حال تے بنی آسے۔ اس ڈرامے دے دو اہم کردار آسے۔ ہک اسی سالہ بزرگ دا کردار جیہڑا ضعیفی دی وجہ نال ہڈیاں دا ڈھانچہ ہوندا ہے تے اوہ ہکی سکولی بچے دا پیو دی ہوندا ہے جسکو وظیفے دی مدد تھیں محروم کیتا دا ہوندا ہے۔ دوا کردار ہکی ماسٹر دا ہوندا ہے جیہڑا سکول بچ پڑھنا والے پہاڑی تے گوجر طالب علماں نال یکساں ہمدردی رکھنا دے باوجود سرکار دے اس فیصلے تھیں مایوس تے غیر مطمئن ہوندا ہے۔

کریم:

اس ڈرامے دا ناں کبر کبر دی کہانی رکھیا جیہڑا بعد بچ ہکی لامثال ہور متاثر کن کردار کریم دے ناں تھیں مشہور ہويا۔ ایہہ ڈرامہ اپنے اندر پہاڑی قوم دے استحصال کو کہن کا ہک سوگ ہور ماتم دی کیفیت پیدا کردا آسا۔ اس ڈرامے کو تحصیل کرناہ دے اندر بغیر کسی وقفے دے تقریباً سولہ 16 مقامات تے پیش کیتا۔ پورے علاقے بچ نہ صرف تہلکا مچ گیا بلکہ پہاڑی قوم دے اندر ہک انقلاب پیدا ہو گیا۔ اس ڈرامے دے اندر کریمے کردار دی زبانی سی حرفی دے پڑ سوز بولاں سُن عام و خواص کو چہنچوڑا کارکھ چھوڑیا۔ پہاڑی طبقے دے افراد اتفاق و اتحاد اس گل دی عکاسی کردا آسا کہ اوہ کسے وی امتیازی برتاؤ دے خلاف یکجا ہو کا معاملے کو سرکار دے ایواناں تک پہنچائے دی پھر پورے رکوشش جاری رکھیں۔ اُدھر 1975ء بچ جس ویلے آل جموں و کشمیر پہاڑی کلچرل فورم، دا قیام عمل بچ آندا گیا، اُس وقت فورم دے زیر اہتمام ادبی تہ ثقافت پروگرام منعقد کرنا دا قدم وی چایا گیا۔ ادھر اسیں پہاڑی کلچرل کلب کرناہ دی طرفو ڈرامہ ”کریم“ کہن کا اپنے گماہنڈی پہاڑی علاقے اوڑی بچ داخل ہو گیاں۔ جتھا آساں سُن ایہہ ڈرامہ پہلی پورہ، چندن واڑی، جہامہ تے لگامہ دے گرانواں بچ پیش کیتا۔ پہاڑی زبان نال پیار محبت رکھنے والیاں

دی ہک بڑی تعداد سن اپنا تعاون پیش کیتا ہور کرناہ دیاں فنکاراں تہ اداکاراں کو پُر خلوص دعوت دتی کہ اسیں ہر سال پہاڑی زبان دی اہمیت تہ افادیت تھیں اُوڑی علاقے دے لوکاں کو آگاہ کیتے واسطے پُچھاں۔ کرناہ کچلر کلب دی ثقافتی سرگرمیاں جاری رہیاں۔ پہاڑی فورم دی نگرانی بچ ٹیگور ہال سرینگر بچ متعدد پہاڑی ثقافتی پروگرام پیش کیتے۔ پہاڑی زبان دی پیش رفت، شناخت ہور بازیابی بچ ”پہاڑی کچلر کلب کرناہ“ دار کردار کلیدی حیثیت دا حامل رہیا داہے۔

پہاڑی ڈرامیاں بچ ناچیز دار کردار ہمیشہ مرکزی حیثیت رکھدا آسا۔ میں مختلف قسم دے کرداراں دے رُوپ بچ پہاڑی زبان دے ڈرامیاں کو پہاڑی لوکاں واسطے پُرکشش بنایا۔ میں اپنے کرداراں بچ اپنی کامیابی دا صحرا اپنے مرحوم دوست محمد مقبول خان دے سر بنھدا ہاں جہڑا ماہڑا ہم خیال ہونا دے نال نال فطرتاً ماہڑے نال سو فیصد مطابقت رکھدا آسا۔ ڈرامے دی سکرپٹ یا مکالمیاں کو ورد زبان بنیادی آساں دُوواں کو کدے ضرورت بیہ پئی۔ اسیں دو سکرپٹ دی چو فیری نہ فر دے آسیاں بلکہ سکرپٹ آساں دُوواں دی چو فیری رہندی آسی۔ اسیں ڈرامے دی سکرپٹ دے مکالمے نہ بلکہ سامعین دے دلاں کو متاثر کرنا والے مکالمے خود ساختہ بول کا لوکاں دیاں دلاں دی آواز بن گیندے آسیاں۔ ہر ڈرامے کو پیش کرنا تھیں پہلیاں کلب دی پروپیگنڈا ٹیم گراں گراں بچ ایہہ اعلان کردی آسی کہ ”پہاڑی کچلر کلب کرناہ“ ہک نواں ڈرامہ پیش کر رہیا ہے جس بچ عبدالرشید قریشی تہ محمد مقبول خان ہکی نویں رُوپ بچ وارد ڈرامہ ہور ہتے ہین۔ بس اتنا سُننا ہی لوکاں واسطے کافی ہوندا آسا۔ ہزاراں دی تعداد بچ گڑیاں جنے کھٹھے ہو گیندے آسے۔ آساں دُوواں دے ڈرامیاں دے اندر گائے دے پہاڑی لوک گیت وی آساں دے کرداراں کو پُرکشش بناندے آسے۔ ماہڑی کامیابی دار از مرحوم مقبول خان دی پُرکشش شخصیت بچ پوشیدہ آسا۔ محمد مقبول خان دی آواز وی سُرلی تہ اداکاری وی بے مثال آسی۔ اسیں اپنی جگہ آکھدے ہوندے آسیاں کہ جس محفل بچ مقبول خان بیہ اوہ محفل اُجاڑ لگدی ہے۔

کریمادرامے دا کارنامہ:

جیسا کہ میں پہلیاں عرض کیتی کہ میں مختلف قسم دے کرداراں دے رُوپ بچ کامیاب اداکاری کیتی۔ مثلاً اسی سال دے بڈھے دارول، لنگے دارول چرسی دارول تہ فوجی دارول وغیرہ۔ زیادہ تر ڈرامیاں بچ بڈھے دارول ادا کیتا۔ ایہہ رول اتنی واری ادا کیتا کہ میں 40 سال دی عمر تھیں ہی اسی سال دی عمر دا تصوّر رکھن کا اہجاں جیند اہاں۔ ہکی بڈھے دی لرزشانہ یا کمدی آواز بچ مکالمے ادا کرنا دی ماہری ہک عادت بن گئی دی اسی تہ اس کردار کو نبھائے واسطے کوئی دُوا دی تیار نہ آسا۔ ماہری اپنی آواز بچ گائے دے سی حرفی تہ سیف الملوک دے بند بڑھاپے دے کردار کو لوکاں دیاں دلاں تے ذہناں بچ ہمیشہ زندہ رکھنا بچ کامیاب رہے دے ہین۔

”اس کریمادرامے دا ہتمام آل جموں و کشمیر پہاڑی کلچرل اینڈ ویلفیئر فورم“ دے ذریعے ٹیگور ہال سرینگر بچ کیتا گیا جس دے مہمان خصوصی اُس وقت دے وزیر اعلیٰ جناب غلام محمد شاہ آسے۔ غلام ربانی اعوان دے لکھے دے پہاڑی ترانے کو میں اپنی آواز تہ ساز نال پیش کیتا جس بچ پہاڑی قوم دی ثقافتی امیری تہ تہذیب و تمدن بچ رچی بسی دی پہاڑی قوم دی بہادری تہ جیالے پن دے نال نال زندگی گزارن دا نظریہ تہ طور طریقہ سامنے آندا گیا۔ اپنی حتمی تقریر دے دوران وزیر اعلیٰ سُن ماہراناں کھن کا آکھیا کہ رشید جی دے پہاڑی ترانے کو سُن کا آج آساں کو سمجھ آیا کہ گوجر ہور پہاڑی دوا لگ طبقے بین جد کہ آج تک اسیں دُواں طبقیوں کو ہک ہی طبقہ سمجھدے آسیاں۔ ڈرامہ کریمادرامے اثرات بڑے ڈوہنگے پئے تہ پہاڑی قوم دے دانشوراں صاحب اقتدار رر لوکاں تہ عام لوکاں کو پہاڑی قوم نال برتی گینے والی نا انصافی باہندے نظر این لگی۔ لسانی شناخت دی مانگ زور پکڑن لگی تہ پہاڑی قوم دار ہر فرد قدمے سُن تہ درہے پہاڑی قوم دی شناخت تہ ترقی واسطے میدان عمل بچ متحرک نظر آن لگا۔

متفرق ڈرامے:

پہاڑی ڈرامہ ”کریمادرامے“ دے اندر پوری ریاست جموں و کشمیر بچ بسنا والے پہاڑی لوکاں

دے اجتماعی مسائل جیسے شیڈولڈ کاسٹز اور اہل ذمہ دار اعلیٰ حکام دے کناں دیاں کھڑکیاں کھولنا بیج ماہانہ وظیفے دی منظوری شامل آسے ایوان اقتدار تک پہنچائے بیج ہک اہم کردار ادا کیتا۔ ایہہ تمام پہاڑی لوکاں دے دل دی آواز بن کا ذمہ دار اعلیٰ حکام دے کناں دیاں کھڑکیاں کھولنا بیج کامیاب رہیا۔ اس واسطے اس کو ہک انقلابی ڈرامہ آکھیا گیندا ہے۔ اس دے علاوہ کئی درجن متفرق ڈرامے پیش کیتے جہاں دانیادی مقصد لوکاں بیج اپنے حقوق دے حصول واسطے جاگرتی تہ مقامی سرکاری انتظامیہ دی غفلت ہو لا پر واہی تھیں عام لوکاں کو نجات دی عکاسی کردے آسے۔ اسی واسطے ایہہ ڈرامے پوری پہاڑی عوام بیج بے حد پسند کیتے گیندے آسے۔ لوکاں دا ہک نظریہ بن گیا دا آسا کہ جسڈرامے بیج رشید قریشی تہ مقبول خان نظر نیہہ ایندے اوہ ڈرامہ دکھنا دا دل نیہہ کردا۔ ہر ڈرامے دے اندر ماہر اتہ مرحوم مقبول خان دا ہک انوکھا تہ پسندیدہ کردار سامنے ایندرا آسا۔ ہر ڈرامے بیج ہک الگ ہیئت اختیار کر کا لڑکے لڑکیاں، نوجواناں تہ بڈھے بڈھیاں دے دلاں دی گل اس طراں کردے آسیاں کہ سارے سمجھدے آسے کہ ایہہ ہر ہکی دی اپنی کہانی یا واردات ہے۔ ایہہ پہاڑی ڈرامیاں دا سلسلہ پہاڑی ادبی دنیا بیج ابتدائی تہ ارتقائی دور نمایاں گیندا ہے جیہڑا 1972ء تھیں کہن کا اس وقت تک جاری ہے۔ اپنی آپ بیتی یا اپنے ماضی دی داستان کو پہلیڈے ہونیاں میں مختصراً انہاں موقعیاں دا ذکر کراں جہاں موقعیاں تے ماہڑی اپنی زبان دے تیں خدمات دے اعتراف بیج ریاستی کلچرل اکیڈمی سن مختلف طریقیاں نال ماہڑی حوصلہ افزائی کیتی۔

سال 2006ء بیج ریاستی کلچرل اکیڈمی دی طرفوں مگو بحیثیت سوسیتا رشمیری گایکاراں دے گروپ بیج شامل کر کا وسط ایشیا دی ریاست یا مملکت ترکمانستان بیج اپنے فن دا مظاہرہ کرنا دا موقع مہیا کیتا۔

سال 2009ء بیج پونچھ (پونچھ) بیج منعقدہ دوروزہ پہاڑی کانفرنس بیج ریاستی کلچرل اکیڈمی دے پہاڑی شعبے دی طرفوں اکیڈمی ایوارڈ تہ توصیف نامے نال نوازا گیا۔

سال 2010ء ”ساماپا“ (سوپوری اکیڈمی آف میوزک اینڈ) پر فارمنگ آرٹ) دی طرفوں کا پرنکس مارگ تے واقع کامنی آڈیٹوریم دلی پنج ماہری لائف ٹائم کنٹریوشن برائے گوجری و پہاڑی زبان دے سلسلے پنج ”شیر کشمیر شیخ محمد عبداللہ ایوارڈ 2010ء بصورت ہک قیمتی شال تہ ہک مومنٹو دے علاوہ پنجاہ ہزار روپے دا چیک دے کاما ہڑا حوصلہ بڑھایا۔

سال 2015ء پنج پہاڑی شعبے دی طرفوں ماہرے مقالات دی کتاب ”لکھتاں پیار دیاں“ دے اجراء تہ اکیڈمی دے آڈیٹوریم ہال پنج منعقد تقریب پنج بلائے گئے دے معززین سُن اپنے قیمتی تہ پیاریاں الفاظاں نال ماہری ہمت رفتہ کو سلام پیش کیتا جیہڑا ماہرے واسطے کسی بڑے ایوارڈ تھیں کہٹ نہ آسا۔

سال 2017ء پنج ریاستی کلچرل اکیڈمی دے پہاڑی شعبے سُن پہاڑی زبان واسطے کیتے گئی دیاں کاوشاں تہ پہاڑی زبان واسطے شروع کیتے گئی تحریک دا بنیادی ممبر ہون دے صلے پنج ماہرے اعزاز پنج ریاستی کلچرل اکیڈمی دے آڈیٹوریم پنج ”ایوارڈ آف آنر“ اعزازی ایوارڈ دی تقریب منعقد کیتی جس پنج مکو ہک مومنٹو ہور ہک شال دے علاوہ سائٹیشن عطا کیتے گئی۔

ماہری مختلف موضوعات تہ پہاڑی زبان پنج لکھے گئے مقالات دی کتاب ”لکھتاں پیار دیاں“ کو بہترین کتاب دا ایوارڈ دتا گیا جس پنج نقدی ہک لکھ دی رقم ماہرے بینک اکاؤنٹ پنج جمع کیتے گئی۔ دیگر توصیفی اسناد تہ مومنٹو بطور اعزاز دینا واسطے تقریب منعقد کرنا دی سکیم پلان کرونا بیماری دی وجہ نال توڑ نہ لگ سکیا۔ اس تھیں علاوہ مختلف تعلیمی اداریاں تہ آکاش وانی سرینگر دی طرفوں کئی مومنٹو تہ ٹرافیاں ماہرے حصے پنج آئیاں۔ ہک گل منے دی ہے کہ پہاڑی قوم تہ پہاڑی زبان دے ثقافتی ورثے دی سام سمہال دے بدلے پنج قوم سُن مکو جو عزت افزائی نال نوازیایا ایہہ پہاڑی قوم دا پُر خلوص تہ جذباتی عمل آسا جیہڑا اس گل دی گواہی دیندا ہے کہ پہاڑی قوم اپنی بقاء واسطے کس قدر دلچسپی رکھدی ہے تہ ہر اُس پہاڑی کو وقتاً فوقتاً خراج تحسین پیش کر کا اُس دی ہمت بدھاندی ہے جیہڑا اپنی پہاڑی قوم تہ پہاڑی زبان دی ترویج و ترقی واسطے اپنا حصہ باہ کا اپنا حق ادا کردا ہے۔ ہک واقعہ جیہڑا اُساں ساریاں بنیادی سنگیاں دی محنت لگن تہ کوشش دا اعتراف

کر دیا ہے وہ ایہہ کہ پہاڑی دے ہک قدر اور رہنما محترم مرزا عبدالرشید صاحب راجوروی ہوراں اپنے ایم پی فنڈ بچو 10 لکھ روپے کرناہ کلچرل کلب کو بطور تعمیری فنڈ واگزار کیتا تاں جے کلب واسطے بلڈنگ تیار کیتی جُلے ۔ کرناہ کلچرل کلب ہوراسدے سرپرست تہ ممبران واسطے یا کرناہ علاقے واسطے اس تھیں بڑا ایوارڈ ہور کے ہوسکدا ہے۔

ہک یادگار واقعہ: مگو یاد ہے کہ 16 اگست 1984ء کو پہاڑی ڈرامہ پیش کیتے واسطے اوڑی چُچیاں ۔ پہاڑی کلچرل کلب کرناہ ہر سال پہاڑی موسیقی تہ پہاڑی ڈرامہ پیش کیتے واسطے اوڑی رُخ کر دیا آسا۔ اوڑی دی پہاڑی عوام دی طرفوں آساں کو سو فیصد تعاون ملدا آسا۔ لگامہ دی پارک بچ ڈرامہ پیش کرنا آسا۔ سامنے ہزاراں دی تعداد بچ تماش بین موجود آسے۔ مگر مقامی گروپاں بچ سیاسی کشمکش تہ ہاتھ پائی دی وجہ نال مجسٹریٹ سُن دفعہ 144 نافذ کرکا تماش بیناں کو کھدی نادی کوشش کیتی۔ مقامی پولیس سُن ڈرامہ پیش کرنا دی اجازت نہ دتی۔ مقامی لوکاں تہ تماش بیناں سُن غصے بچ آکا پتھراؤ شروع کر دتا۔ پولیس دے عہدے داراں تہ اہلکاراں کو بٹیاں (درختاں) نال بنھ کا ماریا گیا۔ عمارتاں دے شیشے پھٹے گئے۔ اس تخریب کاری دی پاداش بچ فی الفور بارہمولہ تھیں ایس ایس پی محمد اشرف بیدار دی قیادت بچ آئی دی پولیس سُن کرناہ کلچرل کلب دے تمام فنکاراں کو گرفتار کرکا اوڑی تھانے بچ بند کرکا A-153 دی دفعہ دے تحت Fir درج کر دتا۔ دس دن اوڑی تھانے دی حوالات بچ گزارے۔ چندن واڑی دی جامع مسجد بچ بعد از نماز جمعہ خطیب صاحب دی قیادت بچ تمام نمازی تہ بے نمازی بساں بچ سوار ہوکا آساں قیدیاں دی خبر گیری واسطے اوڑی تھانے بچ بچ گئے۔ حال احوال پچھنا دے بعد خطیب صاحب سُن اپنے چنتے بچو دس روپے دانوٹ کڈھ کا حوالات دی کھڑکی بچو آساں کو پکڑا لیا ہونیاں آکھیا کہ میں غریب آدمی ہاں ماہڑے کول ایہی دس روپے ہین۔ تسمیں سارے اپنی ماء بولی دی خدمت واسطے نکلے دے ہو۔ اُس سُن روندیاں روندیاں دُعامنگی، ساریاں لوکاں ہتھ چائے۔ انہاں آکھیا خداوند ایہہ کرناہی فنکاراں دا ٹولہ اپنی زبان دی خدمت واسطے نکلے دے ہین۔ خدایا تُوں انہاں کو ہر موقع تہ ہر مقام تے کامیابی نصیب فرماتا نچے اسیں باقی دے پہاڑی وی کسے

منزل تے پچھ سکّاں۔ اَسدیاں اُکھیاں وی ڈھلکدیاں آسیاں۔ اَساں خوشی نال اوہ دس روپے رکھے کیا تکہ اس دس روپے دے نوٹ چکھا پہاڑی قوم و زبان دی کامیابی تہہ کامرانی واسطے چھپیا دا خطیب صاحب دیاں نیک دُعاواں تہہ تمناواں دا اوہ پیش بہا خزانہ آسا جس دا کوئی متبادل نیہہ ہوسکد اہور جسدی کوئی مثال نیہہ مل سکدی۔ ایہہ پہاڑی قوم و زبان دی بقاء واسطے ڈھلدے اتھرواں پنج بچیا دا نوٹ پہاڑی قوم و زبان دی ترویج و ترقی واسطے ماہڑے نظر یے دے مطابق ابتداء تھیں اس وقت تک دی سب تھیں بڑی کنڑ بیوٹن ہے جس دے اندر بے کراں پیار تہہ بے بہا خلوص موجود ہے۔

”پہاڑی کلچرل کلب کرناہ“ دے جیہڑے فنکار اُس ویلے گرفتار کیتے گئے اُنہاں پنج مرحوم ماسٹر محمد عالم قریشی۔ میں ماسٹر عبدالرشید قریشی، ماسٹر عبدالرشید لون، راجہ عبدالحمید خان، محمد سلیم شیخ، محمد شریف خان تہہ محمد رفیع چک دے علاوہ اَساں دے معاونین اوڑی دے وی دو افراد شامل آسے جن دا اسم شریف مرحوم خضر محمد تہہ عبدالحمید آسا۔

اَساں دا کیس زیر دفعہ 153-A نا قابل ضمانت آسا مگر اللہ دالکھ لکھ تہہ اُوڑی دیاں لوکاں دیاں دُعاواں تہہ مقامی وکلاء حضرات دی انتھک محنت نال اَساں دے قافلے دے قیدیاں کو دس دن بعد ضمانت نصیب ہوئی۔

دو سال بعد جس ویلے چالان پیش ہون دی واری آئی تہہ محترم اصغر علی خان جیہڑے اُس وقت ڈی ایس پی آسے سُن اطلاع دتی کہ فوراً کوئی قدم چاؤ ورنہ مشکل ہوگیسی۔ میں قاضی غلام حیدر صاحب مرحوم کو کہن کا چودھری طالب حسین ہوراں کول گیاں جہاں آپسی دوستانہ تعلقات تہہ قاضی غلام حیدر صاحب دی بے حد عزت کر دیاں ہوئیاں اُس وقت دے آئی جی ایس ایس علی کولوں کرناہ کلچرل کلب دیاں فنکاراں دے خلاف عائد چھوٹھے الزامات کو خارج کرا کر راحت بخشی۔ اپنا قیمتی ساز و سامان دو سال بعد اُوڑی تھانے والے مالخانے پچور میلیز کرا لیا۔

طوالت دی معافی منگدیاں ہوئیاں میں اُج تک دی اپنی سرگذشت زندگی دیاں کوئی گٹھاں پھلور کا تُسدے سامنے رکھیاں۔ آپ بیتی ماہڑی ہووے یا کسی ہوردی، نہ ایہہ مکمل بیان

ہوسکدیاں ہیں نہ ایسہ کدے سرے چڑھدیاں ہیں۔ زندگی جیہڑی چہتر چھتر سال تے محیط
 ہوئے، خودنوشت لکھنا والا اکثر اپنیاں انہاں رازاں اُتو پردہ چانے بچ ہمیشہ احتیاط برتا ہے
 تانجے اُس دی شرمندگی ہو رسوائی دے پہلو لوکاں تھیں مخفی ٹکے رُہون۔ ایسہ سرخروئی دا پہلو اپنے
 ہتھ بچ ہوندا ہے کہ اوہ اوہ واقعات، حالات تہ سر برتی بیان کرد جیہڑی عزت دا باعث بنے نہ کہ
 ذلت دا۔ اللہ تعالیٰ سب دیاں لغزشاں، غفلتاں تہ کوتاہیاں معاف کرکا اگلے جہان بچ سرخرو
 کرے۔ آمین۔



سر برتی

اللہ نے نال تھیں جیہڑا بہوں مہربان تہ رحم کرنے آلا ہے
 مسئی: نذیر حسین اسلم ولد غلام حسین قوم جنجوعہ، ساکنہ چک بنولہ تحصیل مینڈھڑ ضلع پونچھ
 ناپشتی باشندہ ہاں۔ ماہڑے والد صاحب ماہڑی پیدائش نے بارے گل کرنے سن کہ ماہڑا ایہہ بچہ
 سن 1947ء پنج جیہڑا اندر ہو یا ساہاڑ نے مہینے اُس ویلے چھوٹی پنج اک مہینے ناسا۔ اس تھیں پتہ لگنا
 ہے کہ 1947ء نے جیٹھ نے مہینے نا ماہڑا جنم ہے۔ پنج چھ سال عمر تک مگی سائیں کری بلانے
 ہونے سے جدوں ماہڑا داخلہ اسکول چھترال پنج ہو یا تہ اُس ویلے ماہڑا نانا والد صاحب نذیر
 حسین رکھیا۔ ماہڑی تعلیم نا دور اسکول چھترال تھیں ہی شروع ہو یا۔ جدوں ماہڑا پہلی کلاس پنج
 سال۔ اُس ویلے ماہڑے اُستاد جی ماسٹر محمد شیر اسری سن۔ ایہہ اسکول چھترال اُس دور پنج
 پرائمری اسکول سا۔ اُستاد جی مگی آکھیا کہ کل تِس اپنے والد صاحب گی اپنے نال اسکول آیا۔
 اک ضروری گل بات اُنہاں نال کرنی ہے۔ میں دوئے تہیاڑے والد صاحب اسکول نال کہہنی
 گیاں۔ ماسٹر صاحب جی والد صاحب گی آکھیا کہ تہاڑا لڑکا اجیں عمروں کافی چھوٹا ہے دوسری
 کلاس نی پڑھائی ایہہ نیہہ کری سلکن لگا۔ کدے تِس آکھوتہ میں اِسگی پہلی کلاس پنج ہی رہن دیاں۔
 والد صاحب آکھیا کہ تہاڑی رائے ٹھیک ہے۔ اجیں ایہہ کافی نکا ہے اِسگی پہلی کلاس پنج ہی رہن
 دیو۔ مگی اُستاد جی اس سال پہلی پنج ہی رکھیا اُس دور پنج لکڑی نی تختی اُپر پٹی تے عبارت لکھانے
 ہونے سن۔ تختی اُپر کا لکھ چاہڑی فرختی سکائی تہ کھوٹا ماری تے تختی چنگی چکائی تہ چٹی مٹی سنگ لکھنے
 ہونے ساں۔ میں اک تہیاڑے تختی اُپر چٹی مٹی چاہڑی تہ کھوٹا ماری تہ سیائی نال چنگی خوشخط تختی

لکھی تہ اُستاد ہوراں گی دہسی۔ اُستاد جی ماہڑی تختی اپنیاں ہتھیاں بچ پوڑی تہ تکن لگے۔ اُس ویلے سارے اسکولے کولوں اساہڑی برادری ناک بندہ تھلنا جانا سا۔ اُستاد جی اُسگی بلایا ادھر اچھو جی اوہ بندہ بہلا اُستاد ہوراں کوئی آیا تھی۔ اُستاد جی اُنہاں گی تختی دہسنے کہ تلو جی اس نکلے جئے بچے کتنی خوشخط تختی لکھی ہوئی ہے اُس بندے وی تختی تکی تہ آکھن لگے کہ اسراں نی لکھائی تہ دسویں کلاس آلے وی نیہہ کری سکئے۔ ماسٹر جی اُس گی آکھیا کہ اس بچے گی پہلی بچ ہی رکھیا سا۔

ہُن تکوا ایہہ بچہ پہلی کلاس بچ ہی کتنا خوشخط لکھن لگی پیا ہے۔ اس سال بعد میں امتحان دئی دوسری کلاس چڑھیاں فردوئے سال تیسری فر چوتھی، فر میں جدوں پنجویں کلاس چڑھیاں۔ اُس دور بچ پنجویں کلاس بچ انگریزی نا قاعدہ لگنا ہونا سا، پنجویں بچ اُس ویلے ماہڑے اُستاد بابو فیض احمد کالا بن دھڑاں آلے سُن تہ چار لکیری کاپی پر انگریزی نی پئی۔ ABC لکھوانے ہونے سن۔ میں گجھ تہنیاڑے انگریزی پئی لکھنے نی مشق کیتی۔ جس ویلے پئی لکھنی مگی ٹھیک ہوئی تہ میں چار لکیری کاپی پر اک لائین بچ اے تھیں زیڈ توڑیں ترے پٹیاں خوشخط کری تہ لکھیاں۔ اسے پورے کاپی نے اک صفحے پر ہر لائین بچ ترے ترے پٹیاں لکھی مٹایاں کہنیری لکھنے نال کاپی کافی خوشخط لگنی سی دوئے تہنیاڑے اسکول جائی کُنہر نام لکھیا ہویا اُستاد جی گی کاپی دہسی۔ اُستاد جی باری باری ساریاں لڑکیاں نیاں کاپیاں تکنے سن تہ خوشخط لکھائی پر نمبر کسے گی 2/10 کسے گی 4/10 تہ کسے گی 5/10 دینے سن۔ جس ویلے میں اپنی کاپی اُستاد جی اگے رکھی تہ اُستاد ہوراں کاپی تکنے ساعت ماہڑے کئی نظر ماری تہ خوش ہوئی تہ شاباش آکھنیاں ماہڑی کاپی پر نمبر دتے۔

اسراں میں اسکول چھترال بچ اٹھویں کلاس توڑیں پڑھائی کیتی خدا نا کرنا 1965ء نا غدر (انقلاب) ہو یا اُس ویلے ماہڑی عمر صرف سولہ سال سی تہ اگست نامہینہ ساسیس مسیس ماہڑا بیہا (شادی) ہو یا سا۔ صرف چوداں تہنیاڑے ماہڑے بیہا گی ہوئے سن۔ کہ ماہڑے سر بچ (سُسرال) آلے اپنے اہل و عیال سمیت رات نے نون بجے اساہڑے کُنہر آئے۔ ماہڑے سر بچیاں صاحب ماہڑے والد صاحب گی آکھن لگے نذیر حسین تہ اساہڑی گُروی گی اساہڑے نال پہنچو اُس اتھوں ہجرت کری تہ مقبوضہ کشمیر پاکستان جُلے یاں۔ والد صاحب مگرمی گئے کہ نذیر حسین بڑے لاڈ پیار

نال پالیا ہویا ہے۔ اس کدے کئی مشکل نبیہ تکئی تہ ایہہ پردیس نی تنگی کسراں برداشت کرسی۔ اس پرسوہرا صاحب ہورراں فرمایا کہ اس اپنی گڑی اپنے نال ضرور کھڑساں۔ اس واسطے ٹس نذیر حسین گی اساہڑے نال پہنچو۔ اُس ویلے والد صاحب مجبور اُنگی فرمایا کہ ایہہ نبیہ چھوڑنے تہ ٹس دوئے اُٹھو تہ انہاں نال جاؤ۔ ماہڑاول پردیس بچ جانے نارادہ وی نبیہ سا کرنا پر والد صاحب نے حکم نی تعمیل بچ اپنا کھر بارمی مکان تہ اپنا وطن چھوڑی تہ اپنے سر بیج آلیاں نال کشمیر گیاں۔ مغرب پاسے منڈی تھیں دریاؤں پار موضع پہل کلاں اک محلے بچ کوئی چار مہینے گزارے فراتھوں کلاچ اٹھرو میں محلے بچ گئے ساں۔ چھ مہینے اُتھے گزارنے تھیں بعد اپنے کھر آئی گیاں۔ اس مکان بچ ماہڑا اک متر پیرا پیر احمد شریف ہی سا اُنگی سحرگی ویلے بلایا تہ اوہ اُٹھیا تہ ماہڑے گلے نال لگی گیا میں اُنگی چُکھیا کہ اماں تہ پاپا کتھے ہن۔ پہائی جواب کہ اوہ تہجے والے مکان بچ رہنے ہن میں نماز صبح نی پڑھی تریاں کہ اہجاں اماں پاپے نال ملاقات کراں پہائی آکھن لگا کہ انہاں گی اتھے ہی بلا ساں تہ ٹس ناہ جاؤ میں آکھیا کہ کعبے داہر مگی جانا چاہنا کہ کعبہ ماہڑے داہر تری اتھے میں آپو انہاں نی خدمت بچ جا ساں انہاں کیریاں تکلیف دیاں۔ میں اُس بچے نے مکان داہر تری گیاں دروازے اُگے چُکھاں تہ والد صاحب مسیں چا نی پیالی ہتھ بچ پینے واسطے پگڑی سی کہ میں جانیاں ہی اسلام علیکم عرضی کیتی والد صاحب ماہڑے داہر کافی چر تنے رہنے ور چُکھانی نہ سکے۔ میں فربولیاں تہ آکھیا پاپا جی بچھان نبیہ آئی اُس ویلے والد صاحب اہدم پیالی ہتھ بچوں رکھی ماہڑے گلے نال لگی گئے تہ فرلمی جدائی نے درداں اکھیاں بچوں اتھرواں نیاں لڑیاں کیریاں تہ فر والد صاحب کلاوے بچوں چھوڑیا تہ اماں جی اپنے کلاوے بچ کہندا تہ اتنے سالوں نے جدائی نیاں درداں اکھیاں بچوں ساون نی بارش برہائی تہ فر کلاوے بچوں اپنے لاڈلے گی چھوڑی تہ شکر الحمد للہ پڑھیا، اس تھیں چُکھے میں اپنے پیارے وطن بچ ماہڑو پچو نال خوشی سنگ رہن لگی پیاں۔ ہُن جیہڑا میں دوائی نا کم کرنا ساں اوہ مہاجری بچ ہی شروع کیتا سا۔ اتھے اچھنے پر تھوڑی مشکل پیش آئی کہ اُتھے نافارمیا کو پیہ ہورسا تہ اتھے ناہورسا۔ فر میں اک کتاب انجکشن تھراپی ولی تھیں منگوائی تہ اُس بچوں ٹیکے دوائیاں نے طریقہ استعمال وغیرہ پڑھیا تہ فر اتھے میں دواسازی نا کم

شروع کیا۔ فرائد ہر کتاب کمپاؤنڈ ریڈنگ مینٹوائی۔ اس تھیں نال نال یونانی کتاباں تاج الحکمت، لقمان حکیم حاذق تہ گھر کا ڈاکٹر وغیرہ وی منگوائیاں جنہاں پروں میں اپنے دلش باسیاں فی خلوص نیتی نال خدمت شروع کیتی۔ اللہ تعالیٰ نے ماہرے مقدر بچ خدمت خلق ناکم کاج لکھیا ہو یا ساتھ رب تعالیٰ مگی توفیق بخشی تہ نال نال اللہ تبارک و تعالیٰ فی رحمت تہ کرم وی شامل سا جس فی وجہ تھیں ہر مریض شفا یاب ہونا گیا۔ ماہرے علاج نے ذریعے کجھ بے اولاد جوڑیاں گی اللہ اولاد زینہ تھیں نوازیما ہور فاج لفقوے نے مریض اتھوں رب تعالیٰ صحت یاب کیتے۔ دار لخالہ دلی تھیں اک مریض سندر سنگھ نامی اوہ اسارے توڑیں آیا۔ اُس نال علاج یونانی دوائی نال کیتا اُسگی رب تعالیٰ اتھو شفا یاب کیتا تہ مڑی دلی گیا۔ ٹھیک چووداں تہیاڑیاں بعد اوہ مریض تہ اُسنا پھھرا (پھوپھی ناکہر آلا) فرمڑی تہ ماہرے کول آئے تہ مگی آکھن لگا کہ سندر سنگھ نے مئی ڈیڈی تہاں گی دلی بلا یا ہے۔ انہاں مگی سندر مگی سنگھ نال پہنچیا ہے کہ جس ڈاکٹر نے اسارے بچے نال علاج کیتا ہے اُس اُسگی تلنا چاہنے ہاں۔ پراوہ ادھروں اچھنیاں ماہرے سالے حاجی محمد عزیز جی گی اپنے نال کھتی آئے۔ حاجی محمد عزیز جی وی مگی آکھن لگے کہ سندر سنگھ نے ماؤ پھوپھو تہاں گی دلی بلا یا ہے۔ میں انہاں گی مگرمی گیاں کہ سندر سنگھ گی بل کرنے آلا صحت دینے آلا رب تعالیٰ ہے تہ میں دلی اپنا منہہ کس واسطے دہسن جلاں، میں صاف مگرمی گیاں پندر سنگھ تہ اُس ناچھو پھرا دوئے ماہرے پیریں پی گئے، منت سماجت کرن لگے میں فرانکاری کیتی کہ صحت دینے والا اللہ تعالیٰ ہے تہ میں اینویں اپنا منہہ دلی دہسن کس واسطے جلاں۔ فراوہ دوئے ماہرے پیریں پی گئے۔ اُس ویلے حاجی محمد عزیز ہوراں مگی آکھیا کہ ڈاکٹر جی تہاں تہاں بندے دُوئے مذہب نے تہاں پیر کتنے واری پگڑی رہے تہ تہاں نہ مننے ایہہ بندے سوچ سن کہ ایہہ مسلمان کتنے سنگدل ہن کہ اُساں بار بار منت سماجت کیتی تہ اسارے آکھے نیہہ لگنے۔ حاجی صاحب گی فر میں جواب دتا کہ سندر سنگھ کی ٹھیک کرنے آلا اللہ تعالیٰ ہے میں دلی کس واسطے جلاں کوئی مقصد ہی نیہہ حاجی صاحب فر مگی آکھنے کہ انہاں نے ماؤ پھوپھو فی شوق ہے تہاں انہاں ناول کیتاں تر وڑنے ہو۔ تہاں جُلو تہ میں تہاں ہرے نال دلی جلساں تہ کوئی فکر چتا نہ کرو۔ آخر کار انہاں مگی

دلی جُلنے واسطے رضامند کری چھوڑیا۔ ہُن میں تہ حاجی صاحب دُوئے تہنیاڑے اُنہاں نے نال جُلّی گئے یاں۔ شام ویلے دلی تہجھی گئے سماں سُندر سنگھ ناکہر دلی خان پور سا۔ ہُن اُس سُندر سنگھ نے کہر اندر گئے یاں تہ سُندر سنگھ نے مُمی ڈیڈی بے حد خوشی نال اسا ہڑے سنگ ملاقات کیتی تہ فر بیٹھے یاں۔ سُندر سنگھ نے والد صاحب چوہدری ہیرالال اسا ہڑے کول ہی گیا۔ اُس سُندر سنگھ نے علاج تہ بیماری نی ساری داستان سُنائی تہ آکھن لگا۔ “ڈاکٹر صاحب ہمارا یہ لڑکا سُندر سنگھ بائیس سال کا ہو گیا ہے یہ جب بیمار ہوا تو میں نے اسکوا آل انڈیا میڈیکل انسٹیٹیوٹ میں بھرتی کروایا اس اسپتال میں ہم نے اسکے علاج پر پانچ لاکھ روپیہ لگائے مگر آرام نہ ہوا اور ہم اس کو اجیر شریف خواجہ جی کی زیارت پر لے کر گئے۔ یہاں خواجہ بختیار کاکئی کی زیارت مہرولی بھی گئے۔ اس کے بعد ہم کلیر شریف تمام زیارتوں پر لے کر گئے۔ مگر کہیں سے یہ ہمارا لڑکا صحت یاب نہ ہو سکا۔ یہاں دلی میں آپکی مینڈھر کا ایک آدمی ویزہ اجنٹی کام کر رہا تھا اسکا نام حاجی اکرم تھا وہ کوئی تعویذ گنڈا کرتا تھا مگر اُس سے وی کوئی فائدہ نہ ہوا وہ حاجی اکرم یہاں سے اجنٹی کا کام چھوڑ کر کے مینڈھر واپس چلا گیا تھا۔ ہم نے اُسکا ایڈرس لے رکھا تھا۔ اُس پتہ پر یہ دونوں مینڈھر گئے تھے مگر وہ صاف انکاری ہو گیا کہ اس سُندر سنگھ کی بیماری جو میرے قابو میں نہیں آتی۔ اس جواب پر یہ دونوں مایوس ہو کر اُسکے گھر سے باہر روڈ (سڑک) پر نکلے تو انہیں حاجی محمد عزیز صاحب اچانک مل گئے۔ حاجی محمد عزیز جی نے انہیں مایوس ہوتے دیکھ کر اُنکو پوچھا کہ تم کہاں پر رہتے ہو۔ انہوں نے کہاں کہ ہم دلی کے رہنے والے ہیں ہمیں یہ مشکل ہے حاجی اکرم نے انکار کر دیا ہے۔ ہم ادھر اس وقت مایوسی کے عالم میں پھر رہتے ہیں۔ حاجی صاحب نے اِنکی گفتگو سُن کر کہا کہ آؤ میرے ساتھ چلو ہمارے ایک ڈاکٹر صاحب دیہات میں رہتے ہیں اُنکو دکھاؤں گا۔ ایہہ دوئے آدمی حاجی عزیز صاحب اپنے کُہر آندے تہ انہاں گی اپنے کُہر چھوڑی تہ ماہری دُکان پر آئے۔ مگی آکھن لگے کہ ڈاکٹر صاحب میں اج تہا ہری مہمانی کرنا چاہنا یاں تہ تہس ماہرے کُہر موضع نرول جُلو میں حاجی صاحب گی آکھیا حاجی صاحب تہا ہری دعوت میں قبول کرنا یاں مگر تہنیاڑی اتھے بیمار آچھنے ہن تہ میں مہمانی کھان واسطے تری پواں۔ تہس وی اتھے بیٹھو تہ میں شام ویلے دُکان

بند کرساں تہ فرٹسا ہڑے نال جلساں۔ حاجی صاحب دُکان پر ہی بی گئے شامی دُکان بند کیتی تہ حاجی ہوراں نال میں ٹری پیاں۔ پیدل سفر سا جس ویلے نکر محلہ اک ولی کول بچے یاں تہ حاجی صاحب فرمان لگے۔ ٹساں گی پتہ نیہہ کہ میں ٹساں گی مہمانی کرانے واسطے کیاں آندا ہی آکھیا دہسو جی کیاں آندا اے۔ حاجی آکھن لگے کہ میں دلی نے دو آدمی اپنے کھر چھوڑی آیاواں انہاں سبچ اک آدمی بیمار ہے اُس نی تشخیص واسطے ٹساں گی جولنایاں۔ میں آکھیا صاحب میں سخنا مٹھا ہڑے نال آیا ٹھی یاں۔ ٹساں ہُن بیمار نی کجھ پوزیشن مگی دہسنی سی بے میں رات واسطے کوئی دوا پھکی کھنی اچھاں یا۔ حاجی صاحب آکھن لگے ڈاکٹر جی ٹس مگی صرف تلو میں ٹساں گی اُسگی تکلنے واسطے جولنایاں اوہ بڑے علاج معالجے کروائی چکے ہوئے۔ ٹس اُسگی تہ کوئی تجویز کرو۔ اتنے بچ حاجی محمد عزیز ہوراں نے کھر چکی آیاں۔ سندر سنگھ تہ اُسنا جھپھا اٹھی ملے۔ فر سارے بی گئے یاں۔ سندر سنگھ نے پھو پھڑے سندر سنگھ نی بیماری نی ساری حالت مگی سُنائی۔ اس رات میں حاجی صاحب نے کھر ہی رہتی گیاں تہ سین ویلے میں حاجی گی آکھیا کہ جتھے میں نماز پڑھساں ٹس اُتھے اک سچے پانی ناگلاس پہر ہی مُصلے کول رکھی چھوڑیا جس ویلے سحرگی میں اٹھی نماز پڑھی تہ پانی ناگلاس مُصلے کول رکھیا ہو یا سا نماز تھیں بعد جبہ او وظیفہ میں کرنا ہونا ساں اُوئے پڑھی تہ میں پانی پر دم کیتا۔ لوہ ہونے بعد سندر سنگھ اٹھیا تہ میں اُسگی آکھیا سندر سنگھ توں مُنہہ ہتھ تھوئی تہ آیا فر اُس اوہ پانی پیتا۔ ایہہ پانی پین نال ہی سندر سنگھ نی صحت ٹھیک ہون لگی پئی۔ سندر سنگھ گی جبہ او بیماری نا عارضہ سا اوہ ایہہ کہ کھانا کھائی تہ مونہویں اگوں پلیٹ چانے نال کھاد ا ہو یا فوراً قے اُلٹی ہوئی جانا سا فر جس ویلے پانی پینا سا اوہ ہک دم اُلٹی ہوئی جانی سی معدہ کوئی خوراک ڈائجسٹ نیہہ کرنا سا۔ اوہ جس ویلے دم کیتا ہو یا پانی سندر سنگھ پیتا تہ اوہ مڑی باہر یعنی اُلٹی نہ لگی۔ اُس ویلے سندر سنگھ نا پھو پھڑا بولیا تہ آکھن لگا کہ ڈاکٹر صاحب مجھے یقین ہو گیا ہے کہ آپکا علاج کارگر ہو گیا ہے۔ میں اُس ویلے حاجی محمد عزیز جی گی آکھیا کہ انہاں گی ماہری دُکان ور کھنی جَلو۔ ایہہ دوئے تہ حاجی صاحب ماہری دُکان پر آئے۔ فر میں سندر سنگھ گی اک ٹیکہ کیتا فر مجون تہ پھکی وتی تہ حاجی صاحب گی میں آکھیا کہ انہاں گی ماہرے کھر کھنی جَلو باراں بچے نا کھانا میں

وی کبہر اچھساں تہ کبھٹھے کھاساں۔ جس ویلے باراں بجے میں کبہر گیاں کھانا تیار سا۔ اسماں
ساریاں کھانا کھاد اُسند رستگھ گی اُلٹی کوئی نہ ہوئی۔ پھو پھڑا اُسنا اک کبھنہ انتظار کرنا رہیا کہ اُلٹی
ہوئی جاسی مگر اُلٹی کوئی نہ ہوئی۔ سندرستگھ نا پھو پھڑا فر اچھی ماہڑے پیراں گی ہتھ لانا تہ آ کھنا ڈاکٹر
صاحب اُسہر اعلیٰ کارگر ثابت ہو رہیا ہے میں اُسہر اشکر یہ ادا کرنا یاں۔ اس رات اوہ ماہڑے
ہی کبہر ٹھہرے رات نا کھانا وی کھاد مگر اُلٹی کوئی نہ ہوئی سندرستگھ نی صحت رب تعالیٰ اپنے کلام
پاک نے لحاظ نال کری چھوڑی سی۔ ہُن اوہ ٹھیک ہوئی تہ اپنے کبہر دلی روانہ ہو گئے تہ میں اُنہاں
گی دوئیاں نانسخہ بنائی دتا کہ اُتھوں اُسناں گی دوئیاں لہھی جایا کر سن۔ نسوار تہ تمباکو نشے نے
بارے بچ تھوڑا ذکر کراں میں پہلیں پہل سگریٹ بیڑی ہتھ تہ نسوار نا استعمال کیتا۔ نسوار اتنی ملی
کہ تہیاری اُک چھٹا کی نسوار مکائی چھوڑنا ساں، ہتھ اتنا چھکیا اک پاء تمباکو تہیاری راتی اُڈائی
چھوڑنا ساں۔ بیڑیاں اتنیاں چھکیاں کہ چار بنڈل بیڑیاں تہیاری تہ دو بنڈل بیڑیاں راتی چھکی
چھوڑنا ساں۔ اک راتی میں بیڑیاں چھکی تہ ٹوٹے کھٹ نے پاوے نالوں تھلے سٹنا رہیا پاوے
نے پاہنگے نالو بیڑی نے ٹوٹیاں نی اک ٹہیری لگی ہوئی تہ ماہڑا نکا بچہ دلپذیر تقریباً اُس ویلے
دو ترے سالان ساں۔ میں سویلے نماز پڑھی تہ چھلے دار گیاں تہ اگے نکا بچہ دلپذیر بیڑی نا اک ٹوٹا
چائی تہ چھلے نی مراڑی نالوں ٹوٹے گی اگ لانا ساں۔ میں تکی تہ چھیا۔ بچہ دلپذیر ایہہ کہہ نہ کرنے
ہو تھتھی زبان نال بولیا آ کھن لگا۔ میں ٹوٹے ٹھکنا یاں۔ یعنی میں بیڑی نے ٹوٹے چھکنا یاں۔
اتنا آ کھنا سا کہ ماہڑے دل تہ دماغ پرندامت نی اک بہوں سخت سٹ بجی کہ میں آپو غلط کم کرنا
ساں ہُن ماہڑی تھوکتی اگے نکا بچہ وی اوئے کم کرن لگی پیا، اپنے ضمیر تہ کردارگی میں کافی کوسیا
ہو اپنی حماقت پر پریشان ہوئیاں کہ میں مُضر صحت نشہ استعمال کری اپنی جان نال تھو کھا کرنا یاں
تہ اگے ہُن اولاد پروی اوئے بُرا اثر پینا شروع ہوئی گیا ہے۔ میں دلپذیرگی ڈانٹیا کہ بیڑی نا ٹوٹا
ہُن سٹ نیکے نیہہ چھکنے ہونے ور ماہڑے دل پر اس کارنا سے نا بڑا سخت اثر ندامت پیا۔ اُنہاں
تہیاریاں بچ میں سڑک پر لیبر لائی ہوئی سی جیہڑی سڑک سخی میدان توں کلائی پونچھ جانے واسطے
بنی سی۔ میں کبہروں اس سڑک پر لیبر لانے واسطے گیاں رستے بچوں اک دکان پروں بیڑیاں

کہنن لگاں تہ اگے چار بنڈل بیڑیاں نے کھرنا ہونا ساں اُس تہیاڑے اُس دُکان پروں
 بیڑیاں مکنے آلیاں تہ مگی صرف بیڑیاں نے دوہی بنڈل لیجے۔ اوہ میں کہننی تہ خردول چشمہ پیر
 خانے کول سڑک پر گیاں کیا نچے پیرخانے چشمے نے پچھلے پاس لائی کوٹ نے نکلے پٹھوں سڑک
 ناکم چلنا سا۔ جائی تہ میں لیبر لائی۔ کم چلنا رہیا دو پہراں نا وقت ہو یا تہ ماہڑے کولوں بیڑیاں نے
 دوئے بنڈل مگی گئے۔ خدا نا کرنا اُس تہیاڑے لیبر آلیاں کولوں نسوار تہ بیڑیاں باراں بجے
 صاف مگی گیاں۔ سارے لیبر نے بندے نیو چہان ہوئے نے سے۔ اچریں سڑک ناٹھیکیدار
 سردار کلیاں سنگھ سُنیا راوی آئی جھجیا۔ ٹھیکیدار مگی آکھن لگا کہ میٹ جی لیبر کوئی ٹہلی ٹہلی کم کرنی
 ہے۔ میں مذاق کرنیاں ہونیاں آکھیا کہ آج ملنگ نشے تھیں تڑے ہوئے ہن تاں بلنے بلنے کم
 کرین۔ ٹھیکیدار صاحب نے آپے کولوں دس روپے کڈھی تہ مگی دتے کہ لیبر آلیاں بندیاں گی
 نسوار تہ بیڑیاں منگوائی دیو۔ اُس ویلے بیڑی نا اِک بنڈل چار آنے نا ہونا سا۔ میں لیبر نا اِک بندہ
 دُکان پر بیڑیاں واسطے پہن لگا ساں کہ مگی اُس ویلے نا دلپذیر آلا منظر یاد آیا۔ دل بچ اپنے
 مندے کم نی شرم آئی ہوئی سی کہ میں آپو مندا کم کرناں تہ بچے پروی اوئے بُرا اثر پئی گیا ہے میں
 دل و بچ ایہہ تہیہ کہتا کہ اس ناقص تہ لعنتی کم تھیں چھٹکارا حاصل کر ساں۔ میں اُس ویلے لیبر نیاں
 بندیاں گی متوجہ کری تہ آکھیا کہ تَس سارے لیبر نے آدمی دس منٹ کم چھوڑی چھوڑو تہ اِک دو
 گلاں نا جواب مگی ٹھیک ٹھیک دیو۔ لیبر نے سارے بندے کم چھوڑی تہ ماہڑے دار تگن لگے تہ
 میں اُس ویلے نسوار ملنے آلیاں آدمیاں گی آکھیا کہ تَس سارے نسوار نے فایدے بیان کرو۔ اُس
 ویلے نسوار ملنے آ لے اِک بندے جواب دینا شروع کیہ کہ نسوار ملنے نال مسرالاں جنہاں بچ دند
 جمنے تہ مضبوط رہنے ہن نسوار انہاں گی کھان لگی پینی ہے دنداں پر میل جمائی تہ دنداں گی کھوکھلا
 کری چھوڑنی ہے۔ نسوار ملی ملی مسرالاں کھان جاتیاں۔ تاں مسرالاں کمزور ہوئی تہ دنداں گی ٹہائی
 چھوڑنیاں۔ نسوار ملنے آ لے بندے گی نسوار اندر ٹہلنی رہتی ہے جس نی وجہ تھیں معدے نی ساخت
 اندروں خراب ہوئی جانی ہے تہ مرنے ویلے وی نسوار مونیہویں بچوں باہر کینا شروع ہونی ہے۔
 نسوار ملنے نال مَنہہ نی ٹھک بلا وجہ ٹھکی ٹھکی ضائع ہوئی جانی ہے۔ ایہہ مَنہہ نی ٹھک خوراک نال

رہی تہ باضمہ گی طاقت دینی ہے۔ پر نسوار ملنے نال ایہہ ضائع ہون نال معدہ خشک ہوئی جانا ہے تہ گلن سرن لگی پینا ہے۔ ایہہ مُنہہ نی تھک دُڈھگی پیٹو نائیز ڈ کرن بچ مدد دینا ہے۔ نسوار ملن نال مُنہہ نی بدبو حدوں باہر ہونی ہے ہور کوئی بندہ نسوار ملنے آلے کول ہی نیہہ سکنا۔ کیا نچے مُنہہ نی بدبو ہر اک گی بُری لگنی ہے۔ نسوار ملنے نال دند پھلے ٹہی جانین فرکھانا چنگی طراں چا پن نیہہ ہونا جس نی وجہ تھیں معدے گی دنداں آلا کم آپ کرنا پینا ہے۔ معدہ خراب ہوئی تہ سارا ڈا جسٹو سسٹم درہم برہم ہوئی جانا ہے۔ ایہہ ساریاں گلاں نسوار ملنے آلیاں نا جواب سا۔ میں اُس ویلے اُنہاں کی آکھیا کہ میں تُساں گی نسوار ملنے نال فایدے چکھے تہ تُساں سارے نقصان بیان کیے۔ اس تھیں بعد میں تمباکو تہ سگریٹ پھلنے آلیاں گی چکھیا کہ تمباکو تہ سگریٹ نے فایدے بیان کرو۔ مُٹھ پینے آلیاں جواب دینا شروع کیتا۔ کہ تمباکو نا تہو واں اندر جانی پھپھڑیاں بچ اپنی کالکھ جمانا ہے جس تھیں پھپھڑیاں نیاں نالیاں بند ہوئی جانیاں تہ ساہ کہنتا بہوں مشکل ہوئی جانا ہے۔ تمباکو کس نال تہو واں پھپھڑیاں بچ جی تہ کھنگ نا عارضہ لانا ہے۔ دم کشی شروع ہوئی جانی ہے۔ تمباکو نا تہو واں پھپھڑیاں نال اندر اک اک تہہ جمانا ہے جیہڑی تہہ گی پانی پیناں گہولی تہ معدے دار کری چھوڑنا ہے۔ اُتھوں اُوہ تہو واں خون نال شامل ہوئی جدوں دُورا پورے جسم بچ لانا ہے تہ گجھ اک اس ناحصہ آکھیا آلے پاسے جانا ہے تہ اوہ اکھیاں بچ اک تہند جی پیدا کرنا ہے جس تھیں اکھیاں بچ موتیا بند پیدا ہونا ہے۔ اکھیاں نی لوہ کم ہوئی جانی ہے۔ سگریٹ تمباکو کو پھپھڑے گی نقصان پُچھانے نی اک خاص وجہ ہے جس تھیں کھنگ تہ دتے جیا عارضہ لگی جانا ہے تہ فرساری زندگی تلخ ہوئی جانی ہے۔ وغیرہ وغیرہ ایہہ جواب تمباکو تہ سگریٹ آلیاں دتے تہ میں اُنہاں گی آکھیا جے میں تُساں گی تمباکو سگریٹ نے فایدے چکھے تہ تُس مگی نقصان بیان کرنے ہو۔ ماہڑے سوال نی تُساں گی سمجھ نیہہ لگی یا تُس سارے بے حوش ہو۔ کہ تُسا ہڑا عقل کم نیہہ کرنا میں تُساں گی فایدے چکھنا یاں تہ تُس مگی نقصان بیان کرنے ہو۔ ساریاں بندیاں آکھیا ساڑا عقل کم کرنا ہے تاں اُساں نقصان بیان کیے۔ فایدہ نسوار تمباکو یں اک وی نیہہ سارے نقصان ہی نقصان ہین۔ میں جس رجسٹر پر لیبر نی حاضری نوٹ کرنا ساں اُس بچوں اک پرت (کاغذ) ورقہ کڈھیا تہ اپنی

طوفوں لکھنا شروع کیتا۔ کہ آج تھیں بعد میں نسواریا تمباکو سگریٹ وغیرہ استعمال کراں تہ نبی ﷺ
 نی اُمت بچو باہر ہوساں ہور اک انساناں نے بڑے ہجوم باہندے سو جتی ننگے سر برداشت کرنی۔
 مرنے ویلے ایمان نی دولت تھیں خارج تہ قیامت بچ نبی جی نے دیدار تہ شفاعت تھیں محروم
 ہوساں جے میں آج تھیں بعد نسواریا تمباکو یا سگریٹ استعمال کراں۔ اسراں نیاں سخت قسماں
 کڈھیاں تہ کاغذ اُپر لکھیاں۔ فراس لکھت پر میں اپنے دستخط کیتے۔ دستخط کرنے تھیں بعد میں لیبر
 آلیاں بندیاں گی آکھیا کہ کم چھوڑی تہ ماہڑی قسم نی لکھت سُو۔ میں سارا قسم نامہ لیبر نیاں بندیاں
 گی پڑھی سُنایا۔ لیبر آ لے بندے پکے بکے ہوئی گئے کہ میٹ ہوراں تہ بڑیاں سخت قسماں کری
 چھوڑیاں۔ لیبر بچ اپنی ہی بردادری نے گجھ بندے سن۔ خاص ماہڑا اپنا (بہنوئی) مولوی نصیب
 محمد جی جیہڑا باراں سالوں تھیں تھے ناپکانشینی سا تھوڑا چر ماہڑی لکھت قسماں آلی سنی تہ چپ ہوئی
 تہ سوچنا رہیا۔ فرمگی آکھن لگا کہ میٹ جی ایہہ قسماں آلا کاغذ تھساں جیہڑا لکھیا ہے۔ مگی دہسو۔
 میں ایہہ لکھت انہاں نے ہتھ بچ دتی۔ پوری لکھت پر انہاں نظر ماری تہ پڑھی۔ فرمگی آکھن لگے
 میٹ جی اپنا پین (قلم) مگی دیو۔ میں اپنی قلم انہاں گی دتی تہ انہاں بڑی شوق نال اس لکھت اُپر
 دستخط کیتے تہ آکھن لگے کہ ماہڑی وی ایسے قسم ہے جیہڑی میٹ جی کیتی۔ جدوں مولوی نصیب محمد
 جی قسم نی لکھت پر دستخط کیتے نے انہاں نی تھوکتی ہوراں اٹھاں آدمیاں وی اس قسم نامے پر اپنے
 اپنے دستخط کیتے تہ اقرار کیتا کہ اساہڑی وی ایسے قسم ہے۔ جیہڑی میٹ ہوراں کیتی۔ اس تھیں بعد
 اللہ تعالیٰ آساں گی توفیق دتی تہ اس اس نشے نی لعنت تھیں بچی گئے ہاں۔ اس تھیں اگے ہن میں
 اپنی شاعری نے بارے تھوڑا ذکر کراں کہ ایہہ رب نی عنایت اس حقیر بندے پر کسراں ہوئی۔
 اک رات میں اپنے کہر سٹنا ہو یا ساں۔ اُس نیندر بچ مگی خواب اچھنا کہ اک چٹے سفید لباس بچ
 اک بزرگ چٹی پگ (عمامہ) سر پر بھنے ہوئے آئے تہ مگی آکھنے کہ بچو مگی سوٹا پلا۔ میں اہلکدم
 انہاں گی سوٹا تیار کر دتا تہ انہاں سوٹا لایا تہ جس کمرے بچ میں ساں اوہ سارا کمرہ چٹے تھوئیں نال
 پہرے گیا اک غباری جٹی پی گئی سی۔ فراوہ تھوواں بلنے بلنے باہر نکلنا شروع ہو یا۔ تھوڑے چر بعد
 اوہ کمرہ اسراں ناصاف ہو یا کہ پتہ لگنا سا کہ ایہہ شیشے نامکان ہے ہور اس کمرے بچ اک ٹورنا

ظہور ہویا۔ گویا وہ کمرہ اتنا چمکنا سا کہ وہ کمرہ لشکارے مارنا سا اُوہ بزرگ اُس کمرے بچ کھلتے ہوئے سے تہ میں وی اُنہاں نے رو برو کھلتا ہویا ساں۔ ماہڑے کول ہور دور ویش کھلتے ہوئے سے اک سائیں نیک عالم جدرولے آلا تہ دو سائیں فقیر نا جیہڑا پیر مہر علی شاہ نامرید سا۔ تہ سائیں نیک عالم جندورلے آلے حضرات نا نگا با جی رسول شاہ ملن گام کشمیر نے مرید سن۔ ماہڑی عمر اُس ویلے نو دس سال نی سی۔ اُوہ بزرگ جیہڑے اُس کمرے بچ پہلیں آئے سے اُنہاں ماہڑے دار تکلنیاں ہویاں آکھیا کہ بچے توں بعیت ہونا چاہنا تیں تہ میں جواب بچ آکھیا کہ حضرت تہا ہڑے جی ہستی مگی بعیت کرے تہ میں ہور کیہہ چاہنا۔ اُس ویلے اُنہاں بزرگاں سائیں فقیر گی آکھیا کہ اس بچے گی اُپر چاؤ۔ ایہہ حکم سُنیاں سائیں فقیر ہوراں ماہڑی کند آلے پاسوں اپنے دوئے ہتھ ماہڑیاں دُواں کچھاں پٹھ باہی تہ مگی تہرتی پروں تھوڑا اُپر چایا تہ اُنہاں نے رو برو کیتا۔ اُوہ بزرگ ماہڑے دار تکلنیاں بھٹی تہ تکلنیاں رہنے اُنہاں اکھوی تہ ٹمکوری کافی چر اُنہاں شفقت نی نگاہ سنگ تکیا۔ گویا ماہڑے اُپر نگاہ جمائی رکھی۔ فر اُنہاں بزرگاں سائیں فقیر گی آکھیا کہ اس بچے گی ہن ہن رُکھی چھوڑو۔ اُس ویلے سائیں فقیر نے مگی بن رُکھی چھوڑیا تہ اُوہ بزرگ تہ سائیں نیک عالم تہ سائیں فقیر نا تہرے ہی غائب ہوئی گئے۔ بس ایہہ خواب اتنی ہی سی۔ پھر (صبح) ویلے اُٹھیاں تہ ماہڑے حالات کجھ بلدے ہوئے سن۔ میں اُس ویلے اسکول بچوں جماعت بچ پڑھنا ساں۔ اسکول کی دو مہینے گرمیاں نیاں چھٹیاں سن تہ میں اپنی کتاب تہ کاپی چائی اپنیاں بکریاں کھولی جنگل بچ چارن واسطے کھڑیاں۔ جس ویلے بکریاں جنگل بچ کجھیاں تہ اُوہ چرن لکیاں تہ میں وی نیڑے ہی تہ چھٹیاں نا کم لکھن لگاں ساں کہ اچانک مگی شعر اچھنا شروع ہوئی گئے تہ اُوہ شعر میں کاپی پر لکھی چھوڑے۔ اس تھیں چچھے ماہڑا شاعری نا سلسلہ شروع ہوئی گیا۔ کجھ عرصہ شعر لکھنا رہیاں۔ شعراں نی اک کاپی پہری گئی سی، اک تہیاڑے میں سُر نکوٹ ماسٹر شاہ محمد خان صاحب بیلے آلے نے کہہ گیاں کیا بچے اُوہ تیسری چوتھی جماعت بچ ماہڑے اُستاد وی سے جدوں اُوہ اسکول چھترال ڈیوٹی پر آئے سے تہ پورا اک سال اسان نال کہہ ہی رہنے رہے۔ اسے پروں اسا ہڑا تہ اُنہاں نا آنے جانے نا سلسلہ لگا رہیا۔ میں سُر نکوٹ اُنہاں نے کہہ گیاں تہ

شعراں آلی کاپی ماہرے کول ہی سی تہ ماسٹر شاہ محمد جی ماہری کاپی تھی تہ مگی آکھن لگے۔ نذرینوں کوئی تگ بندی کرنا نہیں۔ پر اک گل کرٹوں اپنیاں شعراں نی اصلاح کرا میں پچھیا کس کولوں اصلاح کراں۔ انہاں مگی آکھیا کہ ماسٹر حسام الدین بیتاب ہوراں کول جاؤ میں اُسے ویلے اُتھوں اُٹھی تہ سُر نکوٹ بزار نے پچھے مندر کول اسکول سا اُتھے گیاں۔ اُس ویلے ماسٹر حسام الدین بیتاب کلاس پنج پچیاں گی سبق پڑھانے سے۔ میں کول گیاں تہ سلام تھیں بعد عرض کیتی کہ اُستاد جی مگی اصلاح نی ضرورت ہے۔ میں کوئی تک بندی جی کرنا یاں مگر اچھیں گسے کولوں اپنیاں شعراں نی اصلاح نیہہ کروائی۔ ماسٹر بیتاب صاحب اُسے ویلے کلاس چھوڑی تہ اسکول تھیں باہر آئے اک تلاساجس پنج اُس دوئے بیٹھے یاں۔ میں اپنی شعراں آلی کاپی انہاں گی وئی۔ بیتاب صاحب کاپی پر نظر فیرنے لگے ساری کاپی نظراں تھیں کدھی تہ مگی پچھن لگے کہ تہاڑی تعلیم کیتی ہے۔ میں آکھیا اٹھویں تک۔ ایہہ گل سنی تہ بیتاب صاحب مگی فرمان لگے کہ اُس علم نے زور پر شاعری کرنے یاں مگر تہاڑی شاعری تعلیم پر مبنی نیہہ۔ ایہہ قدرتی دین ہے میں تہاڑی اصلاح نیہہ کری سکنا ہور ساڑی اصلاح نی کوئی ضرورت دی نیہہ۔ ایہہ گلاں جدوں بیتاب صاحب مگی آکھیاں تہ میں اُس ویلے بیتاب صاحب کولوں اجازت طلب کیتی تہ انہاں خوشی نال اجازت وئی تہ میں مڑی ماسٹر شاہ محمد خان جی کول کھڑی آیاں۔ فر ماسٹر شاہ محمد صاحب گی ماسٹر بیتاب جی نی ساری گل بات سُنائی کہ بیتاب صاحب مگری گئے کہ اصلاح نی ضرورت ہی نیہہ۔ اس جواب پر ماسٹر شاہ محمد جی آکھن لگے کہ لکھنا جاء۔ فر جدوں گوجری زبان نی اشاعت شروع ہوئی تہ میں اُس ویلے گوجری زبان پنج شاعری کیتی تہ اک کتاب فراق یار لکھی اس پنج غزل گیت سی حرنی تہ قولی ماہیا تہ نعت شامل ہے اوہ میں کتاب اپنے خرچے پر ہی چھپوائی سی۔ گوجری مشاعریاں پنج شمولیت حاصل ہونی رہی۔ اُس زمانے کلچرل اکیڈمی جموں پنج اک پنجابی نے ایڈیٹر سردار مرید سنگھ نیک نیقی نال پنجابی زبان واسطے کم کرنے سن اوہ مگی کئی وریں گوجری تہ اُردو مشاعریاں پنج شامل کرنے رہے۔ سردار امریک سنگھ مگی آکھیا کہ کجھ مواد پنجابی واسطے مگی دیو۔ تاں فر میں امریک سنگھ جی گی پنجابی زبان وچ کجھ کہانیاں وغیرہ دتیاں جیہڑیاں پنجابی زبان پنج لکھیاں گیاں سن۔

انہاں کتاباں نے ناں اسراں پین نمبر سٹے ہوئے بھاگ، جندرے والا سین، شربت دا بھالا۔ انہاں کتاباں بچ ماہڑا کلام پنجابی زبان بچ موجود ہے۔ فرجدوں گو جری زبان بچ کتاب فراق یار، لکھی تہ مکائی اُس ویلے گجھاں دوستاں یاراں مگی آکھیا کہ انس جی تساں گی کیہہ ہو یا تیس گو جری زبان بچ لکھنے ہو۔ میں انہاں دوستاں گی جواب دتا کہ چن کسے اک قوم یا زبان واسطے چڑھنے یا کہ ساری کائنات واسطے چڑھنے ہین۔ مگی فن شاعری اللہ تعالیٰ نی دین ہے میں کسے واسطے وی دل بچ بخل نہ رکھنا۔ ایہہ فن شاعری رب نی طرفوں مگی دین ہے۔ ایہہ دین ساریاں واسطے سانجھی ہے۔ کسے اک کنبے یا ذات واسطے نیہہ۔ جسراں دہ نہہہ چڑھنا ہے تہ ساریاں گی لولانا ہے اس طراں ایہہ رب نی دین ہے ایہہ ساریاں واسطے برابر ہے۔ فرجدوں گو جری زبان بچ کتاب فراق یار، لکھی تہ مکائی۔ اچانک ماہڑے دل تہ دماغ بچ اک سوچ آئی کہ میں کجھ مواد، اُردو زبان تہ گو جری زبان تہ پنجابی زبان بچ لکھی چھوڑیا ہے ور میں اپنی ماء بولی پہاڑی زبان گی کجھ نہ دئی سکیا۔ دل بچ بے وفائی ناک کرنٹ جیا لگا۔ اسے سوچ بچ میں قلم چائی تہ پہاڑی زبان واسطے لکھن ناول بچ شوق اُبھریا۔ اُس ویلے میں پہاڑی زبان نے رسم الخط واسطے لکھائی نے بیٹس تجویز کیہے۔ جیہڑے کسے وی زبان نال میل میہہ سے کھانے۔ میں انہاں آنکھراں بچ اک قاعدہ وی بنائی چھوڑیا۔ نالے جیہڑی میں پہاڑی زبان بچ شعر و شاعری کیتی اوہ اسے نویں رسم الخط بچ میں اک کاپی لکھی چھوڑی سی۔ ماہڑے دل بچ اک ہور شوق ٹھاٹھاں مارنا سا کہ اس رسم الخط بچ پہاڑی زبان واسطے اک بڑا دیوان لکھساں گا۔ جدوں میں اس رسم الخط بچ اک پوری کاپی لکھی تہ اک سال بعد اسٹری پہاڑی زبان گی فروغ حاصل ہو یا کہ جدوں پہاڑی زبان گی فروغ دینے واسطے سُرکوٹ ڈاک بنکلے بچ اک میٹنگ ہوئی جس بچ پہاڑی زبان گی فروغ دینے واسطے مانگ رکھی گئی جس بچ مرزا عبدالرشید درہال آلے گی چیف ارگنائز چنیا گیا سا۔ اس تہنیاڑے میں سُرکوٹ گیا ہو یا ساں ایوب شبنم جی چائی تہ تیکن لگے فر مگی چکھنے انس جی ایہہ کیہہ لکھیا ہو یا میں ہے میں آکھیا کہ ایہہ پڑھی تہ سناؤ۔ میں اک غزل نے دو شعر پڑھے۔ مگی ٹھا کو رو کو کوئی نہ اچ نال پیارے جان دیو۔ ڈا ہڈا دکھیا ہو یا ناولبرگی حال سنان دیو۔ جس ویلے ایہہ دو

مصرعے پہاڑی زبان نے آکھے تہ ایوب شبنم بہوں خوش ہوئی تہ آکھن لگا۔ اُس ہن پہاڑی زبان نے فروغ واسطے تیاریاں کرنے یاں۔ پر نذیر حسین اُس کول پہلیں ہی رسم الخط تہ پہاڑی زبان پنج شعر و شاعری کمیٹی نی ہے گویا اَساں گی پہاڑی زبان نے بابا آدم لہھی گئے ہین۔ ایہہ گل کرنے تھیں بعد مگی آکھن لگے کہ اُس جی اُس اِنج مڑی تہ نہ جایا۔ اِنج دو بجے ڈاک بنگلے پہاڑی زبان نے فروغ واسطے اک میٹنگ بلائی ہوئی ہے تہ اُس اِنج وچ شامل ہونا ضروری ہے۔ میں ایہہ سنی تہ اتھے ہی رُکی گیاں۔ جس ویلے دو بجے نا وقت ہو یا۔ میں تہ ماسٹر شاہ محمد خان اس دوے اکٹھے ڈاک بنگلے آئے یاں۔ پر اگے ہی ایوب شبنم مرزا رشید صاحب نال گل کمیٹی ہوئی سی کہ مندر نے اک شاعر نذیر حسین اُس اتھے آئے ہوئے ہین تہ اُنہاں پہاڑی زبان واسطے رسم الخط وی تہ شعر و شاعری وی کمیٹی ہوئی ہے۔ ایہہ گل سنی تہ مرزا رشید جی بڑی بے تابی نا انتظار پنج سن کہ کیہڑے ویلے اوہ بندہ اچھے تہ میں اُنہاں نی کمیٹی ہوئی شاعری گی سناں۔ اتنے پنج میں تہ ماسٹر شاہ محمد جی ڈاک بنگلے نے گراؤنڈ پنج چکھے یاں تہ ایوب شبنم مرزا صاحب کی دہسیا کہ اوہ بندہ ایہہ آرہیا ہے اس جس ویلے اندر چکھے یا تہ تہ مرزا عبدالرشید تہ مرزا عطا اللہ تہ ولایت شاہ بخاری ہوراں ملاقات کمیٹی تہ فرسارے بیٹھے یاں۔ مرزا رشید جی مگی آکھیا کہ اُس جی مگی اپنی شاعری نی کاپی دہسو۔ میں کاپی پیش کمیٹی اُنہاں کاپی پر نظر ماری مگر نوں تجویز کیتا ہو یا رسم الخط سا اِسگی نہ پڑھی سکے۔ فر مگی آکھیا تہ کہ ایہہ اُس پڑھی تہ سناؤ۔ میں اک پہاڑی پنج غزل پڑھی۔ پر میں تکنا ساں کہ گج آدمی میٹنگ پنج بیٹھے ہوئے رونے سن۔ شعر سنانے تھیں بعد مرزا رشید جی فرمان لگے کہ ایہہ کیہڑا رسم الخط اُس محنت کری تہ بنایا ہے ایہہ اُس کدے چالو کران تہ اسان کی پوری ریاست پنج پڑھان واسطے اُستاد مقرر کرنے پسین، بہر حال اُس پہاڑی زبان واسطے رسم الخط اُردو ہی رکھنے یاں۔ تانے ہر جگہ آسانی نال پڑھیا جانی سکے اُس میٹنگ پنج مرزا رشید صاحب سُرکلوٹ نی کمیٹی آلیاں گی آکھیا پہاڑی کانفرنس سرینگر ہون آلی ہے اُس پنج اُس جی ضرور اپنے نال سرینگر آنیا۔ فرجدوں مقررہ تاریخ گی سرینگر گئے یاں تہ سُرکلوٹ نی کمیٹی آلیاں مگی اپنے نال کھڑیا۔ اُتھے ایم۔ ایل۔ اے ہوٹل پنج میٹنگ شروع ہوئی۔ اس میٹنگ پنج پونچھ جموں تہ کرناہ اُوڑی نے

کافی پہاڑی لوک شامل ہوئے چار تہیاڑے میٹنگ چلنی رہی۔ اُتھے ہی پریس کانفرنس وی ہوئی اخباری نمائندے بلائے گئے تہ انہاں نے باہندے پہاڑی زبان نے فروغ واسطے مطالبے رکھے گئے۔ دُوئے تہیاڑے اخباراں پنج خبراں چھاپن ہونیاں کہ پہاڑی زبان آلیاں نیاں ایہہ ایہہ مانگاں ہین۔ فراساں ریڈیوسرینگر نے سٹوڈیو نے گیٹ پنج تہر نارکھا جس پنج ایہہ مانگ رکھی کہ باقی ہوراں زبانان نی نشریات اتھوں ہونی ہے پر اساڑی پہاڑی زبان گی کیتیاں نظر انداز کیتا جانا ہے۔ دھرنے نی سنی تہ ریڈیو ڈائریکٹر باہر اساں کول آئے تہ اساں گی پچھن لگے کہ تہاڑا کیہہ مطالبہ ہے۔ اساں آکھیا کہ (اج دے آل انڈیا ریڈیوسرینگر) تھیں پہاڑی پروگرام نشر کیتا جائے۔ اس پر ریڈیو ڈائریکٹر صاحب آکھیا کہ میں دلی جاساں تہ آل انڈیا ریڈیو ڈائریکٹر دلی نے اگے تہاڑا مطالبہ پیش کر ساساں، فراساں گی جدوں یقین دانی کرائی کہ تہاڑی مانگ پوری کیتی جاسی۔ تاں اساں اتھوں دھرنا چایا۔ فرڈائریکٹر صاحب دلی گئے تہ اتھے انہاں گی پہاڑی پروگرام ریڈیو کشمیر سرینگر تھیں شروع کرانے نی منظوری دتی۔ میں چار تہیاڑے سرینگر رہیاں انہاں تہیاڑیاں پنج 27 ستمبر 1978ء گی ریاستی کلچرل اکادمی نے زیر سایہ ٹیگور ہال سرینگر پنج ریاستی سطح دی پہاڑی کلچرل کانفرنس منائی گئی۔ جس پنج پہاڑی طبقے نے کافی سارے لوک شامل سن اس کانفرنس پنج پہاڑی مشاعرہ وی ہویا جس پنج میں پہلا شاعر ساں جس سٹیج پر جائی تہ پہاڑی پنج اک غزل ”میں تہ کھلی ہی تلنیاں راجی کدوں توڑیں فرمڑ سو۔ ادھے راہے پنج چھوڑی تہ نہ جاجی کدو توڑیں فرمڑ سو۔ پڑھی سی اس تاریخی کانفرنس نے موقعے پر استقبالیہ تقریر سیکریٹری کلچرل اکادمی جناب محمد یوسف ٹینگ ہوراں کیتی سی، اسے کانفرنس پنج ہی پہاڑی زبان واسطے پہاڑی شعبہ لال منڈی سرینگر کھلیا۔ اُس ویلے پہاڑی شعبے نے پہلے انچارج کریم اللہ قریشی کرنا ہی گی ریسرچ اسٹنٹ تعینات کیتا گیا سا۔ اُس ویلے تھیں بعد پہاڑی شعبہ تھیں بڑی تیزی نال پہاڑی شیرازے چھپنے شروع ہوئے تہ پہاڑی زبان ناکافی سارا مواد کھٹھا ہونا شروع ہوئی گیا۔ فر کلچرل اکادمی تھیں مگی الف لیلہ کتاب نا پہاڑی ترجمے واسطے سوچیا تہ میں الف لیلہ کتاب نیاں 50 کہانیاں نا ترجمہ تریسٹھ 63 صحفیاں تے پنج پورا کیتا سا۔ اس تھیں بعد جموں

ابھیو تھیٹر بچ 20 فروری تا یکم مارچ 1985ء تک دس دنوں کی تھیٹر ورکشاپ بچ میں ٹریڈنگ کمیٹی سے پاس ہونے کی سرٹیفکیٹ حاصل کی تھی جس بچ ڈپٹی سیکریٹری Kavi Rattن صاحب اساترے اُستاد سن۔ فراس تھیں بعد کلچرل اکیڈمی تھیں اساترے گیاراں 11 آدمیاں گی شملہ سے راجستھان ڈوڈاں ریاستاں کی سیر باوڈرا ایریا ڈیولپمنٹ سکیم نے تحت ٹوریا گیا۔ 30 اگست 1988ء بروز منگلوار اس گیاراں رائیڈ سیر واسطے نکلے ساں جنہاں بچ اٹھ ڈوگرے دو سکھ سے اک مسلمان سا۔ اساترے سفر جموں ابھیو تھیٹر تھیں شروع ہو یا۔ جموں تھیں اکس چمبا گے یاں چمبا تھیں اگے دھرم شالہ ہما چل سے فر جوالا جی مندر گئے یاں اُتھے تہرتی بچوں ترے جوتاں بکھ بکھ جگہ تھیں بلنیاں سن دو جوتاں سنگی تہرتی بچوں بلنیاں سن سے اک گورکھ دبی پانی نے اک ڈبورے نالوں بلنی سی اس جوالا جی مندر نی کمیٹی نے ایڈمنسٹریٹو تحصیلدار جناب بیار چند باری نال ملاقات ہوئی۔ انہاں اُس مندر نے بارے دھسیا کہ ترا جوتا بلنیاں ہین جیہڑیاں ماتا جوتاں آلی نے کر شتمے تھیں بلنیاں ہین۔ جدوں اکبر بادشاہ اُتھے آیا سے اُس ایہہ جوتاں سہالنے (بجھانے) نی کوشش کمیٹی انہاں جوتاں پر لوہے سے توڑے چاڑھے کہ ہوا بند ہوئی سے جوت ہسی (بجھی) جائے مگر جوت نہ بجھی فر چھیرے تھیں اک نہر کڈھائی آندی سے ایہہ جوتاں اُس پانی بچ ڈبوئی چھوڑیاں مگر جوتاں فروی نہ بجھیاں اُس ویلے اکبر بادشاہ اس مندر اُپر سوامن سونے ناکلش بنوایا۔ مگر پچھے ہنکار کری گیا جس نی وجہ تھیں ایہہ سونے ناکلش کوئی دھات بنی گیا۔ جس دے ٹسٹ وی کیٹے گئے پر پتہ نہ چل سکیا جے ایہہ دھات کیہہ ہے۔ انہاں جوتاں بارے تاریخ وچ لکھیا ہے۔ میں سے سردار شمشیر سنگھ چوہالے آلا اک جوت نے کول بیٹھے یاں سے میں سوچیا کہ ایہہ جوتاں اکبر بادشاہ نیہہ بجھائی سکیا۔ میں اینویں چیک کرنے واسطے دروڈ مشہور پڑھی سے جوتے گی پھوک ماری سے جوت اک دم بجھی گئی اُتھے کول ہی اک سادھو بیٹھا ہو یا سا اُس جس ویلے جوت بجھی ہوئی تکی سے ناراض ہون لگا سے آکھن لگا۔ تم ہمارے مذہب میں مداخلت کیوں کرتے ہو۔ میں اُس گی آکھیا یا مذہب میں مداخلت کیا ہے میں نے تو صرف امتحان کیلئے پھونک ماری تھی کہ یہ جوت پانی میں ڈوبے ہوئے بھی جلتی رہی پھونک سے اسکو کیا ہوگا۔ مگر یہ ایک پھونک سے ہی بجھی گئی۔ تھوڑا چر سادھو جی ناراضگی سے فر سردار

شمشیر سنگھ بولیا تہ سادھوگی آکھن لگا۔ تُوں اتھے بیٹھا پرشاد کھاندا میں کھاوندار ہو۔ سانوں گورنمنٹ نے پہنچیا ہویا ہے اسیں اس نوں جگاں یا بھجاں توہانوں کی گدا ہے۔ میں بولیاں تہ سادھو جی گی آکھیا کہ سادھو جی ماچس دی اک تیلی گھس کے جوت تہ لگاؤ جوت فرجک جائے گی۔ خیر سادھو ہوراں کسہا مسہا کری تہ ماچس چائی تہ تیلی ماری تہ جوت آلی جگہ پر لائی تہ جوت فر بن لگی پئی۔ اس مندر بچ راتی میلا لکیا تہ میں بیٹھا ہویاں ساں کہ دلی نے کجھ یا تری جیہڑے بڑے بڑے عہدے آلے ماہڑے کول اچھی تہ مگی پکھنے کہ خان صاحب آپ کوئی جادو منتر تو نہیں جانتے ہو جس کے کارن تم نے جوت بچھا دی ہے۔ میں انہاں گی جواب دتا۔ صاحب میں ایک شاعر ہوں میں جادو منتر نہیں جانتا میں جادوگری کو بُرا مانتا ہوں۔ میں نے صرف امتحاناً پھونک ماری تھی تو جوت بچھ گئی۔ آساں دس دن شملہ نی سیر کیتی فراتھوں راجستھان نی سیر واسطے دلی گئے یاں فر دلی تھیں جے پور گئے ساں۔ فر میں تہ سردار شمشیر سنگھ اجیر خواجہ معین الدین نے مزار پر گئے یاں۔ شمشیر سنگھ راتی مُڑی جے پور آیا سا تہ میں اتھے ہی راتی خواجہ جی نے مزار نے بہشتی دروازے آگے پوری رات شب بیداری بچ گذاری۔ سویلے میں مُڑی جے پور آئی گیا ساں۔ راجستھان نے سارے تاریخی مقامات تکی تہ اودھے پور گیا ساں فراتھوں واپس ہوئی تہ اس سارے جموں آئی گئے ساں۔ فر کجھ عرصے تھیں بعد آل انڈیا ریڈیو پونچھ تھیں میں اک پہاڑی گیت ٹیپ ریکارڈرتے ریکارڈ کرائی بذریعہ ریڈیو اسٹیشن ڈائریکٹر جناب ڈی۔ ایل کسوا لیا جی نے ریڈیو اسٹیشن سرینگر پتی جیہڑی پہلی ہی بار پاس ہوئی۔ تہ بے گریڈ بچ سرٹیفکیٹ آل انڈیا ریڈیو پونچھ تھیں K-V اسٹیشن ڈائریکٹر سمبیل ہوراں 20 اگست 1997ء کی جاری کیتی۔

میں اپنی پوری زندگی ناسفر کم کاج بچ گذاریا تہ حلال تہ عزت نی روزی رب نی طرفوں مگی نصیب رہی میں جیہڑا وی کم اکھیاں نال تلیا اوہ کم کرنے تھیں بغیر چھوڑیا نہہ۔ کشیدہ کاری میں اپنیاں ہتھاں سنگ کیتی۔ ٹین تہ لکڑی نے چھج میں بنائے ٹین نیاں آٹا چھاننے آلیاں چھاننیاں تہ ٹین نیاں چمنیاں وی بنانا رہیاں فر پتھر بچ بلا سنگ واسطے سُلگاں وی کڈھنا رہیاں۔ پہلے پہل پتھر بچ چلبی نال 20 اگست سُلنگ کڈھی اس تھیں بعد فر میں پتھر بچ 40 انگل سُلنگ

کدھی۔ آخری ماہری سنگ اک ہی 80 انگل کڈھنا رہیاں جیہڑا کہ اک ریکارڈ ہے اپنیاں ہتھاں نال چلبی نال 80 سنگ گسے نہ کدھی ہوسی پر میں سڑک پر 80-80 انگل سنگاں کری کڈھیاں۔ عیال گی پالن پوسن واسطے حلال نی کمائی کیتی تھو کھے یا فریب نی میں کوئی کمائی اپنے عیال واسطے نیہہ کیتی جدھروی گیاں درس تدریس نا کم وی میں نالے رکھیا۔ دس سال نی عمر تھیں 19 سال نی عمر تک جیہڑی میں شاعری کیتی اوہ صندوق بیج ہی بند رہی فرامی 19 سال تھیں بعدنی جیہڑی شاعری ہے اوہ حصہ دوم بیج پونجھی پہاڑی بیج لکھی گئی ہے ایہہ سارا کلام ہن میں 2022ء اک کتاب نی شکل بیج چھپوائی تہ منظر عام پر آندا ہے اس نا، نا، مو جاں عشق نیاں۔ پہاڑی مجموعہ ہے۔ ایہہ کتاب مو جاں عشق نیاں۔ اپنی پہاڑی زبان گی تحفہ دی تہ دل بیج خوشی محسوس کرنا یاں۔ جیہڑیاں پند نصیحت نیاں گلاں اس کتاب نے ذریعے پہاڑی بولنے آلیاں تہ پہاڑی سمجھنے آلیاں گی میں دی جلیاں۔ انہاں گلاں پر عمل کرن ثواب اللہ تعالیٰ ساری قوم تہ ماہرے واسطے قیامت نا ذخیرہ منظور کرے آمین۔ اس تھیں بعد میں اپنی ماندگی نا حال بیان کراں کہ رب کریم مگی دوہری زندگی عطا کیتی۔ 2018ء نے دسویں مہینے اکتوبر بیج میں بیمار ہوئیاں تہ اڈھم پور آرمی کمانڈ ہسپتال بیج ماہری انجوگرانی ہور تہ پتالگا کہ دل نیاں چارگاں بیج کلاٹ آئی گیا نا ہے۔ کمانڈ ہسپتال نے ڈاکٹر صاحب نین بجاج مگی اتھوں ریفر کری تہ دلی آرمی آر۔ آر ہسپتال ٹوریا۔ اٹھائی جہڑاڑے میں ہسپتال داخل رہیاں۔ اس تھیں بعد دلی آر۔ آر ہسپتال بیج ماہرے دل نا اپریشن ہویا۔ دل نیاں جیہڑیاں چاررگاں بیج کلاٹ سن انہاں رگاں نے بدلے ماہریاں دوواں جنگاں نیاں بڑیاں رگاں کدھی تہ ماہرے دل بیج بائیاں رب تعالیٰ اس پہنا نے مگی دوہری زندگی عنایت کیتی۔ اُس ویلے اُتھے آرمی نا ڈاکٹر اے جے مینون تہ ڈاکٹر تنویر احمد ماہرے دل نا اپریشن ساڑھے ست کہنٹے بیج کیتا۔ فرچار تہنیاڑیاں تھیں بعد مگی ہسپتالوں ڈسپارچ کری کئہ پہنچی چھوڑیا سا۔ ماہرے دل نا اپریشن رب تعالیٰ نے فضل و کرم نال کامیاب رہیا۔ جس نے کارن رب تعالیٰ مگی دوہری دوہری حیاتی بخشی۔ اج بیج سال تھیں بعد کلچرل اکیڈمی نے پہاڑی شعبے آلیاں مگی آپ بتی لکھنے واسطے پیغام دتا۔ اس ویلے ماہری عمر 75 سال ہوئی نی ہے کدے 75 سال نی ساری برتی لکھاں تہ اک

بڑی کتاب بنی ہے۔ پر میں ایسے تھوڑے تھوڑے واقعات قلم نے نذر کیے۔ آخر پر میں پڑھنے
 سُننے آلیاں اگے گزارش کر ساس کہ زندگی رب نی بڑی نعمت ہے اس ناپل پل غفلت بچ ذالعه نبہہ
 کرنا چاہینا۔ جیہڑا وی وقت رب مہلت دتی ہوئی ہے۔ اس بچ خالق تہ مالک نی یاد تہ بندگی بچ
 وقت گزارنا چاہینا۔ چھیکو بچ میں اللہ تبارک و تعالیٰ نے حضور و رُعا کرنا یاں کہ رب رحیم ماہڑی تہ
 نساہڑی وی اپنی رحمت تہ نبی ﷺ نے صدقے بخشش فرمائے آمین شم آمین۔



میں ہور ماہڑا ادبی سفر یاداں دی ہک پشلا نڈ

ساری حیاتی دیاں کھٹیاں مٹھیاں یاداں دی ایہہ پہناری پشلا نڈ موراں تہ مٹھیاں تے
چائی دیاں مٹھو چونھ سال گزر گئے۔ میں ساری زندگی اس پشلا نڈ کو کھولدا، پھلوردا ہور دکھ کا
کدے ہسدا۔ کدے روند اہور کدے ساساں سدا رہیاں۔ مگر غیراں تہ شریکاں کو نیہہ ہنسایا۔
کدے گھر وٹھ نیہہ باہی، کدے اداس نہ ہو یا تہ لوکاں کو ہنسدا ہی رہیاں۔ اس پشلا نڈ اندردی
کھٹی ہی ساری ماہڑی ذاتی ملکیت آسی اس کرکا کسے دُونے کو اس اندر چہا تھی مارن دی اجازت
نیہہ دتی۔ اللہ پہنلا کرے اکیڈمی دے پہاڑی شعبے دا جنہاں مچاں دے رازاں اوتوں پلا چایا ہور
دوڈھ دوڈھ تہ پانی پانی کر چھوڑیا۔ اصل بچ اس شعبے نال رشتہ ہی گجھ اہجا ہو گیا داہے کہ انہاں
کولوں گل چھپائیوی نیہہ چھپدی ہور انہاں کوراز دی گل دہسداں وی سکون جیا میسر ہوندا ہے۔
انہاں چار سال تھیں مٹھو وی لنگ ڈنڈ لارھی۔ میں ہمیں کتوں سُن کا دُونے کتوں کڈھ
چھوڑ دارہیاں۔ نئے پھر او عبد الواحد منہاس ہوراں دافون سُن کا کن پک گئے۔ اج سو چیاہر
ویلے کڈھ ورا کہنتاں مندی گل ہے ہور فرقیہاں کیہہ کیہہ نال کھڑساں۔ ہُن دینہہ نکتے تے
آئے چلو ایہہ پشلا نڈ تہ ہولی کر کچھاں۔ انہاں نکلیاں نکلیاں گلاں کو پہنلیٹ پابٹا کا کدوں
توڑیں تعویز بنا رکھساں۔ زندگی دے اسماناں تے چہڑھ چہڑھ ہو گیا داہے۔ کہ پتہ کدوں چھٹی تہ
چنگھڑ چنگھڑ، کریڈی تہ بدل برسی ہاڑ چڑھ سی ہور سارا گجھ سونت کا کہن کیسی۔ ماہڑے بعد اس

بے خصوصی پشلا نڈ اکو لوک تکاں مارن۔ ایہہ رُل کھل گیسے۔ لحاظ کیاں نہ اپنے ہمدرداں دے آکھے نال اسدی لپر لپر کنی کراں۔ اسکو بلو ریلو رکا قلم کاغذ دے حوالے کراں تانجیاں ماہڑے ہمدرداں دے ہتھوں نکل کا لوک اسکو شوق نال پڑھن ہوو اس فلسفے کو سمجھے دی کوشش کرن کہ انسان دی کل کہانی کدے اتنی ہے تہ فرا کہہ نخرہ کہڑی گلا دا ہوو فر پیراں دے بچیاں تے ٹرنا کس کاری۔

ماہڑی اس کہانی دے دو حصے ہین۔ پہلا حصہ ”میں“ تہ دو ا حصہ ”ماہڑا ادبی سفر“ زندگی دی اس کہانی دا حصہ خاصا مشکل ہے کیا تہ اس بچ مگو اپنے ایمان دی وی رکھی رکھنی ہے ہوو اپنیاں نیلیاں پیلیاں وی باہندے کرنیاں ہین۔ کوئی گل ٹھک کا نیہہ رکھنی بلکہ ہر چیز گھاڑ کا تہ دے پیش کرنی ہے۔ ”میں“ دا لفظ ہی اپنے اندر ہک جہان، ہک اسمان کا نناں ہوو ہک ڈوہنگا سمندر ہے۔ صدیاں گذر گیاں ہُن کا نناں اپنی بساط پاہیٹ رہتی ہے۔ مگر ”میں“ دی بے وجہ جنگ تہیاڑے کولوں تہیاڑا اگلے ہی منہہ لڑدی ہے۔ اس ”میں“ دی خواہش ہوو تقاضیاں کو پورا کر دیاں کر دیاں کئی بادشاہ خا کو نال خاک ہوئے کئی فرعون ہوو نمرود تواریخ دا خالی زکا جیا باب رہ گئے۔ کئی حسن مٹی بچ کھپ گئے مگر ایہہ ”میں“ مو تو دے فرشتے تھیں چھپدی گدی ایجاں تکر با حیات ہے ہوو فرالمیہ ایہہ ہے کہ دُنیا بچ ہرزی روح اس ”میں“ دی غلام ہے۔ تریڈے جے کیڑے دی ”میں“ وی مشہور ہے۔ سیانے آکھدے ہین کہ تریڈے دیاں مچ ساریاں جنگاں ہوندیاں ہین۔ کہناں دے پتلے جے پتلے نالوں دو جنگاں کھلیاں اسمان داہر ہوو باقی مچ ساریاں تلاں زمی داہر ہوندیاں ہین۔ کسے تریڈے کو چھپیا کہ توں دو جنگاں اتاں کیاں رکھدا ہین۔ اُس اپنی ”میں“ کو برقرار رکھدیاں بڑے تکبر نال جواب دتا کہ کیاں جنگاں تلاں کر ساں تہ اسمان تلامنہ آگلسی۔

بہر حال زیر تبصرہ جیہڑی ”میں“ ہے اس تھیں مراد ماہڑا وجود، ماہڑی ذات، ماہڑا ناں، ماہڑا گراں تہ ماہڑی مندی چنگی ہے جس کو کاغذ دی نذر کرنا اس مضمون دا مطالبہ ہے۔ مختصر ایہہ کہ اس تریڈے والی ”میں“ دا حاصل کجھ اس طراں ہے کہ چوکیبل تھیں کپواڑے گیندیاں سجے پاسے کٹھپو پار تمیاں گراں تھیں ہندواڑہ قصبے تک دے علاقے کو راجمال آکھدے ہین۔ اُس علاقے

بچ ڈھامے گراں نال دُو اگراں لاں قریشہ ہے۔ اَسدا ہک بکلمہ ”پڑدادا“ اٹھارویں صدی عیسوی بچ اُتھوں اُٹھ کا دلہنار کرناہ بچ آبسیا۔ دلہنار گراں کوہن کا غدی عمل بچ دلدار آکھدے ہین۔ اَسدی چوتھی پیڑی تھیں ماہرے دادا زمان میر پیدا ہوئے۔ اُندی شادی دلہنار گراں دی ہک پتی بٹ پورہ دے ہک اہل علم خاندان بچ ہوئی۔ مولوی اکبر شیخ دی بہنیں۔ مکھ دیدی ماہری دادی اماں آسی۔ مولوی اکبر شیخ اپنے ویلے دے علاقہ کرناہ بچ صفِ اول دے عالم دین، خطیب، مبلغ ہور نیک سیرت و نیک صورت شخصیت آسے۔ جتھا ماہڑے دادا صاحب ہک زمیندار، محنتی جفاکش، متقی تہ پرہیزگار آسے اُتھا ماہری دادی اماں صوم و صلوٰۃ دی پابند، تلاوتِ قرآن دی عادی، رزقِ حلال دی متلاشی ہور سچی تہ کھری بزرگ خاتون آسی۔ ماہڑے دادی دادا کرناہے دے صفِ اول دے امانت دار ہور دیانتدار آسے۔ اُندی اولاد تھیں چار پتر بالترتیب رستم میر، عبدالعزیز، محمد میر عالم، محمد قاسم میر، ہور دو بہنیاں ہونیاں۔ عبدالعزیز دی اولاد تھیں غلام سرور میر، محمد اشرف میر تہ ناچیز غلام حیدر میر، ”حیدر ندیم“ ہور ہک بہنیں پیدا ہونیاں۔ اَسدا ہک اماں جایا محمد اشرف میر جوانی ہی بچ وفات پا گیا۔ بہنیں جیہڑی شادی شدہ آسی اوہ وی رب کو پیاری ہوگئی۔ ایسں دو پتر از زندگی دیاں ساعتاں گندے گندے دے ہاں۔ موت دا فرشتہ کسے شکاری نالوں شست لاکا اَسدے نیڑے نیڑے ایندراجل رہیا ہے۔ اُسدی شہادت دی انگل لبھی تے کدوں حرکت کرسی بس اَسدا انتظار ہے۔

ماہری تاریخ پیدائش اسکول ریکارڈ دے مطابق 7 اگست 1959ء شاید کجھ مہینے تلا اُتے وی ہوسکدی ہے مگر ماہڑے کول اَسدا کوئی تحریری ثبوت نیہہ البتہ زبانی طور پھوپھیاں تہ ماسیاں دے آکھنے دے مطابق ماہری تاریخ پیدائش 7 اگست 1960ء ہے۔ ماہری پیدائش نال دُنیا بچ کوئی بڑا انقلاب، کوئی بڑی تبدیلی یا کوئی ایجنی بالچل تہ پیدانیہہ ہوئی جس کو لکھیا جُلے البتہ جدوں میں اکھکھولی ہور پہلی وار تہیاڑی راتیں دی پہچان، تاریاں ستاریاں دا تعارف، دینہہ تہ چن دی لوء، سردی گرمی دا احساس، پُہنگھ تہ ترہے ہور اپنے پرانے دی شناخت ہوئی تہ مکو محسوس ہو یا کہ میں اپنے محلے دے ہک کھیندے پیندے کھر بچ پیدا ہو یا داہاں۔

اُس دور بچ فوج داسارا پکائے کھاہدے دا نظام لکڑیاں دے چلے تے ہی چلد آسا ہور
 بالن دی لکڑی دے ٹھیکیدار ماہڑے ابا محترم آسے۔ کوئی ہور بڑا تعمیری کم یا ٹھیکیداری وغیرہ نہ
 ہوندی آسی۔ ٹھیکیداراں دے نال نال اپنی ہی وی آسی۔ اپنی زمینداری دے نال نال روزگار
 دے ایہہ دو ذریعے اُسدی آمدن ہور خوشحالی دے ضامن آسے۔ ماہڑے چاچا محمد میر عالم
 صاحب محکمہ فارسٹ بچ ملازم آسے۔ چنگی عزت ہور آمدن آسی۔ لیکن اُسدے علاوہ اوہ اس
 علاقے دے منے پرمنے دے جرگہ دار، مُنصف مزاج، امانت دار ہور دیانت دار وی آسے۔ اوہ
 ہک عہد ساز، پُر وجہیہ، جاذب نظر ہور سونہی تہ بانگی شخصیت دے مالک آسے۔ اُندی طبیعت
 بارے کیہ نہ آکھاں نہایت ملنسار پُر اعتماد تہ باخلاق طبیعت دے مالک آسے۔ اوہ سنجیدگی تہ
 متانت دا ہک نمونہ آسے۔ غریب پروری اُندا ایمان آسا۔ اُنڈے چہرے دی مٹھی مسکراہٹ
 انسان کو مشکل بچ وی ہمت دیندی۔ اُنڈے ہر لفظ تھیں محبت تہ شفقت کٹ کٹ کا پھری دی
 ہوندی۔ اوہ ساری زندگی، ہمت، عزم و ایثار، اخوت و ہمدردی، غریب پروری ہور یتیم پروری دا
 ہک جیہدا جاگدا نمونہ رہے۔ اُنڈے تقوے، پرہیزگاری ہور پاکیزگی دیاں لوک اہجاں تکر
 مثالاں دیندے ہین۔ اوہ ساری زندگی تہجد خواہ رہے ہور ہک عارفانہ زندگی گزار کا جُل گئے۔ اوہ
 جس قدر خوش اخلاق، حلیم تہ ملنسار آسے اُسی قدر اُندی عارفانہ طبیعت بچ ہک عجیب جیا ٹھہراؤ
 رہیا۔ جسدی وجہ نال اُنہاں کو اپنے علاقے بچ ہک مدبر، علمی، دینی تہ راسخ العقیدہ شخصیت دا مقام
 حاصل ہو یا۔ اُندی فطرت بچ خدمتِ خلق دا جذبہ آسا ہور اوہ اپنی ذات بچ ہک انجمن آسے۔ اج
 اسدا خاندان ترقی دے جیہڑے مقام تے ہے اُس جچھا اللہ دی رحمت توں بعد اُنڈے ہی تعمیر دی
 ہور شعور دی رہنمائی ہور تعمیری تہ تخلیقی ذہن دے رویے دے علاوہ اُنڈے روشن خیال دا نچڑا دا
 پرستے آسا جسدی آبیاری نال ایہہ فصل پک کا تیار ہوئی ہور ایہہ گلشن گل و گلزار ہو یا۔ اوہ ساری
 زندگی اپنے خاندان، قبیلے، گراں ہور علاقے دے کارواں ساز ہور سالارِ قافلہ رہے۔ بچ ایہہ
 ہے کہ اُنڈیاں مدبرانا، تعمیری ہور شفیقانہ رفاقتاں آساں ساریاں تے ہک پہنار اقرض ہین مگر ”حق
 تو یہ ہے کہ حق ادا نہ ہوا“ ماہڑے نکلے چاچا محمد قاسم میر ساری زندگی سادھا، خوش اخلاق، مجنتی ہور

جفا کشن رہے۔ اُوہ یونانی محکمے بیچ دو ساز تعینات ہوئے ہور یونانی حکیم دے عہدے اُتوں ریٹائر ہوئے۔ ماہڑے پہنا جی غلام سرور میر ماہڑی پیدائش دے بیچ سال بعد میٹرک پاس کرکا محکمہ تعلیم بیچ اُستاد تعینات ہو گئے۔

میں سُر ت سمہالی تہ اُسدا کنہٹھا کنبہ یعنی Joint family آسی جس بیچ پیسے دی ریل پہل دے نال نال وراثتی آبی تہ خشکی زمی وی کئی کنالاں بیچ آسی۔ اسدے والدیناں دے دور بیچ خاصے سارے ہوتر تہ سگدار کئی دیاں باڑیاں خرید کا خاطر خواہ اضافہ وی کیتا گیا۔ کُہر بیچ پہناروں بکریاں دے چھکے آسے۔ چوکھر تہ مال بچھے نال بانڈی ہمیشہ پہری دی رہندی۔ کُہر دی ضرورت دے مطابق دو یا تیرے گھوڑے وی رہندے۔ دُڈھ، کپے، مکھن، لہسی، دیسی لگڑو تہ دیسی اٹلے کُہر بیچ بے شمار ہوندے۔ کُہر دا غلہ یعنی تہنا کیں، مکئی، باگلے، آلوں، کھوڑ، دالیاں، سبزیاں تہ میوے پہنیرے نفس دی اگ بچھائے واسطے بیچ ہوندے۔ کُہر دیاں نکلیاں چندکاں کو لاڈ پیار دی بارش ہندی۔ گڑیاں جنے تہ ساری برادری گھول کھمین ہندی۔ پہناروں بکریاں تہ مال بچھا چرالے واسطے دو تیرے نوکر کُہر بیچ ہمیشہ رہندے۔ رب دیاں عنایتاں بچھا اسدے والدیناں دی محنت ہور تیار ستم میر ہوراں دیاں دُعا دیاں آسیاں۔

تایا ستم میر صاحب اپنے وقت دے رُستم پہلوان منے جلدے آسے۔ اُندی شادی اپنے ماما مولوی اکبر شیخ دی تہیو نال ہوئی۔ اوہ وی اپنے ماؤ پپو نالوں دیندار خاتون آسی۔ اُندے لطن تھیں ہک پُتر تہ ہک تہی ہوئی۔ اُندے پُتر داناں غلام حیدر میر آسا۔ عین جوانی بیچ اٹھمی پڑھدیاں اُندی وفات ہو گئی۔ تایا باجی ہوریں جوان پُتر دا صدمہ برداش نہ کر سکے۔ آکھدے ہین کہ اُندی وفات دے کُچھ تہیاڑے بعد ماہڑی پیدائش ہوئی۔ اُندے ہی ناں تے ماہڑاناں غلام حیدر میر رکھیا گیا۔ تایا صاحب ہوراں پُتر اُدی جُدائی بیچ دُنیا چھوڑ دتی۔ علاقہ کرناہ بیچ اُس ویلے نموش سائیں سرمہ پڑی والیاں دے چرچے آسے۔ تایا باجی ہوراں کو سائیں سرمہ پڑی والیاں دی کچھ مُنڈ گچے کا ذرا سکون ملیا۔ معرفت تہ تصوف دے بُو ہے کھلن پے گئے۔ تایا ہوریں رستم میر تھیں سائیں رستم میر ہو گئے۔ کُچھ عرصے بعد اپنے مُرشد دے حکم دے مطابق اُنہاں کپڑے کڈھ

چھوڑے۔ ہک لنگ تہ ہک پٹوڑا اُندا لباس ہو گیا۔ ننگے پیر تہ ننگے سر چلدیاں فردیاں نانگا باجی دے ناں نال مشہور ہو گئے۔ ماہڑے اتناں اے سُن مگو اُندی چھو لی بچ باء چھوڑیا ہور میں عام لفظاں بچ اُندا منگ پتر منگتا ہو گیاں۔ تایا جی ہوراں دی ہک ہی تہی رہ گئی دی آسی جس دارشنتہ ماہرے پہنا جی غلام سرور میر ہوراں نال ہو گیا۔ تایا جی ہوراں دُنیاوی خواہشات ہور خیالات تھیں کنارہ کشی کر کہندی لیکن اُوہ اُسدے کُنبے واسطے دُعا دا ہک موثر ذریعہ بن گئے۔ اللہ پاک دیاں نعمتاں دی بارش اُسدے کُنبے تے رہتی۔ آکھدے ہوندے ہین کہ جس کُہر بچ دانے اُس دے کلے سیانے، بس اُسدے بزرگ دی سیانے کملے آسے تا میں کُہر بچ ہر شے دستیاب آسی۔

ماہڑی اماں داناں ”جنتی“، آسا۔ اُو جنتن سارے کُہر بچ بڑی اتناں دے ناں نال مشہور آسی۔ ماہڑا نا نہال دلپنہا رگراں ہی دا ہک جاگیر دار کتنبہ ہے۔ ایہہ کھوجہ خاندان بڑے زمیندار، تاجر پیشہ تہ کسے دور بچ درزیاں دا کسب وی کردے آسے۔ اتناں چونکہ کھیندے پیندے کُہر بچ جی پلی دی آسی اس کیلتے اوہ سخاوت، ایمانداری، پرہیزگاری ہور باپردگی دی ہک زندہ مثال آسی۔ کُنبے دے سارے لوک وکھریاں وکھریاں صفوں دے مالک آسے مگر خوشیاں دے چھاڑ ٹہلداں کُہڑی نیہہ لگدی ہور اکھی دے پکارے بچ تہپا دی جانی چھام آجلدی ہے۔ اُسدے اس خوشحال کُنبے کو شاید کسے دی نظر لگ گئی۔ دکھ دکھدیاں سارا کُجھ بدلن پے گیا۔ سکھ دی جانی دُکھ کڑیے پھرن پے گئے۔ خوشحالی دا دینہہ چھوڑھا تدا ڈب گیا ہور بد حالی دا کالا پتھر ہر ہار ہو گیا۔ ماہڑی عمر شاید چار سال ہوئے آکہ ابا ہوریں بیمار ہو گئے۔ اُنہاں کو پان روگ دی ظالم بیماری سُن کُہر کُہندا۔ نچو وڑ ہونا تہ ٹھیک ہے مگر لتناں جانی داروگ مندا۔ بھیں بیمار نال سارا کتنبہ بیمار ہو گیندا ہے۔ دو تہرے سال پھر اواں اُندے علاج بچ کوئی کمی نہ چھوڑی۔ سرینگر دے برے ڈاکٹر اں کول زیر علاج رہے مگر اجیل اپنا کم کرکا چھوڑ دی ہے۔ دو تہپائی سال دی جدوجہد توں بعد ابا ہوریں خالق حقیقی دے حوالے ہو گئے۔ اکھیاں اگارات چھالے گئی۔ سارا کُجھ نہیر ہی نہیر اوسن لگا۔ جتھا اُندی وفات توں بعد اُندے پھر اواں دا لک تروٹ گیا۔ اُندی خوشیاں تہ ارماناں کو سب سونگ گیا۔ اُتھا اُسدی یتیمی وی قیامت صغریٰ بن کا اُسدے اُردے پردے

گشت کرن پئے گئی۔ اللہ کسے کو یتیم نہ کر رہے۔ یتیمی ابھی پہیڑی تھپ لاجھوڑ دی ہے جس کو انسان لفظاں بچ بیان ہی نیہہ کر سکدا۔ چیاں چھج چاولاں بچوں بندھ رول کا کدھ چھوڑ دا ہے اسراں معاشرہ تہ سماج یتیمان کو رول کا ہک پاسے کر چھوڑ دا ہے۔ گجھ اپنے یا پرانے سراتے تھ ضرور رکھ دے ہین مگر اُن دے ہتھ داسا یہ بالکل اسراں ہوندا ہے جسراں جنگل دے بڑے رُکھاں تلالیکے ٹُکے بُوٹے ٹُشکروٹ ہو گیندے ہین۔ اُنہاں بڑیاں رُکھاں دا چھاڑاںہاں کو سر نیہہ پٹن دیندا۔ بس گجھ اجہا ہی حال نکلیاں یتیمان دا ہوندا ہے۔ لوک یتیمان کو اپنے کم کات ہور خدمت واسطے استعمال کر دے ہین تہ پچھاپڑانیاں پولاں نالوں کھو سڑے بنا کا گندگی دے ٹہیراتے تہ بند چھوڑ دے ہین۔

مکو یتیمی دا احساس کھٹ کیتے واسطے اماں اٹھے پھر سینے نال لاکار کھنا کافی آسا۔ مگر تائے باجی دیاں دُعاواں، چاچیاں دی سرپرستی ہور شفقت، پھو پھیاں ہور ماسیاں دالاد و پیار ہور بالخصوص پہناجی ہوراں دی راکھی تہ کفالت مکو زندگی مخندہ رہتی۔ جد کہ کدے کدے فروی یتیمی دے احساس دا ہک عجیب جیا تُغفل اُندروں اٹھدا ہور اُگی دے لمبے نالوں سارے جُتے کولووساڑ لاکیندا۔

مکو اتنا یاد ہے کہ بیماری ہی دی حالتی بچ ابا ہور یں مکو اپنے گراں دے سرکاری پرائمری اسکول بچ نال کھن کا گئے۔ دُکان اُتوں دو کلو شربنی کھندی۔ اسیں سکول بچ داخل ہوئیاں تہ تڑے بزرگ اُستاد ابے ہوراں اگوں احتراماً اٹھ کھلتے۔ ایہہ ماہر اسکول بچ زندگی دا پہلا دن آسا۔ شربنی کو دُعا کر کا چند کاں بچ تقسیم کیتا گیا ہور میں اسکول بچ داخل ہو گیاں۔ دلچسپا دے اُس پرائمری اسکول بچ ماہرے ابتدائی اُستاد سمندر خان صاحب حبیب اللہ میر صاحب ہور عبدالرشید مغل صاحب آسے۔ اللہ پاک سمندر خان صاحب ہوراں کو کروٹ کروٹ جنت الفردوس نصیب کرے۔ اوہ اُردو ہور انگریزی اتنی خوشخط لکھدے آسے کہ انسان دکھدا ہی رہ گیندا آسا۔ اُنہاں اسکول دے داخلہ رجسٹر تے اپنے ہتھ نال ماہراناں داخل کیتا۔ حبیب اللہ میر صاحب ہور عبدالرشید صاحب تقریباً ہک صدی دے قریب دی عمری بچ اہجان باحیات ہین۔

اللہ پاک انہاں دُواں بزرگاں کو ایمان دی دولت تھیں مالا مال کرے۔ اُن دے مبارک ہتھاں دا صدقہ اسیں اتھا تکر پُچیاں۔ ابا مرحوم ہوراں دی ہک گل ہور مگو کسے خواب و خیال نالوں یاد ہے۔ ماہڑے اسکول دا دُوا سال آسا ماہڑے کہیں سنگیا نوم دے یوٹ لاکا آندے۔ نوم دے یوٹ کرناہ پنج شاید نویں نویں آئے دے آسے۔ اکثر جنک پو لان لاکا اسکول گیندے آسے۔ مگر مگو کپڑے دے فلپٹ یوٹ آسے۔ کلاس پنج بیٹھے واسطے ہر گدرہ کئروں اپنی پھنڈی نال کھڑا آسا۔ میں کئہر گچھ کا ضد کیتی، برٹ رہیاں کہ مگو وی نوم دے یوٹ کئہن کا دیور نہ میں اسکول نہ گیندا۔ دوئے روز اسکول کو چھٹی آسی۔ ابا ہوریں مگو کئہن کا دوئے گراں کنڈیاں لالہ گیان چند وی ہٹی تے گئے۔ بیماری دی وجہ نال ٹر نہ سکدے آسے۔ ہولیاں ہولیاں دمہ کڈھدے سوٹی دے پہنار اتے کنڈیاں پچھے۔ لالہ گیان چند کولوں مگو اُوی نوم دے یوٹ، چارکاپیاں، دو پنسلاں، ہک سیاہی دی دولت ہور ہک ہولڈر کئہن کا مسماں مسماں کئہر پچھے۔ بس شفقت پدري دے ایہہ دو واقعے مگو یاد ہین ہور شاید پدري وراثت بچوں ایہہ دو چار چیزاں ماہڑا آخری حصہ آسا کیا تکہ اُس دے بائی دن بعد اُندی وفات ہوگئی۔ تاریخ یاد البتہ سن 1969ء آسی۔

ماہڑے چاچیاں تہ بڑے پئہراؤ دی شفقت ہور کفالت ماہڑے سنگ رہی۔ میں پنجویں پاس کر کا کرناہ دے واحد تواریخی ہائی اسکول کنڈیاں داخل ہوگیاں۔ ماہڑے تھیں بڑے پئہرا محمد اشرف میر جہاں کوسارے لاڈنال مٹھا آکھدے آسے پہلیاں ہی ہائی اسکول اٹھویں جماعت دے طالب علم آسے۔ اُوہ انہاں جنہاں ٹریاں قہرا دامنہہ آسے۔ اُندی قابلیت، بانگین، سوٹ یوٹ، ذہانت، حاضر جوابی اسکول پنج مشہور ہوگئی دی آسی۔ اوہ والی بال ہور کرکٹ دے کھلاڑی وی آسے۔ اسکول دے ڈرل کمانڈروی آسی۔ کچھ مہینیاں تو بعد بڑے پئہرا غلام سرور میر صاحب مڈل اسکول ٹنگڈار تھیں تبدیل ہوکا کنڈیاں ہائی اسکول پنج آگئے۔ اس کر کا مگو ایہہ توں تہ علاقے داسب توں بڑا اسکول ذراوی اُوپرا ایہہ لگا۔ ویلے دا چھاڑ ٹہند اگیا ہور میں دسویں جماعت پنج پچ گیاں۔ مٹھا پہنہا جی دو سال متواتر دسویں بچوں فیل ہوگیا۔ اُس دے سگی اُس کولوں اگا پے گئے۔ کچھ ایں پی کالج سرینگر پنج داخلہ چاء کہندا۔ حساس ہن دے وجہ نال مٹھے پہنہا جی کو اثر پے

گیا۔ اُسکو مرگی دی بیماری لگ گئی ہو اور اس بیماری سُن اُسکو مکمل ناکارہ کر چھوڑیا۔ چاچیاں ہو رہی ہیں۔ اُسکو علاج نچ وی کوئی کسرنہ چھوڑی۔ سرینگر نچ علاج چلدار ہیا۔ مگر کوئی افاقہ نہ ہو یا ہو اور اُسدی بیماری لمی ہو گئی۔ آکھدے ہوندے ہین کہ پیماں کو چاہلی سالوں تک لیاڑ ہوندی ہے۔ بد نصیبی، بد بختی، بے کسی ہو رہے بے بسی دا ڈواناں لتیاڑ ہے۔

جسراں سَنکے دے ٹانڈیاں یا کاغذاں دی ٹہانڈی اک لگدیاں ہی سہاگہ ہو گیندی ہے۔ اسراں تیبی دی ٹہانڈی نچ میں وی سڑکا سہاگہ ہوندا گیاں۔ اتھا ہی بس نہ ہوئی بلکہ چھٹی دا ہک ہو رہو ولہ آیا جس سہاگے کو وی اڈار کھڑیا 1977ء نچ میں میٹرک دا امتحان دینا شروع کیتا۔ ماہڑے ابجاں دوہی پرچے ہوئے دے آسے کہ امتاں ہوراں کو اچانک شدید تپ ہو گیا۔ دوئے تہیاڑے اُسکو ہسپتال ہوئی ہو رہی امتاں دے پیار ہو رہی شہقت تھیں وی محروم ہو گیاں۔ اوہ دور نا سچھی دا آسا مگر چچھا سمجھ آئی کہ اماں گئی تہ ماہڑے واسطے دُعائی دے سب بُو ہے بند کر گئی۔ رہی سہی دیاں باقی خوشیاں کو موت سونگھ گئی۔ ہک وار فر اکیاں اگا نہیرا ہی نہیرا ہو گیا۔ سارا منکھ ویران نظر این لگا۔ ذہن مفلوج، جسم لاغر ہو عقل تے جندرے چڑھ گئے۔ نتیجہ ایہہ ہو یا کہ میں میٹرک بچوں فیل ہو گیاں۔ دو سال برابر ذہنی تناؤ ہو رکشاش دا شکار رہیاں۔ فر اللہ اللہ کر کا چوتھے چانس تے میں سیکنڈ ڈویژن نچ میٹرک دا امتحان پاس کر گیاں۔

والد مرحوم ہوراں دی وفات توں پہلیاں اپنی بیماری دے دوران ہی سانجھی وراثت کرا لی دی آسی۔ ساری زمی چوہاں پُہراواں نچ بندے گئی۔ اتفاق تہ اتحاق دی کنڈا نچ تھیاں تہ دراڑ پینے شروع ہو گئے۔ مکان ہک ہی رہیا مگر کہیں چُہلے تھیں دو ہو گئے۔ ابا ہوریں ہو رہا تیا رستم میر باجی کہیں چُہلے تے ہو رہا چاچا محمد میر عالم تہ محمد قاسم میر جیہڑے دو ملازم آسے دوئے چلے رہے۔ ابا ہوراں دی موت دے بعد اُسدی ہٹی وی گئی۔ ٹھیکیداری دا دور وی مک گیا۔ ہُن ساریاں ذمہ داریاں پہنا جی ہوراں دے سر آ گیاں۔ تیا جی تہ پہلیاں ہی تھیں تصوف دی دُنیا دے مسافر آسے جس دا حقیقی دُنیا ناں تعلق ہی مک گیندا ہے۔ ٹھیکیدار ہیا۔ مگر منحوسیت ہو رہی بد بختی دے چھاڑ کھنڈرن پے گئے۔ ہک ہو رہو اں رستم جس دا خیال تک نہ آسا گل پے گیا۔

پہناجی ہوراں دی ازدواجی زندگی بچ پھیر پے گئی۔ تلخیاں بدھن پے گیاں۔ نوبت پہنچی کہ اَسدا بسدا رسدا کُہر سازش دا شکار ہو گیا۔ پہناجی ہوریں دُوا بیاہ کیتے واسطے تیار ہو گئے۔ کُہر دی حالت بدتر ہو گئی۔ ساری برادری اڑیکہ لا کُہندا ہور پہناجی ہوراں دی دُوئی شادی قنتے ہور فساد دی شکل اختیار کر گئی۔ خود پہناجی ہوریں اتنے نامن ہو گئے کہ اُنہاں برادری دے چنگے مندے تھیں وی کنارہ کشی کر کُہندی۔ اہجاں اتناں اَبے دی موتو دی کراری سٹ کو برداشت نہ کر سکلیا دا آساں کہ مقدر دے ہتھوڑے تُویاں تُویاں ضرباں لا چھوڑیاں۔ مقدر ہک ہور ٹھیلہ ماریا تہ پہناجی ہوراں دا تبادلہ کُہر تھیں 200 کلومیٹر دُور ٹکی پورہ لولاب ہائی اسکول بچ ہو گیا۔ اُوہ کُہر تھیں پہلیاں ہی تنگ آسے۔ کُہر یلو اختلافات سن اُندا مستقبل اتنا تاریک کر چھوڑیاں دا آسا کہ اوہ سارے بکھیڑے تھیں فرار حاصل کر کا لولاب بچ تہائی دی زندگی گزارن لگے۔ بچ سال مڑکا کُہر نہ آئے ہوراں سیں سب کُجھ ہو کا لا وارث زندگی گزارن پے گیاں

انہاں سالان بچ خاصیاں او بکھتاں دکھیاں۔ بیمار پُہر او دی بیماری وی پیتیری۔ مزدوری وی کیتی۔ اُس دور بچ علاقہ کرناہ دے اندر مزدوری ٹھونڈیاں وی نہ تھہیندی آسی۔ صرف لالہ میلارام دی فرم آسی۔ اوہ فوجی بارکاں دی تعمیر کرال دے آسے ہور اکا ڈکا سرکاری بلڈنگاں دی تعمیر دا کم وی لالہ میلارام دی فرم ہی کردی آسی۔ اُس فرم نال کُجھ تہنیاڑے کم کیتا زمینداری دا ہر کم وی کیتا۔ بڑیاں وی چاٹریاں۔ لکڑیاں ٹھونڈیاں، چوکھر چرالے، نفس دی جنگ وی لڑی ہور اُس دے نال نال اپنی تعلیم جاری رکھ کا اپنے لاڈلے تہ پیارے دو پتر نیاں محمد ایوب میر ہور محمد یوسف میر دے لاڈو پیار ہو تعلیم دا وی خیال رکھیا وراثتی کووی غیر آباد بیہ ہون دتا ہور کسے آگا تھہ وی بیہ پھیلائے۔ ایہہ دور ماہری زندگی دا سب تُوں مشکل ہور آزمائش دا دور آسا۔ گراں دے اکثر بزرگ آکھدے رہندے کہ توہڑا ابا تَسدے کُنبے دی راچھی آسا۔ اُس دی موت تَسدے کُنبے کو بکھیر چھوڑیا۔ کُنبے دی شان و شوکت مٹ گئی ہور مشکلاں او بکھتاں دا ہک پہناڑ توہڑے سر پے گیا۔ انہاں مشکل سالان بچ مہاڑے چاچیاں اُس دی کفالت دا تہنیاں رکھیا ہک بڑا عیال ہور مہانداری دے باوجود کچے نالوں کچا ہور پکے نالوں پکے دیکا اُس دی محرومی کو دُور کیتے دی کوشش

کردے رہتے۔ ہک بڑا صدمہ ایہہ آسا کہ ماہڑے چاچیاں کو خاصے سارے پہنا ترے تے پہنا نچے یتیم ہو گئے دے آسے ہور انہاں ساریاں دی دیکھ رکھ تے کفالت چاچا میر عالم صاحب اپنے ذمہ کھدی دی آسی۔ اوہ جنت بلند ہور صاحب حیثیت ہون دی وجہ نال اس پہناراکو کدے دی اپنے موہنڈیاں تے پہنار نہ سمجھدے آسے بلکہ اپنا فرض اولین سمجھ کا حسب استطاعت نبھا رہتے آسے۔ ماہڑے ہک پھمیرے پُہرا عبدالحق قریشی صاحب بچر آسے۔ انہاں ماہڑے ہور ماہڑے دو پہناتریاں دے تعلیمی سلسے نچ سٹخے ورے آسدی مدد کیتی۔ وقتاً فوقتاً آسدیاں فپساں پُہر دے رہتے ہور اسکول نچ آسدی حاضری دا خیال رکھدے رہتے۔ یعنی کوئی ڈنڈ نہ کوئی واز کتاں پیندی رہی جس آساں کورائے راست تے رکھیا ورنہ اتنے تلکن نچ ترڑنا لازمی آسا۔ زمینداری دے معاملے نچ ماہڑا پُہر ہیاں طواسین میر آساں کوسر پرست رہیا۔ اوہ خود چونکہ ہک زمیندار آسا اس کرکا اُس آسدی زمی دی ہک ہک سہیں سام کارھی ہور مگو وی زمینداری دے طور طریقے دسدا رہیا۔ آسدی جفاکشی نال آساں کو کُہر دے غلے نچ کہنا ٹانیہہ ہو یا۔ ماہڑی ہک چاچی جیہڑی مگو تاثیریری پھمیری وی آسی اُس آساں دوہاں پُہراواں دی مشکل تہیاڑیاں نچ پرورش کیتی۔ زیتون پُھو پھی کو اللہ ستاں جنتاں نچ جاء دیوے اوہ مچ ہمدرد آسی ہور فر اپنا خون وی آسا۔ اوہ کدے وی مٹھے پہنا جی دی ہور ماہڑی پُہکھ یا تکلف برداشت نہ کر سکدی آسی۔ کھاہدے پیتے دے ویلے اُریاں لگ گچھے۔ ٹہوٹکا آساں دوہیاں پُہراواں کو کھانا کھوالے۔ ماہڑا اللہ اُس کو جنت نچ سب تھیں اُچا مقام عطا کرے۔ آمین۔

اس دور نچ جیاں کوئی زمیندار اپنے ہوترا کو ہوتر گتی دیاں دتھاں تے تر وساں کو بند کیتے کو لگا رہندا ہے تانچے ایہہ تر وساں کھل کا بڑے اُڑل نہ بن کچھن اسی طراں میں وی کُہر دی بوسیدہ کشتی دیاں تر وساں تے دتھاں بند کیتے کو لگا رہیاں ہور ایہہ امید رہی کہ انشاء اللہ چنگے دن آہی گیسن۔ بہر حال دنیا دی ہر شے ناپائیدار ہے۔ ویلہ ہک جیا نیہہ رہندا۔ آسدی قسمت داسیالہ وی ہولیاں ہولیاں مگدا گیا۔ بہنا دی داد نہہ طلوع ہون پے گیا۔ سیالے دے موسم نچ وی جس ویلے کھلی کھڑکی بچوں تھپ اندر داخل ہوندی تے بے ساختہ شکر دے الفاظ ماہڑے مہنہ تھیں نکلدے۔

ہُن تہ میں ٹھکر دی تسبیح پڑھن پے گیاں۔ ماہڑے معصوم تہ نازک جے دو پہنا ترے جے ہمیشہ کسے
 چھلواں نالوں چم گیندے مگر ہُن چہرے دی گلاب نالوں کھل اٹھے۔ ماہڑی میٹرک ہوئی تہ کرناہ
 دا واحد ہائی اسکول ہائیر سیکنڈری بن گیا دا آسا۔ ماہڑا چا چیرا پھر احمد شفیع میر صاحب ماہڑے
 ماہڑے کو لوں چچھا پڑھدا آسا مگر آساں میٹرک کھٹھیاں کیتی۔ آساں دوہیاں پھر اوواں PUC ہور
 TDC کنڈی ہائیر سیکنڈری سکول تھیں کیتی ہور آسدی جوڑی مشہور ہوئی۔ ہائیر سیکنڈری تھیں کالج،
 کالج تھیں یونیورسٹی ہور فرحتمہ تعلیم بچ کھٹھی نوکری دے دوران آسیں، مکی دوئے دیاں باہواں دی
 رہیاں ہور سہارہ دی۔ کرناہ بچ لوک آسدی جوڑی دی مثال پیش کردے رہے۔ ایہہ دور
 1980ء آسی دی دھائی دا پہلا پہلا دور آسا۔ انہاں تہیاڑیاں پہاڑی زبان وادب دی تحریک جنگل
 دی آگی نالوں پھیلائی جل رہی آسی۔ پہاڑی کلچرل اینڈ ویلفیئر فورم دے بانی چیرمین جناب
 ایڈوکیٹ محمد نور اللہ قریشی ہور بانی جنرل سیکریٹری جناب عبدالحمید خان جتھسا ساری ریاست بچ
 تحریک دے شعلیاں کو ہوا دے رہے آسے اُتھا علاقہ کرناہ اُندا آبائی وطن آسا۔ انہاں کرناہ بچ
 مختلف قسم دیاں تنظیمیں تشکیل دیکا لوکاں کو ڈونگی نیندر تھیں جگالیا۔ کرناہ دے تمام مزدوراں کو
 کھٹھا کرکا اُندی مزدور یونین تشکیل دتی۔ زمیندار یونین بنائی۔ پہلی وار ملازمین دی لوئے پیڈ یونین
 تیار کیتی کرناہ دے کسبیاں دی یونین بنائی ہائی سیکنڈری دے تمام طالب علم ڈاک بنگلہ ٹیگڈ ارنج
 جمع کرکا کرناہ سٹوڈنٹ فیڈریشن بنائی۔ دوئے روز آسی ڈاک بنگلہ بچ کرناہ دے بے روزگار
 نوجواناں کو کھٹھا کرکا Un employment union تشکیل ہور ناچیز کو سٹوڈنٹ فیڈریشن کرناہ
 دا پریڈنٹ تہ بے روزگار یونین دا جنرل سیکریٹری مقرر کیتا۔ حاضر جواب، ذہین، پھر تیلے ہور
 شعلہ بیان مقرر ہون دے نال نال اُس ویلے دے کرناہ دے پہلے ایم ایس سی تہ ایل ایل بی
 آسے۔ اُندی فہم فرماست دا کوئی جواب ہی نہ آسا۔ اوہ زبردست Convencing
 power دے مالک آسے۔ آسیں اہجاں کھلدے پھل آسیاں مگر اُندی بے باک، دلیرانہ تہ
 دیانت دارانہ قیادت سُن اُسدے سُن دے رُوح بچ انقلاب برپا کر چھوڑیا۔ زندگی بچ پہلی ہور
 آخری وار انہاں نال تھانہ کرناہ بچ کوئی دو کھٹھے دی گرفتاری وی دتی۔

1982ء بیچ اَسدی جوڑی بارہمولہ کالج بیچ تعلیم واسطے داخل ہوگی۔ اَساں دوہیاں پہراواں بارہمولہ کالج تھیں گریجویشن کیتی۔ 1984ء دے سال کشمیر یونیورسٹی بیچ ماہڑا داخلہ ایم اے۔ اکنامکس ہور محمد شفیع صاحب دا ایل ایل بی واسطے ہو گیا۔ ماہڑا داخلہ اُردو ہور ایل ایل بی واسطے وی ہو یا مگر پروفیسر عبدالواحد قریشی صاحب۔ ہور راں مگو اکنامکس بیچ ایم اے کیتے دا مشورہ دتا۔ پروفیسر صاحب کشمیر یونیورسٹی ہی بیچ اکنامکس دے پروفیسر آسے۔ اوہ اَسدے علاقے دی پہچان ہور فخر کرناہ ہون دے نال نال ماہڑے رشتہ دار وی آسے اس کرکامیں اُنہاں اگا سر نہ چاسکیا ہور اُن دے ہی حکم دی تعمیل کیتی۔ 1986ء مئی بیچ ماہڑا ایم اے فائنل داریز لٹ نکلیا ہور میں سینڈ ڈویژن بیچ ایم اے پاس ہو گیاں۔ میں اپنے علاقے دا دسواں ہور اپنے گراں دا ڈوڈا پوسٹ گریجویٹ ہو گیاں۔ کالج ہور یونیورسٹی دے چارہ بیچ سال ماہڑے مسہرے پہرا خواجہ عبدالقیوم صاحب جیہڑے پولیس انسپکٹر آسے ہور بعد بیچ ایس پی ریٹائر ہوئے ہور راں ماہڑی ہر لحاظ نال معاونت کیتی۔ اوہ جتھا جتھا ایس ایچ اُور ہے مگو نالوں نال رکھدے ہور ٹھیر سارا پیار دیندے رہے۔ بارہمولہ دا ڈور ماہڑی زندگی دا سنہری تہ سوہناں ڈور آسا۔ اُس دور بیچ ہی میں ذرا سُرعیت سمہنالی۔ احساس کمتری دے دوہنگے سر بچوں نکل کا کنڈے لگاں۔ اُڈی، بارہمولہ ہور سو پور دے مچ سارے سنگیاں نال دوستی دارشتہ قائم ہو گیا۔ بالخصوص اُس دور دے ماہڑے جگہری دوست رفیق احمد واہزہ صاحب ہور ڈاکٹر فاروق احمد ندر و صاحب ماہڑی اُچی اُڑان بیچ ماہڑے معاون تہ مددگار ثابت ہوئے۔ اُن دیاں کہہراں تھیں مگو پیار ملیا۔ اُن دے والدیناں دے خلوص، محبت ہور اپنائیت کو میں کدے نہ پھیل سکدا۔ اُسی دور بیچ پہنا جی ہور یں وی لولاہ تھیں تبدیل ہوکا واپس کہہرا آ رہے۔ ہُن کہہرا دی ٹرین وی ہک وار فر ہولیاں ہولیاں زنگ آلودہ پٹھڑی تے چل پئی۔ پہنا جی ہور راں وی نویں طراں ماہڑی ہور چندکاں دی تعلیم دی طرف توجہ دینی شروع کیتی۔ کہہرا مند اچنگا نظام چل پیا۔ مگو آپا کولوں زیادہ خوشی اس گل دی ہوئی کہ ماہڑے پہا تریاں دی تعلیم جاری ہوگی ہور کجھ سالاں بعد اوہ وی اپنی منزل تے کجھ پونچے۔

یونیورسٹی دے دورِ بچ ریاست دے مختلف علاقیاں دے گدرے نال رہے ہور ہک نویس سنگت دے بُوہے کھل گئے۔ پونچھ، راجوری، آہنت ناگ، شوپیاں، پلوامہ، بڈگام، سرینگر ہور بیجاڑ دے اعلیٰ ذہن، اُچے خاندان ہور اُنہاں اُچیاں خانداناں دے سوہنے اخلاق دے مالک گدرے دوست بنے۔ میں ہک بچے جے کنویں دی ڈڈانا لولوں ٹراکدا آساں۔ مگر کشمیر یونیورسٹی سن ماہڑی دُنیا وسیع کر چھوڑی۔ ذہن دے گرد آلودہ پردے ہک ہک کرکا اُٹھدے گئے ہور مگو دُنیا تہ زندگی کو قریب تھیں دکھے ہور سبھے دا پہلی وار موقع ملیا۔ ہوٹل لائف دا پُہر پُو ر لطف چایا۔ کیا ناکہ کشمیر یونیورسٹی دا ہوٹل ہک اچھے گلشن نالوں آسا جس بچ رنگارنگ پُھلاں دی خوشبودی مہک کھنڈری رہندی آسی ہور اُوہ پھل ساری ریاست دا نقشہ پیش کردے آسے۔ یونیورسٹی دی سہانی رت مگو راس آئی ہور نروئی جانی بچ وی جذبہ تہ ولولہ جیاء پیدا ہو یا کہ اچانک ماہڑا بیمار پُہرا مٹھا پُہنا جی، جیہڑا امرگی دا مریض آسا اُوہ دُنیا چھوڑ گیا۔ موتو دی ہک ہور کراری سٹ لگی ہور ہک وار فرماضی دے دکھ تازہ ہو گئے ہور بے ساختہ مُنہ تھیں نکلیا کہ:

ماء پے مردے کمر ٹروندی پُہنیں مرے دل جانی

چوداں طبقاں نہیرا پُہردا جس دن مردا پُہنائی

کرناہ بچ پہلی واری بجلی دے مٹی پر وجیکٹ دی تعمیر شروع ہوئی تہ پر وجیکٹ دے ورک دا ٹھیکہ جموں دی ٹی۔ آر۔ فرم کو آ گیا۔ اُس فرم کو کم شروع کرا لے واسطے ہور باقی لوازمات پورا کیجے واسطے کرناہ دے ہک آدمی دی ضرورت آسی جیہڑا بحیثیت لیزان آفیسر فرم کو کامیاب کرسکدا آسا۔ اُس وقت دے کرناہ دے۔ ایم۔ ایل۔ سی مرحوم عبدالرحمن بڈھانہ صاحب سُن مگو اُس تک راج گپتا فرم نال Laizan officer پہنچ چھوڑیا۔ بڈھانہ صاحب، کرناہ دے ہک، مدبر، باصلاحیت، مہمان نواز ہور چھانٹے دے گجر لیڈر آسے۔ اُنہاں کرناہ بچ نیشنل کانفرنس دا ہیں راہدا۔ اس بکھائی دی آبیاری کمیٹی ہور اسی دی دھائی بچ سارے کرناہ کو نیشنل کانفرنس دے رنگ نال رنگ چھوڑیا۔ بڈھانہ صاحب پُہنا جی ہوراں دے ہم جماعت ہور دوست آسے اس کرکا مگو اُندی طرفوں مچ پیار ملیا۔ عزت ملی جس دی وجہ نال سیاسی طور ماہڑی زندگی بچ ہک نویں تبدیلی آئی۔

سیاسی لوکاں نال تعارف ہو گیا ہو رر ساسی لیول دے سیاستدان ماہری نظر یوگزرن پے گئے۔ 1987ء دا سال پُنتا فرم نال دیکا 1988ء اپریل پنج میں محکمہ تعلیم پنج بحیثیت اُستاد تعینات ہو گیاں۔ ہُن ماہری زندگی دی لاری ہک نویں شرکاتے چل پئی۔ وقت ہک اجاموتی ہے جیہڑا کدے ڈوہنگے سمندر پنج چہڑھ گچھے تہ مُڑکانیہ تھہئیندا۔ زندگی دی قومی شاہراہ تے ٹردیاں فردیاں انسان دے پیراگا چکھا ہوندے رہندے ہین ہو راندی حیثیت پل بھر پنج بدلدی رہندی ہے۔ بس اسی کو زندگی آکھدے ہین۔

مئی 1989ء پنج میں شادی دے پنجرے پنج اڑہنگے گیاں۔ کھوڑا جدوں خالی کند ہوندا ہے اوہ اگوں پکھوں دولتی ماردا ہے۔ مگر جدوں اس تے پناہ دی چھٹ چڑھدی ہے تہ اوہ مسان اپنیاں جنکاں بچا سکدا ہے۔ بیاہ توں بعد انسان دی مثال کرکٹ والے اُس بلے باز جی ہوندا ہے جس کو چوواں پلوی دکھ سُن کا اپنی وکٹ وی بچینی ہوندا ہے، رن آوٹ تھیں وی بچناں ہوندا ہے۔ کچ وی نیہہ دینی ہوندا، LPW تھیں وی بچناں ہوندا ہے ہو ررن کرکا سکور وی کرنا ہوندا ہے۔ فیلڈنگ وی خاصی ٹائٹ ہے۔ بالروی مچ قسم دے ہین ہو ریں وی ہولیاں ہولیاں زندگی دے رن بدھیندا نجل رہیا ہاں۔ ماہری شادی اپنے چاچا محمد قاسم میر دی تہیو ساجدہ نال ہوئی۔ اسدے کنبے پنج اپنی برادری ہی پنج شادی دارواج آسا۔ اس رسم کو تروڑے واسطے میں پھڑک پھڑک مچ کیتی۔ تہ پیروی مارے مگر خاندانی رسم و رواج دی غلیبہ دے تاکے گیٹے مکو وی تک ہی چھوڑیا ہو رکھے متھے دے لیکھ، ماہرا نکاح آخر ساجدہ ہی نال ہو گیا۔ ساجدہ اُس ویلے اسدے خاندان پنج پڑھی لکھی دی میٹرک پاس گدری آسی۔ اسدے بطن تھیں مکو اللہ پاک اولادِ نرینہ داتخہ عطا کیتا۔ ہک گلابی پھل جی با عصمت تھی ہو ر ترے لعلوں جے۔ بچے جہدی خوشبو نال ماہرا سارا انگن معطر ہو گیا۔ ماہری زندگی پنج سکون ہو ر خوشیاں دی بہار آگئی۔ شاید اسدی ذات گرامی دانشگر کرنا پھل گیاں یا اپنی ذات تے کوئی تکبر کر گیاں کہ مقدر دا ہک ٹھیہلمہ ہو ر لگاتہ 2005ء دے قیامت خیز پہنکم پنج ماہرا بڑا جواں سال بچہ وفات پا گیا۔ اُس دی موتو نال ماہری جوانی دی پیونگ لارے بچوں تروٹ گئی۔ میں گم سُم ہو گیاں۔۔ دکھ دکھدیاں بال چٹے ہو گئے ہو ر

بے وقت بڑھا پا کندھاڑے چڑھ گیا۔ جندکاں دی ماء ایہہ صدمہ برداشت نہ کر سکی ہور اکھیاں دی لوئی تھیں تہ کنناں دی سماعت تھیں محروم ہو گئی۔ اسدی دوئیاں اکھیاں کو آپریشن نال پینائی تہ واپس آئی مگر ہمیں کتاں تھیں مکمل ڈوری ہو گئی۔ بہر حال رب ذوالجلال داکھ لکھ شکر کہ دو گدرے ہور ہک گدري اُساں دوواں داروحانی سکون ہین۔ سارے اپنی تعلیم بیچ مصرف ہین ہور زندگی پر سکون گزر رہی ہے۔ ماہری زادوجی زندگی وی پُر وقار ہور پُر سکون ہے میں اُسکولفظاں بیچ بیان نہ کر سکدا۔ جندکاں دی موجودگی نال پُرانے سارے دُکھ پُہل گئے دے ہین ہور زندگی دی تہر و تہرس لگی دی ہے۔

زندگی دی سُوہنے بتری سال محکمہ تعلیم بیچ سروس کرکا میں بحیثیت سینئر لیکچرر ”اکنا کس“ نوکری تھیں سبکدوش ہوئیاں۔ اس عرصے بیچ وی زندگی دیاں کھٹیاں مٹھیاں یاداں دی ہک پنڈوکی زندگی دی پشلا نڈا بیچ پلہیٹ کہندی۔ میں تسلی بخش ہاں کہ علاقے دے باغ بیچ جیہڑے بُوٹے ماہڑے ہتھوں لگے۔ میں خون جگر نال اُندی آبیاری کیتی۔ جُتھے دا پر سہنے نچوڑیا ہور اُس پر سہیا نال وی اُنہاں کو سکدار ہیاں۔ غرض اوہ بُوٹے پھل دے رہے ہین ہور علاقہ اندے پھل دی چاشنی تھیں فائدہ تہ لذت حاصل کر رہیا ہے۔ ماہڑے خیالات مُنڈو ہی انقلابی جے ہوندے آسے۔ کجھ نویں تھیں اُوں کرن دی بیقراری ہمیشہ رہندی آسی۔ دو سال دی سروس تُوں بعد میں کرناہ ٹیچرس ایسوسی ایشن دا جنرل سیکریٹری منتخب ہو گیاں۔ کرناہ ٹیچرس ایسوسی ایشن دے صدر جناب کفیل الرحمن آسے۔ کفیل صاحب ہک قابل، دیانت دار ہور شریف النفس قسم دے بہترین اُستاد ہونے دے نال نال عالم دین، خطیب جامع، شعلہ بیان مقرر ہور ہک باغی تہ انقلابی ذہن دے مالک رہے۔ اُندی قیادت بیچ زندگی کو ہک اُوں رُخ ملیا۔

ذہنی کتاب دے ورق برتن ہوئے ہور نویں انقلاب تہ بغاوت اُن جنم کہندے۔ بوائز ہائی اسکول ٹینکڈار چونکہ علاقے د امرکزی سکول آسا ہور تحصیل ہیڈ کوارٹر دی کچھ مُنڈ آسا۔ اس کرکا سارے کرناہ بیچ اس سکول کو ہک خصوصی حیثیت حاصل آسی۔ صرف علاقے دے نہ بلکہ سارے ضلع دے چھانٹے دے قابل تہ ہر فن مولا اُستاد اس اسکول بیچ آسے۔ میں عمر یوزکا ضرور آساں

مگر ماہری ڈگری ہور انقلابی ذہن کو دکھ کا تمام اُستاداں مئکو ایسویشن دا جزل سیکریٹری منتخب کیتا۔ جیہڑا ماہڑے جئے نکلے آدمیاں واسطے مچ بڑا اعزاز آسا۔ اس دور نچ علاقے دے عظیم فنکار بلکہ پہاڑی زبان دے عظیم فنکار فنکار، گایکار، موسیقار ہور اداکار مرحوم عالم قریشی ہور عبدالرشید قریشی ہوراں نال کم کرنے ہور اٹھے بیٹھے دا موقع ملیا۔ علاقہ کرناہ دے پہلے حافظ قرآن ہور لحن داودی دا نمونہ قاری فری الدین ہوران دی سنگت نصیب ہوئی۔ دینی ہور دنیاوی تعلیم دے جاری چشمے ہور دے عالم جناب ولایت حسین صاحب ہور مرحوم تہ خواجہ منظور صاحب ہوراں دی شفقت دا ہتھ سراتے رہیا۔ ضلع کپواڑہ دے اُس ویلے دے تواریخی ہور صرف اڈل دے اُستاد عبدالصمد بٹ عبدالقیوم ممنون، غلام محمد بٹ، سید انور شاہ ہور سید غلام محمد شاہ جئے اُستاداں نال چار سال کم کیتا۔

علاقے ہور ضلع دے نامور چچی اُستاداں دا بیہ ٹولہ اپنے فرض منصبی دی تکمیل نچ لگا دا آسا کہ اچانک حکومت وقت سن جموں و کشمیر دے گوجر قبیلے کوشیڈ ولٹ ٹرا ب دے زمرے نچ شامل کر چھوڑیا۔ ریاست جموں و کشمیر دی حکومت جنہاں چوہاں قبیلیاں کوشیڈ ولٹ ٹرا ب واسطے Recommend کیتا دا آسا۔ انہاں بچوں سرفہرست پہاڑی قبیلہ آسا۔ جد کہ پہاڑی قبیلے کو چچھاں ٹھہریل کا پہلیاں لداخیاں ہور گریزیاں کوشیڈ ولٹ دا درجہ دتا فر گوجر قبیلے کو وی اس زمرے نچ آندا گیا۔ اس اعلان سن سنجیدہ ہور پڑھے لکھے پہاڑی لوکاں دے دل دماغ دے پُزے کھڑ کا چھوڑے۔ آساں کو اپنی غیرت ہور خوداری دا جنازہ قبرستان دی طرف جلد نظر این لگا۔ پہاڑی قوم ہور نویں نسلاں دے مستقبل دا دینہہ کالے چہڑھا چچھا ڈڈا نظر این لگا۔ حکومت دے اس جبری فیصلے کو کہنکا بواڑ ہائی اسکول ٹنڈا اردے سٹاف نچ پاپل مچ گئی۔ اس فیصلے دے مختلف پہلو تے گل بات شروع ہو گئی۔ میٹنگاں شروع ہو گیاں۔ 1992ء دا سال ساری پہاڑی قوم واسطے مایوسی ہور محرومی دا سال ثابت ہو یا۔ اسکول دے سٹاف نچ جتھا اعلیٰ پائے دے بزرگ، مفکر، ادیب ہور دانشور اُستاد اسے اُتھا آساں دس باراں نوجواناں دا اہجا جذباتی ٹولہ وی شامل آسا جیہڑے نویں نویں کالجاں ہور یونیورسٹیاں تھیں انقلابی تہ باغ ذہن کہن کا آئے دے

آسیاں۔ ہائیر سیکنڈری اسکول کرناہ دے لیکچرار حضرات مثلاً قاضی عبدالحمید قریشی، ڈاکٹر جہانگیر دانش، محمد اکرم حازق، طالب حسین بابا تہ دوئے اُستاد وی نال میل گئے۔ ہک خاموش انقلاب شروع ہو گیا۔ بڑیاں بڑیاں میٹنگاں ہویاں علاقے دے صفِ اوّل دے بزرگ، افسر، تاجر، ملازم، ٹھیکیدار، نوجوان ہور ہر مکتبہ فکر دے لوک پھکیاں نال اس تحریک دا حصہ بن دے گئے۔ قاضی عبدالحمید صاحب ہور کفیل الرحمن صاحب دی قیادت نچ ہک ایکشن کمیٹی برائے حصول شیڈولڈ کلاسز تشکیل ہوئی۔ اُس کمیٹی دا جنرل سیکریٹری وی مگو مقرر کیتا گیا۔ اس کمیٹی دی زیر نگرانی تحریک قدم بقدم اگاڑ دی گئی۔ علاقے نچ جلسے جلوس شروع ہو گئے۔ نعریاں نال کرناہ دے پہاڑی ہور وادی دی ساری فضاء گونج گئی۔ بچہ بچہ شڑکاں تے نکل گیا۔ لوک مسئے دی روح کو سمجھ تہ پرکھ گئے۔ کفیل الرحمن صاحب دی شعلہ بیانی سن سیاسی لوکاں دی ڈونگی نیندر جگال کا سیاسی ایواناں نچ پاپل مچا چھوڑی۔ ریاست نچ گورنر راج چل رہیا آسا جد کہ مرکزی حکومت سن دو وار کشمیر انچارج منسٹر آنجہانی راجیش پائلٹ کو کرناہ جولیا۔ مچ بڑے جلسے ہوئے۔ پائلٹ صاحب اُس دے حقوق دی پاسداری دا وعدہ کیتا۔ کرناہ تھیں دو وفد دلی گئے۔ سوشل ویلفیئر منسٹری کو فائل دتی لیکن لیت وعل دی پالیسی چلدی رہی۔ مسئے کو ڈاما ڈول ہوندیاں دکھ کا کرناہ دے بزار، اسکول ہور دفتر بند کیتے گئے۔ تہر ہنے شروع ہو گئے۔ دو ہفتیاں بعد دلی تھیں آل پارٹیز سولاں ممبر پارلیمنٹ دا ہک وفد کرناہ پچھا۔ جلسہ ہو یا۔ تقریراں ہوئیاں ہور اُندے ہتھاں نچ سپانسامے دتے گئے۔ اُس وفد وی یقین دہانی دیندیاں ایہہ آکھیا کہ اس کم واسطے تئساں کو دلی گینا آسا مگر راج دلی تئساں کول آئی دی ہے۔ اس ایکشن کمیٹی دی مانگ تے 1998ء نچ ہندوستان دے وزیر اعظم آنجہانی اٹل بہاری واجپائی کرناہ آئے۔ اُنہاں وی اسدرا حق جلد از جلد دتے دا وعدہ کیتا۔

مکو اس ساری تحریک دا روح رواں آکھیا گیا کیانکہ میں ساری رات کاربن رکھ کا چھٹیاں لکھدا آساں۔ دوئے دن ٹنگڈار دے چوک نچ کھل کا مختلف گراں دے لوکاں ہتھ چھٹیاں تقسیم کردا آساں۔ فردوئے دن کسے میٹنگ جلسے یا جلوس دا انعقاد ہوندا آسا۔ موبائل دا

سلسلہ اہجاں نہ آسا۔ میننگ یا جلسے پنج سٹیج سیکریٹری دے فرائض وی میں ہی انجام دیندا آساں۔ سارے علاقہ کرناہ پنج اُس دور پنج صرف ہک ٹائپنگ مشین ایس ڈی ایم کرناہ دے آفیس پنج ہوندی آسی مگر اوہ سرکاری مشین آسی استعمال نہ کرسکد دے آسیاں۔ رسل ورسائل دے ذریعے نہ ہون دے برار آسے اس کیلئے ہر گراں دے زعماء تک چٹھیاں جُول کا اُنہاں کو پروگرام دی اطلاع دینا ہک حل طلب مسلہ ہوندا آسا۔ ٹنکڈار ہیڈ کوارٹر ہُن دی وجہ نال کجھ لوک تحصیل پنج، کجھ عدالت پنج، کجھ ہسپتال پنج ہو رکجھ تھانے یا کسے ہو سرکاری دفتر پنج آئے دے ہوندے ہوور میں چوک پنج اُنہاں کو اڈیکدیاں اڈیکدیاں ہٹ گیندا۔ فرچٹھیاں گراں گراں گیندیاں ہوور لوک پروگرام کو کامیاب کیلئے واسطے وقت مقررہ تے آجلد ہے۔ بہر حال پہاڑی قوم کو شڈ ولڈ ٹرائب اہجاں تکر میہ تھہنیا مگر آساں اس مسئلے دامنڈھ بن کا اسکو کرناہ تھیں اُوڑی، پونچھ، راجوری ہوور کشمیر ہوور کشمیر دے باقی پہاڑی خطیاں تکر ہک تحریک دی شکل پنج پیش کیتا۔ اُس تحریک دیاں سیڑیاں ہُن پہاڑی چوٹی توڑیں گجھ رہتی دیاں ہن مگر مگو اس گل دی خوشی ہے کہ اسدی پہلی پوڑی آسدے ہتھوں بنی دی ہے ہوور آسدے پلنتھ دا گارا آسدے لہو ہوور پرسیدیا نال تیار کیتا گیا دا ہے۔ ہک گل دا ہوور شدت نال احساس ہے کہ اُس تحریک دے مہا بے آساں اپنے ہک دوست ہوور ہک اُستاد کو اسمبلی تک کھڑ پچا یا جیہڑا اٹھاراں سال اس علاقے دی بے مثال نمائندگی کردار ہیا۔

شاید مگو ایہہ اپنی کچھلی کار کردگی ہی داصلہ ملیا کہ کفیل صاحب دے ایم ایل اے منتخب ہوئے توں بعد میں ٹیچرس فورم ہوور ایمپلائز جوائنٹ ایکشن کمیٹی EJAC کرناہ دا بلا مقابلہ پندراں سال پریذیڈنٹ رہیاں۔ کرناہ دے ملازمین پنج ماہڑے کولوں کئی گناہ قابل لوک آسے مگر فروی اُنہاں قیادت دی لنگھی ماہڑے سراتے پندراں سال رکھی ایہہ ماہڑے واسطے جُ بڑا اعزاز آسا۔ کسے وی ٹریڈ یونین دا مقصد افسر شاہی ہوور کلرک شاہی دے خلاف جنگ ہوندی ہے۔ اپنے مُنہہ میاں مٹھوں ہونا چنگا میہ لگدا لیکن کرناہ دے ملازم اس گلا دا ثبوت پیش کرسکدے ہن کہ آساں اس علاقے بچوں افسر شاہی ہوور کلرک شاہی دا خاتمہ کرکا ہی چھوڑیا ہوور ملازمین دے حقوق

واسطے سیکریٹریٹ ہو راسمبلی تک جدوجہد کیتی۔ اُس دور بچ مگو ریاست دے عظیم ٹریڈ یونین لیڈر آنجمنی سمت پرکاش جی دی فہم و فراست، قابلیت، حاضری جو ابی ہو سرپرستی بچ کم کیتے داموقع ملیا۔ عبدالغفور ڈراہور سائیں داس جے انقلابی ٹریڈ یونین لیڈراں دی صحبت حاصل ہوئی۔ عبدالقیوم وانی جے مدبر، مفکر تہ دانشور یونین لیڈر دے بچ نیڑے رہے داموقع ملیا۔ ہر افسردا احترام کیتا جد کہ کسے افسردی تانا شاہی بیہ منی۔ ساری سروس وی تہاڑے نال کیتی ہر لیسے ماہڑے داتعداری رتہ مددگار رہیاں ہمیشہ اپنے ہتھ خیر واسطے وقف رکھے ہو رتھیں انہاں کو دور رکھیا۔ اپنی روزی کو ہمیشہ حلال کیتے دی کوشش بچ رہیاں۔ اج ریٹائرمنٹ توں بعد اس گل دی خوشی ہے کہ جس جگہ گیسوں لوک عزت دیدے ہین۔ سماج دی ہر گٹھا بچ شاگردانظر ایندے ہین۔ میں جس دن ریٹائر ہوئیاں مگو ہک لکھ باراں ہزار دے نقدی ہار لوکاں ہو رخاص کر ماہڑے شاگرداں باہے۔ ایہہ ماہڑے شاگرداں ہو رستکیاں داماہڑے واسطے ساری زندگی نہ پھلے والاتھہ ہے۔ اللہ سبحان کو جزائے خیر عطا کرے۔

ماہڑا ادبی سفر :

زیر نظر مقالے دا ایہہ حصہ مختصر وی ہے ہو رسد ہا سادھا وی۔ ٹہک کا آئینیاں ہو ر گہناڑ کا کھیناں دے مصداق ماہڑے ٹہک کا آندے کھڑے واسطے گجھ ہے ہی بیہہ بلکہ سارا گجھ اگڑیا داہی ہے۔ کیا تہہ اکیڈمی دے پہاڑی شعبے ماہڑے اس سفر بچ مگو انگل پکڑ کا ٹوریا ہو ر جس جانی تہہ جس ویلے مگو سستی یا کابلی آئی، نیندر تہ غنودگی دا غلبہ ہو یا تہہ ماہڑے انہاں ہمدرداں مگو چہون کا جگالیا تہہ سفر دی پکڑ ٹڈی ہو ڈنگے تریڈے رستیاں تے موڑ چھوڑیا۔ ہُن رنگ کہٹ ہی کم کردے ہین مگر انہاں ہمدرداں دے تعاون نال سفر جاری ہے۔

ماہڑا بچپن جسراں میں پہلیاں عرض کیتی ہے کہ تیبی، دکھاں ہو ر قضاں ہی بچ گزریا۔ انہاں ویلیاں آسدے علاقے دے رسم و رواج دے مطابق لوک بھیں دوئے دے دکھ سکھ بچ شریک ہوکا ہر گل کو سانبھی کردے آسے۔ محلے، گراں یا برادری بچ کوئی موت ہو جلدی تہہ کئی کئی تہہیاڑے لوک اُس کُتے دے کُہر بٹلے ہوکا تہہیاڑی راتیں سیف الملوک تہہ گلزار یوسف پڑھدے

رہندے۔ کئی ہفتیاں تکرابھی سماں رہندا۔ میں ہوش سمہنایاں تہ اپنے آساں پاساں قضئے تہ پریشانیوں دی ندی داشونکار ہی سُنیاں۔ اس کرکا اوہ دل دی تھوکھ دور کیتے واسطے اکثر سیف الملوک دے وازگیندار ہندا آساں۔ نکلے نال، ہوتر اں تہ بیلیاں بچ کھلا بہہ کا سیف الملوک ہور گلزار یوسف دے وازبول کا ذرا ہک پھڑاس کڈھ کھنڈا آساں۔ لہذا گراں دے اندر کسے وی موت توں بعد مگو ارا تیں سیف الملوک یا گلزار یوسف پڑھے واسطے بلایا گیندا آسا۔ جس دی وجہ نال سیف الملوک دا خاصا حصہ مگو زبانی یاد ہو گیا۔ سی حرنی ہدایت اللہ، سی حرنی بردا، سی حرنی فقر الدین سرگی فقر الدین ہور سی حرنی سلطان باہو مگو زبانی یاد ہو گیا۔ اسدے علاوہ مولوی غلام رسول دی پکی روٹی بچ اسلامی فقہ دے ستالی سوال و جواب منظوم انداز بچ درج ہین، نورنامہ جیڑی ہک طویل نعتیہ نظم ہے ہور بابا بٹے شاہ دی شاعری دا اُس دا میں عاشق ہو گیاں۔ ایہہ تمام کتاباں پنجابی بچ ہوندیاں آساں مگر اندر رسم الخط اُردو آسا۔ پہاڑی لوکاں کو اندے الفاظ اپنی یکجہی زبان نالوں ہی لگدے آسے ہور اپنی مادری زبان نالوں سمجھ ایندے آسے۔ ایہہ کتاباں تقریباً ہر پہاڑی علاقے بچ رائج آساں۔ مسیتاں تہ مدرسیاں ہور مکتباں بچ پڑھالیاں وی جلدیاں آساں۔ انہاں کتاباں کو ہر کمر دا علمی خزانہ وی سمجھیا جلد آسا۔ پہاڑی لوک انہاں کو حفظ کرنا باعث سعادت سمجھدے آسے۔ ایہہ ماہڑے حافظے بچ ماہڑے ادبی سفر دی پہلی پوڑی آسی، شروعات پنجابی تہ پہاڑی دی شاعری تھیں ہوئی۔ مگو شعر و شاعری تخیل ہور اُسدی ڈوہنگائی سمجھ این لگی ہور میں شعر و شاعری دے مقصد کو سمجھیا۔

میں نویں جماعت دا طالب آساں کہ بارہمولہ دے رہن والے ہک اچے پائے دے اُردو ہور کشمیری دے ادیب جناب منظور ہاشمی صاحب تبدیل ہوکا کرناہ ہائی اسکول بچ سکیٹڈ ماسٹر آگئے۔ ہیڈ ماسٹر توں بعد دوئے سینٹر ماسٹر کو اُس دور بچ سیکنڈر ماسٹر آکھے گیندا آسا۔ ہاشمی صاحب علم تہ ادب دی ہک جیندی جاگدی صورت آسے۔ انہاں اسکول بچ جتھا ادبی پروگراماں دی شروعات کیتی اُتھا دو سال اُنہاں آساں کونوویں تہ دسویں دُردو پڑھالیا ہور سکھالیا۔ مگو پہلی وار اُردو نثری اصناف ہور اصناف سخن دا تعارف ہو یا۔ مضمون، افسانہ، سوانح حیات کیہ تہ ہوندے

ہین پہلی ملاقات ہوئی۔ غزل، مرثیہ، رباعی یا باقی اصناف سخن نال واسطہ پیا۔ اُردو دے شعر سمجھ
 این لگے۔ غالب، اقبال، مومن، میرتہ ہور کئی بڑے شاعران دے تخیل کو سمجھے دی کوشش پہلی وار
 کیستی۔ ہاشمی صاحب ہوراں دے پڑھالنے دا طریقہ تہ انداز اہجائز آسا کہ اوہ لفظ لفظ آسدا دے
 رُکھے زہناں پنج کٹ کٹ کے پُہر چھوڑ دے آسے۔ گل بات اتنی حلیم، ادبی، سنجیدہ ہور مٹھی
 ہوندی کہ دل کردا سندا ہی رُہواں۔ اُندے لفظاں دی لذت تہ چاشنی انسانی دل و دماغ کسے
 مٹھی شربت نالوں ٹھنڈا بآئ گیندی۔ بس ہک اہجما حول کسے خوشبو نالوں کھنڈرن پے گیا۔ پہلی
 وار اسکول دے اندر نکلے نکلے مشاعرے ہون لگے جہاں پنج اُستاد تہ گدرے حصہ کُہندے۔
 مضمون نگاری دے مقابلے ہوئے۔ اُردو اعلیٰ دے مقابلے وی ہوئے مگر اوہ انہاں تہنیا ٹریاں
 اسدی سمجھ تھیں باہر آسا۔ انہاں ساریاں ادبی پروگراماں پنج اول، دوم تہ سوم آئے والے طالب علماں کو
 ہاشمی صاحب اپنے چنتے تھیں پیسے خرچ کرکا کوئی نہ کوئی بکلی بڑی انعام دیندے۔ میں تقریباً ساریاں
 پروگراماں پنج حصہ کُہندا آساں۔ ہک واری پہلی پوزیشن ہور ہک وار دوئی پوزیشن حاصل کرکا انعام وی
 کُہندی۔ ادبی سفر دی منزل دی طرف ایہہ ماہرا ڈوا قدم آسا جس وجہ نال مگو پہاڑی ہور پنجابی تھیں
 ہٹ کا اُردو زبان نال رشتہ قائم ہو یا ہور ادب دی مٹھاس وی چکھی۔

ہائیر سیکنڈری دی تعلیم دے دوران محترم ہاشمی صاحب تبدیل ہو گئے۔ یارویں ہوراں
 بارویں پنج اُردو ماہرا سبجیکٹ رہیا مگر ادبی سرگرمیاں دی دنیا پنج خاموشی رہی۔ بارہمولہ کالج ادبی
 ادبی سفر آب و ہوا سُن ماہرے سٹے دے ادبی مزاج کونویں طراں جگال چھوڑیا۔ کالج تعینات
 اُردو دی پروفیسر محترمہ دلشادہ ملکہ ادبی ذوق و شوق دا ہک شاہکار نمونہ آسیاں۔ کلاساں شروع
 ہوئے دیاں اہجائ کُجھ تہنیا ٹرے ہی ہوئے دے آسے کہ ہک دن اسدی ساری کلاس کو مخاطب
 کرکا میڈم آکھیا کہ سارے طلباء و طالبات سچے پاسے کلاس روم تھیں باہر دکھو جتھا گرلز گارڈن پنج
 کالج بلڈنگ دی چھتا برابر تلے توت دا ہک پُرانا تہ بودھا جیوٹا آسا۔ فرمایا اس توت دے بوٹے
 کونور نال دکھو۔ اس دے مُنڈھ، تنے ہور لوویاں ڈالیاں دا معائنہ کرو تہ اس توت دے بوٹے
 تے صرف دس سوراں دا ہک مضمون لکھو۔ کالج پنج چونکہ Co-Education آسی۔ کلاس پنج اسیں

ادھے گدرے تہ ادھیاں گدریاں آسیاں۔ سجاں کاغذ دے ورقے تے مضمون لکھ کا اپنے اپنے رول نمبر دے تحت میڈم دے حوالے کیتا۔ مگو یاد ہے کہ چنگی طراں سوچ سمجھ کا دس سطران لکھیاں۔ مگو اسکول دے دوران ہاشمی صاحب ہوراں مضمون لکھے دے گن سکھالے دے آسے۔ دوئے تہیا ڈے میڈم سُن ساریاں کورول نمبر پکارا اپنے اپنے پرچے واپس دتے لیکن پہلیاں پچھیا کہ رول نمبر 32 کون ہے تے میں اٹھیاں کیا تکہ 32 رول نمبر ماہڑا آسا۔ میڈم ناں پتہ پچھیا۔ پورا تعارف ہويا۔ فرول نمبر 22 کو اٹھے دا آکھیا۔ اوہ ہندواڑہ دی ہک گدری غزالہ آسی۔ اُسدا وی پورا تعارف ہويا۔ مگو دساں بچو دس نمبر ہور غزالہ کو دساں بچو نمبر آسے۔ اُسدے بعد اُردو دی کلاس بچ آسیں دوہی میڈم دی توجہ دا خصوصی مرکز رہیاں۔

پروفیسر دلشاد ملکہ جی بلند پایہ ادیب، شیرین زبان دی ملکہ، حُسن و اخلاق دا مجھ، سوز و گداز دا نغمہ، پُر وقار لہجے دی شہزادی ہور ہک دلفریب اُستاد محترمہ آسی۔ انہاں کلاس بچ ادبی پروگراماں دی شروعات کیتی۔ ابتداء بیعت بازی تھیں ہوئی، کلاس بچ دو ٹیماں تیار کیتیاں گیاں۔ گدریاں دی ٹیم انچارج غزالہ ہور گدرے ماہڑی چارج بچ رہے۔ فر مضمون نو لہی دے مقابلے ہوئے۔ مختلف عنواناں تے ڈبیٹ کرا لے گئے۔ ایہہ ادبی سرگرمیاں کلاس روم تھیں نکل کا کالج دے ایڈوٹوریم تک ہون پے گئے۔ میں کالج دے اُس ماحول بچ وی ہر مقابلے بچ اڈل یادوم نمبر تے ایندرا رہیاں جس دی وجہ نال ماہڑا تعارف کالج دے پروفیسراں ہو گدرے گدریاں نال بدھدا ہی گیا۔ شعر و شاعری دے دور چل پئے۔ میں وی اُردو بچ ڈنگی تریڈی شاعری دی تنگ بندی کرن پے گیاں۔ میڈم سُن مگو ہور غزالہ کو ہر ادبی پروگرام دے مقابلے بچ آ منے سامنے کھلیا چھوڑیا۔ جس دا فائدہ مگو ایہہ ہويا کہ میں شعراں دا تخیل ہور ڈکھ درد کو سچھن لگاں۔ شعراں دی لذت محسوس ہون لگی۔ جوانی دی نیندر دا غلبہ مک گیا ہور کالج دی ساری فضاء پیاری پیاری لگن لگی۔ بچھوڑے ہو جڈائی دے تر کھے تیر اپنا کم کرن پے گئے ہور ایہہ دُنیا جنت نالوں لگن لگی۔ کالج ہوٹل ہور کالج کینیٹین دے آنگن بچ ماہڑے فلمی گیت گونجن لگے۔ دوستاں دا حلقہ وسیع ہوندا گیا تہ نالے زندگی دا شر د بہانہ دی بچ تبدیل ہون پے گیا۔

کالج دی سالانہ میگزین ”ورل“ واسطے ایڈیٹوریل بورڈ دا امتحان ہو یا۔ میڈم ہوراں مگلو ایڈیٹر اردو واسطے درخواست دیالی۔ میں امتحان پنج اول آیاں ہور کالج میگزین دے اردو سیکشن دا ایڈیٹر بن گیاں فر ہور زیادہ چرے ہون پے گئے۔ پہلی وار زندگی پنج پہلی وار ماہریاں دوغزلاں تہ دو افسانے اردو پنج شائع ہوئے۔ ادبی سفر پنج ایہہ ماہری سب توں اچی حوصلہ افزائی آسی۔ خوشی دی کوئی حد نہ رہی۔ ماہری محترم تہ ہر دلعزیز میڈم پروفیسر دلشاد ملکہ دی سرپرستی ماہرے واسطے ادبی بہار ثابت ہوئی۔ ایہہ گل کیہڑی کہٹ آسی کہ میں میڈم دے کھجے تلوں نکلیاں ہور ڈر، خوف تہ چنک ڈور ہو گیا۔ اسیں کلاس دے تقریباً دس باراں گدرے تہ گدریاں میڈم ہوراں دے منظور نظر آسیاں۔ میڈم اسان کونال کھڑ کالج لائبریری دے لائبریرین نال تعارف کرا لیا ہور اُسکو تلقین کیتی کہ انہاں بچے پچیاں کو اردو ادب، اردو شاعری، اردو فکشن تہ مشتمل تہ باقی کتاباں دیدار ہیں۔ کالج لائبریرین شیر سنگھ ہک سکھ آسا۔ ماہرے نال اُسدی زبان ملدی آسی اس کرکا اُس نال ماہری دوستی ہو گئی۔ میں اُس کولوں ہر کتاب کھڑ دا ہور پڑھدا رہیاں۔ مطالعے دا زبردست شوق پے گیا۔ کالج لائبریری پنج نسیم جازئی ہور صادق سر دھنوی دے توارنجی اسلامی ناول ہوندے آسے۔ مگلو ناول نویسی دا شوق اتنا ہو یا کہ ساری ساری رات میں نسیم جازئی کو پڑھدا رہندا آساں۔ فر گجھ عرصہ ابن صفی دے جاسوسی ناول پڑھنے دا شوق ہو گیا۔ کالج لائبریری پنج دستیاب جاسوسی ناول پڑھے۔ اردو دے بڑے شاعراں دے مجموعے پڑھے۔ بڑے افسانہ نگاراں دے افسانوی مجموعے وی کھنگالے۔ اُس دور پنج سنیما ہور اخبار بنی دا بڑا زور آسا۔ میں انہاں نال وی عقد نکاح کر کہندا۔ سینما کہراں دے دیدار، کالج گھلدیاں ہی لائبریری پنج اخباراں دیاں تازہ خبراں پڑھنیاں ہور مختلف قسم دیاں کتاباں دے مطالعے دا فائدہ ایہہ ہو یا کہ مگلو لکھنے پڑھنے دے بنیادی اصولاں دا پتہ چل گیا۔

غرض جتھا کالج دی خوبصورت زندگی دے مزے چکھے۔ زندگی کو انجائے کیتا اتھا علم و ادب دی حسین بوہٹی دے حُسن و جمال دے نظاریاں تھیں وی لطف اندوز ہوئیاں۔ جموں و کشمیر کلچرل اکیڈمی پنج پہاڑی شعبہ کھل گیا دا آسا۔ بارہمولہ کالج پنج چونکہ اُوڑی، کرناہ تہ کپواڑہ ہور

بارہمولہ دے مضافاتی پہاڑی خطیاں دے کافی تعداد بچ طالب علم زیرِ تعلیم آسے۔ پہاڑی زبان دے ہک دو ہمدرد پروفیسراں دے اشارے ہور بائی ٹیک دی وجہ نال اسیں دو چار گدرے درخواست کھن کا پرنسپل صاحب کول گیاں کہ پہاڑی طلباء دی ہک بڑی تعداد اس کالج بچ پڑھدی ہے لہذا کالج میگزین بچ پہاڑی زبان دا سیکشن قائم کیتا جُلے۔ پرنسپل صاحب ہوراں مینٹنگ کرکا تفصیل چکھی ہور پہاڑی طلباء دی تعداد دا شمار کرن توں بعد میگزین بچ پہاڑی سیکشن دی اجازت دے چھوڑی۔ سال 1983ء کالج بچ ماہرا آخری سال آسا ہور اُس سال میں اُردو تہ پہاڑی دوہاں سیکشناں دا ایڈیٹر رہیاں۔ اُس توں بعد اُس میگزین بچ ایہہ پہاڑی حصہ چلدار ہیا مگر دور حاضر دا کوئی علم بیہہ۔ ریڈیو کشمیر تھیں وی پہاڑی پروگرام دی نشریات شروع ہو گئی دی آسی۔ کرناہ کلچرل کلب دے ہک ادنی جے ممبر دی حیثیت نال میں وی ریڈیو کشمیر دے Audition بچ بحیثیت گائیکار شامل ہویاں ہور اڈیشن پاس کرکا پہاڑی زبان دا Approved گائیکار وی بن گیاں

کلچرل اکیڈمی دے پہاڑی شعبے دے ذریعہ ہک ادھ ”استادب“ ہور ہک یادوشیرزائے وی چھپ گئے۔ اکیڈمی دے ذریعہ پہاڑی علاقیاں بچ ادبی ہور کلچرل سرگرمیاں وی جاری آسیاں۔ ماہری ادبی شوق وی ہمیشہ کڑیے پُہری رہندی۔ میں وی پہاڑی زبان وادب دے ابتدائی شہیداں بچ انکل کپال کا ناں لکھالے دی کوشش کیتی ہور ہک دو پہاڑی غزلاں، کجھ نظماں ہور کجھ کہانیاں لکھ کا اکیڈمی دے پہاڑی شعبے کو جولیاں۔ پہاڑی شعبے دے انچارج کریم اللہ قریشی صاحب آسے۔ نور اللہ قریشی صاحب ہوراں نال ماہری مچ نزدیکی قربت آسی مگر میاں کریم اللہ قریشی ہوراں نال کوئی جان پہچان نہ آسی۔ انہاں کو ماہرا کلام یا کہانیاں شاید غیر معیاری لگیاں یا انہاں مگو عمر بوکتہ سمجھ کا لفظ ہی نہ دتی یا فرہوسکدا ہے کہ کوئی ہور وجہ ہوئی کہ انہاں ماہرا ادب کلام تہ افسانے وی نہ چھاپے ہور ماہرا ادب ادبی اثاثہ ہی رائیگاں چلا گیا۔ اس واقعے تھیں بعد میں تھوڑا جیا احساس کمتری بچ مبتلا ہو گیاں ہور اپنی زبان نال وی کجھ بدگمانی جئی پیدا ہو گئی۔ لیکن یونیورسٹی جو ائین کرن تھیں بعد میں ہک توں کڑیا پُہریا، آلسی مکی تہ جئے کو

چھنڈیا۔ اسی دور پنج جناب ظفر اقبال منہاس ہوراں دی تعیناتی اکیڈمی دے پہاڑی شعبے پنج ہوگی منہاس صاحب ہوراں دی ایہہ خوبی تہ خصوصیت اسی کہ اوہ ہر نکلے بڑے کو اُسدا جائیز مقام دیندے آسے۔ اُندی ذاتی شخصیت دی وجہ نال ماہڑے جے لوک دی پہاڑی لکھاریاں دی صف پنج گچھ کھلتے۔ منہاس صاحب ہوراں پونچھ، راجوری، اوڑھی، کرناہ ہور کشمیر دے باقی پہاڑی خطیاں پنج اکیڈمی دے ذریعے ادبی پروگراماں کو عام کیتا۔ انہاں علاقیاں پنج رسل ورسائل دی کمی ہون دی وجہ نال اپنی ٹیم سمیت پیدل چل کا ہک ہک گران تکر پچھے ہور پہاڑی زبان وادب دی آبیاری تہ حیاتی واسطے نویں نویں ہیرے موتی ٹھونڈ ٹھونڈ کا کڈھے۔

مکو اپنی ماء بولی اپنی اماں نالوں پیاری اسی ہور مردے دم تک پیاری رہسی۔ اُس پیار و محبت ہور جذبے کو کھن کا میں اپنی زبان کو ہی اپنی ادبی ترے جھائے دا ذریعہ بنایا۔ مندی چنگی شاعری وی کیتی، افسانے وی لکھے لیکن زیادہ کم تحقیق دے میدان پنج کیتا۔ تحقیق و تنقید دا سمندر چُج ڈوہنگا ہے ہور اس بچوں جتنے موتی کڈھو تہ اوہ مگدے بیہ۔ میں پہاڑی زبان پنج پہلا مقالہ پہاڑی لوک ساز، محترم منہاس صاحب ہوراں دے حکم دی تعمیل پنج لکھ کا اکیڈمی کو جو لیا۔ منہاس صاحب ہوراں ماہڑے اس مقالے کو زبردست شاباشی دتی ہر جائی اسدیاں اتنیاں صفتاں کیتیاں کہ میں اُس تھیں بعد اسی شٹر کا دا مسافر ہو گیاں۔ اوہ ہمیشہ کنڈی تھا پڑا دیندے رہتے ہور مگو شیری ملدی رہتی۔ حوصلہ ملدا رہیا تہ میں چ ساریاں مقالیاں دا مصنف ہو گیاں۔ ڈاکٹر فاروق انوار مرزا ہور یں وی اکیڈمی دے پہاڑی شعبے پنج تعینات ہو گئے ہور انہاں نال ماہڑا رشتہ خونی رشتے کولوں وی زیادہ ہو گیا۔ ڈاکٹر صاحب ہوراں دے اصرار تے میں سارے مقالے کھٹھے کر کا انہاں کو کتابی شکل دتی ہور ”پہڑاس“ ناں دی تحقیقی مقالیاں تے مبنی کتاب پہاڑی ایڈوائیزی بورڈ دی مالی معاونت نال چھاپ کا میں صاحب کتاب ہو گیاں۔ ایہہ ماہڑی زندگی دا ہک ایجا خواب آسا جس دی تعبیر مل کا ماہڑے حوصلے ہور بلند ہو گئے۔ کتاب دی نسبت نال گل کراں تہ اج دی ڈیٹ پنج ہک وار فر شکر یہ ادا کراں اُس ویلے دے پہاڑی ایڈوائیزی بورڈ دے واُس چیر مین شہر احمد خان صاحب ہور سیکریٹری بورڈ جناب شوکت کاظمی

صاحب ہوراں دا جنہاں ماہڑی مالی معاونت کرکا ماہڑی کتاب چھاپی ورنہ ماہڑا ایہہ خاب کدے دی شرمندہ تعبیر نہ ہوسکد آسا۔ ماہڑی ایہہ کتاب ”پہڑاس“ چونکہ پہاڑی زبان پنج تحقیقی تہ تنقیدی مقالیاں دی پہلی کتاب شائع ہوئی دی آسی اس کرکا اس کتاب کو اکیڈمی دی طرفوں سال 2011ء دا Best book award تھیں وی نوازا گیا۔ ارج تھیں تری 30 سال پہلیاں

جناب منہاس صاحب ہوراں دے حکم دی تعمیل پنج میں کتاب ”فاروق اعظم“ دا اردو تھیں پہاڑی ترجمہ وی کیتا مگر اُس تھیں بعد کن کپ تھکوی لا میں ہور کوئی ترجمہ نہ کیتا کیانکہ اس ہکین کتاب دی اشاعت ماہڑی عمر ہی کھا چھوڑی ہور میں صدقے اکیڈمی دے پہاڑی شعبے دی تاو لا توں ہور چھو چھلے پناں تھیں کہ ہُن شاید ماہڑی دوئی یا تری برسی تے اس زندگی دی اشاعت مکمل ہو گچھے۔

یونیورسٹی دور ماہڑی زندگی دی کتاب داسب تھیں خوبصورت تہ حسین باب ہے۔ جس دار تہنیاں پیندیاں ارج بڑھاپے پڑھاؤ پنج وی میں جوانی دی رت محسوس کرداں۔ اُس دور دیاں تالمیاں تالمیاں یاداں وی ماہڑی حیاتی دی گڈی پنج تازہ پڑول داکم کردیاں ہن، کدے کدے میں گچھ یاداں دا گھر اکہسا کا اپنے خیالاں کو اُراں پراں کیتے دی کوشش وی کرداں مگر اوہ یاداں ماہڑے دل دے اندروں چہا تھی مار دیاں نظر ایندیاں ہن۔ سچ گل ایہہ ہے کہ ماضی دیاں اوہ سُنہری یاداں انسان کو نویں حیاتی دے پل خنشدیاں ہن۔ یونیورسٹی دے فلسفانہ ہور مفکرانہ فضاء پنج میں ہمیشہ ادبی حلقیاں ہور یونیورسٹی دے کتب خانیاں نال جڑو یا رہیاں۔ حالانکہ ماہڑا اپنا سبجیکٹ خشک تہ رکھا گیا آسا۔ سال 1985ء پنج میں کشمیر یونیورسٹی دی بزم ادب تنظیم دے جنرل سیکریٹری واسطے الیکشن لڑیا۔ چونکہ یونیورسٹی ہوسٹلاں پنج طلباء ہور طالبات دی ہک بڑی تعداد آسی ہور یونیورسٹی پنج اُندا ہک اپنا دبدبہ آسا۔ بس ہوسٹلاں دے طلباء و طالبات دی بچکتی دی بدولت میں الیکشن جت گیاں۔ بزم ادب دی سرپرستی جناب آل احمد سرور صاحب کردے آسے۔ اوہ ڈائریکٹر شعبہ اقبالیات کشمیر یونیورسٹی آسے۔ اُندی سرپرستی دا شرف حاصل ہو یا۔ ہک سال یونیورسٹی سُن اقبال ڈے دے موقعہ تے ملک دے نامور ادبیاں کو کشمیر دی دعوت دتی ہور نامور

ادبیاں دے علاوہ ملک دے عظیم اُردو نقاد ہور ماہر اقبالیات جناب جگن ناتھ آزاد ہوراں نال ملاقات دا شرف حاصل ہويا۔ ادب دے اُس چوہے توں پانی پیندیاں پروفیسر حامدی کشمیری، پروفیسر شکیل الرحمن، پروفیسر جاوید قدوس ہوراں جے یونیورسٹی دے ہیرے موتیاں کووی راج راج کا دکھیا۔ یونیورسٹی پنج ملکی سطح دے دو مشاعرے سُنے جنہاں پنج بشر بدر، خمار بارہ، بنگلی، کیفی اعظمی، پروفیسر وسیم بریلوی، شکیل اعظمی، زبیر رضوی ہور قیصر قلندر جے عالمی شہرت یافتہ شاعران کو دکھیا ہور سُنیاں۔ ادبی تنقید ہور تحقیق دے علاوہ اقبالیات دے فکر و فن کو سمجھے دی کوشش کیتی۔ رشید احمد صدیقی ہور پطرس بخاری دے مزاحیہ مضموناں تھیں لطف اندوز ہويا۔

قدرتی موسماں دا این گین جاری رہیا ہور ماہر اپنا تریا محمد ایوب میر ایم اے، بی ایڈ کر کا پہلیاں محکمہ تعلیم پنج مدرس تہ بعد پنج کلچرل اکیڈمی دے پہاڑی شعبے پنج تعینات ہو گیا ہور آج ایڈیٹر کم کلچرل آفیسر پہاڑی دی پوسٹ تے اپنے فرض منصبی انجام دے رہیا ہے۔ میں ذاتی طور اُسکو ماسٹری چھروال کا اکیڈمی پنج جو این کرالیا۔ اُس دی وجہ ایہہ آسی کہ ملکو اپنے ادبی ذوق ہور اپنی زبان دے پیار و محبت دی وجہ نال اکیڈمی نال ہک والہانہ محبت ہو گئی دی ہے۔ دواپنا تریا محمد یوسف میر گجھ سالان بعد ایم اے بی ایڈ کر کا محکمہ تعلیم پنج مدرس تعینات ہو گیا۔ غرض ماہری زندگی دے خزاں رسیدہ بوٹیاں نویں طراں چچیاں کڈھ کھنڈیاں ہور ماہرے ادبی گلشن پنج دی بہار آگئی۔

پہاڑی زبان دی مختلف گٹھاں کو پھلور دیاں ہور کتب خانیاں دی پرچول تھیں بعد میں جنتے باقی مقالے لکھے اُندی ہک کتاب جس پنج صرف پہاڑی اصناف تے لکھے دے مقالے ہن ہور دوئی کتاب جس پنج پہاڑی زبان و ادب دی شخصیات تے لکھے دے مقالے زیر طباعت ہن۔ انہاں دواں کتاباں دا ساڑا کم پہا تریے محمد ایوب نعیم ہور نکے پُہرا عبد الواحد منہاس ہوراں دی وسادت نال ہور رہیا ہے جس کیتے میں انہاں دوا عزیزاں دا مشکور و ممنون ہاں۔ انشاء اللہ کدے زندگی وفا کیتی ہور موتو دی ڈنڈ ہا کڑی تھیں نکل گیاں تہ مستقبل قریب پنج اپنا ہک شعری مجموعہ تہ ہک افسانوی مجموعہ وی ترتیب دتے دی کوشش کر رہیاں۔

میں اپنے ادبی سفر بچ اپنی مادری زبان واسطے کیہ گھ کر سکلیا اُوہ ماہری زبان داماہڑے تے حق آسا جیہڑا ادا ہونا شاید مشکل ہی بیہ ناممکن دی ہے۔ ماہر انٹری یا منظوم کلام کتنا معیاری ہے اُسد فیصلہ قاری حضرات ہی کر سکدے ہن ہور ایہہ ہک تحقیق طلب مسلہ ہے۔ ماہر اکم صرف اتنا آسا کہ میں پرچول تھیں بعد ہر چیز کو چھاننی تھیں کڈھ کا اُسدے پیشہ سامنے کیتا۔ تحقیق دی لیبارٹری بچ ہمیشہ نویں نویں تجربے ہوندے ہن۔ ماہری تحقیق و تنقید دی کھمی کو وی کئی وار درھیٹیا گئی۔ اُسدی تند تند کھٹھی کیتی جلیسی۔ مگر اوہ کم کدے آخر نہ ہو یا تہ اول ضرور مٹیا جلیسی۔ اس کیتے میں پُرسکون ہاں کہ ماہر ادبی سفر بچ ساریاں دُشواریاں دے باوجود وی اپنی زبان دے عشق ہور منزل دی طرف رڈاں دواں ہے۔ میں مشکور ہاں ادبی حلقیاں دا کہ انہاں مگو علاقہ کرناہ بچ پچھلے کئی سالوں تھیں پہاڑی کلچرل اینڈ ویلفیئر فورم دا جز سیکرٹری منتخب کیتا دا ہے۔ پہاڑی کلچرل کرناہ دادہ چیف آرگنائزروی میں ہی ہاں ہور ادبی مرکز کرناہ دی سرپرستی دی پگ دی ماہڑے سرے تے رکھ کا مگو اُس ادبی انجمن دا صدر رکھیا دا ہے۔ ایہہ گل دی ماہڑے واسطے خاصی حوصلہ افزا ہو باعث افتخار ہے ناچیز اکیڈمی دی ایڈوائزری سب کمیٹی دامبردی رہیاں ہور اس دور بچ اپنی صلاحیت دے مطابق سنگیاں سمیت ہر کھرے کھوٹے کو پرکھ کا پہاڑی شعبے دی بہتری ہور زبان و ادب دی ترویج تہ باہدے واسطے بے قرار رہ کارائے پیش کیتی ہور اُسکو عملائے بچ تعاون پیش کیتا۔ اس کمیٹی دے پنج سالہ عرصے بچ پہاڑی زبان و ادب دے نامور تہ صف اول دے ادبیاں تہ مفکراں مثلاً مرحوم نثار راہی، راجہ نذر بونیاری، پروفیسر جہانگیر دانش، ہور عبدالرشید قریشی ہوراں جے عظیم قلمکاراں دی رفاقت حاصل ہوئی ہور اُندی سرپرستی تہ سائے تلا ماہڑے ادبی گلشن دی آبیاری ہوئی۔ پہاڑی زبان دے انہاں جیٹھیاں تھیں بچ گھ سکھیا ہور اُندی ہر گل تھیں ہک نواں سبق حاصل ہو یا۔ سال 2012ء بچ ایم۔ ایل کرناہ جناب کفیل الرحمن ہوراں کو کیمنٹ سٹیٹس دے کا پہاڑی ایڈوائزری بورڈ دا وائیس چیرمین بنایا گیا۔ جسراں میں پہلے وی عرض کیتی ہے کہ پچھلے تریاں (۳۰) سالوں تھیں میں اُندا جوڑی دار رہیاں۔ اَساں دواں دا قدبُت تہ گردناں جو نسا بچ گھ اسراں فٹ آئیاں کہ کنیں تجربہ کار ہالیاں دے کھبے تلون نکلیاں

ہو راسدی کیتی دی کیٹر، ڈوبل تہ ترہیل سُن علاقہ کرناہ واسطے کئی فصلوں تیار کیتیاں۔ جد کفیل
 الرئحمن صاحب کو ایہہ سٹیٹس ملیا تہ ہک وار فر اُندی مہربان نظر نا چیز تے ہی پئی۔ راقم بحیثیت سینئر
 لیکچرر اپنے فرائض انجام دے رہیاں آساں کہ انہاں جی اے ڈی تھیں نا چیز دا ڈر کراں کا
 پہاڑی ایڈوائزری بورڈ نچ اپنا پرائیویٹ سیکریٹری چوال کھریا۔ مذکورہ ایڈوائزری بورڈ نچ نا چیز کو
 ترے ہی سال کم کیتے داموقع ملیا۔ اوہ ترے سال راقم دی زندگی دے سوہنے تہ حسین سال اس
 کر کارہئے کہ راقم دے ادبی سفر نچ دی باہدا ہو یا۔ سیالے سیکریٹریٹ نال جموں ہور برہیا سرتنگر
 یعنی دربار موودی لذت ہور شوق تھیں وی آشنا ہو یاں۔ سیکریٹریٹ ہور حکومتی معاملات دے علاوہ
 ایڈمنسٹریشن دے معاملات وی سمجھ آئے۔ شوکت کاظمی صاحب جے سینئر جے کے اے ایس آفیسر
 دی زیر نگرانی رہ کا دفتری معاملات ہور مشکلات دی نویں دُنیا داسیر ساٹا کیتا مختصر دور نچ چار نویں
 پہاڑی ہوٹل کھول کا دل کو تسلی ہور تسکین حاصل ہوئی۔ چیرمین صاحب ہور سیکریٹری صاحب دی
 انتھک محنت تہ کوشش نال پہاڑی وظیفے دی رقم کو دُگنا کراں کا سولاں کروڑ روپے دے وظائف
 پہاڑی طلباء و طالبات تکر اپنیاں ہتھاں پھیندے رہیاں۔ مستقبل نچ وی اگر پہاڑی دی نویں
 نسلا کو ایہہ وظیفہ کدے پُچھد ارہیا ہور نویں نسلاں دا ہاضمہ وی ٹھیک رہیا تہ ایہہ من و سلوی تھیں
 کہنٹ بیہ۔ اس دوران راقم کو ذاتی طور جس گل دی خوشی ہور سکون ہے، اوہ ایہہ کہ بورڈ نچ کجھ
 رقم پرننگ واسطے مخصوص ہوندی ہے۔ نا چیز اس رقم دا فائدہ چینییاں ہو یاں پہاڑی زبان دیاں
 دس کتاباں شائع کیتیاں۔ پہاڑی زبان دے نامور ادیبیاں شاعراں ہور افسانہ نگاراں تہ ڈرامہ
 نگاراں دے مجموعے کئی سالوں تھیں اشاعت دے اڈیکوان آسے کیاں جے ادیبیاں دی مالی
 حالت کمزور آسی جس دی وجہ نال اوہ مجموعے ویلے دی بے رحم دُڈھڑی تلے دُن ہو گئے دے
 آسے۔ راقم سُن اپنی ادبی ترہیہ بچھائے واسطے انہاں مجموعیاں کو نویں حیاتی دے کا پہاڑی قوم
 دے ہتھاں دی رونق بنایا ہور پہاڑی زبان دے ادبی کوٹھار نچ باہدا کیتا۔ اس دور نچ پہاڑی
 زبان دے نوجوان تہ مایہ ناز قلم کار، شاعر افسانہ نگار ہور ناول نگار برار دم پرویز مانوس ہوراں دی
 سنگت حاصل ہوئی۔ اُندی خدمات سرکاری طور بورڈ واسطے حاصل کیتے گیاں۔ اوہ عمر یو ماہڑے

تھیں نکلے آسے مگر اُندا ادبی تخیل ہو ر اُسدی ڈوہنگائی زیادہ آسی۔ میں اُندی ادبی سنگت بچ اُنہاں
 کولوں دی مچ بچ سکھیا ہو ر اُساں دو اں دی شوق تہ محنت نال ایہہ دس کتاباں چھاپے چڑھیاں تہ
 منظر عام تے آئیاں۔

ہُن زندگی دی پنگ چوٹے کھیندی ہے۔ اسدے اُور مکدے جُل رہے ہین۔ اسدی
 کب کب تند تہ پاٹھا تر وڈا جُل رہیا ہے۔ زندگی دی حقیقت صرف اتی ہے کہ جس ویلے انسان
 عقل و شعور نال سمھل کا ٹرن لگدا ہے تہ زندگی ہی لڑکھڑا گیندی ہے۔ زندگی دے سفر بچ مچ
 سارے سنگی نکھڑ گئے چند یاں یاداں ہی ہُن اس بے بس حیاتی دا سہارہ رہ گئی دیاں ہین۔ نویں
 لوکاں دی دُنیا نویں ہے۔ اُندی سوچ، اُندی اپروچ نویں ہے موجودہ دور بچ غلط فہمیاں دے سلسلے
 اتنے دلچسپ ہو گئے دے ہین کہ ہراٹ سوچدی ہے کہ کند صرف اُس تے ہی اڑی دی ہے۔
 کدے کدے اس دُنیا دی بے ثباتی ہو ر نکھڑے دے سنگی ساتھیاں دی یاد ابھی چھوٹی دیندی ہے
 کہ لگیاں ہو کا پرویز ملک صاحب دے لکھے دے گیت دا ایہہ انتر اگنکینند ار ہنداں ہو ر دلا دی
 تہو کھذرا ہک دُر ہوندی ہے۔

نہ میلے نہ ویلے نہ اوہ یار رہے
 نہ اوہ پریم پریتاں نہ دلدار رہے



آپ بی

انسان پہناویں جیسا وی ہووے امیر، غریب، عام، خاص، بڑا، بنگا، جتاں یا زانی ہر اکس نی اک کہانی تہ ہونی تہ اے۔ عام زندگی پہناویں اک جی وی ہووے تاں وی گجھ جھے، گجھ تجربے، گجھ حادثے ضرور بکھ بکھ ہونین۔ بس ایو گلاں، جھے تہ تجربے باقیوں واسطے سبق یا حوصلہ بنی جانین۔ اس طراں تہ ماہڑے بچ تہ کسے وی عام انسان بچ ذرا برابر فرق نیہہ اے۔ شکل صورت، کھان پین، رہن سہن یا روزی کمانے نے جتن۔ اتھے توڑیں جے مشکلاں تہ ہاڑے سب اکو جے لکسن، مگر فرق صرف اگر اے تہ اوہ انہاں تجریاں تہ حادثیاں نا اے جیہڑے اک واری گلے لگے تہ فردوں چھوڑیا جدوں دماغ بچ انہاں نا اثر تہ نتیجہ چھوڑ ماری تہ بیہنی گئے۔ نہ فر انہاں جگہ خالی کیتی تہ نہ اپنی من مانی کرن دتی۔ ہر فیصلے اُپر انہاں نی حکومت رہی۔ بس ایو جھے باقیوں کولوں بکھ سن، جہاں نا ذکر ماہڑی زندگی تہ باقی لوکاں نی زندگی کی اک دُوے کولوں بکھ کیتا اے تہ دسنا اے جے اس زندگی نے بکھ بکھ رستیاں نے مسافر آں۔ اگر ایہہ نہ ہونے تہ فر ماہڑی زندگی نی کہانی نہ تہ سنانے نے لائق سی تہ نہ لکھنے نے۔

بہر حال ماہڑی پیدائش ۳۰ اکتوبر ۱۹۵۲ء بچ تھنہ منڈی قصبہ نے اک عام خانوادے بچ ہوئی۔ ترتیب نے حساب نال میں دُوے نمبر اُپر ساں۔ ماہڑے تہ بڑے پھر اوئی عمر بچ بس اک ڈیڑھ سال نا فرق سی۔ ماہڑے والد صاحب سنیا رے نا کم کرنے سن تہ اس نے نال نال تھوڑی جی ٹھیکداری وی۔ والدہ اُن پڑھ تہ کبیر یلو کم کاج ہی کرنے سن۔ آزادی نے نال تقسیم نا حادثہ صرف ست سال پُرانا سی۔ حالیں تقسیم نا درد تازہ تازہ سی اس واسطے ہر آدمی نے شکل تہ دماغ اُپر

ایہہ درد دُروں پڑھن جانا سی۔ آزادی نی خوشی تہ جوش اپنی جگہ مگر تقسیم نا زیادہ اثر کِیاں جے
راجوری پونچھ اُپر خاصا ہو یاسی اس وجہ تھیں لوک خوش کھٹ تہ دُکھی زیادہ دسنے سن۔

۱۹۴۷ء نی بنڈھ اتبجی ہوئی کہ راجوری پونچھ ناک بڑا حصہ بکھ ہوئی گیا۔ بنڈھ صرف زمی
نی میہ ہوئی، سگول، لوک، تعلیم، ثقافت، تجارت سب کجھ بنڈن گیا۔ زندگی نا سارا نقشہ بدلی گیا۔
اگر ایہہ گل آکھاں جے راجوری پونچھ آسمانوں ٹہیلی کھبورے اُپر ٹنگن گیا تہ بالکل درست ہوسی۔
زمی اُپر جیہڑی لکیر دواں ملکاں بچ کھچن گئی اوہ لوہے نی کندھ تھیں وی زیادہ مضبوط نکلی۔ کنبے
بنڈن گئے تہ لوک اک دُوے نامنہہ تکنے واسطے ترسن لگے۔ ماء پیواک پاسے تہ بچے دُوے
پاسے۔ پھین پھرا لاڑی مہراج، پیو پتر سب جدا ہوئے۔ ایہہ درد سب تھیں زیادہ ڈوبنگا سی۔

راجوری پونچھ تجارت ناک بڑا مرکز سی، مگر بنڈھ ہونے تہ سخت بتاں قائم ہونے نی وجہ
تھیں لوکاں نی مالی حالت خاصی خراب ہوئی گئی۔ زندہ رہنا اک بڑا مسئلہ سی۔ فر تعلیم نا وی ایوجنیا
حال سی۔ سارا نظام تڑپیا تہ ریزہ ریزہ ہوئی گیا۔ نہ کوئی سہولت باقی رہی تہ نہ ہی لوکاں بچ شوق یا
طاقت کہ تعلیم دوبارہ شروع کرن۔ تکنے تکنے راجوری پونچھ خوشحالی تھیں بد حالی اُپر آئی گیا۔ بستیاں
کھولے تہ کھنہار ہوئی گئیاں۔ ہسنے، رسنے تہ بسنے لوک ٹرنیاں پھرنیاں لاشاں تہ نیلے تلے
اُچے پہاڑ قبرستان ہوئی گئے۔ حالات اگر ایچھے ہوون تہ غربت، جہالت، بیماری اپنا ڈیرہ لانی ہی
لانی اے۔

صرف تھہ منڈی قسبے بچ اک مڈل سکول سی جتھے اُستاد کشمیر تھیں آنی تہ پڑھانے سن۔
مقامی اُستاد صرف قبلہ عبدال عزیز وانی ہی سی۔ باقی جیہڑے وی پڑھے لکھے لوک سن اوہ بنڈھ نے
نال نال ہی ہجرت کری گئے۔ لوکاں نا زیادہ زور روزی کمانے اُپر سی۔ تعلیم کدھرے تریئے یا
آخری درجے اُپر سی۔

ماہڑے بڑے پھراؤ (عبدالقیوم شال ساحل) نا داخلہ شاید ۱۹۵۹ء بچ سکول بچ ہو یا یا
شاید اس تھیں اک سال پہلاں۔ جس ویلے اوہ کھروں نکلتا سی چکھے چکھے میں وی ٹرنا ساں۔
مڈل سکول موجودہ گرلز ہائیر سیکنڈری سکول نی جگہ سی۔ میں سکول توڑیں تہ جانا ساں مگر اندر جانے

نے بجائے اک کندھے اُپر بہی جانا ساں تماشہ تکلنے واسطے۔ سکو لے نال اک ہٹی سی جس بچ وہاب لوہار بہنسی۔ دراٹیاں چھریاں جوڑیاں واسطے میخاں تہ پھال بنانا ہی سی؛ نال نال کہو نے پیسے خام کرنا سی۔ اُس زمانے بچ تھنہ منڈی تھیں کہو، موٹھی، انڈے جموں جانے سن۔ کہو نے پیپیاں نامنہہ اک ٹپن ناٹھکن رکھی قلعی نال بند کرنا سی۔ اس کی خام کرنا آکھنے سن۔ کپے ٹکے نے ٹوٹے ایہہ لوہار ہٹی تھیں باہر پھینکی شوٹنا سی۔ اک دن پُہراؤ نے چکھے چکھے دروٹیاں اک پترا ماہڑے کھتے پیرے بچ ابھیا کھبیا کہ آج توڑیں اُس نانشان باقی اے۔ اس کی تکی وہاب لوہار تہ اُس نی ہٹی نی یاد تازہ ہوئی جانی اے۔

بہر حال غالباً ۱۹۶۰ء میں سردیاں نے اک تہیاڑے میں باضابطہ سکول داخل ہو یاں۔ پہلے تہیاڑے ماہڑے نال اک پھوپھی زاد پُہراؤ محمد کبیر شال (مرحوم) گیا۔ میں سکول اندر پہنچی خوشی نال دوہرا ہونا ساں۔ باضابطہ داخلے نی ساری کاغذی کاروائی ماہڑے پہلے اُستاد قبلہ عبدالعزیز وانی (مرحوم) نے ہتھوں ہوئی۔ اس طراں ماہڑی پڑھائی نی بسم اللہ شروع ہوئی۔ شوق تہ مگی پہلاں ہی سی۔ پڑھائی چنگی راں آئی تہ میں اک لائق فائق طالب علم منیا گیاں۔ اگلے کچھ سالوں بچ مقامی اُستاداں ناک پورا قافلہ آئی پُہچیا، جس بچ قبلہ قاضی محمد سعید، قاضی عبدالرحمن، عبدالرشید میر تہ قبلہ وانی صاحب نے منے پڑ منے شاگرد غلام نبی نائیک (شہباز راجوروی) تہ عبدالرشید نائیک (فدرا راجوروی) دوئی پُہراؤ وی آئی پُہچے۔

اتھے ایہہ ضروری اے جے تھوڑا حال تھنہ منڈی قصبہ تہ آگے چکھے نے علاقیاں نادہسی

لوواں۔

تھنہ منڈی قصبہ شوپیان تہ راجوروی شہر نے بشکار پیر پنجال پہاڑ نے پواندی واقع اے۔ شوپیان اُس ویلے ضلع پلوامہ کشمیر نی اک تحصیل سی تہ راجوروی شہر جموں صوبے نے ضلع پونچھ نی اک تحصیل۔ پہاڑی تہ میدانی علاقے نے بچ بشکار ہونے نی وجہ تھیں ایہہ چنگا معتدل تہ سیاحتی مقام سی۔ گرمیاں نے زمانے بچ راجوروی شہر تہ جموں تھیں لوک آئی پُھٹیاں تھنہ منڈی گزارنے سن۔ ایہہ قصبہ مشہور تاریخی مغل روڈ اُپر واقع اے۔ خاص قصبے نے اندر کشمیری بولنے والے

خاندان آباد بین تہراجوری واخ جانے والی سڑک نے سچے کھجے گراں راجدھانی تہ بہروٹ وی کشمیری زبان بولنے والے خانداناں نال آباد ہیں۔ جد کہ منہیال، عظمت آباد بدہ کنہ ساج، دو داس، فتح پور گراں پہاڑی تہ گوجری زبان بولنے والے خانداناں نال آباد ہیں۔

تھنہ منڈی قصبے واسطے ایہہ خیال کیتا جانا اے جے ۱۹۲۷ء نی بنڈھ تھیں پہلاں ایہہ اک تجارتی مرکز سی۔ پاکستان تھیں مال اس منڈی بچ آوناسی، ڈوے پاسوں امرتسر تہ جموں تھیں وی مال اسے منڈی بچ پچھنسی۔ ترے پاسے کشمیر وی مال اسے منڈی بچ لگنسی۔ اسے منڈی بچ سامان نی ادلا بدلی ہونی سی۔ اتھے نے گراواں بچوں آونے والا کہیو، مکھن، انڈے، مکھیر، کستوری، چڑیاں تہ کنکلیاں جموں امرتسر تہ کشمیر جانیان سن۔ اسے واسطے ایہہ بنیا جانا اے جے تھنہ لفظ اصل بچ، ”تھیں“، (کشمیر زبان نال لفظ جس نال مطلب مکھن اے) نی بگڑی نی شکل اے۔ اس نی تصدیق اتھوں نے بزرگ وی کرین تہ نال میں آپوں وی کہیو، مکھن، انڈے، مکھیر، کنکلیاں، کستوری تہ چھیاں بند ہوئی جموں جانیان تکیاں۔

تھنہ منڈی قصبے نے دو حصے ہیں۔ اک پرانا تھنہ تہ ڈو انواں تھنہ۔ دواں نے بشکار دیوی ٹہا کہ سی تھنہ آج بزار بنی گیا نا اے۔ پرانہ تھنہ دراصل ۱۹۲۷ء تھیں پہلاں نال قصبہ سی، تھنہ زیادہ تر ہندو تاجراں نے کھرن۔ سنتالی بچ غدر نی وجہ تھیں ایہہ سارے ہندو خاندان یا تہ ہجرت کری جموں جائی بے یا فر گجھ اک راجوری شہر نے مقیم ہوئی گئے۔ آج وی پرانے تھنہ بچ ترے مندر اسی طراں محفوظ تہ موجود ہیں؛ جہاں نالکن سنن مسلمان کرین۔ امن تھیں بعد تھنہ منڈی نال قصبہ نویں طراں بسیا۔ ایہہ نواں قصبہ مغل سڑک نے نال نال بنیا، جس نال مختصر جنیا بزار موجودہ قبرستان نے نال سی۔ آج وی گجھ ہٹیاں اتھے ہیں۔ نواں بزار نویں قصبے بچوں لنگھن والی مغل روڈ نے دو پاسے بنیا اے۔ ہُن ایہہ قصبہ تحصیل ہیڈ کوارٹر تہ سب ڈویژن وی اے۔

سنتالی نی شورش ہوئی تہ ہندو برادری ہجرت کری گئی۔ انہاں نے کوٹھے سڑی ملی گئے۔ صرف کھنہار تہ کھولے رہی گئے۔ مگر بڑی گل ایہہ ہوئی جے مندر اُسے طراں محفوظ رہے۔ سنتالی تھیں بعد پیٹھ نال غدر ہو یا۔ فروی مندر محفوظ رہے۔ اسی نے دہاکے توڑیں انہاں مندر راں نالکن

سُنن ماسٹر کشوری لال ہو کر کرنے رہے۔ اُس تھیں بعد مسلمان حالیں توڑیں انہاں نی حفاظت کرنے ہین۔ ہندو برادری نے کھر، کھولے تہ ہٹیاں بعد بچ انہاں اُپرنویں کھر بنائے گئے۔ سننتالی تھیں بعد جدوں لوک واپس آنی بے تہ زیادہ تر لوکاں اپنے کھر نویں تھنے بنائے، کیاں جے پرانے تھنے بچ جگہاں ساریاں ہندواں نیاں سن تہ اوہ سارے ہجرت کری گئے نے سن۔ نویں تھنے نابزار پہلوں پہل پرانا ہی رہیا۔ قبرستان تہ جامع مسجد نے نال ملحق اس بزارے بچ کوئی بہہ یا بچی ہٹیاں سن۔ دواں تھنیاں نے بشکاراک ٹھنا کاسی، جس کی دیوی ٹھنا کاکھنن۔ اسے ٹھنا کے اُپراک دیوی نامندر آج وی موجوداے۔ باقی سارے پاسے بزار بنی گیااے۔

تھنہ منڈی قصبے نی اہمیت دو ترے وجہاں تھیں بڑی خاصاے۔ اک تہ ایہہ قصبہ مغل شہراہ اُپراے۔ مغل حکمران لاہور تھیں مُڑی اتھے وی پڑاؤ کرنے سن۔ اس واسطے اک قلعہ آج وی موجوداے۔ اسے قلعے بچ مسلم ایجوکیشنل ٹرسٹ نے تحت سکول نا قیام ہو یا تہ بعد بچ ایہہ فوج نے زیر استعمال آیا۔ قلعے نے اندر کوئی بتالی کمرے ہین جہاں بچ اک کمرہ بڑا خاصاے۔ ایہہ اوہ کمرہ اے جتھے بادشاہ تہ اُس نی ملکہ رہنے سن۔ اندراک غسل خانہ وی اے جس بچ پانی باہروں آوناسی۔ ۱۹۶۶ء بچ جدوں سراں نے باہر والا حصہ لوکاں پٹیا تہ مٹی نیاں پانیاں میں وی تکیاں جہاں کی جوڑی تہ پانی اندر نیتا گیا ناسی۔

اک ہال اے جس بچ اکس پتھر اُپرا ایہہ وی لکھیا نا اے جے ایہہ کسے مغل گورنر نافتر وی رہیا۔ محکمہ آرکیالوجی وی کھوج کیتی۔ انہاں کہہ تکیا اس نا کوئی پتہ نیہہ۔ کیاں جے انہاں نا کوئی تہرہ نیہہ آیا۔ قلعہ دواں دریاواں نے بشکاراے، مگر آج اس نی تاریخی حیثیت نا کسے کی وی پتہ نیہہ۔

دو واسب تھیں بڑا شاہکار دربار شاہدرہ شریف اے جتھے پورے مُلک بچوں لوک آنی تہ فیضیاب ہونے ہین۔ دربار شاہدرہ شریف نے بارے بچ ہر کوئی جاننا اے۔ اتھے نے بزرگ حضرت بابا غلام شاہ بادشاہ موضع سیداں کسراواں تھیں اپنے مریداں نال آئے سن۔ کجھ وقت انہاں پونچھ شہر تہ سورکوٹ قصبے نے بشکارا تہندک آنی تہ قیام فرمایا۔ درمیان بچ حضرت تھوڑا چر مینڈھروی رہے۔

شاہدرہ نے مستقل قیام واسطے وی بڑیاں وجہاں موجود ہیں۔ جہاں بیچ اک مضبوط دلیل ایہہ اے جے انہاں کی اپنے پیر و مُرشدنا حکم سی کہ سفر کرو تہ اُتھے جائی بسو جتھے زمین بچوں اگ نکلے۔ اس طراں حضرت شاہ درہ نے کہنے جنگل بشکار آنی بیٹھے تہ پیر و مُرشدنی گل پوری ہوئی۔ حضرت فر اسے جگہ کی اپنا ابدی کھر بنایا۔

حضرت بابا غلام شاہ بادشاہؒ نی ذات اقدس نال کافی کرامات منسوب ہیں؛ جہاں بیچ سب تھیں مشہور ایہہ اے جے ڈوگریاں کی راج اتھوں لبھا۔ آکھنیں جے جدوں گلاب سنگھ لاہور دربارناملازم سی۔ اوہ فوج نے نال پونچھ منڈی والے پاسے لڑائی بیچ مصروف سی۔ حضرت ہوراں اُسکی سدیا تہ اُس کی آکھیا جے ”اگر تگی راج گدی لکھی جائے تہ کہہ توں مگی شاہدرہ ناسارا علاقہ دیسیں؟“ گلاب سنگھ ایہہ منی لیا تہ اک لکھت لکھی گئی۔ جس ویلے گلاب سنگھ جموں ناراجہ مقرر ہویا تہ اپنے وعدے کی پورا کرنیاں اُس پٹہ لکھی دتا جس موجب شاہدرہ ناسارا علاقہ انہاں نی جاگیر ہوئی گیا۔ شیخ عبداللہ ہوراں نے زراعتی اصلاحات بیچ شاہدرہ شریف نی جاگیر کھسن گئی۔ جتھے توڑیں ڈوگریاں نے راج ناسوال اے زیارت شریف نے ریکارڈ بیچ ایسا کوئی کاغذ نہیں اے؛ البتہ ماہڑے دوست ریٹائرڈ پرنسپل جناب محمد بشیر ماگرے نے مطابق اس پٹے نے کاغذ انہاں اپنے پاکستان نے دورے بیچ تکلے۔

البتہ اس کرامت نی تصدیق ماہڑے ذاتی علم بیچ وی اے؛ جس نا ذکر ضروری اے۔ ۶۶-۱۹۷۵ء نے زمانے بیچ میں پونچھ کالج بی۔ اے پاس کری اپنے والد صاحب نال ٹھیکیداری نے کم بیچ مدد کرنا ساں۔ اُس ویلے والد محترم کول شاہدرہ شریف سڑک نابس اسٹینڈ تہ اس تھیں چچھے نے دو میل نی سڑکے نام سی۔ میں بیہلا باندا ساں تہ سوچیا والد صاحب نی مدد کراں۔ میں روز پیدل شاہدرہ شریف چچھنا ساں تہ تہیاڑی ساری مزدوراں نال ریٹی شامی ویلے واپس کھر آئی جانا ساں۔ اک دن میں شاہدرہ شریف نے بس اسٹینڈ نام تکلنے واسطے نال ہی اُچی جگہ تلی بیٹھا ناساں جے اچریں اک قافلہ آونے تکیا۔ لوکاں کولوں چچھیا تہ پتہ لگا جے ڈاکٹر کرن سنگھ ہور زیارت واسطے آئے ہیں۔ میں ڈاکٹر کرن سنگھ ہوراں کی پہلی واری تکیا سی۔ میں وی انہاں نے

چکھے چکھے ٹرنا شروع کیتا۔ ڈاکٹر صاحب بڑے چر زیارت نے اندر رہے۔ انہاں اک ہتھوں لکھی نی درخواست مزار شریف نے اگے رکھی۔ مگی ڈاڈا شونق ہو یا بے نکاں کہہ لکھیا نا اے۔ انہاں نے جانے تھیں بعد میں اندر گیاں تہ درخواست چکی تہ پڑھی۔ درخواست انگریزی زبان پنج لکھی نی سی۔ درخواست نے سارے لفظ یاد تہ نیہہ ہین مگر انہاں جو کجھ اس پنج لکھیا ناسی اوہ سارا یاد اے۔ درخواست پنج انہاں لکھیا ناسی ”اسا ہڑے خاندان کی راج گدی ٹساں کولوں لہھی، مگر آج اسا ہڑے خاندان نے حالات ٹھیک نہیں ہین۔ ماہری درخواست اے بے اسماں اُپر رحم نی نظر کیتی جائے۔“

تھوڑا چر لنگھیا تہ کرن سنگھ ہور کسے باہر نے ملکے نے سفیر مقرر ہوئی گئے تہ خاندان واپس عملی سیاست پنج اک واری فرآنی پجیا۔ جیہڑی گل اتھوں ثابت ہوئی اے اوہ ایہہ اے بے واقعی ڈوگریاں نی حکومت قائم ہونے پنج بابا صاحب ہوراں نا ہی دخل سی۔

گل چلیا کرنی اے تہ اک ذکر ہور وی کرنا جلاں؛ جس نامیں آپوں گواہ ہاں۔ شیخ صاحب ۱۹۷۵ء پنج واپس حکومت سمہالی۔ پہلی واری اوہ شاہدرہ شریف زیارت واسطے آونا چاہنے سن۔ انہاں نا پروگرام فائل ہو یا تہ راجوری انتظامیہ بندوبست کرن لگی۔ شیخ صاحب جموں تھیں سڑکے رستے آونا چاہنے سن۔ جس دن شیخ صاحب جموں تھیں ٹری سندر بنی پکھے تہ راجوری شہر پنج منڈی والا پل جیہڑا نواں نواں بنیا سی؛ اُس نا شہر والی سائڈ نا کولہ ٹھہری پیا۔ اُس دن ٹھپ سی۔ ماسہ جیہڑی ہوا وی نیہہ چلی تہ نہ دریا پنج پانی اک وی تو پا بدھیا۔ مگی چنگی طراں یاد اے بے ساری انتظامیہ واسطے مشکل ہوئی گئی۔ پچارے افسراں کی مَنہویں پچوں کہنا ٹھہری پیا۔ اخیر ڈی۔ سی راجوری ہوراں شیخ صاحب کی پیغام پہچایا کہ رستے پنج اپوزیشن والیاں مظاہرہ کرنا اے۔ اس واسطے شاہدرہ نا دورہ ملتی کیتا جائے۔

دوئی واری شیخ صاحب بذریعہ ہیلی کاپٹر آئے مگر شاہدرہ شریف چہڑے نے غبار چڑھی گئے۔ ہیلی کاپٹر بھینی میہہ سکلیا تہ اوہ واپس مُڑی گئے۔ تری واری جدوں آئے تہ فرسڑکے رستے شاہدرہ شریف پکھے۔ واپس آئے تہ تھنہ منڈی جلسہ کیتا تہ واپس جموں گئے۔

میں ایہہ ساریاں گلاں اس واسطے وثوق نال کیتیاں ہین جے میں کالجوں مُردی نیشنل کانفرنس نی پوتھ ونگ نامبروی رہیاں۔ ماہرے والد صاحب پہلے بلاک صدر سن تھنہ منڈی نے۔ اس واسطے میں نالونال رہناساں۔

سماجی تعلیمی نظام:

جدوں ہوش نی اکھ کھولی تہ دوشکاتاں ناراج تکیا۔ اک غریبی تہ دوئی جہالت۔ تھنہ منڈی نکا جیا قصبہ جس پنج کوئی دس پندراں ہٹیاں نابازار اک ڈاک خانہ تہ اک گورنمنٹ ٹرانسپورٹ نی گڈی ہونی سی۔ ہائی سکول پہناویں ہے سی مگر اُستاد اکا دکا ہی دسمیں پاس سن۔ باقی سب پرائمری تہ ڈل پاس۔ غریبی پنج دینا سماج خاص کروالین ایہہ مناسب سمجھنے سن کہ بچے کھر نام کرن۔ لکڑیاں پچن، مزدوری کرن تہ چار پیسے آنن تاں جے کھر چلن۔ نکلی عمر نے رشتے تہ بیاہ، زن تہ زمین نے چنگڑے عام سن، جہاں واسطے ہردن کوئی نہ کوئی کچہری لگی وئی سی۔ سڑکاں نی سہولت بالکل بیہ سی۔ لوک آپوں تہ اپنے مال ڈنگر لئی پیدل کشمیر جانے سن۔ گراواں نی حالت زیادہ بدتر سی۔ لوک زیادہ تر حالی ہونے سن، جیہڑے سارا سال آپوں تہ اپنے بال بچے سمیت لوکاں نیاں زمیاں پنج کم کری تہ گزارہ کرنے سن۔ ظاہر اے جدوں اتنی غریبی پنج دُہیا ہووے تہ جہالت قدرتی ہونی اے۔ پڑھائی نانہ تہ رواج سی نہ ہی شوق یا ضرورت۔ اعلیٰ تعلیم تہ بالکل ناممکن سی۔ آزادی تہ بندھنا اثر زندگی نے ہر شعبے اُپر صاف دِسناسی۔

اک تہ غریبی نی مار، جہالت ناراج، فر اُس اُپروں اپنیاں نے بچھڑنے ناغم۔ بس ایہہ سی ساری زندگی جس پنج میں اُڑنے کھڑنے اگے بدھنا رہیاں۔ چنگا کپڑا، رچی رٹی تہ آرام سکون والی زندگی صرف جاگیرداراں، امیراں، زمینداراں نا نصیب سی۔ باقی سارے صرف زندہ سن، ساہ لینے سن۔ اسا ہڑا کھر وی اسپچیا ہی سی۔ مگر اللہ نا شکر جس تیز دماغ تہ پڑھائی نا شوق عطا کیتا۔ سکول نی پڑھائی چنگی طراں کیتی۔ پہناویں اُستاد کہت پڑھے لکھے نے سن مگر شفقت، دیانت، محنت جیاں صفتاں انہاں اس طراں پڑھائیاں کہ ساری زندگی انہاں نا اثر نہ تہ کہنیا نہ ہی زائل ہويا۔

کالج توڑیں پختے پختے ایہہ سمجھ آئی جے دماغ تہ دل دوئی انگریزی وانج کجھ زیادہ ہی ڈلے ہین۔ انگریزی زبان اُس زمانے نی تعلیم پنج چھمی جماعت تھیں شروع ہونی سی۔ چھمی تھیں شروع کری تہ اٹھمیں پختے توڑیں خاصا کجھ سکھی لیانا سی۔ لکھنا پڑھنا تہ بولنا تھوڑا تھوڑا کرن لگا ساں، مگر باضابطہ اس زبان ناستعمال یارویں کلاس تھیں شروع کیتا۔ تدوں یارویں کی پی۔ یو۔ سی (Pre- University Course) آکھن سن۔

حالیں میں صرف پنجمی توڑیں قبلہ عبدالعزیز وانی نی شفقت پنج زیر تعلیم ساں کہ ۱۹۶۵ء تا سال آنی پچھیا۔ جنگ فر پچھری تہ سارا نظام بیٹھ اُپر ہوئی گیا۔ پورا پیر پنجال خطہ اک واری فر اُجڑیا۔ دوئی بندھ فر ہوئی۔ نصیرے لوکاں سرحد پار ہجرت کری لئی۔ رشتے، ناطے، محبتاں فر بندن گئیاں۔ اتھئی افراتفری ہوئی کہ فر واپس مڑی پیراں پہنار کھلونے واسطے بڑا وقت لگی گیا۔ سنتانی لی ہجرت تہ رشتہ داراں نی بندھ حالیں جنگی طراں ہیہہ سی پھلی جے اُپروں جدائی ناڈو اور آنی پچھیا۔ پشلے درداں کی بسارنے بسارنے اک نواں درد ہو رگل پئی گیا۔ اساہڑے کنبے نا معمول سی جے گرمیاں نیاں چھٹیاں شوپیان نے مشہور چھم اہر بل نے نال اک گراں سدھو پنج گزارنے ساں۔ ہر سال مئی پنج اساہڑے ڈیرے پیر پنجال ٹپی سدھو جانے سن تہ فر نومبر پنج واپس مڑی تھنہ منڈی آئی جانے سن۔ سدھو اک پہاڑی گراں اے۔ آس پاس کنبے جنگل، جنگلی پھل تہ انہاں نی خوشبو اس گراں نی سادگی تہ حُسن پنج ہوروی باہدا کرنے سن۔ گراں پنج صرف اک پرائمری سکول، اک زیارت تہ اک ڈاک بنگلہ لوکاں واسطے کشش سی۔ اک سڑک جنگلو جنگل اہر بل جانی سی جیہڑی شوپیان تھیں چک سید پورہ (چھوٹی پورہ) تھیں ہونی سدھو نے بچوں لکھنی سی۔ اس سڑکے اُپر سول ٹرانسپورٹ تہ کوئی ہیہہ سی چلنا صرف کے۔ ایم۔ ڈی نیاں گڈیاں لوکاں کی سرینگروں آنی شوپیان چھوڑ نیاں سن۔ اتھوں لوک پیدل ٹرنے سن۔ اکثر ماہڑا سفر سدھو تھیں شوپیان پیدل ہی ہویا۔ اس تھیں بغیر ہو کوئی سرکاری یا پرائیوٹ گڈی ہیہہ سی آونی۔

صرف اتنا اے سی جے کدے کدائیں کوئی چھکڑا گیلیاں ہونے واسطے آئی جانا سی۔ سدھو قصبے نیاں دو خاص جگہاں سن۔ اک تہ جم نگری والے پاسے اک لمان مدان جیہڑا لگ بھگ دو

میل ہووے۔ شام ویلے سارا گراں اسے مدانے وچ جمع ہوئی جاناسی تہ سجھو اک میلہ لگی جاناسی۔ اس مدان نے نال ہی کہتاں جنگل سی جس بچوں اک رستہ ٹہلی تہ لوک سدھے اہر بل پہنچی جانے سن۔ دُوئی خاص جگہ گراں نے اُپر والے حصے نا جنگل سی جس نے بشکار اک گول مدان سی۔ چار پھیری جنگل تہ بشکار مدان۔ اتنا خوبصورت نظارہ میں کدے نیہہ تکیا۔ گراں نے لوک ڈنگر اتھی آنی چار نے سن۔ نال گراں نیاں زنانیاں بڑیاں بڑیاں ٹوکریاں (کھاریاں) لئی لکڑیاں جمع کرنے واسطے جانیاں سن۔ ایہہ لکڑیاں سیالے نیاں ٹھنڈیاں بخ راتاں وچ بالی کے لوک اپنا گزارہ کرنے سن۔ بجلی ناناں نشان نیہہ سی۔ چھٹی والے دن میں گراں نی گڑیاں مُنڈیاں نال ڈنگر چارن جانا اُٹھی ساں۔

سڑکے نال نال اک کسی سی جس نے کنڈے اک باغ تہ مسیت سن۔ کسی وچ پانی بس ڈبوریاں ہار ہی رہنسی؛ جس کی کٹوریاں نال کدھی کدھی اس کدے رہنسی لینے ساں۔ نہانے تھیں بعد باغے وچ بیہی کے ڈیکے رہنے ساں جے کوئی کھوڑ بوٹے اُپر وں ٹھو وے یا اک سیو و لہھی جائے۔ بڑی بے فکری زندگی سی سدھونی۔ دوچار ہٹیاں جنہاں پُرسودا کہٹ تہ نابد نسوار زیادہ ہونی سی۔ ابا وائیں گراں ناسب تھیں بڑا تا جرمنیا جاناسی۔ سرکاری ریگاز نامانہ سی۔ سارے کہوڑے والے لدان سمان ٹھونے واسطے اپنے کہوڑے لئی کے جانے سن۔ جس ویلے اوہ کُہروں نکلنے سن تہ اک کربلا مچی جانی سی۔ بال بچے چھوڑی ایہہ لوک لمیں وقت واسطے جانے اُٹھی سن۔ اس نا اثر ماہڑے دماغ اُپر بڑا ڈوہنگا رہیا۔ کافی وقت بعد میں سدھو اُپر جیہڑے دو افسانے لکھے انہاں وچ اک اس ریگاز پڑوی سی۔

سدھو گراں نی اک بڑی مشکل ایہہ سی جے اتھے پانی بالکل نیہہ سی۔ اک نکلی جی کسی جس وچ گسے گسے جگہ تھوڑا جی پانی۔ نالے اک ڈبوراسی جس وچ جوکاں بہت ہونیاں سن۔ سارا گراں پانی اسے ڈبورے بچوں لینسی۔ اوہ وی اس طراں جے پہلے اک پتلی چادر پہناڈے نے چار چو فیری پہنلینے سن۔ فرکٹوریاں نال تھوڑا پانی چادری اُپر سٹنے سن۔ جوکاں تہ کیڑے چادری اُپر ہی رہنے سن تہ پانی پہناڈے وچ جاناسی۔ سال 66-1965 سی تہ اُس ویلے نے ایم۔ ایل۔ اے

راجوری قبلہ عبدالعزیز شمال سدھو آساں کول آئے۔ انہاں کی پتہ لگا جے سدھو نے لوک اتنے مجبور ہین تہ انہاں اُس ویلے نے منسٹر عبدالعزیز زرگر (مرحوم) کولوں سدھو واسطے پانی نی سکیم لئی جیہڑی اج وی چلنی اے۔

پرائمری تعلیم تھیں بعد ماہری پڑھائی اسلامیہ ہائی اسکول شوپیاں تہ ہائر سیکنڈری سکول شوپیاں تھیں وی ہوئی۔ میں تہ ماہر اپہرا (قیوم ساحل) ماہرے چچا زاد بہنیں پہرا وغیرہ سارے پیدل سدھو تھیں شوپیاں آونے ساں۔

1965ء نالہ ختم ہو یا تہ اس واپس تھنہ منڈی آئے۔ حالت ایہہ سی کہ ہر پاسے آجاڑی پئی نی سی۔ لوک ٹھے نے سن۔ کجھ ہجرت کری گئے نے سن۔ کھر ججے تہ پورا کھر خالی سی۔ نہ پہنا نڈا نہ بندری نہ کھیڑاسی۔ اساہڑے پکھے پوری لوٹی پئی نی سی۔ آخر اک بندری منگی تہ آندی تہ سارا ابر اُسے اُپر بیٹھا۔ کوئی دو اں تہیاڑیاں بعد صرف اک لکڑی نی سیٹھ لکھی۔ بس اتنا اثاثر ہی گیا سی۔

اک واری فرزندگی نی دوڑ شروع ہوئی۔ تھوڑا تھوڑا کری کھر پھرن لگا۔ میں وی واپس اسکول چھیاں۔ اسے بچ اسکول ہائی ہوئی گیا سی تہ میں وی دسمیں جماعت توڑیں چکی گیاں۔ قبلہ عبدالعزیز وانی نے کجھ ہور شاگرد اُستاداں نی صف بچ چکی گئے نے سن۔ جہاں بچ شہباز راجوری (غلام نبی نائیک) قدر راجوری (عبدالرشید نائیک) عبدالسلام بہار محمد شفیع وانی، خورشید احمد بٹل جے منے پڑ منے نے لوک سن۔ دسمیں جماعت نے آخری دو مہینیاں بچ ریاضی تہ سائنس واسطے مقبول احمد میر شامل سن۔

1971ء آیا تہ میں دسمیں پاس کیتی۔ اُس ویلے راجوری تہ تہ بکھ ضلع سی تہ نہ ہی اتھے کوئی کالج سی۔ اس واسطے ڈگری کالج پونچھ بچ ماہر اداخلہ ہو یا۔ نومبر نے مہینے توڑیں تہ پڑھائی ٹھیک ٹھاک رہی، مگر دسمبر لگنے فرجنگ لگی گئی۔ اک واری فر راجوری تہ پونچھ تباہی نی زد بچ آئے۔ سرحدی علاقیاں نی ایہہ بڑی بد قسمتی ہونی اے جے جدوں وی حالات بگڑن تہ سارا نزلہ انہاں علاقیاں اُپر پینا اے۔ لوک اُجر نین تجارت خراب ہونی اے تہ بڑی گل ایہہ اے جے لوکاں نا

دماغی سکون پورا تباہ ہوئی جانا اے۔ ایسے حالات بچہ تعلیم، صحت ترقی سب ٹھپ ہوئی جانے ہیں
تہ فر اگر ایسے علاقیاں ہور لوکاں کی باقی دُنیا نے مقابلے بچہ آنی رکھد ہار یا جائے تہ ایہہ نا انصافی
نیہہ تہ ہور کہہ اے۔

کالج نے چار سال بڑے خاص رہے۔ اک تہ پہلی واری کسے بڑے ادارے نام کالج
تکلیا۔ اعلیٰ تعلیم یافتہ اُستاد لیسے جنہاں نا فائدہ علمی طور اُپر کافی چُجیا۔ گردھاری لال سپر و تہ
جے۔ این۔ دُرانی جے مشہور پرنسپل تکیے۔ بڑی گل ایہہ جے ہندو، مسلم، سکھ اتفاق پہلی واری اتنا
مضبوط تکلیا۔ جنگ نے زمانے بچہ سارے لوکاں کی اک دُوے نا خیال رکھنے تہ مدد کرنے تکلیا۔
ایہہ ماہڑے واسطے خوشی نا ذریعہ سی۔ کالج نے دوران می چنگے چنگے دوست لیسے تہ فر پونچھ نی
ثقافت جیہڑی پورے ملک بچہ بالکل بکھ اے اوہ تکی۔ ایہہ گل مننے نے لائق اے جے پونچھ بچہ
کھیل تہ کلچرل پروگراماں کی کافی اہمیت اے۔

دسمبر نے مہینے بچہ ہی بنگلہ دیش بنیا۔ تھوڑا امن ہو یا تہ بنگلہ دیش بچہ 90 ہزار پاکستانی فوج
تھیار سٹے۔ جنرل جگجیت سنگھ اروڑہ اگے جنرل نیازی اپنی ہار تسلیم کیتی۔ چریں بعد جنرل اروڑہ
پونچھ آئے۔ اُنہاں کی تکتے تہ سُننے نا موقع لہا۔ یاد اے جے پونچھ نی عوام جنرل اروڑہ کی چنگا
خاصا استقبال کیتا۔ جناب درشن سنگھ کالی پونچھ نی عوام واخوں جنرل صاحب کی خوش آمدید آکھی
باقی حضرات نے وی تقریراں کیتیاں۔ سارے ناں اُج یاد نیہہ آونے۔

اگلے دو سالوں بچہ اک ہور ہستی پونچھ آئی۔ سارے پونچھ بچہ چر چا چلیا کرنی سی جے
کرشن چندر ڈاکو مینٹری بنانے واسطے پونچھ آیا کر نین۔ ماہڑے اندر بس اک ہی خواہش کبڑی
کبڑی جاگتی سی جے بس اک واری کرشن چندر ہوراں کی نکاں۔ افسانے پڑھنے ناشوق کافی پہلے
تھیں سی۔ پونچھ کجی تہ اخبار پڑھنے نا موقع ملناسی۔ اُنہاں دناں کرشن چندر ہوراں نے افسانے
ہندسا چار (اُردو) بچہ آونے سن جنہاں کی میں شوق نال پڑھنا ساں۔ پونچھ ہزارے بچہ اک
ہوٹل ہونا سی جس کی ”شرماٹی سٹال“ آکھے سن۔ اُتھے ہندسا چار میز اُپر ہناسی۔ بس ایو وجہ سی کہ
میں جدوں وی چاء پینی ہووے شرماٹی سٹال اُپر جانی چُجنا ساں۔ دوئی کم ہوئی جانے سن۔ چاء نی

چاء تہ کرشن چندر نا افسانہ مفت ہند سا چارنچ جیہڑا آخری افسانہ میں پڑھیا اوہ سی ”سوگزی کو دوڑ“۔ یارویں جماعت پنج ہی میں وی پہلی اُردو غزل نی کجھ شعر لکھے۔ مگر کرشن چندر ہوراں نے افسانہ پڑھی مگی لگا جے ماہر اشوق کہانی واخ زیادہ اے۔ اسے دوران کرشن چندر تہ سلمہ صدیقی پونچھ آئی پچھے۔ اُنہاں نی ڈاکو میٹری بنا شروع ہوئی۔ اک دن کالج تھیں چھپی تہ میں بزار پچیاں۔ گیتا بھون تھیں تھوڑا اگے آیاں تہ تکیا جے کرشن چندر ہور تہ سلمہ صدیقی دوئی جایا کر نین۔ سرکاری لوک وی اُنہاں نال سن۔ خوشی وی بڑی ہوئی تہ نال تسلی وی۔ اُس تھیں بعد افسانہ واخ اسراں مڑیاں جے فالتو وقت سارا اُدھر ہی لگناسی۔

سال 1975ء پنج میں بی۔ اے پاس کری واپس تھنہ منڈی آیاں۔ اسے سال علی گڑھ یونیورسٹی نا ایم۔ اے جغرافیہ نا فارم پھر یا۔ مگر کئہر نے مالی حالات ایچے نیہہ سن جے پڑھائی جاری رکھی سکاں۔ 1976ء نے سال تھوڑی جی ٹھیکیداری کیتی مگر کتاباں نال نال رہیاں۔ ٹھیکیداری پنج دل نیہہ لگا تہ 1977ء پنج ٹیچر نی پوسٹ واسطے انٹرویو دتا تہ سلیکٹ ہوئی گیاں۔ اس تھیں پہلے 1975ء پنج کشمیر ایڈمنسٹریٹو سروس نا امتحان دتا۔ راجوری پونچھ تھیں صرف ترے اُمیدوار سن میں جناب امین انجم تہ جناب شاہ لطیف۔ امتحان نے بشکارگی ٹائیفنا مڈھو یا۔ میں امتحان چھوڑی کئہر آئی گیاں۔

ٹیچر تہ میں لگاں، مگر پڑھی ناشوق بالکل ختم نیہہ ہو یا۔ ڈیکناں رہیاں جے اک واری دو سال پورے ہوون تہ میں اگے نی پڑھائی فراک واری شروع کراں۔ انہاں دنان 1980ء نا کے۔ اے۔ ایس آئی گیا۔ میں اک واری فرسوچیا جے ایہہ امتحان وی دیساں۔

ٹیچر بنیاں ہوئیاں مگی کوئی ترے سال ہوئی گئے سن۔ کئہرے والیاں وی سوچیا جے ہُن موقع اے جے بیاہ نی ذمہ داری اپنیاں موہنڈیاں اُپروں والاں۔ اس طراں 1981ء پنج ماہر ایبیاہ اپنے خاندان پنج ہی ہو یا۔ شریک حیات (شیم اختر) دسمیں پاس سن۔ اُنہاں نی پڑھائی وی فر شروع کرائی۔ تھنہ منڈی پنج ہائر سکینڈری تعلیم نا کوئی سرکاری بندوبست تہ نیہہ سی اس واسطے پرائیویٹ پڑھانا شروع کیتا۔ اس پہنانے قصبے نے کجھ ہور دسمیں پاس کڑیاں منڈے وی شامل

ہوئی گئے تہ اک کلاس بنی گئی جس کی میں شام 7 بجے تھیں 11 بجے توڑیں ڈیوٹی تھیں واپس آنی پڑھانا ساں۔ الحمد للہ بعد وچ ایہہ سارے باری باری نوکر ہوئے تہ گیز ٹیڈ کیڈر توڑیں پچھے۔
سائیں میراں بخش صاحب نال ملاقات:

1980ء پنج ماہڑا بیاہ ہو یا تہ شریک حیات خواہش کیتی جے سائیں میراں بخش کول
حاضری دیاں۔ سائیں میراں بخش 1980ء (ماہڑے بیاہ نازمانہ) باحیات سن۔ ضلع پونچھ نے
کلائی تھیں سجے پاسے ننگالی صاحب تھیں کافی دؤر اک پہاڑی نی چوٹی اُپر ہائش سی تہ اُنہاں نا
شہرہ پوری ریاست جموں کشمیر پنج سی۔ ہندو، مسلمان، سکھ، پوری ریاست تھیں حاضری دین آونے
سن۔ سائیں صاحب سخت مزاج سن۔ ہر کسے کی نیڑے لگن بیہ سن دینے۔ اگر کوئی ہتھ چڑھی
جائے تہ فر اُس نی چنگی چھمائی ہونی سی۔ اگر کوئی ہتھ نہ چڑھے تہ خیر ڈاہڈے سخت لفظ سُننے پینے
سن۔ ایہہ سارا گھجھ سُنی تہ میں سخت ڈریا ناساں۔ کبہر والی کی بہتیری کوشش کری سمجھایا جے سائیں
ہور مار سن توں ضد نہ کر۔ مگر زانیاں نی ضد تہ عدالت نا لکھیا فیصلہ وی کدے بدلایا؟ جیہڑے
دوست احباب اُتھوں ہوئی آونے سن اُنہاں کولوں حال سُنی ادھی رت سُنکی نی سی۔

ذاتی طور وور میں کوئی زیارت پرست یا پیر پرست انسان بیہ ساں، مگر ماہڑی اک بیہ
چلی۔ میں حامی پھری لئی مگر اک شرط رکھی جے اُتھے جانے تھیں پہلاں اُس شاہدرہ شریف
چلساں۔ ایہہ فیصلہ ہوئی گیا تہ اک دن اُس دوئی شاہدرہ شریف جائی پچھے۔ زیارت نے سامنے
کھلوی اَساں دُعا کیتی۔ میں دُعا نے آخر اُپر بلیں بلیں گلاں کرن لگاں۔ میں آکھیا ”باوا! کبہر والی
مگر لگی نی اے جے سائیں میرا صاحب نے چلساں مگر اُتھے مار پینی اے۔ میں کہہ کر ساں۔ اگر
تُس سفارش کرو تہ مدے مار تھیں پچی جاں۔“

کبہر واپس آئے تہ اگلے دن اُس دوئی پونچھ واسطے نکلے۔ اَساں نال عزیز می طاہرہ شمال
(موجودہ پرنسپل ڈائٹ) وی ہوئی گئی۔ طاہرہ اُسے سال بارہمیں نا امتحان دتا سی تہ چنگے نمبر لئی
میڈیکل مضمون پاس کیتے سن۔ اُس نا ایم بی بی ایس نا امتحان وی ہو یا ناسی۔ اُس نی خواہش سی
جے ڈاکٹر بناں اِس واسطے اوہ وی اَساں نال گئی۔ رات بغلیا ز سونوٹ لگی جتھے اُس اپنے

ہم زُلف (مرحوم رشید ملک صاحب) نے کُہر رہیاں۔ اگلی سویر اُس نکلے تہ نال ماہڑی بڑی سالی
 دی تیار ہوئی گئی۔ اُس زمانے بڑیاں گڈیاں چلنیاں سن۔ آخر اُس ننگالی صاحب گڈی بچوں اُتے
 تہ پیدل پہاڑی چڑھنا شروع کیتا۔ گرمیاں نے دن پانی نال کوئی نیہہ، فر بڑی اُچی چڑھائی، آخر
 دو پہراں ویلے اُس جائی پُچھے۔ میں اندر و اندر کمناساں جے ہُن کوئی پتھر آیا کہ آیا۔

جس ویلے اُس سائیں صاحب نی گُلی نے سامنے پُچھے میں ساریاں تھیں اگے ساں۔
 سائیں صاحب اک بڑا سارا سوٹا لئی گُسے کی مارو مار کرنے سن تہ گالیاں کڈھنے سن۔ لوک سچے
 کھبے پہاڑیاں اُپر چڑھے نے سن۔ کُجھ جیہڑے کول سن اوہ بنیاں پٹھے لُکے نے سن۔ اللہ نی
 قدرت میں سر اُچا کری تکیا تہ سائیں ہوراں نی نظر پئی گئی۔ اُنہاں سوٹا اُتھی پھینکیا۔ اُس پہنائی
 کی چھوڑیا تہ سدھے کلی اندر بڑی گئے۔

میں ہمت کیتی تھوڑا جیا اگے گیاں تہ دربان آئی گیا۔ اُس آونیاں ہی پُچھیا ”تھنہ نے
 کشمیری او؟ باوا آکھنیں چھتے اُپر چڑھی جاؤ۔“

میں شکر کیتا تہ اُس سارے چھتے اُپر جائی بیٹھے۔ تھوڑے چریں بعد دربان فر آیا تہ آکھن
 لگا ”باوا آکھنیں تُس سارے نہائی تہ اندر آؤ۔“

گُلی نے کھبے پاسے اک نلکا لگاناسی جس نے چار پھیر پردہ سی۔ اَساں ساریاں غسل کیتا
 تہ ڈرنے ڈرنے دروازے توڑیں پُچھے۔ اُس کُہروں چاء، کیلے، تہنا گے نیاں اٹیاں لئی گئے نے
 ساں۔ سُنیا ناسی جے باوا صرف چاء پینے سن۔

دروازیوں اندر جے بڑے کہ سائیں ہوراں دم اُٹھے تہ دروازہ بند کری پچھوں سنگل
 چاہڑی گئے۔ میں بلیں جے کُہروالی کی آکھیا جے اج نیہہ بچنے۔ خیر باوا مُڑے تہ اپنے پُچھلے کول
 جائی بیٹھے۔ میں اُپر تکی دی نیہہ ساں سلکنا۔ اتنا جلال، رُعب، رُعب تہ فر ڈر قدرتی گل سی۔ تھوڑے
 چریں بعد باوے ہوراں ماہڑے وا کھ تکیا تہ اُنہاں کی ہاسے نے بڑو کے نکلی گئے۔ میں ہمت کری
 تکیا تہ سائیں ہوراں نارنگ بدلیا ناسی۔ لال چہرہ، موٹیاں موٹیاں اکھیاں تہ بغیر دنداں تھیں مُنہہ۔
 سائیں ہوراں ناہاسا تھمیا تہ گی آکھن لگے ”اُت کاں واسطے گیو تھو۔ ڈرے تھو؟“ فر تہ سائیں

ہوراں رمزاں رمزاں بچ گلاں کیتیاں۔ ایہہ ساریاں گلاں اوہ سن جیہڑیاں ماہڑی ذاتی زندگی
 نیاں سن تہ گسے ہورنال میں کدے نیہہ سن کیتیاں۔ میں چنگی طراں سمجھناں ساں جے کہہ آکھنے
 سن۔ گجھ گلاں اُنہاں ماہڑی کبہر والی نال وی کیتیاں۔ آخر واری آکھن لگے ”اوہ رہے چوڑاں گا
 آکھن نال ڈنگر نیہہ مرتا“۔

گجھ خاص تہ حیرت انگیزی گلاں واقع ہوئیاں۔ سائیں صاحب گی آکھن لگے ”واہ
 جیہڑی رمال تیرا گوہجا ماں تہ واہ متاں دے شوڑ“۔

پُرانے بیاہواں بچ ایہہ رواج سی جے برات والے دن مہراج اک بڑالماں رمال ہتھے
 بچ رکھنا سی تہ اپنا منہہ وی ٹہکی رکھنا سی اسے رمال نال۔ میں کوٹے نی اندر لے گوہجے وچ ہتھ باہیا
 تہ رمال اُتھی سی۔ اوہ کڈھی کے سائیں ہوراں نے حوالے کیتی۔ فرماہڑی کبہرے والی کی آکھن
 لگے ”واہ تہنا گاگی اٹی متاں دے“۔ اسان کیلے چاء تہ تہنا گیاں نی اٹی اگے رکھی۔ اُنہاں سارے
 کیلے چھلے تہ اسان کی کھلائے، فر تہنا گیاں نے تعویز بنائے تہ اسان کی دہئی کے آکھن لگے ”میں
 دُعا کر شوڑی، تم ٹہل جاؤ۔ تھہاری گڈی جائے گی وی“۔ ٹُر نے تھیں پہلے میں بڑی ہمت کیتی تہ
 ڈرنے ڈرنے پچھیا ”سائیں جی ماہڑی بہتری گوڈا کڑی امتحان ہو یوونے، تم اگر دُعا کرتا۔“
 سائیں صاحب بولے ”اُت کے کرے گی پیسہ بہت ہیں“۔

(طاہرہ نی سلیکشن نیہہ ہوئی مگر اوہ کافی آسودہ حال اے) ماہڑے برادرِ نسبتی نا اُس ویلے
 انجینئرنگ نا سلیکشن جیا لوجی تہ مائننگ، حیدرآباد واسطے ہو یا سی۔ میں سائیں صاحب کی فر
 درخواست کیتی مگر اوہ بولے ”رُت نی ہو تو“۔ لسٹ نکلی تہ ماہڑے برادرِ نسبتی نی سلیکشن میہہ ہوئی۔
 اُس سارے سڑکے اُپر کھلوی ایہہ سوچن لگے جے ہُن کدھر جاں۔ میں ایہہ فیصلہ کیتا جے اُس
 پونچھ واخ نکلاں تانے جلدی کدھرے ٹھکانے چُجاں۔ پیدل سفر ٹھوڑا مشکل سی، مگر چارہ کوئی
 نیہہ سی۔ بس سارے مُڑی پئے۔ تھوڑے دُور گئے ساں کہ اک گڈی پونچھ واخوں آونی تکی۔ اک
 جج سی جیہڑی گڈی اُپر جایا کرنی سی۔ اندر تہ اندر چھت وی لدے ناسی۔ گڈی اسان کولوں نکلی
 اگے گئی تہ فرائڈم رُکی گئی۔ اندروں کوئی ہتھے نے اشارے کرنا تہ ماہڑاناں لئی آلے مارنا سی۔

میں تکلیا کہ ماہڑا کالج ناساتھی سردار گورمیل سنگھ (میلی) آلے مارناسی۔ اللہنا شکر کہینا تہ گڈی توڑیں آئے۔ انہاں گسے طراں تھوڑی جگہ بنائی تہ اس بیٹھے۔ گورمیل سنگھ کی سُنایا جے اس سائیں صاحب نے ساں۔ جج سورکوٹ نی سی مگر آساں کی جائی درابے چھوڑیا۔ پتہ لگا جے گورمیل سنگھ کالج تھیں بعد پولٹری نابزنس شروع کہینا سی تہ فراس ایہہ گڈی دی خریدی۔

سال 1980ء پنج ہی ماہڑی بی۔ ایڈٹرینگ نا آرڈر آیا۔ جموں تہ سرینگر پنج اک اک بی۔ ایڈ کالج سی جس وچ نامزدگی محکمے نی طرفوں ہونی سی۔ سیٹاں کہٹ سن تہ اُستاداں نی تعداد بہوں متی۔ سالاں سال لگی جانے سن باری نی ڈیک رکھنے۔ مگر 1980ء پنج جموں یونیورسٹی کارس پاڈنیں کورس شروع کہینے جس وچ بی۔ ایڈوی سی۔ محکمہ تعلیم کی سوسیٹاں الاٹ ہوئیاں۔ اس طراں سو اُستاداں وچ ماہڑا ناں وی آئی گیا۔ چھٹیاں نے دو مہینے کلاساں لگنیاں سن۔ جموں نی جون جولائی نی گرمی تہ گم فرچھراں نا قہر۔ کسے طراں دو سال کلاساں پوریاں کہیناں تہ امتحان واسطے تیاری کہتی۔ مگر قسمتی نی خرابی نالونال رہی۔ جس تہیاڑے امتحان شروع ہونے والا سی اُسے تہیاڑے ماہڑے ہم زلف ماسٹر نصیر صاحب نا آپریشن جی۔ ایم۔ سی جموں وچ ہو یا۔ ہُن ماہڑے واسطے مشکل بنی گئی۔ راتی ساری ہسپتال رہی جاگناں تہ تہیاڑی امتحان نے پیپر دینا۔ سارا امتحان اسے پنج لکھی گیا۔ مگر اللہنا شکر کہ ریزلٹ آیا تہ پاس وی ہو یاں نالے نمبر دی خاصے سن۔

بی۔ ایڈ پاس ہوئی تہ نالونال اللہ تعالیٰ اک ہور تحفہ عطا کہینا۔ 13 / جنوری 1982ء فرزند اول مقدر اقبال صاحب نی پیدائش ہوئی۔ اُسے سال ماہڑا پرومیشن نا دو سال نا وقت پورا ہوئی گیا۔ پہناویں یونیورسٹی نی تعلیم باقاعدہ حاصل کرنے نا موقعہ بیہہ سی لہیا، مگر تعلیم نا شوق اُسے طراں سی۔ نوکری، فرآسوڈگی۔ بال بچہ اپنی جگہ مگر تعلیم نی پہڑاس حالیں پوری بیہہ سی نکلی۔

کڑمائی نے نالونال میں اپنی اہلیہ کی پرائیویٹ پڑھانا شروع کہینا ناسی۔ بیاہ توڑیں اوہ بارہمیں پاس ہوئی گئے نے سن۔ 1982ء پنج میں انہاں کی اگلی پڑھائی واسطے راضی کری لیا۔ مقدر صاحب نے پالن پوسن ناوی اک مسئلہ سی مگر میں پورے ساتھ نا وعدے دتا تہ انہاں نا پڑھائی نا سفر فر شروع ہو یا۔

1982ء پنج ماہری نوکری ہائی اسکول تھہ منڈی سی۔ بی۔ اے توڑیں جغرافیہ ماہر مضمون
 وی سی تہ اگلی تعلیم واسطے میں جغرافیہ مضمون منتخب کیتا۔ تھوڑی کوشش کیتی تہ محکمے نی اجازت وی لہی
 گئی۔ جموں یونیورسٹی پنج جغرافیہ نامضمون نی سی اس واسطے فیصلہ کیتا جے علی گڑھ تھیں ایم۔ اے
 جغرافیہ کرساں۔ فارم پھر یا گمراہ کی جی گل چھو س ماہر ارستہ بدلی گیا۔

اسکول سٹاف نی اک میٹنگ ہوئی تہ اس میٹنگ نی کاروائی انگریزی زبان پنج لکھنے نی
 ذمہ داری ماہرے سر لگی۔ اگلے دن میں کاروائی نی تحریر میٹنگ وچ پڑھی۔ انگریزی زبان نال
 ماہر اچ کلیاں ہونیاں ناسی اس واسطے ساریاں پسند کیتی۔ کجھ دنوں بعد میں جغرافیہ نا فارم ہیڈ
 ماسٹر صاحب نی میز پر رکھیا۔ ہیڈ ماسٹر صاحب کشمیری پنڈت سن۔ انہاں بغیر کجھ آکھے فارم چکلیا تہ
 تر وڑی تراڑی ڈسٹ دن پنج پھینکیا۔ میں ہکا بکا ہوئی گیاں۔ تھوڑے چریں بعد انہاں آکھیا
 ”تم۔ ایم۔ اے انگلش کرو گے۔“ ماہرے بہتیرے سمجھانے اُپروی اک وی بیہ منی تہ مگی مجبوراً
 نواں فارم پھرنا پیا۔ مگر مشکل ایہہ سی جے مگی پہلیاں برج کورس کرنا سی۔ اک اضافی امتحان پاس
 کری کے میں فارم پھر پھری سکنا ساں۔ چارونا چار ایڈیشنل لٹریچر نا فارم پھر یا تہ بی۔ اے پارٹ
 اول نیاں کتاباں آنی پڑھن لگاں۔ ماہرے نال ماہرے دورشتہ دار ٹیچروی ہوئی گئے۔ انہاں وی
 فارم پھر یا۔ اسطراں اس ترے لوک کٹھے پڑھن لگے۔ نالونال میں کھر والی کی بی۔ اے پارٹ
 فسٹ نی تیاری کروان لگاں۔ امتحان نیڑے آئے تہ اک مشکل ہو رآنی پی۔ امتحان تھیں کوئی اک
 ہفتہ پہلیاں یونیورسٹی نا خط آیا جے میں سدھا فائل نا امتحان دئی سکنا۔ ہفتے وچ تیاری کرنا
 کتاباں لوڑنا مشکل سی۔ مگر کتاباں لوڑنے پنج ترے چار دن لکھی گئے۔ باقی دو دنوں پنج ہی تیاری
 کیتی تہ پونچھ کالج پنج امتحان دتا۔ ریزلٹ آیا تہ پاس ہوئیاں۔ نمبر وی چنگے سن۔

1982-85ء پنج جموں یونیورسٹی تھیں ایم۔ اے انگلش پرائیویٹ میں شروع کیتی۔ قصبے نی
 زندگی پنج کجھ زیادہ جی گہما گہمی ہونی اے۔ اس واسطے جے لوکاں نا اک دُوے نے کھر آن جان
 لگا رہنا یا۔ ماہر اکھر نویں تھنے وچ سی۔ فیصلہ کیتا جے کوئی سکون والی جگہ جاں جتھے پڑھائی نا
 ماحول بنی سکے۔ پُرانے تھنے جگہ لہی تہ دو کمریاں والا کھر 1982ء وچ ہی شروع کیتا۔ اسطراں

ساریاں جگہاں جُجھنا پینا سی۔ کُہر بسانے بسانے دو سال نے امتحان یا تہ دتے ہی نہیہ یا فر صرف
حاضری کری واپس آونار ہیاں۔

1986ء توڑیں بس ابھی کشکش لگی رہی۔ 1986ء وچ میں وی انگریزی ادب نی۔ ایم۔
اے پاس کیتی تہ شریک حیات وی بی۔ اے پاس ہوئی گئے۔ علی گڑھ یونیورسٹی ناشونق حالیں وی
نہیہ گیا سی۔ جیاں ایم۔ اے انگلش کیتی تہ فرائک واری اجازت لئی تہ ایم۔ اے سوشیا لوجی نافارم
پرائیویٹ اُمیدوار نے طور اُپر علی گڑھ مسلم یونیورسٹی بچ پُہر یا۔ 1988ء بچ ایہہ ڈگری وی حاصل
کری لئی تہ علی گڑھ ناشونق وی پورا ہوئی گیا۔ 1985ء اہلیہ نابی۔ ایڈکھمانہ طور اُپر ہویا تہ اوہ سال
اُنہاں نی مدد کیتی تہ اوہ وی پاس ہوئے۔

سائیں میراں صاحب نال دوئی ملاقات:

1982ء بچ بڑے بیٹے مقدر صاحب نی پیدائش نال ہی اہلیہ نی فرمائش اک واری فر
شروع ہوئی گئی سی جے سائیں صاحب گول حاضری دینی اے۔ اس واری میں کوئی زیادہ بحث
نہیہ کیتی کیاں جے پشلی ملاقات نا اثر حالیں وی دماغ اُپر ہے سی۔ میں وی چاہنا ساں جے اک
واری فرجاں۔

ایہہ موقعہ 1983ء شاید 1983ء نے شروع بچ ہی لبھا۔ اک واری فراس دوئی مقدر
صاحب کی لئی جائی پُجے۔ اس واری اُنہاں نے لوکاں نا ہجوم کافی سی۔ سائیں صاحب گسے
کالسری کی ماریا کرنے سن تہ نالو نال گالیاں کڈھنے جانے سن۔ لوک دُروں تماشہ تکنے سن۔
کالسری اپنا سر موٹے جے فردے نال ٹھکیا ناسی تاں جے سوئی نی کوئی سٹ سرے اُپر نہ لگے۔
میں سامنے ہونیاں۔ اسواری ڈر زیادہ نہیہ سی۔ سائیں صاحب نی نظر پی تہ فراوہ ہی ہویا جو گُجھ
پہلی واری ہویا سی۔ دربان آساں کی چھتے اُپر چا ہڑیا فر گُجھ چریں بعد آس نہائی تھوئی سائیں
صاحب نے بلاوے اُپر اُنہاں نی ہٹھاری بچ آئے۔ آس جیوں ہی اندر بڑے سائیں صاحب فر
دروازہ بند کری شوڑیا تہ سنگل چا ہڑی۔

سائیں صاحب لبسا نیلہ گوتالانے سن۔ زیادہ تر اپنے دوئی ہتھ کنڈی چھتے رکھنے سن۔

دراز قدتہ مضبوط جُٹے نے مالک سن۔ سائیں صاحبہ نے کرامات نی بگ چارو پھیر سی۔ جس کالسری کی اوہ مارا کرنے سن اوہ کہڑی کہڑی آکھنی سی ”ہوں بیہ جاتی، میرو فیصلو تم کرو“ آخر اُپر سائیں صاحبہ اُس کی چھوڑیا تہ آکھیا ”جا پہلاں اُس خصم ناں کہڑوں ٹور جس نا کہڑ بسالیووی اے۔“ بعد فق پتہ لگا جے اُس کالسری نے کہڑ پولیس بیٹھی نی سی۔

بہر حال سائیں صاحبہ اپنے چلھے کول بیٹھے۔ کنڈیاں والی ٹالیاں چلھے بچ لایاں تہ اٹھی اندروالی کھندے واخ گئے۔ اسواری سائیں صاحبہ نی کُنیا بچ اک بچی مکمل پردے بچ سی۔ سائیں صاحبہ اندروں اک پتیلی (جس بچ اوہ اپنی چاء بنانے سن) اک چچہ اک پیالہ کھنڈ تہ دُڈھ آندا۔ پتیلی چلھے اُپر رکھی تہ بچ دُڈھ تہ کھنڈ بائی گہولن لگے۔

اس تھیں پہلیاں دروازی کی سنگل چاہڑی تہ اک چھوہ ماریا تہ مقدر صاحبہ کی ماؤ نی چھوہ لی بچوں کھسی لیا سی۔ فر مقدر صاحبہ کی دوواں ہتھاں اُپر چکی اُپر توڑیں لئی گئے تہ ہسنے رہے۔ لوکاں اُنہاں نا صرف روہ تکیا سی مگر شاید میں ہی ساں جس اُنہاں ناہا سا تکیا۔ مقدر صاحبہ کی دوواں ہتھاں اُپر چکی بسروں تھیں اُچا کری اوہ اُنہاں نال کھینڈنے سن۔ میں اُنہاں نے چہرے نے رنگ تکتا ساں۔ اگلے دند بیہ سن صرف مسرالاں دِنیاں سن۔ ہسناں سائیں صاحبہ ہوں حسین لگنے سن۔ اُنہاں مقدر صاحبہ کی اپنی چھوہ لی بچ رکھیا تہ اپنی چھبھ کڈھی کے اُنہاں نے مہنویں بچ بائی جس کی مقدر صاحبہ چوسنے رہے۔ اخیر اُنہاں مقدر صاحبہ نامتھا اپنے متھے نال رگڑیا تہ فر ماؤ کی واپس دتا۔ اساہڑے واخ مُڑے تہ پہلیاں کیلے چھٹی کھلائے تہ فر پیالہ ماہڑے مہنویں اگے رکھیا۔ پتیلی بچوں دُڈھ کڈھی کے مگی پلایا۔ باہر دروازے اُپر لوکاں ناہجوم سی۔ لوک دروازے پیٹھوں ہتھ بائی ماہڑی گروتی چھکن لگے جے تھوڑا دُڈھ اُنہاں نے ہتھے اُپر رکھاں۔ پُرانے لکڑی نیاں پہناں بچ لمی سنگل نی وجہ تھیں کافی جگہ کھلی جانی سی، جس بچوں سارا گجھ دَسنا سی، مگر سائیں صاحبہ رعب نال آکھیا ”اگر تھیں اک تو پووی دتو تہ فر یاد رکھیے“۔

اسراں آساں اوہ سارا دُڈھ پیتا۔ آخر اُپر سائیں صاحبہ بولے ”ٹہل جاؤ دعا کر شوڑی

ہے۔“

میں 1975ء ناکے - اے - ایس ٹائفیڈ نے ماریاں چھوڑیا سی۔ اُس تھیں بعد
 1981-82ء بیچ فر نوٹس نکلیا۔ امتحان ہو یا تہ پیپر کشمیر وچ سرٹری گئے۔ دوبارہ ہو یا مگر اُس تھیں پہلے
 میں سائیں صاحب کولوں مڑی آیا ناساں۔

اُنہاں کولوں نکلنے ویلے ماہڑے دلے بیچ ایہہ خیال آیا جے سائیں صاحب کی چُچھاں،
 مگر ہمت بالکل نیہہ ہوئی۔ دروازے بچوں باہر نکلن لگاں تہ سائیں صاحب نی واڑ آئی ”اوہ
 رہے انگا آ۔ اُت نہ جائیے..... اُت نہ جائیے..... اُت نہ جائیے“ توں بے فکر تھل جا۔ جو تبتاں
 دے شوڑیو ہے وانہہ تھو دیوں اگر ننگے پیر تہ ننگے سر ساری عمر میر و پانی تھو تو رویئے۔“ میں مڑی
 پچھے نیہہ تکیا۔ اُس دن تھیں بعد میں 1995-96ء توڑیں نہ کوئی فارم پھر یا تہ نہ کوئی اثر یو دتا۔ اک
 عجیب جی تسلی تہ سکون ماہڑے اندر سن۔ 1986ء وچ ایم اے انگلش تہ 1988ء وچ ایم۔ اے
 سوشیا لوجی پاس تہ کری لی مگر حالیں وی تسلی نیہہ سی۔ اکوشونق باقی سی جے کسے طراں پی۔ ایچ۔
 ڈی ہووے۔ 1988-89ء بیچ حکمہ نی طرفوں اجازت نامہ وی آئی گیا جے دواں مضموناں بچوں
 کسے بیچ وی میں پی۔ ایچ ڈی کری سکنا، مگر اُسے سال مقدر صاحب اٹھویں جماعت پاس کیتی۔
 مقدر صاحب نکلیاں ہونیاں تھیں اک لائق طالب علم سن۔ اٹھمیں وچ اُنہاں ناشونق تہ ریزلٹ سکی
 میں ایہہ فیصلہ کیتا جے اپنی پڑھائی کولوں بہتر اے جے اُنہاں نی مدد کراں۔ اس طراں پی۔ ایچ۔ ڈی
 ناشونق ختم تہ نیہہ ہو یا پر اندر کد رے دن ہوئی گیا۔ اگر آج وی مگی کوئی چُکھے جے ماہڑی زندگی نی
 کوئی اک تمنا جیہڑی پوری نیہہ ہوئی تہ جس ناگی بہت افسوس اے تہ ماہڑا جواب صرف اکو ہوسی
 جے پی۔ ایچ۔ ڈی نیہہ ہوئی سکی۔ آج وی جس ویلے ماہڑے شاگرد ملن آونین تہ میں پہلا سوال
 اُنہاں نی پڑھائی نا چُکھناں یاں تہ دُوا جے کتھے توڑیں پڑھنیں۔

کتا باں پڑھنے ناشونق نکلیاں ہونیاں تھیں سی۔ جدوں اسکول نا طالب علم ساں تدوں وی
 راتی دوجے توڑیں کتا باں پڑھنے نی عادت سی۔ ایو عادت کالج توڑیں نال رہتی۔ اس شونق
 نالونال پونچھ نی ادبی تہ ثقافتی وراثت نا وی اثر ہو یا۔ پونچھ کالج چُجھیاں تہ یارویں جماعت بیچ لکھنے

ناشوق کدیا۔ اس طراں پہلی شعری کوشش یا رہویں جماعت وچ کیتی۔ جس نی صرف دوشعر یاد آوین۔

سینے میں لگی ہے آگ اور شعلے بھڑکتے ہیں
 احباب کھڑے ہیں پاس اور تیل چھڑکتے ہیں
 روتی ہوئی گلشن سے یوں بادِ صبا نکلی
 پھولوں کے بھی دل اُنکے سینوں میں دھڑکتے ہیں
 باری توڑیں پُچھنے پُچھنے کجھ ہور کوششاں کیتیاں، مگر افسوس کہ کوئی باقاعدہ سمہالی تر رکھنے نا
 خیال نیہہ آیا۔ اس طراں بہتا کجھ اس طراں وی ضائع گیانا لے یاداشت بچوں وی غیب ہوئی
 گیا۔ باری پُچھ لکھنے دوشعر یاد آوین۔

آج کی رات بہاروں کو موت آئے گی
 نظر نواز نظاروں کو موت آئے گی
 اب کہ ٹکرائی گرساحل سے مرے ارمانوں کی موج
 شکستہ ریز کناروں کو موت آئے گی
 چرخ پیر نے گرگردشیں روا رکھیں
 غریب چاند ستاروں کو موت آئے گی
 قلم پہناویں شعر نیہہ بکھی سی مگر ماہڑی ذات اُپر غالب اثر کہانی ناسی؛ جس نی اکو وجہ کرشن
 چندر نی قلمی طاقت سی۔ تھوڑے تھوڑے چریں میں کرشن چندر سعادت حسن منٹو، عصمت چغتائی،
 رضیہ بٹ کی پڑھنا شروع کیتا تا ایہہ وجہ سی جے میں افسانے واخ مُڑیاں۔
 پہاڑی ایس ٹی تحریک:

1980ء تھیں ماہڑے علم بچ پہاڑی تحریک نا تھوڑا تھوڑا نقشہ آون لگاسی۔ میں ہائی اسکول
 تھہ منڈی وچ نوکری کرنا ساں تہ اک دن سُنیا جے آج پہاڑی مشاعرہ ہونے والا اے۔ اُس
 مشاعرے نی صرف اتنی یاد اے جے بسکل صاحب تھیں علاوہ ماسٹر منیر صاحب مرحوم (شاہدہ

والے) ہوراں وی اپنی پہاڑی غزل پڑھی سی۔ جدوں شیخ عبداللہ مرحوم نی حکومت بنی تہ تھوڑے چریں بعد قریشی برادران (کریم اللہ تہ انہاں نے پہنائی) راجوری آئے۔ اک دن واسطے اوہ تھنہ منڈی وی آئے سن۔ شاید شاہدرہ شریف گئے سن تاں آئے سن۔ تھنہ منڈی انہاں نال سرسری جی ملاقات ہوئی سی۔ انہاں پہاڑی قبیلے نے مسائل تہ تحریک ور گل بات کیتی۔ مگر بعد نچ اوہ غائب ہو گئے تہ ظفر اقبال منہاس ہوراں ایہہ ذمہ داری لئی لیتی۔

اگر خط راجوری پونچھ نچ پہاڑی تحریک کی گئے دل جان نال واقف کرایا پہاڑیاں کی انہاں نے مسئلے مسائل تہ حل سمجھایا تہ اوہ صرف ظفر اقبال منہاس صاحب ہی سن۔ ماہر خیال ہی بیہہ بلکہ پکا یقین ایہہ اے جے پیر پینچال نچ ظفر اقبال صاحب ہر کھر کوئی درجنان واری گئے ہوسن۔ ہر آدمی نال انہاں نی واقفیت سی۔ ٹیٹوال تھیں لئی تہ سندرنی توڑیں ظفر اقبال صاحب کی ہر بندہ سیاناسی تہ عزت دیناسی۔ ظفر صاحب نی وجہ تھیں میں وی جویاں۔ ایہہ بالکل حقیقت اے۔ ظفر صاحب نال واقفیت ناذریعہ لعل صاحب تہ مرحوم مرزا صاحب سن۔ اچہ توڑیں میں اُردو افسانہ لکھنا تہ شائع کرنا شروع کیتا ناسی۔ ماہر اپہلا افسانہ (قسط وار) ایوب شبنم صاحب نے اخبار ”ستاروں سے آگے“ نچ لگا تار شائع ہو یا کر ناسی۔ مگر ظفر صاحب اس گل اُپر مطمئن کیتا جے میں پہاڑی زبان نچ وی لکھاں۔ اسراں پہاڑی افسانے نی شروعات کیتی۔

پہاڑی زبان، ادب تہ پہاڑی قبیلے ناساریاں کولوں تیز زمانہ 1980ء تھیں لئی 2000 توڑیں سی۔ ساریاں زبانان نے ادیب تہ شاعر جہاں نال تعلق پہاڑی قبیلے نال سی انہاں پہاڑی زبان تہ ادب واسطے محنت کرنا شروع کیتی۔ سیاسی، سماجی، بڑے لوک، ملازم تہ تاجر سارے اکوہوئی تہ قبیلے نی شناخت واسطے کم کرن لگے۔ کلچرل اکادمی نچ پہاڑی شعبہ کھلنے نال اک پلیٹ فارم ہو وی لہی گیا ناسی۔ اس طراں پورے قبیلے نے ایس۔ ٹی سیٹیس نی مانگ رکھی لئی۔ دلی توڑیں اس مانگ نی گونج آون لگی۔ وقتی حکومتاں ہر موقع اُپر وعدہ ضرور دتا جے پہاڑیاں نی شیڈیولڈ کاسٹ نی مانگ جائز اے تہ موقع لہنے اُپر اسکی ضرور پورا کیتا جاسی۔ ایہہ مانگ تہ وعدہ اچ توڑیں کھٹھے ٹرنے لگے نے ہین۔

1989ء وچ جموں و کشمیر کلچرل اکادمی بیچ کجھ کلچرل آفیسر نیاں آسامیاں لکڑیاں۔ جس طراں پہلاں میں عرضی کیتی اے جے میں گسے دوئی نوکری واسطے درخاساں دینا بند کری شوڑیا سی۔ اسے طراں ماہڑی کوئی مرضی نیہہ سی جے میں فارم پہراں مگر کجھ سیاسی لیڈراں تہ سینئر ساتھیاں نی ضدسی جے میں فارم پہراں۔ فارم پہریا انٹریووی ہوئے سیاسی تسلی نے باوجود میں کلچرل آفیسر نی پوسٹ نی لئی سکلیا۔ ماہڑی زندگی فراپنے اصلی رستے اُپر آنی کھلہوتی۔

1996ء آیا تہ ماہڑے حالات دی بدلن لگے۔ بڑے بیٹے مقدر صاحب دسمیں نا امتحان پاس کیتا۔ اللہنا فضل سی تہ انہاں نے نمبروی اعزازی سن۔ اگلی پڑھائی واسطے راجوری آدناسی۔ ضروری ہوئی گیا سی جے انہاں نال میں وی راجوری آئی جاں تانجے انہاں نی پڑھائی نا حرج نہ ہووے۔ اُسے سال الیکشن ہوئے سن تہ راجوری تھیں مرحوم شریف طارق صاحب الیکشن جتی تہ کابینہ نے وزیر نامزد ہوئے سن تہ اسے سال دو پہاڑی ہوسٹل راجوری تہ پونچھ واسطے منظور ہوئے سن۔ میں مرحوم شریف طارق صاحب کی درخواستی کیتی جے مگی راجوری تبادلہ کرایا جائے تانجے میں بچیاں نی تعلیم بیچ مدد کری سکاں۔ تھوڑے تہیاڑے لنگھے تہ طارق صاحب ماہڑا تبادلہ بطور وارڈن پہاڑی ہوسٹل راجوری کروایا۔ پونچھ ہوسٹل نی ذمہ داری جناب اعظم ساگر نے موہنڈیاں اُپر پئی۔ ایہہ اک نویں مشکل سی۔ اک اک قدم اگے ٹرنیاں ٹرنیاں 2000ء توڑیں پہاڑی ہوسٹل راجوری کرائے نیاں کریاں وچوں نکلی تہ اچ والی عمارت بیچ آئی پوچھیا۔ ایہہ سفر بڑا تنگی والا سفر سی۔ مگر جناب شریف طارق مرحوم نیاں ذاتی کوششاں نال ہر مشکل آسان ہونی جانی سی۔ 2000ء بیچ پہاڑی ہوسٹل راجوری خالی ہوسٹل نیہہ سی سگوں اک مڈل اسکول، اک کمپیوٹر سینٹر، چوہنی کھنڈے بجلی نی سہولت والا ادارہ بنی گیا سی۔ مڈل اسکول ماہڑی ذاتی ضد تہ طارق صاحب نی فراخ دلی نا نتیجہ سی۔ اُس ویلے توڑیں طارق صاحب محکمہ تعلیم نے وزیر ہوئی گئے سن جس نامیں پورا فائدہ چکلیا۔ چھٹی جماعت تھیں اٹھمیں توڑیں بچیاں نی پڑھائی ہوسٹل نے اندر ہی ہونی سی۔ کمپیوٹر ٹریننگ سینٹر کھلنے نی گل وی بڑی عجیب ہوئی۔ اُس زمانے راجوری ضلع نے ڈپٹی کمشنر جناب بشیر رونیاں سن۔ اک پرائیویٹ ادارے نے کمپیوٹر سینٹر نا افتتاح کرنے والے

جہیڑے اُنہاں گئی حال چال پچھیا تہ میں ٹہلا بولیاں۔ ماہڑے کم کاج کرنے نے طریقے اُپراوہ
ڈاڈے خوش سن۔ اُنہاں مگی آکھیا جے میں چُپ کیاں آں۔

میں ٹہلے ٹہلے جوب دتا کہ ”جیہڑا سینٹراج گھلایا اے امیراں نے پچیاں واسطے اے
غریباں واسطے تہ کوئی سہولت نہیں اے۔“ رونیاں صاحب تھوڑا سوچن لگے۔ فر اُنہاں مگی آکھیا
”جے ہوٹل نے پچیاں نی ٹریننگ واسطے کجھ طریقہ کڈھساں۔“

اُسے سال ۲۹-۲۸ مارچ کی اُنہاں مگی فون کری آکھیا جے ہوٹل واسطے اک کمپیوٹر
ٹریننگ سینٹر 31 مارچ تھیں پہلاں گھلی جاسی۔ بشیر رونیاں صاحب پہاڑی قبیلے پچوں بیہ سن مگر
اُنہاں کی جتنا درد پہاڑی پچیاں ناسی اُس نی مثال واسطے کوئی پہاڑی قبیلے نے ملازم ناناں
ماہڑے کول بیہ جیہڑا میں لکھاں۔

اُسے سال قبلہ حاجی بلندخان صاحب مرحوم وائس چیرمین گوجر بکروال ایڈوائزی بورڈ
راجوری تشریف لئی آئے۔ رونیاں صاحب نی اُنہاں نال ذاتی ملاقات ہوئی تہ اُنہاں حاجی
صاحب کی آکھیا ”آپ کے ہوٹل کو بائیس سال ہو گئے ہیں اور میرے ہوٹل کو ڈھائی سال۔
آپ خود جاکے فرق دیکھ لیں۔“ چنانچہ مگی فون آیا جے حاجی صاحب یاد کریا کرینین۔ میں
ڈاک بنگلے گیاں تہ حاجی صاحب پہلاں تہ بڑا لاڈ کیتا (حاجی صاحب ناما ہڑے خاندان نال
پُرانا تہ کافی ڈوہنگا تعلق سی) فر اُنہاں ہوٹل نا ذکر کیتا۔ تعریف وی کیتی، مگر آکھن لگے کہ
”ماہڑی خواہش اے جے راجوری پونجھ پنج جیہڑا ایہہ گجر پہاڑی تنازعہ بنی گیا اے اس کی
سروں ختم کراں، کوئی چارہ دہسو۔“

میں اُنہاں اگے تجویز رکھی جے دس بچے پہاڑی ہوٹلاں نے گجر بکروال ہوٹلاں پنج
رہون یا فر تہ دس بچے گجر بکروال ہوٹلاں نے پہاڑی ہوٹلاں پنج رہون یا فر راجوری نے دوئی
ہوٹل اکو کیتے جان۔ اک بلڈنگ پنج ہوٹل ہووے تہ دووے پنج اسکول، میں اپنی خواہش اسکول
واسطے کیتی۔

حاجی صاحب بڑے سکون نال سُنیاتہ آخر اُپر آکھیا جے اوہ چار بجے پہاڑی ہوٹل آوسن۔ میں متاثر وی ہوئیاں تہ اپنی طرفوں دعوت وی دتی مگر چار بجے تھیں پہلیاں ہی انہاں کی واپس جانا پئی گیا۔ اس طراں اوہ گل بند ہوئی گئی۔

1996-97ء بچ رو نیال صاحب پہاڑی ہوٹل نے بچیاں نال پہلی ملاقات کیتی سی۔ پہلا گروپ سی تہ سامان انہاں اپنے ہتھوں بندیا سی۔ رجسٹر اُپر انہاں جیہڑے جملے لکھے انہاں بچ اک جملہ ایہہ سی جے پہاڑی ہوٹل راجوری ناکم کاج تکلی انہاں نی خواہش اے جے اسکی بورڈنگ اسکول وی بنایا جائے۔ بس اسے سفارش کی لئی میں ہوٹل نے اندر ہی اسکول نی فائل بنائی تہ فراسکول وی گھلایا۔

پہاڑی ہوٹل راجوری نے آس پاس بھارتی فوج ناکمپ اے۔ فوج نے اک آفیسر ہوٹل آئے تہ بچیاں کی ملے۔ فوج نی طرفوں انہاں چووی کھنٹے بجلی ناکنکشن دتا جیہڑا بچیاں نے ڈاننگ ہال تہ سٹڈی روم بچ لگسن۔

ماہرا اپنا مننا ایہہ اے جے پہاڑی ہوٹل راجوری جتنی تیزی نال ترقی کیتی اُس بچ بشیر رونال صاحب نی ذاتی دلچسپی تہ فراخ دلی شامل رہی۔ 2000ء آیا تہ پہاڑی ہوٹل پوری ریاست نے ہوٹلاں بچ اپنی مثال آپ سی۔ اسے سال بورڈ نے وائس چیرمین جناب محمد دین بانڈے صاحب مگی جموں سدھیا۔ ہوٹل نے کم کاج تھیں اوہ پہلاں ہی بڑے خوش سن۔ انہاں کجھ پیسہ واگڈار کیتا تہ مگی ہدایت کیتی جے اک پہاڑی ادبی پروگرام منعقد کیتا جائے۔ نال ہی پہلی واری پہاڑی بچیاں کی وظیفے نی سہولت وی آئی۔

پہاڑی ادبی پروگرام کی ہوٹل نے اندر ہی کیتا گیا۔ پہاڑی قبیلے نے سارے بڑے لیڈر تہ خیر خواہ جمع ہوئے۔ پروگرام شروع ہونے تھیں پہلاں سارے بڑے لوک ہوٹل نامعا نہ کرنے واسطے آئے۔ انہاں کمپیوٹر سینٹر اسکول، بجلی پانی تہ باقی ساریاں چیزاں ناجائزہ لیا۔ بچیاں کی ملے شاف کی ملے تہ اکثر بڑے لوک خوش ہوئے۔ اکا دکا بزرگ خوش تہ بیہہ ہوئے مگر چپ رہے۔ پروگرام ختم ہو یا تہ بزرگ ساتھیاں ٹھاپنا دتا۔ ٹھاپنا دینے والیاں بچ ظفر اقبال صاحب وی

شامل سن۔ مگر فرنگھ چریں بعد ماہڑا تبادلہ ہوئی گیا۔ ظفر منہاس صاحب ہوراں بڑی کوشش کیتی جے میں نہ جاں مگر میں مناسب سمجھیا جے چھوڑنا بہتر اے۔ ماہڑے نال بچارہ ہوسٹل وی نظرزد ہو یا۔

سال 2001ء میں پہاڑی ہوسٹل تھیں فارغ ہو یاں تہ اچر توڑیں مقدر صاحب باری نا امتحان پاس کری دتا تہ FITJEE انسٹی چیوٹ بچ کو چنگ واسطے ٹری گئے سن۔ باری بچ انہاں اک واری فراغ ازی نمبر حاصل کیتے۔

جس تہنیاڑے میں مقدر صاحب کی لئی راجوری آون لگاساں، انہاں نا سماں نتھی تہ کہروں نکلیاں تہ چھوٹے بیٹے ساجد اقبال صاحب گی روکی لیا۔ ساجد صاحب اٹھمیں پاس کیتی سی تہ مقدر صاحب داہر انہاں وی اعزازی پوزیشن لئی سی۔ ساجد صاحب نی ضدسی جے اوہ وی راجوری جان۔ آخر انہاں نی ضد میں منی لئی تہ انہاں کی راجوری آنی ہمالین اسکول بچ داخل کیتا سی۔ انہاں دس میں بچ وی اعزازی پوزیشن برقرار رکھی تہ باری بچ وی۔ انہاں نا شوق ڈاکٹر بناسی۔ اگلے سال تیاری تھیں بعد ساجد صاحب میڈیکل کالج جموں بچ سیٹ لئی تہ انہاں نا ڈاکٹری نا شوق پورا ہو یا۔ اسے بچ مقدر صاحب انجینئرنگ (کمپیوٹر) پاس کیتی تہ سافٹ ویئر کمپنی INFOSYS ملٹی نیشنل بچ انجینئرنگ مقرر ہوئے۔

2003ء توڑیں بس تھوڑا اجیا بسویاساں جے اسے سال ماہڑی پرموشن ہوئی تہ مگی لداخ پہنچیا گیا۔ اک نواں بکھیڑا فرم ہو یں اگے آنی کھلوتا۔

لداخ نا سفر:

2003ء نے سال ماہڑی پرموشن ہوئی۔ انگریزی ادب نا لیکچرار بنیاں مگر مگی لداخ پہنچیا گیا۔ مگی ڈی۔ سی دفتر حاضر ہونا سی جتھوں ماہڑی اگلی تعیناتی نا آرڈر نکلتا سی۔ لداخ نی تعیناتی نا سنی کے بڑیاں بڑیاں نا حوصلہ ٹرٹی جانا اے۔ فر ماہڑی پرموشن جس ویلے ہوئی اُس ویلے ماہڑی عمر پنجاہ سال تھیں اُپری۔ ایہہ اک بڑا مسئلہ سی۔ مقدر صاحب تہ ساجد جموں پڑھنے سن۔ اہلیہ نا تبادلہ راجوری ہوئی گیا سی۔ اوہ باقی دواں بچیاں (آسیہ تہ شہریار) کی لئی راجوری آئی گئے سن۔

میں ہن لداخ جانا سی۔ اسراں اک کھرے نے ترے کھر ہوئی گئے۔ دو ترے تہیاڑے میں چُپ سُپ ہوئی رہیاں۔ ماہرے اگے مسئلہ صرف بچیاں نی تعلیم ناسی، جس واسطے میں کھر وی چھوڑیا سی۔ اک واری فر کھر کھیر و کھیر ہونے والا سی۔ کرگل ضلع بچ اُس ویلے جناب اسفندیار خان ڈی۔ سی سن۔ اُس تھیں پہلاں اوہ ڈپٹی کمشنر راجوری رہے سن۔ بس ایے اک تہر وس سی۔ اُنہاں نال گل ہوئی تہ اُنہاں تہر وس دتا تہ مگی فوراً بچنے نا آکھیا۔ اسے بچ بشیر رو نیال صاحب نا فون آئی گیا۔ اُنہاں تھوڑا حوصلہ دتا تہ میں آخر کار 13 اپریل 2003 کی کرگل واسطے نکلیاں۔ اپریل نے مہینے بچ گرمی ڈاڈھی پینی اے۔ جموں بچیاں تہ بے بسی گرمی سی، مگر اہلیہ نال سن۔ اُنہاں ضد کیتی جے میں اک گرم سویٹر نال رکھی لوواں۔ میں بڑا ہسیاں۔ اتنی گرمی بچ کوئی گرم سویٹر تھے بچ لئی کے تڑے تہ کبھی لکسی۔ مگر میں سویٹر لئی کئے بانہہ اُپر رکھی تہ اہلیہ کولوں اجازت لئی جہاز واخ تری پیاں۔ بال بچے کولوں دُور جانے نا دکھ بچیاں نی پڑھائی نی فکر، نویں جگہ نا چہا کا، ایہہ سارے رلے ملے خیال ماہرے اندر سن۔ جہاز ہما چل نیاں پہاڑیاں نال نال جانا اے۔ اتنی اُچی پہاڑیاں تہ بے تحاشہ برف ایہہ بڑا عجیب دسناسی۔ سوچنا رہیاں جے اگر کدے کوئی جہاز اُنہاں برف نے بڑے بڑے تہ اُچے کٹوریاں بچ ٹھنکی پووے تہ گن لوڑسی۔ برف نے پہاڑاں اُپروں سفر کرنے نال ٹھنڈ لگن لگی تہ گنی ضرورت محسوس ہوئی کہ سویٹر لائی لوواں۔ مگر ہن ماہر اخیال دُورے پاسے مڑی گیا۔ جموں تھیں تڑنے ویلے میں سویٹر نی گل اُپر ہسیاں مگر جس ویلے سویٹر لانا پیا تہ سوچیا جے واقعی کالسری مرد کولوں زیادہ دوران دیش ہونی اے۔ لہہ ہوائی اڈے توڑیں چالی منٹ لگے۔ جہازوں باہر نکلیاں تہ دُنیا کجھ ہور ہی سی۔ ہر پاسے اُچے ننگے پہاڑ، نہ کوئی بوٹانہ کہہا، نہ جنڈھ بس کالیاں پہاڑیاں تہ بے بسی ٹھنڈ۔ اک بکھ جی خوشبو چارو پھیر سی۔ بس اتنا تکو جسراں گرم گرم مٹی یاریتے بچ پانی بائی شوڑو۔ بس اوہ جی خوشبوسی۔ میں چارے پاسے نظر ماری تہ مٹھویں بچوں بے اختیار نکلیے ”اے اللہ! چالی منٹاں بچ توں دُنیا بدلی شوڑنا ہیں۔ تو اہری طاقت بے انتہا اے“۔ لہہ تھیں نکلیاں تہ راتی اٹھ بچے کرگل بچیاں۔ نہ بکلی، نہ لوہ نہ واقفیت نہ کوئی زبان سمجھنے والا۔ اُپروں راتی ناویلہ۔ اپنا سامان اکس جگہ رکھی تہ میں کھلوی گیاں۔ ایے سوچ کرن لگاں

جے اگے کہہ کر اس۔ گڈی نا ایک مسافر ماہڑے کول آیا تہ پچھن لگا، آپ یہاں ٹرانسفر پر آئے ہین؟“ میں سر ہلایا۔ اوہ گئی لئی اک پاسے گیا تہ گئی ہوٹل دہسیا۔ نال ہی اُس ہوٹل نے ملازم کی آکھیا ”یہ یہاں ٹرانسفر پے آئے ہین۔ رات کو آپ کے پاس رہیں گئے۔“ بہر حال میں ہوٹل کمرے وچ پچھیاں لداخ بچ بچلی نا تہ کوئی انتظام نیہہ سی۔ بعد بچ پتہ لگا جے کر گل شہر واسطے اقبال ہائیڈل پروجیکٹ وی اے مگر اُس بچ خرابی آئی جانی اے۔ نال ہی ایہہ پروجیکٹ صرف اک میگا واٹ ناہی اے جس نال صرف لاٹو ہی بلی سکینن۔ باقی کوئی مدد نیہہ کری سکنا۔ پہلی رات قیامت خیزی۔ شہر کر گل وچ برف پئی نی سی۔ ٹھنڈ سخت۔ رات پٹھیاں پٹھیاں کڈھی۔ لوہ ہوئی تہ ملازم پانی بالٹی آندی، مگر اتنا ٹھنڈا پانی جے ہتھ نال نہ لگے۔ دہ نہہ لگا تہ میں باہر نکلیاں۔ تھوڑا چھپے کھلو تاں تہ سکون جیاء آیا۔ ڈی۔ سی آفیس جانی حاضری دینی سی۔ واپس ہوٹل آیاں تہ کپڑے کسراں بدلاں۔ اتنی ٹھنڈ جے سارا بٹھ کتے۔ جے لگے نے کپڑیاں بچ ہی جاں تہ شرم جی لگے۔ کافی چریں بعد اسفند یار خان صاحب کی ملناسی۔ سوچیا جے انہاں کپڑیاں بچ ہی گیاں تہ گندا لگساں۔ خیر کپڑے بدلنے نی ہمت نیہہ ہوئی۔ انہاں کپڑیاں بچ ہی جانی گڈی بچ بیٹھاں۔ اس گڈی کی اُتھے ملازم بس آکھنے سن۔ جیجا ہی میں گڈی وچ بڑیاں میں بڑا خوش ہویاں۔ ساری گڈی کی نظر ماری تہ مگی ساہ پھریا۔

کر گل نا ڈی۔ سی آفیس جتھے اے اُس جگہ کی بروڈ آکھنے ہین۔ سارے سرکاری دفتر برو وچ ہی ہین۔ میں ڈی۔ سی دفتر پچھیاں تہ اسقدر یار خان صاحب اپنے کمرے بچ سدھی لیا۔ چچر توڑیں انہاں کی ملی تہ گرسی اُپر بیٹھنا، اوہ تاڑی بجانے رہے۔ ماہڑی حوصلہ افزائی واسطے ڈاڈی شفقت تہ نرمی نال انہاں گلاں کیتیاں۔ راجوری کی یاد کیتا تہ آخر اُپر انہاں آکھیا ”اقبال یہاں لوگوں کو نہیں پتہ کہ تعلیم کی کیا اہمیت اے۔ میں چاہتا ہوں جیسا آپ نے راجوری میں کیا، ویسا یہاں بھی کرو۔“

اسفند یار خان صاحب کی راجوری نے لوک زیادہ عزت انہاں نی سادگی، شرافت، ایمانداری تہ ہمدردی پچھوں کرنے سن۔ میں انہاں نیاں گلاں سنیاں تہ بس اتنا سارا جواب دتا

”یہ ڈسٹرکٹ آپ کا نہیں ہمارا بھی ہے۔ انشاء اللہ کوشش کریں گے۔“ اس تھیں بعد میں گرلز ہائر سیکنڈری کرگل جائی تہ جو ایمین کیتا تہ فرپوری تعیناتی نے دوران ادھی تہ ہیا ڈگرلز ہائر سیکنڈری، ادھی تہ ہیا ڈگری کالج تہ اُس تھیں بعد کشمیر یونیورسٹی نیاں B.Ed (بی۔ ایڈ) کلاساں پڑھانا رہیاں۔

لداخ سارے ناسارا اک طلسماتی خطہ اے۔ پہاڑاں ناپارنگ، روپ تہ اندازے۔ گلشیر وادیاں کچھ حُسن نی مالک۔ سندھ تہ اس نیاں شوکلنیاں شاخاں پہناویں بہت خطرناک ہین مگر انہاں نی کچھ ہی خوبصورتی اے۔

لداخ نے لوک ماہرے پتے بچ اسماہرے ملکھے نے ساریاں کولوں زیادہ شریف لوک ہین۔ ایمانداری، صبر، شکر انہاں بچ کٹی کٹی پھر یا نا اے۔ میں اک کمرہ کرائے اُپر لیا تہ ہوٹلے بچوں کمرے بچ آئی گیاں۔ مالک مکان اک سلنڈر تہ کاپی گیس پھرانے واسطے دتی تانجے میں رُٹی نا بندوبست کراں۔ اگلے دن میں ہائر سیکنڈری گیاں۔ ایہہ اسکول ماہرے کمرے نے بسروں نیڑے سی۔ اک مزدور کی ماہرے اک کرگلی دوست سدھی تہ کاپی سلنڈر تہ پیسے دیسی آکھیا جے اوہ سلینڈر آئی ماہرے کمرے اگے رکھی شوٹے۔ میں سکول ساں تہ کبھی کبھی کھڑکی تھیں باہر تکتا ساں۔ اسماہری وائیس پرنسپل تکتی رہتی۔ اوہ مقامی کرگل شہر نی رہنے والی سی۔ جس ویلے میں کوئی ترے چارواری تکتی رہیاں تہ اُس ہسنے ہسنے آکھیا ”آپ فکر نہ کریں۔ ساری چیزیں آپ کے کمرے کے باہر ہوں گی۔“

میں جدوں واپس کمرے بچ گیاں تہ ایہہ تکتی حیران ہوئی گیاں جے اوہ مزدور گیس سلنڈر اُس اُپر کاپی تہ اُپر بقایا پیسے رکھی گیا نا اٹھی سی۔ فردوئی گل ایہہ جے کمرہ بالکل سڑکے اُپر سی تہ گیس سلنڈر کاپی تہ بقایا سڑکے والے دروازے نے باہر سن۔ کرگل نے زمانے نے حالات اگر تفصیل نال لکھنا شروع کراں تہ پوری کتاب بنسی۔ اس واسطے تھوڑا تھوڑا ہی ذکر کرساں۔ جولائی مہینے چھٹی آیاں تہ زوجیلا لنگھنے ناموقعہ لہا۔ زوجیلا ناسفر وی اک کچھ مضمون بنی جانا اے اگر اُس کی لکھنا شروع کرو۔ واپسی وی زوجیلا تھیں ہوئی تہ اک نواں تجربہ تھہ آیا۔

اکس ہو رو واقعے نا اثر حوصلہ ہو یا۔ ماہڑے کشمیر نے ساتھی نا کچھ سماں سرینگروں آیا۔ ٹرک کدے ادھی راتی کرگل بزارے بچوں لنگھیا تہ اک ہٹی نے اگے اوہ سماں رکھی لیہہ واخ نکلی گیا۔ دُوے تہنیاڑے شام ویلے ماہڑے ساتھی کی کہروں فون آیا تہ تاں پتہ لگا جے سماں آیا نا اے۔ اَس شام ویلے چریں بزار پچھے تہ سماں حالیں وی اک ہٹی نے تھڑے اُپر رکھیا ناسی۔ لوکاں نی شرافت، سادگی، ایمانداری نے ٹھیر سارے واقعے ہین جنہاں کی اتھے لکھن لگاں تہ وقت تہ کاغذ لوڑن۔

اگست نی بانی تاریخ کرگل بیچ اک بڑا پروگرام ہو یا۔ اس پروگرام بیچ ساری ہل کونسل نے ممبراں آو ناسی۔ میں ایہہ ٹساں کی دہسنا چاہناں جے کرگل ہل کونسل نے الیکشن پہلی واری 04-2003ء بیچ ہوئے ہین تہ ماہڑی ڈیوٹی اسفند خان صاحب نے پہلاں ووٹ پوانے واسطے تہ فرگنے واسطے لائی سی۔

بانی اگست نے پروگرام واسطے مٹی سٹیج سمہنا لے واسطے سدیا گیا تہ میں مشکل نال منیا ساں۔ صرف اکوجہ سی۔ میں لدانخ ناسارا ٹیم یا تہ سرکاری ڈیوٹی کرنا چاہنا ساں یا فرسار علاقہ پھر نا تہ لوکاں نال ملی ثقافت کی سمجھنا چاہناں ساں، مگر ساتھیوں نی ضد سی تہ میں منیاں۔ جس دن ایہہ پروگرام ہو یا، اُس دن اک ممبر شاید خان صاحب نے برادر اپنی تقریر بیچ ایہہ ذکر کیتا جے لدانخ پورے نا اکو مسئلہ اے، جس پورے خطے نی ترقی کی روکیا نا اے۔ انہاں زوجیلا پہاڑ نا ذکر کیتا تہ ایہہ مانگ کیتی جے لدانخ کی باقی ساری دُنیا نال رلانے واسطے زوجیلا نائٹل کڈھیا جائے۔ گل تہ ایہہ سولاں آنے سچ سی، مگر ماہڑے خیال نال ملنی جلنی میہہ سی۔ میں مانگ اُپر آیاں تہ انہاں نی تقریر اُپر تبصرہ کرنیاں آکھیا ”میں ہر روز صبح کی نماز میں یہ دُعا کرتا ہوں کہ زوجیلا ایک ایک انج بلند ہوتا جائے۔ اس لئے کہ جو شرافت، ایمانداری، سادگی، حلیمی اللہ نے لدانخ کے خوش نصیب لوگوں کو عطا کی ہے اس کا مقابل کہیں بھی نہیں ہے۔ جس دن زوجیلا قابلِ تسخیر ہو جائے گا لدانخ بالکل ہم ڈاؤن والے لوگوں کی طراں ہو جائیں گے۔ پھر یہ سب صفتیں صرف ڈکشنری میں دستیاب ہوں گی۔ عملی حوالہ کوئی وی باقی نہ رہے گا۔“

ایہہ گل بڑی بکھی سی۔ پہلاں تہ گجھ چر چرپ ریئی فرسارہال تاڑیاں نال پھرن گیا۔ اس پروگرام نا اثر ایہہ ہویا جے ٹکیت (اک گراں) بچ ہونے والے ہائیڈل پروجیکٹ نے افتتاح بچ میں سدیا گیاں تہ اس طراں کرگل نا آخری گراں تکنے ناموقعہ وی لبھا۔

پہنائی سال کرگل بچ نوکری کری میں 2005ء بچ واپس مڑیاں تہ اُس ویلے دویدی صاحب ڈائریکٹر سکول ایجوکیشن سن۔ اوہ وی پہلاں ڈی سی راجوری رہے سن۔ راجیو کھجوریہ ہوراں دویدی صاحب کی آکھیا کہ میں واپس آویا کرنا تہ تعیناتی نا خیال رکھن۔ دویدی صاحب ڈاڈی کم گوئی والے مختصر تہ پیارے جے انسان ہین۔ میں بڑی واری تکیا جے گل کرنیاں اُنہاں کی نظر بٹاں دینی اے۔ مگی بڑی شفقت نال اُنہاں اپنے دفتر بلوالیا تہ ماہری تعیناتی ڈائری (ڈی۔ آئی۔ ٹی) راجوری کیتی۔ ایہہ تعیناتی لداخ نی مشکل کی نظر بچ رکھی اُنہاں کیتی سی۔

ڈائری راجوری نا دور وی بڑا مصروفیت نا دور رہیا۔ اقبال ریہہ صاحب وی ڈائری راجوری بچ لیکچرار سن (اجکل کالج نے پروفیسر ہین)۔ اُستاداں نی ٹریننگ ڈائری راجوری نا بڑا کم سی۔ سارے ضلع بچ اُستادہ حضرات کی چھٹیاں نے زمانے بچ تدریس نے نویں نویں طریقے دہسین تہ اُنہاں کولوں وی نویاں نویاں گلاں سکھنا جاری رہیا۔

غالباً 2005-06ء سال سی۔ ڈگری کالج راجوری نے پرنسپل جناب رزاق خان صاحب ہوراں ڈپٹی کمشنر راجوری کی آکھی مگی کالج آندا۔ ماہری واقفیت خان صاحب نال کالج نے وقوتوں سی۔ اوہ ماہرے تھیں اگے سن کوئی دوکلاساں۔ دوئی گل ایہہ سی جے اُس جیہڑے راجوری تھیں پڑھنے واسطے پونچھ جانے ساں سارے بوائیز ہوسٹل بچ موجودہ شیش محل، گرلز ہائیئر سکول (رہنے ساں۔ رزاق خان صاحب وی ہوسٹل بچ ہی رہنے سن۔ مگی یاد اے اک شام ویلے میں ہوسٹل نے بار تلے بچ ہی انگریزی نی اک نظم پڑھنا ساں، رزاق صاحب اُدھروں لنگھے۔ مگی نظم پڑھنے تکیا تہ ماہرے کول ہی گئے۔ اُنہاں ہور نظم مگی پڑھائی نال نال سمجھانے دی رہے۔ بس اوہ اک ہمدردی یاد سی جس نی وجہ تھیں میں کالج جانا منیا۔ کالج کوئی ترے یا چار سال میں رہیاں۔ جتنی اللہ توفیق عطا کیتی نی سی اتنی محنت بچیاں نال کیتی۔ 2010ء نا سال سی۔ میں کالج ہی ساں۔ اُسے

سال سرکاری نوکریاں فی پھرتی واسطے فاسٹ ٹریک ریکروٹمنٹ بورڈ بنے تہ میں ضلع راجوری نے بورڈ بیچ آندا گیا۔ ایہہ کم ماہڑے واسطے تھوڑا مشکل اس واسطے سی کہ اپنا ضلع سی۔ جیہڑے وی بچے انٹرویو دینے والے سن انہاں نی خاصی تعداد یا تہ ماہڑی شاگردی بیچ رہی سی یا فرگسے طراں سیانے سن۔ مگر تنہا وس ایہہ سی جے ساتھی ممبر سارے بار اصول لوک سن۔ ریاض چوہدری ڈسٹرکٹ مینجر ڈی آئی سی، پرنسپل ڈائٹ، اسٹنٹ کمشنر یونیورسٹی راجوری اندر جیت ہور تہ سروس سلیکشن بورڈ نے اک مستقبل ممبر صاحب سن۔ کل کوئی ستاراں محکمیاں نے انٹرویو کیتے تہ لٹاں نکلیاں۔ اللہ نا شکر جے اک وی لسٹ نہ تہ عدالت چکی تہ نہ گسے امیدوار ایہہ شکایت کیتی جے اُس نال نا انصافی ہوئی۔

اس کم تھیں پہلے ہویاں تہ ادھر بابا غلام شاہ یونیورسٹی نے انجینئرنگ کالج بیچ سٹاف نا مسئلہ بنیا۔ سٹاف کھٹ سی تہ بچے زیادہ۔ اُس ویلے یونیورسٹی نے وائس چانسلر جناب مسعود چوہدری ہور سن۔ رجسٹرار نے عہدے اُپر جناب رشید چوہدری ہور سن۔ رشید چوہدری ہوراں کی ماہڑا ڈاڈا احترام سی۔ انہاں وائس چانسلر صاحب کی ماہڑے واسطے آکھیا تہ اس طراں اک سال واسطے میں انجینئرنگ کالج پڑھانے واسطے وقت دتا۔ رشید چوہدری صاحب کیمسٹری نے پوسٹ گریجویٹ ہن۔ اک لمان ٹیم انہاں ہائیر سکینڈری کلاساں کی پڑھایا۔ فراہ کالج نے پروفیسر مقرر ہوئے۔ کجھ ٹیم اتھے لایا تہ فریونیورسٹی بیچ رجسٹرار مقرر ہوئے۔ رشید صاحب نامزاج ٹھنڈا مگر اصول تہ انتظامی کم پلے تہ مضبوط ہوئین۔ انہاں یونیورسٹی نے زمانے بیچ بڑی عزت نال سلوک کیتا۔ سال مکمل کیتا تہ مڑی آیاں۔ اچر ماہڑی تعیناتی چٹکس ہائیر سکینڈری ہوئی نی سی تہ میں چٹکس جانی پوچھیاں۔ یونیورسٹی نا اک سال چنگا نکلیا۔ اس دوران کجھ گلاں نی سمجھ وی آئی تہ کجھاں گلاں نی صفائی وی ہوئی گئی۔ یونیورسٹی نا ماحول کولوں تکنے نا موقعہ لبھا نال ہی مسعود صاحب کی وی پڑھیا تہ سمجھیا۔

عام سوچ ایہہ سی جے مسعود چوہدری ہوراں نا وائس چانسلر بننے چھچھے دو گلاں ہن۔ اک تہ راجوری پونچھ خٹے نے اک نامی گرامی شخصیت ہن۔ دوا انہاں کی ادارہ چلانے نا تجربہ وی سی۔ یونیورسٹی پچھنے توڑیں میں وی سمجھنا ساں، مگر اتھے جانی اپنا خیال بدلنا پیا۔

اس بچ کو شک نہیہ جے یونیورسٹی نے نقشے کی زمی ورواہلنا تائیں ہوئی سکنا سی جے اگر ناظم انتظامی کم کاج نا گجی نال بندہ ہووے۔ ایہہ صفت چوہدری صاحب نی واقعی کمال سی۔ مگر ذاتی ملاقاتاں بچ تکیا جے انہاں نی علمی صفت وی بڑی ڈونگی اے۔ اس ناپتہ کھٹ ہی لوکاں کی ہوئی۔ اس واسطے جے یونیورسٹی نی سٹیج تھیں بعدا وہ صرف دوستاں نال ذاتی محفلاں بچ ہی دے سن۔ مسعود صاحب نی سرکاری کوٹھی اُپر اک تفصیلی ملاقات نا ذکر میں ضروری سمجھنا۔ میں تہ ماہڑے ماموں قبلہ بشیر شال صاحب IPS انہاں نال ملاقات کرن گئے۔ شال صاحب تہ مسعود صاحب اکوزمانے نی پہرتی سن تہ نالے دواں کھٹھیاں پولیس نی نوکری کیتی سی۔ اس واسطے دواں نادوستانہ خاصا ڈونگا سی۔ ملاقات لمی ہوئی تہ گلاں گلاں بچ پاکستان نی سیاست نا ذکر آیاتہ میں تہینہ ڈرانی نی کتاب My feudal lord نا ذکر کیتا۔ فرکہہ سی۔ چوہدری صاحب کتاب اُپر تبصرہ اس طراں کیتا، لگنا سی جے انہاں اس کی کوئی سوواری پڑھیا ہووے۔ انگریزی زبان بچ لکھی نی ایہہ کتاب تازہ تازہ آئی سی۔ جس طراں انہاں تبصرہ کیتا میں انہاں نی علمی قابلیت نا قائل ہوئی گیاں۔

یونیورسٹی نا سال مکمل ہو یا تہ چوہدری صاحب بڑے سن۔ ماہڑا کم تکی اک دن انہاں گی سدیا تہ گی ایہہ پیشکش کیتی جے میں یونیورسٹی بچ بچ ہی ایڈجسٹ ہوواں۔ ماہڑی نوکری نا آخری سال یا ڈیڑھ سال بقایا سی۔ اس واسطے میں تہ رشید صاحب (رجسٹرار) ایہہ فیصلہ کیتا جے سال تھیں بعد میں فارغ ہوئی یونیورسٹی آئی جا ساں۔ مگر ایہہ ہوئی نہیہ سکیا۔

2012ء نا سال ماہڑی نوکری نا آخری سال سی۔ اکتوبر نا مہینہ اخیری مہینہ سی۔ مگر اسے سال والدہ تہ نکلے پہراؤ نا انتقال ہوئی گیا۔ اس ویلے میں ہائیر سکینڈری چنگس بچ ساں۔ اکتوبر نا مہینہ آیاتہ کھر سارا پریشان سی۔ سادگی نال سکول تھیں فارغ ہوئیاں۔ مگر اُسے تہنیا ڈے کجھ سیاسی کارکن تہ وزیر (شبیر خان صاحب) چنگس چُجے۔

اپنی تقریر بچ خان صاحب ایہہ خواہش کیتی جے میں سماجی خدمت واسطے وقت دیاں۔ اس طراں ریٹائرمنٹ نے نال نال ہی اگلا دور شروع ہو یا۔ سبھاش شرما صاحب تہ میں اگودن

پارٹی بیج داخلہ لیا۔ محکمہ تعلیم بیج کم کرنے ناک سدھا سدھا فائدہ ایہہ ہونا اے جے تقریر نافن مضبوط ہو جانا اے۔ دلیل، اصول، نظریہ، ایہہ سارے ہتھے پٹھ رکھنن۔ سال 2012ء تھیں 2018ء توڑیں علمی سیاست ناحصہ بنیا رہیاں۔

عملی سیاست نازمانہ وی اک نویں دُنیا نا تجربہ سی۔ گجھ کھٹیاں مٹھیاں یاداں نال ایہہ زمانہ اکھیاں کھولنے والا سی۔ بہت گجھ سکھیا بہت گجھ سُنیا تہ بولیا۔

2018ء توڑیں سیاسی کم کاج کرنا رہیاں۔ اگر سب گجھ لکھن لگ پوواں تہ اک کتاب بنی جاسی۔ 2018ء بیج ریاست جموں کشمیر بیج جو وینائل جسٹس ایکٹ لاگو ہوئی گیا۔ اٹھاراں سال توڑیں نے عمر نے بچیاں نے سُنن تہ حفاظت واسطے بنیا نا اے۔ قانون ریاست جموں کشمیر کی چھوڑی باقی سارے ملکھے بیج لاگو سی۔ 2018ء بیج اُسکی جموں کشمیر بیج آندا گیا تہ اسنا سارا نظام قائم کرنے نی کوشش ہوئی۔ ریاستی سطح اُپر کمیٹی قائم ہوئی تہ آئینیل جسٹس (ریٹائرڈ) حسنین مسعودی چیر پرسن تعینات ہوئے۔ باقی پچو اں ممبراں بیج اک ممبر جناب راجیو کھجوریہ مقرر ہوئے۔ اس کمیٹی نے تحت ہر ضلع بیج اک سٹم کھڑا کیتا گیا۔ جس بیج سی۔ ڈبلیو۔ سی تہ جے جے پی نے یونٹ بنائے گئے۔ انہاں ناکم بچیاں نے مسئلے سُننے تہ ازالہ کرنا اے۔ راجیو ہوراں نی خواہش سی جے سی۔ ڈبلیو سی ضلع راجوری کی میں چلاں تہ اس طراں میں چیر پرسن سی۔ ڈبلیو سی راجوری مقرر ہویاں۔ ماہڑے نال چار ممبراں نا بیج مقرر ہو یا جنہاں بچوں صرف دو ممبر ماہڑے نال اخیر توڑیں رہے۔ باقی دو اں بچوں اکس جائین ہی نیہہ کیتا تہ دووے گجھ چریں بعد چھوڑی شوڑیا۔ ساڈھے بیج سال بچیاں نے نال انہاں نے مسئلے سُننے تہ انہاں نی مدد کرنے لنگھی گئے۔ جس دن میں اُتھوں فارغ ہویاں اُچر توڑیں کوئی ساڈھے بیج سوکیس آئے جنہاں بچوں ساڈھے چار سو کیساں بیج بچیاں نی مدد کرنے نی کوشش کیتی تہ مسئلے حل کیتے۔

2018ء نا سال ماہری زندگی نا بہت خاص سال سی۔ اسے سال اللہ تعالیٰ نا بڑا احسان ہو یا۔ میں اسے سال دلوں منوں خواہش کیتی کہ گئی جج نی سعادت نصیب ہووے۔ 2018ء بیج ہی جج نی قمر اندازی بیج ماہڑا ناں آئی گیا تہ میں اپنی اہلیہ نے نال جج نا مبارک فریضہ ادا کیتا۔

حج نامتفصیلی حال انشاء اللہ بکھ لکھیا نا اے۔ اللہ نیاں رحمتاں کس طراں نالونال رہیاں اس
نی اک لمی تفصیل اے۔

2018ء تھیں 2023ء جنوری توڑیں میں سی۔ ڈبلیو۔ سی ناچیر پرسن رہیاں۔ جنوری
2023ء پنج جناب فاروق مظفر صاحب نے فرزند جناب مسلم وانی صاحب ایہہ پیشکش کیتی جے
میں واپس تعلیمی نظام نال جڑاں۔ ہمالین ایجوکیشن مشن نال ماہڑے جذباتی رشتے بین۔ اک تہ
جناب مضطر نال اسکول نے زمانے نارشتہ اے۔ فراسکولی پڑھائی انہاں نے والد محترم قبلہ
عبدالعزیز وانی نی شاگردی پنج کیتی۔ تری گل ایہہ جے راجوری آونے نے کچھے جناب مضطر
صاحب نی مدد ریٹی۔ ہمالین اسکول نے شروع شروع نے زمانے ہائیر سیکنڈری کلاساں
پڑھانے ناموقعہ لبھا۔ آخری ایہہ جے مقدر صاحب کی چھوڑی باقی سارے بچے ہمالین اسکول
پنج ہی زیر تعلیم رہے۔

بس اس وجہ تھیں جنوری 2023ء تھیں لئی اج توڑیں ہمالین ہائیر سیکنڈری اسکول ہٹانگری
نے پرنسپل نیاں ذمہ داریاں نبھایا کرنا۔

ماہڑی آپ بیتی کی کوئی حتمی تحریر نہ منیا جائے کیاں جے حالیں زندگی ناسفر نویں نویں
تجربیاں نال مختصر جاری اے۔ نالے کوشش ایہہ کیتی اے جے ہر حصے نال مختصر کراں تا نچے گل
زیادہ لمی نہ ہوئی جائے۔ جہاں جہاں گلاں کی حوالہ دتا یا گئے ساتھی، بزرگ یا دوست نال ذکر کیتا
اے اس کچھے اک تہ انہاں نی مدد تہ اہمیت نامقتصدی۔ دو ایہہ جے واقع نی تفصیل پنج انہاں نا
ذکر ضروری سی۔ اس واسطے اگر گئے واقعے نال گئے ادارے یا ساتھی دوست کی ناگوار ہوئی
ہووے تہ انہاں کولوں میں معافی منگناں۔

انشاء اللہ کوشش ایو رہسی جے اس آپ بیتی کی فر لکھاں تا نچے ایہہ آپ بیتی نی جگہ اک
مکمل دستاویز بنی سکے۔



میں ہور ماہر تعلیمی تہ ادبی سفر

کافی ممکن تحقیق تھیں بعد ایہہ پتہ چلایا اے کہ ماہرے دادے، پردادے قریب دو سو سال پہلاں شوپیاں (کشمیر) نے کسے گراں وچوں ہجرت کری دے پہاڑ وچ ادھر آئی گئے۔ مسمی سٹو علاقہ پونچھ نے سنگیوٹ نے گراں بسیا تہ اس نا پتہ اعلام راجوری آ گیا۔ انہاں نی کشمیر وں ہجرت یا تہ اتھے سکھاں نی حکومت وچ ہوئی اے نہ یا فردوسی (کال) والے سال۔

غلام راجوری کئی گراں وچ تھوڑی مدت بسیا۔ ایہہ گرن نوشہرہ گراں وچ وی رہیا تہ فر پھر نا پھر ناساج گراں وچ آیا۔ اتھے وی کوئی ترے جگہاں وچ بسیا تہ آخر وچ موجودہ رہائش والی جگہ مقیم ہوئے گئے۔

زبان: ماہری دادی اتناں کشمیری زبان فر فر بولی سی۔ سر اپر کساوا، بلتا کرتہ، بڑی چادر تہ اٹھارہ گزنی ستھن لانی سی۔ کساوے نیاں کوئی پاءساریاں موتیاں 1965ء وچ کدے گم گیاں تہ اس تھیں بعد کشمیری زبان وی بالکل پھل گئی۔ کیاں کہ جتھے اس علاقے وچ پہاڑی تہ گوجری زبان عام سی نہ کہ کشمیری۔

ماہرے دادا مرحوم پیر بخش نی عین جوانی وچ اچانک موت ہوئی گئی سی۔ اس ویلے ماہرے پیو (نذیر محمد) نی عمر کوئی چھ سال دہسین۔ انہاں تھیں نکا پتہ اعلیٰ محمد ساتہ اس تھیں بکلی پہنیں چہلی سی۔ ماہر ماہر بان بہشتی پیو تہ چاچا علی محمد ذرا سرت سمہالی تہ 1947ء نی اگ پہر دک گئی۔

چک جمال تھیں اگے: کچھ دنوں بعد آساں کی چک جمال کمپ وچوں کڈھی دے اپنے پیارے خوبصورت ملک تھیں بہت دور مانسوکمپ (انگ) وچ پُچھیا تہ ہُن آساں ناناں مہاجرین بنیا۔ اتھے پرانہاں بڑیاں بڑیاں بارکاں سن جہاں وچ آساں آساں کی قیدیاں نی طراں جگہ ملی۔ جتھے چار ڈیریاں گنجائش سی اتھے اٹھ اٹھ تہ دس دس ڈیرے جمع کیے۔ سب اک دُونے تھیں نا واقف۔ توبہ اللہ توبہ! ایہہ علاقہ ریتلا اے تہ بہت گرم وی اے۔

مانسوکمپ: اس کمپ تھیں کوئی اک میل دوری تھیں دریا سندھ چلنا اے ایہہ شاید جھیل مانسروہ تھیں نکلنا اے۔ برف تہ ٹھنڈا تہ میلا جیا پانی۔ اس کافی چوڑے دریائی ریت وچ سونے نے ذرے سامنے چمکنے ہین۔ مانسوکمپ نے مہاجرین اکثر اس دریا اُپر جانی تہ نہانے سن۔ ٹھنڈا برف ناپانی پینے تہ اپنے پیارے وطن کی یاد کرنے رہے سن۔

اس کمپ وچ آساں کوئی ست سال گزارے۔ ٹھنڈے ملک نے تہ الگ الگ جگہاں نے لوک باڑیاں وچ روکے نے سن تہ کئی بیماریاں پھٹیاں۔ کچھ مر گئے تہ کچھ نیاں اکھیاں گیاں۔ کتیاں روحاں تڑفنے تڑفنے چُپ ہو گیاں تہ بدن اُتھے گرم گرم زمی نے پٹھ چھپان گیاں۔

راشن: آساں کی راشن ہفتے وچ اک بار ملناسی۔ روشن وچ چول آنا، تیل، کنبو وغیرہ تھیں لئی دے زندگی نی ضرورت نی ہر چیز ملنی سی۔ بالناں واسطے صبح وشام نا کھانا چھٹا نک نایا چاول سا تہ بالغان واسطے پنج چھٹا کیاں۔ سکیاں لکڑیاں تک ہر چیز ملنی سی۔ ایہہ سارا انتظام چلانے واسطے کمپ نا بڑا افسر کمپ کمانڈر ہونا سا تہ اس نے نال مددگار کلرک وغیرہ دی ہونے سن۔ ایہہ نکلے زیادہ تر مہاجرین وچوں ذرا پڑھے لکھے بندے ہونے سن۔

حفاظتی انتظام: کسے مہاجر کی بغیر اجازت کمپ تھیں باہر جانے نی بندش سی تہ کئی اُتھوں نا مقامی بسنیک بغیر خاص اجازت نے کمپ وچ داخل نہ ہو سکنا سی۔

دواخانے: مہاجرین واسطے کمپ نے اندرائی سرکاری دواخانے گھلے سن۔ اگر کوئی تھوڑا پڑھیا لکھیا آدمی مہاجرین وچ لٹھا تہ اسکی دی دواخانے وچ سرکاری ڈیوٹی ملی گئی تہ کچھ مقامی

ڈاکٹروی مقرر سن۔ ماہر اکاماں مسمی 41 دنہ مرحوم دی کسے نلکے جے عہدے اُپر ہسپتال وچ کم کرنا سا۔

اساں نے سارے لوک بیماری ہوئی دے چھپانے سن یاد ہسی علاج کرنے سن۔ حاملہ بیویاں کی ہسپتال جانے کی بے شرمی سمجھنے سن۔ اس واسطے حکومت نیاں لاریاں (گڈیاں) سارا دن کمپ نے اندر چکر لائیاں سن تہ جتھے کوئی بیمار لبھایا حاملہ بیوی فوراً گڈری وچ رکھی دے ہسپتال وچ داخل، علاج مُفت، ماہری اپنی پیاری اتناں سخت بیمار تہ اسکی انہاں اک دم ہسپتال داخل کیتا۔ کُہر والیاں انہاں کی پانی بند کیتا ناسا تہ ہسپتال والیاں پانی نے کُہڑے وچ کوئی لال جئی دواملائی تہ آکھیا کہ فریفتہ کی گھلا پانی پلاؤ۔ انہاں نی زندگی نی کوئی اُمید نہ سی پر چند دناں وچ ٹھیک ٹھاک کُہر آندی سی۔ اللہنا شکر ادا کیتا سی۔ بیماراں کی چنگا کھانا میوے تہ دُڈھ وی ملنا سی۔ حکومت ناسب تھیں بڑا تہ سوہنا کم اسکول کھولی دے تعلیم دینا سی۔ چھ سال نے بچے یا بچی کی فوراً اسکول داخل کرانے ناسخت حکم سی۔ جیہڑا اس حکم کی نہ منسی اس ناراشن پانی بند۔ اس نئے بچے اسکول وچ داخل ہوئے مگی وی پہلی جماعت وچ داخلہ ملیا ماہڑے بڑے پُہر مسمی۔ ایہہ اسکول ستویں جماعت تک سی۔ اسکول پڑھنے والیاں طالب علماں کی کتاباں کا پیاں، پین پنسل، سیاہی، بستے کاغذ بڑاں وغیرہ ہر ضرورت نی چیزاں مفت ملنیاں سن۔ منڈیاں تہ گڑیاں نے اسکول الگ الگ بنائے سن۔

تصویر نے دور رُخ ہونے ہین۔ 1947ء نے انقلاب نے وی دور رُخ نظر آئے ہین۔ اک ایہہ کہ اساں تھیں ملک گیا۔ جدائیداداں تباہ ہوئیاں۔ انساناں نیاں بغیر کسے جُرم نے لاشاں اٹھیاں، لہونے دریا بگے۔ دو جا چنگا رُخ ایہہ تکیا کہ اگر ایہہ انقلاب نہ ہونا تہ اساں ہمیشہ ڈوگرہ راج نے مہاجناں، زرداراں، بڑیاں مالکاں تے ایہہ جئے دُوے ظالم لوکاں جہاں نا ذکر پریم چند نے اپنی زبردست کتاب گاؤدان کیتا اے، نے پٹھ دبتے رہنا ساہور غلامی ساہڑی تقدیر بنی رہوے آ۔ انقلاب نے لوکاں کی جگایا، سستی نی روح جاگی تہ ساہ ہین لگی۔ الحمد للہ۔

وطن واپسی: ابا جان کدے بازار وچ گئے سن میں چاچے نے ڈیرے نال گوجرانوالہ تھیں
 نکلی انا لالہ ماسی آئے۔ اک دو دن تھیں بعد کوٹلی آئے۔ دو ترے دن گذاری دے وطن واپسی کیتی۔
 کوٹھے بنانے کم شروع: جدوں تک اَساں نا ڈوڈا ڈیرا آنا اَساں پہلے ڈیرے والیاں سمجھو
 سمہال کیتی۔ زمی وچ رہئے کھئے بٹے کپے پتھر اکٹھے کرن لگے تہ ہُن ڈوواں ڈیریاں ملی دے
 کھولیاں نی جگہ کوٹھے بنانے نا کم شروع کیتا۔ دو کوٹھیاں نیاں کندھاں دیواراں بنائیاں اَس
 کمرے کوٹھے نی چھت واسطے زمی وچوں حاصل ہوئے۔ حاصل ہوئے نے کاٹھ کی اکٹھا کیتا تہ
 چھت اُپر لادی کیتی۔ لادی 30 ستمبر 1955ء کی کیتی تہ کوٹھے والے بنی گئے۔ اللہ نا شکر ادا کیتا
 ڈوئے کوٹھے واسطے اسوچ 2013ء مکر می بروز جمعہ سدھے گاٹھ دے تہ ساراں نا انتظام کیتا تہ اس
 نی لادی 23 جنوری 1956ء کی ہوئی۔

اک تراہ: ڈوئے ترے دن تہ وطن واپسی آئے نے ساریاں لوکاں کی غیر قانونی بسٹیک
 نی بنیاد اُپر بارڈر کراس کرانے نی تہمکی دین۔ لوک اس وقت نے ایم۔ ایل اے عبدالعزیز شال
 کول فریادی ہون تہ فرانہاں نی کوشش تہ مدد نال اس بحال کیتے گئے تہ پُلَس نا آنا بند ہويا۔
 درہال ماکاں اسکول: اتھے ہیڈ ماسٹر عبدالعزیز بیگ سا۔ ایہہ کشمیر ناسا۔ راجوری وچ دے
 ہر محکمہ وچ چہر اسی تہ جنگل راکھے تک سارے کشمیر بھدر رواہ ہور جموں وغیرہ باہر نے ہونے سن۔
 ممکن اے کوئی اکاڈکا بندہ راجوری ناوی کسے محکمہ وچ ملازم ہووے آ۔

میں اٹھویں جماعت وچ داخلے نی اجازت حاصل کرنے واسطے درخواست دتی۔ اک
 پاکستان تھیں آئے نے طالب علم کی اسکول وچ داخلہ دینا ہیڈ ماسٹر واسطہ اک پہار سا۔ انہاں ٹی۔
 ای۔ اوصاحب کولوں اجازت حاصل کرنے واسطے حکم کیتا۔ کیہہ پتہ ٹی ای اوکون ہونا اے تہ کتھے
 لہسی۔ ایہہ مشکلاں پاکستان وچ پڑھنیاں نہ آئیاں سن۔ چلو پتہ حاصل کری دے میں راجوری
 جناب محمد شفیع کشمیری ٹی ای اوہ کول گیا۔ انہاں کی گذارش کیتی تہ انہاں فرمایا پہلے اپنا باشندہ
 ریاست سرٹیفیکیٹ پیش کرو۔ اے اللہ ایہہ سرٹفیکیٹ کس کولوں ملسی۔ واقفیت حاصل کیتی تہ درہال
 تھانے تھیں رپورٹ حاصل کری دے راجوری تحصیلدار نے دفتر گیا۔ اُتھے اک انپڑھ جے کلرک

نال ماہڑا واسطہ بنیا۔ کئی پھیرے کرائی دے مکی اس ٹھوٹھلیٹ بنائی دتا۔ میں ایہہ ٹھوٹھلیٹ ٹی ای او صاحب کی پیش کیتا۔ انہاں فرمایا امتحان نزدیک اے۔ کیہہ پتہ تو فیل ہو جائیں تہ آساں نا رزلٹ خراب ہوئی جائے۔ انہاں آکھیا پہلے تو اہڑا ٹیسٹ لیساں فردا خلی نی اجازت ملیسی۔ ٹی ای او صاحب کول دُوئے دن گیا۔ انہاں فرمایا مکی فرصت نیہہ تگی کدے باہر اسکول وچ ٹیسٹ دینے واسطے جانا پئی۔ میں عرض کیتی جی جسراں تسیں فرماؤ بندہ حاضر اے۔ انہاں حکم کیتا تھنہ منڈی مڈل اسکول نے ہیڈ ماسٹر کول جا ٹیسٹ دے۔ اس وقت تھنہ منڈی درہال والا ہیڈ ماسٹر عبدالعزیز بیگ ہی ہیڈ ماسٹر سا۔ میں درخواست لئی اس کول گیاں۔ اس آکھیا کل آ۔ میں دُوئے دن فر گیاں تہ اس فر آکھیا کل آ۔ میں کہہ آ گیاں تہ ایہہ کل آوالی گل میکی چن لگی۔ تیجے دن میں کہہروں ذرا سویرے ای نکلیا تہ پُرانے تھنہ تھیں آؤنیاں راہ وچ میں ہیڈ ماسٹر صاحب کی سلام کیتی تہ عرض کیتی کہ اج ماہڑا ٹیسٹ لئی دے میکی فارغ کرو۔ شاید ماہڑی کیہڑی گل انہاں کی پسند نہ آئی تہ ذرا تلخ مزاج ہوئی مگی آکھیا ”ایہہ گل تگی کس پڑھائی اے۔“ میں دی تنگ ساں۔ اج چُپ پئی دے آکھیا جی ایہہ روز ناچودہ میل چلی دے آنا تہ فر مراد نہ پانا ماہڑے واسطے پریشانی بنی نی اے۔ یا اج ٹیسٹ لوو یا میکی لکھ دیو کہ ٹس ٹیسٹ بیہہ لے سکے تہ میں فر ٹی ای او صاحب کول جاں۔

اسکول اندر داخل ہوئے۔ ہیڈ ماسٹر صاحب ماہڑا انگریزی ناٹیسٹ لیا۔ ٹیسٹ لینے والے میکی اٹھویں جماعت بٹھایا۔ جماعت کی خود پڑھان لگے تہ میکی کوئی ترے 3 قسم نے مضمون لکھنے واسطے آکھے۔ میں لکھنا رہیاں۔ کہنٹی ختم ہوئی تہ اوہ دفتر آئے میں دی دوات بند کیتی۔ کاغذ سمہا لے تہ دفتر آیا۔ آکھن لگے تو نقل کیتی اے۔ میں آکھیا جناب میں تاساں نے سامنے بیٹھا لکھنا ساں کس طراں نقل کیتی۔ آکھن لگے نیہہ تو ہُن ایہہ مضمون ”کہانیاں تہ درخواستاں لکھ میں اسے دفتر وچ انہاں نے سامنے ہی دے پرچہ لکھی دے انہاں نے حوالے کیتا۔

فر حکم دتا کہ ماسٹر غلام حسن کول جا تہ حساب ناٹیسٹ دے۔ میں انہاں کول گیا۔ انہاں دی سنجیدگی نال کم نہ لیا۔ ادھر ادھر نیاں گلاں کرن لگے۔ انہاں آگے ماسٹر رشید کول جانی دے گجھ

گل کیتی۔ رشید ہور میں آکھن لگے ”تو چھٹی جماعت وچ داخل ہونگی مانیٹر بناساں۔“ میں سخت دکھی ہویاں تہ آکھیا۔ جی ٹس ماسٹر تہ میں طالب علم۔ ٹساں نامذاق ماہڑے نال چنگا نیہہ لگنا۔ میں ستویں جماعت پاس ہاں۔ اٹھویں داخلہ لینا ہے ٹیسٹ لینا اے تہ لو نیہہ تہ انکار کرو تہ میں چلا جاں۔ پتہ نیہہ اوہ کوئی لالچ کرنے سن اللہ جانے۔ ہُن انہاں مگی بٹھایا حساب تہ پنج سوال حل کرنے واسطے دتے۔ پتہ نیہہ اج دو بد نصیب جوان ہور وی آئے سن اوہ کسراں آئے سن اوہ وی ماہڑے نال ٹیسٹ دینے واسطے بٹھائے۔ اُنہاں دُواں وچوں اک راجدھانی نالطیف نامی اے جس نی اک لت لنگڑی اے۔ دو جاکون سی یاد نیہہ۔ میں سوال حل کیتے تہ پرچہ اُستاد نے حوالے کیتا۔ میں ایہہ ضرور آکھیا جے میں داخلہ ٹساں نے اسکول لیساں تہ ٹساں نی خدمت کرساں ماہڑا پاس سٹوڈنٹ بنیا۔ ہیڈ ماسٹر نے دستخط ہوئے تہ میں سٹوڈنٹ حاصل کری ٹی ای او صاحب کول دُوئے دن کچھیا انہاں کچھیا داخلہ کیہڑے اسکول لینا اے میں عرض کیتی کہ اسکول درہال مڈل وچ داخل ہوساں۔ انہاں داخلے واسطے اجازت نامہ ماہڑے حوالے کیتا۔ میں اللہ تعالیٰ ناشکر ادا کیتا تہ باقاعدہ پڑھائی کرنے واسطے تیار ہویاں۔ مڈل اسکول درہال وچ گیاں ہور داخلہ مل گیا۔ الحمد للہ تہ اتھوں میں مڈل پاس کری درہال اسکول وچ ماہڑا تعارف: جبہ ادن اسکول وچ جانے ناماہڑا پہلا سی اوہ جمعہ سی اسکول وچ ہوانز میٹنگ کران لگے میکی اک اُستاد محمد افضل ملک نے قوالی گانے نا حکم دتا۔ نعتاں، نظماں، گانا تہ قوالی پڑھنے میکی کئی عمر تھیں شوق ہونا سا۔ میں اج اک قوالی ترنم نال پڑھی۔ اس وجہ تھیں اسکول نے سب طالب علماں نال پہلے ہی دن تعارف ہوئی گیا۔ فر ایہہ کہ سویرے پرائیروچ میں اگے جائی دے پرائیروچ پڑھانے ناموقع وی حاصل کیتا تہ اس وجہ تھیں وی ماہڑا ساریاں نال کھلا تعارف ہوئی گیا۔ میں پرائیروچ جبہ پڑھی نظم پڑھنا تہ پڑھنا ساں اس نا پہلا شعر اسراں اے:

ترا جلوہ نظر گلستان میں عیاں ہو کر
نسیم گل فشاں ہور بہار بوستاں ہو کر

جس وقت سویرے میں کبہر تھیں اسکول جانی دے سامنے ہونا ساں تہ کوئی اک طالب علم
دو بجے کی ماہری طرف اشارہ دے آکھنا ہونا ساں اوہ تیرا جولہ آئی گیا اے۔“

کچھ جماعت وچ نشست نے بارے وچ: کیاں کہ میں اس اسکول وچ نواں طالب علم
ساں دوروں آیا سا تہ کافی دیر بعد داخلہ لیا سی اس واسطے میکی بننے واسطے آخری لائین وچ جگہ ملی سی۔
اس جماعت تے کچھ ساتھی دوبار کچھ اک وار فیل ہو چکے سن۔ اس ویلے اٹھویں ناں نا امتحان
صوبائی بورڈ نا ہونا سا۔ ہُن میں اس خیال وچ ساں کہ کسے لائق ساتھی نال جگہ ملے تہ چنگا ہوسی۔
پہلی لائین وچ ترے ساتھی تکے جیہڑے ہر ویلے پڑھائی نیاں گلاں کرنے سن۔ فضول گپ نہ
لانے سن۔ میں انہاں کول گیا تہ انہاں کولوں سنگ بننے نی اجازت منگی۔ انہاں ماہری ایہہ گل
خوشی نال قبول کیتی۔ میں آخری قطار تھیں اٹھیا تہ پہلی قطار وچ بیٹھا۔ ایہہ ترے محنتی ساتھی محمد حفیظ
ملک، محمد اقبال میر تہ سیف اللہ ملک سن۔ انہاں نال جُونے نامگی فائدہ ضرور ہو یا:

صحبت صالح ترا صالح کند

صحبت طالع ترا طالع کند

اٹھمی جماعت پاس کری میں اگے پڑھنے نا فیصلہ کیتا مگر نوویں جماعت وچ داخلہ لینے
واسطے کتاباں تہ داخلہ فیس واسطے پیسے نہیہ۔ کیہ نہ کر ساں۔ پیسے نہیہ تہ فر پڑھائی نہیہ۔ پڑھائی نہیہ
تہ فر پاکستان تھیں ادھر واپس آونے نا کوئی فائدہ نہیہ۔ اللہ کوئی چنگا سبب بنا۔ سو چیا کہ چلو پرانیاں
کتاباں بیچاں۔ کچھ رقم ملے ایہہ پیسے فیس دیاں تہ نوویں وچ داخلہ لواں۔

ہائی اسکول راجوری وچ داخلہ: اٹھویں نیاں کتاباں بیچی دے کوئی پنج چھ روپے ملے تہ
ایہہ پیسے۔ فیس ادا کری دے ہائی اسکول راجوری وچ نوویں جماعت وچ داخلہ حاصل کیتا۔ شام
ویلے کبہر آیا۔ ہُن اس فکر وچ ڈبیا کہ کتاباں واسطے پیسے کتھوں آون۔ پیارے ابا جان اک پیسے
والے بندے کولوں ادھارے پیسے منگنے واسطے گئے۔ اس نہ وی نہ کیتی پر لارے لائی دے ترے
چار پھیرے کرائے پر ادھارے نہ دتا۔ ماہری پریشانی اپنی جگہ سی پریشانی اپنی جگہ سی پر ابا پریشان
سن۔ انہاں شوٹھاں نال اک لیلادُنبہ پالیا نا سا اوہ دُنبہ بچیا تہ رقم مگی پکڑائی۔ میں راجوری ہنس

راج بک فروش کول گیاں۔ 37 روپے کچھ آنے نیاں کتاباں لیاں خوش ہو یا پردل نے اندر ایہہ سوچ وی آئی کہ اگر میں اگے فیل ہو یا تہ ماہری دُنیا اندھیری ہو جاسی۔ ہُن میں ہو وی پکا ارادہ کیتا کہ محنت کرنے وچ کوئی کسر نہ چھوڑساں تاں ماہریاں اُمیداں پوریاں ہوسن تہ ماہرے پنیو ماہ نادل وی ٹھنڈا ہوسی۔ میں کفایت شعاری نال کم لین لگاں۔ کاغذ کھلے نے سستے شیٹ لیناں ساں۔ انہاں نی کاپی بنانا ساں رف کم کرنے واسطے پہلا کاپی اُپر کچی پنسل نال لکھنا فردوبارہ اسے لکھائی اُپر سیاہی والے قلم نال لکھنا ساں۔ تنگ لفظ تہ تنگ لائناں وچ لکھنا ساں۔ سیاہی دوات نی جگہ سیاہی نے بیڑے لینے تہ فردوات وچ اک بیڑاں باہی دے پانی نال کھولنا فراسی وچ قلم ڈبوئی دے لکھنا ساں۔

کہر وچ پڑھنے نا طریقہ: کہر اک ای کوٹھا ہونا سا۔ اسے کوٹھے وچ چلا، اسے وچ سونے واسطے بچھونے اس وچ ہی لگڑ تہ پھینڈ بکری، اسے وچ کوئی مزمان ہونا سی۔ لوء واسطے مٹی نا تیل سی کہنٹ ملناسی۔ چیرھ نیاں دھنیاں یا سو جو نیاں کانیاں ہونیاں سن۔ کسراں پڑھاں لکھاں کوئی چارہ بیہہ۔ فر میں ایہہ سکیم بنائی کھانا کھائی دے سو جانا۔ اک دو کہنٹے بعد جدوں کہر نے سارے بندے سو جانے تہ اُٹھی دے بہہ جانا ہو ر لکھنا پڑھنا شروع کرنا ساں۔

خیر اللہ اللہ کری نو ویں جماعت وی پاس کر کیتی۔ دسویں وچ داخل ہوئیاں۔

ایہہ سال ماہرے واسطے ہنگامی سال سا۔ محنت وچ کوئی فرق نہ رکھیا پر روزانہ دو طرفہ کوئی 30 کلومیٹر نا سفر سخت پہنارا لگنا سا۔ ہُن ایہہ اسکول ملٹی پریز ہائیر اسکینڈری اسکول بنایا گیا سا تہ اتھے جناب غلام رسول عبداللہ صاحب پرنسپل آئے سن اللہ انہاں نی قیامت وی چنگی کرے۔ انہاں اَساں دور تھیں آونے والیاں طالب علماں کی راجوری نے سو لجرز بورڈ وچ ٹھہرنے نا بندوبست کیتا۔

سو لجرز بورڈ وچ پڑھنے نا طریقہ: اساں کی اک کھٹ چار پائی مفت وچ ملی۔ بستر واسطے اک فوجی کالا کمبل بیٹھ، اک سر ہانہ تہ اک رضائی اُپر رکھنے اپنی اپنی سی۔ رات نا کھانا کھائی، نماز عشاء پڑھی دے اپنے اپنے بستر اُپر لکھنے پڑھنے نا کم شروع۔ اک اک ٹی پائی وی ملی نی سی۔

چوڑی ماری دے بہہ جان ساں۔ جس وقت پیر گرم ہوں تہ نیندر نردیک آوے آستہ پیر چکی دے
ٹھنڈے سٹی فرش اُپر رکھاں تہ نیندر غائب۔ گھڑیاں نہ سن پر آرمی والیاں نے گھڑیاں بجھنے سن تہ
اساں کی وقت ناپتہ لگ جانا سی۔ دس بجے، ساڑھے دس بجے ہُن گیا راں بجے وعلیٰ ہذا القیاس۔
کوئی بارہ بلکہ اک بجے رات تک پڑھی لکھی دے سو جانے ساں۔

صبح سویرے اُٹھنا دریا اُپر جائی دے گرم چشمے نے پانی سنگ نہانا یا وضو بنانا۔ فجر نی نماز ادا
کرنی قرآن پاک نی تلاوت کرنی دے فرپڑھنے واسطے بہہ جلنا۔ اساں نا ایہہ معمول بنی گیا سی
ساتھیاں وچ چنگا اتفاق سی۔

دسویں جماعت نا سالانہ امتحان: اُس وقت دسویں نا امتحان بورڈ نی جگہ یونیورسٹی نے
کنٹرول وچ ہونا سا پاس تہ ہونے واسطے کرائی ٹیر یا سخت ہونا سا۔ پنج مضمون سارے ای پاس
کرنے ہونے سن۔ حساب تہ انگریزی پاس ہونا لازمی سی۔ باقی ترے مضموناں وچوں اگر کسے
اک وچ فیل ہو یا پراگریٹ نمبر حاصل ہوئی گئے تاں وی پاس۔ اگر ایگریٹ وچوں وی پاس
اے پر حساب یا انگریزی وچوں کسے اک مضمون کی 100 61 نمبر حاصل ہوئی گئے تہ اسکی پنج
نمبر رعایتی ملنے سن فراوہ پاس ہو جانا سی۔ اگر اُس ضروری مضمون وچ 60/100 نمبر ملنے تہ
ایگریٹ وی پورا ہو جانا اسکی رعایتی 5 نمبر نہ ملنے سن ہور اوہ فیل ہو جانا سی۔ اسکی دوبارہ پنج ای
مضمون دُوئے سال پاس کرنے ہونے سن۔

امتحان نے ہال اندر کتاب کا پی یا پُرزی نقل واسطے لے جانا گویا بربادی کی آواز دینا سی۔
امتحان ہال کی چیک کرنے واسطے ڈائریکٹر یا اس عہدے نے برابر کوئی دُو افسر آنا سی۔ امتحان
دینے والا کبہہ مجال ہر وی ہلائے۔ افسر دیا نترار ہونے سن۔ ماحول پاک تہ سٹھرا ہونا سی۔

وقت گذرنا گیا۔ دسویں نا امتحان دیئی تہ بڑی بے تابی نا نتیجے نی اڈیک کرن لگاں اک
دن سُنیا کہ دسویں نا نتیجہ نکلیا اے۔ پاس فیل ناپتہ کتھوں لگے۔ ہائے وقت نی سادگی۔ میں نیرو
جال مہنتہ کیلاش نے کھر ریڈیوسننے واسطے گیاں۔ مہنتہ کھر نہ سا ماہڑا کم نہ بنیا۔ پارخا کہ سیم گھراں
وچ علاقے نے مشہور مولوی جناب ولایت شاہ مرحوم نے کھر گیا اُتھے وی ریڈیو ہے سی۔ انہاں

نیاں صاحب زادیاں آکھیا کہ مولوی صاحب راجوری گئے نے بہن چابیاں ہتھو تہ ریڈیو آپ سٹو۔
اجی جس بندے ریڈیو تکیا وی نہ ہووے اُوہ اسکی کسراں چلاسی تہ سُن سی۔ فرایہہ وی کہ ریڈیو ہر
ویلے تھوڑا ای خبراں دینا اے تہ نتیجہ سنانا اے۔ میں اُتھوں وی نامراد کُہر واپس آئی گیا۔

دو تڑے دناں بعد راجوری اسکول گیا تہ اپنا نمبراں والا کارڈ اسکول تھیں حاصل کیتا۔
چنگے نمبر لئی دے پاس ساں۔ حساب جس نانشانہ 150 نمبر حاصل کرنے نادل وچ سی اس مضمون
وچ 200/128 نمبر لکھے نے سن۔ الحمد للہ پاس ہوئی گیا پر حساب وچ لگا پھڑکا ہمیشہ یاد رہیا۔

اُس ویلے دسویں پاس اسراں سمجھیا جانا سی جسراں اس زمانے وچ ایم اے پاس ہووے
بلکہ اس تھیں وی اگے تک کوئی پاس ہووے۔ میں اپنے گراں تہ اپنی ساری برادری وچ پہلا
میٹرک پاس بندہ ساں۔ اللہ پاک ناٹھکر جس ماہڑا خواب پورا کیتا۔

ٹیچراں نی پوسٹاں واسطے درخواستاں: اسکول ٹیچر نیاں پوسٹاں واسطے درخواستاں دینے
واسطے اشتہار پڑھیا تہ میں وی درخواست جمع کرائی۔ کجھ دناں بعد انٹرویو واسطے بلا یا گیا۔ میں وی
حاضر ہو یا۔ انٹرویو تحریری وی ہو یا تہ زبانی وی ہو یا۔ میں وی انٹرویو دتا کجھ دناں بعد نتیجہ اک
گزٹ اُپر آیا۔ اللہ ناکرم کہ میں بغیر کسے نی سفارش تھیں تحصیل راجوری نے میٹرک پاس
اُمیدواراں وچوں پہلے نمبر اُپر آ گیاں۔ الحمد للہ ایہہ لسٹ جولائی 1961ء وچ نکلی سی۔ ہُن میں
گویا نویں نئی دُنیا وچ داخل ہو گیا ساں۔

مگی بونز ہائی اسکول بدھل ڈیوٹی دینے ناکم ملیا۔ ماہڑے ابا جان وی کافی شریف سن تہ
مگی وی دفتر نیاں لوکاں نال واقفی بنانے نی شوق سی تہ نہ عادت دفتر نیاں لوکاں نال دوستی رکھنا مگی
کدے وی پسند نہیہ آیا۔ ورنہ مگی کسے نزدیک نے اسکول وچ جانے ناکم وی مل سکنا سی۔

بدھل: ماہڑے کُہر ساج تھیں قریب 70 کلومیٹر نال فاصلہ ہوسی۔ ناواقف رستے ناواقف
لوک پسماندہ اسکول تہ پڑھائی نے معاملے وچ بے ذوق لوک پر کیہنہ کراں حاضر ہونا پیا 9 اگست
1961ء کی اپنے کُہر تھیں پیارے ابا جان نال نکلیا۔ کتہ، ریکی باں، پلپارنی سوکڑ پروٹی، پھڑی
تہ کنڈی گلی پارکری دے شام انہیرے تھی کنڈے اپنے اک رشتہ دار نظام الدین مرحوم نے کُہر

چُجے، کُہر والیاں بڑی خوشی منائی۔ ایہہ میاں بیوی تہ عام مہمان نوازی وچ مشہور سن میں تہ انہاں
نی اولادنی طراں ساں۔ انہاں مبارکاں دیتیاں کھلایا پلا یا تہ رات اتھے گذاری۔

لوہ سویرے ہوئی چاء پی دے اگے نے سفر اُپر نکلے۔ انس دریا جوانی وچ بگنا سی۔
جگلا نوں والا رستہ چھوڑیا دے موجودہ بکوری والے مقام جیہڑا اس وقت ویرانہ جیآسی اُپروں دریا
پار کیتا۔ جگلا نو، موہڑا، دراج، درمن، سموٹ، پھلنی ہور کیول گراں چلے تہ شام ویلے کیول نکلے اُپر
اک کُہر گئے۔ رات اتھے گذاری تہ سویرے اتھوں چلی دے بُدھل بزار وچ داخل ہوئے۔
اساں کی رستے وچ ایہہ خبر وی ہوگئی سی کہ اتھے کوئی آدمی کسے وی اسکول ماسٹر کی اپنے کُہر رہنے
واسطے جگہ نیہہ دینا۔ اساں اللہ اُپر پُہر وسہ رکھیا۔

اسکول داخل ہو یا۔ اتھے پہلے ماسٹراں خوشی منائی کہ اک تو اں قیدی کالا پانی قید وچ
اساں ناساتھی بنیاے۔ انہاں ماہڑی حاضری 10 اگست 1961ء تھیں درج کیتی۔ اسکول نی کوئی
بلڈنگ نہ سی۔ چار بے ٹہنگے کمرے سن جہاں اُپر بڑی سوئی مسیت موجوداے ایہہ اسکول سی۔ اک
کمرے وچ چار مسلمان ماسٹر دین محمد تھہ منڈی والا، منیر ملک تہ محمد فاضل ملک درہال والے تہ محمد
اقبال گھمبیر مُغلاں والے رہنے سن۔ مینڈھر والا اک ہندو ماسٹر کسے ہندو پُہر انے کُہر رہنا ساتہ
ترے کمریاں وچ طالب علم بٹھائے جانے سن۔ سامنے قریب چھست فٹ چیرٹی، چوڑی گلی اے
تہ پار دو کچے کمرے سن۔ اک وچ کڑیاں نا پرائمری اسکول چلنا ساتہ دووے کمرے وچ ریاستی
نے بسنیک ہیمراج سوری ناڈیرہ رہنا سا۔ اس بندے نی بیوی کڑیاں نے اسکول وچ ٹیچر سی۔
گجھ وقت گذریا تہ بوائز اسکول وچ کشمیر سرینگر Fifth bridge پنجویں پل تھیں اک شخص چونی
لال جبل خانی بطور ہیڈ ماسٹر حاضر ہو یا۔

بُدھل وچ ماہڑی رہائش: اسکول، مسجد نے سامنے اُپر نزدیک ہی علاقے نے مشہور شخص
غلام محی الدین زرگر نا کوٹھاسی۔ راجوری نے ایم ایل اے نے کُہر رہنے نی وجہ تھیں کشمیری طبقے وچ
ماہڑی گجھ جان پشان سی۔ اس واقفیت تہ ماہڑی سادگی نی وجہ تھیں میسکی پہلے ہی دن دو پہر نا کھانا
اس کُہر وچ بلائی دے کھلایا گیا تہ فر اتھے نا آخری کھانا وی اس کُہر وں کھائی دے نکلیاں ساں۔

میں اس اسکول وچ کجھ تبدیلیاں آنندیاں جیہڑیاں طالب علماں تہ لوکاں کی وی پسند آئیاں۔ اک دو ماسٹر مہینہ ختم ہونے اُپر پچیاں کولوں غیر حاضریاں دہسی دے جُرمانہ وصول کرنے سن جدکہ رجسٹر اُپر غیر حاضری نہ ہونی سی۔ سیر کرنے واسطے پہلاں طالب علماں کی اچھالنا فر انہاں کولوں درخواست لینی تہ انہاں کی چول چاول مرغا، کئی گھی وغیرہ منگنا۔ میں اس بدعت کی ختم کرایا۔ میں بے شک سٹاف وچ سب تھیں نکاساں پر ماہڑا کم بڑا سی ہور ایہہ پچیاں دے لوکاں نے حق وچ سی۔ اس واسطے میں کامیاب رہیا۔

بتادلہ: سردی نیاں چھٹیاں کری دے اس کئہر نی طرف نکلے۔ راہ وچ اک ماسٹر کئہوڑے اُپر سوار ملیا۔ اوہ ماہڑی جگہ جائین واسطے آیا سی ہور ماہڑا بتادلہ پیہڑی اسکول وچ کیتا گیا سی جتھے چھٹیاں گرمی نے موسم وچ ہونیاں سن۔ میکی دُکھ ہویا تہ میں دو جی صبح راجوری ایم ایل اے کول گیا تہ آکھیا کہ ماہڑے کئہر ماتم ہویا اے۔ ماہرا بتادلہ پیہڑی ہویا اے۔ کدے کئہر نے نزدیک ہونی جانا تہ چنگا سی۔ میں کئہر دکھی ماپنیو کول جائی انہاں کی حوصلہ دیاں پر مگی فر دور پیہڑی لایا گیا اے۔ چھٹیاں وی گیاں تہ ماء پیو کول رہنا وی نصیب نہ ہویا۔ انہاں فی الفور ایہہ بتادلے نا آرڈر منسوخ کرایا تہ میکی اپنے کئہر جانے واسطے آکھیا۔ دو مہینے واسطے میں کئہر بیٹھا فر بدھل گیا۔ بعد وچ جلدی ہی ماہڑا بتادلہ بدھل تھیں مڈل اسکول بہروٹ وچ ہویا۔ میں 23 اکتوبر 1962ء کی بہروٹ اسکول حاضری دتی۔

مڈل اسکول بہروٹ: اتھے ہیڈ ماسٹر عبدالحمید قاضی سی۔ انہاں نال نظام الدین تہ مقبول حسین منجھاڑی مینڈھرو والا، نبی شاہ، غلام نبی شہباز، محمد بشیر مرزا تہ عبدالسلام بہار سن اُستاد چنگے مختی سن۔ اک خاص وجہ تھیں مرزا شمشیر صاحب نی وساطت نال ماہڑا اس اسکول تھیں مڈل اسکول مہلت ریکی باں کرایا گیا۔ ریکی باں تھیں مرزا میر باز ماہڑی ماہڑی پوسٹ اُپر آیا۔ اس سال بہروٹ والے زمانے وچ میں سرینگر ایس پی ہائیر اسکول سنٹر جائی دے ادیب ماہرنا امتحان دتا سی۔ سفر تہ امتحان نی تفصیل لکھاں تہ کئی صفحے پُر ہو جان اس واسطے ایہہ چھوڑیا۔ ایہہ امتحان میں اللہ نی مہربانی نال چنگے نمبر حاصل کری دے پاس کیتا۔ ایہہ سفر برقاں تے سخت اوکھیاں منزلاں ناسی۔

میں ریکی ہاں اس اسکول وچ 14 جون 1963ء کی حاضری دتی تہ اتھے 8 اپریل 1969ء تک محنت نال پڑھایا۔

اس زمانے وچ بی ای سی ٹریننگ واسطے پونچھ جانے واسطے کسے اک ٹیچرنا آرڈر ہویا تہ اس نے آرڈر منسوخ کرایا۔ دُوئے کسے ٹیچرنا آرڈر ہویا تہ اس نے وی آرڈر منسوخ کرایا۔ فر ماہرا آرڈر ہویا۔ اسے سال ماہرا ایہا وی ہویا ساتھ اسے سال میں ادیب کامل نا امتحان وی دینا سا۔ میں مجبوری نی وجہ تھیں اپنا آرڈر منسوخ کرانے واسطے کوشش کیتی پر کامیاب نہ ہویاں۔ ویسے ماہرا عقیدہ وی ہمیشہ ایہہ بنیا رہیا کہ اللہنا فیصلہ دُرس تہ ہونا اے۔ دقتی طور پہاویں پریشانی وی لہھے پر بعد وچ اس نے نتیجے نا پتہ چلنا اے۔ آدمی بے صبر اے۔ میں 1964ء وچ ٹریننگ کیتی۔

ٹی ٹی اسکول پونچھ: ٹریننگ حاصل کرنے واسطے میں اس اسکول وچ 10 اپریل 1964ء کی حاضری دتی۔ گل علمی سفر نی لکھیاں سبے کھبے تھیں گجھ ہور گلاں وچ آجانیاں ہین۔ میں داخلہ لیا پر میں ادیب کامل نا امتحان وی دینا سی۔ میں ایہہ گل چھپائی رکھی۔ امتحانی تاریخ Date sheet ملی۔ ہیڈ ماسٹر جی ایم قریشی کی چھٹی نی اک دو دون نی درخواست دتی انہاں منظور نہ کیتی۔ ماسٹر فضل شوق فارم ماسٹر وی سی تہ ہوٹل سپرنٹنڈنٹ وی سی میں اسکی اک دن نی درخواست دتی تہ کُہر چلا آیا۔ راجوری تھیں چھٹی بدھانے نیم منظوری واسطے ڈاک خانہ نے ذریعے درخواست پہنچ دتی تہ سرینگر چلا گیا۔

سرینگر ہائیر اسکینڈری اسکول باغ دلاور خان ماہرا سنٹری۔ میں مزے نال امتحان دتا امتحانی وقت ہی ماہرے واسطے آزادی نا وقت ہونا سی۔ اسے پھیرے وچ میں اُتھے حضرت بل اتفاقاً گیا تہ اللہنا کرم ایہہ ہویا کہ میں موئے مقدس نی زیارت وی کیتی۔ چار دن بعد واپسی نا سفر کیتا۔ رات ویلے دس بجے کُہر آ گیا۔ سرگی ویلے ہیر پور تھیں پیدل چلے ساں۔ ایہہ وی اللہنا ہی کرم سی۔

سرینگر دو واری امتحان دینے ویلے سنفر نے اندر کیہ نہ کیہ نہ تماشے تکے ایہہ نہ لکھاں تہ بہتر اے۔ طالب نقل کرنا اپنا حق سمجھنے سے تہ امتحان لینے والے گویا ہمدردی نا اظہار کرنے سن۔ نقل کرنے کی دے میں لعنت سمجھنا ساں نقل کرانا وی ماہڑے واسطے چنگی گل نہ سی۔ ہال وچ سامنے والا اُمید وار میکی ہندی نی نقل منگنا سی۔ میں توجہ نہ کیتی۔ اوہ اُٹھیا ماہڑا پرچہ لئی گیا تہ اپنا پرچہ ماہڑے سامنے رکھی گیا۔ ڈیوٹی والا آدمی تکی دے وی چُپ رہیا۔ میں سمجھیا کہ انہاں نی ملی بھگت اے چلو۔ میں 20/15 نمبر نا اس نا ہندی نا پرچہ لکھیا تہ فر اُس کولوں اپنا پرچہ واپس لیا اس نا پرچہ اسکی دتا۔

کہر تھیں دُوے دن پونچھ اسکول وچ حاضر ہو یا۔ ہیڈ ماسٹر صاحب نے غیر حاضر رہنے نی وجہ پچھی میں گل نہ چھپائی صاف صاف بیان کر دتی۔ اس نے آکھیا اک سال نے وچ دو امتحان دینا قانون نے خلاف اے میں آکھیا امتحان نی تیاری کیتی سی امتحان دے دتا اے ہن تُوں جو سلوک کرو تُوں مالک او۔ ہیڈ ماسٹر صاحب انہاں پہنایاں نال نیاز نذر لینے والے سن۔ انہاں ماہڑے کولوں کاغذ اُپر جواب طلبی منگی تہ میں کاغذ اُپر جواب دتا کہ ضروری کم واسطے کہر گیا ساں۔ مجبوری سی واپس نہ آسکیاں تہ Extend leave ارسال کر دتی سی۔ اتھے میں امتحان نا ذکر نہ کیتا۔ میں انہاں نی عادت تہ کمزوری والی گل 1963ء وچ ٹریننگ کرنے والی اک خاتون ٹیچر کولوں سنی نی سی۔

ہیڈ ماسٹر قریشی صاحب تُوں علاوہ پنجاب سنگھ، جنگ سنگھ، محمد فضل شوق، کھدر سنگھ تہ محمود جی سن۔ اک ہور بھگت سنگھ وی اتھے ٹیچر سن۔ سارے چنگے اُستاد سن کجھ عرصہ گذریا تہ ماہڑے ادیب بی کامل نے امتحان نا نتیجہ آیا۔ میں اللہ نے کرم درجہ دوم وچ پاس ہوئی گیا ساں۔ ہوٹل: مسلمان ساتھی سارے ہوٹل وچ رہنے سن۔ باورچی کھانا بنانے والا، اک خوبصورت نوجوان مسمی نذیر حسین سا۔ ایہہ جڑاں والی گلی سرکٹوٹ ناسٹیک سا۔ الگ الگ رہنے کولوں ہوٹل نی زندگی زیادہ اچھی ہوندی اے۔ دوست یار اک دُوئے کولوں کجھ نہ کجھ ضرور سکھنے ہن۔

ہر مہینے ترے آدمیاں نی انتظامیہ کمیٹی ہونی سی۔ جس مہینے ماہڑی باری آئی میں ذرا زیادہ
کوشش کیتی۔ کھانا زیادہ اچھا وی کھلایا تہ سستا وی سی۔ ساتھی خوش ہوئے سن۔

میں اُردو زبان و ادب نا شوقین ساں۔ اتھے میکی ترے سوہنے ساتھی ملے جیہڑے ایہہ
شوق زیادہ رکھنے سن۔ اک سن عبدالمجید فیروز ال منجھاڑی مینڈھرنے دُوے فقر الدین گورسائی
مینڈھروالے تہ خواجہ اکبر علی میرسکنہ منڈی پونچھ والے۔ ایہہ بہت پیارے پیارے اُردو شعر
سنانے ہونے سن ہور اُردو زبان و ادب نیاں گلاں کرنے رہنے سن۔ میں چنگے چنگے شعراں نی
تلاش کری دے اک کاپی پھری سی۔

اساڑے لیسن : ہیڈ ماسٹر جی این قریشی تبدیل ہوئے تہ آراہیل بیتاب ہیڈ ماسٹر آئے
ایہہ بہت چنگے بے لوث تہ شاعر وی سن۔ انہاں تھیں بعد سردار راجندر سنگھ آئے۔ ایہہ وی بہت
چنگے ہیڈ ماسٹر سن۔ انہاں نے زمانے وچ اساں لیسن شروع ہوئے۔

سالانہ امتحان : سالانہ امتحان تحریری وی سی تہ زبانی وی سا۔ چنگا امتحان ہو یا سفارش تہ پُر
زی تھیں بغیر امتحان دتا۔ 3 ترے اپریل 1965ء کی اُتھوں فارغ ہوئے۔ میکی مڈل اسکول ساج
حاضری دینے نا حکم ملیا۔ ماہڑا خیال اے کہ اس اپنے گراں نے اسکول وچ ماہڑا آرڈر کرانے وچ
بودھراج شرما ہوراں نا تھھی سی۔ انہاں ماہڑا کم وی تکیا سی تہ اوہ کسے محنت ٹیچر نی تلاش وچ سن ہور
دفتر والے وی انہاں نی عزت کرنے سن۔

5 اپریل 1965ء کی میں مڈل اسکول ساج وچ حاضری دتی۔ اتھے چنگے ساتھی ملے۔
اک دے اس ویلے ہر کوئی محنت کرنا سا دُوے بودھراج شرما جیسے محنت تہ ہمدردی ٹیچر ناں ڈیوٹی
دیناں ہور وی مزا آنا سا۔ بودھراج 1947ء تھیں پہلے نے میٹرک پاس سن۔

ہائی اسکول او جہان : سکھوڑا چھوڑیا تہ 8 جون 1865ء کی اوہ جہان حاضری دتی۔ اس
اسکول نی عمارت کسے مقامی سیاسی لیڈر نے غلط جگہ اُپر بنوائی نی ہے۔ اصل وچ او جہاں دے
اس اسکول تھیں دو ترے میل دوراے۔ ایہہ اسکول ڈنڈکوٹ تہ بڈھانواں نے درمیان
اے۔ اسکول واسطے مدد کمرے بنانے نی گنجائش نیہہ۔ کھیل نا میدان وی نہ سی۔ 2020ء تک
ایہہ پُرانا اسکول اہجاں ہائیر اسکینڈری نیہہ بنیا۔ چلو چھوڑیا اس قصے کی۔

میں ساج تھیں اس اسکول تک چڑھائی دے اُترائی کوئی ڈیڑھ گھنٹے وچ پوری ہونی سی۔ اس اسکول وچ ہیڈ ماسٹر آرسی شرما، پنڈت مکھن لال رینہ، مسٹر حمید اللہ قادری ہور چوہدری محمد شفیع ہوراں نال میں کم کیتا اے۔ سارے مختی سن پر رینہ صاحب کی کدے نہ پھلساں بہت چنگے ہیڈ ماسٹر سن۔

میں اتھے دل لائی دے پڑھانا وی رہیاں تہ فرصت وچ کھر آپ وی پڑھنا سا۔ جیہڑا رستہ میں پکڑیا سی اسکی کجھ ساتھی مذاق یا طنز نال ”براستہ بٹھنڈا“ آکھن سن۔ ایہہ لٹاں رستہ سی۔ پر میں ہمت نہ ہاری۔ 1967ء نے ضمنی امتحان دتا تہ پی یو سی انگریزی نا امتحان پاس کیتا۔ 1967ء نے سالانہ امتحان وچ ٹی ڈی سی حصہ اول پاس کیتا۔ 1968ء وچ ٹی ڈی سی حصہ دوم جنرل انگلش تہ انگلش لٹچر نا امتحان پاس کیتا۔ اک اضافی مضمون فارسی امتحان پاس کیتے۔ 1970ء وچ ایم اے اُردو سال اول والا امتحان پاس کیتا۔

1971ء وچ میکی بی ایڈنی ٹریننگ واسطے چُنیا گیا۔ اس چناؤ وچ ماہرے نال جناب غلام رسول آزاد ڈائریکٹر آف اسکولز ہور جناب غلام محی الدین ایجوکیشن سیکریٹری نے ہمدردی کیتی سی۔ میں 18 اگست 1970ء وچ بی ایڈ کالج وچ داخلہ لے لیا۔

کالج نیاں کجھ یاداں: کالج وچ اک رسالہ سالانہ معلم Teacher ہر سال تیار کیتا جانا سی۔ اس واسطے چار ایڈیٹ اُردو، پنجابی، ہندی تہ انگریزی نے چُنے جانے سن پہلے مضمون اُردو واسطے بلا مقابلہ پوری جماعت تہ اُستاد نے ماہراناں تجویز کیتا۔ میں ایہہ سوچ کیتی کہ ایہہ پہنارے تہ پڑھائی اُپر اثر ہوسی پر ڈاکٹر دینا ناتھ ڈرانی ہوراں محبت نال مگی ایہہ کم کرنے واسطے آمادہ کیتا تہ میں من لیا۔ باقی ترے مضامین واسطے درخواستاں لکھیاں اٹرو پوہویا تہ اک اک اڈیٹر منتخب ہو یا (یعنی مدیر بنایا گیا)۔ ڈرانی صاحب نا تبادلہ ہوئی گیا تہ ماہر ادوست گلزار سرور پروفیسر آیا۔ میں رسالے واسطے اُردو نا مواد سا تھیاں کولوں وی لیا اپنا وی کجھ لکھیاں تہ ایہہ رسالہ چھپیا۔ کالج والیاں مختلف قسم نے فنڈز واسطے کمیٹی تجویز ہوئی تہ میں اس کمیٹی نا اک ممبر بن گیاں مگنی گل کہ میں بی ایڈ کالج جہوں تھیں اپنی ڈگری مکمل کیتی تہ واپس او جہان اسکول چُپچیاں۔

اس سکول نیاں کچھ یاداں: اتھے چنگے ہیڈ ماسٹر تہ چنگے ٹیچر ملنے رہے۔ غلط جگہ اُپر بنی اس عمارت وچ وقت تنگی نال کڈھیا پر محنت کرنے وچ کوئی کسر نہ چھوڑی تہ چنگے نتیجے حاصل ہوئے۔ رفاع عام نے کم کرانے وچ وی میں پیش پیش رہیا۔

اتھے اس Debates شعری مقابلے، سیمینار جیسے پروگرام کرانے ساں۔ بچیاں اندر ادبی صلاحیتاں پیدا کرنے کی ہمیشاں کوشش کیتی تہ سماجی خدمات نا جذبہ اُجاگر کیتا۔ اسے دوران آپے وی شعر ادب نا شغف پیدا کیتا۔ شروعاتی دور وچ اُردو وچ لکھنا رہیاں۔

جس خطے کی آکھن خواص
 علم نا اتھے بڑا رواں
 ڈوہنگے نالے مکتب دور
 اُوکھے ارستے کرنے چور
 ٹہلی ٹہلی دے دُکھن جوڑ
 تنگ کراں سرٹکاں نے موڑ
 آکھن جی اسکول ایہہ اُگے
 چلے تہ دو دو کھنڈے لگے
 ٹیچراں رونے اپنا رونا
 بچیاں کی تلکسی گا کون
 مڈل اسکول تہ ٹیچر دو
 باری نال پڑھانے او
 بڑے سیاپے وچ رڈاں
 خامی اتھے کیہہ کیہہ کڈھاں
 افسر اتھے کیہہ کرسی گا
 رڑسی اوکھے وچ مری گا

شاد مگر تو دل نہ سٹیاں
محنت کرنے تھیں نہ ہٹیاں

20 جنوری 1999ء

17 مارچ 1999ء نی اک لمی نظم نے گجھ شعر:

تکے	وی	نارلہ	پدر
نکے	نیویں	پٹھ	ماجرا
کوٹھے	نے	اسکولاں	سب
بھکے	ہکے	ہوئے	تکی
یاد	رہسی	ہمیشہ	سفر
باد	زندہ	اودھن	ناولہ
پائی	عمر	ہور	جے
شاد	رہسی	بستی	دل نی

ریٹائرمنٹ: سروس پوری کرنے نی عمر پوری ہوئی تہ میں آپ ای اپنے کاغذ تیار کری دے محکمہ متعلقہ کی ارسال کیتے۔ 30 اپریل 2000ء کی میکی ذون نیاں ٹیچراں تہ دفتر نیاں کلرکاں سانھی الوداعی پارٹی دتی۔ یادگاری گجھ فوٹو وی انہاں لے۔ بعد ظہر ماہرے نال اک گڈی لاری پھری نی ٹیچر ماہرے کئہر تک آئے۔ میں کوئی بڑا انتظام نہ کر سکیاں ساں کہ دور ساں۔ سادہ جیا کھانا انہاں کی کھلایا۔ رات انہاں گذاری تہ سویرے واپس ہوئے۔ زیادہ ٹیچر ملی ٹنسی نے ڈرنال نہ آسکے۔ اللہ ساریاں کی خوش رکھے۔ ساری زندگی معنوم بچیاں وچ گذری سی۔ انہاں نالوں پچھڑ یا تہ بہت دکھ محسوس ہو یا۔ اس دکھ کی ذہن وچ رکھی دے اک غزل مرزان وچ لکھی سی۔

پکڑ کے آندی باغاں اندر پھرنے والے ہر نی
ڈا ہڈا نازک دل اس نا گل بیہ اچی کرنی
پھل کلیاں نال اس نا رہیا ساری عمر باسا

دید انہاں نی سمجھ عبادت بڑے قدم سی پھر نی
 ایہہ باغاں کی کدے نہ پھنسی شتا دوپہر سویرے
 لاڈ کرو تہ مکھن پوری اس نے اگے تہر نی
 شور شرابے تھیں ایہہ ڈرکے جنگل اندر نسنی
 تھوں کسے نی نہ چہل سکے مرض نال سی چر نی
 اس نے ساتھی پنگھ پکھیرو سوہنے من متوالے
 خود غرضان انساناں کولوں سدا ہرئی ایہہ ڈر نی
 لاڈ کرو تہ کھر وچ رکھو پیار دلا سہ دے کے
 بیہ تاں جنگل وچ نس جاسی ہن ایہہ چنی مر نی
 ظلم جہر جے اس پر کرو شاد نہ ٹس وی رہسو
 دیو خوراک محبت والی ٹساں کی جتنی سرنی

ریٹائرمنٹ تھیں بعد: میں 50 روپے ماہانہ تنخواہ اُپرنوکری شروع کیتی سی۔ لکھاں نی گل
 کدے خواب وچ وی نہ تکی سی۔ ہن میکی کوئی چار لکھ روپے اکٹھے ملے تہ میں خوش ہویاں۔
 حج بیت اللہ واسطے ہمیشہ اندراگ جینی لگی رہی سی۔ پیارے ابا جان مرحوم و مغفور کی 1982ء
 وچ حج بیت اللہ واسطے ٹوریا سا۔ انہاں خانہ کعبہ ہو رر وضع رسول اُپر حاضری دینیاں اپنی والاد واسطے دُعا
 واں ضرور کیتیاں ہوں۔ ایہہ دُعا واں اللہ تعالیٰ نے قبول کیتیاں تہ ماہر انمبر وی لگن لگا۔ گریجویٹی کو دو
 لکھ روپے سن۔ اپنا تہ اپنی اہلیہ، ناچ واسطے فارم پھرے۔ ایہہ دو لکھ اتھے کم آئے۔ پہلے ای سال
 آساں کی منظوری مل گئی تہ آساں کی اللہ تعالیٰ نے اس سعادت تھیں بہرہ مند کیتا۔
 حج ناسفر نامہ نثر تہ نظم وچ لکھیا۔ نثر تہ کئی صحفیاں اُپر ایہہ نظم نے کل 155 اشعار لکھے:
 پہلا شعر:

کئی سال تڑپا یہ دل صبح و شام
 بالآخر تڑپ آگئی اپنے کام

گئے شاد لینے درد کی دوا
ہوئی آگ تن کی مگر اب سوا

یہ سفر نامہ منظوم مری کتاب ”بولتی لکپیریں“ وچ شائع ہوئی گئی سی۔

حج بیت اللہ تھیں بعد: اللہ پاک نے کرم تہ مہربانی حج بیت اللہ نافریضہ مکمل ہو یا۔ مکہ پاک تہ مدینہ منورہ وچ شعائر اللہ اکھیاں نال تکلے۔ سوچیا کہ میں کروڑ پتی وی ہونا تاں وی اللہ نی مہربانی تہ توفیق تھیں بغیر میں ایہہ سعادت حاصل نہ کر سکتا ساں۔ ایہہ سب اللہ پاک نی مہربانی نال حاصل ہو یا اے۔ گجھ لوک تہ ایہہ آکھنے وی سُننے کہ جے مدینہ جانا کوئی ضروری نیہہ۔ ہائے بد قسمتی جہاں نے واسطے وسیلے نال مکہ تکنئے آئے انہاں نے نورانی دربار اُپر جانا غیر ضروری سمجھاں۔ آساں روضہ پاک اُپر حاضری دتی سی۔

حج ہو یا خوشی خوشی کُہر آئے۔ مغل روڈ اُپر ہائر سکینڈری اسکول ساج نے نزدیک اک نکلی جی کتاباں نی دکان کھولی۔ اک بڈھے حاجی نی دکان اُپر اس ناکوئی جوان کتاباں کا پیاں خریدنے واسطے کتیاں آوے جس نی پٹی اُپر عاشقی، نیولا، سگریٹ، بیڑی جے زمانہ حال نے تحفے نہ ہون۔ اس پہنا نے مگی فرصت ملی تہ اس فرصت نے وقت وچ میں کافی ادبی کم کیتے۔ نظماں لکھیاں تہ نثر وی لکھی۔ کوئی اٹھ سال ایہہ دکان میں No lose no gain اُپر چلائی تہ فرانسے محلے نی نکلی مسیت کی بڑی کرنے نے شوق تہ ضرورت نے تحت دکان چھوڑی تہ کُہر آئی دے محلے والیاں نال مشورہ کری دے مسیت ناکم شروع کیتا۔ باقی بندیاں نے مقابلے دکان چھوڑنے تھیں بعد میں ذرا فرصت وچ ساں میں میٹ بنیاں تہ پُرانی مسیت ٹھائی ہور 2009ء وچ نویں مسیت بنانے ناکم شروع کیتا۔ باہر تھیں چندہ منگنئے واسطے کوئی کاپی چھوڑائی تہ نہ چندہ منگیا۔ ہتھاں وی کم کیتا تہ محلے والیاں نے چندے اُپر ایہہ سوہنا کم شروع کیتا۔ نو سال وچ سوینی مسیت تیار ہوئی۔ اس ناناں ”مسجد التوحید“ رکھیا۔

مارچ 2014ء وچ میں بیمار ہوئی گیاں۔ چار مختلف بیماریاں ملی دے میکی دبا لیا۔ کافی علاج جموں راجوری تھیں کرایا۔ بیماریاں چھوڑیا پر میکی بالکل بودا نہ کمزور کری گیاں۔ ہُن میں بے کار جیا ہوئی گیا آں۔ اللہ حافظ ناصر اے۔ اہجان وی ہمت تہ توفیق نے مطابق ادبی کم گجھ نہ گجھ کرناں رہناں آں۔ اللہ کرم کرے۔

ماہڑا ادبی سفر: کچھ اشارے دتے ہن کہ میکی کئی عمر تھیں ای شعر پڑھنے، نعتاں، تو الیاں نے نظماں لے سنگ پڑھنے ناشوق ہوئی گیا سی تہ فر گجھ کاغذ اُپر ادبی گلاں شعر لکھنے ناکم 1960ء وچ کیتا جدوں میں راجوری وچ دسویں جماعت وچ پڑھنا ساں۔ اس ویلے شاعر بننے نا خواب تک نہ سا۔ ایویں اک شغل جیا سی ایہہ کم۔

لکھے نے کاغذ ضائع نہ کیتے۔ 30 اپریل 2000ء کی میں نوکری تھیں فارغ ہوئی گیا۔ کئہر آنی اپنے لکھے سارے کاغذ جمع کیتے تہ شعراں نی تعداد چار ہنسیان وچ لکھی۔ گجھ نشری مواد وی موجود سا۔ ہُن اس سارے مواد کی کتابی شکل وچ آنے نا خیال بنیا۔

پہلاں اک کتاب بولتی لکیریں (نظم) تہ اک کتاب ”مردان قلندر“ نشری کتابت کرائی پریس تک پُچھائی۔ کتاباں پریس وچوں آئیاں تہ انہاں نی رسم رونمائی 29 نومبر 2008ء کی راجوری کانفرنس ہال وچ جناب ظفر اقبال منہاس صاحب، جناب مرغوب بانہالی صاحب، جناب رشید قدیر صاحب تہ جناب بشیر ماگرے صاحب نے ہتھوں ہوئی۔

انہاں تھیں بعد ہوردو کتاباں ”برگ گل“، نظم تہ ”مشاہدات شاد“ نشر پریس وچوں چھپوائی دے انہاں نی رسم رونمائی اک شاندار محفل وچ 29 ستمبر 2015ء کی گورنمنٹ ہائیر سکینڈری اسکول ساج راجوری وچ اس ویلے نے وزیر چوہدری ذوالفقار صاحب نے ہتھوں ہوئی سی۔

انہاں شائع شدہ چار کتاباں تھیں علاوہ ”معلومات حج“ دلچسپ معلوماتی سوالات“ وجوہات کتابت کرائی رکھیاں ہن۔ ”شاد کا خاندانی و تاریخی پس منظر“ معلومات قرآن، آئین اسلام، قلمی رنگ، یادوں کی لکیریں جیہڑی تقریباً 400 صفحیاں تک لکھی گئی اے تہ اہجاں وقت نے نال نال اسکی لکھنے ناکم جاری اے زیر تہ سویدا اے۔ اُردو نی اک کتاب ”پیا سی کلیان“ میں اپنے ہتھ

تے ہولڈرنال لکھی رکھی اے۔ ہمت بنی تہ اسکی پریس تک پچاساں۔ وکھرے وکھرے شاعراں نے پسندیدہ اشعار اک جمع کری اک الگ کتاب تالیف کیتی اے۔

سفر نامے: اردو زبان وچ لکھے گئے سفر نامے: سفر جاز مقدس نثر وچ دی ہے تہ نظم وچ دی اے سفر پاکستان 2004ء وچ سفر بھوپال، سفر اجیر شریف، بستی اُچڑتی کشمیر کا سفر۔ شجر و مہور کا سفر، سفر بھدراہ و کشتواڑ تہ پیرنگی کی سیر ایہہ اٹھ سفر نامے وی چنگی تفصیل نال لکھے موجود ہین۔ پہاڑی زبان وچ ادبی کم: غالباً 1998ء وچ ڈاکٹر انوار مرزا ہور ماہڑے اسکول ساج وچ سویرے ای آئے۔ اسماں نی اک دوئے نال واقفیت نہی۔ میں سمجھیا کسے ساتھی کی ملنے واسطے آئے ہوسن۔ تھوڑی دیر بعد نثار راہی صاحب تہ اقبال ملنگا می صاحب وی کجھ ہور ساتھیاں نال اتھے آئے۔ ہُن پتہ چلایا کہ اج اتھے انہاں ادبی محفل سجانی اے۔ محفل بجی۔ مگی انہاں مہرباناں زبردستی صدارت نی گُرسی اُپر بٹھایا۔ دراصل مکیا نہاں اک دوہور جگہاں اُپروی صدارت نی گُرسی دتی سی۔ خاص کر 5 اپریل 2007ء کی جموں ابھینو تھیٹر وچ محفل مقالہ واسطے دی مکید صدارت نی گُرسی اُپر بٹھائی دے جتھے ماہڑی حوصلہ افزائی کیتی سی اتھے ہی مگی اس قابل بنانے واسطے محنت تہ کوشش کرنے نی اک ذمہ داری سوچی سی۔ بڑے چنگے بندے ہین انہاں صفتاں والے۔

اج نی ایہہ محفل ختم ہوئی تہ راہی صاحب نے ساتھیاں کی ماہڑا تعارف دی کرایا تہ مگی پہاڑی زبان وچ لکھنے واسطے وی دعوت دئی۔ ماہڑے واسطے پہاڑی زبان کی پڑھنا تہ لکھنا اوکھا کم سی پر میں مخلص ساتھیاں نی گل من لئی۔ پہاڑی وچ لکھنا تہ شیرازے پڑھنا شروع کیتا۔ راجوری کلچرل اکیڈمی والے اُس وقت نے انچارج ڈاکٹر صابر مرزا مرحوم مگی محفل مشاعرہ وچ بلانے رہئے۔ میں اتھے جائی دے وی سکھنا رہیاں۔ پہاڑی زبان وچ میں جو کجھ لکھنا ساں اوہ پہلے لفافے نی تاہنگ وچ نہ لکھنا ساں بلکہ ادبی شوق نال لکھنا آیا آں۔

پہاڑی مواد: ماہڑا ادبی کم پہاڑی شیرازیاں وچ چھپناں رہیا۔ پر میں پہاڑی مواد نظم یا نثر نی کوئی باقاعدہ کتاب مرتب نہ کر سکیا تہ ہُن 2019ء وچ ڈاکٹر مرزا فاروق انوار صاحب تہ عزیزم

عبدالواحد منہاس نی محنت نال ماہڑا پہاڑی زبان بچ پہلا شعری مجموعہ ”مٹھاسیک“ شائع ہویا اے۔
ایہہ کتاب کیسی اے ایہہ آئی تہ قاری پڑھی دے اس نادر جہ دہسن گئے۔

شیرازیاں وچ ماہڑے دو بڑے مقالے ”تختھیل تھہ منڈی“ نے پہاڑی قبائل انہاں نا
تاریخی پس منظر تہ ثقافتی جائیزہ“ تہ ڈوڈا مقالہ راجوری وچ روایتی تہ مروجہ نظام تعلیم“ شیرازہ پہاڑی
راجوری نمبر اک جلد 31 شمارہ 5-6 دسمبر مارچ 2009ء (نے صفحہ 561 تھیں 636 تک) وچ چھپیا
ناہے۔ اس تھیں علاوہ ”ضلع راجوری نامعیشیت نے تناظر وچ ماضی تہ مستقبل اک کافی بڑا مضمون
اکیڈمی دفتر وچ جمع کرایا سی۔ ایہہ اہجاں شاید شیرازے نی زینت نیہہ بنیا۔ اس تھیں علاوہ
راجوری نا اک خوبصورت گراں سماج“ غالباً چھپ گیا اے پر مگی اہجاں ایہہ شیرازہ نیہہ ملیا۔
پہاڑی محاورے اخان تہ بھارتاں اک کچی کتاب وچ کوئی زائد از 550 لکھی دے میں
اک کتاب ڈاکٹر مرزا انوار ہوراں کی حوالے لیتی سی۔ شاید وی اپنے طور ایہہ کم کرنے ہین۔ ایہہ کم
انوار ہوراں کی سوچنے تھیں بعد وی میں تلاش وچ سرگرم آں تہ کئی اک سو محاورے ہور وی جمع کیتے
ہین تہ ایہہ کم جاری اے۔

مارچ 2014ء وچ میں بیماریاں نا شکار ہوئی گیا ساں۔ ایہہ ذکر کچھ ہوئی چکیا اے میں
کمزور ہو گیا آں۔ مگی نکاجیا تہ کاوی لگے تہ برداشت نیہہ ہونا تہ میں سمجھنا ہاں کہ شاید ہتھکڑی
والا بلاضمانتی وارنٹ لئی آ گیا اے۔ ہن لکھنا پڑھنا وی آسان نیہہ لگنا فر وی جدوں تک زندگی
دے ایہہ شغل جاری رکھنے نا ارادہ اے۔

اللہ تعالیٰ بہتر کرے تہ کرم کرے۔ ایمان نی سلامتی عطا کرے تہ آنے والی موت
آسان کرے آمین اگلے سفر نا خیال دل وچ رکھی اک غزل اُردو وچ لکھی سی اس نا مقطع کجھ
اسراں اے۔

آگئی اب نسیان کے قبضے فہم و فراست ساری
شاد کھڑا ہے ساحل پر اور دیکھ رہا ہے باری
کجھ ذکر اس مواد نا جیہڑا ملک وچ چھپنے والے رسالیاں تہ اخباراں وچ چھپنا رہیا اے۔

میں اپنا ادبی مواد رسالہ جات تک اخبارات تک پہنچانے نام نہ نے برابر کیتا اے۔ اسنیاں
کُجھ وجہاں سن۔ لکھنے نی ضرورت نیہہ۔ البتہ جیہڑا تھوڑا مواد کسے رسالے اخبار وچ چھپنا رہیا
ہے اوہ اس طراں اے۔

”پرواز ادب“، ”خاتون مشرق“، ”تشکیل“، ”انوار حبیب خدا“ رسالیاں وچ ماہر اگھ
مواد چھپنا رہیا اے۔ اس تھیں علاوہ اُڑان، کشمیر عظمیٰ، نوائے وقت، آئینہ قبل، اخباراں وچ وی
کُجھ کم شائع ہونا رہیا اے تہ لالہ موسیٰ پاکستان وچوں نکلنے والے اک اخبار، آئینہ انقلاب، وچ
وی 2004ء وچ اک انٹرویو تہ غزل وغیرہ چھپیا سی۔ 2004ء وچ میں ویزے اُپر لالہ موسیٰ گیا
ساں۔



میں! اپنی نظر بیچ

میں راجہ ”شاہد شجاعیت“ اپنے اسی قلمی ناں نال اپنے قلمی جناب تہ معزز قارئین دے حلقے بیچ جانتے تہ سیانتے گیندا ہاں۔ اگرچہ ماہڑا اصلی ناں ”راجہ شجاعیت علی خان“ ہے ہور ایہہ ناں ماہڑی تعلیمی سنداں بیچ تہ ملازمت دیاں کاغذاں بیچ درج ہے۔ میں خاندان بنی اُمیہ جس دانسب نامہ حضرت عثمان غنی ذوالنورینؓ نال کچھ ملدا ہے دی تسبیح دا ہک مرہ کاہاں جیہڑی زمانے دے انقلابی ہتھاں دے ظلم دانسانہ بن کا اس قدر بے رحمی تہ بے ترتیبی دا شکار ہوئی جے اسدے سارے موتی دانہ، دانہ ہوکا کھنڈر گئے تہ انہاں بچو جیہڑے دانے برصغیر ہندوپاک دیاں جنگلاں تہ بیاباں بیچ بکھر گئے انہاں بچوں ہک دانہ میں وی ہاں جندا بڈ کا تہ آخری سلطان جس دی جاگیر 1947ء دے شورش بیچ دو حصیاں بیچ بٹ گئی، ادھا حصہ ہندوستان نال مل گیا تہ ادھا حصہ پاکستان دے قبضے بیچ آ گیا۔ اس جاگیر داناں جاگیر کھٹائی سا تہ سلطان داناں سلطان محمد متولی خاں وائی اُموی جاگیر کھٹائی آسا۔ ایہہ جاگیر موجودہ بارہمولہ تھیں کہن کا کواہ دندا مظفر آباد تک 84000 مربع میل تے پھیلی دی آسی جس بیچ 4800 گراں تہ موضعا جات آسے تہ آبادی تقریباً 85000 ہزار نفوس تے مشتمل آسی۔ ”سر لارنس Sir Lawrence اپنی کتاب The valley of kashmir بیچ اس سلطان کو Sultan of kathi دے ناں نال یاد کیتا دا ہے۔ اس سلطان کو مہاراجہ ہری سنگھ دے راج بیچ ڈبل تعظیمی سردار دا خطاب وی حاصل آسا۔ اس سلطان دا دارالخلا فہ موجودہ بیہامہ اوڑی آسا تہ ایہہ جاگیر 1947ء بیچ تہ اسدے بعد عوامی حکومت دی

عنایت و اشکار ہو گئی تہ جس کو شاعر خاندان بنی امیہ دے نسب نامے دی ابتدا گجھ اس طراں بیان
کیتا دا ہے:

کبھی تھے ہم کہ ڈنکا تھا ہمارا سارے عالم میں
وہی ہیں ہم جو پھرتے ہیں نجیف و ناتواں ہو کر
اس خاندان دے جاگیر دار اپنے آپ کو سلطان تہ باقی راجے اکھال دے آسے۔ اس
طراں ماہرے ناں نال وی راجہ بطور لقب جو گیا دا ہے۔

ابتدائی تعلیم میں اپنے ہی سکول گورنمنٹ ہائی اسکول جہماہ پنج حاصل کیتی۔ مزید تعلیم
ڈگری کالج بارہمولہ تھیں مکمل ہوئی تہ جس ویلے میں قانون دی تعلیم حاصل کیتے واسطے کشمیر
یونیورسٹی دے شعبہ قانون پنج پڑھیاں تہ ماہری ملاقات قانون شعبہ دے سربراہ ڈاکٹر شاہد صدیقی
جیہڑے علی گڑھ تھیں تعلق رکھدے آسے ہوئی۔ گو کہ ایہہ ماہر قانون آسے ہور قانون دے پروفیسر
آسے مگر اردو ادب نال انہاں کو بڑی دلچسپی آسی۔ اوہ ماہریاں کوئی نثری تحریراں تہ تنقیدی
مضامین دکھ کے بڑے متاثر ہوئے تہ مگلو نال کہنن کا پروفیسر آل احمد سرور جیہڑے اُس وقت
اقبال انسٹیٹیوٹ Institute دے سربراہ آسے اُن دے دفتر پنج چلے۔ اُس وقت میں اپنا تخلص عاجز
کر دا آساں تہ انہاں سُن ماہریاں گجھ تحریراں دکھ کا برجستہ آکھیا۔ ”پہنائی قلمی طور پر آپ عاجز گئے
نیہہ۔ فر عاجزی کا ہے کی..... فر ماہری خاموشی کو انہاں آپ ہی ٹروڑیاں ہونیاں آکھیا۔“ آپ
بھائی شاہد کی وساطت سے ہمارے پاس آئے بس آج کے بعد آپ شاہد ہور گو کہ آپ کا اپنا نام
بھی محبت بھرا ہے۔“ بس اسراں میں راجہ شاہد شجاعت ہو گیاں تہ اُس دے بعد نہ صرف قلمی طور تے
بلکہ یونیورسٹی پنج وی سارے عزیز رل واقارب مگلو راجہ شاہد شجاعت دے ناں نال ہی جانن تہ
سیانن لگے۔

چونکہ لڑپن دا زمانہ اپنی اوڑی دے ہی ماحول پنج گذریا جتھا انہاں جہیاڑیاں لوک
کہانیاں تہ لوک گیتاں بولن تہ سُنن دا بہت زیادہ رواج تہ چلن آسا۔ جسراں آج کل موسیقی دیاں
مخفلاں سجدیاں ہن تہ گانے بجانے دا شوق رکھن والے جمع ہو گیندے ہن تہ انہاں جہیاڑیاں

داستان گوئی دا بڑا شوق آسا بڑے ترے لے کر کا داستان گو حضرات کو سدے گیندا آسا تہ محفل جمدی
 آسی جس پنج داستان بولے تہ سُنے گیندی آسی۔ جس پنج رستم تہ سام دی داستان۔ یوسف زلیخا دا
 قصہ۔ حاتم طائی تہ ہزار داستان دیاں کہانیاں بیان کیتے گیندیاں آسیاں تہ اس ماحول پنج پلدا یاں
 بڑھدیاں پتہ ہی نیہہ لگیا کہ مگو کہانی پڑھے دا تہ لکھے دا شوق کدوں پیدا ہو گیا۔ اسکول
 پچھدیاں پچھدیاں میں باضابطہ طور تے نکلیاں نکلیاں کہانیاں لکھن لگاں تہ نال نال آزاد نظم لکھن دا
 شوق پیدا ہو گیا۔ جد کہ جس وقت یونیورسٹی پنج ماہری ملاقات ڈاکٹر حامدی کشمیری، ڈاکٹر شکیل
 الرحمن تہ پروفیسر اکبر حیدری جیسے اُستادہ نال ہوئی تہ انہاں یکے بعد دیگرے ایہہ مشورہ دتا کہ
 میں اُردو نثر نگاری پنج ہی طبع آزمائی کر اس اس طراں شاعری مکمل طور تے چھٹ گئی تہ میں نثری
 ادب پنج ہی لکھنا شروع کیتا۔ جس پنج تنقیدی مضامین مکالمہ نگاری تہ فکشن لکھیا تہ کئی ہک مضامین
 بڑے مقبول ہوئے تہ اُس وقت دیاں جریدیاں جنہاں پنج بیسویں صدی، ”شبِ خوں“ ”ہما“
 ”ہدی“ وغیرہ پنج قلم کار دے تعارف نال شائع ہوئے۔

اسی دوران معزز قلم کار راجہ نذر بونیاری صاحب نال ملاقات ہوئی تہ انہاں دی زیر سر
 پرستی چراغ حسین حسرت کتابی سلسلہ دے تحت ”عقاب“ ناں نال ہک ضخیم جریدہ بونیار اوڑی
 تھیں شائع کیتا تہ ایہہ سلسلہ اُس وقت تک جاری رہیا جد تک ماہرِ تعلیمی سفر مکمل ہو یا۔ میں اپنی
 قانونی ڈگری مکمل کر کا وکالت دا پیشہ اختیار تہ کیتا ”جموں و کشمیر پہاڑی کلچرل اینڈ ویلفیئر فورم“ نال
 سال 1985ء پنج مکمل طور تے جُو گیاں تہ اُتھا ماہری ملاقات جناب ظفر اقبال منہاس“ صاحب
 نال ہوئی۔ جیہڑے سیکریٹری کلچرل اکیڈمی“ دے عہدے تھیں سبکدوش ہوئے۔ اُن دیاں نظراں
 تھیں ماہریاں کجھ ہک تحریراں گذریاں تہ انہاں مگو اپنے دفتر پنج بلا کا مشورہ دتا کہ میں پہاڑی
 زبان پنج طبع آزمائی کر اس۔ انہاں تہنیاڑیاں کلچرل اکادمی پنج ”شعبہ پہاڑی“ گھلایا دا آسا تہ
 پہاڑی لکھیاریاں دی بڑی کمی آسی تہ اس طراں میں پہاڑی زبان پنج لکھنا شروع کیتا۔ ہک مکمل
 پلیٹ فارم مل گیا تہ پابندی نال ”پہاڑی شیرازہ“ تہ ”استادب“ واسطے لکھنا شروع کیتا۔ شاید ہی
 انہاں تہنیاڑیاں دے کوئی پہاڑی جریدہ نظر تھیں گُزریا ہووے جس پنج ماہری کوئی تحریر موجود نہ

ہوئے۔ اسی گل دی طرف ظفر اقبال منہاس ہوریں اشارہ کردیاں ہوئیاں ”اُس پار“ دے پیش لفظ پنج گُجھ اِس طراں رقمطراز ہین:

خدا جانے ساعت حسینی آسی یانکے دی سچی طلب یا پہاڑی دے بارے ماہڑا پُر خلوص جنون جے نکلے سن ماہڑی نصیحت چوڑا بن کہدی۔ اُوہ دن تاج دادن اُس پچھامڑا کا کدے نیہہ دکھیا۔ دکھیاں ہی دکھیاں اگلیاں کجھاں ہی برہیاں دے اندر اُس نہ جانے کتنیاں ہی کہنہ مشق کہانی کاراں تہ لکھاریاں کو پچھا چھوڑ دتا۔ ایہہ زکا ہور کوئی نہ بلکہ اَسدا راجہ شجاعت علی خان آسا۔ جیہڑا اَسدی ادبی دُنیا پنج ”راجہ شاہد شجاعت“ دے ناں نال مشاہور ہو یا تہ جس سُن پہاڑی زبان وادب کو کجھاں جاندار تحقیقی مضامین دے نال نال کئی خوبصورت تہ چونغے افسانے عطا کیتے تہ جس کو میں ہُن ”سچ صاحب“ دے ناں نال یاد کرداں، اسی دوران جناب ظفر اقبال منہاس صاحب دی سربراہی پنج ہک پہاڑی ”ویلفیئر سوسائٹی“ دا قیام عمل آندے گیا جس دے تحت ”شمس بڑی“ ناں نال ہک کتابی سلسلہ جاری کیتے گیا جس پنج میں معاون ایڈیٹر دے طور اپنی خدمات انجام دتیاں۔

انہاں تہیاڑیاں ماہڑی تعیناتی بطور منصف محکمہ عدلیہ پنج ہوئی۔ ایہہ اُوہ دور آسا جس پنج کشمیر دی شورش اٹھان ے آسی۔ کاغذ منگی گیا دا آسا تہ لکھاریاں دے قلم دی سیاہی سِک گئی دی آسی۔ ادب لکھن والے بے ادباں دی دُنیا پنج گُرے گم گئے دے آسے۔ گو کہ اِس دوران لکھاری دے لکھن واسطے سچے کجھے ہزاراں موضوع ہر صبح پیدا ہوئے تہ شامی دم تروڑ دے آسے مگر بے ادبی اپنیاں حد اِس قدر پار کر چکی دی اسی کہ نہ تھ پنج جنہش آسی نہ قلم پنج دم آسا۔ انہاں ہی قلمکاراں بچوں میں وی ہک آساں جس نال ادب دی تندہی ٹُٹ گئی دی آسی۔ عین ممکن آسا کہ قلمکاری دا ماہڑا ایہہ شوق سروں ہی مَنک جُلے آتے میں اپنی زندگی پنج کوئی وی ادبی پارہ نہ لکھ سکاں اگر میں اِس دوران تبدیل ہو کا ایسے بدنام زمانہ علاقے پنج تعینات نہ ہو یا دا ہو واں جتھاں پنج کا میں ترے تہیاڑے تک پانی دا ہک گُھٹ وی نہ پی سکیا دا آسا۔ پیواں وی کس طراں اُس کہٹھے دے پانی تھیں انسانی لہو دی باس آندی آسی۔ اِس قدر باس کہ کلیجہ منہہ کو آندا آسا۔ میں اِس واقعے دا ذکر اپنی تصنیف ”اُس پار“ دی پہلی گل ”پنج گُجھ اِس طراں کیتا دا ہے۔

”میں اس دا ذکر اپنے ہک ملازم نال کیتا تہ اُس سُن مختصر جیا جواب دے کا گل کتی چکتی
 کیتی جے کہٹھے بچ کوئی لاش پئی دی ہوسی۔ تریے روز تھیں پچھا ان کا وٹر In counter چل رہیا
 ہے ایہہ ساری گل اُس کبخت اس لا پرواہی نال آکھی کہ مگلو اپنیاں کنناں تے یقین بیہہ ہویا۔ میں
 اپنے ذاتی محافظاں کو کہن کا کہٹھے کہٹھے ٹر پیاں تھوڑی دؤر بچ کا مگلو اپنے ملازم دی گل تے یقین
 ہو گیا۔ کہٹھے بچ انسانی لاشاں دے ٹہیر لگے دے آسے۔ ماہڑے حواس باختہ ہو گئے۔ اس تھیں
 پہلیاں میں لاش کدے تہ ڈٹھی دی آسی۔ میں مڑ کانسے والا ہی آساں جے کسے پچھوں آواز دتی۔
 ”صاحب! نسونہ..... تئساں کو کوئی نہ ماری تئیں تہ آپ ہی ٹردی فردی لاش ہوا!“

میں مڑ کا بچا ڈٹھا تہ ہک سوسال دا بڈھیڑ جس دے منہہ تے ہزاراں چہلڑیاں، اکھیاں بچ
 بڈھے اتھروں تہ ہتھ بچ گھنڈی سوئی جس نال اوہ لاشاں کو ادھر ادھر کر رہیا آسا شاید اپنیاں
 بچیاں دی ہونڈ کرا آسا۔“

ماہڑے محافظ دند کر بچ کارہ گئے۔ اگر اوہ شخص انتہائی عمر رسیدہ نہ ہوندا تہ شاید انہاں
 لاشاں دے ٹہیر بچ ہک ہور لاش دا اضافہ ہو گیا دا ہوندا۔ جیہڑا اُس علاقے دا دستور آسا۔ اُسدی
 ایہہ گل مندی تہ مگلو وی لگی مگر جد میں کہہ آ کا ٹھنڈے دل نال غور کیتا تہ سمجھ آیا اُس بزرگ کتی سچی
 گل آکھی آسی۔ غیر قانونی طور تے قتل کیتے گیاں دیاں لاشاں دا انبھار دکھ وی میں خاموش
 آساں ہور فراس علاقے دا حاکم وی..... سرکاری طور تے انہاں لوکاں دی جان و مال دا محافظ
 میں ہک ٹردی فردی لاش تہ ہور کہیہ ہاں۔

اس نال ہی ماہڑا وجود کمیاں۔ کلیجہ ڈولیا۔ اندر دا لکھاری پھڑ پھڑایا۔ قلم جنبش بچ آیا تہ اُس
 پار، دا جنم ہویا۔ اُس پار، اسی دوران دیاں انقلابی کہانیاں دا مجموعہ ہے۔ ظفر اقبال منہاس
 ہوراں دی ”جموں و کشمیر پہاڑی ویلفیئر سوسائٹی“ دے شمس بری پبلیکیشن، سُن سال 2006ء بچ
 شائع کیتی تہ جس کو سال 2008ء بچ ”جموں و کشمیر اکیڈمی آف آرٹ کلچر اینڈ لیٹریچر“ دی طرفوں
 Best book ایوارڈ نال نوازے گیا تہ مصنف دے بارے تبصرہ کر دیاں ہوئیاں جموں و کشمیر کلچرل
 اکیڈمی دے پہاڑی شعبہ دے موجودہ سربراہ جناب ڈاکٹر فاروق انوار صاحب تبصرہ کر دیاں
 ہوئیاں لکھتے ہین جے.....

”افسانے دے میدان بچ جیہڑے افسانہ نگار افسانے دے تخلیقی سفر بچ شامل ہن انہاں
 بچ راجہ شاہد شجاعت ہوراں داناں اپنی جگہ ہک مقام رکھدا ہے۔ راجہ صاحب پہاڑی افسانہ نگاری
 بچ ہک روایت ساز دی حیثیت رکھدے ہن تہ انہاں سُن کسے حد تک ہوراں دی پیروی کرنے
 دے بجائے اپنے واسطے اپنے رستے آپ جھونڈ کڈھے ہن۔

جدوں وی پہاڑی افسانوی ادب دی تاریخ رقم کیتے مجلسی تہ راجہ صاحب داناں سنہری
 حرفاں نال لکھیا مجلسی نالے مستقبل دا قاری راجہ صاحب دی افسانہ نگاری تے بجا طور فخر وی محسوس
 کرسی۔“

”عکاس“ نامی جریدہ جیہڑا کہ گلستان ادب اوڑی دا ہک کتابی سلسلہ ہے اپنے شمارہ
 سال اشاعت 2014ء بچ ”بقتد حیات اہم شخصیات“ دے عنوان نال ماہرے تعارف بچ صفحہ
 100 تے گجھ اس طراں نال رقمطراز ہے۔

”پہاڑی زبان و ادب میں کرشن چندر خطاب پانے والے صاحب کتاب و مایا ناز افسانہ
 نگار راجہ شاہد شجاعت آف کھٹائی کے خانوادہ سے تعلق رکھتے ہیں۔ آپ اردو ادب ہور پہاڑی کے
 سر کردہ کہانی کار ہیں۔ حال ہی میں آپ کے افسانوی مجموعہ ”اُس پار“ کو سال 2008ء میں لکھی
 گئی بہترین کتاب کے ایوارڈ سے نوازا گیا۔ جس میں اکاون ہزار روپیہ نقد ہور خلعت بطور اعزاز
 عطا کی گئی۔ راجہ صاحب پہاڑی زبان کے صف اول کے ایسے افسانہ نگار ہیں جنہوں نے روایتی
 افسانہ نگاری سے گریز کر کے پہاڑی افسانے کو ایک نئی سمت بخشی۔“

بحر حال زندگی دا سفر رواں دواں ہے کوشش جاری ہے کہ اس بے ادبی دے دور بچ ادب
 دی خدمت واسطے جدوجہد کیتے جھلا تہ تقاریریں کرام کو بہترین ادبی پارے پڑھنے کو ملن۔



آپ بی

ناچیز عبدالرشید لون غمگین سُن اپنی زندگی بالکل زیر و تھیں شروع کیتی۔ نکلی عمری قضیہ پیاء کھڑ دا بڑا ہونا دے ناطے سارے بوجھ ماہڑے موہنڈیاں تے پے گئے۔ بڑا وی کتنا کہ پندرہاں سال دی عمر آسی۔ دُو اپہر اتیراں سالوں دا، تری پھینیاں سال دی۔ چوتھا پہر 91 سال دا۔ پنجویں پھینیاں پنج سال دی ہو و والدہ، ایہہ ماہڑا کنبہ آسا۔ ماہڑے نال دے سگی ساتھی خوش خوشحال تے میں سوچاں بیج ڈیادا۔ ہک طرفوں سکول دی فکر دے طرفوں کھڑ دے اخراجات قدرتی گل ہے جے پریشان ہونا ہی آسا۔ خاکسار اپنا تعارف اپنے قارئین کرام کو اسراں کرالدا جلاں کہ ناں عبدالرشید لون، تخلص، غمگین، گراں کھاور پارہ، تحصیل کرناہ، ضلع کپواڑہ کشمیر۔ کھاوڑ پارہ گراں دے ہک متوسط کھڑانے بیج عبدالرشید لون جیہڑے اک نجی فرم بیج نشی داکم کردے آسے دے کھڑ 7 ستمبر 1947ء بروز سوار کو پیدا ہویاں۔ والدہ داناں زینب آسا۔ پرائمری تعلیم مقامی سکول کھاور پارہ تھیں حاصل کیتی۔ نادان عمر آسی کدے سکول تے کدے کھیڈے واسطے گراں دیاں چندکاں نال نماشاں تکر ہوتراں بیج رہندے۔ لیکن والد صاحب کو مگلو پڑھانے دا شوق آسا، اس واسطے اوہ ماہڑے پچھے پچھے رہندے۔ بہر حال جسراں کسراں کر کے والد صاحب دی راکھوالی تے لگن سُن مگلو مڈل سکول تکر پچھا چھوڑیا۔ قدرت دے قانون ڈاہڈے بین والد صاحب دارزق مک گیا تے انداسا یہ سہرا توں 1964ء بیج اٹھ گیا، اللہ انہاں کو جنت دیوے، میں اُس ویلے نوویں جماعت بیج داخلہ چا کہند آسا مگر اسدی بد نصیبی جے ادھراہ بیج ہی اندیاں خاباں دی ڈور ٹرٹ گئی۔

چونکہ والد صاحب لالہ میلہ رام ہوراں دی فرم بیچ منشی آسے اس واسطے لالہ میلہ رام فرم دے مکی ذمہ دار انسان جسدا ناں گنگا رام آسائن ماہڑے سراتے شفقت دا تھہ رکھ چھوڑیا۔ ماہڑی والدہ نہایت ہی سیانی تہ ذہین خاتون آسی اُس والد صاحب دے مرنے دے گجھ ہی جنہیاں بعد اسیں دوئی پھر اجہڑے گل سمجھے والے آسیاں کو نصیحت کیتی کہ خبردار کسی غلط بچے دا سنگ کرو۔ کسی دی دعوت بیچ بغیر بلائے نہ جلیو۔ جس محفل بیچ وی اگر کیسو تہ بزرگاں دی صحبت بیچ رہیو۔ دوئے ترے پھین پھر اجہاں بیچ دو پھینیاں تہ ہک پھر آسے نیکے نیکے آسے۔ اتنی سوجھ بوجھ نہ رکھتے آسے البتہ اسیں دو پھر اگا پچھا دے آسیاں اس واسطے اماں دیاں گلاں کو غور نال سنیاں تہ انہاں تے عمل کیتے دی کوشش کیتی۔ سکول صرف میں ہی گیندا آساں۔ دو پھر اجہ جس دا ناں غلام مصطفیٰ ہے اوہ گھوڑا ٹوردا آسا۔ اس پھر او والد دی موجودگی بیچ ہی اسکول چھوڑ دتا آسا۔ والد صاحب کافی جتن وی کیتے مگر اس نہ نیاں۔ اُس زمانے پیسے دی بڑی تھوک ہندی آسی چوکیبل توں سٹور گھوڑیاں تے آندے آسے دکانداراں دا سامان وی گھوڑیاں تے ہی ایندا آسا۔ اوہ وی صرف بیچ مہینے باقی ست مہینے نستہ چھن گلی بندر ہندی آسی۔ وقت ضرورت مزدور اپنے موہنڈیاں تے سامان آن دے آسے۔ اسی دور بیچ اسدے والد صاحب کول ہک گھوڑی آسی غلام مصطفیٰ کو اسی داشوق پے گیا تہ اس سکول چھوڑ دتا۔ آکھدے ہین جورب جان دا ہے اوہ کوئی نیہہ جان دا اوہی گھوڑی اسدا کھر چلیناں دا ذریعہ بن گئی۔

لالہ گنگا رام دی اُس وقت دے برگید کمانڈرنال چھی آسی تہ انہاں اسدی گھوڑی پانی گھونناں تے رکھ چھوڑی۔ مصطفیٰ اُس نال ٹردار ہیا تہ میں سکول پڑھدا رہیاں۔ لالہ گنگا رام دی رہبری بیچ راقم سکول تھیں نہ ہیاں تہ میٹرک پاس کر کہندی۔ ماہڑے پڑھنا تہ میٹرک پاس کرنا دا کارن ہک ہور شخص وی ہے جسدا ناں عبدالرشید قریشی ہے۔ چھویں جماعت تھیں اوراں ہویاں تہ اس شخص دی صحبت تھہنا گئی، ایہہ ماہڑے محلے بیچ ہی رہندا آسا۔ کھٹھیاں کھیناں، کھٹھیاں پڑھنا ہوندا رہیا۔ ماہڑے والد دے فوت ہونا توں بعد ایہہ شخص ماہڑے نال ہی رہیا۔ کھروں پچھا متمول کھرانے دافر دہور ماڈ پیو دا بے حد لاڈلا ہوندا ہے باوجود وی اس ماہڑی سنگت نیہہ

چھوڑی بلکہ اسدیاں کنہر والیاں سُن وی بڑا جگرا کیتا رہیا۔ اوہ بڑی سوچ دے لوک اَسے اللہ انہاں کو جنت پنج اعلیٰ مقام عطا کرے۔ اُسدی بڑی وجہ ایہہ وی اسی کہ اَسدے والد کھٹھے فرم پنج منشی آسے اُسدی سنگت تے اُندی سنگت دا اثر وی آسا۔ عبدالرشید قریشی دی صحبت پنج رہہ کا میں مچ گچھ سکھیا ہور ہمت نیہہ ہاری۔ میٹرک پاس کرنا توں بعد ملکو وسائل نہ آسے پڑھائی چھوڑ دتی تہ رشید قریشی کا لُج پنج داخلہ چا کہندا۔

میں میٹرک پاس کرنا توں بعد لالہ میل رام دی فرم پنج عارضی طور مزدوری کردار ہیہاں تہ اُس وقت دے ایم ایل اے خواجہ محمد یونس مرحوم دی وساطت نال میں ٹیچر تعینات ہو گیاں۔ ماہرا ٹیچر پہرتی ہونا کنہر دے حالات سُدھرن لگے۔ سال 1966ء پنج میٹرک پاس ہو یاں تہ 1967ء جنوری پنج ٹیچر تعینات ہو گیاں۔ چونکہ کنہر دا بوجھ کچھ تہ مصطفیٰ سُن سمہنا لیا دا آسا کچھ اوکھے سوکھے ویلے لالے مدد کر چھوڑ دے رہے۔

سال 1969ء پنج بیاہ دے بندھن پنج بدھے گیاں۔ کجیاں حالات پنج ایہہ بیاہ ہو یا ٹسیں خود ہی اندازہ کر سکدے ہوو۔ سمجھو جے نایا کو اپنا سر آپ مننالنا پے گیا۔ اس خوشی پنج سال ہی گذریا تہ ہمیں پہنچوں دے بیاہ دی تیاری شروع ہو گئی۔ اوہ وی سروں لہاڑنی تہ پہراؤ دی فکر لگ گئی کہ اسدے روزگار دا کچھ ہووے اسدا وی بیاہ کرالاں، اج دی گل بیہہ کہ والدین زندیاں ہونداں وی جسدا بیاہ کروا وے آپا واسطے کئی جائٹو نڈن لگ جلد ہے۔ جد کہ میں ہک ایسے دور تھیں گزر رہیا آساں کہ دو پہنچیاں دو پہرا ماہرے واسطے سب کچھ آسے، بڑا پہرا ہونا دی حیثیت نال اُندا بوجھ میں اپنی دولت سمجھدا آساں۔ اللہ پاک دا شکر کہ اُندا بوجھ میں سرولہناڑ کہندا بلکہ اتھا تک کہ کم تعلیم یافتہ ہونے دے باوجود وی پہراؤ کو فور تھ کلاس ملازمت مہیا کرا لی۔ جتھا تکر ماہری نچی زندگی دا تعلق ہے کہ میں بے یار و مددگار ہونا دے باوجود وی ہمت نہ ہاری بلکہ اپنی سوسائٹی اُچھے تھیں اُچیاں ادبیاں مفکراں تہ عالماں لوکاں نال رہی۔ اگرچہ اُندا اہم پلہ نہ آساں مگر اُندی تمباکو دی چلم پہرے واسطے بیٹھا رہندا آساں۔ اُندی محفلاں کو میں سعادت سمجھ کا حاضری دیندا رہندا آسا۔

بچہ تعینات ہونا توں بعد مگو پریشانیوں تہ ذمہ داریاں سُن فرصت ہی نیہہ دتی کہ میں میٹرک توں اگے پڑھ سکاں۔ سال 1970ء بچ والدہ وی چھوڑ گئی۔ والدہ دی وفات توں بعد ہور بے سہارہ ہو گیاں، صرف کبہر تھیں ڈیوٹی تہ ڈیوٹی توں کبہر اتکر ہی محدود رہ گیاں۔ سال 1975ء بچ راقم دی ٹرانسفر مڈل سکول نجییاں بچ ہو گئی۔ نواں نواں اُستاد آساں، کسی کو ماہری اہلیت دا کجھ علم نہ آسا۔ پرائمری کلاسوں بچ دوترے پیر ڈے ملے خاموشی نال پڑھالدار ہیماں۔ اُس وقت مڈل سکول دے ہیڈ ماسٹر مرحوم راجہ سکندر خان صاحب آسے۔ ایہہ ماہرے اُستاد وی رہتے دے آسے۔ انہاں ماہری پرکھ پرچول ذاتی طور کردے رہتے۔ اُندی پرکھ بچ میں کھرا اُتریاں تہ انہاں مڈل کلاسوں دے ریاضی (حساب) دے پیر ڈے دے چھوڑے۔ میں جسراں آزمائش دی پہنھی بچ پے گیاں۔ کافی سالوں دا پہنکیاں بسریاں دا سبق یاد کرن لگاں۔ راتیں کبہر آ خود پڑھ کا دوئے جنہیاڑے بچیاں کو پڑھالن لگاں۔ آستہ آستہ انگریزی، اُردو، سائنس، غرض سارے مضمون پڑھالنے پے گئے تہ ہک جنہیاڑے مگو پورے سکول دا سٹاف آل راونڈ روی آکھن لگا۔

ہک واقعہ یاد آیا جنہرے ماہری زندگی دا بڑا ہم واقعہ ہے۔ ہک اُستاد سُن جیہڑا سو پوردار بن والا آسا مڈل سکول نجییاں بچ جو ائین کیتا۔ تعلیمی لحاظ نال اوہ ڈبل ایم اے بی ایڈ آسا۔ جد کہ اسدا ہیڈ ماسٹر صرف مڈل پاس آسا۔ ٹائم ٹیبل بنن لگا۔ اُس اُستاد سُن اٹھویں جماعت کو انگریزی پڑھالنے دی خواہش ظاہر کیتی، جیہڑی پہلاں میں پڑھالدا آساں۔ ہیڈ ماسٹر صاحب سُن انکار کر چھوڑیا کہ انگریزی عبدالرشید لون پڑھالسی، خاصی تگ دُو ہوئی حتی کہ ٹی ای اوہ کو سکول بچ آندے گیا۔ ہیڈ ماسٹر صاحب کافی تجربہ کار تہ بزرگ انسان آسے انہاں ٹی ای اوہ کو اُسی اُستاد دے ہتھا دی لکھی دی ادھے دن دی درخواست پیش کیتی جس بچ Leave دے بجائے Live لکھیا دا آسا۔ ہیڈ ماسٹر صاحب اسی درخواست دا حوالہ دے کا آکھیا کہ جس اُستاد کو لیو دے سپیلنگ نیہہ یاد اوہ اٹھویں کلاس کو کہ پڑھالسی۔ اس گلا توں ٹی ای اولا جواب ہو گئے۔ ماسٹر صاحب وی لاجوب ہی ہو گئے۔ غرض انگریزی دا مضمون ماہرے کول ہی رہ گیا۔ اسی گلا کو کبہن کا سکندر خان صاحب ماہر اکٹن پکڑ کا آکھیا کہ بچ پڑھنا شروع کر۔ کم از کم بی اے بی ایڈ ہونا ہک اُستاد واسطے لازمی ہے

بس اُند اہیہ کن پکڑ کا نصیحت دینا ماہڑے واسطے سعادت مند ثابت ہو یا تہ گونا گوں مصروفیات دے باوجود میں PUC دیاں کتاباں کہن آیاں تہ پڑھنا شروع کیتا۔ جس سال میں بی اے پاس کیتا میں چھیاں بچیاں دا پے آساں۔ اللہ تعالیٰ دے فضل و کرم نال بی ایڈوی دوے سال یعنی 1985ء پنج پاس کر کہندا تہ میں اپنے آپا کو ساٹھی پنج بہناں دے قابل سمجھن لگیاں۔ اہیہ تھوڑا جیاً نقشہ میں نجی زندگی دا پیش کیتا۔

رشید لون ادنا انسان ہاں، لیکن اللہ پاک دے کرم نال پہاڑی پتر آساں تہ ماء بولی پاسے تہنیاں گیا، چونکہ کرناہ ہی تھیں پہاڑی لسانی تہ ثقافتی تحریک دی بسم اللہ 1971ء پنج ہو گئی دی آسی، جس دی پہل ایڈوکیٹ محمد نور اللہ قریشی تہ ایڈوکیٹ عبدالحمید خان جہڑے کرناہ دے بسنیک آسے تہ یونیورسٹی تھیں نکل کے آئے تہ انہاں پہاڑی زبان دی بانگ دینی شروع کر کہندی دی آسی، آل فرجموں و کشمیر پہاڑی کلچر اینڈ ویلفیئر فورم دی بنیاد غالباً 1976ء پنج انہاں رکھی۔ دوے پاسے گجر بچیاں کونچیاں سکول بچو وظیفہ ملیا تہ پہاڑی بچے اندے مہاں کو دکھدے رہے۔ اسی چیز کو کو کہن کے ناچیز سن ”کریمیا“ ڈرامہ لکھیا ہور کرناہ کلچرل کلب جیہڑا مرحوم عالم قریشی دی سرپرستی پنج کرناہ، کپوڑے لگامے اوڑی تہ ٹیگور ہال ہور ابھیو تھیٹر جموں تکر کھیڈ یا گیا۔ فراہیہ سلسلہ تا وقت تحریر جاری ہے۔ اک طرف ایڈوکیٹ محمد نور اللہ قریشی تہ عبدالحمید خان پہاڑی بستیاں دا رخ کیتا تہ پہاڑی زبان ہور کلچر بارے لوکاں کو تلقین کردے رہے حتی کہ

میں اکیلا ہی چلا تھا جانب منزل مگر

لوگ ساتھ آتے گئے کاروان بنتا گیا

تہ وادی کشمیر دیاں پہاڑی بستیاں تھیں گزر کا پونچھ راجوری تکر پچ گئے ہور جموں کشمیر دے چنام لیڈران، اُستاداں، دانشوراں تہ سماجی شخصیات کو نال جوڑے پنج کامیاب ہووے۔ دوئی طرف کرناہ کلچرل کلب جس کول موسیقی ہور لوک گیت جے اٹاٹے آسے تہ اس نال لوکاں کو جمع کر کے تہ فراشتہاری تہ پروگنڈہ قسم دے ڈرامے کھیڈ کے ہزاراں دی تعداد پنج لوکاں کو جمع کر کے زبان، ادب، کلچر تہ ثقافت بارے بیداری پیدا کردے رہے۔ انہاں دُواں گروپاں بچو

شامل اسدے درجناں سنگی آساں کو چھوڑ کے چلے گئے ہور جیہڑے باحیات ہین اوہ سویلے تکر ماء بولی دی خدمت کر رہے۔ انہاں لوکاں دے ناں دا اتھا ذکر مناسب نیہہ کیا تکہ اس مقالے دا موضوع بدل ہے۔ جیہڑے دوست اس فانی دُنیا توں چلے گئے اللہ پاک انہاں کو جنت مقام عطا کرے ہور اپنی ماء بولی دی خدمت دے صلے پنج اجرِ اعظیم عطا فرماوے۔ نا چیز جتھا ہک طرف ظریفانہ مزاج رکھدا آساں اتھا ہی اک محنتی اُستاد، Social worker تہ نال ہی شعر و شاعری وی کسی حد تکر (تک بندی) ہی سہی مگر کردا آساں۔ لسانی تہ ثقافتی تحریک روز بروز اک اک قدم اُگے بدھدی گئی لوک اس بانگ کو شوق نال سُنن لگے۔ آخر 9 سال دی لگاتار مشقت ہور محنت دے بعد جموں کشمیر کلچرل اکیڈمی پنج پہاڑی شعبے دا قیام عمل پنج آیا۔ ایہہ 1978ء داسال تہ مہینہ اگست دا آسا۔ اُس وقت پہاڑی شعبہ دے انچارج کریم اللہ قریشی ہک سوہنے شاعر تہ نثر نگار آسے۔ اک نفری شعبہ قریشی ہوراں سُن اپنی جان دی بازی لا کے پہاڑی شیرازہ کو اُگے ٹوریا۔ مرحوم نذیر احمد مسعودی، مرزا عبدالرشید، کے ڈی مینی غلام مصطفیٰ پنچھی مرحوم، راجہ نذر بونیاری مرحوم، نثار راہی مرحوم، کریم اللہ قریشی، ظفر اقبال منہاس، ڈاکٹر جہانگیر دانش، عبدالرشید قریشی، سیف علی خان سیفی، شیخ آزاد، حسام الدین بیتاب، ڈاکٹر صابر مرزا مرحوم، شاہ محمد خان مرحوم، رشید قمر، زینت فردوس زینت، عبدالحمید خان، نور اللہ قریشی شیرازے دے ابتدائی لکھاریاں پنج شامل ہین انہاں نال اک ناں خاکسار عبدالرشید لون غمگین داوی ہے۔ کجھ نال ہور وی ہین لیکن ذہن پنج نیہہ آرہے میں پیشگی معافی منگداں۔

برحال عبدالرشید غمگین دے اندر دا شاعر، افسانہ نگار تہ ڈرامہ نویس جاگ گیا تہ قلم دے ذریعے اپنی ماء بولی دی خدمت شروع کیستی۔ اس ویلے تکر شیرازہ پہاڑی 45 جلداں تے پنج رہیا ہے۔ خاکسار دا کلام اس ویلے تکر دے ہر شیرازے، استاد اب تہ درجناں خصوصی نمبراں پنج لگاتار تہ تسلسل نال چھپ رہیا ہے ریاست دے کونے کونے کسی وی گراں شہر یا علاقے پنج اکیڈمی دی طرفوں، یا آل انڈیا ریڈیو سرینگر دی طرفوں یا فرکس نچی ادبی تنظیم دے ذریعے کوئی میلہ، کانفرنس موسیقی دا پروگرام، تھیٹر فیسٹول یا کوئی مشاعرہ منعقد ہو یا تہ خاکسار رشید لون ہتھاں

پیراں دے پہنار ماء بولی دے اس پروگرام پنج حصہ کہندے کو پچھیاں۔ انہاں اداریاں دی طرفوں، محکمہ تعلیم دی طرفوں ہور فوج دی طرفوں کہیں نیکے موٹے ایوارڈ تہہ ٹرافیاں ہور خلعتاں حاصل کیتیاں ہین۔ اپنی کبریلو مصروفیات تھیں وقت کڈھ کے راقم سن علاقے دے سماجی کماں پنج وی اپنی بساط دے مطابق حصہ آدا کیتا ہے تحصیل تہہ ضلع سطح تکر کے اگر راقم دا ہتھ مدد واسطے پکڑیا تہہ راقم انکار دی گنجائش ہی نہیہ سہجی۔ آگے ہو گیاں۔ کیا تہہ مجبور ہو بے کس داسہارا بنا رشید لون اپنے واسطے فخر سمجھدار ہیاں۔ باڈر پار دی شلنگ ہووے یا 2005ء دا خون نامی پہنکم ناچیز اپنے علاقے دے لوکاں دی خدمت واسطے پیش پیش رہیاں۔ دوران ملازمت تحصیل سطح ہور بلاک لیول دے سکولاں پنج اگر اسدی ضرورت محسوس ہوئی تہہ کدے وقت ضائع نہیہ کیتا۔ اس کم پنج ماہڑے نال ماہڑے دوست، پھرانہ ساتھی مرحوم محمد عالم قریشی، عبدالرشید قریشی، مرحوم نور احمد قریشی، بشیر باغاتی، محمد مقبول خان مرحوم میر حیدر ندیم وغیرہ سارے انہاں کماں کو سعادت سمجھ کے انجام دیندے رہے۔

علاقے دی نیکے موٹی سیاست پنج وی کجھ عرصہ گذاریا۔ اسدے ہک دوست محترم کفیل الرحمن صاحب جد اسدے مشورے تہہ سیاست پنج آئے تہہ بفضل ربی کامیابی وی حاصل کیتی ہور فرائڈاں سال ریاست دے سب تھیں اچے ایوان ریاستی اسمبلی دے ممبر رہے ہور پہاڑی ایڈوائزری بورڈ دے وائس چیئرمین دی حیثیت نال وی دو وار انہاں قوم دی خدمت کیتی۔ بلکہ اک وار 2008ء الیکشن دے بعد وائس چیئرمین بطور (قابینہ وزیر) رہے۔ انہاں اٹھاراں سالاں دے اقتدار پنج ناچیز وی انہاں پچھا پچھا رہیاں۔ خود کیہہ حاصل کیتا اوہ عیاں ہے لیکن علاقے دے کسی غریب مسکین ہور مستحق واسطے ناچیز سن کفیل الرحمن ہوراں نال کھل لڑ کے وی اندام ادا کرا لیا ہے۔ کسی مجبور دی ٹرانسفر، تبادلہ، وغیرہ تہہ صبح وشام ہوندار ہیا۔

علاقہ کرناہ چونکہ اک باڈر علاقہ ہے ہور کچھ پڑیا دا ہے۔ سال پنج صرف چھ مہینے وادی نال رابطہ رہندا ہے باقی چھ مہینے درہ نستہ چھن جہڑا سطح سمندر تھیں 12 ہزار فٹ دی بلندی تہہ ہے برف نال ٹہنگے جڈا ہے۔ فر علاقے دے لوکاں واسطے گونا گوں مشکلاں کھڑیاں ہو جڈیاں

ہیں۔ لوک برف دیاں لائیاں تلے آکے بے موت مر جلدے ہین ہور ہفتہ ہفتہ لاشاں تلاش کرنے داکم فوج پولیس ہور بالخصوص سیول لوکاں دے ذمہ رہندا ہے۔ ماہرے سمیت اس گروپ دے جملہ آراکین اس کارنیک ہور جان لیوا کم واسطے اپنے آپ کو وقف رکھدے آئے ہاں علاقے دے اندر سیاسی، سماجی، دینی تہ اخلاقی ہور تعلیمی سرگرمیاں دے پنڈارے بچ بچھانہ رہے۔ اللہ پہنلا کرے مرحوم عالم قریشی ہور سیف علی خان سیفی تہ نور احمد قریشی ہوراں داہرا دکھے کماں بچ اپنا موہنڈا کھڑ دیندے آسے تہ فراساں باقی دیاں کو چارہ نہ رہوئے انہاں نال جٹنے دا، کلچرل اکیڈمی دے شعبہ پہاڑی دی ڈور جد آسدے دوست محترم ظفر اقبال منہاس ہوراں کول آئی تہ فرانہاں آسدے پیرزی تے نکلن نیہہ دتے۔ پہاڑی ادبی تہ کلچرل کانفرنس پہناویں جموں ہووئے یا سربینگر ٹیگور ہال ہووئے یا، پونچھ دا ٹاون ہال یا فررا جوری دا ڈاک بنگلہ کلب کو کہن کے ایہہ خاکسار تھھاں پیراں دے پنڈا بچھار ہیاں۔ سرکاری معاونت ضرور ہوندی رہی مگر آساں اپنا مقصد اپنی ماء بولی دے ادب ہور کلچر کو باہد دینا سمجھیا، جزاک اللہ آسین اس مقصد بچ کامیاب وی رہیاں۔ بلکہ پہاڑی فورم ہور منہاس صاحب دی پہاڑی سوسائٹی ہووے یا ہور کوئی نجی تنظیم کدے صرفہ نیہہ کیتا۔ انہاں تو بعد ڈاکٹر فاروق انوار مرزا یا محمد ایوب میر نعیم کرناہی ہوراں وی سکھ داساہ نیہہ کہنن دتا۔ انہاں دے دور بچ بچٹ اضافی ایندراہیا تہ اسی شدت نال انہاں اکیڈمی دی طرفوں کانفرنساں تہ ادبی پروگراماں دا انعقاد بڑے پیمانے تے شروع کیتا۔ محمد ایوب میر کرناہی ہونے دے ناطے کرناہ دے کلٹاں کونویں سرے متحرک کیتا۔ نویں آرٹسٹ، گوئیے، موسیقار تہ نویاں شاعراں کو انہاں زبان نال جوڑیا۔ اللہ پہنلا کرے نعیم صاحب دا انہاں زبان واسطے بے مثال کم کیتا ہے۔ جیہڑا ناقابل فراموش ہور فخریہ وی۔ آساں پہاڑی زبان و ادب تہ کلچر کو اپنے کا زدے طور تے چلایا ہور کامیابیاں حاصل کیتیاں۔ اس کار خیر بچ ہر علاقے، ہر ضلع، ہر گراں ہور ہر عمر دیاں لوکاں دا تعاون تہ محنت شامل رہی ہے۔ پونچھ منڈی تھیں کہن سیماری کرناہ تکر ہر پہاڑی سن اپنا فرض ادا کیتا۔ تائیں اج قوم پھل کھا رہی ہے۔ کلچرل اکیڈمی دا شعبہ آل انڈیا ریڈیو سری نگر، ڈور درشن کیندر سری نگر دا پہاڑی شعبہ، بالعموم ہور بالخصوص پہاڑی

ایڈوائزیوری بورڈ دا قیام تہ فر اسی بورڈ دی کاوش کے جموں کشمیر بچ اس وقت 10 دس ہوٹل چل رہے ہین۔ جنہاں بچ پہاڑی قبیلے دے سینکڑیاں بچے زیر تعلیم ہین۔

اتھا ایہہ دستا ضروری سمجھدا ہاں کہ اُس دے اس کرناہ کلچرل کلب جسدا میں جنرل سیکریٹری ہاں اپنا پنجابہ سال مکمل کیتا ہے ہور اس پنجابہ سال دے طویل عرصے بچ مذکورہ کلب سُن پہاڑی زبان وادب ہور کلچر دی ترقی ہور باہدے واسطے کلیدی رول ادا کیتا ہے یاد دیا لاں جے اس کلب دی ناقابل فراموش خدمات دے صلے بچ سابقہ ممبر پارلیمنٹ تہ اس دے محسن، خیر خواہ تہ سالار جناب مرزا عبدالرشید صاحب ہوراں اپنے کچھ نئی فنڈ تھیں 10 دس لکھ روپے کرناہ کلچرل کلب کو عالم قریشی کلچرل ہال بنائے واسطے عنایت کیتا۔ جیہڑا اُج وی موجود ہے ہور کلب اس تھیں مستفید ہور ہیا ہے اس واسطے اسیں سارے محترم مرزا صاحب ہوراں دے مشکور ہاں ہور اُن دی صحت یابی دی دُعا کر دے ہاں۔ خاکسار دی نجی کوشش نال آرمی کولو لکھاں روپیاں داموسیقی داسامان، PAS ہور ہال دی جدید کاری واسطے کہدے ہین۔ مُمون ہاں۔ آرمی سُن کنڈی کرناہ بچ 100 فٹ 40 فٹ لماں چوڑا اک ہال تیار کر کے فر بہترین زیبائش و آرائش نال مزین کر کے کرناہ کلچرل کلب دے حوالے کیتا ہے۔ جس کو پہاڑی کلچرل ہال داناں دتا گیا ہے۔ مذکورہ ہال بچ دوسو آدمیاں دے بیٹھنے دا انتظام ہے۔

ایہہ ناچیز دیاں نجی تہ ذاتی کاوشاں ہین چندا ذکر اُپر کیتا ہے۔ اسی طراں ریڈیو دے پہاڑی شعبے واسطے ساری تگد و بچ ساتھیاں نال خاکسار وی شامل رہیاں۔ دور درشن دے پہاڑی شعبے واسطے وی میں اپنیاں ہتھ دیاں بچ ہی انگلیاں معاونت واسطے وقف رکھیا ہین۔ غرض پہاڑی زبان وادب ہور کلچر دے فروغ تہ باہدے واسطے کسی وی گٹھا بچالے بچوں یا کسی سرکاری یا غیر سرکاری تنظیم یا محکمہ دی طرفوں کوئی قدم چایا گیا تہ راقم اپنی نماز قضا کیتی ہوسی مگر پہاڑی داکاج رچائے واسطے حاضر رہیاں۔ ایہہ گل صرف رشید لون بیہہ آکھدا بلکہ کسے وی سچے، کپکے تہ اصلی نسل پہاڑی کولوں دریافت کر سوگے تہ اُمید ہے تھیں سچ تکر بچ گیسو۔ بر حال بحیثیت پہاڑی راقم اپنا رول نبھایا ہے کوئی احسان بیہہ کیتا۔ اللہ تبارک و تعالیٰ تھیں دُعا ہے جے اس دا اجر اگلے مکمل جہاں بچ عطا کرے۔ اس عارضی جہان کسے نہ کچھیا تہ کوئی خاص مسئلہ بیہہ۔

راقم 70 دی دہائی تھیں ہی شعر اکھدار ہیاں۔ 1980ء 12 اکتوبر آل انڈیا ریڈیو سرینگر تھیں پہاڑی پروگرام دی شروعات کرناہ کلچرل کلب دے ذریعے ہوئی، مرحوم عالم قریشی، مرحوم نور احمد قریشی، مرحوم محمد مقبول خان، راقم رشید لون، غلام حسن ڈار، غلام حیدر ندیم، محمد شریف خان تہ کنیں ساتھی سنگی کہن کے اسیں ریڈیو دے سٹیڈیو چچے۔ 12 اکتوبر آسا تہ اُس وقت دے ڈائریکٹر کے کے نائیر ہوراں آکھیا کہ 2 اکتوبر گاندھی جینتی ہے اس حوالے نال کوئی گیت یا کورس ہووے جس نال پروگرام دی شروعات ہووے چنگی گل ہے۔ اسان جملہ فنکاراں تہ گلوکاراں ریڈیو سٹیشن دے لان بچ بیٹھ کے مشورہ کیتا۔ ماہرے ذمہ گیت لکھنا داکم لایا گیا۔ اک کہنٹے بچ راقم سن ”ذریا د کرو باپو کو، ذریا د کرو باپو کو“ کورس لکھ کے عالم قریشی ہوراں دے پیش کیتا تہ عالم قریشی ہوراں اسدی طرز تیار کیتی ہو رادھے کہنٹے بعد ریڈیو اسٹیڈیو عام لوکاں ہور ریڈیو اسٹیشن دے عملے نال پھرے گیا۔ تاڑیاں، شاباش تہ واہ واہ دے نعرہ لگن پے گئے۔ ڈائریکٹر صاحب دی واہ واہ کر کے داد دتی۔ ایہہ ریڈیو پروگرام دی پہلی سیٹھی آسی، لگ بھگ ہر فنکار کولوں چار چار گیت لوک گیت وغیرہ گوائے گئے۔ آواز د بادشاہ عبدالرشید قریشی اللہ زندگی دیوس تہ ایمان نال نوازش، اس قافلے دار ہیر آسا۔ حالانکہ کہ اسدی آواز ریڈیو واسطے کوئی نویں نہ آسی، کیا تہ اوہ پہلاں ہی تھیں گوجری پروگرام دی شروعات کر چکے دے آسے ہور اُن دے کم از کم 2 درجن گیت، لوک گیت گوجری پروگرام کو چارچین لاپکے دے آسے۔

اسی دے دہائی بچ جتنے گیت ریڈیو کشمیر تھیں نثر ہووے اوہ راقم دے تحریر کردہ آسے۔ ایہہ جملہ گیت تو الیاں یا نعت شریف ہور بیت وغیرہ جیہڑے راقم لکھے ایہہ سب پہاڑی شیرازے دی زینت بن چکے دے ہین۔

جسراں ناچیز پہلاں ذکر کیتا کے ”کریمما“ ڈرامہ 1972ء بچ کھیڈے گیا، جیہڑا شاہکار ثابت ہو یا ہور جیہڑا حکومت وقت دی دختی رگ تے ہتھ ثابت ہو یا۔ وقت دے گورنرز، چیف منسٹرز، یا وزیراں ہور معتد دحا کماں دکھیا ہور اسدی گل تے غور کرن واسطے مجبور ہووے۔

ماہرا پہلا ڈرامہ ابھی ”کریمہ“ آسا۔ جس دا پس منظر میں اُپر بیان کر چکیاں ہاں۔ فر ڈرامے میں تحریر کردا گیاں تہ عالم قریشی مرحوم دی ہدایت بچ دکھ دکھدیاں کرناہ کلچرل کلب کم و بیش 4 درجن ڈرامے ریاست دے مختلف کونیاں ہور جگہاں تے کھیڈ کے پہاڑی عوام کو غفلت تھیں بیدار کیتا ہور اپنی گل حکومت وقت تکر پچائی بلکہ ساری ریاست دے پہاڑی بولن والیاں لوکاں کولودا وصول کیتی ہور عام لوکاں وی اسدی اس کارکردگی دی داد دتی۔ کرناہ کلچر کلب اک تحریک دانہاں ہے۔ 1984ء بچ جدر کر نیو دا دور چلدا آسا۔ اسی دوران کلب اک شو کرن واسطے لگامہ اوڑی قیام پذیر آسا۔ دُشمنائ سن حالاتاں دا فائدہ چا کے کلب دے پندراں ممبراں کو گرفتار کرا ل چھوڑیا۔ اوڑی پولیس اسٹیشن بچ 22 تہیاڑیاں بعد ضمانت ملی تہ فر آزاد ہوئیاں۔

اللہ دے کرن نال ایہہ سلسلہ اج وی جاری ہے مگر سال دے صرف اک یادو ڈرامے۔ عرض کردا جلاں کے راقم پشلے 75 برسوں بچ اپنے معاشرے بچ جو گجھ وی دکھیا تہ اُسکو پرکھ، پر چول کر کے اپنے قلم دے ذریعے لوکاں تکر پچھنے دی کوشش کیتی۔ سماج دے اندر خامیاں، کیاں تہ عیب ہور بدعتاں دے ناسو رکوا اپنے قلم دے ذریعے دُور کرنے دی سعی کیتی تہ اس وقت اس ناچیز دیاں تقریباً 50 تھیں زیادہ کہانیاں تہ افسانے شیرازے دے زینت بن چکے ہن۔ مواد جمع ہے کتابی شکل دینے دی سوچ رہیاں پر اس مہنگائی دے دُور بچ جُرت نیمہ ہور ہئی۔ ادھر تنخواہ وی ادھی ہوگئی ہے۔

اسی طراں شعری مجموعہ وی تیار ہے لیکن معاشی حالات اجازت نیمہ دے رہے جے اسکو

چھاپے چا ہاں۔

البتہ 2015ء بچ پہاڑی بورڈ دی گلی معاونت نال پہاڑی ڈرامیاں دا ہک مجموعہ ”کہانی کئہر کئہر دی“ چھاپ کے منظر عام تے آندا ہے۔ جس کو پرھنے والیاں خوب سراہا ہور داد دتی تہ میں بورڈ دے ذمہ داران کو اس واسطے دل نال شکریہ ادا کردا ہاں۔

ڈرامیاں تے مشتمل اک ہور مجموعہ زیر ترتیب ہے۔ اللہ کرے جے ناچیز دے جیندیاں

جیندیاں ایہہ مجموعہ چھپ کے منظر عام تے آگچھے۔

دو برس پہلاں شریک حیات دی موت سُن کجھ سُدھ بُدھ نیہہ چھوڑی، کئہر چھوڑھ گیا،
 راقم وی کجھ کاہلی ہو رُسستی دا شکار ہو گیاں۔ اس قافلے بچوں کنیں قیمتی موتی اج تکر آساں کو چھوڑ
 کے چلے گئے۔ اللہ انہاں کو ستاں جتناں بچ جائ عنایت فرماوے آمین۔ اک ہم نوالہ تہ ہم پیالہ
 ساتھی محمد مقبول خان دی ساتھ چھوڑ گیا۔ ادھر دوئے سہارے عبدالرشید قریشی کو وی شریک حیات
 دی موت دا صدمہ چھلنا پے گیا۔ الغرض جس گڈی دے پہنئے دور رشید آسیاں جہاں کو کرناہ
 والے ”رشیدین“ آکھدے ہین بہہ گئے دے ہین۔ زندگی دی ایہہ کچی پنگ چھوٹے کھین لگی
 ہے۔ بس

دمِ واپس بر سرِ راہ ہے
 عزیز و اب اللہ ہی اللہ ہے

ہُن کجھ آخرت دی تیاری پچھے لگے ہاں ہو رنال پہاری زبان، ادب تہ کلچر دی خدمت
 واسطے نویاں بچیاں دی تربیت تہ آرفار کر رہے ہاں۔ اک گل دا اعادہ کر داں جلاں کہ کرناہ کلچرل
 کلب عیش موزدی کوئی ٹولی نہ آسی تہ نہ اج ہے۔ بلکہ کرناہ کلچرل کلب پہاڑی موسیقی، ادب، گیت
 سنگیت ہو رسکول آف ڈرامہ ہے۔ اس کلب دے ذریعے کنیں درجن گدرے آساں تیار کیتے
 جیہڑے اج اُچے پائے دے گلوکار موسیقار، تہ ڈرامہ آرٹسٹ ہین ہو اپنی ماء بولی دی ترقی تہ
 باہرے واسطے کم کر رہے ہین۔ اس کلب اک طرف بچیاں دی تربیت جاری رکھی تہ انہاں کو تیار
 کر کے الگ الگ کلباں دی تشکیل کر کے قومی کا زنال جوڑ وی چھوڑیا۔ کرناہ کلچرل کلب دے لطن
 تھیں جیہڑے کلب تہ موسیقی دیاں پارٹیاں سامنے آئیاں انہاں بچ:

- 1 نیلم کلچرل سوسائٹی ٹیٹوال
- 2 ادبی مرکز کرناہ
- 3 شاہین کلچرل کلب کنڈی کرناہ
- 4 شمس بری کلچرل کلب ٹنڈا
- 5 شاننگ بند ٹنڈا

6 رشید گھتکہ پارٹی نواں گبراہ۔

7 گول کلچرل کلب، ٹنگڈار۔

دے علاوہ درجناں موسیقی ہور ڈانس گروپ (لوک ڈانس) اس وقت کم کر رہے ہیں۔ اندازہ لگدا ہے جسے کابل بخاری وقار خان فیاض خان تہ طارق پردیسی دیاں کتاں پنج مولوی بانگ دیندے آسے شائید اس ویلے اسدے ہارمونیم تہ بنجودی وازوی اندے کتاں پئی تہ رس کُہنل گئی۔ ایہہ کرناہ دے بڑے ترے گلوکار اپنی آواز دے جادونال نہ صرف سارے ہندوستان کو محفوظ کر رہے ہیں بلکہ اپنی ماء بولی دی خدمت وی کر رہے۔ اسدی دُعا ہے جس باڑی دی اَساں گوڈی تالی تہ راکھی کیتی اُس باڑی دے سارے ڈل پھلن پھلن تہ عزت کماون..... اسدی انہاں تھیں گذارش ہے جے اوہ بالی وڈ تکر جُلن مال دولت کماون، عزت تہ وقار حاصل کرن مگر اپنی ماء بولی پہاڑی کونہ پھلن..... کسے وی کمی پیشی واسطے ناچیز معافی دا طلب گارہاں!



ماہرے منڈھلے مدرسے

بیہویں صدی دے دُوے ادھ بچ میں اس دُنیا بچ آکے اکھ کھولی۔ جس کھر بچ دی قدرت پچھیا ایہہ قدرت دی مرضی آسی تہ ماہرا مقدر۔ سو جھی پُن۔ تھیں بعداج تک جو گجھ بدلدا میں دکھیا کسے ہو کر حیران کرایا نہ کرا پر مگو ضرور حیران کردا۔ میں اپنیاں اکھیاں سامنے دُنیا بڑی تیزی نال بدلدیاں دکھی۔ سماجی، سیاسی جغرافیائی، تعلیمی، سائنسی تہ ہو رکتنیاں ساریاں ظاہری تہ غیر ظاہری تبدیلیاں واقع ہوئیاں۔ ٹہیر ساریاں سکھ سہولتاں دے پیدا ہون دے باوجود وی میں بیٹے وقتے کو پہل نہ سکدا۔

سو جھی بچ پیندیاں ہی میں اپنے ماحول نال ہک مک ہو گیاں۔ آسے پاسے کھرے فلک بوس پہاڑ، جنگل، ماہرے کھر نالوں بگدا کٹھا جو ہر موسم بچ رنگ روپ بدلدا، اُچھلدا اتہ اسدی زمی باڑی کو سیراب کردا ڈاگراں دے آسے پاسے سرسبز میدان، پھلاں نال پھرے قبرستان، رنگ برنگی پنچھی، پہانت پہانت دے گیت تہ بولیاں بولدے ہوئے نظراں وچ ایندے مسال دس پندراں کھر آسے۔ ماہرے گراں بچ جتھا توڑیں آسے پاسے ماہری نظر پیندی میں سمجھدا دُنیا بس اتنی آ۔ امیر آسیاں یا غریب سارے ہو جے آسیاں۔ زندگی دیاں لوڑیاں تھوڑاں دا کوئی احساس نہ آسا۔ لوڑاں وی مچ ساریاں نہ آسیاں۔ کوئی رسمی تعلیم پڑھنا نہ پڑھا، کسے کو کوئی فرق نہ پیندا آسا۔ جیہڑا پڑھدا وی آسا، اُسکو وی سرتے ڈنڈا نہ آسا۔ افسر بننے دی کوئی کوفت نہ آسی۔ جے کوئی گراں بچ پڑھ لکھ گیندا آسا اُس دی عزت وی کھٹ نہ ہوندی آسی۔ چٹھی پتر پڑھنا یا لکھنا ہوندا اتہ سارے اُس کول گیندے۔

ماہرے دادا انپرٹھ آسا پر اُس دا اثر رسوخ تہ برتین پڑھیاں لکھیاں تھیں وی بدھ آسا۔
 ماہری زندگی دے بنیادی سکولاں بچوں ماہر ادا وی ہک اسکول آسا۔ میں اُجاں سٹا ہویا ہوندا کہ
 ماہر اکسان پیوانداں دی جوڑی کھول کے، ہل موہنڈے تے رکھ کے ہوتران تے ٹرگیندا۔ دادا
 وی کنڈی علاقے نچ جان واسطے پرتول رہیا ہوندا۔ جیاں اُس کو کنڈی علاقے نچ گچھے۔ بنا روٹی
 ہضم نہ ہوندی آسی۔ اُس دے یار بیلی تہ ساٹھی مچ سارے، کنڈی علاقے نچ ہی رہندے آسے۔
 کالوخان اُس دا جگری دوست آسا۔ چنگی تھیں چنگی کہوڑی وی جے ماہر ادا اُس تھیں منگ چھوڑ دا
 تہ اوہ نہ نہ کردا۔ چُپ کر کے کہوڑی کلے تے آن بندا۔ ماہرے دادے کول وی کوئی دُھل گاں
 فالتو ہوندی تہ کولوخان منگ چھوڑ دا۔ دادا اُس دے آنگنا نچ چھوڑا بندا۔ دادے دے کھر مڈن دا
 خیال آساں پچیاں کو مچ رہندا۔ اوہ آساں واسطے لکھ نہ لکھ کہن کے ضرور ایندا۔ سلٹیاں، بیر،
 مکھانے، ماہیں (شہد) توت، گچھیاں، کلاڑیاں وغیرہ جے کوئی میوہ آسدے بیہڑے نچ پھلیاں
 پک گیندا اوہ وی دادا اپنیاں یاراں بیلیاں واسطے کھڑے بنا نہ رہندا۔

ہک ہورا ڈیک ہوندی آسی۔ بار سنچر واردی اس دن ماہرے تایاستاں دناں بعد کھر ایندا
 آسا۔ اوہ گھنڈ رو (اچھ بل) آرمی انیشن ڈیپو نچ لیبر لگے دا آسا۔ اوہ وی کوئی نہ کوئی چیز آساں
 پچیاں واسطے کہن آندا۔ ہک روز اُس اپنی کڑی واسطے سویٹر ہن آندا۔ اوہ ماہرے تھیں ہک سال
 بڑی آسی۔ اُس سُن مکو دہس چھوڑیا۔ میں وی ہنگامہ کھڑا کر چھوڑیا کہ مکو تائے سویٹر کیاں نیہہ
 آندا؟ آخر کار فیصلہ ہویا کہ پہلاں پورا ہک دن سویٹر میں لاساں، فر ماہرے تائے دی کڑی
 لاسی۔ میں سویٹر لایا پر کڈھن دا دل نہ کرے۔ لال، رتا سویٹر لاکے میں اپنے آپ کو شہزادہ سمجھ
 پٹھیاں۔ ماہرے تائے دی گدری دی جان مٹھی نچ آگئی۔ اُس سُن کر بلا کو چھوڑی۔ فر رب رب
 کردیاں دواں بندیاں مکو زبردستی پکڑیا تہ سویٹر ماہرے گلوں کڈھیا گیا۔

مکو اُس دن پہلی واریں، زندگی نچ تھوراں دا احساس ہویا کہ دُنیا نچ ہر بندہ اپنی مرضی دا
 لاکھانیہ سکدا۔ میرے دادے کو ماہرے پیو داسرکاری نوکر نہ ہون دا احساس آسا۔ کدے کدی
 اوہ اکھ بچا کے مک دوچار آنے دے چھوڑ دا۔ ایہہ اُس ویلے دی گل آجدوں تہا میں (شالی)

ہک خروار 32 روپے دی آسی تہ کشمیری لوئی دوسو تھیں کہن کے 500 سو روپے تک آسی۔ ماہری ماء ہک ادھی لوئی بنا چھوڑ دی آسی۔ تہائیں (شالی) دیاں فالتو دوترے کھر واراں تہ ہک لوئی بچ کے اُسدا اُپر لخرچا، لُون، چاء، کپڑا وغیرہ پورا ہو گیندا آسا۔ ایہہ گل وی سچ آ کہ خواہشاں وی جمن نہ دیندے آسیاں۔

ماہرے دادے کو سارے چاچا آکھدے آسے تہ میں وی اُسکو چاچا آکھدا آساں۔ چاچا بیسا کھدے مہینے تھیں کہن کے کتک دے مہینے تک آنگنے بچ رکھی دی کوچھی تے سیندا آسا۔ اس کوچھی دا ہک پاسا دیوار بچ آسا۔ کوچھی کوئی 10-10 دی آسی۔ اُپر لے پاسے اُس دے کھلے آسے۔ دادا نوار والی کھٹا اُپر سیندا آسا۔ اوہ انہاں مہینیاں بچ دے وی اکثر کوچھے اُتایا بہیندا آسا۔ حالانکہ کوچھی دے سامنے تڑے منزلہ کچا مکان وی آسا۔ اس دی سچی منزل جس کو کاتنی وی آکھدے آسے، نال ماہرے چاچے ڈب وی بنائی دی آسی۔ مکان بچ دادے، دادی دا کمرہ راکھواں وی آسا پر گر میاں بچ اوہ کدے کمرے بچ نہ سیندا آسا۔ چہنگ ہووے، بارش ہووے، نار چوراں دا خطرہ ہووے باسیٹا لائٹ چہڑے والا ہووے چاچا ٹھہر ٹھہر کے راتیں سیٹیاں بجاندا رہندا۔ کوچھی نالوں گراں دارستہ وی آسا۔ شمال تہ جنوب کو ملیندا ہویا بے کوئی راتیں نہیرے بچ اُس پاسیوں لنگدا اتہ اپنا ناں دہس کے جلد ایا کھنگ کے لنگدا۔ دادا خطرے دے دناں بچ بیٹیاں دی بچی پھر کے رکھدا۔ تلوار، برچھی تہ ٹوپے دار بندوق وی پھر کے رکھدا۔ دے بندوق دی صفائی کر کے بارو دپہر چھوڑ دا۔ انہاں دناں ماہرے دادے دی عمر 80 سال دی آسی۔ سفید، چٹی داڑھی، بلوری اکھیاں، رنگ گندی تہ قد چھ فٹ دا آجاں وی جسم سڈول پر تھوڑا خمدار، اُس دے ہتھ بچ ہمیشہ سوئی ہوندی آسی۔

چنگے حالاتان بچ چاچا راتیں مُر لی بچیندا۔ چاننی رات بچ اُس دی مُر لی دی تہن ڈاہڈی پیاری لگدی۔ ہک پاسے تہائیاں دے ڈوگیاں بچ ڈوڈو بولدے تہ دوئے پاسے چاچا دی مُر لی۔ سویرے پتتاں تے چاچے دی مُر لی دیاں گلاں ہوندیاں۔ کدے کدے چاچے دا ٹا کر اغفورے چاچے نال لگ گیندا۔ دوئے ہارنن بچ نہ ایندے۔ چاچا سپائیا گیندا تہ غفورا، ”کیتو چکھ تہ بند بانے ولو ماشوق میانے“ گیندا۔

سویرے امرت ویلے کوئی چار بجے جاگ گیندا۔ سیف الملوک تہ بابا فرید دے سلوک
اچی اچی گیندا۔ اُس دا ایہہ گینا لوک دور دور تک سُن دے۔

اُٹھ فریدا ، وضو ساج صبح نماز گزار
جو سرسائیں نہ نیویں، سو سر کپ اُتار
ملکل موت جاں آوسی دروازے پہن
بتاں پیاریاں پہنایاں اگے دتا بن
ویکھو بندا چلیا چواں جنیاں دے کن
فرید عمل جے کیتے دُنی وچ درگاہ آئے کم
نہ غم کھائیے نہ غم سوئیے نماں دی کرئیے کاری
غم بندے نوں ایہاں جے کھاندا جیوں لکڑی نوں آری

پو پھٹالے سارے پرند، چرند، درند جاگ اُٹھ دے۔ سارے اپنا اپنا راگ الا پدے۔
چُھکا چوکا سنبھالن والیاں کالسر یاں وی چوے تے مُنہ ہتھ تھون واسطے آگیندیاں۔ مُنہ ہتھ وی
تھون دیاں تہ ڈکھ وی پھر ولدیاں۔ چاچے کو ایہہ فکر ہندا کہ کوئی کٹھے بیج نہ ٹھکا۔ کالسر یاں چاچے
کو دکھ کے تاولیاں تاولیاں مُنہ ہتھ تھو کے ڈر گیندیاں۔ جے کوئی اُس دے سامنے پانیاں بیج تھکدا
یا کوئی گندی چیز سدا تہ اُس دی خیر نہ ہوندی چاچا پیسے دی داتن چب دا ہو یا ادھر ادھر کٹھے دے
بے بنے گہمدار ہندا۔

گراں دے کھوڑ کھینے والا ہپاری وی راکھی ماہڑے دادے کو رکھدا۔ چاچا اگر ہک کلومیٹر
تھیں وی شلک ماردا چورا کو پیشاب چون لگ پیندا۔ چاچا انہاں دناں بیج گراں بچوں باہر نہ گیندا۔
جے مجبوری گتھے گینا پیندا تہ اپنے دوست راحت لوہار کو ذمہ داری رکھ کے گیندا۔

فرصت والے دن اکثر چاچا راحت لوہار دی دکان تہ چلا گیندا۔ اُس دی بھٹی دی
تھونکڑی وی چلیندا تہ گلاں وی کردا۔ راحت لوہار چاچے واسطے مصالحے دا چاقو بنانا ہووے یا
چھیاں مارے دے نیزہ، اوہ اس دے بنان بیج کوئی کسرباتی نہ رکھدا۔ راحت لوہار نے چاچے
کو کچھ گفٹاں دتی دیاں آسیاں جنہاں دیاں چاچا صفتاں کردار ہندا۔

ہک دن راحت لوہار دی کئہر والی سخت بیمار ہو گئی۔ اُسکو ڈسٹرکٹ ہسپتال انتہ ناگ داخل کر چھوڑیا کئہر دیاں، پر دوئے دن اوہ مری گئی۔ لاش شامی ہسپتالوں کئہن آئے۔ ہُن کے پی روڈ توں اندر کئہر تک ہک کلومیٹر دارستہ آسا۔ لاش کو چار پائی بنا کئہر آنا مشکل آسا۔ سارے گراں بچوں چار پائی نہ ملی۔ چاچے ہوراں اپنی چار پائی خالی کیتی تہ ماہڑے پئیو کو چوالیس، آپ وی اپنی چادر لگا کو بھن کے ٹر گیا۔ ہو پاپا سے راحت لوہار تہ اُس دا ہک چاچا تہ ماہڑا دادا تہ ماہڑا پئیو کھٹا کو موہنڈا دے کے، لاش چا کے کئہر آ گئے۔ چاچا تہ ماہڑا پئیو راتیں راحت لوہار دے کئہرے لاش کول بیٹھے رہے۔ دوئے دن لوک کئہٹھے ہوئے تہ لوہارن کو دفن کیتا گیا۔ چاچا کئی دن راحت لوہار کول گچھ کے رہندار ہیما تہ اس کو دلا سہ مدارا دیندار ہیما۔

تھلاں دے دناں پنج اسدے گراں پنج عید تہ بیسا کھی والی رونق ہوندی آسی۔ کئہراں پنج چنگے پکوان پکدے۔ تھل کرن دی باری ہوندی۔ جس کئہر دے ہوتراتے تھل مکی ہوندی، ساریاں کئہراں دا کوئی نہ کوئی نفر آ گیندا۔ نوجوان لڑکے لڑکیاں بڑے شوق نال صاف ستھرے کپڑے پاکے بن تن کے آ گیندے۔ بزرگ تھل، تھجوانا بچوں پٹ دے تہ نوجوان لڑکے لڑکیاں تھل لیندے۔ کم دے نال نال گیتاں تہ ہسی مخول وی چلدا۔ دل دی پہو اس کڈھے دا ایہی موقع ہوندا۔ پیار محبت دیاں تنداں وی جودیا و دیندا اصل دا موقع ملدا۔

جے کوئی کئہر کسے وجہ تھیں کچھڑ گیندا تہ چاچا اُس کو ہلا تہ شیری۔ بولے وٹ کے بنے بنے تھجوانا بچوں تھل پٹن لگ گیندا۔ مننومٹی بوری کو تھل پٹ کے تھو کے رکھ چھوڑدا۔ جے کوئی ہو ر کم وی ہوندا تاں چاچا مدد کرے بنانہ رہندا۔

بارا کو عام طور نو کریاں والے ستیں دناں دوروں پاروں کئہر مڑدے۔ چاچا شامی وقت بسر آ کے سٹاپ تہ کھڑا ہو گیندا۔ جے کسے کول بدھ سمان ہوندا تہ چاچا اُسدی مدد کردا۔ ادھا سمان چاء کے اُس دے کئہر پھچا چھوڑدا۔ چاچے کو پتر ناراض ہوندے کہ اوہ بزرگ آ، اُس دا ایہہ کم ہیہہ۔ چاچا اُنہاں کو آ کھدا ”ایہہ ہتھ پیر سڑ کے ہک دن سوہا ہوسن، جے کسے دے کم آون تاں انہاں دا فائدہ..... تئساں کو کیتاں شرم ایندی آ..... مگلو آ کھن ناسارے میں نکلے پئیو دا پتر آں.....“

چاچے کو قہوہ پین دا بڑا شوق آسا۔ ویلے کویلے اوہ دادی کو قہوہ بنانے واسطے آکھدا۔ دادری کدے کدے تنگ آکے نہ کر چھوڑ دی۔ دادا اُس کو منان واسطے گان لگ پیندا ”میں تیرا چاند توں میری چاندنی.....“ دادی شرمایا گیندی تہ مُسکن لگ پیندی۔ مٹھی جی چنار دیندیاں آکھدی ”تتو ہور کم آ..... چائی دی سول لگی رہندی اٹھے پُہر..... دے مگو چاء مٹھاتہ بنا دیویں!“ چاچا مگو کرک ماردا تہ میں چاچے کولوں ساریاں چیزاں کھن کے ڈباتے بیٹھی دی اماں کو دے کے ایندا۔ جتنی چر چاء بندی میں وی چاچے کول بیٹھیا رہندا۔ اماں چاء دا سموار کھن کے کوچھی تے آگیندی۔ چاچے کو دے کو جو پچدی اوہ مگو کولا بیچ باء کے دے دیندی۔ مکئی دے ستواں دی مٹھ وی باء چھوڑ دی۔ مٹھی چاء بس مگو چاچے کولوں ہی ملدی آسی یا کوئی مہمان آوے تاں میں وی اُس کول جا کے بہہ گیندا آساں۔ ایہہ جان کے کہ مت مہمان اپنی چائی بچوں ادھی مک دے چھوڑا! میں مٹھی چاء دا بڑا شوقین آساں۔ کھر بیچ زیادہ تر نمکین چاء بن دی آسی۔ دڈھ باء کے یا بنا دڈھ دے کالی چاء چاولاں دے ستو باء کے دو دو ترے ترے گلاس پی گیندے آسیاں۔ بڑی ویلے ابھی اسدا بریک فاسٹ ہوندا آسا۔ کھنڈ نایاب ہوندی آسی۔ چاچا گتھوں آن کے اپنی سندو کڑی بیچ رکھ چھوڑ دا آسا۔

بیاہ، نذر نیاز ہووے یا کھنڈ پاٹھ ہو دوائے گراں دے لوکاں کو دی دعوت دتی جلدی آسی۔ کہنا اُتے بہہ کے ٹاکواں بیچ مٹی دی رکابی کھیندے آسیاں۔ سبزیاں، دمہ آلو، دال تہ کڑم ہوندی آسی۔ کھا کے اپنا اپنا ٹاکوں ہکی جائی پھن چھوڑ دے آسیاں۔ بیاہ بیچ خاص کسے دے کھر ماس گوشت بندا آسا۔

ہک واریں نال والے گراں دے ہکی بندے اکھنڈ پاٹھ کیتا۔ اُس چاچے کو نہ پچھیا۔ چاچا بڑا اداس ہویا۔ اوہ فروی بنا بلائے پھوگ والے دن پاٹھ تے کیرتن سنے کو چلا گیا۔ گرمی دے دن آسے۔ اُنہاں دناں پکھے وی نہ آسے۔ چاچے ہوراں اپنی لوئی پٹی لے جے ڈنڈے نال بدھی تہ اوہ پاٹھ سُنڈے لوکاں کو پکھا کرن لگ پیا۔ اُس سنگت ”اجتماع“ بیچ دل دی گل وی دہسی (گلہ، شکوہ) کیتا۔ اس دی گل سُن کے لوک وی اکھنڈ پاٹھ کران والے اُتے ناراض ہویا۔

کچھ دن بیٹے، شائد ایہہ اتفاق ہی آسا کہ ہور ککھ؟ پاٹھ کران والا شخص بیمار ہو گیا۔ اُس دے دوئے گردے خراب ہو گئے دے آسے۔ چاچا اُس دی خبر کہنے کو گیا تہ اُس رورو کے معافی منگی۔ چاچے ہوراں اُس کو آکھیا مگو ہُن تو ہڑے اُتے کوئی ناراضگی نیہہ، داہے گور والہ تلوٹھیک کرسی۔ فکر نہ کر۔ ایہہ وی اتفاق آ کہ اوہ چاچے دے انتقال توں بعد مریا۔

چاچے دے انتقال داوی ہک دلچسپ قصہ۔ اوہ بیمار ہو گیا۔ اُسدا بستر کو چھی توں کمرے بچ آ گیا۔ اُس سُن اپنے سالے صاحب کونال والے کہراں بچوں سدیا۔ اوہ وی تھوڑا بزرگ ہی آسا۔ گھوڑی تے چڑھ کے آیا۔ اوہ آجاں بیٹھیا وی نہ کہ چاچے ہوراں اپنی جیب بچوں دس روپے کڈھکے دتے۔ آکھیا دساں روپیاں دے لو اس کہن کے مٹن مچھیاں کو باء ہور چاولاں دی ترک وی کہن جل تہ اوہ نال والے جنگل بچ پنچھیاں کو باء۔ اوہ انہاں پیراں ہی گھوڑی تے چڑھ کے مٹن چلا گیا تہ چاولاں دا ترک وی نال کہن گیا۔ چاچا مٹن دی تہرتی کو بڑی پاک سمجھدا آسا کہ اُتھا بابا گورونانک جی دے مبارک پیر پے دے ہن۔ اُس دے پیراں دی خاک اُتھادی مٹی نال ملی دی آ۔ چاچے دے سالے ہوراں نے اُسے طراں کیتا جس طراں اُس کو چاچے آکھے دا آسا۔ شامی واپس آ گیا۔ چاچے فرکو ہور گراں بچوں اپنے جمائی (داماد) کو وی بلایا۔ فرکو ہور دے سارے جیاں کو وی اپنے کول بلایا۔ اُس سُن ساریاں کو صاف صاف آکھ چھوڑیا۔

”میں تہساں کو اس واسطے بلایا کہ اج دی ملاقات ماہری آخری آ..... مگو لگدا میں اج راتیں امانت دے چھوڑساں..... ماہرے مرن پچھوں کوئی رو یونہ..... آپس بچ مل جل کے رہنا، نکلیاں نکلیاں گلاں توں نہ چھگڑنا..... اپنی برادری قائم رکھنی..... رشتے ناطے ماہرے پچھوں وی نبھائیو..... ساریاں نال پیار محبت نال رہیو.....“ فرساریاں کو روٹی کھان والے پینچ دتا۔ آپ وی دوچار چمچے کھا چھوڑے نیس۔ اپنے کول صرف اپنے جمائی کو سٹے واسطے آکھیا۔ اُتھا ہور کسے کو نہ سنن دتا۔ سارے اُداس ہو کے اپنے اپنے کمرے بچ چلے گئے۔ ٹھیک چار بجے ماہرے پھپر اجی خبر دے چھوڑی ”سردار صاحب چلا گیا!“

میں انہاں دناں سکول گینا شروع کر چھوڑے دا آسا۔ اجاں ماہری عمر سکول گچھے دی نہ آسی پر میں اپنے گراں توں ترے کلو میٹر دور آساں۔ رستہ وی تہنیاں دے بٹھے تہ ڈانجیاں بچوں آسیاں۔ رستے بچ دو ترے کٹھے وی آسے، جہاں داپانی بارشاں بچ چڑھ گیندا آسا۔ جے کھروں بارش پیندی ہووے تاں مگو نہ جان دیندے آسے۔ پر کدے کدے سکول بچ کے بارش شروع ہو گیندی آسی۔ اُس دن اسکول دا ماسٹر، اُنکا رستگھ دورا دیاں لڑکیاں کو اپنے کھر ہی رکھ چھوڑا آسا۔ اسکول بچویں جماعت توڑیں آسا۔ کئی گراواں دے بچے اُتھا پڑھدے آسے۔ اسیں ماسٹر دے حکم نال راتیں تہ رہندے آسیاں پر اندروں ڈردے چچکدے تہ ترمیندے آسیاں، جیاں کوئی جانور پنجرے بچ بند ہو گیندا۔ ماسٹر جی دی کھر والی ساریاں واسطے روٹی پکیندی تہ اپنیاں بچیاں نالوں کھوالدی پیالہ دی۔

میں اِس اسکول بچ پنہاویں بچ جماعتاں پاس کیتیاں مگر جو ماسٹر اُنکا رستگھ دی ذاتی شخصیت دا اثر پیا اوہ پکے رنگ والا آسا۔ بعد بچ پنہاویں میں کالج دی گیا پر ماہرے اندر ماسٹر اُنکا رستگھ دی جگہ کوئی نہ کھن سکیا۔ ماہرے کانٹر تہ سب کانٹر Conscious and sub conscious دماغ بچوں ماسٹر اُنکا رستگھ، جس کو اسیں پنہائی جی، آکھدے آسیاں، ہی بولدا۔ میں جس ویلے کافی وقت گزارن تھیں بعد ماسٹر بنیاں تہ پنہائی جی ہوراں ہی ماہرے کولوں کم کہندا رہیا۔ ساریاں ترکیباں تہ Methodology اُس دے ماڈل اگا پھکیا پے گیاں۔ ہک ٹیچر ہون دے ناطے سماج بچ جو مگو عزت تہ مان ملیا اوہ پنہائی جی دے ماڈل کو اپنان کر کے ملیا۔

ماہری سنبھالی بچ شاید ہی کوئی ماہر بچے کو درج کرن واسطے آیا ہوسی۔ زیادہ تر بچے پنہائی جی آپے درج کردا، کسے کو اپنے بچے دی پیدائش دی ترپک وی پتہ نہ ہوندی۔ زیادہ تر پنہائی جی آپے اندازے نال درج کر چھوڑا۔ ہک دور پے ایڈمیشن فیس وی کجھ غریب بچیاں دی جبب بچوں پھر چھوڑا۔ پنجاں جماعتاں کو کہلا پڑھاندا۔ کدے بچ تھیں پہلیاں چھٹی نہ کردا۔ جس ویلے ہائی اسکول عیش مقام دے بچے چار بچ میل ٹر کے کھر بچدے تاں آساں کو اُمید لگدی کہ پنہائی جی ہُن چھٹی دیسی۔ آخر تے اوہ ہک زبانی سوال پچھدا۔ پچھدا مثال دے طور تے ہک

سور و پیہ ترواں بندیاں بچ بندو، ہک سو کو دس روپے بدھ ایسے چاہیدین؟“ سوال دا جواب جو پہنائی جی کو کتاں بچ دسد اُس کو چھٹی مل گیندی۔ جو آخر تک جواب نہ دے سکدا اُس کو ساریاں تھیں پچھا چھٹی ملدی۔ چھٹی والے دن کدے کدے پہنائی جی دا حکم ہوندا کہ سارے اسکول آسن۔ اسیں وقتے آگیندے۔ فرترے لائناں بنا کے ہکو دواں گراواں بچوں ٹردیاں ہونیاں گاندے نہ خاند مسارو ہنزو تو میان باہیا.....“ اس دا مقصد زیادہ توں زیادہ اسکول جُلن والے بچیاں کو راغب کرنا ہوندا۔ اسدیاں ہتھاں بچ تختیاں تہ چہنڈیاں ہوندیاں جو پہنائی جی آپ تیار کیتیاں ہوندیاں۔

پہنائی جی دے پڑھائے دے بچیاں بچوں شاید ہی کوئی ہوسی جو زندگی بچ کامیاب نہ ہو یا ہووے یا بے روزگار ہووے۔

ہک لڑکا، جس دا ناں غلامہ آسا۔ اسے اسکول پڑھا آسا۔ اچانک اُسدا پپو مر گیا۔ پہراؤ اُس کو جنگلوں لکڑیاں لان کو لا چھوڑیا۔ اُس اسکول چھوڑ دتا۔ پہنائی جی کو بڑا دکھ ہو یا۔ پڑھے بچ وی چنگا آسا۔ پہنائی جی انہاں دے کھر گیا۔ اُسدے پہراؤ کو تہ اُس دی ماؤ کو سمجھایا کہ گدرے کو اسکولوں نہ بہالن۔ اُس انہاں کو ایہہ وی آکھیا کہ جو اسدیاں کتاباں، کاپیاں یا وردی تے خرچ لگسی میں آپ دیساں۔ انہاں پہنائی جی دی گل من چھوڑی تہ غلامہ کو فر اسکول پچھیا۔ غلام پڑھا رہیا۔ اُس کو وظیفہ وی ملدا رہیا۔ اج کل اوہ ہی غلامہ سعودی عرب بچ ہک مشہور ڈاکٹر آ۔ ڈاکٹر غلام محمد بٹ اج وی جس ویلے اپنے گراں ایندا، غریباں تہ لوڑ مندیاں کو مدد کردا، بیماراں کو دوائیاں دیندا تہ ڈاکٹری مشورے دیندا۔ جد تک پہنائی جی زندہ آسا ڈاکٹر صاحب اُس کو ملے واسطے اُسے طراں گیندا آسا جیاں یاں کوئی زیارت دتے گیندا تہ دیدار کردا آسا۔

میں اپنی ہکو کہنٹا کو وی تئساں نال سانجھی کرن بنا نہ رہ سکدا۔ جس ویلے میں نواں نواں اسکول گیا تہ اپنی مستی بچ آساں۔ پہنائی جی مگو چھوٹی ہوئی روپ جیا کیتا کہ میں تختی کتیاں نہ لکھدا! میں اجاں نا سمجھ آساں مگو ہتک ہو گیا تہ میں وی اُس کو رو با نال آکھیا میں نہ لکھدا! توں کون ایں! اُس مگو ہور چھیڑے واسطے چوچا ہڑی..... ماہری کتاں کو ہولیاں جیاں چکھیا بس میں ہور

چھٹلا ہو گیا۔ اُس دے کوٹا دیاں جیباں پھاڑ چھوڑیاں نہ نالے رون وی لگا۔ ہُن پہنائی جی مٹکو اپنے کلاوے بچ چایا نہ چککا ریا۔ ماہڑی شرارت / چھنگلی ختم ہوئی۔ اُس کو کوٹ دیاں جیباں پھاڑن دا کوئی رنج نہ ہو یا۔ اُس مٹکو تختی ناستر، باء کے دتی، پیار نال لکھن واسطے آکھیا۔ میں وی فرختی لکھ چھوڑی۔

اُس دامزاج کجھ مزاحیا قسم داوی آسا۔ جس ویلے ماہڑی واری پڑھن دی ایندی۔ میں ”اب“ دا قاعدہ کہن اُس دی میز کول گیندا اوہ آکھدا ”سنا سیت؟“ تا میں بار بار ہک نظم پڑھے کو لگ گیندا ”رات ہوئی تو نکلے تارے جگ جگ، جگ جگ کرتے تارے“..... میں اس کو ترنم نال پڑھدا، اوہ وی میزوتے پی پی دی کہنٹی جو مندراں دی کہنٹی نالوں ہوندی آسی، داساز بجان لگ پیندا گان دے نال نال ماہڑے پیروی تھرکن لگ پیندے، اسکول دے کمرے بچ پڑھے پڑھائے دا ڈرتے تاؤ کہنٹ گیندا۔ سارے ہن لگ پیندے۔ فراجا تک پہنائی جی سیریس ہو گیندا تہ مٹکو پہلے صفحے تے لکھ دا الف بے پڑھان لگ پیندا۔

اسیں ایکسکرسن واسطے سال بچ دو واریں گیندے آسیاں۔ زیادہ دُور نہ، اسکول دے آسے پاسے دو ترے کول میٹر دے دائرے بچ، کسے خوبصورت جگہ اُتے۔ نہر دے کنارے، جنگل بچ، یا کتے بنیاں دے واڑے بچ، بون دی چھامے، ایکسکرسن والے دن اسیں کھیندے کہنٹ تہ مستی بدھ کر دے۔ کھان واسطے زیادہ توں زیادہ انڈا ہوندا تہ پین واسطے مٹھی چا تہ کچھ یاستوں۔ ہک تہنیاڑے ماہڑی ماؤ کول کوئی انڈا نہ آسا۔ اُس سُن ماہڑی تائی کولوں بطخاں دے دو انڈے اُدھارے کہنئے تہ مٹکو ایکس کرسن واسطے بنا کے دتے ہن۔ ماہڑی ماؤ کو وقتے تے انڈے نہ بنے، تائی منگن لگی۔ اُنہاں دناسیں بکھ بکھ ہوئے دے آسیاں تہ زمی باڑی وی بندھ ہو گئی دی آسی۔ ماہڑی تائی انڈیاں بدلے ماہڑی ماؤ کو پورا دن ہوتر اتے گوڈ رو (کسی جگہ توں تہنائی دے بوٹے کڈھ کے خالی جگہ لان دا عمل) کرن واسطے کہن گئی۔ آساں پہراواں زندگی بچ جو کجھ وی حاصل کیتا اوہ ماہڑی ماؤ دی ہڈ توڑ ویں محنت تہ کاوشاں دا نتیجہ۔ میں گراں بچ پوسٹ گریجویٹ ہو یاں تہ گزٹیاڈا ایفیسر بنیاں۔ اس بچ کوئی شک نہیہ کہ اُس دے پپو وی کہنٹ محنت نہیہ

کیٹی پر اُسدی دُنیا کو خوبصورت بنان دے سپنے بالے اسدی ماؤ ہی دکھے دے آسے۔ محنت
 مزدوری کرنی اُس دی زندگی دی عبادت بن گئی دی آسی۔ دس مئی 2021ء کو اُسدی ماء اَساں تھیں
 ہمیشہ واسطے پچھڑ گئی۔ اُس دی عمر 95 سال دی آسی پر مرن توں کجھ دیر پہلیاں اُس اپنے ہتھیں چا
 ء بنا کے پیتی۔ اسیں اُسدا قرض رتی پھروئی نہ موڑ سکے۔ اج جس ویلے کسے عورت کو بچیاں واسطے
 سڑکے تے، کُہراں بچ یا ہوتراں تے مزدوری کر دیاں دکھداں تے مگواں اُنہاں بچوں اپنی ماء نظر
 ایندی آ۔ ماہڑی ماء ماہڑے مُنڈھلیاں مدرسیاں بچوں پہلا مدرسہ آسی۔



میں تہ ماہری زندگی

اللہ تعالیٰ نالکھ لکھ شکر اے کہ اُس ذات باری نے اشرف المخلوقات وچوں پیدا کر لی اس مٹی نے بت کی بہوں بڑا شرف عطا کیا جبہذا انسان شعور توں باہر اے۔ ایساں تہ ہر شے نا آغاز تہ اختتام ضرور ہونا اے مگر اس مخلوق وچوں صرف انسان ہی واحد ہستی اے جس نے اختتام توں بعد پچھلا حساب تہ چنگے مندے نامید ہونا اے۔

اواں تہ ہر انسان زندگی نی ڈاب وچ ٹٹولے دیہی مچھیاں پگڑنے نی کوشش کرنا اے لیکن قدرت اُس کی عطا اتنا ہی کرنی جسقدر مقدر وچ لکھیا ہونا اے۔ انسانی فطرت اے کہ اوہ ریت نے رستے ضرور بٹنا اے تہ حصول دُنیا واسطے اپنی جان تہ ایمان داؤور لائی ٹھہرت، عزت، دولت نی لالچ وچ اپنا سکون زندگی ختم کری نوں زندگی نی تلاش وچ چھڑ دیاں تہ گھر ٹریاں رگڑنا اے، لیکن سکون زندگی صرف انہاں لوکاں کی نصیب ہونا جبہڑے خواہشات زندگی کی ترک کری یاد الہی کی اپنے دل وچ بسائی لینے ہین۔

زمانے نے نشیب و فراز تہ دور جدید وچ چنگے مندے نی پچھان واسطے قدرت نے چھٹی جوں اُنی سوستاٹھ وچ تحصیل حویلی ضلع پونچھ نے گراں نابناں سادات حقانی وچ جنم دتا۔ جاوید احمد ناں تہ حقانی خاندان نی نسبت نی وجہ توں جاوید حقانی توں جان پچھان اے۔ پہاویں جے پیدائش ورجملہ احباب کی روایتی طور خوشی ضرور ہوئی، کیاں جے اکثر اساہڑے معاشرے وچ تہیہ کی منحوس سچھی پتر نے جنم ورمبار کبا دہونی اے۔ ایہہ ہر سماج نی ریت تہیاٹے توں تہیاٹے بدھنی پئی اے کہ تہیہ جنم ورمنہہ متگلا کر کی کھر وچ ماتم چھایا رہنا اے، لیکن پتر نے جنم ورمبارکاں عقیقہ خننہ تہ ہور ریت رواج توں علاوہ ہر طراں نی آسائش زندگی پتر کی دینے نی کوشش

وہی اے۔ سگوں پڑنے جمنے ورموں کی سماج وچ عزت و احترام نیاں نگاہوں نال تکیا جانا اے۔ لیکن معاشرے نی بدبختی ایہہ رہی کہ اگلے سال اُسے ماں کی تہی جمنے ورمخوس سمجھیا جانا اے۔ ایچے حالات نے پیش نظر سماج کی اصلاح معاشرہ تہ دین نال جوڑنے نی بہوں ضرورت رہی۔

آج توں پنجہ سٹھ سال پہلاں عالم انسانیت وچ تعلیمی کمزوری ضرور ہسی مگر عملی طور خاندا ناں وچ درڈل ضروری۔ آسائش زندگی اسقدر میسر نیہہ سن جسقدر موجودہ دور وچ فراہم کیتیاں جاناں ہن۔ اگرچہ والد محترم اک سکول ٹیچر ہونے نے باوجود زمی ڈوگی مال چوکھر، دوڈھ مکھن یعنی کھانے پینے داہروں بہوں سوکھے سن اس واسطے آہنڈ گماہنڈ نے گراواں وچ بہوں احترام نے باوجود تعلیمی رُجان سا۔

گراں نابناں تحصیل حویلی تہ تحصیل سرکٹ ناسرحدی گراں اے۔ اس نی وجہ تسمیہ گراں وچ بہوں سارے پانی نے عمدہ ہن جنہاں کی نابن آکھیا جانا اے۔ اس واسطے نابن توں نابناں مشہور ہوئی گیا۔ اس گراں نی آبادی تقریباً چار ہزار نے نیڑ مان اے جس وچ ساریاں قوماں سیڈ، قریشی، میر، شیخ، پرے، گوجر، بٹھی وغیرہ آباد ہن۔ اس گراں نی معاشی حالت تسلی بخش اے۔ اگرچہ زیادہ ملازم پیشہ نیہہ ہن لیکن ہر طراں نے دستکار، کاروبار تہ عرب ممالک وچ کافی تعداد لوکاں نی طویل عرصہ توں روزی روٹی نی تلاش وچ اے جس وجہ توں گذر بسر بہتر اے۔ البتہ تعلیمی حالت بہوں تشویشناک اے۔ صرف گنے چنے ہی دینی یا دنیاوی تعلیمی رُجان رکھنے ہن۔

تعلیمی دور:

والدین اپنی زندگی نے خاباں کی سجاوٹاں واسطے گراں نے اک پرائمری سکول وچ داخلہ کروایا جتھے والد صاحب خود بطور اُستاد اپنی ڈیوٹی نے فرائض انجام دینے سن۔ انہاں ابتدائی تعلیم و رہوں زور دتا۔ تہیاڑی نی رہی کھی کسر راتی پوری کیتی جانی۔ سکول توں واپسی و دینی تعلیم واسطے دینی مکتب وچ ناظرہ قرآن پاک، پکی روٹی تہ نور نامہ حسب دستور پڑھیا گیا۔ پرائمری تعلیم مکمل ہونے تک نمازنی پابندی نال نال آداب زندگی تہ کُہر یو کم کاج وروی سختی نال عمل کروایا نالے عصری تہ دینی علوم نال سماجی تہ کُہر نے نکلے موٹے کماں نی اٹکل وی سکھائی گئی۔ کیاں جے

دیہاتی زندگی گزارنے نے رنگ بھنگ تہ کسے نال بہنے اٹھنے نی صلاحیت ناہونا بہوں ضروری سا۔ آداب زندگی تہ آداب معاشرہ سکھانے وچ والدین نا ہمیشہ سخت رویہ رہیا۔ کدے نچنے کدے نا موقعہ چوری چھپی ہی لٹھنا سا۔ جس تہیاڑے والدین اگے چکھے ہونے تہ سنگی ساتھیاں نال اٹی ڈنڈا، سنتولیہ، چاربتی، چٹو یا چھپو لگی کھیڈی لنگ سدھے کری ہتے۔ لیکن والدین نی راہ تکنیاں ہی جدوں چھاملہ ہی لگنا تہ شرافت ناہت بنی جانے۔

پرائمری پاس توں بعد تقریباً تڑے کلومیٹر دور ڈوڈے گراں گورنمنٹ ہائی سکول لسانہ جیہڑا اجکل ہائر سیکنڈری سکول نے درجہ وچ اے اس اُمید ورد داخلہ لتا کہ کبہرے نیاں پابندیاں توں تھوڑا آزاد ریڈی گھومی پھری زندگی توں لطف اندوز ہوساں۔ لیکن حالان تھوڑا ہی عرصہ گزریا سا کہ والد محترم تبادلہ کروائی اُسے سکول تعینات ہوئی گئے۔ کافی خاباں وری پانی پھری گیا۔ دوران آوا جائی سڑک وچ گڈیاں نال شرارتاں تہ ہر گڈی کی ہتھ دیٹی لفٹ لینے چھپی لگی رستے لوکاں نے چروٹے تہ لکڑیاں کھانیاں سنگیاں نال روز نے دستور وچ رکاوٹ پیش آئی۔ ویلے سرے سکول آنا جانا تہ دوران تدریس تمام مائٹراں کی سختی نال پیش آنے نی ہدایت سی۔ لیکن اللہ نا شکر رہیا کہ انہاں سختیاں نی وجہ توں ہمیشہ کلاس ہی میہہ بلکہ سکول وچ اول رہیاں۔

اسے دوران اک وار ”پہیڑی پھتو نے پہیڑے یار“ سنگیاں نال ملی گماہنڈیاں نیاں بروہیاں چھپانے نا اتفاق ہویا۔ بوٹے وچ چڑھنا ناممکن سا تہ اک کچے پتھراں نی کندھ وچ چڑھی حالیں بوٹے نی ڈاہلی پگڑی ہی سی کہ کندھے نیاں پڑھیاں اُپر تہ میں کندھے نے پٹھ۔ فر بس.....! کئی تہیاڑے بعد اکھ اُس ویلے کھلی جدوں بے نقل و حرکت تکی کبہرے نے آخری غسل نی تیاری وچ سن۔ یقیناً ایہہ تقریباً اک سال پہلے پئی مگر زندگی بہوں بڑا سبق سکھایا، کیاں جے ایہہ زندگی نی آخری چوری سی۔

دسویں نا امتحان پاس کرنے تکر زندگی نے کافی معاملات نے نال نال احکام شریعت تہ گجھ ہور کتاباں وی پڑھی لیتیاں لیکن اس حادثہ توں بعد نکلے ہونے نیاں شرارتاں چھوڑی اپنی زندگی وچ تبدیلی لیانی ضروری بنی گئی۔

بارہویں گورنمنٹ ہائی سکول سورنگوٹ تہ گریجویٹیشن گورنمنٹ ڈگری کالج پونچھ جد کہ بی ایڈ یونیورسٹی آف جموں تہ ایم۔ اے مسلم یونیورسٹی علیگڑھ توں پاس کری ”رب دیتیاں نیندراں تہ رکھ سرہانے بانہہ“ آئندہ واسطے امتحاناں کی سلام آکھیا۔

درسی عمل نادرکانی مایوس گن رہیا، کیآں جے پڑھائی نے نال نال کئیریلو کم کالج وچ بہوں اُلھیارہیا۔ ایہہ صحیح گل اے کہ ”ہولالہ سویلے آ“ پہناویں کئیر وچ نوکر موجودن لیکن کئیر نے جنجال مال چوکھر، فصل باڑی توں علاوہ آہنڈ گماہنڈ، سخن بیلنی غمی خوشی وچ ہتھ بٹھانا علاقے نی رہت سی۔ کدھرے بیاہ یا موت ہونی فرکئی تہنیاڑے تکر کم کالج، لکڑ پانی تہ آئے گئے نی اٹھ بیٹھ کروانی گراں نارواج سا۔ اسراں وی کئیرے وچ مزماناں نی آئی جانی لگی رہی۔ ویلے مطابق کسے چاء پانی تہ کسے نہاری روٹی کروانا اک اخلاقی فرض سا۔ گرائیں زندگی نے دستور مطابق کسے نالیب، لیتری وہے یا گوڈی، سترنج مگر شامل نہ ہونا اخلاقی کمزوری ظاہر ہونی۔ اسقدر مصروفیات نا پڑھائی ورکانی منفی اثر رہیانا لے سکول حاضری وی باقاعدگی توں متاثر ہوئی۔ اسے واسطے سیانے آکھنے ہین کہ ”گاں نہ کچھی، نیند آئے اچھی“۔ البتہ کوشش رہی کہ کمی پوری کرنے وچ ویلہ سرانہ ہی تکیا جائے۔

ادبی سفر:

دوران کالج کچھ چنگے ساتھیوں نی صحبت لہھی، جہاں وچ ڈاکٹر جاوید راہی تہ امتیاز نسیم ہاشمی سمیت کچھ ہور ادبی کلاس فیلوسن جس وجہ توں ادبی رجحان پیدا ہو یا جیہڑا اپنی زندگی ناک اہم دور رہیا۔ ہر انسان زندگی وچ صحبت توں اثر پذیر ضرور ہونا اے۔ شکر اے کدھرے ”ساون ہرے تہ پہنادرے سوکھے“ بیہر رہیا۔

دوران طالب علمی غالباً بی اے دوم نے سال اک واری گوجر ہوسٹل پونچھ اک ادبی محفل شیخ سجاد احمد پونچھی صاحب رکھی جس وچ ضلع پونچھ نے شاعر، ادیب تہ فنکاراں رونق محفل بخشی۔ ڈگری کالج تہ ہوسٹل نے گیٹ آمنے سامنے سن، اس واسطے اس محفل وچ راہی صاحب تہ ہاشمی صاحب مدعو سن تہ بگی وی انہاں نال جلنے نا اتفاق ہو یا۔ ایہہ پہلا موقعہ سا کہ گسے ادبی محفل کی

سُنیا، لیکن ادبی شخصیات نے کلام توں ڈا ہڈا متاثر ہو یا تہ شوق دل نی کہنٹی بجنی شروع ہوئی گئی۔ مگر نہ شاعر تہ نہ ہی شاعر نا پڑ! اس واسطے اسٹیج ورجانے نی تہڑکن کی دبائی تہ لطف اندوز ہوئی رہیا سہاں۔ راہی صاحب ماہڑے شوق نی اگ ناسیکت محسوس کیتا تہ کوئی تحریر پڑھنے ناسرا رکیتا۔ جدکہ پڑھنے توں پہلاں گچھ لکھنا ضروری ہونا اے مگر میں کدے قلم کی حرکت تکروری نیمہ دتی۔ بہر حال راہی صاحب اپنا اک افسانہ جیہڑا کہ ہند سماچار نی کٹینگ سی پڑھنے نامشورہ دتا لیکن اس موقعہ نی پذیرائی نے ماہڑے شوق سمندر نیاں ٹھاٹھاں نے نیندر اس حرام کرمی چھوڑیاں بلکہ اس توں بعد اک عرصہ تکر اخبار ’ہند سماچار‘ نے افسانہ ایڈیشن وچ ہر ہفتے افسانہ یا کوئی آرٹیکل ضرور چھپنا رہیا۔

اسراں ہی اک واری اکیڈمی آف آرٹ کلچر اینڈ لیٹریچر پنجاہی سیکشن سردار امریک سنگھ ہوراں نے گورنمنٹ ہائی اسکول کھنیر اک مشاعرہ کروایا تہ امتیاز نسیم ہاشمی صاحب اک نظم پڑھوائی جس وچ پہلی وار سرکاری معاونت ملن ورحوصلہ افزائی ہوئی۔ اتھوں ادبی سفرنا آغاز ہوئی گیا۔ پہلا اُردو افسانہ ’بکھرا آچل‘ اُردو روزنامہ ’ہند سماچار‘ جون 1991 وچ شائع ہویا۔ دوستان نی پذیرائی نے ارادے مضبوط کیتے تہ قلم وچ طاقت بخشی۔ البتہ ہر سال نے پہاڑی تہ گوجری شعبہ نے پروگراماں وچ چندی مڑھ سورکلوٹ، مینڈھڑ چھترال، غلہ منجیاڑی، چندک توں علاوہ کئی ہور جگہاں انہاں نیاں محفلاں وچ شمولیت ناموقعہ لہٹنا رہیا۔

دوران کالج لائبریری وچ موجود اکثر شعراء تہ افسانہ نگاراں توں علاوہ کئی ادیبیاں تہ تنقید نگاراں کی پڑھنے ناموقعہ لہٹا جس وچ بشیر بدر، عرش صہبائی، ندا فاضلی، کرشن چندر، سعادت حسین منٹو، جگن ناتھ آزاد توں علاوہ صادق سردھنوی تہ نسیم حجازی وغیرہ قابل ذکر ہین۔ بعض کئی ہور مصنفناں توں وی مستفید ہویاں جہاں نی تخلیات نے بہوں متاثر کیتا۔

علاوہ ازیں پہاڑی تہ گوجری نے وی کئی شعراء نے کلام نے اس سفر وچ مٹھے نام کیتا جہاں ناتخلیقی عمل انہاں واسطے مبارکبادی نامستحق رہیا۔ جس وچ اہم کاوشاں ڈاکٹر صابر مرزا، ثار راہی، ظفر اقبال منہاس، کے ڈی مینی، شہباز راجوروی، پرویز مانوس، رشید قریشی، شیخ آزاد احمد آزاد، حسام الدین بیتاب، نذر بونیری، امتیاز نسیم ہاشمی، ڈاکٹر مرزا فاروق انوار، شیخ ظہور الدین،

ڈاکٹر رفیق انجم، سلیم قریشی، خورشید کرمانی، رشید قمر تہ جاوید راہی توں علاوہ کجھ ہور ہستیاں ہین
جہاں کی پڑھی مادری زبانان نی خوشبو قلبی سکون بخشئی ریئی۔

سال 1992ء بی۔ اے سال سوم وچ اپنے اُردو افسانے کی کتابی شکل دینے نارادہ کیتا
لیکن بد نصیبی کہ جموں نے اک پبلشر نے اوہ تمام مواد ضائع کر دتا جس نی فوٹوکاپی وی دستیاب
مہمہ سی۔ انتہائی محنت تہ لگن نال ایہہ تیار کیتا ذخیرہ ضائع ہونے ور دُکھ نے ایجیا مایوس کیتا کہ کئی
سالاں تکر قلم نی حرکت بند ہوئی گئی۔

بہر حال مایوسی کفر سبھی دل نے آرماناں نا اظہار گیتاں نی صورت وچ کرنا شروع کیتا۔
چند گیت ماسٹر کرتار چند، محمد رفیع پونچھی تہ اوم پرکاش نی داز وچ لوکاں تکر چُجے۔

ماسٹر کرتار چند ہوراں ناٹی وی ور ریکارڈ ایہہ گیت اسراں اے:

تیرے لونگے نا لشکار گڑے

تیریاں بنگاں نا چھٹکار گڑے

تیرے بال کہنے کھنگور وے

تیرا مکھڑا نُو ر و نُو ر وے

لائی جتی تلتے دار گڑے

تیرے لونگے نا لشکار گڑے

محمد رفیع تہ شعوبا بھنڈاری ہوراں ایہہ دوگانا اسراں گایا اے:

اج نویں زمانے نیاں گڑیاں

بن گنیاں زہر نیاں پڑیاں

توبہ میری توبہ وے توبہ میری توبہ وے

اج نویں زمانے نے مُنڈے

ایہہ ہین دلاں نے کھنڈے

توبہ میری توبہ وے توبہ میری توبہ وے

ایہہ گیت اوم پرکاش ہوراں نی واز وچ ریڈیو پونچھ ورا کٹر گایا جانا اے:

کتیا سی میں تئدھ پیار اوہ پردیسیا

جد موسم سی بہار اوہ پردیسیا

کنکاں وچ جد بُور پیا سی

یار میں توں دُور ہو یا سی

دل رونا پیا زار و زار اوہ پردیسیا

کتیا سی میں تئدھ پیار اوہ پردیسیا

اک مشہور نظم اکثر سکولی بچے گنگنا نے رہنے ہین:

ا ، ب ، پ ، اماں مگی پھنگھ لگی وے

ت ، ٹ ، ث ، آ آ مگی روٹی دے

البتہ کجھ سالوں توں اُردو نے بجائے پہاڑی نی طرف رُججان بدھی گیا تہ گذشتہ سال ”

اَسان پہاڑی گرائمر“ نے عنوان نال پہاڑی گرائمر منظر عام ورا آندی جیہڑی سکولی نصاب وچ شامل اے۔ پہاڑی ناول ”حلالہ“ تہ تقریباً پندرہ ڈرامے نامجموعہ کمپوزیشن نے مرحلے توں گذر چکے ہین۔ انشاء اللہ تالیاں ہی کتابی صورت وچ منظر عام ورا ہون۔ اس توں علاوہ کجھ ریسرچ پیپر جہاں ورا سولیلے تکرکوشش کیتی اے:

۱۔ پہاڑی صوتیات

۲۔ سائیں قادر بخش نی شاعری وچ رومانیت

۳۔ پہاڑی نظم وچ علامت نگاری

۴۔ پہاڑی نظم وچ وطن پرستی

انہاں توں علاوہ کئی ہور موضوعات وروی قلم پھیری اے۔ گذشتہ کجھ مہینیاں توں پونچھ

راجوری نے سادات ورا پہاڑی وچ ”تاریخ سادات“ زیر طبع اے جیہڑا انتہائی مشکل کم اے لیکن

امید نے ڈھیرے اس شوق نال لائی بیٹھا ہاں کہ رواں سال نے اختتام تکرکامل کری نویں

آراڈیاں نامنڈھ بدھیا جاسی۔

سال 1994ء ازدواجی زندگی نے بندھن وچ اک نویں زندگی نا آغاز ہويا۔ یقیناً ہر انسان نویں زندگی گزارنے نے نال نال نویاں ذمہ داریاں وی نبھانے نی کوشش کرنا اے۔ اس بندھن وچ اپنی سوچ تہ عاداتاں کی بدلی نواں جنم اپنا نا پینا اے۔ بے شک اس زندگی کی جتنا سو بکھا سمجھیا جانا اے اسقدر اونکھی ہی نیہہ بلکہ کٹھن وی اے۔ اگر اصول زندگی نے مطابق یا شرعی احکامات و عمل پیرا ہوئی فرائض نی انجام دہی کیتی جائے یقیناً چارجین لگی سکنے ہین۔ غرض ازدواجی محبت نے نال سماجی آزمائش نا امتحان وی ہونا اے۔ جو کہ اک باشعور جوڑے توں بغیر عام آدمی لے تہ آرہڑ پینڈے وچ کورے دروں تلکی پیار تہ محبت نے رشتے وچ ہتھاں باہی چھوڑنے ہین۔ الحمد للہ اونکھے راہ لیکن سوتے لیکھ ضرور سن جس وجہ توں خوش اسلوبی نال سفر طے ہو رہیا اے۔ اللہ تعالیٰ اولاد نی نعمت توں نوازیاتہ امیدیاں نے دو بوٹیاں بیہڑے کی سجایا۔ جس وچ اک گذشتہ ٹہائی سالان توں کنیڈا وچ تعلیم مکمل کرنے توں بعد برسر روزگار اے تہ دوا با با غلام شاہ بادشاہ یونیورسٹی راجوری حصول ماسٹر ڈگری اختتامی سمسٹرز پر تعلیم اے۔

ملازمت:

سال 1995ء نے آخری مہینے محکمہ تعلیم وچ بطور اُستاد روزگار نا موقعہ نصیب ہويا۔ الحمد للہ بیروزگاری نے دوران اچانک ایہہ خبر سنی زندگی وی چارجین لگی گئے۔ فرسب توں بڑی خوشی اس گل ور ہوئی ڈیڑھ سو فی ہست وچ اپنا نمبر سب توں آخری یعنی اک سو پچا ہ نمبر ورساں۔ اس چیز نا ہنوں شدت نال احساس سی کہ زندگی وچ اگر کوئی لاعلاج بیماری اے اوہ صرف تہ صرف بیروزگاری اے۔ یقیناً آج وی گسے بیروزگاری تکی ماضی نیاں یاداں نا سمندر ٹھاٹھاں مارنا اے۔ گراں نے اک پرائمری سکول وچ تعیناتی نا آڈر لہھا تہ خوشی وچ ہو رہا ہوا۔ لیکن متعلقہ زونل ایجوکیشن آفیس نے کچھ خیر خواہ اسقدر مہربان ہوئے تہ اک مہینے واسطے کھرتوں دؤر افتادہ اک پرائمری سکول تعیناتی نا آڈر تھمایا جیہہ تقریباً تین کھنڈے پیدل کٹھن جنگل رستہ سا۔ نویں نوکری نی خواہش اگے افسراں نی چال تہ جنگل نیاں او بکھتاں کچھ نیہہ دینیاں سن۔ بدبختی کہ ملدینسی اُس دور وچ اپنے عروج وری تہ ستم ظریفی کہ دن مہینیاں وچ تہ مہینے سالان وچ اپنے

بدلے کہ نويس سال کافی دقتاں بعد تبادلہ ہویا۔ بہوں افسوس نال ایہہ آکھنا پینا اے کہ ”سچ مرچاں تہ چھوٹھ گڑ“۔ اس پاک پوٹڑ پدیشہ کی کجھ لوکاں اغوا کری ایجیا تسلط جماٹا اے کہ حقدار ہمیشہ مظلوم بنے حصول حق واسطے اڈیاں رگڑنے لیکن انہاں عقل نے انھیاں کی احساس تک میہہ ہونا جس نی وجہ صرف ”رچھاں اگے مرندے تہر نے“ نے برابر اے۔

الحمد للہ دُوئی تعیناتی زوئل ایجوکیشن آفس سا تھرہ بطور اسٹنٹ زوئل ایجوکیشن آفسر (زوئل ریسورس پرسن) ہوئی۔ ملازمین نیاں پریشانیاں کی محسوس کرنے ہوئیاں اپنے اختیار مطابق تقریباً ست سال تکر ہراک نے زخماں ورم ہم لانے نی کوشش کیتی۔ اس زون وچ تعینات تمام اساتذہ نی جس قدر تعریف کیتی جائے کہٹ اے۔ تعلیمی تہ اخلاقی طور انہاں لوکاں نے نظریات توں یقیناً متاثر ہوئیاں۔ علاوہ اس توں سیاسی سماجی تہ اقتصادی طور گئے تعریف نے محتاج میہہ۔ انہاں وجوہات نے پیش نظر اس مختصر دور نے میری کافی صلاحیتاں کی شعوری طور چنگی صحبت نی وجہ توں اُبھرنے ناموقعہ بھاجیہ امیری زندگی ناک مثبت دور رہیا۔

سکوں ٹیچرز تہ بچیاں نال اک ڈونگی وابستگی رہی۔ دوران ٹیچرز ٹریگ با حیثیت ریسورس پرسن فرائض انجام دتے جس وجہ توں اکثر اساتذہ کی سُننے تہ سمجھنے ناموقعہ نصیب ہویا۔ یقیناً بعض لوک پیشے نال صحیح انصاف برتنے سن جس وچ خواتین نی وی خاصی تعداد سی۔ ایہہ حقیقت اے کہ ”کھاوے کھاوے سدا سکھ پاوے“ زندگی نے بہوں رموز اوقاف تہ اوکھ سوکھ سکھنے سکھانے نی کوشش رہی۔

زندگی نے اس مختصر تجربے توں محسوس کیتا کہ پڑھنا تہ پڑھانا اک مشکل ترین پیشہ اے جس کی ہر انسان جس قدر سوکھا سمجھی اختیار کرنا اے ایہہ پیشے نال سراسر نا انصافی بلکہ آسندہ آنے آلیاں نسلاں ناگانا کھوٹنے نے برابر اے۔ ذریعہ معاش واسطے ہر طریقے بے شمار ہین لیکن مُلک نی خوشحالی یا ترقی واسطے بہترین اُستاد نا ہونا بہوں ضروری اے۔ ورنہ سیاسی سماجی اقتصادی تہ ذہنی غلامی نے ہراک کی معذور کوی رکھنا اے۔ ہر طراں نی ترقی واسطے بنیادی طور تعلیم

نا ہونا ضروری اے۔ اس واسطے بہترین تعلیم حاصل کرنے واسطے اک تعلیم یافتہ تہ تجربہ کار اُستاد نا ہونا لازمی اے جیہڑا بچے نی صحیح تربیت تہ نشوونما کری سکتا اے۔ لیکن اُس واسطے ہر اُستاد نے اک مثال بنی پیشے نال انصاف برتنا اے نہ کہ ”آپ نہ بے سوہریاں لوکاں متاں دے“ نیہہ ہونا چاہی نا۔

ترقی روزگار یعنی ماسٹرگریڈ لہننے ورنعلع راجوری نے خواص علاقہ ورنج تقریباً دو سال دشوار گذارتہ کٹھن راہواں نیاں ٹھوکراں کدے کدے یاداں بنی زخم کھنوتز نیاں ہن۔ لیکن تاولیاں ہی اپنے گواہنڈی گراں پچیانوالی نے ہائی سکول ورنج سکھ ناساہ لٹا۔ یقیناً اپنے لوکاں نی خدمت کری ڈاڈا سکون ہونا جس نا اظہار مشکل اے۔ انتہائی عزت، پیار و خلوص نی وجہ توں اٹھ سال نا عرصہ گُجھ تہیاڑیاں ورنج ہی گذرنا محسوس ہویا۔ لیکن اپنے ذاتی تجربے نی بنیاد وراہیہ آکھنیاں کدے بیہہ پچھراں کہ انسان گُسے وی شعبہ زندگی ورنج کامیابی تہ عوامی عزت و پیار انسانی محنت یا کم ورن دار و مدار ہونا اے نہ کہ تعلیمی اسناد یا خاندانی شہرت ورنگسے دل ورنج اپنا کھر بننا اے۔

ایاں تہ ہر انسان زندگی نے سکون واسطے محنت و مشقت نے مدان ورنج تہیاڑی رات ہتھ پیر مارنا اے لیکن ہمیشہ سکون دنیا نے تڑے مقامات ورنمحسوس کیتے ہن۔ جس ورنج پہلا مسجد ڈوڈا والدین کول بھینئی گُسے وی موضوع گفتگو ورنچا کرنا تہ بیچ کلاس روم بشرطیکہ موضوع کتاب نا صحیح مطالعہ کیتا وہے۔ ایہہ ضروری بیہہ کہ انہاں وچاراں نال ہر کوئی متفق ہووے۔ بہر حال ہر اک نے خیالات بکھلے ہوئی سکے ہن۔

سال 2021ء آخری مہینے توں تحصیل سورنکوٹ نے ہائی اسکول پیر ورنج فرائض منصبی ورنعینات ہاں۔ اس مختصر عرصہ ورنج وی بہوں چنگے قابل ترین اساتذہ ناساتھ لہتھا جہاں سکول نے تعلیمی تہ انتظامی امور ورنچا اہم رول ادا کیتا۔ کافی دقتاں ناسامنا وی کرنا پیا لیکن الحمد للہ بخوبی انجام دینے نی کوشش کیتی سکوں زندگی نے گُسے شعبہ ورنج خلوص نیت نال کم کیتا جائے یقیناً حاسدین تہ منافقین کی شکست ہونی اے۔ ہر انسان کی مالک حقیقی ورنپہر وسہ کری ایمانداری تہ دیانتداری نال فرائض انجام دینے نی کوشش کرنی چاہی نی اے۔ پہاویں ”چوری نا گڑھ مٹھا“ ضرور ہونا اے لیکن اُس مالک حقیقی اگے اک تہیاڑے جواب دہی ضرور ہوئی۔

خصوصاً شعبہ تعلیم وچ اوہ تھے مئے جہاں نامستقبل سنوارنے نی ذمہ داری لیتی ہونی اے
حتی الوسی کوشش نال اس نویں پود پیری نی ویلے سرے گوڈی پانی کری آس نے بوٹے پالنے
ضروری ہین۔ کہہ پتہ انہاں وچوں کل کتنے سیاستدان تہ آفسر بنی مُلک نی باگ ڈور سنبھالی چار
چن لان۔

سیر و تفریح:

زندگی وچ سیر و تفریح نا بہوں شوق رہیا۔ بہوں مصروفیات زندگی نے باوجود ہر سال
تھوڑا ویلہ کدھی اگے چکھے قدرت نی تخلیق کی تیکنے نا شوق رہیا۔ تعلیمی دور وچ اگرچہ ہندوستان
نے مشہور مقامات تیکے لیکن دوران روزگار مزید ہور کئی مناظر توں وی اکھاں نی ٹھنڈک واسطے
موقعہ لہھنا رہیا۔

اواں تہ تعلیمی سلسلے وچ جموں تہ کشمیر یونیورسٹی توں علاوہ علی گڑھ مسلم یونیورسٹی، چوہدری
چرن سنگھ یونیورسٹی میرٹھ، آگرہ یونیورسٹی، دہلی یونیورسٹی، جواہر لال نہرو یونیورسٹی، دہلی، جامعہ ملیہ
اسلامیہ دہلی، اندرا گاندھی نیشنل اوپن یونیورسٹی، مولانا آزاد نیشنل اوپن یونیورسٹی وغیرہ وچ جانے نا
موقعہ لہھا۔ علاوہ ازیں شمالی ہندوستان نے تاریخی مقامات تہ کئی زیارتاں ورحاضری ناموقعہ
نصیب ہويا۔ ریاست نے تمام صحت افزاء مقامات، زیارتاں تہ تاریخی مقامات ورتقریباً ہر سال
جانا نصیب ہونا اے۔ گذشتہ کچھ سالوں تھیں ریاستی حالات نے پیش نظر دور در اہڈے جانا بہوں
پریشانی سی مگر چند سالوں توں کچھ مقامات پیدل سفر کری دل نی تریہہ بھائی۔

ذاتی مشاہدے مطابق کہ جس قدر ضلع پونچھ وچ خوبصورت مقامات ہین شاید ہی خطہ
کشمیر کی نصیب ہوون۔ لیکن بد نصیبی ایہہ اے کہ محکمہ ٹورازم نیاں اکھاں توں اوپلے ہین جس وجہ
توں سیلانی اپنیاں اکھاں ٹھنڈیاں کرنے توں محروم ہین۔ اوہ خاص مقامات جہاں کی ہر سال تکی
تکی فروی دل نیہہ پھرن ہويا۔ جہاں وچ جی طوطی، نور پور، ڈوڈا، سنکھ، مین سکھ، ڈرہ سکھ، جمیاں
گلی، سری منگیہ، نیڑیاں، رنگا واڑ، شاہستار، تھان پیر تہ ست سر وغیرہ۔ اس توں علاوہ کئی ہور
مقامات وی ہین جہاں کی تیکنے ناموقعہ ملیا۔

مختصر زندگی نے کئی نشیب و فراز تکے، جہاں وچ گجھ واقعات حالاں وی سڀٻی بنی ڈنگ مارنے ہین۔ لیکن انسان جسقدر پھلورنے نی کوشش کرنا اے تہ صرف کھر ونڈ پٹی زخماں کی تازہ کرنے نے برابر اے۔ زندگی ہر انسان کی بہوں سبق سکھانی تہ صبر نی تلقین کرنی اے۔ اس واسطے انہاں زخماں کی مرہم لائی تہ کھوٹی بدھی چھوڑنا ضروری اے تاکہ سماجی جراثیم کدھرے نچھورنہ بنائی چھوڑن۔



سر برتی

ہوش جیاں سمہا لیا تہ ماں پیو ہور کئہر ا دے دُوئے سارے لوکاں دے مُنہواں نتھیں
 عطا عطا سُن دیاں کنناں آواز پئی مچ ہی پیار ہور خلوص دیاں آوازاں، سوہنیاں تہ مٹھیاں آوازاں
 دوڑ کا کدے ماؤ پیاری کدے پپو سُوہنے تے بجا آساں۔ کئہرے دے سارے ڈاہڈے
 پیار ہور محبتاں نال بلاندے آسے۔ ماں پیاری دُڈھڑٹی کئہن کا، کچھے کچھے کُردی آسی ”کھا بچا
 کھا، ہک گراہ کھاہ ایہہ تھوڑا جیا کھا تہ بس“ میں کدے اُس کونے تہ کدے اس کونے نستا، جہنا ندا
 رہندا آساں۔ مگر ماؤ پیاری جی مہربان ہور کون چیز ہوندی اے۔ ہُن تہ چھ سال دا ہو گیا دا
 آساں۔ سکول کئہن کا پپو مہربان آیا۔ اُتھا موجود ماشٹر صاحبان ہوراں والد صاحب بڑی آؤ
 بھگت کیتی جی آیاں آکھ دیاں ہونیاں مگو بڑے پیار ہور شفقت نال سرا اُپر تھہ فیریا۔ کئہر اُتھ پڑھیا
 لکھیا دا ماحول آسا والد صاحب اُس ویلے دے نویں پاس آسے، کسے ویلے توڑیں آپو اُستاد وی
 رہنے دے آسے۔ دادا جی دینی تعلیم بچ کافی اگے آسے۔ اسراں مگو کئہروں ہی علمی ماحول ملیا تہ
 ابتدائی پڑھائی دینی تعلیم کئہروں ہی شروع ہوئی۔ گل اسکول بچ دا غلے دی چل رہی آسی تہ اُنہاں
 ویلیاں ناں درج کیتے دے موقعے اُپر شرینی ہور چپلا منٹ مٹھائی ہور کھوپارلا کا سکولا دیاں بچیاں
 کو بند دے آسے، بچے خوش ہو ہو کا کھاندے آسے اپنے کتاباں دی نظم ”ننھا پڑھنے آیا ہے ہور
 شرینی وی لایا ہے۔ ننھا دل ہور ننھاسن ہور اسکول کا پہلا دن“ ایہہ پڑھدیاں تہ گاندیاں ہونیاں
 میں وی گجھاں دناں بعد نویاں بچیاں دے دا غلے اُپر نال ہو کا گاندا آسیاں۔ ناں درج ہو یا۔ عطاء
 اللہ بانڈی ولدیت خواجہ ثناء اللہ بانڈے سکول نامبلہ تحصیل اُڑی عمر چھ سال تاریخ پیدائش
 ۲۸ مارچ اُئی سوانونجہ (28/3/1949) درج ہو گئی۔

سال نال سال لنگھدا اگیا۔ پڑھائی نال کجھ کھیڈاں وی شامل ہو گیاں۔ کبڈی، ائی ڈنڈا، اپانو، چھپ لگ، گشتی، بیچ گیٹ ہور وی نکیاں بڑیاں کھیڈیاں کھیڈ دے آسیاں۔ اسکول بیچ برے لڑکے کبڈی، رسا وغیرہ کھیڈ دے آسے فرہک وقتا کو والی بال وی کھیڈن لگے تہ والی بال دا مکو خاصا شوق ہو یا۔ مکو زیادہ تر سروس واسطے پسند کرن لگے۔ کمرادے لکھے پڑھے ماحول بیچ والد صاحب ہور لگاتا اخبار ہور کجھ دینی رسالے ”دین دُنیا، آستانہ، مولوی، ہور فارسی دیاں کتاباں گلستان بوستان، تقاسیر قرآن ہور قصص اُحسین، سیف الملوک ہور شاہنامہ اسلام دے علاوہ شاہنامہ فردوسی پڑھدے رہندے آسے تہ اخباراں دا میں وی تھورا مطالعہ کردار ہندا آساں، اسراں اخبار پڑھن دا شوق نکڑی عمری تھیں آسانا لے نعتاں سُننے دا وی مچ شوق رہیا۔ اُنہاں وقتاں گراں بیچ کجھ تھوڑا بہت پڑھے لکھے دے ہور چنگی آواز والے سیف الملوک ہور قصص اُحسین مچ شوق تہ ادب نال پڑھدے آسے، گراں دے لوک اُنہاں دے چو فیروں بیچ کاسُن دے آسے۔ بزرگاں نال نال جواناں وی پڑھنا شروع کیتا، ایہہ رواج دی شکل پکڑ گیا کہ جس ویلے کوئی اس دُنیا تھیں کسے کمر دا انسان اس عالم تھیں گذر گیندا آسا تہ اس دے بعد تراں راتیاں میّت دے پسماندگاں دیاں غماں بیچ شریک ہوکا قصص اُحسین ہور سیف الملوک پڑھدیاں راتاں گزار دے آسے۔ کتاب پڑھن والیاں دی ڈاہڈی قدر شناس ہوندی آسی۔ اُنہاں مجلساں بیچ بجدیاں کردیاں مکو وی سمجھ ہور شوق پیدا ہوندا رہیا۔ اسکول بیچ پڑھائی دے نال نال پڑھن والیاں دی اخلاقی تربیت دار خاص خیال رکھے گیندا آسا۔ ماں پپو دا ادب، استاد دا ادب سلام کرنا، خدمت کرنی، سچ آکھنا۔ نیکی دی تلقین ہور بُرائی تھیں باز رہنا، اُنہاں اُپر خاص طریقے نال تہیان رکھے گیندا آسا۔ کتاباں بیچ چنگیاں تہ نیک لوکاں دیاں کہانیاں، اُندی زندگی دے حالات ہور اُندے رُتیاں بارے پڑھائے گیندا آسا۔ غلطی اُپر سخت تھیں سخت سزا ہوندی آسی۔

پرائمری تھیں مڈل مطلب کہ ہُن ستویں ہور اٹھویں کلاس بیچ آ گیاں۔ مکو یاد ہے کہ میں حالاں دوسری جماعت پڑھدا آساں تہ کجھ اٹھویں کلاس بیچ پڑھدے آسے تہ مکو آکھے گیندا آسا

کہ اخبار پڑھ، میں اخبار سچ سونی طراں پڑھ کہند آساں تہ ستویں اٹھویں والیاں کو اخبار ٹھیک طراں پڑھنا نہ آندا آسا تہ ماسٹر صاحب انہاں کو پٹائی کردا آسا۔ کدے کدے انہاں گد ریاں کو ماہڑے نال شرارت ہو گیندی آسی ہو ر ضد کرن پئے گیندے آسے۔ مڈل درجے دا امتحان مڈل سٹینڈارڈ بورڈ دے ذریعے ہو یا تہ ضلع بارہمولہ تھیں چوتھی پوزیشن نال کامیاب ہو یا۔ بارہمولے گورنمنٹ یا نیرسیکینڈری اسکولانچ دا غلہ کہندا۔ اپنا گراں چھوڑ کا بارہمولے بچیاں۔ اُتھا اپنے قریبی رشتے داراں دے قیام کیتا۔ تاں وی ماں پپو کو ایہہ جڈائی ڈا ہڈی لگی۔ اپنا گراں اپنا ناز، نامبلہ گراں اپنے رقبے دے لحاظ نال وی ضلع بارہمولہ نچ ڈو ابرا گراں ہو ر آبادی دے کر کا دی ڈو ابرا گراں منے گیندا آسا۔ دے لحاظ نال گراں دی وسعت ہک پاسے مگر غربی تہ تعلیمی کمی دی نامبلے نچ بہت آسی۔ تعلیم دی کمی کجھ اس وجہ دے نال آسی کہ پورے گراں نچ ہک سکول آسا ہو ر پہاڑی علاقہ ہونے دی وجہ نال دوروں دوروں بچے نکلوی عمری نچ سکول نہ آسکدے آسے۔ بڑے ہو کا اسکولانچ درج ہون دے قابل نہ رہندے آسے اسراں بچیاں کو ماں پپو اپنیاں چوکھراں منجیاں نال رکھدے آسے تہ کبر ادا کم کاج نبھاندے آسے وقتا نال ”لوکاں نچ کجھ ہوشیاری جینی آئی تہ اسکولاں دی مانگ حکومتاں کو کپیتے گئی۔ دو کہ ترے اسکول علاقے نچ قائم ہوئے۔ لوک بچیاں کو پڑھان لگے۔ 1964-65ء دے ویلے بارہمولہ ہائیرسیکینڈری نچ دو سالہ کورس پاس کیتا تہ تریا سال ایرالیکٹیو اس کر کا پورا نہ کر سکیاں کہ 1965ء نچ جنگ ہندوستان ہو ر پاکستان دے بشکار جنگ چھڑ گئی۔ مکو وی حالات دے پیش نظر اسکولا کو خیر باد آکھنا پیا۔ فر دوبارے داغلہ نہ کہن سکیاں مگر شوق برابر آسا۔ والدین سُن ہک دُکان اُپر مشغول کیتاں گراں نچ اپنے دُکان کھولی۔ پرائیویٹ امتحان دی کوئی اجازت نہ آسی۔ پہلا ہووے اُس وقت دی حکومت دا ہک سرکیولر جاری ہو یا کہ دوئے سال دے کورس والے میٹرک دا حساب دا پرچہ کر کا میٹرک برابر ہوگیسن۔ جناب شفیع صاحب جے سابقہ وزیر تعلیم و خزانہ حکومت جموں و کشمیر مہربان اُستاد سُن حساب دے پرچے دی تیاری کرائی۔ برادر عبدالغنی بانڈے صاحب ہو ر غلام محی الدین ملک صاحب اوڑی زبردست حوصلہ افزائی کیتی۔ امتحان دتا۔ اللہ دے فضل نال چنگیاں نمبراں

نال کامیابی حاصل کی تھی۔ تھوڑا سا چھٹاں دارمڑ دیاں ایہہ ذکر کرنا مناسب لگدا کہ نامبلے ڈل اسکولا پنج مقامی دو کہ ترے اُستاد آسے باقی بار ہمولہ ہور سری نگر تھیں آسے۔ مگلو یاد آندا کہ پنڈت اومکار ناتھ جی انہاں ویلیاں دے ہک بہترین اُستاد آسے جہاں نال پیر محمد مقبول صاحب علاقہ بابا غفور صاحب رہن والے وی سٹاف ممبر آسے ہور مقامی اُستاداں پنج خواجہ عبدالغنی بانڈے صاحب خواجہ ثناء اللہ ہنڈو صاحب آف نامبلہ ہور جناب محمد شفیع صاحب آف گھر کوٹ آسے۔ جناب شفیع صاحب ہور عبدالغنی بانڈے صاحب دیاں نظراں ماہڑیاں ادبی دلچسپیاں اُپر برابر آسی۔ انہاں حوصلہ افزائی کی تھی۔ مگلو کجھ افسانے لکھن دی تحریک ملی۔ کلیاں تھیں ہی ناولاں ہور افسانے پڑھن دا شوق آسا۔ خاص کر کا عادل رشید، کرشن چندر، پریم چند دے ناول افسانے ہور غالب ہور اقبال دی شاعری دا بڑا شوق آسا۔

ایہہ شوق کہن کا بار ہمولہ ہائر سیکنڈری پنج جناب اکبر علی انصاری صاحب دینوی دی زبردست پذیرائی نال اگاں ٹریاں تہ برادر عبدالغنی بانڈے صاحب سُن آسی رام نگری دا قلمی تعارف کراں کے اپنی لکھی دیاں نظماں ہور نثر نوک پلک سنوارن دی رہنمائی کی تھی۔ اسراں پہلا افسانہ اُردو زبان پنج ماہنامہ پرواز دی پبلک ایڈیشن لدھیانہ پنج شامل اشاعت ہو یا فراسراں افسانے شائع ہون دا سلسلہ اخباراں جیاں ”آفتاب“ سری نگر ٹائمز ہمدرد تہ ہور کئی اخباراں پنج شائع ہوندے رہے۔

میٹرک تھیں بعد گورنمنٹ ہک ہور سرکیولر جاری کرکا PUC دا امتحان بطور پرائیویٹ اُمیدوار دے دین دی اجازت دتی تہ میں وی تیاری کرکا PUC آرٹس مضمون پنج چنگی طراں امتحان پاس کیتا۔ ماہڑی طبیعت ایہہ ڈکانداری کرے دی نا آسی۔ اُستاد بننے دا شوق آسا تہ کوشش نال محکمہ تعلیم پنج عارضی طور ماسٹر پھرتی ہو یاں تہ اسے دوران والدین دے اصرار اُپر 1972ء پنج بیہ وی ہو گیا۔ 1972ء پنج ہی B.A کیتا تہ 1978ء پنج BED فر 1982ء فارسی مضمون پنج M.A کیتا۔ اس سارے سفر دے دوران پڑھنا، ملازمت تہ ناول ادبی سرگرمیاں وی جاری رہیاں۔ اتھا اُوڑی پنج کوئی ادبی انجمن یا بزم نہ آسی۔ برادر عبدالغنی صاحب سُن کر ناہ تھیں آئے

دے بطور منصف بچ اُوڑی دی نگرانی بچ ہک بزم ادب اُردو قائم کیتی جس بچ مگو بطور سیکریٹری نامزد کیے گیا۔ ایہہ بزم ادب کچھ زیادے وقتا کونہ چل سکی اس واسطے کہ اس بچ تعلیم دی کمی دے سبب ہور عدم دلچسپی دی وجہ نال کوئی خاص کم نہ ہو سکیا۔ ہاں بونیا ر اُوڑی بچ اُردو ادب نال وابستہ ہک شخصیت ضرور آسی مگر مگو اُندا تعارف نہ آسا۔ انہاں دناں رابطے دا بڑا فقدان آسا۔ نامبلے ہور بونیا ترتر کا بچن دے درمیان 30 کلومیٹر دا فاصلہ آسا۔ اُنہاں نال ماہر تعارف ہک خوبصورت حادثے تھیں کہتے بیہہ ہو یا اسراں کہ ہک روز سری نگر ڈیرے اُپر بیٹھے دیاں برادر عبدالغنی بانڈے صاحب ہور شیخ فیروز الدین صاحب ہور اس گل گل بچ فرمائش کیتی کہ ہک افسانہ ہووے جیہڑا کہ بچ منٹ بچ واقعات دا ذکر کر دیاں اپنے کلائمکس تے پچھے۔ ظاہر ہے کہ افسانہ فرضی کہانی ہوندی ہے، کردار، واقعات سب فرضی ہوندے ہین۔ اگر کسے نال اُندا واسطہ ہووے تہ اوہ اتفاق دی گل ہے۔ افسانہ لکھیا۔ گجھاں دناں بعد اخبار بچ شائع ہو یا۔ رد عمل دے طور اُپر ایہہ بڑی شخصیت جسدا اُس ویلے وی مگو پتہ نہ آسا۔ کافی ناراض دے۔ اپنے جواب بچ اُنہاں ادب نال دلچسپی رکھنا تے مکومبارک دیندیاں اس گل دی ہدایت وی کیتی کہ اسراں دے افسانے تساں واسطے راہ دی رُکاوٹ بنسن اس کر کا آساں دا آپسی تعارف ہو یا نہ مگو ادبی دُنیا بچ بہترین سنگی ملیا۔ جیہڑا اگے ٹرکا پوری ریاست واسطے ادبی دُنیا بچ ہک شاہکار دے۔ اللہ عمر داراز کرے۔ لگ بھگ 1987ء دے آس پاس جناب ظفر اقبال منہاس صاحب جموں و کشمیر اکیڈمی آف آرٹ کالج اینڈ لنگویٹ بجز دے شعبہ پہاڑی دے ایڈیٹر نامبلے تشریف لیائے تہ ہک مقبول ہور کامیاب پروگرام دا انعقاد گورنمنٹ ہائی اسکول نامبلے بچ ہو یا جتھا علاقے دیاں لوکاں دے دلاں بچ خوشیاں دی ڈاہڈی لہر دوڑی نالے پہاڑی بولی دی اہمیت اُجاگر ہوئی تہ پہاڑی ادب ہور کلچر دا لوکاں کو احساس پیدا ہو یا۔ فر پہاڑی زبان دی اپنے شناخت نال نال اُدے مقام دا ہر توجہ لگ گئی۔ چندن واڑی بلاک اُوڑی ہور بونیا بچ پہاڑی زبان و ادب دے باہدے واسطے پہلاں ہی بچ سارا کم جاری آسا۔ نوجوان، بزرگ کلچر دے فروغ واسطے میدان بچ ڈٹ گئے دے آسے۔ عبدالرشید خان صاحب اُرن بوہ دی قیادت بچ چندن واڑی دا کلچرل کلب اُتھے دیاں فنکاراں ہور گلوکاراں

دی محنت نال پہاڑی زبان دی شاہراہ اُپر گامزن آسا۔ محمد اسلم خان، عبدالعزیز دچھنوی، آفتاب احمد خان، محمد الطاف خان، محمد عارف کاظمی، بطور ادیب ہور قلم کار دے جناب راجہ نذر بونیاری، جناب فیروز الدین بیگ، راجہ محمد الیاس، زریں آراء معصوم ریحانہ عزیز ہور وی فنکار، ادباء شعراء میدان بچ آسے اُوڑی دے بلاک بچ پیڑہ احمد الدین انور صاحب، ایہہ ناچیز عطاء اللہ ممتاز شہناز پروین پاکیزہ، شاہ زمان خان، لال دین شاکر میدان بچ سرگرم ہو گئے۔

اُوڑی ہور بونیاری دی سرزمی اُپر پہاڑی زبان ہور ادب دی ترقی ہور ترویج نال نال اسدی بڑے پیمانے اُپر شناخت دے واسطے چندن واڑی بونیار دے ریسٹ ہاؤس اُپر ہک پہارا اجتماع ہو یا جس بچ ہک کمیٹی دی سربراہی واسطے حاجی فیروز بیگ صاحب، نگران اعلیٰ جناب نذر بونیاری سیکریٹری جناب پیڑہ احمد الدین انور ہور معاون سیکریٹری دے طور اُپر ایہہ ناچیز نا مزد ہو یا ہور ممبران دی جماعت وی شامل آسی۔ اتفاق رائے نال طے ہو یا کہ اُوڑی تھیں ہک کتاب (جریدہ) (رسالہ) شائع کیتا جُلے جس بچ اُوڑی بچ بولی جان والیاں زبانان، تاریخ شخصیات ہور دوئیاں ضروری موضوعات اُپر نثری و منظوم کلام شامل کیتا جُلے۔ اسراں ہک رسالہ ”عکاس“ ناں نال کافی محنت ہور کاوشاں دے بعد منظر عام اُپر آیا۔ خاصی پذیرائی ہوئی۔

ملازمت داسفر 34 سال تہ 06 مہینے اُپر محیط رہیا جس بچ زیادہ وقت گورنمنٹ ہائی اسکول نامبلہ (ہُن ہائر سیکنڈری، گورنمنٹ ہائر سیکنڈری اُوڑی گورنمنٹ ہائی اسکول کانڈی کلر گھر کوٹ ہور تھوڑا تھوڑا وقت کجھاں ہوراں اسکولاں بچ رہیاں۔ اِنج کل کا خاصیاں اُساتذہ کرام گلہ رہندا ہے کہ بچے بڑے ہو کا یا تعلیم تھیں فارغ ہو کا سارا کجھ پُہل گیندے ہین ادب و احترام دا خیال کھٹ کر دے ہین مگر اس معاملہ بچ ہُن تک مگو اس طراں دے معاملہ دا کدے سامنا نیہہ ہو یا اِنج تک وی ماہرے شاگرد پہن انویں کسے حال بچ وی ہین۔ افسر ہین یا نکلے ملازم ہین یا کہ تاجر پیشہ ہین سبھی ادب و احترام نال پیش آندے ہین۔ اللہ مالک سمھناں کو زندگی دیاں خوشیاں نصیب کرے۔

اپنے زندگی بچ جہاں شخصیتیں نال ملاقات دا شرف حاصل رہیا انہاں بچ سب تھیں پہلاں برادر خواجہ عبدالغنی بانڈے صاحب ہور خواجہ ثناء اللہ صاحب، پیر زادہ احمد الدین انور صاحب ہین۔ اگے بدھدیاں ہونیاں جناب محمد شفیع صاحب جیہڑے کہ بہترین اُستاد رہے ہونے دے نال فرخزاد اُوڑی وی آکھال دے ہین۔ پیر بزرگاں بچ جناب محمد شریف صاحب ترال، جناب بابا امیر الدین صاحب (بابی) جناب محمد لطیف بیگ صاحب، ہوراں دے علاوہ جناب محمد حنیف بیگ صاحب، جناب قاضی محمد مظفر ہلال صاحب، قاضی محمد منظور صاحب، شری اومکار ناتھ پنڈتا صاحب، شری سر جیت سنگھ صاحب، جناب اکبر علی انصاری صاحب، راجہ محمد مظفر خان صاحب، راجہ محمد افضل خان صاحب، اسراں ہور وی بچ شخصیتیں نال ملاقات دا شرف حاصل ہو یا۔

سری نگر مظفر آباد درستہ گھلیا تے اپنے ماموں صاحبان جیہڑے کہ بچ آسے ترے پہلاں ہی اللہ کو پیارے ہوئے دے آسے تہ تک انہاں دناں بیماری دی حالت بچ اللہ کو پیار ہو یا تہ بکس ماموں صاحب خواجہ امیر الدین صاحب نال ہور باقی رشتے داراں نال ملاقات ہو سکی تہ اُتھے اللہ موقع دتا کہ کھڑی شریف گچھ کامیاں محمد بخش دے آستانہ اُپر حاضری دتی۔ فر جناب اجمل صاحب ہوراں نال وی کہ اوہ اسے دوران اُوڑی تشریف لیا تے ملاقات دا شرف حاصل ہو یا۔

لگدا ہے کچھ نظر اپنے ”قوم بانڈے“ اُپروی سٹ کاٹساں دے گوش گزار کرن دی سعادت حاصل کراں کہ ایہہ ویلا ہور آن دا ویلہ گئے دے ویلے نال ہک لازمی ربط رکھدا ہے کہ گئے دے ویلے بغیر حال کو جاننا تہ این دے ویلے دا اندازہ کرنا کچھ مشکل لگدا ہے اس واسطے مکو کچھ تاریخی حوالیاں نال لکھنا پیسی تہ تاریخی حوالے کچھ اسراں ہین۔

تاریخ اقوام کشمیر صفحہ 102 دے حوالے نال:

بانڈے ”اس لفظ دی وجہ تسمیہ کیاں زبانان بچ وکھری وکھری ہے ایہہ رپورٹ مردم شماری بابت 1911ء دے حصہ اول صفحہ 205 دے فٹ نوٹ بچ اسدا ذکر ہے جتھا لکھیا دا ہے کہ ایہہ قوم مغلاں دا ہک فرقہ ہے جس کو سرکش ہور منہہ زور ہوون دی وجہ نال قید کیتے گیا سا۔ گنھا قید کیتے گیا دا آسا قید کیتا آسا اس بارے مصنف دی رپورٹ بالکل چپ ہے۔

تاریخ حسن بچ بانڈے قبیلہ دے بارے کجھ اسراں لکھیا دا ہے:

”در ہمدشاہان پُخت از ترکستان آمدہ صاحب ثروت و حکومت بودہ اند، در کشمیر متوطن شدہ۔ موضع بانڈی پور جاگیر یافتند موجب آنہار بانڈے میگوئیہ۔ مگر بانڈی پورہ جے بند پورہ ہے تاں اُتھا بانڈے قوم دی تعداد بچ ہی کہٹ ہے مصنف تاریخ اعظمی سُن اس قوم دے مشہور شخصیت ملاں عبدالرزاق بانڈے دا ہور مصنف تاریخ کبیر کشمیر سُن بانڈے طبقہ دے کجھ مشہور تہ ناموراں دا ذکر کیتا ہے مگر بانڈے دے اصل لفظ اُپر کسے بحث نہ کیتی۔ تاریخ اعظمی ہور، روضۃ الابراہیم بچ تھوڑے جے اختلاف نال بڈشاہ دی شہزادگی دے زمانے ہور امیر تیمور نال سمرقند گین دا ذکر ہے تاریخ اعظمی دا مصنف لکھدا ہے کہ امیر سُن شاہی خان عرف بڈشاہ کو خواجہ بدیع اللہ رئیس لاہور دے حوالے کیتا جس کرکا شہزادہ ہور خواجہ امیر تیمور دی حیاتی توڑیں سمرقند بچ رہے تہ اسدے مرنے تھیں بعد واپس آئے اس زمانے بچ سلطان سکندر کشمیر دا بادشاہ آسا اُس سُن اپنے پُتر شہزادے دے واپسی اُپر اسدا اعزاز ہور اکرام نال استقبال کیتا ہور خواجہ بدیع اللہ یابدیع الدین کو اپنا خاص مقرب بنایا۔ روضۃ الابراہیم بچ اتنا ہی فرق ہے کہ خواجہ ہور شہزادہ دی واپسی امیر تیمور دے ہندوستان تھیں واپسی دے کچھ ہی خیال کیتا ہے۔

”شباب کشمیر“ بچ دی جیہڑی کہ بڈشاہ دی تفصیل نال سوا نحر می ہے ایہہ واقع درج ہے اوہ تاریخ اعظمی دی عبارت نال اتفاق کردار ہیا۔

بہر حال ایہہ گل ثابت ہے کہ خواجہ بدیع اللہ، خواجہ اکرم شاہ بانڈے فارسٹ رینجر دے والد بزرگوار آسے، اصل ناں بدیع الزمان آکھدے آسے شہزادے نال ہے کشمیر آگئے دے آسے اس گل کو مصنف تاریخ اعظمی ہور روضۃ الابراہیم تسلیم کردے ہن کہ بدیع اللہ دی اصل ترکستان ای ہے ہور اوہ اپنے مُلک کو خیر باد آکھ کا سدے لاہور آٹھہرے آسے اُتھوں کشمیر رہے آسے۔

اپنیاں بزرگاں ہور خاص کروالد صاحب دی زبانی پتہ چلدا ہے کہ کسے زمانے ہندوستان بچ تقسیم ملک تھیں پہلاں زبردست قحط پیا ہور حالات کشیدہ ہوئے تہ کسے بزرگ کشمیر دے گرانواں داررخ کیتا۔ اسراں بانڈے قبیلہ دے کشمیر دے خاصیاں علاقیاں بچ آباد ہن جنہاں

بیچ خاص طور درگاہ حضرت بل، شوپیاں، ہندواڑہ، بارہ مولہ اُوڑی، ہور خاصیاں جائیاں آباد ہیں۔ انہاں دی والدہ وی بارہ مولہ دی آسی۔ انہاں ویلیاں حالات کشیدہ آسے 1947ء تھیں بعد وی خاصے وقت تکر حالات کشیدہ رہے۔ اقتدار دی لگام شخصی راج دے باقیاتاں کول آسی جنہاں مختلف طریقیاں لوکاں دا قافیہ تنگ کیتا دا آسا۔ خواجہ عبدالصمد صاحب کبروں نس کا بارڈر پار چلا گیا۔ اُتھا انہاں کسے بڑے کاروباری کول منشی داکم کیتا۔ انہاں دی لکھائی حالاں وی کاروباری بطور نمونے موجود ہیں۔ کاروبار دا حساب کتاب رکھنے دے اوہ طریقے اپنائے کہ آج B.Com تہ M.Com والے انہاں جیاں طریقیاں نال حساب کتاب رکھدے ہیں۔ کم تعلیم یافتہ ہوں دے باوجود فارسی زبان بیچ کافی ماہر آسے تہ گلستان بوستان پڑھنی نال اُردو ترجمہ وی ماہرانہ انداز بیچ کر سکدے آسے۔ حضرت یونس صاحب دی تصنیف ”زگس نامہ“ دی تالیف و تدوین والد صاحب، ہور چچا صاحب ہی دی ہے۔

والد صاحب تہ ظلماں تھیں نسے نیہہ بلکہ مقابلہ کر کے عوام کو نجات دیا لی۔ جیل وی گئے مگر عوام کو ظلم تھیں دیا لی۔ اُوڑی سب ڈویژن بیچ بونیار، جہا مہ، چھولاں نامبلہ ہور خاصیاں گرانواں بیچ بانڈے قبیلہ دے لوک آباد ہیں ہور ایہہ وی والد صاحب دی زبانی سنیا دا اے کہ کوئی ماما پنا نجا کشیدہ حالات تاں بیچ اُوڑی دار آئے تہ ماما سلی کوٹ دے راہوں پونچھ جالسیا گیا تہ پنا نجا نامبلہ آسیا۔ اسراں و نچھ ہور اُوڑی نامبلے بیچ بانڈے قبیلے دی آمد ہوئی۔

والد صاحب: خواجہ ثناء اللہ بانڈے دے والد صاحب داناں خواجہ غلام رسول بانڈے آسا جیہڑے کہ اپنے وقت دے مشہور آدمی آسے انہاں کول کوک عزت نال خواجہ رسول جو دے ناں نال یاد کردے ہیں۔ پیشے دے لحاظ نال تجارت پیشہ آسے۔ 1947ء تھیں پہلاں تجارت دادائیرہ پونچھ، اُوڑی ہور مظفر آباد توڑیں آسا۔ اندے تڑے پتر ہور بیچ تہنیاں آسیاں۔ بڑے پتر داناں خواجہ عبدالصمد آسا، دوئے داناں خواجہ غلام محمد تہ تریئے داناں خواجہ ثناء اللہ آسا۔

خواجہ عبدالصمد بچپن تھیں کافی ذہین آسا۔ صرف چھمیں پاس آسے اُس وقت سینٹ جوزف اسکول بارہ مولہ تھیں تعلیم حاصل کیتی آسی، والد صاحب اُس وقت دے نویں پاس آسے

ہور انہاں وی سینٹ جوزف اسکول بارہمولہ تھیں پڑھیا دا آسا۔ کچھ وقت اُستاد وی رہے فر کشیدہ حالات دی وجہ نال تھوڑے وقتا جموں سری نگر روڈ اُپر ڈرائیوری وی کیتی۔ ذہن اس قدر آسے کہ انہاں گڈیاں دی تکنیک دے بارے آپوں کتاب لکھی جیہڑی کہ منظر عام تے میہ آئی مگر یادگار دے طور موجود ہے۔ تجارت تھیں زیادہ انہاں سیاست دار رُجھان رہیا۔ دراصل اوہ حالات اُن سن سیاست دار پُچائے۔ تحصیل سطح اُپر بخشی غلام محمد صاحب دے دور پنج تحصیل سیکریٹری آسے۔ بعد ازاں سید میر قاسم صاحب ہور غلام محمد صادق صاحب دے دور پنج سیکریٹری تحصیل رہے۔

انہاں کدے وی کسے غریب اُپر ظلم ہور جبر برداشت نیہہ اسراں کر کے کئی واری جیل وی گئے۔ علاقے پنج انہاں ویلیاں سپیشل اسٹاف پولیس شخصی راج دیاں باقیاتاں دے نال رل کالوکان تے ظلم کردے آسے۔ چھوٹھیاں مقدمات پنج پھسٹا پھسٹا اُگدے آسے۔ والد صاحب اس سارے ظلم دے خلاف کجھاں سنکیاں سمیت جیل گئے۔ عوام کو ظلم تھیں نجات دوالی۔ علاقہ نامبلہ نال نال علاقہ گھر کوٹ دو جے علاقے ہن جہاں دی آبادی باقی ساری تحصیل پنج سب تھیں زیادہ ہے۔ ایہہ علاقے تحصیل دی سیاست پنج نمایاں رول ادا کردے رہے۔ 1962ء دی عوامی علاقائی تحریک سن 1972ء پنج اپنا پھل دینا شروع کیتا تہ اُوڑی پنج جناب محمد شفیع صاحب دی قیادت پنج جمہوری طرز اُپر حکومت دی شروعات ہوئی۔ عوام کو اپنے ووٹ دے حق دی تعلیم نال شناخت دے گئی۔ اُوڑی ترقی دے شاہراہ اُپر گامزن ہو گئی۔ بعد ازاں ہور وی حکمراں آئے انہاں وی اس مقصد کو اگاں بدھانندیاں ہونیاں اُج اُوڑی دا شمار ریاست دے ہک ترقی ہور امن والی تحصیل بلکہ سب ڈویژن پنج شمار ہوندا ہے۔



اپنیاں گلاں

جموں کشمیر دے وسطی ضلع گاندربل پنج سرفراؤ دے ناں دا ہک خوبصورت گراں ہے۔ جیہڑا کنگن سب ڈویژن پنج آباد ہے۔ اس گراں دا فاصلہ کنگن قصبے تھیں کجھ سولاں کلومیٹر سونہ مرگ دی طرف ہے۔ 2003ء تھیں پہلاں ضلع سرینگر تہ تحصیل کنگن جد کہ ہن ضلع گاندربل تہ تحصیل گنڈ ہے۔ ایہہ خوبصورت گراں بڑی دکشی دا منظر پیش کردا ہے۔ ہک پاسے نالہ سندھ چھلیاں ماردا گزردا ہے۔ اس گراں تھیں کجھ سارے کٹھے کسیاں شوٹنگ دے آکے نالہ سندھ پنج ملدے ہن۔ گراں دے مشرق پنج ہک سوہنا جیا جنگل ہے جس پنج بیاز، ریوڑ، پلدر تہ ہور کئی قسم دے پٹے سرچا کے کھلے ہن۔ اس گراں دا جنوبی حصہ دا چھی گام قوم ی پارک نال رلدا ہے۔ جنڈراں (کنہراٹاں) دی وجہ تھیں ایہہ گراں پوری وادی پنج مشہور ہے۔ اتھے گوجر، پہاڑی تہ کشمیر برادری نال تعلق رکھنے والے لوک بسدے ہن۔ 30 فیصد تھیں زیادہ آبادی پہاڑی قبیلے نال تعلق رکھنے والے لوکاں دی ہے۔ جنہاں پنج سید، قریشی تہ خان شامل ہن۔

راقم دی پیدائش اس گراں پنج 1977ء کو ہوئی والد صاحب مولوی عبدالخالق خان۔ ہک دینی تہ علمی شخصیت دے طور تے منے گیندے آسے اوہ فارسی تہ عربی دے عالم آسے ہور راقم کو دی عالم دین بنانے دی خواہش رکھدے آسے۔ ماہری ابتدائی تعلیم تہ تربیت انہاں دے زیر سایہ ہوئی سب تھیں پہلاں قاعدہ تہ فرقر آن دی تجوید مکمل کیتی۔ اس تھیں بعد فارسی دیاں کجھ کتاباں پڑھیاں جنہاں پنج، کریمیاں، نام حق، گلستان سعدی تہ بوستان سعدی قابل ذکر ہن۔ اس تھیں بعد اسلامی فقہ دیاں کجھ کتاباں پڑھالیاں ہور کسے دینی مدرسے پنج داخل کرنے دا والد صاحب دا

ارداہ آساگرابتدائی دینی تعلیم تھیں بعد راقم دی پوری توجہ دُنیاوی علوم داروی رہی۔ اس شوق دے زیر اثر راقم والد صاحب دی مرضی دے عین برعکس مڈل سکول سرفراؤ بچ داغلہ ہو گیاں۔ بعد بچ مجبوراً والد صاحب کو اجازت دین پئی۔ سرفراؤ سکول تھیں مڈل پاس کرنے تھیں بعد 1994ء بچ ہائی اسکول ہاری گنیون تھیں میٹرک کیتی۔ ہائر سیکنڈری کنگن تھیں سائنس مضمون بچ بارہویں پاس کیتی تہ سری نگر دے امر سنگھ کالج بچ داغلہ کہندا۔ 1999ء بچ بی اے مکمل کیتا۔ اس دوران 1999ء بچ والد صاحب دا انتقال ہو گیا ہور کھر دی ذمہ واریاں راقم دے موہنڈیاں تے آن پیاں۔ 2000ء بچ محکمہ تعلیم بچ رہبر تعلیم ٹیچر دے طور نوکری لہ گئی۔ تعلیم دے حصول دا سلسلہ فروری جاری رکھیا۔ اتھے ایہہ گل وی یاد آرہی ہے کہ راقم سن 1994ء تھیں کھن کے 2009ء تک پرائیویٹ طور تے بارہویں جماعت دی سطح تک بچیاں کو ٹیوشن پڑھالنے دا کم کیتا۔ راقم کول سردیاں دیاں چھٹیاں دے دوران کول کال دے گرانواں دے طالب علماں دا ہجوم رہندا آسا۔ پہناویں راقم سن ایہہ سلسلہ عدیم الفرصیتی تہ نوکری دی مجبوریاں دی وجہ تھی چھوڑ دتا۔ مگر حسرت ٹیوشن سینٹر دے ناں نال آج وی نوجوان تہ ہونہار استاد طالب علماں دی راہنمائی کردے ہن ہور راقم دیاں انہاں کوششاں کو یاد کردے ہن جنہاں دے تحت ضرورت دے ویلے کئی طالب علم مستفید ہوئے آسے ہور علاقے بچ تعلیم دے حصول دا ہک رواج قائم ہو گیا آسا۔

2002ء راقم سن کشمیر یونیورسٹی تھیں اُردو بچ ایم اے مکمل کیتی۔ 2010ء بچ بے ایڈ دی ڈگری حاصل کیتی۔ اسی عرصے بچ یونیورسٹی گرانٹس کمیشن دے NET تہ JRF قومی سطح دے ٹیسٹ پاس کیتے۔ 2014ء بچ کشمیر یونیورسٹی تھیں ہی نجی طور تے ایم اے اسلامیات دی ڈگری وی حاصل کیتی۔ مدرس دے طور تے کم کرنا راقم دا بڑا شوق آسا۔ جیہڑا آج وی برقرار ہے۔ اس ویلے ماسٹر گریڈ استاد دے بطور راقم ضلع گاندریل بچ تعینات ہاں۔ ڈاکٹریٹ دی ڈگری دا حصول ماہر ادھوراخاب ہے۔ حالانکہ کشمیر یونیورسٹی سن ایم فل واسطے پیشکش وی کیتی آسی ہور ملک دی مختلف یونیورسٹیاں تھیں پی۔ ایچ ڈی واسطے پیشکش ہوندی ہے۔ مگر ملازمت دیاں سنگلاں مگو اس سلسلے بچ پابند کر کے رکھیا ہے۔

اپنے تعلیمی سفر بیچ عام پہاڑی طالب علموں کی طرح میں وی بڑی رکاوٹوں سے مشکلات کا سامنا کرنا ہے کہہ کر سماج و نظام موافق نہ ہونے کی وجہ سے قدم قدم تے سختیاں دکھنا پیاں۔ مگلو یاد ہے کہ چھ سست کلومیٹر کا سفر طے کر کے ہائی سکول بیچ پہنچنا۔ ہائی سکول بیچ پہنچنے واسطے 20 کلومیٹر کا سفر ہو رہا ہے سفر کی گڈیاں دی عدم دستیابی تھیں وجہ تھیں بڑا صبر آزما رہنا آسا، اکثر گڈی دی چھت تے یا سٹریٹیاں تے ایہہ سفر طے ہوندا رہیا۔ کالج داخلے تھیں بعد مشکلات ہو رہ گئیاں۔ صبح پہلے ترے کلومیٹر پیدل ٹرے فرسٹ بجے گڈی بیچ بیٹھ کے یاراں بجے سرینگر پہنچنا۔ اُتھوں ترے بجے چھٹی کر کے شام تھیں بعد کہہ پہنچنا۔ ایہہ صبر آزما مرحلے سیالے دی ٹھنڈی تہ ہاڑی گرمی بیچ طے کر کے اللہ دے فضل نال گجر تہ پہاڑی برادری بیچ اپنے گراں دا پہلا گریجویٹ تہ پہلا پوسٹ گریجویٹ میں ہی آساں ہوراج وی اپنی تحصیل بیچ اڈولین JRF, NET ناچر دا ہی ناں ہے۔ اعلیٰ تعلیم دیاں منزلاں طیکر نے بیچ جس ہستی راقم دی راہنمائی تہ مدد کیتی ہے اوہ ماہری والدہ ہیں۔ انہاں سُن قدم قدم تے ہمت بدھائی ہور محرومی دا احساس بیہ ہون دتا۔ اس تھیں علاوہ والد صاحب دی دُعاواں آج وی ماہرے نال ہیں۔ میں انہاں شفیق اُستاداں کو کس طرح پہل سکداں جنہاں سُن پرائمری درجیاں بیچ ماہری تربیت کیتی ہے۔ انہاں بیچ ماسٹر غلام حسن حسرت، ماسٹر محمد مقبول غلام قادر گنائی صاحب ہمیشہ یاد رہسن۔ کالج دی پڑھائی دے دوران جیہڑے قابل اُستاد لھے انہاں بیچ ڈاکٹر عبدالرشید خان، ڈاکٹر گلشن اختر، ڈاکٹر گرچرن سنگھ گلشن، ڈاکٹر دل افروز گجو تہ ڈاکٹر عبدالجبار داے ناں قابل ذکر ہیں۔ ایم۔ اے۔ اُردو دے دوران جنہاں اُستاداں راہنمائی کیتی ہے انہاں بیچ ڈاکٹر شفیقہ پروین تہ ڈاکٹر سُبْحان کور جے قابل اُستاد شامل ہیں۔ مذکورہ اُستاداں دا احسان میں زندگی پہلنے سکداں ہور انہاں دے ذکر تھیں بغیر ماہری آپ بیتی ادھوری ہے۔ کہ تخلص تہ نیک سیرت دوست، جیہڑا بار ہوں جماعت 1995ء تھیں کہن کے آج توڑیں قدم قدم تے ماہرے دکھ سکھ بیچ شامل رہندا ہے تہ ہر ویلے ماہری خبر گیری، راہنمائی تہ حوصلہ افزائی کردا ہے اُس داناں ماسٹر عبداللطیف بجران ہے۔ جس دی سنگت دے ذکر تھیں بغیر ماہری حیاتی دے ورق ادھورے ہیں۔ خدا اُس کو ہر حال بیچ اپنے کرم تھیں نوازے۔ موصوف سُن علمی تہ ادبی میدان بیچ راقم دی کافی حاصلہ افزائی کیتی۔

جتھے تک ماہڑے ادبی سفر داتعلق ہے۔ ایہہ عرض کرنا چاہنداں کہ ماہڑے کئہرے اندر ادبی ماحول آسا۔ والد صاحب اُردو تہ پہاڑی زبانان پنج شاعری کردے آسے۔ انہاں دے کلام تہ سوانح حیات کورقم سُن کتابی شکل دے کے ”سخن نشانی“ دے ناں نال شائع کیتا ہے۔ اس ادبی ماحول دے زیر اثر بچپن تھیں ہی ماہڑے اندر ادبی ذوق وشوق موجود رہیا۔ میں پہلا شعر اُس ویلے لکھیا آسا جدوں میں اٹھمیں جماعت دا طالب علم آساں۔ مڈل سکول سرفراؤ پنج غلام حسن ناں دے ہک اُستاد آسے۔ جہاں دا تخلص حسرت آسا ہور اُردو دے شاعری آسے۔ انہاں سُن دی لکھنے دی طرف راغب کیتا۔ راقم سُن اُسی اُستاد محترم دے ناں دی نسبت نال حسرت تخلص اختیار کیتا۔ کالج تک پُچھیاں اُردو پنج کافی لکھ رکھدا آسا۔ جس کو بعد پنج غیر معیاری سمجھ کے خود ہی ضائع کر چھوڑیا۔ امر سنگھ کالج سرینگر پنج ہک مؤثر ادبی ماحول لکھیا۔ کالج دی بزم ادب دے پروگراماں پنج شریک ہوندا رہیاں۔ کجھ چیزاں کالج دے رسالے واسطے وی لکھیاں۔ اُس ویلے اُردو شعبے دے صدر نامور لکھاری ڈاکٹر گرچرن سنگھ گلشن آسے۔ انہاں سُن کافی حوصلہ افزائی کیتی۔ اسی دوران 1992ء پنج ادبی ذوق ملو چھک کے کلچرل اکیڈمی دے دفتر کئین گیا۔ اقبال عظیم چودھری صاحب تہ سید محمد اقبال ملنگامی ہوراں بارے پہلے تھیں سُنیاں آسا۔ مگر صورت شناس نہ آساں۔ سب تھیں پہلاں جناب اقبال عظیم چودھری صاحب نال ملاقات ہوئی۔ گوجری پنج کجھ شعر انہاں کو سُنائے۔ انہاں کافی پذیرائی کیتی۔ اُتھے موجود جناب محمد منشا خاکی تہ جناب ڈاکٹر جاوید راہی نیز عبدالسلام کوثری تہ جناب ڈاکٹر فاروق انوار مرزا ہوراں نال ملاقات ہوئی۔ اس تھیں بعد گوجری تہ پہاڑی پنج لکھنا شروع کیتا۔ شعر و شاعری تھیں علاوہ انہاں حضراتاں تحقیقی مضامین لکھنے دی طرف وی توجہ کرائی تہ اُس تھیں بعد تادم تحریر شیرازہ پہاڑی تہ گوجری شیرازے پنج شاعری تہ تحقیقی مضامین لگاتار چھپدے رہندے ہن۔ اکیڈمی پنج انہاں تھیں علاوہ جناب نعیم کرناہی صاحب، جناب ڈاکٹر شاہنواز صاحب، محمود ریاض صاحب عبدالواحد منہاس ہور محمد رفیع کھاری صاحب ہوراں کافی مدد و حوصلہ افزائی کیتی ہے۔ رفیع صاحب سُن تہ کئی کتاباں دی کمپوزنگ تہ ترتیب داکم کر کے راقم دے اشاعتی سفر پنج ہتھ بٹائی کیتی

ہے۔ کلچرل اکیڈمی سُن دور دراز دے پروگراماں بیچ شرکت کرنے دے قابل سمجھ کے کرگل تھیں کٹھومے تک راقم کو مدعو کیتا ہے۔ جس واسطے میں اکیڈمی دامنون و مشکوریاں۔ اس تھیں علاوہ راقم کو گجھاں کتاباں دی اشاعت واسطے ہور ترجمے دے کم واسطے وی اکیڈمی دے مالی معاونت رہی ہے۔ اکیڈمی دے مختلف پروگراماں دے ذریعے راقم کو معروف لکھاریاں نال ملاقات داموقع وی میسر ہوندا رہندا ہے۔

راقم کو اس گل دا بیچن تھیں ہی بڑا شوق آسا کہ ریڈیو دے ذریعے اپنا ناں تہ اپنے علاقے دانان سُنے داموقع ملے۔ اس شوق دے تحت گوجری تہ پہاڑی پروگرام دے ناں خط لکھدا رہیاں۔ ریڈیو تھیں بولنے دا شوق دی جنوں وی حد تک آسا۔ ایہہ جنون کئی واریں ریڈیو دے گیٹ تک کہن گیا۔ مگر اندر داخل ہونے دی اجازت نہ لہی۔ فرہک واری جناب عبدالحمید کسانہ صاحب ہوراں نال ہارون بیچ ملاقات ہوئی۔ انہاں ریکارڈنگ کیتی تہ پہلی واری 1992ء بیچ ہی ریڈیو تھیں ماہری آواز نشر ہوئی۔ ایہہ دن ماہڑے واسطے کتنی خوشی دا آسا۔ بیان کرنے تھیں باہر ہے کسانہ صاحب سُن مکو ریڈیو بلا یا تہ سٹوڈیو بیچ ماہڑی پہلی ریکارڈنگ ہوئی جیہڑی جون 1997ء بیچ نشر ہوئی۔ اُس تھیں بعد بطور ٹاکر ریڈیو دے گوجری پروگرام بیچ شریک ہوندا رہیا آگے گچھ کے گوجری تہ پہاڑی پروگرام بیچ کچول کمپیر ردے آڈیشن پاس کیتے۔ پہاڑی دے اگا دُکا پروگرام کیتے مگر گوجری بیچ کافی عرصہ کچول کمپیر ردے طور کم کیتا۔ عبدالحمید کسانہ، جناب الطاف حسین بخاری تہ جناب اے۔ کے سہراب ہوراں دی راہنمائی بیچ کم کیتا ہور کافی گچھ سکھنے داموقع ملیا۔ اس تھیں علاوہ نامور براڈ کاسٹراں جنہاں بیچ جناب سنار نیم، جناب ستیش ول، جناب زبیر پال سنگھ، جناب طلحہ جہانگیر شامل ہین نال وی کم کرنے داموقع ملدا رہیا۔ اس راہنمائی دے نتیجے بیچ راقم اس قابل ہو گیا آساں کہ کئی واری کہنلا بیٹھ کے لائیو سٹوڈیو وی کامیابی نال چلایا۔ اس تھیں علاوہ مختلف تہواراں، موقعیاں تہ قومی سطح دے اہم تہاڑیاں دے موقعیاں تہ فیچر لکھنے ہور پڑھنے واسطے راقم منتخب ہوندا رہیا۔

دور درشن دے پروگراماں، ”کارواں تہ لٹکارا“ پنج وی شعر و شاعری دے نال نال ادبی تہ سماجی موضوعات تے گل کرنے دا موقع وی لھدار ہندارہیا۔ سابق ڈائریکٹر دور درشن سرینگر جناب گلاب دین طاہر ہوراں کافی قدر دانی کیتی ہے۔ ریڈیو تہ ٹیلی ویژن پروگراماں پنج شرکت ماہری زندگی دے خوبصورت تجربات ہین۔ ایہہ خوبصورت یاداں ہین جنہاں کو میں کدے وی نہ پہنل سکداں۔ اتھے ایہہ گل وی آکھ چھوڑاں کہ لوکاں دے سامنے بولنا یا کسے کو اپنی گل سمجھانی ماہری سب تھیں بڑی کمزوری ہے۔ مگو یا دے بارہویں جماعت تک میں کدے وی سکول دی مارنگ اسمبلی تے نہ بولیاں۔ مگر قدرت کو شائد کجھ ہور منظور آسا۔ اس مقام ہور عمر تے پنج کے میں اندازہ لاسکدا ہاں کہ ماہری ادھی زندگی مانگ (نذر) دی نذر ہوگی ہور ایہہ سلسلہ اج وی جاری ہے۔ ریڈیو، دور درشن تہ کلچرل اکیڈمی تھیں علاوہ سماجی تہ دینی مجلساں پنج بولنا پیندا ہے۔ ایہہ گل وی سچ ہے کہ مگو بولنا ہن وی بیہہ آندا مگر فروی صاحب علم حضرات اس قابل سمجھدے ہین۔ اپنے سرکاری فرائض دی انجام دہی دے سلسلے پنج وی مگو ہمیشہ پتہ نہیہ کیہہ سمجھ کے مانگ دے سامنے کھلا ریا جلد ہے۔ سکول دی مارنگ اسمبلی پنج بولنا تہ روز دا معمول ہے سرکاری نوکری دے سفر پنج کہ ایسا وی وقت آیا کہ راقم کو استادان دی تربیب واسطے بلایا گیا۔ ایہہ ماہری زندگی دا انتہائی مشکل کم آسا۔ انکار دی گنجائش نہ رہی ہور مجبوراً مگو جوئن کرنا پیا۔ اللہ سن ہمت دتی تہ چار سال ایہہ فرائض وی انجام دتے۔ خدا دے فضل نال نیک نامی ہی لھھی ہور اج وی ضلع سطح دے اردو ریورس پرسن دی فہرست پنج راقم دانناں وی ہے ادبی کماں نال دلچسپی دار جان پہلاں تھیں رہیا۔ 2002ء پنج اپنے گراں پنج کہ ادبی تنظیم قائم کیتی۔ اج تک انجمن فروغ علم و ادب سر فراؤ سن کئی چھ لکھاری باہندے آن کے ادب دی خدمت داکم کیتا۔ کول کال دے اسکولاں پنج علمی تہ ادبی پروگرام منعقد کر کے طالب علماں کو علم تہ ادب دی طرف راغب کرنے دا سلسلہ جاری ہے۔ اس قافلے پنج نرسٹ نویس صاحب ذوق حضرات شامل ہو رہے ہین۔ راقم دی پہلی تصنیف شعری مجموعہ ”رہت نمائی“ ہے۔ ایہہ کتاب 2006ء پنج شائع ہوئی۔ اس پنج گوجری غزلاں، نظماں، گیت، ہی حرفیاں شامل ہین ”پرچول“ راقم دی پہلی پہاڑی کتاب ہے۔ اس کتاب پنج ادبی نقید بارے

مضامین شامل ہیں۔ اس تھیں علاوہ پہاڑی دے چنام شعری مجموعات و انتقیدی جائزہ وی شامل ہے۔ جیہڑے 2014ء تک شائع ہوئے ہیں۔ 2015ء بچ شائع ہوئی دی ایہہ کتاب تقریباً ترے سو صفحات تے مشتمل ہے۔ ”قندیل راہ“ راقم دی پہلی اُردو کتاب ہے۔ ایہہ کتاب اُردو ٹیچراں دے مسائل کو سامنے رکھ کے لکھی گئی ہے۔ اس کتاب بچ طریقہ، تدریس تہ اُردو زبان دے مختلف پہلوواں دا ذکر وی ہے۔ ایہہ کتاب محکے بچ کم کرنے والے ٹیچراں تہ بی۔ ایڈ دے طالب علمان واسطے مفید ہے۔ 2018ء بچ شائع ہوئی اس کتاب کو اُس وقت دے چیف ایجوکیشن آفیسر گاندر بل سُن اپنے ہتھاں ریلیز کیا۔ اس دیاں گجھ کا پیاں ڈائریکٹر ایجوکیشن کشمیر دے دفتر دے ذریعے خریدیاں وی گیاں۔ خاصیاں کا پیاں مفت وی تقسیم ہو رہیا ہیں تاکہ ضرورت مند مستفید ہو سکوں۔

”چوٹھارے“ ایہہ پہاڑی زبان بچ نظماں تے مشتمل کتاب ہے۔ ایہہ کتاب پہاڑی بچیاں واسطے لکھی گئی ہے۔ اس کتاب بچ جنکاں دے معیار دی شاعری ہے۔ سماجی، اخلاقی تہ ثقافتی موضوعات تے نظماں اس بچ شامل ہیں۔ ایہہ کتاب 2019ء بچ شائع ہوئی۔ 1997ء تھیں اُراں دی پہاڑی شاعری کو راقم سُن کمپوز کیتا ہو ر اس کو ”پہل پہلکھی“ دے نال نال 2022ء بچ شائع کیتا۔ 200 صفحات تے کھنڈی دی اس کتاب بچ زیادہ تر غزلاں ہیں۔ اس تھیں علاوہ حمد، نعت، نظماں، سی حرفیاں، گیت، باراں ماہ تہ قطعات وی شامل اشاعت ہیں۔

”سوچ سوچجی“ گوجری زبان بچ لکھی دی کتاب ہے۔ جیہڑی 2018ء بچ شائع ہوئے ہوئی ہے۔ اس کتاب بچ گوجری شعری ادب تے مقالات ہیں۔ ایہہ تحقیقی نوعیت دا کم ہے۔ مختلف شعری اصناف دے بارے مقالات دے نال نال اس کتاب بچ 2018ء تک شائع ہوئے چنام تہ اہم گوجری شعری مجموعات تے تبصرے شامل ہیں۔ ایہہ کتاب گوجری دے طالب علمان تہ محققین واسطے کارآمد ثابت ہو سکدی ہے۔ اس کتاب دا حجم وی ترے سو صفحات دے قریب ہے۔

جسراں میں اس مضمون دے آغاز بچ ذکر کیتا آسا کہ راقم دے والد صاحب وی پہاڑی زبان دے ہک گمنام شاعر آسے۔ راقم سُن اُنہاں دی سوسال دے قریب پُرانی شاعری کو جمع کر کے خود کمپوز کیتا ہور ”سخن نشانی“ دے نال نال 2022ء بچ شائع کیتا۔ اس کتاب بچ شاعر مذکور دی سوانح حیات ہور خاندانی پس منظر وی بیان ہو یا ہے۔ ایہہ کتاب مولوی صاحب دے ورثہ واسطے ہک اہم نشانی ہے۔ اس دے نال نال اُنہاں دی صوفیانہ تہ و اعظانہ شاعری قارئین واسطے وی دلچسپی تھیں خالی نیہہ۔

شاعری بچ طبع آزمائی دے نال نال راقم سُن ترجمے دے میدان بچ وی ہتھ پیر مارنے دی کوشش کیتی ہے۔ پہلا ترجمہ پہاڑی دے ہک اہم ناول ”تقی چھاں“ مصنف پرویز مانوس دا گوجر اروپ ہے۔ گوجری زبان بچ ناول دی صنف نہ ہونے دے برابر ہے۔ صرف اک ناول اچ تک چھپیا ہے۔ اُس تھیں بعد ہک گوجی ادبیاں تے اک سکوت طاری ہے۔ اس سکوت کو تر وڑنے تہ گوجری لکھاریاں کو اس پاسے راغب کرنے دی غرض نال ایہہ ترجمہ کیتا گیا ہے۔ شانہ گوجری سیکشن تھیں جلدی شائع ہوگیسی۔ کجھ اسلامی کتب دے ترجمے وی زیر غور ہین۔

مذکورہ بالا مطبوعات تھیں علاوہ اس ویلے راقم ہک گوجری شعری مجموعے دی کمپوزنگ بچ مصروف ہے۔ اُردو غزلاں تے مشتمل مجموعہ وی کمپوزنگ دے مراحل بچ ہے۔ اس تھیں اراں پہاڑی بچ لکھے دے مقالات تے مشتمل ہک مکمل کتاب داسودہ وی تیار ہے۔ اگر زندگی سُن وفا کیتی تہ انشاء اللہ مستقبل بچ ایہہ ساریاں کتاباں وی محترم قارئین دے ہتھ بچ ہوسن۔

راقم کو سب تھیں زیادہ دلچسپی تہ ذہنی سکون اپنے فرائض منصبی کو انجام دے کے کدے ملدا ہے۔ اس تھیں بعد ادب پڑھنا تہ کجھ تحریر کرنا اہم مشغلہ ہے۔ قدرت کو نیڑے تھیں دکھنے دا شوق پہلاں تھیں ہی زندگی دا اہم جُڑ ہے جنگلاں تہ خاموش مقامات دی راقم دا ہک اہم مشغلہ ہے۔ مگو سمجھ نیہہ ایندی کہ میں اپنی آپ بیتی کے لکھیا ہور کے لکھنا آسا۔ اس مقام تے اپنے آپے کو بے بس تہ انجان ہی تصوّر کر داں۔ ہاں اتنا ضرور ہے کہ گذشتہ زندگی بچ جنہاں مخلص حضراتاں سُن مگو جینے داسلیقہ دتا اُنہاں کو نہ پہلا سکدا۔ ابھی ہک شخصیت ماہرے والد نسبتی حاجی غلام محمد کھٹانہ سابق

تحصیلدار ہیں۔ جہان سُن ماہرے والدین دی طراں ہر ویلے تہ ہر قدم تہ ماہر اخیال دکھیا ہے
 ہوراج دی ایہہ فریضہ انجام دے رہے ہیں۔ انہاں دی شفقت کو میں کدے نہ پہنلا سکدا۔ ادبی
 میدان بچ جانبا اقبال عظیم چودھری تہ جناب ڈاکٹر مرزا فاروق انوار صاحب ہوریں ماہری کافی
 معاونت کیتی ہے۔

زندگی دے اس پڑاوتے پچ کے اگر کچھے مڑ کے دکھاں تہ احساس ہوندا ہے۔ کہ کافی
 خاب ادھ کرھڈے رہ گئے۔ کافی ارمان سینے بچ دفن ہو گئے۔ کافی اُمیداں مر گیاں ہورا اگر کچھ
 پلے رہیا تہ اوہ حسرتاں مجوریاں ہورا انہاں ہی حسرتاں سُن جینے دا حوصلہ دتا ہور جیہڑیاں اُمیداں
 باقی بچیاں انہاں دے سہارے زندگی دے دے دن پیارے لگدے ہیں۔ زندگی تہ ناں ہی
 اُمیداں دا ہے ہور ہر بندے دی ایہہ آرزو ہونی چاہئے جے سارا سماج تہ انسانیت خوشحال رہوے۔
 محبت تہ امن دے پھل رکھلدے رہوں۔ انسانیت دی پہنلائی ہوئے ہورا اگر ہمدردی تہ پیار ہور
 احساس ذمہ داری دا جذبہ جاگ گچھے ہور ضمیر بیدار ہو گچھے تاں ہی انسان صحیح طور اشرف المخلوق
 بن سکدا ہے ہورا اہل دل حضرات دی صف بچ شامل ہو سکدا ہے۔

اپنا زمانہ آپ بناتے ہیں اہل دل
 ہم وہ نہیں ہیں جن کو زمانہ بنا گیا



گجھ ماہڑے بارے پنج

نحمدہ وہ ونصلی علی رسولہ الکریم

قیومہ بی سستی دختر محمد عالم قوم جنجو عہ ساکنہ نزول تحصیل مینڈھ ضلع پونچھ جموں و کشمیر فی پستی بسنیک ہاں۔ ماہڑی اتناں جی ناناں ریشماں بی ہے تہ ماہڑے پہناپے ناناں محمد عالم ہے۔ ماہڑے ترے پہر اسن۔ ساریاں تھیں بڑا محمد عزیز تہ اُس تھیں نکا محمد رفیق تہ اس تھیں نکا محمد رزاق ہے و محمد رزاق دواں پہر اواں تھیں نکا پہر اللہ تعالیٰ گی پیارا ہوئی گیا ہے۔ اک ماہڑے تھیں نکی پہنیں جس ناناں کنیرہ بی ساوہ وی نکی عمری پنج ہی فوت ہوئی گئی سی۔ ماہڑی اتناں ریشماں بی گلاں کرنے ہونے سے کہ کنیرہ بی نے مرنے تھیں میں بہوں دکھی ہوئی گئی سیاں کیا نچے گدرے ترے سن پر گڑی کوئی نیہہ سی۔ دُعا کری کری اللہ تعالیٰ مگی ایہہ گڑی قیومہ بی دتی تہ ماہڑے دلے نی جیہڑی تڑپ تہ ارمان سے اوہ اللہ تعالیٰ پورے کیتے۔ ماہڑی اماں جی ماہڑی پیدائش تھیں بعد چھ سال نے عرصے پنج بیمار ہوئی گئے انہاں گی ٹی۔ بی، نا عارضہ لاحق ہوئی گیا سا۔ جدوں ماہڑی عمر ست اٹھ سال ہوئی تہ ماہڑی اماں جی نے دل پنج اک ہو ارمان آیا کہ میں اپنی لاڈلی بچی گی اپنی حیاتی پنج اپنے ہتھیں شادی کری دیاں۔ مگر خداوند کریم نا کرنا اماں جی کافی حد تک بیمار ہوئی گئے۔ انہاں اپنے بڑے پہنائی سائیں محمد گی بلوایا تہ آکھیا کہ پہنائی جی میں بہوں بیمار اں مگی زندگی نا کوئی پہر وسہ نیہہ تہ پہنائی جی ٹس ایہہ ماہڑی بچی اپنے بچے واسطے شادی کری کھڑیا۔ ایہہ سام سٹیونی کرنے تھیں بعد ڈیڑھ سال نے عرصے پنج ماہڑے تھیں نکی پہنیں شکلیا بی پیدار ہوئی۔ مسیں دو سال نی ہوئی تہ ماہڑی اماں جی اپنے رب گی پیارے ہوئی گئے۔ اماں جی نے فوت ہون تھیں

ماہرا بچپن ہی دکھی ہوئی گیا سماں جی نالا ڈ پیار ماہرے نصیب بچوں نکلی گیا سا۔ نالے لکی جئی
دو سالانہ پہنیں ٹھیکیلایا ماہرے سنگ بچ پئی گئی۔ اسنے سامے سمہنا لے نا قضیہ وی ماہرے سر
پئی گیا۔ اس نے بچپن ناسہارا تہ بس میں ہی رہی گئی ساں۔

جدوں ماہری عمر باران سال ہوئی تہ ماہرے مامے سائیں محمد ہور ماہرے پہنایے جی کول
اچھی تہ آکھیا کہ بے شک قیومہ بی اچیں نکلی ہے پر اسان گئی بیوں کہا جئی ہے۔ کوئی ہور ڈو ابندہ
کہر بچ نیہہ جیہڑا ماہری بیوی گی کماں کا جاں بچ پلا رادے۔ میں چاہنا ہاں تہس قیومہ بی نارشتہ
نیڑی دیوتہ میں اچہ دکھ پہنال رکھساں چتر توڑیں ایہہ جوان ہوئی۔ مامے ہوراں نی کہا جئی گی نکلی
تہ ماہرے پہنایے ماہری باران سالانہ نی عمر بچ ہی شادی کرائی چھوڑی سی۔ ماہری انجان عمر
ڈو اما جی ناسرور نہ ہونا کم کاج نی سُدھ بڈھ کسراں اچھی سکنی سی۔ سس مامی جی وی کجھ عرصہ
ماہرے نال چنگا برتاؤ کرنے رہے۔ ماہری مامی مگی اتماں نی جگہ سہارا بنی گئی سی ورجدوں میں
بالغ ہویاں تہ کوئی چار سال گذرے تہ اولاد نی محرومی نی وجہ تھیں ماہرے نال نفرت نامنڈھ بھنے
گیا۔ ہن جدوں بیہا ہویاں ست سال گزرے تہ اولاد کوئی نہ ہوئی تہ سس مامی جی نا خیال بدلنا
شروع ہوئی گیا۔ اوہ چاہنے سن جے اس گڑی بچوں کوئی اولاد بیہہ تہ میں اپنے گدرے گی ہور بیہا
کراواں۔ اس وجہ تھیں انہاں مگی طلاق دوائی چھوڑی۔ ماہری فارغ علی ہوئی تہ میں اپنے پہنایے
نے کہر مڑی گئی مٹی سیاں۔ ہن میں اپنے پہنایے نے کہر پہنایے تہ پہر واں نال زندگی نے تلخ
جے تہیاڑے صبر تہ شکر نال گذارن لگی پئی سیاں۔ اسکول نی تعلیم تھیں محروم ساں کیا نچے آثار غربی
کہر نے دروازے ورکانی جے ہوئے سن۔ اک تہیاڑے سہیلی نال مسیت بچ گئی سیاں پر دو چار
تہیاڑیاں تھیں بعد استاد جی گی سبق سنایاں تھوڑی چکی گئی سیاں کہ استاد ہوراں مونہویں پر ہولی
جئی چندھ ماری دوائے تہیاڑے میں مسیت بچ نہ گئی کہ استاد ہور مار سن۔ میں اُس ویلے کافی نکلی
سیاں تہ ڈری گئی سیاں۔ ماہرے چاچے نی تھی ماہری سہیلی سی اُس نال میں روز بہی تہ عربی نا
قاعدہ پڑھنا شروع کس۔ اللہ تعالیٰ نی توفیق ماہرے حال پر اثر پذیر ہوئی کہ میں سہیلی نال ہی
قرآن پاک ناظرہ آپو ہی پڑھی چھوڑیا۔ پہلیں تہ کماں کا جاں بچ قرآن مجید نی تلاوت نا وقت ہی

نبیہ لبھا و جدوں ماہڑی فارغی ہوئی تہ میں اپنے پہنپے نے کھر مڑی آئیاں تہ میں ہر روز سویلے قرآن مجید نی تلاوت شروع کری کہدی۔ ماہڑے پہنپے جی درزی ناکم کرنے سن۔ میں انہاں نال بلیں بلیں کپڑے سیڑنے ناکم شروع کری کہدا۔ دلے بیج ایہہ تہیہ کری کہدا سا کہ میں اولاد جی نعمت تھیں محروم ہاں تہ میں اتھے اپنے پہنپے کول اپنی ساری زندگی گزارساں ورا ماہڑی فارغی ہونے تھیں بعد میں اپنے پہنپے نے کھر نو (۹) مہینے ناعرصہ گذاریا۔ اک تہیاڑے نذیر حسین انس ہوراں ماہڑے بڑے پہنپے محمد عزیز نال ماہڑے رشتے نے بارے گل کیتی تہ پہنپے ہوراں آکھیا کہ میں شامی پہنپے نال گل کرساں۔ پہنپے محمد عزیز جی پہنپے نال گل کیتی کہ ڈاکٹر نذیر حسین انس قیومہ بی نے رشتے نی طلب کرنے ہین۔ ایہہ گل سنی تہ پہنپے ہوراں پہنپے جی گی آکھیا کہ نذیر حسین ہور شادی شدہ ہین۔ انہاں گی بیوی تہ بچے بچیاں ہین انہاں گی ہور شادی نی کہیہ ضرورت ہے۔ ادھر ماہڑے سکے مامے فیروز محمد جی نال وی انس ہوراں ایہہ گل کیتی کہ پہنپے جی ٹھیک ہے اگے مگی بیوی تہ بچے بچیاں ہین ورا مگی بیوی جیہڑی ہے اوہ قرآن مجید نبیہ پڑھی سکی ورا ماہڑے دل بیج بے حد شوق ہے کہ ماہڑے کھر بچوں قرآن مجید پڑھنے نی وازا چھنی چاہینی۔ ماہڑے دل نی ایہہ بے حد چاہت ہے کہ ماہڑے کھر بیج قرآن مجید پڑھن والا بندہ ضرور ہونا چاہینا۔ انس ہوراں نی ایہہ گل سنی تہ مامے فیروز محمد جی آکھیا کہ نذیر حسین جی ٹسا ہڑا کدے ایہہ خیال ہے تاں اس گڑی قیومہ بی نی قسمت جاگی ہے۔ ایہہ گل بات ہونے تھیں بعد مامے فیروز محمد جی ماہڑے پہنپے تہ پہراواں نال رشتے بارے گل بات شروع کیتی ورا مامے جی نے آکھنے پر ماہڑے پہنپے پتہ پتہ ارشتے واسطے رضامند ہوئی گئے۔ تاں فرماہڑی شادی نذیر حسین انس جی نال ہوئی گئی۔ میں انس جی نے کھر گنیاں تہ انس ہوراں مگی آکھیا کہ تگی اولاد نبیہ ہونی تہ مگی اللہ تعالیٰ اولاد دتی ہوئی ہے تہ میں تگی اپنا بڑا گدرا دلہنہ بریدی چھوڑیا ہے۔ توں اسنا پالن پوسن کرتہ ایہہ بڑا ہوئی ٹسا ہڑی خدمت کرسی۔ میں اس ویلے انس جی گی جواب دتا کہ مگی اک گدرا دینے ہو پر ایہہ سارے گدرے گڑیاں ماہڑے ہی ہین ورا اپنے پیٹ نی اک ہی کانی گڑی ہووے آتہ دل بیج کتنا سکون ہونا ہے۔ جدوں ایہہ چاہت ہے تہ رب پوری کرسی۔ اس تھیں بعد

انس جی ماہرے بانجھ پن بارے تشخیص کیتی تہ آکھن لگے کہ ٹساں گی ہارمونزنی کمی ہے۔ ایہہ آکھنے تھیں بعد انس ماہرے علاج معالجہ شروع کیتا۔ ہارمونز ٹیکے تہ گولیاں استعمال کیتے تہ دؤئے مہینے میں اُمید بچ ہوئی گئی سیان۔ فر اللہ تعالیٰ مگی پہلی بچی دتی جس ناناں رقیہ بی رکھیا۔ فر انس جی مگی آکھیا کہ ٹس آکھنے سو کہ اپنے پیٹ نی کافی ہی گڑی ہووے آتہ دل بچ کتنا سکون تہ ٹھنڈ ہونی ہے۔ ٹس کافی گڑی نی آکھنے سوور ماہرے رب رحیم ٹساں گی اکھیاں آلی گڑی عنایت کیتی ہے۔ میں اس ورا اللہ تعالیٰ ناشکر یہ ادا کیتا کہ اے اللہ تعالیٰ توں میں جی نامراد دھکی ہوئی گی اپنی رحیمی کریمی نے صدقے نامرادگی بامراد کیتا۔ کیا نے میں تہکیاں تہوڑیاں نی ماری ہوئی سیان۔ فر اس تھیں بعد رب تعالیٰ مگی اک بچہ عنایت کیتا جس ناناں شفاعت محمد رکھیا ساورا ایہہ بچہ ہی اک مہینہ تہ بائی دناں نا ہوئی تہ فوت ہوئی گیا۔ اس نے مرنے تھیں بعد اللہ تعالیٰ مگی ہور اک بچہ عنایت کیتا جس ناناں جبین احمد رکھیا ورا ماہری قسمت اللہ تعالیٰ ایہہ بچہ وی چار مہینے نا ہو یا تہ رب گی پسند ہوئی گیا سا۔ فر جبین احمد نے فوت ہونے تھیں بعد رب مگی اک ہور بچی دتی جیہڑی عمید الضحیٰ نی صبح پیدا ہوئی تاں اُس ناناں عمیدہ بی رکھیا۔ فر اک سال بعد ہور اک بچی رب دتی جس ناناں شہہ بی رکھیا۔ فر اس تھیں بعد رب مگی اک ہور بچی دتی جس ناناں حسینہ بی رکھیا۔ ایہہ چار بچیاں رب نی رحمت سن ورتزے نچے فوت ہوئی گئے سن انہاں نی جدایاں مگی اتنا کمزور کری چھوڑیا سا کہ جینا مشکل لگن پیسا سا۔ فر رب اگے عرضاں تہ دُعاواں دلی ہاڑے فریاداں کیتیاں تہ رب رحیم کریم مگی اپنی نعمت تھیں نوازیاتہ اللہ تبارک و تعالیٰ مگی دو بچے ہور عنایت کیتے بڑے بچے ناناں عقیل احمد تہ اس تھیں نکلے ناناں تکمیل احمد رکھیا۔ رب رحیم کریم ناکھ لکھ شکر ہے۔ کہ اُس مگی اس ویلے چار بچیاں تہ دو بچیاں تھیں نوازیاتہ ہو یا ہے۔

ہُن اس تھیں اگے میں اپنے شاعری نے بارے کجھ گلاں عرض کرنیاں۔ جدوں پہاڑی زبان نے فروغ واسطے سرینگر پہلی کانفرنس ٹیگور حال پنج سن 2 ستمبر 1978ء گی ہوئی اُس تھیں پہلیں اک مہینہ ماہر ایباہ نذیر حسین انس جی نال ہوئی گیا نا سا۔ ایہہ جدوں پہلی پہاڑی کانفرنس پنج شامل ہون واسطے سرینگر گئے تہ میں دل بچ سوچیا کہ انس جی پہاڑی زبان بچ لکھنے سے تہ اپنی

پہاڑی زبان نے فروغ واسطے کانفرنس پنج شامل ہون واسطے سرینگر گئے ہوئے سن تہ مگی ایہہ دل پنج شوق پیدا ہو یا کہ میں وی اپنی پہاڑی زبان پنج کجھ لکھاں ور میں اسکول فی تعلیم تھیں محروم سیاں بس قرآن مجید نے حرفاں نی کجھ شناخت سی اس شناخت پر میں کاپی پر جوڑ کری تہ حرف باہنے شروع کیے جس جوڑ نال میں پہلیں شعر لکھے اوہ میں اتھے وی لکھی دیاں اوہ اسراں ہین۔ خ۔ دا۔ می۔ گی۔ م۔ دی۔ ان۔ لے۔ ب۔ ج۔ پ۔ ہ۔ چ۔ ائی۔ دے۔ ن۔ ا۔ ت۔ لے۔ ک۔ ہ۔ و۔ لے۔ آ۔ غ۔ م۔ اں۔ پنج۔ س۔ خ۔ ت، ر۔ ون۔ ہی۔ ی۔ اں۔ ہ۔ س۔ ائی۔ دے۔ ن۔ ا۔ ت۔ لے۔ ک۔ بہ، و۔ لے۔ آ۔ ایہہ سطران جسراں میں لکھیاں اسراں میں اک پوری نعت پاک لکھی رکھی چھوڑی انس جی پنجویں تہنیاڑے سرینگر وں کمر مڑی آئے تہ میں انہاں گی آکھیا کہ میں وی کجھ شعر لکھے ہووے ہین۔ آکھن لگے مگی دہسو کیہ لکھیا وائے میں کاپی چائی دتی تہ پڑھن لگے تہ صرف حرفاں نے جوڑے لکھے ہوئے سے۔ مگی آکھن لگے کہ لکھے موسیٰ تہ پڑھے خدا۔ ایہہ کیہہ خ۔ دا۔ م۔ گی۔ لکھیا ہو یا نی مگی پڑھی تہ سناؤ۔ میں ایہہ اسراں پڑھی تہ سنا یا۔

خدا مگی مدینے پنج پُچائی دیاں تہ کہہ وہے آ

غماں پنج سخت رونی یاں ہسائی دیاں تہ کہہ وہے آ

جس ویلے میں اپنے لکھے ہوئے آپو پڑھی سنائے تہ مگی آکھن لگے کہ ردیف کافیہ تہ ملے ہوئے ہین ور ایہہ جیہڑا اٹساں لکھیا ہو یا ہے سارا مگی بولی تہ لکھو او میں بولنی رہیاں تہ اس جی لکھنے رہے کوئی دوترے صفحے کاپی نے میں لکھے ہوئے سے اوہ سارے میں بولنی رہیاں تہ اس جی لکھنے رہے۔ انہاں ایہہ ماہڑے بنائے شعر خوشخط لکھی تہ بعد بذریعہ ڈاک سرینگر پہاڑی شعبے آلیاں داہر پیجے جے اتھے انہاں پہاڑی شیرازے پنج چھاپے تہ ماہڑا ناں وی رجسٹرڈ کری چھوڑیا۔ فر مگی ہو ر شوق بدھی تہ میں کافی کوشش نال لکھنا شروع کیتا۔ ہُن میں ان پڑھ ہونے ناطے شعر آپو لکھی کہنئی یاں، پہاڑی کانفرنس جیہڑی سورکوٹ ہوئی سی اُس پنج مگی وی بلایا ہو یا سا۔ اتھے مشاعرے پنج میں اپنا کلام نعت شریف پیش کیتی سی اس تھیں مگروں پہاڑی مشاعریاں پنج بلان لگی پئے۔ اسراں میں اپنے دل نی پہڑا اس شعراں پنج لکھی تہ شیرازے پہاڑی

واسطے پہنچی چھوڑنی یاں۔ اس تھیں علاوہ یونانی دیسی دوائی ناکم اس ہورائ نال پورا پورا کرنی یاں
 نالے اپنے گرائیں بچ دائی ناکم وی کرنیاں۔ اپنے کھر ناکم تمام اپنے ہتھیں کرنیاں۔ اللہ تعالیٰ
 نالکھ لکھ شکر کہ اس ہورائ مگی قرآن مجید پڑھنے نی شوق بچ بیاہ آندا ساتھ اللہ تعالیٰ مگی توفیق
 بخشی تہ انہاں نے کھر بچ قرآن مجید نی تلاوت تاحیات کرنی رہساں۔ اک پہلی گل دہساں
 جدوں میں موضع نزول تھیں چک بنولہ اس ہورائ نے کھر انیاں تہ انہاں گی اُس ویلے کوئی
 روزگار بیہ سا جس نے کرنے نالکھر بچ آمدن ہوئی سکے، نکا نکا عیال سا جیہڑا اتھیں کفالت نا
 محتاج سا بڑی مشکل نال کھر نے اخراجات مہیا ہونے سن جیہڑا تھوڑا بہتا غلہ اپنی زمی بچوں حاصل
 ہونا سا، اوہ کھر نیاں ساریاں غرضاں پوریاں بیہ سا کری سکنا۔ میں سوچیا کہ تہیاڑے سو غارتے
 کسراں ہوئی سکے ایہ سوچ کری تہ اس جی میں آکھیا کہ مگی اک چرخہ آنی دیو جے میں سوتر کتیا
 کراں انہاں مگی اپنے ہتھیں سائیکل نے پیسے ناک دستہ چرخہ بنائی دتا جیہڑا باقی نے لکڑی نے
 چرخیاں تھیں زیادہ تاء دینا سا میں اس چرخے نال ادھے پران کتنا شروع کیتی اوہ اسراں کہ اک
 سیرت ان کتئی تہ اُس نی مزدوری بچ اک سیر ان کھنتی، اسراں کری تہ میں کوئی دو چار لو نیاں
 بنائیاں جیہڑا یاں سیت نے موسم بچ اپر رکھنے نے کم آئیاں کدے کدھرے صرف ان کتئی تہ اُس نی
 مزدوری پیسے کھنتی تہ سودا کھر واسطے مہیا کرنی رہی آں فر کپڑے سیڑی تہ انہاں نی مزدوری کھنتی
 تہ وقت ٹپانے رہے آں فر اللہ تعالیٰ ناکرم ہو یا اس جی نے والد صاحب اک مگی گاں دتی میں
 اوہ گاں پالی تہ بیچی تہ اُس نے پیساں ناسودا آنی تنگی جی دکان رکھی جدوں دکان ناکم چنگا شروع
 ہو یا تہ اس ہڑے تہیاڑے گجھ سو غارتہ ہون لگی پے۔ کریا نے نی دکان کرنیاں انہاں فر نال ہی
 دوائیاں وی رکھی کھندیاں تہ رب ناکرم شامل حال ہو یا جس مریض گی دوا دینے سے رب اُسگی
 نال نال شفا دینا سا۔ اسراں رب نے کرم نال انہاں ناروزگار چنگا چلنا شروع ہو یا انہاں نی پہلی
 بیوی سیفا بی ہورائ نے جتنے نکلے نکلے بچے بچیاں سن انہاں کی میں اُردو نا قاعدہ پڑھانی رہی یاں
 فراگے نکلنے رہے تہ میں انہاں گی تاریخ جغرافیہ وی اُردو بچ پڑھانی رہیاں بے شک میں انہاں
 سیاں مگر رب نی رحمت شامل ہونے نال مگی اُردو چنگی پہلی اچھن لگی پی سی انہاں نے نکلے بچیاں

گی میں نمازنا سبق وی یاد کروایا نالے پہاڑے تہ گنتی وغیرہ وی یاد کروانی رہیاں غرض میں اس بال بچے گی اپنا ہی بال بچہ سجھیا تہ دل و جان نال پلار رکھیا زمینداری ناکم وی میں نال نال رہی کرنی رہیاں۔ ایہہ بال بچہ اتھیں نکا نکا ساتے میں زمی ہل پہنیاں رہی وی آپو کھنی سیاں تہ پا ہی ناٹھیر وی آپوستانی ہونی سیاں، اتس نے پہلے بال بچے نال می موہنڈے نال موہنڈا رکھی تے تہ انہاں نی خوشحالی واسطے ہوں محنت کرنی رہیاں جس ویلے ایہہ بال بچہ جوان ہو یا تہ رب سچے نی رحمت شامل حال ہوئی بڑا گدرا جیہڑا اتس ہوراں مگی دتا سا ایہہ دلپذیر آرمی بچہ پھرتی ہوئی گیا۔ فرگجھ عرصے تھیں بعد انہاں نکا گدرا محمد اسمعیل وی فوج بچ ملازم ہوئی گیا۔ رب نے رحم و کرم نال ساری اولاد پروان چڑھن لگی پئی تہ نال مگی وی اللہ تعالیٰ اولاد نی نعمت تھیں نوازیاتہ میں پہلے بال بچے گی دلوں جانوں اپنا ہی بال بچہ سجھیا رہیا تہ میں برابر نظراں رکھی انہاں نی پرورش کرنی رہیاں تہ انہاں وی ماہڑی وفا تکی ہو یا ہے اتس ہوراں نی پہلی بیوی سیفا بی جی دُنیا گی چھوڑی رب گی پیارے ہوئی گئی ہے تہ اس ویلے میں اس سارے عیال گی اُس ماہنیاں نظراں نال تکنی آں۔ میں دُعا کرنیاں کہ اللہ تعالیٰ اس سارے بال بچے گی اتفاق تہ اتحاد بچ رکھے تہ دیندار کرے تہ ایمان نی دولت تھیں نوازے آمین جُمہ آمین۔



آبِ بیتی دی روایت تہ فن

ہک جائزہ

اپنے آپاتے برتے دے حالات دے ذکر کرنے کو ”آپ بیتی یا سر برتی“ آکھدے
ہن۔ فنی اعتبار نال آپ بیتی ہک اہجی تحریر ہے جس بچ خود تے گزرے دے چنگے تے مندے
حالات دے علاوہ صد مات تے تاثرات دا اظہار وی کیتا گیندا ہے۔

سر برتی یا آپ بیتی لکھن والے اپنے حالات ہور دلچسپ واقعاں دی تانی بچ
تاثرات دا پیا بن کا خود نوشت د مواد تیار کردے ہن۔ گویا کہ آپ بیتی بچ نہ قصہ کہانی دا ذکر ہوندا
ہے ہور ہی نہ فرضی واقعات دا بیان ممکن ہے۔

نثری تحریر بچ آپ بیتی ہک اہجی صنف ہے، جیہڑی ہر دور بچ رائج رہی تہ اسدا سلسلہ اج تکر چلدا
ہے۔ آپ بیتی کسی مخصوص واقعے یا حالات دی نمائندہ ہوندی ہے۔ آپ بیتی دا مقصد نصیحت تہ
عبرت ہور سبق آموز پیغام ہوندا ہے۔

آپ بیتی دو طراں دی ہوندی ہے۔

(۱)..... فرضی۔ (۲)..... حقیقی

(۱) فرضی جس بچ لکھن والا یاد سنے والا اپنے نہ بلکہ کسی دوائے حالات دے بارے

بچ لکھدا ہے۔ اسدے تمام تر حصے لکھے والے دی اپنی سوچ ہوندی ہے۔

ایہہ آپ بیتی کسی جاندار ہور بے جان دواں طراں دیاں چیزاں تے لکھے گیندی ہے۔

پر لکھنے والا اسراں لکھدا ہے جے اوہ حقیقت لگے۔

(۲) حقیقی: جس بیچ لکھے والا خود اپنے یادوئے نال ماضی بیچ پیش آئے دے واقعات تہ

حالات بیان کرے۔

اصول تہ ضابطے

- (۱)..... تعارف، جنس، حیثیت۔
- (۲)..... (گزرے دے واقعات تہ حالات)
- (۳)..... اسم، صفت، اسم ضمیر کو تحریر بیچ آنا۔
- (۴)..... احساسات تہ جذبات ہو رُوع و ج و زوال۔
- (۵)..... لوکاں دا سلوک تہ رویہ۔
- (۶)..... فائدے ہو نقصان۔
- (۷) حاصل شدہ سبق، اہم پیغام ہو نیک خواہشات۔

ضروری عناصر

- (۱)..... وسعت مطالعہ تہ مشاہدہ۔
- (۲)..... سادگی ہو رسلاست۔
- (۳)..... تخیل دی بلند پرواز۔
- (۴)..... بیان دی شگفتگی۔
- (۵)..... غیر ضروری طوالت ہو اختصار تھیں اجتناب۔
- (۶)..... منطقی ربط تہ تسلسل
- (۷)..... بر محل اشعار / ٹپے تہ لطیفے۔
- (۸)..... فطری اختتام

ایہہ سب جان دے ہین جے انسانی زندگی دا ہر لمحہ تہ ہر کہڑی سبق آموز ہو نصیحت نال
پہر پڑا ہوندا ہے، جیاں ہر ویلے انسان دا دماغ غور تہ فکر بیچ لکھا رہندا ہے، ہو مختلف نقطہ نظر نال
سوچدا ہے، جسدا مقصد ایہہ ہوندا ہے جے ساریاں اہم تہ سبق آموز گلاں باہندے ایندیاں جلیں

ہور کچھ تجربے تہ مشاہدے تھیں وی پتہ چلدا ہے۔ اچیاں گلاں دا ذخیرہ ساریاں کول رہندا ہے۔ آپ بیتی دا سلیقہ اس کو خود مستفید ہوئے دے لائق بنیدا ہے۔ نیہہ تہ ایہہ سب کچھ ذہن تھیں نکل گیندا ہے۔ اس واسطے آپ بیتی تیار کیتے والے کو چاہیدا ہے سب تھیں پہلیاں اوہ حالات ناں ارد گرد ڈوہنگیائی ناں مطالعہ کرے دا موجود تمام چیزاں، ہر طراں دے حالات تہ واقعات کو نیڑے تھیں دکھے، چنگی طراں ہک ہک چیز دا مشاہدہ کرے۔

ہن تخیل یعنی سوچ و فکر دی دنیا بچ بیٹھ کا خوب چنگی طراں غور و فکر کرے جے کدے میں اس جانی ہواں تہ ماہرے تے کے برتی؟ میں کے کراں؟ وغیرہ وغیرہ۔

آپ بیتی دا آغاز کردیاں متکلم دا صیغہ برتن، اپنے آپا کو کسی دوئے شخص یا چیز ادی جانی رکھ کا تصور کرن ہور تخیل دے ذریعے اسراں لکھدے جلن جے آپ بیتی بچ حقیقی رنگ دے۔ آپ بیتی، خود نوشت یا سوانح حیات تھیں مراد کسی شخص دا اپنی زندگی دے متعلق خود لکھے ہوئے حالات ہور اپنی کہانی ہورندی ہے۔ جس بچ مصوٰ را اپنی تصویر خود بنیدا ہے جے لوک اس کو سیان۔ ایہہ ہک نئی چیز ہوندی ہے، جس بچ لکھن والے کو اپنی زندگی ہور اپنے زمانے دے دوئے امور تہ افراد تھیں متعلق بڑی آزادی ناں اظہار کیتے دا موقع ملدا ہے۔

ہک گل بڑی اہم ہے جے اپنی ذات دے بیان تھیں زیادہ اوکھا کوئی بیان نیہہ ہوسکدا، کیاں جے اس بچ مصنف نہ صرف اپنا جائزہ کہندا ہے ہور اپنے قابل لحاظ لحات دی رپورٹ وی تیار کردا ہے، جس بچ فخر تہ پشیمانی، افسوس تہ خوشی، اُمید تہ مایوسی دی پوری دنیا پہلیٹے گیندی ہے۔ پڑھے والے کو نفسیاتی اعتبار ناں مصنف کو چانچنے پرکھنے دا موقع تھہندا ہے، اسدیاں کمزوریاں سامنے ایندیاں ہین تہ اسراں قاری پسندید تہ ناپسندید واقعیان دے پیش کرنے دے انداز تھیں خود جل کڈھ کہندا ہے۔

آپ بیتی دے ترے حصے ہوندے ہین۔

(۱).....آغاز (۲).....بشکار (۳) اختتام

آغاز بچ لکھے والا متکلم دا صیغہ استعمال کردیاں ہویاں جسدی آپ بیتی لکھ دا ہوئے اسدا

تعارف، جنس ہو اور اسدی حیثیت کو بیان کر دیاں ہو یاں اسدے وجود بچ آئے تھیں پہلیاں دی اصلی حالت دا ذکر کر دیاں ہو یاں، بعد بچ رونما ہون والی تبدیلیاں کو باہندے آنے، پیدائش تے خوشی یا غمی دے جذبات، پال پوس تے ترقی دا بیان کرسی۔

درمیان (بشکار) دا حصہ لکھنے ویلے زندگی دے اہم واقعات، اسدی ملاقات دے تاثر مختلف ویلیاں دے آغاز، انجام، نشیب تے فراز حالتاں تے واقعاں کو پیش کیتے نال نال غیر متوقع عروج تے زوال اسدے اسباب تے وجہاں، فائدے تے نقصانات دا ذکر کر دیاں ایہہ وی دسی جے کبھڑے کبھڑے مرحلیاں تھیں گزر کا اس صورت حال کو پچھیا۔

اختتام بچ اپنی زندگی تھیں حاصل ہوئے والے تجریاں کو تحریر دی شکل دیندیاں ہو یاں اہم پیغام دے کانیک خواہشات ہو ردعا تے کلمات تے اپنی آپ بیتی کو ملکیندا ہے۔

اہمیت تے افادیت

انسانی فطرت بچ جیہڑا غرور ہو اپنی زندگی نال محبت ہے اس واسطے بڑا دکھا ہوندا ہے جے وہ اپنی سرگذشت دا تجزیہ کرے، ہو اپنی خامیاں تے غلطیاں کو بٹلا کرے، اس بچ انسان خود کو پرکھ سکدا ہے جے اوہ کتنا پانی بچ ہے۔ یعنی کتنا زمی تلا ہے تے کتنا اُتار۔ اچھائیاں برائیاں نکل کا سامنے ایندیاں ہین، تے پچھلے زمانے دی تہذیب، عاداتاں، طور طریقے، رہن سہن، آب و ہوا، ماحول، زمانے دی مکمل روداد، عوام تے حکمراناں دی نوعیت تے رویہ، کاروبار، بزار، سیاسی، علمی تے ادبی نوعیت دا وی پتہ چلدا ہے، نال ہی اپنی ذات کو پرکھنے دا، اپنی زندگی دا جائزہ کہنے تے تجریاں کو پرکھنے دا موقع ملدا ہے۔ جس دا لطف کجھ ہو رہی ہے۔

اسراں ہی اپنی زندگی، حالات، تجربے، نال تعارف وی ہوندا ہے، نال ہی طبیعت، ذہنت، دلی دیاں خواہشاں، چھپی دیاں اُلجھناں دا بصیرت آمیز تجزیہ کرنے دا وی موقع تھہیندا ہے۔ پر شرط ایہہ ہے جے مبالغہ آرائی نہ ہووے۔ اسراں ہی تاریخ تے نظر ماراں تے پتہ چلدا ہے جے یورپ دیاں کم و بیش تمام زباناں بچ آپ بیتی لکھنے دا رواج پرانے زمانے تھیں ہے۔ جسراں میں اردو دا ذکر کتیا تے اردو بچ آپ بیتی دی صنف زیادہ پرانی بیہ۔ اردو بچ زمانہ حال تکر لکھے گئے

دیاں آپ بیتیاں بیچ مولانا جعفر تھانسیری دی ”کالا پانی، حسر موہانی دی ”قید فرنگ“، مرزا فرحت اللہ بیگ دی ”یاد ایام عشرت فانی“، مولانا عبدالحمید سالک دی ”سرگذشت“، رشید صدیقی دی ”آشفہ بیانی میری“، دیون سنگھ مفتون دی، ”نا قابل فراموش“ قدرت اللہ شہاب دی ”شہاب نامہ“، جوش ملیح آبادی دی ”یادوں کی بارات“ احسان دانش دی ”جہاں دانش“، ہور مرزا ادیب دی ”مٹی“، مولانا عبدالماجد دریا آبادی دی ”آپ بیٹی“، محمد تقی عثمانی دی ”یادیں“، خواجہ حسن نظامی دی ”آپ بیٹی“، ہور دیگر ادیب شاعر، علماء وغیرہ جہاں آپ بیتیاں لکھیاں ہین، جیاں الطاف گوہر، ڈاکٹر اشفاق محمد خان، شاد عظیم آبادی، نواب سعید خان چھتاری، مسعود حسین خان، مشتاق احمد یوسفی، عاشق حسین بٹالوی، کلیم الدین احمد، کلیم عاجز، ریاض الرحمن، حاذق الخیری، لطف اللہ خان، اعجاز الحق قدوسی، شان الحق حقی، صدیق سالک، اطہر وقار عظیم، عبادت بریلوی، ذوالفقار علی بخاری، کرنل محمد خان، محمد حمید شاہد، اختر حسین رائے پوری، مشتاق احمد خان، شیخ محمد عبداللہ، فیروز خان مومن، مشتاق احمد، جوش ملیح آبادی، ڈاکٹر اعجاز حسین، کنور مہندر سنگھ بیدی، احسان دانش، شکور حسین یاد، ظفر حسین ابیک، حکیم احمد شجاع، مرزا محمد عسکری، مولوی فیروز الدین، چودھری افضل حق، راجندر پرشاد، قتیل شفائی، وزیر آغا، شوکت تھانوی، آغا محمد اشرف، آغا شورش کاشمیری، عبدالقادر خان، قرۃ العین حیدر، خان بہادر تقی محمد خان، سر رضا علی، بیگم باثا صوفی، سحاب قزلباش، محمد امراؤ خان، سید ہمایوں مرزا، حسین احمد مدنی، کشورناہید، ابوالحسن علی حسن ندوی، عصمت چغتائی، انتظار حسین تہ ابوالکلام آزاد، عمران خان، ممتاز مفتی، محمد زکریا کاندھلوی، پرویز مشرف، ایوب خان وغیرہ ایہہ بڑی لمبی فہرست ہے۔ ہور انہاں تھیں لوکاں سُن تجربات حاصل کیتے ہین، انہاں لوکاں دیاں زندگیاں کو پرکھیا، اندے حالات تہ کوائف کو سمجھیا، اندے ڈکھ درد، خوشیاں تہ مسرتاں، اُمیداں تہ مایوسیاں، خصوصیات، دنیا دی بے رُخی، مُسبتاں، رویہ، طبائع، مزاج، اخلاق، تہذیب تہ اُردے پر دے داماحول، سیاسی تہ سماجی حالات، ادبی تہ مذہبی روایات تہ رجحانات، وغیرہ یعنی ایہہ ہک شخص تھیں واقف میہہ ہوندی بلکہ ایہہ ہک دور دی معلومات حاصل ہوندی ہے۔

آرائی، غلط بیانی ہو ر خود نمائی تھیں پاک ہوئے۔

مقاصد:

- (۱)..... اپنی زندگی دے حالات تہ واقعات کو دوئیاں دے سامنے پیش کرنا۔
- (۲)..... اپنی شخصیت ہو ر کردار دی اہمیت د امر قع پیش کرنا۔
- (۳) اپنی ذات تے گزرے والے حالات ہو ر تجربات تھیں دوئیاں کو روشناس کرالنا، ہو ر کسی غلط فہمی دا ازالہ کرنا۔
- (۴)..... اپنے حالات کدے ایچے ہین جے جس بچ محنت کر کا غیر معمولی ترقی حاصل کیتی گئی دی ہے، دوئیاں کو اسدی طرف راغب کرنا۔
- (۵)..... اپنے زمانے دے سیاسی، سماجی ہو ر ادبی حالات کو اپنے زاویہ نگاہ نال پیش کرنا۔
- (۶) اپنے ہم عصر اں نال اپنے تعلقات واضح کرنا ہو ر اُندے اعمال تہ افعال تے تنقید کرنا۔

آپ بیتی دا آغاز

ابتدائی آپ بیتیاں فارسی بچ لکھے گئیاں۔ بادشا ہواں دے حالات زندگی ہو ر صوفیائے کرام دے ملفوظات بچ آپ بیتی دے ابتدائی نقوش مل گیندے ہین۔ انہاں تھیں علاوہ شیخ حزیں، میر تقی میر سن وی فارسی بچ آپ بیتی لکھی ہے۔ پر اُردو بچ آپ بیتی دے فن کو 1857ء دے خوبی انقلاب دے بعد فروغ ملیا۔

آپ بیتی دے اجزائے ترکیبی:- آپ بیتی محض مصنف دے ذاتی احوال تہ واقعات دا مجموعہ بیہ ہوندا۔ بلکہ لکھن والے دے جذبات تہ احساسات ہو ر اُندی روشنی بچ مشاہدات ہو ر تجربات دے مد مال اسدے نقطہ نظر دی ترجمانی ہوندی ہے۔ عام طور تے مصنف اپنی آپ بیتی یاداشت تہ حافظے دی مدد نال اخیر عمر دے اس حصے بچ لکھدا ہے جس ویلے اس کول اتنا مواد بظلا ہو گنید ہے جس نال اوہ دوئیاں تکر منتقل کرنا چہیندا ہے۔ تاں جے قارئین وی اسدی زندگی تھیں اخذ واستفادہ کر سکن۔ اس ضمن بچ مصنف کجھ گلاں کو چھپا کہندا ہے۔ تہ کجھ سرسری طور تے پیش کردا ہے۔ جد کہ کجھ اں گلاں دی تفصیل بچ گینا پسند کردا ہے تاں جے لوک اسدے حالات تہ

افکاراں تھیں واقف ہوں مگر اسدے اپنے نقطہ نظر نال۔ انہاں تمام گلاں بچ قدرے تکلف برتیا گیندا ہے۔ ڈاکٹر سید عبداللہ دے مطابق:

سب تھیں چنگی آپ بیٹی ادہ ہے جیہڑی کسی بڑے دعوے دے بغیر ہے تکلف ہو رسادہ احوال زندگی تے مشتمل ہوئے۔

آپ بیٹی دیاں قسماں

آپ بیٹی دیاں کنیں شکلاں ہین جہاں روزناچہ ڈاڑی بھی ہک طراں دی آپ بیٹی ہے۔ جس بچ لکھنے والا اپنی ذات دے حوالے نال مشاہدات تہ تجربات ہو احسات کو ہر تہاڑے قلم بند کردا ہے۔ روزناچے دارواج قدیم زمانے تھیں ہے۔ تزک تیموری، تزک بابری ہو تزک جہانگیری اس زمرے بچ ایندیاں ہین۔ ریوتاز ہو سفر نامہ وی آپ بیٹی ہی دیاں شکلاں ہین۔ جہاں بچ مصنف کھر و نکلے تھیں بعد اپنے سفر دے دوران پیش اینے والے واقعے تہ مشاہدے ہو ذاتی تاثرات کو خارجی ماحول ہو قدرتی تہ بناوٹی مناظر نال منسلک کر کے وطن تھیں دور گراں گراں، شہر شہر ہو رملکو ملک دے حالات بیان کردانگ گیندا ہے۔

پہاڑی زبان بچ آپ بیٹی لکھنے دارواج نیہہ رہیادا، ہو نہ ہی اسدی روایت رہی دی ہے۔ کجھ اشارے کسی کسی مضمون بچ تھہا گیندے ہین لیکن مستقل طور نے اس پاسے کم نیہہ ہو یا۔ پہاڑی زبان بچ آپ بیٹی لکھنے نال پہاڑی، ثقافت، تہذیب، حالات تہ کوائف، سیاسی، سماجی، علمی تہ ادبی ماحول تہ زندگی دے دکھ درد، خوشیاں ہر چیز سامنے ایسی۔ ایہہ انجی صنف ہے جس بچ براہ راست انسان اس دور بچ ہونے والے واقعات تھیں آگا ہی حاصل کر کہندا ہے۔ اُمید کیتی جُل سکتی ہے جے پہاڑی دے اس خصوصی شمارے دے بعد پہاڑی دے دانشور، ادباء تہ بڈھکے اس صنف تے کم کر سن تہ اس صنف کو ترقی تہ باہا دینے دی پہل کر ساں۔ انشاء اللہ۔



مک چک